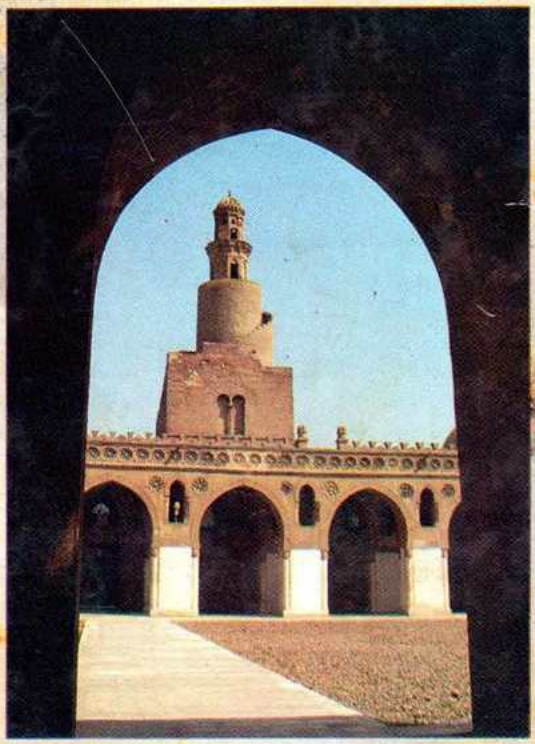
İSLÂM TARİHİ

İbnü'l-Esîr
El Kâmil Fi't- Tarih Tercümesi

Bahar
Yayınları

İÇİNDEKİLER

el-Müsterşid Billâh'ın Musul'u Muhasara Etmesi 17
Şemsü'l-Mülûk'un Hama Şehrini Zaptı 18
Trablus Kontu'nun Mağlûp Olması 19
Çeşitli Olaylar 19
HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ (M. 1133 - 1134) YILI OLAYLARI 22
Şemsü'l-Mülûk'un Sakif-Tirun'u Zaptı ve Frank Topraklarını Yağmalaması 22
Melik Tuğrul'un el-Cibâl'e Dönmesi ve Melik Mes'ûd'un Mağlûp Olması 23
Atabeg Zengî'nin Âmid'i Muhasara Etmesi, Dâvud ile Yaptıkları Savaş ve Zengî'nin Sûr Kaleşini Zaptı 23
Zengî'nin Hamidiyye Kürtlerinin Kalelerini Ele Geçirmesi ... 24
Hakkâri ve Kevâşî Kalelerinin Zaptı 24
Çeşitli Olaylar 26
HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU (M. 1134 - 1135) YILI OLAYLARI 28
Şemsü'l-Mülûk'un Öldürülmesi ve Kardeşinin Melik Olması .. 29
Atabeg Zengî'nin Dımaşk'ı Muhasarası 30
Hasan b. el-Hâfız'ın Öldürülmesi 31
Halife el-Müsterşid Billâh'ın Sultan Mes'ûd ile Savaşmak Üzere Gitmesi ve Mağlûp Olarak Geri Dönmesi 32
el-Müsterşid Billâh'ın öldürülmesi ve er-Râşid Billâh'ın Halife Olması 34
Sultan Sencer'in Gazne'ye Gidişi ve Geri Dönüşü 35
Dübeys b. Sadaka'nın Öldürülmesi 37
Yahyâ'nın Askerlerinin el-Mehdiyye'yi Muhasarası 37
Frankların Cerbe Adasını Zaptı 38
Frankların Endülüs'deki Rûta Kalesini Zaptı 39
İbn Rodmir'in Efrâğa Şehrini Muhasara Etmesi, Mağlûp Olması ve Ölmesi 39

Çeşitli Olaylar ... 40
ÜÇRET'İN BEŞ YÜZ OTUZUNCU (M. 1135 - 1136) YILI OLAYLARI ... 41
Halife es-Râşid ile Sultan Mes'ûd'un Askerleri Arasındaki Savaş ... 41
Çevredeki Şehirlerin Hâkim ve Emirlerinin Mes'ûd'a Karşı Savaşmak üzere Bağdâd'da Toplanmaları ve Sultan'a İsyan Etmeleri ... 41
Şihâbeddin'in Hıms'a Hâkim Olması ... 43
Dımaşk'ta Çıkan Olaylar ... 44
Atabeg'e Bağlı Askerlerin Haçlıların Elindeki Beldelere Yaptıkları Gaza ... 45
Sultan Mes'ûd'un Irak'a Varması, Vali ve Emîrlerin Dağılması er-Râşid Billâh'ın Musul'a Gitmesi ve Azledilmesi ... 45
el- Muktefi Liemrillâh'ın Halifeliği ... 47
Çeşitli Olaylar ... 49
ÜÇRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ BİRİNCİ (M. 1136 - 1137) YILI OLAYLARI ... 51
Askerlerin Sultan Mes'ûd'un Yanından Ayrılmaları ... 51
Behrâm'ın el-Hâfız'ın Vezirliğinden Azledilmesi ve Rıdvân'ın Vezir Olması ... 51
Müslümanların İbnü'l-Ahmer Vadisini Haçlıların Elinden Almaları ... 53
Zengi'nin Hıms Şehrini Muhasara Etmesi ... 53
Zengi'nin Ba'rîn Kalesi'ni Zaptı ve Haçlıların Bozguna Uğramaları ... 54
Bizans İmparatorunun Suriye'ye Gitmek Üzere Ülkesinden Ayrılması ... 55
Çeşitli Olaylar ... 56
ÜÇRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ İKİNCİ (M. 1137 - 1138) YILI OLAYLARI ... 58
Atabeg Zengî'nin Hıms ve Dımaşk'a Bağlı Bazı Yerleri Ele Geçirmesi ... 58
Bizans İmparatorunun Suriye'ye Varması, Buzâa'yı Ele Geçirmesi ve Müslümanlara Yaptıkları ... 58
Sultan Mes'ûd ile Melik Dâvud ve Yanındaki Emîrler Arasında Çıkan Savaş ... 62
er-Râşid Billâh'ın Öldürülmesi ... 63
Ayyar İbn Bekrân'ın Vaziyeti ... 64
Vezir ed-Dergüzînî'nin Öldürülmesi ve Hazinedar'ın Vezir Olması ... 65
Çeşitli Olaylar ... 65

HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ (M. 1138 - 1139) YILI OLAYLARI ... 67
Sultan Sencer ile Harezmşâh Arasındaki Savaş ... 67
Dımaşk Hâkimi Mahmûd'un Öldürülmesi ve Kardeşi Muhammed'in Dımaşk'a Hâkim Olması ... 68
Zengî'nin Baalbekk'e Hâkim Olması ... 68
Kara Sungur'un Fars Bölgesini Zaptı ve Daha Sonra Geri Dönmesi ... 69
Çeşitli Olaylar ... 70
HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ (M. 1139 - 1140) YILI OLAYLARI ... 72
Atabeg Zengî'nin Dımaşk'ı Muhasarası ... 72
Zengî'nin Şehrizûr ve Civârını Zaptı ... 74
Çeşitli Olaylar ... 75
HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ BEŞİNCİ (M. 1140 - 1141) YILI OLAYLARI ... 77
Cihârdânikî'nin Irak'a Gitmesi ve Yaptığı İşler ... 77
Çeşitli Olaylar ... 77
HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ ALTINCI (M. 1141 - 1142) YILI OLAYLARI ... 80
Sultan Sencer'in Hıtay Türkleri Karşısında Mağlûp Olması ve Hıtayların Mâverâünnehr'e Hâkim Olmaları ... 80
Harezmşâh'ın Horasan'daki Faaliyetleri ... 84
Çeşitli Olaylar ... 86
HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ YEDİNCİ (M. 1142 - 1143) YILI OLAYLARI ... 88
Atabeg Zengî'nin Eşeb Kalesiyle Hakkâri Yöresindeki Diğer Kaleleri Ele Geçirmesi ... 88
Frankların Trablusgarb'ı Muhasarası ... 88
Çeşitli Olaylar ... 89
HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ (M. 1143 - 1144) YILI OLAYLARI ... 90
Atabeg Zengî ile Sultan Mes'ûd'un Anlaşmaları ... 90
Atabeg'in Diyarbekir'in Bir Kısmını Ele Geçirmesi ... 91
Ayyarların Bağdâd'daki Faaliyetleri ... 91
Sencer'in Harezm'i Muhasarası ve Harezmşâh ile Anlaşmaları 92
Çeşitli Olaylar ... 92
HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ DOKUZUNCU (M. 1144 - 1145) YILI OLAYLARI ... 94
Urfa ile Haçlıların Elinde Bulunan el-Cezîre'deki Diğer Beldelerin Fethedilmesi ... 94
Nasîruddin Çakır'ın Öldürülmesi ve Zeyneddin Ali Küçük'-

ün Musul Kalesini Ele Geçirmesi ... 96
Çeşitli Olaylar ... 97
HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRKINCI (M. 1145 - 1146) YILI OLAYLARI ... 99
Boz-aba ile Abbâs'ın Sultan'a Karşı İş Birliği Etmeleri ... 99
Ali b. Dübeys b. Sadaka'nın Hille'yi Zaptı ... 99
Çeşitli Olaylar ... 100
HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK BİRİNCİ (M. 1146 - 1147) YILI OLAYLARI ... 102
Frankların Trablusgarb'ı Zapt Etmeleri ... 102
Zengî'nin Ca'ber ve Fenek Kalelerini Muhasarası ... 103
Atabeg Zengî'nin Öldürülmesi ve Onun Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler ... 104
Zengî'nin İki Oğlu Seyfeddin Gazi ve Nûreddin Mahmûd'un Atabegliğin Başına Geçmeleri ... 106
Atabeg'in Öldürülmesi Üzerine Urfa'da Çıkan İsyan ... 106
Abdülmü'min'in Endülüs Adasını Ele Geçirmesi ... 107
Abdurrahman Toğayürek ve Rey Valisi Abbâs'ın Öldürülmesi 108
Çeşitli Olaylar ... 109
HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK İKİNCİ (M. 1147 - 1148) YILI OLAYLARI ... 111
Boz-aba'nın Öldürülmesi ... 111
Kâbis Halkının Franklara İtaat Arz Etmesi ve Müslümanlar'ın Orayı Ele Geçirmesi ... 111
Akıllı İnsanların İbret ve Tedbir Alması Gereken Bir Olay ... 112
Frankların Endülüs'ün el-Meriyye ve Diğer Bazı Şehirlerini İşgâl Etmeleri ... 113
Nûreddin Mahmûd b. Zengî'nin Haçlıların Elindeki Bir Kaç Yeri Fethetmesi ... 113
Hille'nin Ali b. Dübeys'ten Alınması ve Ali'nin Hille'ye Tekrar Dönmesi ... 113
Çeşitli Olaylar ... 114
HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ (M. 1148 - 1149) YILI OLAYLARI ... 116
Franklar'ın İfrîkiyye'deki el-Mehdiyye Şehrine Hakim Olmaları ... 116
Franklar'ın Dımaşk'ı Muhasarası ve Seyfeddin Gazi b. Zengî'nin Yaptıkları ... 119
Nûreddin Mahmûd b. Zengî'nin el-Urayma Kalesini Zaptı ... 121
Sultan Mes'ûd ile Bir Grup Emîr Arasında Çıkan Anlaşmazlık, Emîrlerin Bağdâd'a Varmaları ve Irak'ta Yaptıkları İşler ... 122
Haçlıların Yağra'da Mağlûp Olmaları ... 123

Gurluların Gazne'yi Zaptı ve Daha Sonra Oradan Ayrılmaları 123
Frankların Endülüs'teki Bazı Şehirleri Zaptı 124
Çeşitli Olaylar 125
HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ (M. 1149 - 1150) YILI OLAYLARI 126
Seyfeddin Gazi'nin Ölümü, Onun Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler ve Kardeşi Kutbeddin'in Atabegliğin Başına Geçmesi 126
Nûreddin'in Sincâr'ı Ele Geçirmesi 127
el-Hâfız'ın Ölümü, ez-Zâfir'in Halife ve İbn Sellâr'ın Vezir olması 128
Bir Grup Emîrin Irak'a Dönmesi 129
Antalya Prinkepsinin Öldürülmesi ve Haçlıların Bozguna Uğramaları 130
Sicilya Kralıyla Bizans İmparatoru Arasındaki Anlaşmazlık ... 130
Çeşitli Olaylar 131
HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK BEŞİNCİ (M. 1150 - 1151) YILI OLAYLARI 133
Bedevîlerin Hacıları Yakalaması 133
Efâmiye Kalesi'nin Fethi 134
Frankların Kurtuba'yı Zaptı ve Oradan Çekip Gitmeleri 134
Gurluların Herât'ı Zaptı 135
Çeşitli Olaylar 135
HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK ALTINCI (M. 1151 - 1152) YILI OLAYLARI 137
Nûreddin'in Joscelin Karşısında Mağlûp Olması ve Daha Sonra Joscelinin Esir Düşmesi 137
Endülüs'teki Şehirlerden Gırnata ve el-Meriyye'nin Muhasara Edilmesi 138
Çeşitli Olaylar 139
HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK YEDİNCİ (M. 1152 - 1153) YILI OLAYLARI 140
Abdülmü'min'in Bicâye'yi ve Benû Hammâd'in Elindeki Toprakları Ele Geçirmesi 140
Abdülmü'min'in Sanhâce'yi Mağlûp Etmesi 141
Sultan Mes'ûd'un Ölümü ve Melikşah Muhammed b. Mahmûd'un Hükümdar Olması 141
Nûreddin Mahmûd ile Haçlılar Arasındaki Savaş 144
Sencer ile Gurlular Arasındaki Savaş 144
Gurlu Gıyâseddin ile Şihâbeddin'in Hükümdar Olması 146
Gıyâseddin'in Gazne ve Civarındaki Şehirlere Hâkim Olması 147
Şihâbeddin'in Lâhor'u Zaptı 147

Sebüktekin (Gazneli) Devletinin Yıkılışı ... 148
Sultan Olarak Giyâseddin Adına Hutbe Okunması ... 149
Giyâseddin'in Herât'a ve Horasân'ın Diğer Şehirlerine Hakim Olması ... 149
Şihâbeddin'in Hindistan'daki Âcura Şehrini Zaptı ... 150
Hindûların Müslümanları Yenmesi ... 150
Müslümanların Hindistan'da Kazandıkları Zafer ... 151
Çeşitli Olaylar ... 152
HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK SEKİZİNCİ (M. 1153 - 1154) YILI OLAYLARI ... 154
Sencer'in Oğuzlar Karşısında Mağlûp Olması, Oğuzların Horasân'ı Yağmalamaları ve Yaptıkları İşler ... 154
Müeyyed'in Nisâbûr ve Diğer Yerleri Zabtı ... 159
İnanç'ın Rey'e Hakim Olması ... 160
ez-Zâfir'in Veziri İbnu's-Sellâr'ın Öldürülmesi ve Abbâs'ın Vezir Olması ... 160
Araplarla Abdülmü'min'in Askerleri Arasındaki Savaş ... 161
Frankların Bona Şehrini İşgâli, Roger'in Ölümü ve Yerine Oğlu Guillaume'nin Geçmesi ... 162
Gazne Sultanı Behrâm-şâh'ın Ölümü ... 163
Haçlıların Askalân Şehrini İşgâli ... 163
Halife'nin Askerlerinin Tekrît'i Muhasarası ve Daha Sonra Geri Dönmeleri ... 164
Çeşitli Olaylar ... 164
HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK DOKUZUNCU (M. 1154 - 1155) YILI OLAYLARI ... 165
ez-Zâfir'in Öldürülmesi ve Oğlu el-Fâiz'in Halife Olması ... 165
Tekrît Muhasarası ve Bikemzâ Olayı ... 167
Nûreddin Mahmûd'un Dımaşk'ı Zaptı ... 169
İsmâilîlerin Horasân'a Hücûmu ve Mağlûp Olmaları ... 170
Nûreddin'in Tell Bâşir'i Zaptı ... 171
Çeşitli Olaylar ... 171
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİNCİ (M. 1155 - 1156) YILI OLAYLARI ... 173
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 1156 - 1157) YILI OLAYLARI ... 175
Cezâyir ve İfrikiyye'nin Sicilya'daki Frank Kralına Karşı İsyanı ve Vuku Bulan Olaylar ... 175
Süleyman-şâh'ın Tevkif ve Musul'da Hapsedilmesi ... 177
Nûreddin'in Hârim Kalesi'ni Muhasarası ... 178
Harezmşâh Atsız'ın ve Diğer Bazı Hükümdarların Ölümü ... 179
Sultan Sencer'in Oğuzlar'ın Elinden Kaçması ... 179

Babasının Veliahtı Olarak Muhammed b. Abdülmü'min'e Bey'at Edilmesi ... 180
Abdülmü'min'in Oğullarını Ülkenin Muhtelif Yerlerine Vali Tayin Etmesi ... 180
Sultan Muhammed'in Bağdâd'ı Muhasarası ... 181
Çeşitli Olaylar ... 184
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 1157 - 1158) YILI OLAYLARI ... 185
Suriye'de Meydana Gelen Depremler ... 185
Nûreddin'in Şeyzer Kalesini Zaptı ... 185
Ceziret İbn Ömer Hâkimi ed-Dübeysî'nin Ölümü ve Kutbeddin Mevdûd'un Orayı Ele Geçirmesi ... 186
Sultan Sencer'in Ölümü ... 187
Müslümanların el-Meriyye Şehrini Zaptı ve Endülüs'teki Müllessimiler (Murâbıtlar) Devletinin Yıkılışı ... 188
Taberistân Hâkiminin İsmâilîlere Karşı Yaptığı Sefer ... 189
Horasânlı Hacıların Soyulması ... 189
Müeyyed Ay-aba ile Emir Aytak Arasındaki Savaş ... 189
Müeyyed ile Sungur el-Azîzî Arasındaki Savaş ... 190
Nûreddin'in Baalbek'i Zaptı ... 191
Çeşitli Olaylar ... 191
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ (M. 1158) YILI OLAYLARI ... 193
Sungur ile Erkuş Arasındaki Savaş ... 193
Şemle ile Sultan'a Bağlı Emîrlerden Kaymaz Arasındaki Savaş ... 193
Oğuzların Horasân'da Tekrar Karışıklıklar Çıkarmaları ... 194
Müeyyed Ay-aba'nın Esir Düşmesi ve Kurtulması ... 196
Sultan Mahmûd'un Oğuzlarla Buluşması ve Oğuzların Nisâbûr'a Dönmesi ... 196
Huttalân Hâkiminin Tirmiz'i Muhasarası, Geri Dönüşü ve Ölümü ... 197
Müeyyed'in Nisâbûr'a Dönmesi ve Ayakta Kalan Yerleri Tahrip Etmesi ... 198
Melikşâh'ın Hûzistân'a Hakim Olması ... 198
Türkmenlerle İsmâîlîler Arasında Horasân'da Çıkan Savaş ... 199
Çeşitli Olaylar ... 200
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 1159 - 1160) YILI OLAYLARI ... 201
Abdülmü'min'in el-Mehdiyye'yi Franklardan Zaptı ve Bütün İfrikiyye'ye Hâkim Olması ... 201
Abdülmü'min'in Araplara İndirdiği Ağır Darbe ... 204

Bağdâd'ın Sular Altında Kalması ... 206
Sungur el-Hemedânî'nin Lihaf'a Dönüşü ve Mağlûp Olup Geri Gitmesi ... 207
Esterâbâd Halkı Arasında Çıkan Olaylar ... 207
Melik Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed b. Melikşâh'ın Ölümü ... 208
Harrân'ın Nûreddin'den Alınması ve Sonra Tekrar Onun Eline Geçmesi ... 209
Çeşitli Olaylar ... 209
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ BEŞİNCİ (M. 1160) YILI OLAYLARI 211
Süleymanşâh'ın Hemedân'a Hareketi ... 211
el-Fâiz'in Ölümü ve el-Âdıd'ın Alevîlerin Halifesi Olması ... 212
Halife el-Muktefî Liemrillâh'ın Ölümü, Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler ... 212
Harezm Askerleriyle el-Baraziyye Türkleri Arasında Çıkan Savaş ... 214
Müeyyed Ay-aba'nın Bu Sene Horasân'daki Vaziyeti ... 214
Şâh-ı Mâzenderân ve Yağmur Han Arasında Çıkan Savaş ... 215
Gazne Sultanı Husrevşâh'ın Ölümü ve Yerine Oğlunun Hükümdar Olması ... 216
Aytak ile Buğra Tekin Arasındaki Savaş ... 216
Melikşâh b. Mahmûd'un Ölümü ... 217
Çeşitli Olaylar ... 217
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ ALTINCI (M. 1160 - 1161) YILI OLAYLARI ... 219
Bağdâd'da Çıkan Karışıklıklar ... 219
Turşek'in Öldürülmesi ... 219
Süleymanşâh'ın Öldürümesi ve Arslan Adına Hutbe Okunması ... 220
İbn Aksungur ile İldeniz'in Askerleri Arasında Savaş ... 221
İldeniz ve İnanç Arasındaki Savaş ... 222
Gûr Hükümdarının Ölümü ve Yerine Oğlu Muhammed'in Geçmesi ... 223
Nîsâbûr'da Çıkan Karışıklıklar ve Şehrin Tahrip Edilmesi ... 223
Sultan Mahmûd'un Hal' Edilmesi, Tûs ve Horasân'daki Diğer Bazı Şehirlerin Yağmalanması ... 224
Nîsâbûr'daki Şâziyâh'ın Ta'mîr Edilmesi ... 225
Sâlih b. Ruzzîk'in Öldürülmesi ve Oğlu Ruzzîk'in Vezir Olması ... 225
Bağdâd Askerleriyle Bedevîler Arasındaki Savaş ... 227
Müeyyed'in Şâristân'ı Muhasarası ... 228
Gürcülerin Âni Şehrini Zaptı ... 228

İsâ'nın Mekke Valiliği ... 228
Çeşitli Olaylar ... 229
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ YEDİNCİ (M. 1161 - 1162) YILI OLAYLARI ... 231
Müeyyed'in Tûs ve Diğer Bazı Yerleri Zabtı ... 231
İbn Merdeniş'in Gırnata'yı Abdülmü'min'den Alması ve Şehrin Tekrar Onun Eline Geçmesi ... 232
Nûreddin'in Hârim'i Muhasarası ... 233
Halifenin el-Mâhiki Kalesi'ni Alması ... 234
Müslümanlarla Gürcüler Arasındaki Savaş ... 234
Çeşitli Olaylar ... 235
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ (M. 1162 - 1163) YILI OLAYLARI ... 237
Şâver'in Mısır'da el-Âdıd'a Vezir Olması, Sonra da ed-Dırgâm'ın Onun Yerine Geçmesi ... 237
Abdülmü'min'in Ölümü ve Oğlu Yûsuf'un Hükümdar Olması 238
Müeyyed'in Kûmis Yöresini Zaptı ve Horasân'da Arslan Adına Hutbe Okunması ... 239
Oğuzların Gûr Hükümdarını Öldürmeleri ... 239
Nûreddin Mahmûd'un Haçlılar Karşısında Mağlûp Olması ... 240
Esedoğullarının Irak'tan Uzaklaştırılması ... 242
Çeşitli Olaylar ... 242
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ DOKUZUNCU (M. 1163 - 1164) YILI OLAYLARI ... 243
Şirkûh ile Nûreddin'in Askerlerinin Mısır Diyarına Gidip Geri Dönmeleri ... 243
Haçlıların Hezimete Uğraması ve Hârim'in Fethi ... 246
Nûreddinin Banyas Kalesi'ni Haçlılardan Zapt Etmesi ... 248
Türklerin Gazne'yi Melikşâh'ın Elinden Almaları ve Melikşâh'ın Tekrar Gazne'ye Dönmesi ... 249
Vezir Cemâleddin'in Ölümü ve Onun Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler ... 249
Karlukların Maverâünnehr'den Çıkarılmaları ... 252
Sungur'un Tâlekân ve Garşistân'ı İstilâ Etmesi ... 253
Herât Hâkiminin Öldürülmesi ... 253
Şâh-ı Mâzenderân'ın Kûmis ve Bistâm'ı Zaptı ... 253
Gumâra'nın Mağrib'de İsyan Etmesi ... 254
Çeşitli Olaylar ... 254
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞINCI (M. 1164 - 1165) YILI OLAYLARI ... 256
Şâh-ı Mâzenderân'ın Ölümü ve Yerine Oğlunun Geçmesi ... 256
Müeyyed'in Askerlerinin Nesâ'yı Muhasarası ve Sonra Ora-

dan Ayrılmaları ... 256
Müeyyed'in Herât'ı İstilâ Etmesi ... 257
Kılıç Arslan ile İbn Dânişmend Arasındaki Savaş ... 257
Nûreddin ile Kılıç Arslan Arasında Çıkan Olaylar ... 258
Çeşitli Olaylar ... 258
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ BİRİNCİ (M. 1165 - 1166) YILI OLAYLARI ... 261
Haçlıların Elindeki el-Munîtıra'nın Fethi ... 261
Vâsıt Muktaı Hatalpars'ın Öldürülmesi ... 261
Çeşitli Olaylar ... 262
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ (M. 1166 - 1167) YILI OLAYLARI ... 263
Eseddüddin Şirkûh'un Mısır' Dönüşü ... 263
Esedüddin'in İskenderiyye'yi Zaptı ve Suriye'ye Geri Dönmesi ... 265
Nûreddin'in Sâfisâ ve Urayma'yı Zaptı ... 266
İbn Senkâ'nın Basra Üzerine Yürümesi ... 266
Şemle'nin Irak Üzerine Yürümesi ... 266
Çeşitli Olaylar ... 267
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1167 - 1168) YILI OLAYLARI ... 268
Zeyneddin'in Musul'dan Ayrılması ve Kutbeddin'in Bölgeye Hâkim Olması ... 268
Pehlivan ile Merâğâ Hâkimi Arasındaki Savaş ... 268
Çeşitli Olaylar ... 269
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ (M. 1168 - 1169) YILI OLAYLARI ... 271
Nûreddin'in Ca'ber Kalesi'ni Zaptı ... 271
Esedüddin'in Mısır'a Hâkim Olması ve Şâver'in Öldürülmesi .. 272
Esedüddin Şirkûh'un Ölümü ... 276
Salâhaddin'in Mısır'a Hâkim Olması ... 278
Mısır'da Zenciler Olayı ... 280
Şemle'nin Fars'ı Zaptı ve Oradan Uzaklaştırılması ... 281
İldeniz'in Rey'i Ele Geçirmesi ... 282
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ BEŞİNCİ (M. 1169 - 1170) YILI OLAYLARI ... 284
Haçlıların Dimyât'ı Muhasarası ... 284
Nûreddin'in Kerek Kalesi'ni Muhasarası ... 285
Nûreddin'in Askerlerinin Bir Gazası ... 285
Depremin Suriye'deki Tahribatı ... 286
Kutbeddin Mevdûd b. Zengi'nin Ölümü ve Yerine Oğu Seyfeddin Gâzî'nin Geçmesi ... 286

Hükümdarların Dikkat Etmesi ve Benzerinden Kaçınması Gereken Bir Olay ... 287
Abdülmü'min'in Askerleriyle İbn Merdeniş'in Ordusu Arasındaki Savaş ... 288
Kirmân Melikinin Ölümü ve Oğulları Arasında Çıkan İhtilâf .. 289
Çeşitli Olaylar ... 289
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ ALTINCI (M. 1170 - 1171) YILI OLAYLARI ... 290
el-Müstencid Billâh'ın Ölümü ... 290
Nûreddin'in Musul'u Zaptı ve Orayı Tekrar Seyfeddin'e Vermesi ... 292
Salâhaddin'in Haçlıların Hakimiyetindeki Yerlere Yaptığı Gaza ve Eyle'nin Fethi ... 294
Salâhaddin'in Bu Sene Mısır'da Yaptığı İşler ... 294
Çeşitli Olaylar ... 294
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ YEDİNCİ (M. 1171 - 1172) YILI OLAYLARI ... 296
Mısır'da Abbâsîler Adına Hutbe Okunması ve Şiî Fâtimî Devletinin Yıkılması ... 296
Nûreddin ile Salâhaddin Arasındaki Gizli Düşmanlık ... 299
Suriye'deki Haçlılara Karşı Yapılan Bir Gaza ... 300
İbn Merdeniş'in Ölümü ve Ya'kûb b. Abdülmü'min'in Onun Ülkesini Zaptı ... 301
Hıtayların Ceyhun'u Geçmeleri ve Harezmşâh ile Aralarında Çıkan Savaş ... 301
Çeşitli Olaylar ... 301
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ SEKİZİNCİ (M. 1172 - 1173) YILI OLAYLARI ... 303
Harezmşah Arslan'ın Ölümü, Yerine Sırasıyla Oğulları Sultanşah ve Tekiş'in Hükümdar Olmaları, el-Müeyyed'in Öldürülmesi ve Yerine Oğlunun Geçmesi ... 303
Haçlıların Havrân'a, Müslümanların da Haçlı Hakimiyetindeki Yerlere Baskın Düzenlemeleri ... 310
Şemsüddevle'nin en-Nûbe Bölgesine Hareketi ... 310
Melih b. Leon'un Anadolu'da Rumlara Karşı Kazandığı Bir Zafer ... 311
İldeniz'in Ölümü ... 312
Türklerin İfrikiyye'ye Varmaları, Trablus ve Diğer Bazı Yerleri Ele Geçirmeleri ... 312
Abdülmü'min'in Oğlunun Endülüs'teki Franklarla Savaşı ... 313
Nihâvend'in Yağmalanması ... 313
Nûreddin'in Kılıç Arslan'ın Ülkesine Yürümesi ... 314

Salâhaddin'in Mısır'dan Kerek'e Gitmesi ve Geri Dönmesi ... 315
Çeşitli Olaylar ... 316
HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ DOKUZUNCU (M. 1173 - 1174) YILI OLAYLARI ... 318
Şemsüddevle'nin Zebîd, Aden ve Yemen'deki Diğer Bazı Yerleri Ele Geçirmesi ... 318
Salâhaddin'e İsyan Etmek İsteyen Bir Grup Mısırlının Öldürülmesi ... 320
Nûreddin Mahmûd b. Zengî'nin Ölümü (Allah Rahmet Eylesin.) ... 322
Nûreddin'in Yerine Oğlu el-Meliku's-Sâlih'in Geçmesi ... 324
Seyfeddin'in el-Cezire Yöresini Ele Geçirmesi ... 325
Haçlıların Banyas'ı Muhasara Edip Geri Dönmeleri ... 326
Çeşitli Olaylar ... 327
HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞİNCİ (M. 1174 - 1175) YILI OLAYLARI ... 330
Sicilya Donanmasının İskenderiyye'ye Varması ve Mağlûp Olarak Geri Dönmesi ... 330
el-Kenz'in Yukarı Mısır (es-Said)'da İsyan Etmesi ... 331
Salâhaddin'in Dımaşk'ı Zaptı ... 332
Salâhaddin'in Hıms ve Hama Şehirlerini Zaptı ... 334
Salâhaddin'in Haleb'i Muhasara Edip Geri Dönmesi, Hıms ve Baalbekk Kalelerini Zabtı ... 335
Seyfeddin'in Kardeşi İmâdeddin'i Sincâr'da Muhasara Etmesi 336
Seyfeddin'in Askerlerinin Salâhaddin Karşısında Mağlûp Olması ve Salâhaddin'in Halebi Muhasarası ... 337
Salâhaddin'in Ba'rîn Kalesini Zaptı ... 338
Pehlivan'ın Tebriz Şehrini Zaptı ... 339
Şemle'nin Ölümü ... 339
Kutbeddin Kaymaz'ın Bağdâd'dan Kaçması ... 339
Çeşitli Olaylar ... 341
HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ BİRİNCİ (M. 1175 - 1176) YILI OLAYLARI ... 342
Seyfeddin'in Salâhaddin Karşısında Mağlûp Olması ... 342
Bu Galibiyetten Sonra Salâhaddin'in el-Melikü's-Sâlih b. Nûreddin'in Ülkesinden Aldığı Yerler ... 344
Salâhaddin'in Haleb'i Muhasarası ve Haleb Üzerinde Yapılan Barış ... 345
Mekke'de Çıkan Olaylar, Mekke Emirinin Azli ve Yerine Başkasının Tayini ... 346
Çeşitli Olaylar ... 346

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ İKİNCİ (M. 1176 - 1177) YILI OLAYLARI ... 349
Müslümanlar'ın Haçlılar, Haçlılar'ın Müslümanlar Karşısında Salâhaddin'in İsmâilîler'in Elindeki Yerleri Alması ... 349
Kazandığı Zafer ... 350
Şehrizûr Hakiminin Seyfeddin'e İsyanı ve Sonra Tekrar İtaat Etmesi ... 350
Bir Sıkıntıdan Sonra Gelen Ferahlık ve Sevinç ... 350
el-Bendenîcin'in Yağmalanması ... 352
Çeşitli Olaylar ... 252
HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1177 - 1178) YILI OLAYLARI ... 354
Salâhaddin'in Remle'de Mağlûp Olması ... 354
Haçlıların Hama Şehrini Muhasarası ... 355
Gümüştekin'in Öldürülmesi ve Haçlıların Hârim'i Muhasarası 356
Çeşitli Olaylar ... 357
HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ DÖRDÜNCÜ (M. 1178 - 1179) YILI OLAYLARI ... 360
Haçlıların Hama Şehrini Tekrar Muhasara Etmeleri ... 360
İbnü'l-Mukaddem'in Salâhaddin'e İsyanı, Salâhaddin'in Baalbek'i Muhasarası ve Şehri Ondan Alması ... 360
Umûmî Kıtlık ve Veba Salgını ... 361
Haçlıların İslâm Ülkelerinde Yaptığı Yağma ve Baskın ... 362
Çeşitli Olaylar ... 362
HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ (1179 - 1180) YILI OLAYLARI ... 364
Haçlıların Mahâdatul-Ahzân'da Yaptıkları Kalenin Tahrip Edilmesi ... 364
Salâhaddin İle Kılıç Arslan'ın Askerleri Arasında Çıkan Savaş ... 366
el-Mustazî Biemrillâh'ın Ölümü ve en-Nâsır Lidinillâh'ın Halife Olması ... 366
Çeşitli Olaylar ... 367
HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ ALTINCI (M. 1180 - 1181) YILI OLAYLARI ... 369
Musul Hâkimi Seyfeddin'in Ölümü ve Yerine Kardeşi İzzeddin'in Geçmesi ... 369
Salâhaddin'in Kılıç Arslan İle Savaşmak Üzere Hareketi ... 370
Salâhaddin'in Ermeni Leon-Oğlu'nun Ülkesine Yürümesi ... 372
Yûsuf b. Abdülmü'min'in Kendisine İsyan Eden Kafsa Hâkiminin Elinden Şehri Zapt Etmesi ... 373
Çeşiti Olaylar ... 374

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ (M. 1181 - 1182) YILI OLAYLARI ... 375
Suriye'deki Kerek Şehrine Yapılan Sefer ... 375
Benzerlerinden Kaçınılması Gereken Bir Karıştırma ... 375
Salâhaddin'in Yemen'e Asker Göndermesi ... 376
el-Melikü's-Sâlih'in Ölümü ve Amcazadesi İzzeddin Me'sud'un Haleb Şehrini Zaptı ... 376
Haleb'in İmâdeddin'e Teslimi ve Onun Yerine Sincâr'ın Alınması ... 378
Mardin Hâkiminin Bîre Kalesi'ni Muhasarası ve Kale Hâkiminin Salahaddin'in Safına Geçmesi ... 378
Çeşitli Olaylar ... 379
HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ (M. 1182 - 1183) YILI OLAYLARI ... 380
Salâhaddin'in Suriye'ye Gitmesi ve Haçlılara Yaptığı Baskın .. 380
Müslümanlar'ın Şakîf'i Haçlılardan Alması ... 380
Seyfülislâm'ın Yemen'e Gönderilmesi ve Oraya Hâkim Olması 381
Salâhaddin'in Gavr ve Diğer Bazı Haçlı Şehirlerine Baskın Düzenleyip Yağmalaması ... 382
Beyrut Muhasarası ... 382
Salâhaddin'in Fırat'ı Geçmesi ve el-Cezîre'yi Zaptı ... 383
Salâhaddin'in Musul'u Muhasarası ... 384
Salâhaddin'in Sincâr'ı Zaptı ... 387
Salâhaddin'in Harrân'a Dönüşü ... 387
İzzeddin ile Şâh-ı Ermen'in Birleşmeleri ... 388
Ayzâb Denizinde Haçlılar Karşısında Kazanılan Bir Zafer ... 389
Çeşitli Olaylar ... 390
HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ DOKUZUNCU (M. 1183 - 1184) YILI OLAYLARI ... 391
Salâhaddin'in Âmid'i Zaptı ve Hısn Keyfâ Hâkimine Teslim Etmesi ... 391
Salâhaddin'in Suriye'deki Tell-Hâlid ve Ayntab'ı Zaptı ... 392
Denizde ve Suriye'de Haçlılarla Yapılan İki Savaş ... 393
Salâhaddin'in Haleb'i Zaptı ... 393
Salâhaddin'in Hârim'i Zaptı ... 395
Mücâhidüddin'in Tevkifi ve Bundan Doğan Zararlar ... 396
Baysân Gazâsı ... 397
Kerek Gazâsı ve el-Âdil'in Haleb'e Hâkim Olması ... 398
Çeşitli Olaylar ... 398
HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSENİNCİ (M. 1184 - 1185) YILI OLAYLARI ... 399
Mücâhidüddin'in Hapisten Çıkması ve Acemlerin Mağlûbiyeti 399

Yûsuf b. Abdülmü'min'in Ölümü ve Oğlu Ya'kûb'un Hükümdar Olması ... 399
Salâhaddin'in Kerek Seferi ... 400
Murâbıtların Bicâye'yi Zaptı ve Bicâye'nin Tekrar Muvahhidlere Geçmesi ... 401
Mardin Hâkiminin Ölümü ve Yerine Oğlunun Geçmesi ... 402
Çeşitli Olaylar ... 403
HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN BİRİNCİ (M. 1185 - 1186) YILI OLAYLARI ... 404
Salâhaddin'in Musul'u Muhasarası ve Şâh-ı Ermen'in Ölümü Dolayısıyla Muhasarayı Kaldırması ... 404
Hısn-Keyfâ Hâkimi Nûreddin'in Ölümü ... 407
Salâhaddin'in Meyyâfârıkîn'i Zaptı ... 407
Salâhaddin'in Musul'a Geri Dönüp İzzeddin ile Anlaşması ... 408
el-Cezîre ve Musul'da Türkmenlerle Kürtler Arasında Çıkan Olaylar ... 410
Murabıtlar ve Arapların İfrikiyye'yi Zaptı ve Bölgenin Tekrar Muvahhidlerin Eline Geçmesi ... 410
Çeşitli Olaylar ... 412
HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN İKİNCİ (M. 1186 - 1187) YILI OLAYLARI ... 413
el-Âdil'in Haleb'den Ayrılması, el-Melikü'l-Azîz'in Mısır'a Gitmesi, el-Efdal'ı Mısır'dan Dımaşk'a Göndermesi ve Dımaşk'ı Ona İktâ Etmesi ... 413
Pehlivân'ın Ölümü ve Kardeşi Kızıl'ın Melik Olması ... 415
Suriye'deki Haçlılar Arasında Çıkan Anlaşmazlık ve Trablus Kontunun Salâhaddin'in Tarafına Geçmesi ... 415
Prens Reynald'ın Anlaşmayı Bozması ... 416
Çeşili Olaylar ... 417
HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ (M. 1187 - 1188) YILI OLAYLARI ... 418
Salâhaddin'in Kerek'i Muhasarası ... 418
Akkâ Şehrinin Yağmalanması ... 419
Salâhaddin'in Ordugâha Dönmesi ve Haçlıların Arasına Girmesi ... 419
Salâhaddin'in Taberiyye'yi Fethi ... 420
Haçlıların Hittîn'de Bozguna Uğramaları ... 422
Salâhaddin'in Taberiyye'ye Dönüşü, Şehir ve Kaleyi Zaptı ... 424
Akkâ Şehrinin Fethi ... 425
Mecdelyâba'nın Fethi ... 426
Bir Kaç Kalenin Fethi ... 426
Yafa'nın Fethi ... 426

Tibnin, Sayda, Cübeyl ve Beyrut'un Fethi 427
Merkiş (?)'in Sûr Şehrine Çıkması 428
Askalân ve Civarının Fethi 430
Askalân Civarındaki Şehir ve Kalelerin Fethi 431
Kudüs'ün Fethi 431
Salâhaddin'in Sûr'a Gidip Orayı Muhasara Etmesi 436
Sûr'dan Akkâ'ya Gidilmesi ve Askerlerin Terhis Edilmesi ... 438
Hûnin'in Fethi 439
Safed, Kevkeb ve Kerek'in Muhasarası 440
Arafat'ta Çıkan Olaylar ve İbnü'l-Mukaddem'in Öldürülmesi 441
Sultan Tuğrul'un Kızıl'a Karşı Üstünlük Sağlaması 442
Hindisan'da Bulunan Şeresti ve Diğer Bazı Yerlerin Zaptı, Daha Sonra Müslümanlar'ın Mağlûp Olması 442
Çeşitli Olaylar 443

بسم الله الرحمن الرحيم

el-Müsterşid Billâh'ın Musul'u Muhasara Etmesi

el-Müsterşid Billâh bu sene 527 yılı 20 ramazanında (25 Temmuz 1133) Musul'u muhasara etti. Sebebi daha önce zikrettiğimiz gibi İmâdeddin Zengi'nin Bağdad üzerine yürümesidir. Bu sene çok sayıda Selçuklu emîri el-Müsterşid Billâh'ın dergâhına giderek onun saflarına katıldılar. Halife onların iltihakıyla kuvvet kazandı.

Selçuklu Sultanları aralarında çıkan ihtilaflarla meşgul iken Halife, vâiz Şeyh Bahâeddin Ebû'l-Fütûh el-İsferâyînî'yi içinde çok sert ifadeler bulunan bir mektupla İmâdeddin Zengî'ye gönderdi. Ebû'l-Fütûh da Halife'nin kuvvetine ve halifelik makamının şeref ve itibarına güvenerek bu mesaja bazı ilâvelerde bulundu. Bunun üzerine İmâdeddin elçi Ebû'l-Fütûh'u tevkif etti, hakarette bulunup aşağılayarak hoşa gitmeyecek şekilde davrandı. Bunu duyan Halife el-Müsterşid Billâh Sultan Mes'ûd'a elçi gönderip Zengî'nin yaptıklarını anlattı ve kendisinin Musul üzerine yürümek ve şehri muhasara etmek istediğini bildirdi. Şaban ayına (haziran 1133) kadar bekledikten sonra 15 şaban (21 haziran) tarihinde otuz bin savaşçıyla Bağdâd'dan hareket etti.

Halife Musul'a yaklaşınca Atabeg Zengî bir grup askeriyle Musul'dan ayrıldı, bir kısım birliklerini de nâibi, Musul kalesinin dizdarı ve devletinin güçlü siması Nasîruddin Çakır ile beraber orada bıraktı ve onlara şehri müdâfaa ve muhafaza etmelerini emretti. Halife Musul önlerinde karargâh kurduktan sonra muhasara edip içerdekileri sıkıştırdı. İmâdeddin ise,

Sincâr'a gitti. Her gece çıkıp ordugâha gidiyor, erzak ikmaline mani oluyor, yakaladığı askerleri de ibret-i âlem için çok fena halde cezalandırıyordu.

Askerler de aynı şekilde zor durumda kaldılar. Bu sırada bir grup Musul'lu kireççi şehri onlara teslim etmek üzere anlaştılar, fakat hemen jurnal edildiler ve yakalanıp idam edildiler.

Musul yaklaşık üç ay muhasara edildi, fakat hiç bir netice elde edilemedi. Musul halkından kendine bir zarar gelmediği gibi yiyecek ve erzak sıkıntısı da çekmediler. Sonunda Halife muhasasayı kaldırıp Bağdâd'a döndü. Bir rivayete göre ise, Sultan Mesûd'un karargâhından gelen Hadım Nazar'ın Halife'ye getirdiği mesaj üzerine Halife oradan ayrılmak ve Bağdâd'a dönmek zorunda kaldı. Yine başka bir rivayete göre Halife, Sultan Mes'ûd'un Irak üzerine yürümek niyetinde olduğunu duydu ve bu sebeple döndü. Halife Musul'dan bir gemiyle Dicle yoluyla Bağdâd'a hareket etti ve arafe günü Bağdâd'a vardı.

Şemsü'l-Mülûk'un Hama Şehrini Zaptı

Dımaşk hakimi Şemsü'l-Mülûk İsmâil b. Tâcü'l-Mülûk bu sene şevval ayında (ağustos 1133), Hama şehrini ve kalesini zapt etti. Hama Atabeg Zengî b. Aksungur'a aitti. Daha önce zikrettiğimiz gibi, Zengî burayı Tâcü'l-Mülûk'ten almıştı. Şemsü'l-Mülûk Banyas Kalesi'ni alınca bu yılın ramazan ayına (temmuz 1133) kadar Dımaşk'da kalmış ve daha sonra ramazanın son on günü (26 temmuz-4 ağustos) içinde Hama üzerine yürümüştü.

Sebebi şudur:

Tâcü'l-Mülûk, Halife el-Müsterşid Billâh'ın Musul'u muhasara ve zapt etmek istediğini duydu. Bu sırada Hama valisi olan şahıs da bu haberi duyup kaleye kapanmış, çok miktarda erzak depo etmiş ve çok sayıda asker toplamıştı. Bu yüzden Şemsü'l-Mülûk'un adamlarının hepsi ona Hama hakiminin güçlü olduğunu söyleyerek burayı ele geçirme niyetinden vaz geçmesini tavsiye etmişlerdi; fakat Şemsü'l-Mülûk onları dinlemedi, Hama üzerine yürüyüp şehri muhasara etti, bayram günü şehirdekilerle savaşa girdi ve hemen o gün şehre hücuma geçti. Şehir halkı müdafaaya çekilip şehre kapandılar ve ona karşı savaştılar. Şemsü'l-Mülûk de bu yüzden aynı gün muhasarayı kaldırıp geri döndü.

Ertesi gün sabah erken tekrar şehre hücum etti ve cebren ve silâh zoruyla ele geçirdi. Şehir halkı ondan emân dilediler. Şemsü'l-Mülûk on-

lara emân verdi ve kaleyi muhasara etti. Kale o zaman bu günkü kadar yüksek ve müstahkem değildi; çünkü Salâhaddin'in kardeşinin oğlu Takiyyeddin Ömer orayı düzlemiş ve bu iş için yıllarını harcamıştı. Şemsü'l-Mülûk kaleyi muhasara edince şehrin valisi kaleyi muhafazadan âciz kaldı ve Şemsü'l-Mülûk'a teslim etti. Şemsü'l-Mülûk kaleyi içindeki zahire, silâh ve diğer şeyleri ele geçirdi. Oradan Şeyzer kalesine gitti. Şeyzer hakimi Benû Munkız hanedanına mensup bir zat idi. Şemsü'l-Mülûk orayı da muhasara edip şehri yağmaladı. Bunun üzerine Şeyzer hakimi onunla haberleşti ve bir miktar para göndererek anlaştı. Bunun üzerine Şemsü'l-Mülûk oradan ayrılıp Dımaşk'a döndü ve zikredilen yılın zilkade ayında (eylül 1133) şehre vardı.

Trablus Kontu'nun Mağlûp Olması

el-Cezîre yöresinde bulunan çok sayıda Türkmen bu sene Suriye'ye geçerek Trablus ve civarına baskınlar düzenlediler. Ganimet ele geçirip pek çok kişiyi öldürdüler; bunun üzerine Trablus kontu ordusuyla onların üzerine yürüdü. Türkmenler geri çekildiler, Trablus kontu da Türkmenleri takip etti. Türkmenler bir müddet sonra geri dönüp onunla savaşa girdiler, kontu mağlûp edip askerlerinin çoğunu öldürdüler. Kont ile kurtulan askerler Ba'rîn Kalesi'ne birip oraya kapanarak, Türkmenlere karşı direndiler, Türkmenler de onları muhasara ettiler. Muhasara uzun süre devam edince Trablus kontu ileri gelen adamlarından yirmi süvariyle gizlice kaleden indi. Böylece bunlar kurtularak Trablus'a gittiler, geri kalanları ise Ba'rîn'i savunmak üzere orada bıraktılar. Kont, Trablus'a varınca bütün Haçlılara haber gönderip yardım istedi, bunun üzerine çok sayıda Frank Trablus Kontu'nun yanına geldi. Kont onlarla birlikte Türkmenleri Ba'rîn'den uzaklaştırmak üzere harekete geçti. Türkmenler bunu duyunca üzerlerine yürüdüler ve savaşa girdiler. Pek çok kişi öldürüldü. Haçlılar neredeyse tamamen bozguna uğrayacaklardı. Bu sebeple canlarını dişlerine takıp geriye Refâniye'deki askerlerin yanına döndüler. Türkmenler ülkelerinin ortasına varıncaya kadar onlara yetişemediler ve sonunda vaz geçip geri döndüler.

Çeşitli Olaylar

İsmâîlîler bu sene Suriye'deki Kadmûs Kalesi'ni sahibi İbn Amrûn'dan satın aldılar ve kaleye çıkıp civarda oturan Müslüman ve Franklar ile savaşa başladılar. Hem Müslümanlar ve hem de Franklar İsmâîlîlerle komşu olmak istemiyorlardı.

Bu sene Suriye'deki Haçlılar arasında ihtilâf çıktı. Birbirleriyle savaşa girdiler. Daha önceki yıllarda Haçlılar arasında böyle bir hadise vukubulmamıştı. Çok sayıda Frank öldürüldü.

İmâdeddin Zengî'nin Haleb'deki askerlerinin kumandanı olan Emîr Savar bu sene Tell-Bâşir vilayetine saldırdı ve pek çok ganimet ele geçirdi. Bunun üzerine büyük bir haçlı birliği Emîr Savar'ın üzerine saldırıp onunla savaştılar. Emîr Savar onları mağlûp edip bir çoğunu öldürdü. Öldürülenlerin sayısı yaklaşık bin kişiydi. Emîr Savar daha sonra sâlimen geri döndü.

Bu sene 9 rebiyülâhir (17 Şubat 1133) günü dedesi Tuğtekin'in kölelerinden biri Dımaşk hâkimi Şemsü'l-Mülûk'a saldırıp bir kılıç darbesi indirdi, fakat bir zarar veremedi. Şemsü'l-Mülûk'un köleleri üzerine birikip onu yakaladılar ve bu işi niçin yaptığını itirafa zorladılar, o da : «Müslümanları senin zulüm ve şerrinden kurtarmak istedim.» cebavını verdi. Ancak bununla yetinmeyip köleyi itiraf edinceye kadar dövdüler, o da sonunda kendisini bu işe yapmaya teşvik edenleri itiraf etti. Bunun üzerine Şemsü'l-Mülûk hiç araştırmadan onları öldürdü. Bu arada kardeşi Sevinc'i de onlarla birlikte öldürdü. Şemsü'l-Mülûk'un bu davranışı halkın çok zoruna gitti, ondan soğumalarına yol açtı.

Şeyh Ebû'l-Vefâ el-Fârisi bu sene öldü. Onun için Bağdâd ileri gelenlerinin de katıldığı büyük bir cenaze merasimi düzenlendi.

Şâfiî fakihi ve Kerh kadısı olup «er-Rutabî» adıyla meşhur Kadı Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Sellâme b. Abdullah b. Muhlid bu sene Receb ayında öldü. Ebû İshâk ve Ebû Nasr b. es-Sabbâğ'dan fıkıh tahsil etmiş, sema yoluyla hadis öğrenmiş ve rivayet etmiştir. Halifenin yakını olup çocuklarını terbiye ederdi.

Hanbelî fakihi ve vaizlerinden «ez-Zâgûnî» adıyla meşhur Ebû'l-Hüseyn Ali b. Abdulah b. Nasr da bu sene muharrem ayında öldü. Âlim bir zat idi.

Vaiz Ali b. Ya'lâ b. İvad b. el-Kâsım el-Herevî el-Alevî bu sene öldü. Horasân'da büyük itibara sahipti, pek çok hadis öğrenmişti.

Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'ın ahfâdından olan Muhammed b. Ahmed b. Ali Ebû Abdullah el-Osmânî ed-Dîbâcî de bu sene öldü. Muhammed'e güzelliğinden dolayı «Dîbâc» denildi. Aslen Mekkelidir. Kendisi Nablus'da oturuyordu. Aşırı bir Eş'arî taraftarıydı. Vaaz ederdi. Safer ayında ölmüştü.

Mekke emîri Ebû Fuleyte de bu sene öldü, yerine oğlu el-Kâsım emîr oldu.

el-Azîz b. Hibetullah b. Ali es-Şerîf el-Alevî el-Hasanî bu sene Nîsâbûr'da ansızın öldü. Atası Horasân'da Nakîbu'n-nukabâ idi. el-Azîz'e Nîsâbûr Alevîlerinin nakibliği teklif edilmiş, fakat kabul etmemişti. Sultanın vezirliği de teklif edilmiş, onu da reddetmişti. Her şeyle ilgiyi kesip kendini âhiret hayatına verdi.

Horasân Kâdî el-kudâtı Ebû Said Muhammed b. Ahmed b. Saîd de bu sene öldü. Hayırlı ve salih bir zat idi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ (M. 1133-1134) YILI OLAYLARI

Şemsü'l-Mülûk'un Sakîf-Tîrun'u Zaptı ve Frank Topraklarını Yağmalaması

Şemsü'l-Mülûk İsmâil bu sene muharrem ayında (kasım 1133) Dımaşl dan Şakîf-Tîrun üzerine yürüdü. Burası Beyrut ve Sayda civarındaki yük sek dağlar üzerinde bulunan bir mevki olup Vâdi't-Teym reisi Dahhâk b Cerdel'in elindeydi. Dahhâk burayı zorla ele geçirmiş ve buraya kapanış kuvvetlenmişti. Müslümanlar ve Franklar ondan çekinirlerdi, çünkü o, her bir gruba karşı diğerini kullanarak kendini koruyordu. Şemsü'l-Mülûk bu sene Şakîf Tîrun üzerine yürüdü ve muharrem ayında (kasım 1133) burayı Dahhâk'ın elinden aldı. Buranın zaptı Haçlıların çok zoruna gitti, çünkü Dahhâk onların civardaki şehirlerine saldırmazdı. Şemsü'l-Mülûk'ten korktular ve hemen asker toplamaya başladılar. Toplanan Haçlılar doğruca Havran üzerine yürüyüp şehrin merkezî yerlerini tahrip ettiler ve güçleri yettiğince muazzam ganimetler ele geçirdiler.

Şemsü'l-Mülûk Haçlıların toplandığını duyunca o da aynı şekilde asker topladı. Türkmen ve diğer kavimlerden pek çok askeri bir araya getirdi ve Haçlıların karşısında karargâh kurdu. Bir çok gün boyunca birbirlerine ok yağdırdılar. Daha sonra Şemsü'l-Mülûk bir grup askeriyle saldırıya geçti, geri kalan askerlerini ise Haçlıların karşısında bıraktı. Onlar Şemsü'l-Mülûk'tan habersizdiler. Şemsü'l-Mülûk Haçlıların elindeki Taberiyye, en-Nâsıra, Akkâ ve civarlarındaki yerlere saldırdı, yağmalayıp yaktı, yıktı. Şehirlerin çoğunu tahrip etti, çoluk çocuğu esir aldı. Yanındakilerin elleri ganimetlerle doldu. Haçlılar bu haberi duyunca çok üzüldüler ve derhal oradan ayrılıp birbirlerine bile dönüp bakmadan ülkelerine gittiler.

Şemsü'l-Mülûk'a gelince, o Haçlılar'ın geldiği yoldan ayrı bir yolu takip ederek askerlerinin yanına döndü ve sâlimen ordugâha vardı. Haçlılar ülkelerine dönüp buraları harap bir halde görünce cesaretleri kırıldı,

dağıldılar ve Şemsül-Mülûk'a haber gönderip anlaşmanın yenilenmesini istediler. Bu sene zilkade ayında (ağustos-eylül 1134) anlaşma yenilendi.

Melik Tuğrul'un el-Cibâl'e Dönmesi ve Melik Mes'ûd'un Mağlûp Olması

Melik Tuğrul b. Muhammed b. Melikşah bu sene el-Cibâl bölgesinin tamamına hâkim oldu ve kardeşi Sultan Mes'ûd'u oradan uzaklaştırdı.

Sebebi Şudur :

Mes'ûd, kardeşiyle yaptığı savaştan dönünce kardeşi Sultan Mahmûd'un oğlu Melik Dâvûd'un Âzerbeycân'da isyan ettiğini haber aldı ve hemen onun üzerine yürüyerek onu Ruindiz Kalesi'nde muhasara etti. Dâvud bu kaleye kapanmıştı. Mes'ûd onu muhasara etmekle meşgul iken Melik Tuğrul asker topladı. Bu arada Sultan Mes'ûd'un maiyyetindeki bazı emîrler de Melik Tuğrul'un tarafına geçtiler. Melik Tuğrul bazı şehirleri ele geçirmeye devam etti. Çok sayıda askere sahip oldu ve Mes'ûd'un üzerine yürüdü. Kazvîn'e yaklaşınca Mes'ûd da ona doğru yürüdü. İki tarafın askerleri birbirlerini görünce Tuğrul'un kendi tarafına çektiği emîrler Mes'ûd'dan ayrıldılar, böylece Mes'ûd az sayıda askerle kaldı ve ramazanın sonlarına (15-24 Temmuz 1134) doğru mağlûp vaziyette geri dönüp kaçtı.

Halife el-Müsterşid Billâh'a haber gönderip Bağdâd'a girmek istediğini bildirdi, Halife de izin verdi. Melik Mes'ûd'un İsfahân'daki nâibi Alpkuş es-Silâhî idi. Melik Selçukşah da yanındaydı. Mes'ûd'un mağlûp olduğunu duyunca o da aynı şekilde Bağdâd'a gitti, Selçukşah Sultan'ın sarayına konuk oldu. Halife onu iyi karşıladı, ikramda bulundu, on bin dinar da para gönderdi. Daha sonra Mes'ûd da Bağdâd'a gitti. Adamlarının çoğu binecek at bulamayınca develere binmişlerdi. Yolda sıkıntılarla karşılaştı. Bunun üzerine Halife ona atlar, çadırlar malzemeler ve bunların dışında çeşitli mallar ve elbiseler gönderdi. Mes'ûd 15 şevval (8 Ağustos 1134) tarihinde Bağdâd'daki saltanat sarayına girdi, Tuğrul ise Hemedân'da kaldı.

Atabeg Zengî'nin Âmid'i Muhasara Etmesi, Dâvud ile Yaptıkları Savaş ve Zengî'nin Sur Kalesine Zaptı

Musul hâkimi Atabeg Zengî ile Mardin hakimi Temürtaş bu sene birleşip Âmid üzere yürüdüler ve şehri muhasara ettiler. Âmid hakimi Hısn Keyfâ hâkimi Dâvud b. Sökmen b. Artuk'a haber gönderip yardım istedi. Dâvud b. Sökmen mümkün olduğu kadar asker toplayıp Atabeg Zengî ile

Temürtaş'ı oradan uzaklaştırmak üzere Âmid'e doğru hareket etti. İki ordu Âmid kapısı önünde karşılaştılar ve cemaziyülâhir ayında (mart-nisan 1134) savaşa tutuş .ılar. Dâvud mağlûp oldu ve kaçarak geri döndü, bu arada çok sayıda askeri öldürüldü. Zengî ile Temürtaş Âmid önlerinde durup muhasaraya devam ettiler. Ağaçları kestiler, şehre biraz zarar verdiler ve sonra da hiç bir başarı elde edemeden geri döndüler. Zengî daha sonra Sur Kalesi'ne yürüdü ve Diyarbekir yöresinde bu kaleyi muhasara edip sıkıştırarak bu yılın recep ayında (nisan - mayıs 1134) kaleyi zapt etti. Ziyâeddin Ebû Saîd b. el-Kefertûşi de Zengî'ye katılmıştı. Zengî onu vezir tayin etti. Ziyâeddin gidişatı doğru, ahlâkı güzel, büyük ve kabiliyetli bir devlet adamı, hayır ve hasenât yapmayı ve hayır sahiplerini seven bir zat idi.

Zengî'nin Hamîdiyye Kürtlerinin Kalelerini Ele Geçirmesi

İmâdeddin Zengî bu sene Hamîdiyye Kürtlerinin elindeki el-Akr, Şûş ve diğer bütün kaleleri ele geçirdi.

Zengî Musul'a hakim olunca şehrin hâkimi Emîr İsâ el-Hamîdî'ye vilâyeti ve buraya bağlı kasaba ve köylerin hâkimi olarak bırakmış ve elindeki hiç bir yere müdahele etmişti. el-Müsterşid Musul'u muhasara edince bu İsâ, Halife'nin yanına gitmiş ve Kürtleri onun yanında toplayarak kuvvetlerini çoğaltmıştı. el-Müsterşid Musul'dan ayrılınca Zengî Kürtlerin elindeki kalelerin muhasara edilmesini emretti, bunun üzerine söz konusu kaleler uzun müddet muhasara edilmiş ve bu sene zapt edilinceye kadar çok çetin bir şekilde savaşılmıştı. Kürtlerin kaleleri zapt edilince bunların yakınında oturan Musul'a bağlı köylerin ahalisi rahat bir nefes aldı, çünkü bu köylüler malları yağmalanıp evleri barkları tahrip edildiği için büyük bir sıkıntı içindeydiler.

Hakkârî ve Kevâşî Kalelerinin Zaptı

Kürtler hakkında malûmat sahibi olan Kürt âlimlerinden birinden naklen anlatıldığına göre, Atabeg Zengî Hamîdiyye Kürtlerinin kalelerini zapt edip onları oradan uzaklaştırınca Eşeb, el-Cezîre ve Nûşî kalelerinin hakimi olan Ebû'l-Heycâ b. Abdullah, Zengî'den korktu ve elçi göndererek kendisine zarar vermeyeceğine dair yemin etmesini istedi, bu arada bir miktar da para gönderdi. Ebû'l-Heycâ daha sonra Zengî'nin yanına Musul'a geldi, orada bir süre kadıktan sonra vefat etti ve Tell-Tûbe'de defnedildi. Ebû'l-Heycâ Eşeb'den Musul'a gidince orayı zorla zapt etmesinden korkarak oğ-

lu Ahmed b. Ebû'l-Heycâ'yı kale dışına çıkardı, ona Nûşî kalesini verdi. Bu Ahmed, Salâhaddin b. Eyyûb'un Suriye'deki büyük emîrlerinden biri olan ve «el-Maştûb» nâmıyla meşhur Ali b. Ahmed'in babasıdır.

Babası oğlunu oradan uzaklaştırınca yerine «Bâv el-Ercî» adlı birini nâib tayin etmişti. Ebû'l-Heycâ vefat edince oğlu Ahmed, Eşeb Kalesi'ni ele geçirmek üzere Nûşî Kalesi'nden yola çıktı, fakat Bâv ona mani oldu ve kaleyi Ebû'l-Heycâ'nın küçük oğlu Ali adına muhafaza etmek istedi. Bu sırada Zengî askerleriyle Eşeb Kalesi önüne geldi ve zapt etti.

Zengî'nin bu kaleyi ele geçirmesinin sebebi şudur :

Kale halkının hepsi savaşmak için kaleden inmişlerdi. Zengî kendisine yaklaşıncaya kadar onlara dokunmadı ve kaleden uzaklaşsınlar diye onları kendine çekti, sonra da üzerlerine saldırdı, böylece Kürtler mağlûp oldular. Zengî onları kılıçtan geçirdi, pek çoğunu öldürdü ve esir aldı. Zengî kaleyi derhal ele geçirdi, sonra Kürtlerin ileri gelenlerinden müteşekkil bir topluluğu yanına getirtti. Bunlar arasında Bâv da vardı. Zengî onları öldürdükten sonra Musul'a döndü, sonra oradan da ayrıldı. Onun bulunmadığı zamanlarda nâib Nasîruddin Çakır asker gönderip Eşeb Kalesi'ni tahrip etti. Küheyce ve Nûşî ile el-İmâdiyye adıyla bilinen el-Cellâb Kalesi'ni tahliye etti. Daha sonra eş-Şa'bânî, Furh, Kûşer, ez-Za'ferân Alkî ve Nirva kalelerine de asker gönderdi. Bunlar el-Mihrâniyye kaleleriydi. Nasîruddin bu kaleleri muhasara ve hepsini zapt etti. Böylece el-Cebel ve ez-Zûzân'nın durumu düzeldi ve ahali Kürtlerden emin oldu.

Hakkârî'deki Cell-Sûrâ, Herûr, el-Malâsî, Mâbermâ, Bâbûhâ, Bâkizâ ve Nisbâs gibi diğer kalelere gelince, İmâdiyye Kalesi hakimi Karaca, Zengî'nin öldürülmesinden uzun bir süre sonra bu kaleleri ele geçirdi. Zeyneddin Ali, Zengî'nin öldürülmesinden sonra Hakkârî şehrini Emîr Karaca'ya ikta etti. Bu kalelerin ne zaman alındığı bilmiyorum. Bu sebeple onlardan burada bahsettim.

Kürtlerin seçkin simalarından biri daha başka şeyler anlatarak bu rivayetlere muhalefet etti ve: «Zengî, Eşeb Kalesi'ni zapt ve tahrip edince İmâdiyye Kalesi'ni inşa etti. Hakkârî'de Cell-Sûrâ ve Herûr Kalesi hakimlerinden başka kimse kalmadı. Onların da korkulacak kadar gücü ve kuvveti yoktu, bu sebeple Zengî Musul'a döndü. el-Cebeliyye kalelerinin sahipleri Zengî'den korktular. Tam bu sırada er-Rebiyye, Alkî, Furh ve diğer bazı kalelerin sahibi olan Abdullah b. İsâ b. İbrâhim vefat etti ve oğlu Ali bu kalelere hâkim oldu. Annesi Hatice bint el-Hasan, Zengî'nin emîrlerinden İbrâhim ve İsâ'nın kız kardeşiydi. İkisi de Musul'daydılar. Ali annesini iki kardeşinin yanına gönderip kendisi için Zengî'den emân almalarını ve yemin ettirmelerini istedi. Zengî onun bu isteğini kabul edince Ali de Zen-

gî'nin hizmetine girdi ve kalelerini yine ona verdi. Zengî Hakkâri kalelerinin fethiyle meşgul oldu. eş-Şa'bânî, el-Mihrâniyye emîrlerinden el-Hasan b. Ömer'in elindeydi. Zengî burayı ondan aldığı gibi yaşlılığı ve sahip olduğu yerlerin azlığı sebebiyle onu da kendi yanına aldı.

Nasîruddin Çakır, er-Rebiyye ve diğer bazı kalelerin sahibi olan Ali'yi sevmezdi; bu yüzden Zengî'yi onu tevkif etmeğe teşvik etti, bunun üzerine Zengî de ona Ali'yi yakalayıp tevkif etmesine müsaade etti. Ali yakalanıp tevkif edildi, fakat Zengî daha sonra onu tevkif ettiğine pişman oldu. Nasîruddin'e haber gönderip Ali'yi serbest bırakmasını istedi, fakat Ali'yi ölmüş buldu. Rivayete göre onu Nasîruddin öldürmüştü. Zengî daha sonra er-Rebiyye Kalesi'ne asker sevk etti. Askerler ansızın kaleyi muhasara ve zapt ettiler ve Ali'nin kaledeki çocuklarını, kız ve erkek kardeşlerini esir aldılar. Ali'nin annesi kaybolmuştu, bulunamadı. Zengî, er-Rebiyye Kalesi'nin fethini duyunca buna sevindi, daha sonra Ali'nin diğer kalelerini ele geçirmek üzere hareket etmelerini emretti. Askerler yola çıkıp o kaleleri ettiler, fakat kalelerin müstahkem olduğunu gördüler. Zengî kaledekilere elçi gönderip ihsanda bulunacağını vaat etti. Onlar da kaledeki adamlarından hapiste bulunanların hepsinin serbest bırakılması şartıyla kaleyi teslim etmeğe razı oldular; fakat Zengî Küvâşî Kalesi'ni de teslim etmedikleri müddetçe bu isteklerini kabul etmeyeceğini bildirdi, bunun üzerine Ali'nin annesi Hatice Küvâşî Kalesi sahibi Havl (Hol ?) Vahrun'un yanına gitti. Kale hakimi el-Mihrâniyye'ye mensuptu. Hatice ondan kaleden inip burayı kendilerine teslim etmesini istedi, Havl Vahran da bu teklifi kabul etti, bunun üzerine Zengî kaleleri teslim alıp esirleri salıverdi. Böylesi hiç duyulmamıştı. Zengî: «Bir kadının sözüne uyup Küvâşî gibi bir kaleden inen bir adam ya civanmertlik bakımından insanların en ulusudur ve evine geleni geri çevirmez, ya da insanların en akılsızıdır» dedi. Böylece el-Cibâl vilâyeti de tamamen düzeldi, işleri yoluna girdi.

Çeşitli Olaylar

Malatya hakimi Dânişmend bu sene Suriye'deki Haçlılara ağır bir darbe indirdi, pek çok kişiyi öldürdü ve esir aldı.

Halife ile Atabeg Zengî bu sene anlaştılar.

Şerefüddin Enûşirvân b. Hâlid bu sene rebiyülevvel ayında (ocak 1134) halifenin vezirliğinden azledildi.

el-Müsterşid Billâh'ın annesi de bu yıl öldü.

el-Müsterşid bu yıl da Tekrît üzerine asker sevk edip Mücâhidüddin Bihrûz'u muhasara etti. Daha sonra bir miktar para karşılığında muhasarayı kaldırdı ve geri döndü.

Sencer'e bağlı bir grup asker bu sene Erkuş kumandasında Horasân' daki Girdkûh Kalesi'ni muhasara etti. Bu kale Bâtınîlerin elindeydi. Kaleyi uzun süre muhasara edip içerdeki Bâtınîleri sıkıştırdı. Batınîlerin yanlarındaki erzak tükenince kasılıp kıvranmağa başladılar. Pek çoğu, savaşmak şöyle dursun, ayakta duramaz hâle düştü. Kale fethedilmek üzereydi ki, Emîr Erkuş muhasarayı kaldırıp gitti. Rivayete göre kendisine pek çok para ve değerli takılar göndermişler, bunun üzerine de çekip gitmiştir.

Ukayloğulları emîri Emîr Süleyman b. Muhâriş bu sene öldü. Ondan sonra küçük yaşta olmalarına rağmen yerine oğulları geçti. Bu çocuklar dedeleri Muhâriş'in hukukuna riayet maksadıyla Bağdâd'da dolaştırıldı, çünkü Halife el-Kâim Biemrillah, daha önce zikrettiğimiz gibi, el-Besâsîrî tarafından tehdit edilince el-Hadîse'de Muhâriş'in yanında kalmıştı.

Şâfiî fakîhi Ebû Ali el-Hasan b. İbrahim b. Ferhûn el-Fârıkî bu sene Muharrem ayında öldü. 433 (1141-1142) yılında Meyyâfârıkîn'de doğmuştu. Burada Ebû Abdullah el-Kâzerûnî'den fıkıh tahsil etti. el-Kâzerûnî ölünce Bağdâd'a gitti ve Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve Ebû Nasr es-Sabbâğ'dan fıkıh okudu, Vâsıt kadılığı yaptı. Hayırlı ve faziletli bir insandı. Hüküm verirken hiç kimseye iltimas geçmez ve hiç kimsenin hakkını zâyi etmezdi.

Şâfiî fakîhi Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan Ebû Muhammed b. Ebû Bekr de bu sene öldü. Babasından fıkıh okudu. Fetva verdi ve münazaralara katıldı. Vaaz eder ve çok cinaslı konuşurdu.

Şair İbn Ebû's-Salt da bu sene öldü.

Taberistânlı Şâfiî fakîhi Muhammed b. Ali b. Abdülvehhâb bu sene öldü. Sema yoluyla hadis öğrenip rivayet etti. Zâhid ve âbid bir insandı. Bir adada yıllarca tek başına kaldı ve Allah Teâlâ'ya ibadet etti. Daha sonra Âmü'l'e döndü ve orada vefat etti. Kabri ziyaret yeridir.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU (M. 1134-1135) YILI OLAYLARI

Melik Tuğrul'un Ölümü ve Mes'ûd'un el-Cebel'e Hakim Olması

Sultan Mes'ûd'un kardeşi Melik Tuğrul karşısında mağlûp olarak Bağdâd'a gittiğini daha önce anlatmıştık. Sultan Mes'ûd Bağdâd'a varınca Halife onu iyi karşıladı ve sultanların ihtiyaç duyduğu şeyleri ona da gönderdi. Daha sonra ona Hemedân'a gitmesini ve asker toplayıp kardeşi Tuğrul ile saltanat ve hakimiyet mücadelesine girmesini emretti. Mes'ûd vaatlerde bulunuyor, günleri kolluyor, Halife de onu harekete geçmeğe teşvik ve hattâ kendisiyle birlikte bizzat sefere çıkmayı vaat ediyordu. Daha sonra Halife ona çadırlarını halifelik sarayının önüne kurmasını emretti.

Emîr Alpkuş es-Silâhî ve diğer bazı emîrler de Halife'ye katılmak ve onun hizmetine girmek istediler. Halife de onları hizmetine aldı ve onlarla ittifak yatı. Tam bu sırada bir adam yakalandı ve üzerinden Tuğrul'un bu emîrlere hitaben yazdığı bir mektup ve mühür ele geçirildi. Tuğrul mektubunda onlara iktalar vaat ediyordu. Halife mektubu görünce bu emîrlerden Ağal Bey'i (?) yakalayıp tevkif etti ve malını yağmalattı. Bunun üzerine yanındaki diğer emîrler de endişeye kapıldılar ve derhal Sultan Mes'ûd'un karargâhına kaçtılar. Halife Sultan Mes'ûd'a haber gönderip onların iâde edilmesini istedi, fakat Mes'ûd kabul etmedi ve bazı mazeretler ileri sürdü. Bu durum Halifenin zoruna gitti ve aralarına soğukluk girdi. Halife bu sebeple Mes'ûd ile birlikte hareket etmekten geri durdu. Mes'ûd ona haber gönderip mutlakâ kendisiyle birlikte hareket etmesi gerektiğini bildirdi ise de iş bu haldeyken kardeşi Tuğrul'un ölüm haberi geldi. Tuğrul bu sene muharrem ayında (ekim-kasım 1134) vefat etmişti. 503 yılı muharrem ayında (ağustos 1109) doğmuştu. Hayırlı, akıllı adaletli, halka yakınlık gösteren ve çok iyi davranan bir hükümdardı. Ölümünden önce kardeşi Sultan Mes'ûd üzerine yürümek için sarayından çıkmıştı. Halk kendisine hayır duada bulununca: «Müslümanlara hayırlı olmamız için dua ediniz.» dedi.

Tuğrul vefat edip bu haber Mes'ûd'a ulaşınca derhal Hemedân istikametinde yola çıktı. Bütün askerler yanına koşuştular. Enûşirvân b. Hâlid'i vezir tayin etti. Enûşirvân aile efradıyla birlikte Sultan Mes'ûd'un yanında bulunuyordu. Mes'ûd Hemedân'a varıp orayı ele geçirdi, bütün yerlerin yerleri halkı ona itaat arz etti.

Şemsü'l-Mülûk'un Öldürülmesi ve Kardeşinin Melik Olması

Dımaşk hakimi Şemsü'l-Mülûk İsmâil b. Tâcü'l-Mülûk Börü b. Tuğtekin bu sene 14 rebiyülâhir (1 Şubat 1135) tarihinde öldürüldü. Sebebi şudur :

Şemsü'l-Mülûk kötü bir yola girmiş, halka zulüm yapmağa, Dımaşk'a bağlı yerlerin âmillerinin ve diğer görevlilerin elindeki malları müsadere etmeğe başlamıştı. Halktan vergi toplamak için onları çok ağır cezalara çarptırıyordu. Çok cimri, âdî ve şahsiyetsiz bir adam oldu. Öyle ki, sırf düşmanlık olsun diye basit bir şey almakla yetinmezdi. Daha buna benzer pek çok ahlâk dışı ve çirkin davranışlarda bulundu. Bu yüzden kendi aile efradı, adamları ve halk kendisinden nefret etti.

Daha sonra onun İmâdeddin Zengî'ye mektup yazarak Dımaşk'ı kendisine teslim etmek istediği ve onu süratle gelmeğe teşvik ettiği, şehirdeki erzak ve malların hepsini Sarhad'a naklettiği ortaya çıktı. Arka arkaya elçiler gönderip Zengî'yi Dımaşk'a gitmeğe teşvik etti ve onu: «Eğer geç kalırsan Dımaşk'ı Haçlılara teslim ederim.» dedi; bunun üzerine Zengî derhal harekete geçti. Bu haber Dımaşk'ta duyulunca babasının ve dedesinin adamları buna çok içerlediler ve çok üzüldüler. Durumu annesine arz edince o da üzüldü ve zoruna gitti. Oğlundan korktu ve oğlunu rahatlıkla öldürebilmeleri için onlara kolaylık sağlamayı vaat etti.

Daha sonra annesi gulâmlarının oğlunun yanında olmadığı bir ânı kollamağa başladı. Onu böyle bir vaziyette görünce kendi gulâmlarına oğlunu öldürmelerini emretti. Bunun üzerine Şemsü'l-Mülûk İsmâil öldürüldü. Gulâmları ve adamları görsün diye cesedini sarayın bir yerine atmalarını emretti. Öldürülmüş bir vaziyette görünce, onun yere serilmesine ve şerrinden kurtulmalarına çok sevindiler.

Şemsü'l-Mülûk 7 cemaziyülâhir (25 Mart 1135) perşembe gecesi doğmuştu. Başka bir rivayete göre, öldürülmesinin sebebi şudur: Babasının Yusuf b. Fîrûz adlı bir hâcibi vardı. Ondan daha güçlü ve devlet idaresine hakim biriydi. Daha sonra Şemsü'l-Mülûk devrinde de aynı tahakkümünü sürdürdü. Hatta Şemsü'l-Mülûk'un annesiyle ilişki kurmakla itham edili-

yordu. Şemsü'l-Mülûk bunu duyunca Yûsuf'u öldürmeye karar verdi, fakat Yûsuf, Tedmür'e kaçıp oraya kapandı ve Şemsü'l-Mülûk'a itâaatkâr olduğunu bildirdi. Bunun üzerine o da annesini öldürmek istedi. Bu haber annesinin kulağına gidince de oğlundan korkup onu öldürdü. Doğrusunu Allah bilir.

Şemsü'l-Mülûk öldürülünce, yerine kardeşi Şihâbeddîn Mahmûd b. Tâcü'l-Mülûk Börü geçti ve onun makamına oturdu. Herkes ona bey'at etti ve böylece Dımaşk atabegliği tahtına yerleşti.

Atabeg Zengî'nin Dımaşk'ı Muhasarası

Atabeg Zengî bu sene Dımaşk'ı muhasara etti. Zengî Dımaşk önlerine 1 cemaziyülevvel (17 Şubat 1135) tarihinde geldi. Onun Dımaşk'a gelmesinin sebebi yukarıda anlattığımız gibi Dımaşk hakimi Şemsü'l-Mülûk'un Zengî'yi şehri teslim etmek üzere oraya davet etmesidir. Şemsü'l-Mülûk mektup ve elçileri Zengî'ye varınca hemen Dımaşk üzerine yürüdü, fakat Zengi oraya varmadan Şemsü'l-Mülûk öldürüldü. Fırat'ı geçince Şemsü'l-Mülûk'a teslim şartlarını tespit etmek üzere elçiler gönderdi, fakat elçiler oraya varınca iş işten geçmişti. Buna rağmen yine de iyi karşılandılar ve kendilerine çok iyi davranıldı. Güzel cevaplar verilerek geri gönderildiler. Şemsü'l-Mülûk'un öldürüldüğünü, Şihâbüddin'in desteklenmesi için karar alındığını ve halkın ittifakla ona itaat arz ettiğini öğrenen Zengî bu cevaba aldırış etmeyerek Dımaşk'a hareket etti ve şehri muhasara etti. Köylerdeki halk da yurtlarını terk edip Dımaşk'a gittiler ve Zengî'ye karşı savaşmak üzere toplandılar. Zengî önce şehrin kuzey tarafından ordugâh kurdu, fakat daha sonra muhasara sahasına (meydânu'l-hisâr) geçti ve buradan saldırıya geçip savaşa girdi. Dımaşk'lıların kendisiyle savaşmak için büyük bir kuvvet ve cesarete ve tam bir iş birliği ve ittifaka sahip olduklarını gördü. Mahmûd'un dedesi Tuğtekin'in memlûkü Muînüddin Üner bu muhasara sırasında dillere destan bir gayret ve başarı gösterdi. Onun muhasara ve savaş konusunda görülmemiş kabiliyet ve malûmata sahip olduğu ortaya çıktı. Önemli mevkilere geçerek bütün devlet idaresine hakim olmasını sebebi de bu vesileyle anlaşıldı. Bu hususu inşaallah ileride anlatacağız.

Zengî Dımaşk'ı muhasara ederken Halife el-Müsterşid Billâh'ın elçisi Ebû Bekr b. Bişr el-Cezerî (Cezîret İbn Ömerli) Zengî'ye verilmek üzere hil'atler getirdi. Halife elçiye Dımaşk hâkimi Melik Alp Arslan Mahmûd ile Atabeg Zengî'nin aralarında anlaşma sağlamasını emretmişti, bunun

üzerine Zengî 28 cemaziyülevvel (15-16 Mart 1135) tarihinde muhasarayı kaldırıp Dımaşk'tan ayrıldı.

Hasan b. el-Hâfız'ın Öldürülmesi

526 (1131-1132) yılı olayları arasında anlattığımız gibi, Mısır Fâtımî halifesi el-Hâfız Lidînillâh oğlu Hasan'ı vezir yapmış ve veliaht olarak adına hutbe okutmuştu. Hasan bu seneye kadar görevde kaldı ve bu sene zehirlenerek öldürüldü.

Sebebi şudur :

Babası el-Hâfız onu vezir tayin etmişti. Hasan kan dökmekte çok cüretkârdı. el-Hâfız Ebû Ali b. el-Efdal'a yardım eden emîrlere kalbinde kin besliyor ve kendisi hiç buluşmadan onlardan intikam almak istiyordu. Bu sebeple oğlu Hasan'a onlardan intikam almasını emretti, bunun üzerine Hasan da bütün idareye tek başına hakim oldu ve babasının hiç bir hükmü kalmadı. Mısırlı emîrleri ve ülkenin ileri gelenlerini öldürdü, hattâ bir gecede kırk emîri öldürmüştü.

Babası bu durumu ve onun kendisine tahakkümünü görünce sarayın ileri gelen hadımlarından birini çıkarıp asker ve çok sayıda halkı topladı. Hadım bu toplulukla şehre doğru ilerledi. Hasan da yakın adamlarından ve taraftarlarından müteşekkil bir grubu onlara karşı gönderdi. İki taraf savaşa girdiler sonunda hadım mağlûp oldu ve öldürüldü. Maiyyetindeki pek çok kişi de öldürüldü. Geri kalanlar çöllere çekildiler. Hâfız boyun eğip mahcûr vaziyette kaldı ve baskılara tahammül etti. Daha sonra geri kalan Mısırlı emirler birleşip Hasan'ın katline karar verdiler. Babası el-Hâfız'a da haber gönderip: «Ya öldürmek üzere oğlunu bize teslim edersin, ya da biz hepinizi öldürürüz.» dediler. Bunun üzerine el-Hâfız oğlunu çağırıp göz altına aldı ve bu durumu emîrlere haber verdi, fakat onlar: «Hasan'ın katlinden başka bir şeye razı olmayız.» dediler. el-Hâfız onu teslim etmezse emîrlerinin kendisini hedef alacaklarını ve onu sağ bırakmalarının imkânsız olduğunu anlayınca iki doktorunu çağırdı. Bunlardan biri Müslüman, diğeri ise Yahudi idi. Yahudiye «Bu oğlumuzu öldürmek ve bu müsibetten kurtulmak için zehir istiyoruz» dedi. Yahudi doktor: «Ben nukûattan, arpa suyundan ve bunun benzeri ilâçlardan başka bir şey bilmiyorum.» dedi. el-Hâfız: «Ben bu felâketten kurtaracak bir şey istiyorum.» diye ısrar edince Yahudi: «Ben hiç bir şey bilmiyorum» dedi. Bu defa Müslüman doktoru çağırdı ve aynı şeyi ondan istedi. Müslüman doktor bir ilâç yapıp onu Hasan'a içirdi ve Hasan derhal öldü. el-Hâfız askerlere haber gönderip onun öldüğünü bildirdi. Askerlerin «Cesedini görmek istiyoruz.»

demeleri üzerine bazılarını çağırıp gösterdi. Onlar hile yaptığını sanıyorlardı; bu yüzden ayaklarının altını yardılar, fakat hiç kan akmadı. O zaman onun kesin olarak öldüğünü anlayarak dışarı çıktılar.

Hasan defnedildikten sonra el-Hâfız Müslüman doktoru çağırıp: «Artık senin yanımızdan saraydan ayrılman gerekir; sâhip olduğun servet ve elbiseler sana kalsın.» dedi. Yahudi doktoru da yanına çağırdı ve ona da: «Senin, istediğim şeyleri bildiğini biliyorum; fakat sen akıllı bir adamsın, bu sebeple sarayda yanımızda kalacaksın.» dedi.

Hasan kötü ahlâklı, zalim, kan dökmekte ve halkın malını almaktan çok cüretkâr bir vezirdi. Şâirler bu yüzden onu hicvettiler. Onlardan biri de **et-Teressül** adlı meşhur eserin sahibi el-Mu'temid b. el-Ensârî idi.

Başka bir rivayete göre ise, el-Hâfız oğlunun kendi hükümdarlığına tahakküm ettiğini görünce onu zehirlemek üzere adam tuttu ve Hasan bu adam tarafından zehirlenerek öldürüldü.

Doğrusunu Allah bilir.

Hasan vefat edince el-Hâfız Emîr Tâcüddevle Behrâm'ı vezir tayin etti. Tâcüddevle Hristiyandı. O da idareye hakim olup Ermenileri halkın başına musallat etti. Onlar da Müslümanları aşağılamak için çalıştılar. Bunları inşaallah 531 (1136-1137) yılı vukuatı arasında anlatacağız.

Halife el-Müsterşid Billâh'ın Sultan Mes'ûd ile Savaşmak Üzere Gitmesi ve Mağlûp olarak Geri Dönmesi

Halife el-Müsterşid Billâh ile Sultan Mes'ûd arasında bu sene ramazan ayında (haziran-temmuz 1135) savaş oldu. Sebebi şudur :

Sultan Mes'ûd kardeşi Tuğrul'un ölümünden sonra Bağdâd'dan Hemedân'a gidip orayı zapt edince ileri gelen emîrlerden müteşekkil bir grup ondan ayrıldı. Bunlar arasında Barankuş (Yarınkuş) Bâzdâr, Kızıl Âhur, Hemedân valisi Sungur b. el-Humârtekin, Abdurrahman b. Togayürek ve diğer bazı emîrler vardı. Bunlar Sultan Mes'ûd'dan korktukları için yanlarına çok sayıda asker alarak oradan ayrılmışlardı. Daha sonra Dübeys b. Sadaka da onlara katıldı. Halifeye haber gönderip hizmetine girmek istediklerini bildirip emân dilediler. Halife'ye: «Bu bir komplodur, çünkü Dübeys de onlarla beraberdir.» denildi. Emîrler Hûzistân'a doğru girip Porsukoğlu Porsuk ile de ittifak yaptılar. Bunun üzerine Halife Sedîdüddevle b. el-Enbârî'yi bu emîrlere hitaben yazılmış, onların gönüllerini okşayan

ve yanına gelmelerini emreden mektuplarla birlikte onlara elçi olarak gönderdi.

Adı geçen emirler Dübeys'i yakalayıp Halife'ye götürerek ona yaklaşmağa karar verdiler. Dübeys bunu duyar duymaz Sultan Mes'ûd'un yanına kaçtı. Emîrler recep ayında (nisan-mayıs 1135) Bağdâd'a vardılar. Halife onları çok iyi karşıladı. Hil'atler ve armağanlar gönderdi, erzak verdi. Bağdâd'da Sultan Mes'ûd adına okunmakta olan hutbeye de son verildi. Halife 20 recep (6 Mayıs 1135) tarihinde Mes'ûd ile savaşmak üzere harekete geçmeğe karar verdi. eş-Şefiî'de ikamet etti. Bu sırada Basra hakimi Bekbe Halife'ye isyan etti ve Basra'ya kaçtı. Halife ona elçi gönderip emân vaat ettiyse de o geri dönmedi.

Halife hareket etmekte gecikince, bu emîrler onu yola çıkmağa teşvik ettiler ve bu işin basit bir mesele olduğunu söyleyerek Sultan Mes'ûd'un hakkından rahatlıkla gelebileceklerini anlattılar. Bunun üzerine Halife öncü birliklerini Hulvân'a gönderdi. Onlar o yöreyi yağmaladılar, karışıklık çıkardılar; fakat Halife onlara hiç birşey söylemedi ve mani olmadı. Daha sonra 8 şaban (24 Mayıs 1135) tarihinde Halife de yola çıktı. Emîr Porsukoğlu Porsuk da yolda Halife'ye katıldı. Böylece sayıları yedi bin süvariye bâliğ oldu. el-Müsterşid'in hadımı İkbâl de üç bin süvariyle Irak'ta kaldı.

Sultan Mes'ûd ise yaklaşık bin beş yüz süvari ile Hemedân'da idi. Çevredeki beldelerin hakimleri Halifeye mektup göndererek ona itaat arz ediyorlardı. Halife yolda biraz bekledi. Sultan Mes'ûd bu arada çoğuyla barıştı. Halifenin ordusundaki askerlerin sayısı arttı. Yaklaşık on beş bin süvari oldular. Ancak daha sonra bu askerlerin çoğu gizlice sıvışıp gittiler. Halifenin yanında beş bin kişi kaldı. Atabeg Zengî'ye haber gönderip yardım istediyse de yardım gelmedi.

Âzerbaycân'da bulunan Melik Dâvud b. Mahmûd Halife'ye elçi gönderip Dînever'e gitmesini tavsiye etti ve bizzat kendisinin de askerleriyle beraber oraya geleceğini bildirdi, fakat Halife el-Müsterşid bunu yapmadı ve Dây-ı Merc'e kadar ilerleyerek askerlerini savaş nizamına soktu. Sağ cenaha Barankuş (Yarınkuş) Bâzdâr, Nûruddevle Sungur, Kızıl Âhur ve Porsukoğlu Porsuk'u, sol cenaha da Çavlı, Porsuk Şarâb-Salar ve Halifenin tevkif edip daha sonra hapisten çıkardığı Ağıl Bey'i yerleştirdi.

Sultan Mes'ûd bunu haber alınca, sür'atle onların üzerine yürüdü ve 10 ramazan (24 Haziran 1135) tarihinde Dây-ı Merc'de üzerlerine saldırdı. Halifenin sol cenahındaki kuvvetler gizlice Sultan Mes'ûd'un tarafına geç-

tiler ve onun saflarına katıldılar. Halife'nin sağ cenahtaki kuvvetleriyle Sultan'ın sol cenahtaki kuvvetleri arasında basit bir savaş cereyan etti. Sultan'ın askerleri Halife'nin etrafını çevirdiler, o ise hiç yerinden ayrılmadan öylece duruyordu. Askerleri mağlûp oldu ve Halife ile birlikte pek çok adamı, veziri Şerefüddin Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî, Kâdı el-kudât, Hazinedâr İbn Talha, İbnü'l-Enbârî, hatipler, fakihler şâhitler ve diğerleri de esir alındı. Halife bir çadıra konuldu ve ordugâhındaki çok miktarda eşya ve ağırlıklar ganimet alındı. Vezir, kâdî el-kudât, İbnü'l-Enbârî, hazinedar ve ileri gelen diğer zevat Sercihan kalesine götürüldü, geri kalanları ise az bir paraya sattılar. Bu savaşta bir kişi bile öldürülmedi, Bu, insanların çok tuhafına giden rivayetlerdendir.

Sultan sonra Hemedân'a döndü ve münadiler vasıtasıyla: «Bağdâdlılardan kim bizi takip ederse onu öldürürüz.» diye ilânda bulundu. Bağdâdlılar çok perişan bir halde geri döndüler. Yolu bilmiyorlardı, yanlarında binecek hayvanları da yoktu. Sultan Mes'ûd, Sultan Mahmûd'un emîrlerinden olan Bey-aba'yı Bağdâd'a şahne olarak gönderdi. Bey-aba yanındaki kölelerle Ramazan ayının son günü (14 Temmuz 1135) Bağdâd'a vardı, Halife'nin bütün mal varlığına el koydu, mahsûl ve erzâkını aldı.

Bağdâd halkından bir grup ayaklanıp minberi ve mahfelin parmaklıklarını parçaladılar ve hutbeye mani oldular. Çarşıya çıkıp başlarına toprak saçarak ağlayıp feryat ettiler. Kadınlar da feryat ve figan ederek çarşıya dökülüp ellerini yüzlerine vurarak ağladılar, şahnenin adamlarıyla Bağdâd halkı arasında çıkan çatışmalarda yüz elliden fazla Bağdâdlı öldürüldü. Vali ve saray hâcibi kaçtılar.

Sultan ise şevval ayında (temmuz-ağustos 1135) kardeşi Mahmûd'un oğlu Melik Dâvud ile savaşmak maksadıyla Hemedân'dan Merâga'ya gitti. Melik Dâvud ona isyan etmişti. Merâga'ya iki fersah mesefade bir yerde konakladı. el-Müsterişd de yanındaydı. Halife ile Sultan arasında barış hususunda elçiler gidip geldi ve sonunda, inşaallah ileride zikredeceğimiz, bazı şartlar muvacehesinde barış sağlandı. Tevfik Allah'tandır.

el-Müşterşid Billâh'ın Öldürülmesi ve er-Râşid Billâh'ın Halife Olması

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Halife el-Müsterşid Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed yakalanınca Sultan Mes'ûd onu bir çadıra koydu, muhafaza altında tutmak için de görevliler tayin etti, hizmetin gereği olan hususları da yerine getirdi. Aralarında anlaşma sağlamak ve Halife'nin para ödemesi, bir daha asker toplamağa kalkışmaması ve sarayının dışına çıkamaması

şartıyla yapılacak olan anlaşmanın şartlarını tespit etmek üzere elçiler gidip geldi. Sultan bu şartları kabul etti. Halife'yi ata bindirdi ve önünde gâşiye taşıdı. Halife Bağdâd'a dönmek üzereyken Emîr Kuran Han Sultan Sencer' in elçisi sıfatıyla geldi, bu yüzden de Halife el-Müsterşid'in hareketi gecikti. Sultan Mes'ûd ve halk elçiyi karşılamağa çıktılar. Halifeyi korumakla görevli olan muhafızlardan biri de onun yanından ayrıldı. Halife'nin çadırı ordugâhtan ayrı bir yerde tek başına bulunuyordu. Bu sırada yirmi dört batınî Halife'nin üzerine yürüdüler ve içeri girerek öldürdüler. Yirmiden fazla yerine yara açıp ibreti âlem için cezalandırdılar, burnunu ve kulaklarını keserek çırılçıplak bir halde bıraktılar. Bu sırada Halife'nin bir grup adamı da öldürüldü. Ebû Abdullah b. Sükeyne de bunlardan biridir. Halife 17 zilkade (29 Ağustos 1135) perşembe günü Meraga kapısında öldürüldü. Merağa halkı tarafından defnedilinceye kadar da orada kaldı.

Bâtınîlere gelince, onlardan on tanesi öldürüldü. Başka bir rivayete göre ise, hepsi öldürülmüştür. Doğrusunu Allah Bilir. Halife el-Müsterşid öldürüldüğünde 44 yaşından üç ay almıştı. Halifelik müddeti ise on yedi yıl, altı ay, yirmi gündür. Annesi bir cariye (ümmü veled) idi. Yiğit ve cesur, atılgan, gayretli ve azimkâr bir insandı. Zikredilen haberler de söylediğimiz bu vasıflara sahip olduğuna delâlet eder. Fesahat ve belâğat sahibiydi, güzel yazı yazardı. Ben onu hattının çok güzel olduğunu gördüm. Ayrıca onun cevâbî mektuplarının yazıların en güzeli ve en fasihlerinden olduğunu da gördüm.

el-Müsterşid öldürülünce oğlu Ebû Ca'fer el-Mansûr'a bey'at edildi ve ona «er-Râşid Billlâh» lakabı verildi. el-Müsterşid hayatta iken onu veliaht tayin edip bey'at almıştı. el-Müsterşid'in ölümünden sonra 27 zilkade (8 Eylül 1135) pazartesi günü ona yeniden bey'at edildi. Sultan Mes'ûd, Bağdâd şahnesi Bey-aba'ya mektup yazıp kendi adına bey'at etmesini istedi. Bey'at merasimine halk da katıldı. Abbâsî hanedanından yirmi bir kişi bu bey'at merasiminde hazır bulundu. Şeyh Ebû'n-Necîb de bey'at edenler arasındaydı; nasihatte bulundu, pek çok öğüt verdi. Cemâlüddevle İkbâl'e gelince, o bir askerî birlikle Bağdâd'da bulunuyordu. Bu hadise vukubulunca şehrin şehrin batı yakasına geçti, oradan Tekrît'e gitti ve Mücâhidüddin Bihrûz ile haberleşip ondan yemin aldı ve kaleye onun yanına çıktı.

Sultan Sencer'in Gazne'ye Gidişi ve Geri Dönüşü

Sultan Sencer bu sene zilkade ayında (ağustos-eylül 1135) Horasân' dan Gazne'ye gitti. Sebebi şudur :

Sultan Sencer'e Gazne Sultanı Behrâmşâh'ın kendisine itaatten ayrıldığı ve halka zulmedip mallarını gasp ettiği söylenmişti. Gazne'yi zapt eden Sultan Sencer'dir. Bunları 509 (1115-1116) yılı vukuatı arasında anlatmıştık. Sencer bu can sıkıcı haberleri duyunca ya burayı onun elinden almak, yahut ıslâh etmek maksadıyla harekete geçti. Yola çıkıp Horasân'dan epeyce uzaklaşınca çok soğuk ve karlı bir kış mevsimi girdi. Erzak ve yem bulmakta güçlük çekti. Askerler bu durumdan Sultan Sencer'e şikâyetçi oldular, içinde bulundukları sıkıntıları ve ihtiyaçlarını teminde karşılaştıkları zorlukları anlattılar, fakat onun huzuruna çıkmaktan başka bir çare olmadığını gördüler. Gazne'ye yaklaşınca Behrâmşâh elçiler gönderip yalvarıp yakardı, yaptığı hatadan dolayı affını istedi; bunun üzerine Sultan Sencer ona Hadım el-Mukarreb Cevher'i gönderdi. el-Mukarreb onun en büyük emîriydi. Rey şehri de onun iktalarındandı. Sultan cevabî mektubunda eğer huzuruna gelir ve tekrar itaat ederse kendisini affetmeyi kabul edeceğini bildiriyordu. el-Mukarreb, Behrâmşâh'ın yanına varınca Sultan'ın isteklerini, ona itaat etmeyi, para göndermeyi ve bizzat huzuruna çıkarak hizmet etmeyi kabul etti, Sultan Sencer'in vereceği hükümlere boyun eğip itaat arz etmeğe hazır olduğunu bildirdi.

el-Mukarreb Cevher Behrâmşâh ile beraber Sencer'in yanına döndü. el-Mukarreb ileriden gidip Behşâmşâh'ın geldiğini haber verdi ve ertesi sabah huzurunda olacağını bildirdi. el-Mukarreb daha sonra Behrâmşâh'ın önünden gelmek üzere geri gitti. Ertesi gün Sencer bir alay ile beraber onu karşılamağa çıktı. Behrâmşâh el-Mukarreb ile birlikte Sencer'e doğru ilerledi. Sencer'in alayını ve başındaki çetrini görünce geldiği gibi geri döndü; fakat el-Mukarreb onun atının dizginine yapıştı, davranışının çirkin olduğunu söyledi ve böyle bir hareketin âkıbetinden onu korkuttu; fakat Behrâmşâh dönmedi ve kaçarak geri gitti. Sencer'in kendisini yakalayıp ülkesini ele geçireceğini zanddiyor ve kurtulacağına inanmıyordu. Adamlarından ve yakınlarından bir grup da onu takip etti, fakat Behrâmşâh Gazne'de durmadı. Sencer Gazne üzerine yürüyüp şehre girdi ve zapt etti. Şehirde ne varsa aldı, vergileri topladı. Behrâmşâh'a da bir mektup yazıp yaptığı hareketi kınadı. Kendisinin ona hiç bir kötülük yapmayacağına ve ülkesinde gözü olmadığına, iyilikleri inkâr eden ve iyiliğe kötülükle mukabele edecek bir insan olmadığına, maksadının sadece kendisini ıslâh etmek olduğuna yemin etti; fakat Behrâmşâh verdiği cevapta özür diliyor, suçsuz olduğunu korktuğu için huzuruna gelemediğini söylüyor ve Sultan'dan korkan bir insanın ayıplanmaması gerektiğini ifade ederek kendisi hakkında tekrar teveccüh göstermesi için yalvarıyordu. Sencer de ülkesini ona iade etmeyi kabul etti ve Horasân'a dönmek üzere Gazne'den ayrıldı. 530 yılı safer ayında (kasım-aralık 1135) Belh'e vardı. Gazne hükümdarlı-

ğı yine Behrâmşâh'a verildi ve Behrâmşâh hükümran olarak Gazne'ye geri döndü.

Dübeys b. Sadaka'nın Öldürülmesi

Sultan Mes'ûd bu sene Huvenc dışında, otağının kapısı önünde Dübeys b. Sadaka'yı öldürttü. Sultan bir Ermeni köleye onu öldürmesini emretti, o da Dübeys parmağıyla toprağı karıştırırken baş ucuna dikilip habersizce boynunu vurdu. Oğlu Sadaka Hille'de idi. Babasının askerleri ve memlûkleri onun etrafında toplandılar. Askerleri çoğaldı, Emîr Kutluğtekin de emân dileyerek ona sığındı. Sultan Mes'ûd Bey-aba'ya Hille'yi zapt etmesini emretti; bunun üzerine bir kısım askerleri Medâin'e gidip Bey-aba'nın kendilerine iltihakı için bir müddet beklediler, fakat Bey-aba Sadaka'nın yanında çok sayıda asker olduğu için Hille üzerine yürümekten korktu ve onların yanına gitmedi. Sadaka, Sultan'ın 531 (1136-1137) yılında Bağdad'a gelişine kadar Hille'de kaldı. Sultan Bağdâd'a gelince Sadaka onun yanına gidip arasını düzeltti ve Sultan'ın hizmetine girdi.

Bu gibi olaylar, yani birbirlerine düşman iki kişinin yakın tarihlerde öldükleri çok görülmüştür. Dübeys Halife el-Müsterşid Billâh'a düşmanlık eder ve halifeliğinden hoşlanmazdı. Fakat Sultanların kendisine Halife el-Müsterşid'e karşı bir silâh olarak kullanmak maksadıyla yaşattıklarından haberi yoktu. Sebep yok olunca müsebbib de ortadan kalkar. Allah her şeyi en iyi bilendir.

Yahyâ'nın Askerlerinin el-Mehdiyye'yi Muhasarası

Becâye hakimi Yahyâ b. el-Azîz b. Hammâd bu sene el-Mehdiyye'yi muhasara etmek üzere asker sevk etti Becâye hakimi el-Hasan büyük bir Arap taifesinin emîri olan Meymûn b. Ziyâd'ı sever ve onu diğer Arap taifelerinden üstün tutardı. Bu yüzden Araplar onu haset ettiler. Arap emîrleri çocuklarını da yanlarına alıp Yahyâ b. el-Azîz'in yanına gittiler. Çocuklarını onun yanında rehine olarak bıraktılar. Ondan el-Mehdiyye'yi kendisi için zapt etmek üzere kendileriyle birlikte asker göndermesini istediler. Yahyâ onların bu teklifini kabul etti, fakat işi ağırdan alıyor ve geçiktiriyordu. Tam bu sırada el-Mehdiyye'nin ileri gelen zevâtından aynı mealde mektuplar aldı. Kendisine gelen bu mektuplara güvendi ve büyük bir kumandan olan Mutarrif b. Hamdûn adlı bir fakihin kumandasındaki büyük bir orduyu el-Mehdiyye'ye sevk etti.

Yahyâ ve ecdâdı, Ebû'l-Hasan el-Mansûr'un ahfâdını çekemezlerdi. Süvâri ve piyade kuvvetleri, yanlarındaki çok sayıda Arapla yola çıkıp el-Mehdiyye önlerinde karargâh kurdular, şehri karadan ve denizden muhasara ettiler. Mutarrif kan dökmekten çekiniyor ve: «Ben bu şehri savaş yapmadan teslim almak üzere geldim.» diyordu; fakat umduğunu bulamadı. Günlerce savaşmadan bekledi, daha sonra ise savaşa girdiler. el-Mehdiyyeliler onlara karşı üstünlük sağladılar. Savaş devam ediyor, fakat her defasında da el-Mehdiyye halkı galip geliyordu. Şehri muhasara edenlerden çok sayıda insan öldürüldü.

Mutarrif şehrin teslim olmasından umut kesince askerlerini toplayıp karadan ve denizden hücûma geçti ve çok çetin bir savaşa girdi. Savaş gemileri deniz tarafına hakim oldular ve surlara yaklaştılar, Savaş iyice kızıştı. Bunun üzerine el-Hasan deniz tarafındaki kapının açılmasını emretti ve en önde kendisi dışarı çıkarak maiyyetindekilerle birlikte onların üzerine saldırarak: «Ben el-Hasan'ım» diye bağırdı. Kendisine karşı savaşanlar bu sesi duyunca selâma durdular ve onu tazim maksadıyla geri çekildiler. Daha sonra el-Hasan, limandaki savaş gemilerini çıkardı. Karşı tarafın dört parça gemisi ele geçirildi. Geri kalanlar da bozguna uğratıldılar.

Daha sonra Franklar'ın Sicilya hakimi Roger, el-Hasan'a deniz yoluyla yirmi parça gemi gönderdi. Bunlar Becâye hakiminin gemilerini muhasara ettiler; fakat el-Hasan onların serbest bırakılmasını emretti, bunun üzerine serbest bırakıldılar. Meymûn b. Ziyâd da çok sayıda Arapla el-Hasan'a yardıma geldi. Mutarrif, el-Hasan'a kara ve deniz yoluyla yardım geldiğini görünce onlarla başa çıkamayacağını anladı ve el-Mehdiyye'den eli boş vaziyette uzaklaştı. Roger, el-Hasan'ı desteklemeğe devam etti, çünkü ikisi anlaşmışlardı. Roger bundan dolayı onun savaş gemilerini tamir ediyor ve sayılarını çoğaltıyordu.

Frankların Cerbe Adasını Zaptı

Cerbe adası İfrikiyye bölgesinde olup mimarî eserleri ve hayır müesseselerinin çokluğuyla temayüz etmişti. Ancak halkı serkeşlik edip hükümdarın hüküm ve otoritesi altına girmiyorlardı. Bozgunculuk yapmak ve yol kesmekle meşhur olmuşlardı; bu sebeple Sicilya'daki Franklardan müteşekkil büyük bir kalabalık çok sayıda gemiyle Cerbe adasına çıktı. Donanmada çok sayıda meşhur Frank şâvalyesi vardı. Cerbe adasına inip gemilerle adanın her tarafını kuşattılar.

Cerbe halkı toplanıp onlarla çetin bir savaşa girdiler. İki taraf arasında çok çetin bir savaş oldu. Cerbeliler sabırla mukavemet ettiler, çok sa-

yıda adamları öldürüldü, ancak sonunda mağlûp oldular ve Franklar adayı zapt ettiler. Mallarını ganimet aldılar, Kadın ve çocuklarını esir ettiler. Ada halkının çoğu öldü. Geri kalanlar Sicilya kralı Roger'den kendileri için emân aldılar, esirler de çoluk çocuklarını ve namuslarını kurtardılar. Bu hususta Allah her şeyi en iyi bilendir.

Frankların Endülüs'deki Rûta Kalesini Zaptı

el-Mustansır Billâh b. Hûd ile Endülüs'teki Tuleytula'nın küçük Frank hükümdarı arasında on yıllık bir anlaşma yapıldı. Küçük Frank kralı el-Mustansır'ın ülkesine karşı sefer düzenleyip onunla savaştı, sonunda el-Mustansır askerlerinin azlığı ve Frank ordusunun büyüklüğünden dolayı Franklara mukavemet edemedi ve Frank kralıyla anlaşmayı uygun buldu. Bu süre zarfında hem kendi, hem de askerleri dinlenecek ve daha sonra tekrar savaşmak için hazırlanacaklardı. Aralarında elçiler gidip geldi ve sonunda el-Mustansır'ın Endülüs'deki Rûta kalesini küçük Frank kralına teslim etmesi şartıyla anlaşmaya vardılar. Rûta kalesi Endülüs'teki kalelerin en büyüğü ve en müstahkemiydi. Anlaşma maddeleri tespit edildi ve barış yapıldı. Franklar kaleyi ondan teslim aldılar. el-Mustansır daha önce hiç kimsenin yapmadığı bir işi yaptı.

İbn Rodmir'in Efrâğa Şehrini Muhasara Etmesi, Mağlûp Olması ve Ölmesi

Franklardan İbn Rodmir bu sene Endülüs'ün doğusundaki Efrâğa şehrini muhasara etti. Emîr Yûsuf b. Taşfin b. Ali b. Yûsuf Kurtuba şehrindeydi. Kurtuba valisi ez-Zübeyr b. Amr el-Lumtûnî'yi iki bin süvari ve çok miktarda erzakla Efrâğa üzerine gönderdi.

Emîru'l-Müslimîn Ali b. Yûsuf adına Endülüs'ün doğusundaki Mürsiye ve Belensiye şehirlerini idare eden meşhur emîr Yahyâ b. Gâniye beş yüz süvariyle harekete geçti. Larida şehri hakimi Abdullah b. İyâd iki yüz süvari hazırladı. İkisi birleşip erzaklarını da aldıktan sonra Efrâğa şehri yakınlarına kadar ilerlediler. ez-Zübeyr erzakı önüne aldı, İbn Gâniye'yi de erzakın önüne geçirdi. İbn İyâd ise İbn Gâniye'nin önünde yer alıyordu. İbn İyâd cesur ve kahraman bir emirdi. Yanındaki askerler de aynı şekilde cesur ve kahraman insanlardı.

İbn Rodmir'in yanında on iki bin süvari vardı. Oraya gelen Müslümanların hepsini hakir görerek adamlarına: «Hücûma geçin ve Müslümanların size gönderdiği hediyeleri alın» dedi. Kendini beğenip kibirlendi. Or-

dusundan büyük bir kıtayı Müslümanların üzerine sevk etti. Bu birlik Müslümanların yanına varınca İbn İyâd üzerlerine saldırıp onları mağlûp etti. Onları birbirlerinin üzerine katarak geri çevirip öldürdü. Savaş kızıştı. İbn Rodmir çokluklarına ve cesaretlerine güvenip küstahlaşan askerlerinin başında bizzat savaşa katılmak üzere geldi. Bunun üzerine İbn Gâniye ile İbn İyâd onlara karşı saldırıya geçtiler. Ortalık kızıştı, savaş büyüdü. Franklardan pek çok kişi öldü. Bunu gören Efrâğa halkı kadınıyla erkeğiyle, büyüğüyle küçüğüyle Frankların karargâhına hücûm etti. Erkekler karargâhta buldukları Frankları öldürmekle uğraşırken kadınlar da yağmayla meşgul oldular. Karargâhta ne varsa, erzak, silâh, âlet ve malzeme vs. hepsini şehre götürdüler.

Müslümanlar ve Franklar savaşa devam ederken ez-Zübeyr askerleriyle yetişti. İbn Rodmir mağlûp oldu ve geri dönüp kaçtı. Bütün askerleri öldürüldü, çok az kişi kurtuldu. İbn Rodmir Saragosta şehrine gitti. Adamlarının öldürüldüğünü görünce bu bozgundan yirmi gün sonra o da üzüntüden öldü. Frankların en güçlü kralıydı. Müslümanlarla en çok o savaşırdı ve onların en dayanıklısıydı. Divanında yatak sermeden uyurdu. Ona: «Müslüman büyüklerin esir aldığın kızlarını niçin yataklık almadın?» diye sorulunca: «Savaşan bir adam kadınlarla değil erkeklerle düşüp kalkmalıdır» cevabını verdi. Allah Teâlâ Müslümanları onun şerrinden kurtardı ve rahat ettirdi.

Çeşitli Olaylar

Bu sene şevval ayında (temmuz - ağustos 1135) Irak, Musul, el-Cibâl ve diğer bazı yerlerde şiddetli bir deprem oldu, pek çok kişi öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZUNCU (M. 1135-1136) YILI OLAYLARI

Halife es-Râşid ile Sultan Mes'ûd'un Askerleri Arasındaki Savaş

Barankuş (Yarınkuş) ez-Zekevî bu yılın muharrem ayında (ekim - kasım 1135) Sultan Mes'ûd'un katından Halife'nin yanına geldi ve el-Müsterşid Billâh'ın ödemesi kararlaştırılan dört yüz bin dinarın ödenmesini istedi. Halife yanında hiç para olmadığını ve bütün paranın el-Müsterşid Billâh'ın yanında olduğunu ve daha önce zikredilen mağlûbiyet sırasında yağmalandığını söyledi. Halife er-Râşid Billâh daha sonra Barankuş (Yarınkuş)'un halifelik sarayına hücum ederek parayı almak için sarayı arayacağını duydu. Saraya girmesine mâni olmak için hemen asker topladı, askerlerin başına da Kic-aba'yı getirdi ve surları tamir ettirdi.

Barankuş (Yarınkuş) bunu öğrenince Bağdâd şahnesi Bey-aba ile ittifak yaptı. Bey-aba Sultan'ın emîrlerindendi. İkisi cuma günü halifelik sarayına saldırmağa karar verdiler. er-Râşid Billâh bunu haber alınca onlara mâni olmak için harekete geçti. Muhammed b. Aker ile birlikte yaklaşık beş bin süvariyle yola çıktı. Halifenin Kic-aba kumandasındaki askerleri onları karşıladı ve çok çetin bir şekilde savaştılar. Halk savaşta Sultan'ın askerlerine karşı Halife'nin askerlerine yardım etti ve onları Sultan'ın sarayına kadar uzaklaştırdı. Sultan'ın ordusu karanlık basınca Tarîk-i Horasân'a gitti. Bey-aba daha sonra Vâsıt'a çekilirken Barankuş da el-Bendenicin'e gitti. Bağdâd halkı Sultan'ın sarayını yağma etti.

Çevredeki Şehirlerin Hâkim ve Emîrlerinin Mes'ûd'a Karşı Savaşmak üzere Bağdâd'da Toplanmaları ve Sultan'a İsyan Etmeleri

Bu sene çok sayıda emîr ve belde hakimi Sultan Mes'ûd'a karşı isyan etmek üzere toplandı. Bunun üzerine Melik Dâvud b. Sultan Mahmûd

Âzerbaycân askerleriyle birlikte Bağdâd'a hareket etti ve 4 safer (13 Kasım 1133) tarihinde Bağdâd'a varıp Sultan'ın sarayına indi. Onun ardından da Atabeg İmâdeddin Zengî Musul'dan geldi. Daha sonra Kazvin hakimi Barankuş (Yarınkuş) Bâzdâr, Isfahân hakimi Alpkuş el-Kebîr ve Hille hakimi Sadaka b. Dübeys geldiler. Sadaka'nın yanında işlerini idare eden ve çocukluğundan doğan noksanlarını gideren Anter b. Ebû'l-Asker el-Câvânî de vardı. Ayrıca Porsukoğlu ve İbnü'l-Ahmedili de gelen emîrler arasındaydı. Bağdâd askerleri arasından Kic-aba et-Toruntay ve diğer bazı emîrler onları karşılamağa çıktılar. Melik Dâvud Bağdâd şahneliğine Barankuş (Yarınkuş) Bâzdâr'ı tayin etti. Halife er-Râşid Billâh Ustâdü'd-dâr Nâsıhuddevle Ebû Abdullah el-Hasan b. Cüheyrî tevkif etti. Halbuki er-Râşid'in halife olmasına o sebep olmuştu. Halife el-Müsterşid'in adamlarından Cemâlüddevle İkbal'i de tevkif ve hapsetti. İkbal T krit'ten Bağdâd'a gelmişti. Halife ileri gelen diğer devlet erkânını da tevkif edince adamlarının halife hakkındaki niyetleri değişti ve ondan korktular.

Cemâlüddevle'ye gelince, Atabeg Zengî onun hakkında şefaatta bulundu. Bu aslından Halife'yi onu serbest bırakmaya zorlayan bir hareketti. Cemâlüddevle derhal serbest bırakıldı ve hemen Zengî'nin saflarına katılıp onun yanına indi.

Halife'nin alayı veziri Celâleddin Ebû'r-Radî b. Sadaka ile birlikte gelişinden dolayı İmâdeddin Zengî'yi tebrik etmek üzere gitti. Vezir Zengî'nin yanında kaldı ve kendisini Halife'ye karşı müdafaa etmesini istedi; Zengî de kabul etti. Zengî'yi tebrik etmek için gelen alay vezirsiz geri döndü. Zengî vezirin evini yağmaya karşı muhafaza etmek üzere adamlar gönderdi. Daha sonra vezir ile Halife'nin arasını düzeltti ve onu tekrar vezirliğe iâde etti.

Kâdî el-kudât ez-Zeynebî de aynı şekilde Zengî'nin yanına geçti ve onunla beraber Musul'a gitti. Halife daha sonra surları tamir ettirmeğe çalıştı. Bunun üzerine Melik Dâvud surun kapılarını sökmek üzere adam gönderdi ve surun bir kısmını tahrip etti. Bağdâd halkı buna çok üzüldü ve mallarını hilâfet sarayına taşıdılar. Sultan Mes'ûd adına okunmakta olan hutbeye son verildi. Hutbe Melik Dâvud adına okundu. Halife, Melik Dâvud ve İmâdeddin Zengî arasında antlaşma yapıldı. Halife, Zengî'ye infak etmesi için otuz bin dinar gönderdi.

Melik Selçukşâh da Vâsıt'a gitti, şehre girdi, Emîr Bey-aba'yı tevkif edip mallarını yağmaladı. Atabeg Zengî onu Vâsıt'tan uzaklaştırmak üzere gitti, fakat anlaşmaya vardılar, bunun üzerine Zengî Bağdâd'a döndü ve Tarîk-ı Horasân'a gitti. Sultan Mes'ûd ile savaşmak maksadıyla asker toplamak için çalıştı.

Melik Dâvud da aynı şekilde Tarîk-ı Horâsân'a doğru gitti. Askerler şehirleri yağma edip bozgunculuk yaptılar. Bu sırada Sultan Mes'ûd'un Melik Dâvud ile savaşmak için Bağdâd'a gittiğine dair haberler geldi; bunun üzerine Melik Dâvud ile Atabeg Zengî ayrıldılar. Atabeg Zengî Bağdâd'a döndü ve Melik Dâvud'un yanından ayrıldı. Atabeg Zengî Melik Dâvud'a Sultan Mes'ûd Hemedân'dan ayrılırsa Merâga'ya gitmek istediğini söyledi. Halife er-Râşid Billâh da ramazanın birinci günü (3 Haziran 1136) Bağdâd haricine çıktı ve Tarîk-ı Horasân'a gitti. Üç gün sonra geri dönüp Sultan Camii yanında konakladı ve daha sonra 5 ramazan (7 Haziran 1136) tarihinde Bağdâd'a girdi. Dâvud'a ve diğer emirlere haber gönderip Bağdâd'a dönmelerini emretti, onlar da geri dönüp çadırlara indiler. Bağdâd surları dahilinde Sultan Mes'ûd ile savaşa girmeğe karar verdiler.

Bu sırada Sultan Mes'ûd'un elçileri gelip Sultan'ın Halife'ye itaat ve muvafakatını bildirdiler ve Halife'nin yanında toplananları tehdit ettiler. Halife bu mektubu onlara gösterdi ve hepsi Sultan Mes'ûd ile savaşmağa karar verdiler. Bunun üzerine Halife: «Ben de aynı şekilde bu hususta sizinle beraberim.» dedi.

Şihâbeddin'in Hıms'a Hâkim Olması

Dımaşk hakimi Şihabeddin Mahmûd bu sene 22 rebiyülevvel (30 Aralık 1135) tarihinde Hıms şehir ve kalesini ele geçirdi.

Sebebi şudur :

Hıms şehri Emir Kırhan b. Karaca'nın evlâdını elindeydi ve onlar adına bir vali tarafından idare ediliyordu. Kırhan'ın evlâdı İmâdeddin Zengi'nin askerlerinin Hıms'a ve çevresine yaptıkları saldırılardan ve içeride bulunan askerlere ve halka yaptıkları baskılardan bıkmış ve usanmışlardı; bu yüzden Şihâbeddin'e haber gönderip şehri kendisine teslim etmek ve karşılığından Tedmür'ü almak istediklerini bildirdiler. Şihabeddin kabul etti ve söz konusu tarihte Hıms'a giderek şehri onlardan teslim aldı, Tedmür'ü de onlara teslim etti. Şihâbeddin Hıms'ı dedesinin memlûklerinden Müninüddevle Üner'e ikta etti. Güvenilir ve ileri gelen adamlarından birini oraya nâib tayin ederek Dımaşk'a geri döndü.

Zengi'nin Haleb ve Hama'da bulunan askerleri Hıms'ın ellerinden çıktığını görünce Hıms şehrine yağma akınları düzenlediler ve bir çok yeri istilâ ettiler. Aralarında bir kaç defa savaş oldu. Şihâbeddin Zengi'ye bu hususla ilgili olarak elçi gönderdi ve sonunda anlaşma sağlandı. Her biri diğerine saldırmaktan vazgeçti.

Dımaşk'ta Çıkan Olaylar

Bu sene Dımaşk hakimiyle askerler arasında olaylar çıktı.

Sebebi şudur :

Hâcib Yûsuf b. Fîrûz babası ve dedesinin en büyük hâcibiydi. Daha sonra kardeşi Şemsü'l-Mülûk'tan korkmuş ve Tedmür'e kaçmıştı. Bu sene Dımaşk'a geri gelmek istedi, fakat memlûklerden korkuyordu, çünkü kendisi onlara çok kötülük etmiş, fenâ muâmelede bulunmuştu ve bu yüzden de hepsi ona kin bağlamıştı. Özellikle Şemsü'l-Mülûk'a karşı isyanın patlak verdiği olayda -bu hadise daha önce zikredilmiştir.- Hâcib Yûsuf suçsuz pek çok kişinin ve Sevinç b. Tâcü'l-Mülûk'un öldürülmesini tavsiye etmişti. Bu sebeple hepsi ona buğz edip düşman oldular.

Hâcib Yûsuf şimdi Dımaşk'a gelmek isteyince bu isteği kabul edildi; fakat çok sayıda emîr ve memlûk onun gelmesini istemediler, daha önce yaptığı şeyleri tekrar yapmasından korktular. Ancak o onlara iyi davranarak dostluk kurmak için çalışmalarını sürdürdü. Sonunda emîrlere ve memlûklere zarar vermeyeceğine dair yemin etti, o da onlardan yemin aldı. Ayrıca hiç bir şeye karışmayacağına hiç bir görevi üstlenmeyeceğine dair söz verdi.

Ancak daha sonra bir çok işe müdahele etmeye başladı. Bunun üzerine düşmanları onu öldürmeğe karar verdiler. Hâcib Yûsuf Şemsü'l-Mülûk ile beraber meydanda yürüyordu, yanında da Bazvaş (Bazvaç) adlı bir emîr vardı ve onunla sohbet ediyordu. Bu sırada Bazvaş ani bir kılıç darbesiyle Hâcib Yûsuf'u öldürüldü. Cesedi babasının el-Akîbe'deki türbesinin yanına götürdüldü ve orada defnedildi.

Daha sonra Bazvaş ve memlûkler Şemsü'l-Mülûk'ten korktular, şehre girmeyip dışarda konakladılar. Şemsü'l-Mülûk'a haber gönderip bir hayli istekte bulundular, ancak Şemsü'l-Mülûk bazılarını kabul etti. Onlar buna râzı olmadılar ve Şemsüddevle Muhammed b. Tâcü'l-Mülûk'un hakimiyetindeki Baalbekk'e gittiler ve onun saflarına katıldılar. Çok sayıda Türkmen ve diğer bazı kavimlerden bir çok kişi de onlara katıldı. Fesad ve bozgunculuk yaptılar. Sonunda şartlar onlarla irtibat kurup, gönüllerini almayı ve isteklerini kabul etmeyi gerektirdi. Bu şekilde bir anlaşma sağlandı. Her iki taraf anlaşmaya sadık kalacaklarına yemin ettiler; bunun üzerine onlar da Dımaşk önlerine döndüler, fakat içeri girmediler.

Dımaşk hâkimi Şihâbeddin onları karşılamağa çıkıp onlarla görüştü, Antlaşmalar ve yeminler yenilendi, Bazvaş ordu kumandanı oldu ve her konuda görüşü alınmağa ve onun direktiflerine göre hareket edilmeğe baş-

landı. Bu hadise şaban ayında (mayıs 1136) oldu. Böylece ihtilâf sona erdi ve Bazvaş ile memlükler şehre girdiler. Allah her şeyi en iyi bilendir.

Atabeg'e Bağlı Askerlerin Haçlıların Elindeki Beldelere Yaptıkları Gaza

Haleb ve Hama hakimi Atabeg Zengî'nin askerleri bu sene şaban ayında (mayıs 1136) Atabeg'in Haleb nâibi Emîr Savar'ın kumandasında toplandılar. Savar Haçlıların hiç beklemedikleri bir gaflet anında topraklarına yürüdü ve el-Lâzıkıyye civarındaki yerleri ele geçirmek üzere ilerledi. Halk ne oradan uzaklaşabildi ve ne de müdafaa tedbirleri alabildi. Böylece sayısız ganimet ele geçirdiler, öldürdüler ve esir aldılar. Haçlı beldesinde başkalarının o güne kadar yapamadığı bir işi yaptı.

Esirlerin sayısı kadın, erkek ve çocuk olmak üzere yedi bin kişiydi. Ayrıca yüz bin baş koyun, sığır, merkep, katır ve kısrak ganimet alındı. Bunların dışında sayılamayacak kadar çok kumaş, altın ve gümüş, para, mücevherat ve zinet eşyası ele geçirdildi. el-Lâzıkıyye ve civarını tahrip ettiler. Çok az kişi kurtuldu. Zengî'nin askerleri 15 Receb (19 Nisan 1136) tarihinde ele geçirdikleri ganimetlerle salimen Şeyzer'e döndüler. Suriye esir ve ganimet alınan hayvanlarla doldu. Müslümanlar bundan dolayı büyük bir sevinç duydular. Haçlılar âcizlikleri ve güçsüzlükleri sebebiyle bu hadiseye misilleme yapmadılar.

Sultan Mes'ûd'un Irak'a Varması, Vali ve Emîrlerin Dağılması er-Râşid Billâh'ın Musul'a Gitmesi ve Azledilmesi

Sultan Mes'ûd, melik ve emirlerin kendisine isyan etmek maksadıyla Bağdâd'da toplandıklarını ve hutbenin kardeşi Sultan Mahmûd'un oğlu Melik Dâvud adına okunduğunu öğrenince derhal asker toplayıp Bağdâd üzerine yürüdü ve el-Mâlikiyye'de karargâh kurdu. Bu arada askerlerinin bir kısmı Melik Dâvud'un askerlerine yaklaştılar ve onları oradan uzaklaştırdılar. Bu topluluk içinde Atabeg Zengî'nin emirlerinden Zeyneddin Ali de vardı. Bu askerî birlik daha sonra geri döndü. Sultan Bağdâd'a varıp şehrin önlerinde ordugöh kurdu ve şehri muhasara etti. Bütün askerler şehrin içindeydiler.

Ayyârlar Bağdâd'ın içinde ve diğer mahallerinde ayaklanıp bozgunculuk ve yağmacılık yaptılar, adam öldürüdüler, hatta Atabeg Zengî'nin

mektuplarla Bağdâd'a gelen bir adamının üzerine yürüdüler ve mektupları alıp adamı öldürdüler. Bunun üzerine o yerlerde oturan bir grup insan Atabeg Zengî'nin yanına gelip ona Bağdâd'ın batı yakasını yağmalamasını tavsiye ettiler. Orada ayyâr ve çapulculardan başka kimse yoktu. Fakat Zengî bunu kabul etmedi. Daha sonra el-Harîmu't-Tâhirî'yi yağmalamak üzere adam gönderdi. Oradan pek çok mal alındı. Bunun sebebi ayyârların orada çoğalıp halkın mallarını almalarıydı. Askerler el-Harîm dışındaki yerleri yağmaladılar. Sultan onları elli küsur gün muhasara ettiyse de hiç bir şey elde edemedi. Hemedân'a dönmek üzere Nehrevân'a gitti. Vâsıt hâkimi Toruntay da çok sayıda gemiyle onun yanına geldi. Sultan bu gemilere binip Dicle'nin batı yakasına geçti. Bağdâd askerleri ona engel olmak istedilerse de Sultan onlardan daha önce davranıp nehri geçti. Aralarındaki birlik bozuldu, bunun üzerine Melik Dâvud zilkade ayında (ağustos 1136) ülkesine döndü, emîrler de dağıldı.

İmâdeddin Zengî şehrin batı yakasındaydı. Halife er-Râşid Billâh onun yanına geçti ve onunla beraber Musul'a hareket etti. Yanında az sayıda adamı vardı. Sultan Mes'ûd, Zengî ile Halife'nin Bağdâd'dan ayrıldığını duyunca hemen Bağdâd'a yürüdü ve oraya yerleşti. Adamlarını halka işkence etmekten ve mallarını yağmalamaktan menetti. Sultan Bağdâd'a 15 zilkade (15 Ağustos 1136) tarihinde varmıştı. Halk çok korkulu günler geçirdikten sonra huzur ve rahata kavuştu. Daha sonra Sultan emir verip kadıları şâhidleri ve nakîbleri topladı. Onlara Halife er-Râşid'in Sultan Mes'ûd'a hitaben kendi el yazısıyla yazılmış bir taahhüdnâmeyi gösterdi. Halife bu taahhüdnâmede: «Ben asker topladığım, sefere çıktığım ve Sultan'ın adamlarından biriyle silâhlı çatışmaya girdiğim takdirde kendimi halifelikten azlediyorum.» diyordu. Kadılar şâhitler ve fakihler onun halife olmaktan çıktığına fetva verdiler.

Başka bir rivayete göre, bu hadise daha başka şekilde olmuştur. Bunu el-Muktefî Liemrillâh'ın halifeliği bahsinde anlatacağız.

Vezir Şerefüddin Ali b. Tarrâd, hazinedâr (sahibu'l-mahzen) Kemaleddin b. el-Bakşlami ve İbnü'l-Enbârî de Sultan ile birlikte gelmişlerdi; çünkü onlar el-Müsterşid Billâh ile beraber esir düştükten biri Sultan'ın yanındaydılar. Bunlar da er-Râşid'i zemmettiler. Bağdâd'daki devlet erkânı da az sayıdaki bir grup hariç onları desteklediler, çünkü onlar Sultan'dan korkuyorlardı. Sultan onlardan bazılarını tevkif etmiş, bazılarını da müsadere etmişti. Bu sebeple Halife'nin zemmedilmesine ittifakla karar verdiler. Bunun üzerine Sultan Halife er-Râşid'in azledilmesini ve halifelik makamına uygun bir şahsın halife tayin edilmesini emretti. Halife er-Râşid Billâh azledildi ve zilkade ayında (ağustos 1136) Bağdâd ve diğer yerlerde adına okunmakta olan hutbeye son verildi. er-Râşid'in halifelik müd-

deti on bir ay on bir gündür. İnşaallah ileride zikredeceğimiz gibi, Batınîler tarafından öldürüldü.

el-Muktefî Liemrillâh'ın Halifeliği

Halife er-Râşid Billâh adına okunmakta olan hutbeye son verilince Sultan Bağdâd'ın ileri gelenlerinin, vezir Ali b. Tarrâd, hazinedar (sâhibu'l-mahzen) ve diğer zevatın fikirlerine müracaat ederek halifeliğe kimi münasip gördüklerini sordu, veziri de : «er-Râşid'in amcalarından biri bu işe lâyıktır, o salih bir insandır.» dedi. Sultan «o kim?» diye sorunca, vezir : «Öldürülmesinden korktuğum için ismini açıklayamam.» diye cevap verdi, bunun üzerine Sultan onlara Halife er-Râşid Billâh'ın azledilmesiyle ilgili mazbatanın hazırlanmasını emretti, onlar da derhal bu işlemi tamamladılar. Hazırlanan mazbatada onun halkın mallarını aldığı ve halifelikle bağdaşmayacak çirkin işler yaptığı ifade edildi. Sonra da fetvâyı kaleme aldılar. «Ulemaya göre bu vasıfları taşıyan bir zatın halife olması uygun mudur, değil midir?» sorusuna: «Bu vasıflara sahip birinin halife olması caiz değildir.» diye fetvâ verdiler. Bu işi hallettikten sonra Kadı Ebû Tâhir b. el-Kerhî'yi getirttiler, onun yanında da aynı şekilde şehadette bulundular. Bunun üzerine kadı onun fâsıklığına ve azledilmesine hükmetti. Daha sonra başkaları da bu hükme vardılar. Kâdî el-kudât Musul'da Atabeg Zengî'nin yanında olduğundan Halifenin azline dair hüküm vermek için orada hazır bulunamadı.

Daha sonra vezir Şerefüddin Sultan'a Ebû Abdullah el-Hüseyn'den bahsetti. Başka bir rivayete göre ise, Muhammed b. el-Mustazhir Billâh' dan söz etmişti. Onun dindar, akıllı, iffetli, ve mülayim bir insan olduğunu söyledi. Bunun üzerine Sultan, Vezir Şerefüddin ez-Zeynebî, hazine nâzırı (hazinedâr, sahibu'l-mahzen) İbnü'l-Bakşlâmî ve diğer bazı zevatla birlikte halifelik sarayına gitti. Emîr Ebû Abdullah b. el-Mustazhir Billâh'ın kaldığı yerden getirilmesini emretti. Ebû Abdullah saraya getirildi ve el-Müsemmene'ye oturtuldu. Sultan ile Vezir Şerefüddin huzura girip onunla antlaştılar. Vezir ikisi arasında kabul edilen şartları, antlaşma maddelerini karara bağlayıp açıkladı, Sultan da Ebû Abdullah'ın yanından dışarı çıktı. Daha sonra emirler devlet erkânı ve protokole dahil zevat, kaldılar ve fakihler huzura çıkıp 18 zilhicce (18 Ağustos 1136) tarihinde Ebû Abdullah'a bey'at ettiler. Ebû Abdullah «el-Muktefî Liemrillâh» lakabıyla halife ilân edildi.

Rivayete göre ona bu lakabın verilmesinin sebebi şudur :

Ebû Abdullah halife olmadan altı gün önce rüyasında Resullah'ı görmüş, Resullah ona: «Sen halife olacaksın; bana tabi ol, benim yolumdan

pit.» buyurmuştu. Bu sebeple ona «tabi olan» anlamına gelen «el-Muktefî» lakabı verildi. Halife olunca, çeşitli şehirlere onun halife olduğunu bildiren mektuplar gönderildi. Şerefüddin Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî'yi vezir tayin etti ve Musul'a gönderdi. Vezirin amcası olan Kâdî el-kudât Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyn ez-Zeynebî'yi Bağdâd'a geri getirdi ve onu tekrar Kâdî el-kudât tayin etti, hazine nazırı Kemaleddin Hamza b. Talha'yı da görevinde bıraktı. Devlet işleri mükemmel bir şekilde yürüdü.

Bana ulaşan haberlere göre, Sultan Mes'ûd Halife el-Muktefî Liemrillâh'a haber gönderip kendisine ait iktaların (hâss) bildirilmesini istemiş, Halife buna: «Sarayda Dicle'den su taşıyan seksen katır var. Sultan bu suyu içen ve kullanan insanların ihtiyacını düşünsün de ona göre hareket etsin.» cevabını vermiştir. Bunun üzerine sâbık halife el-Mustazhir Billâh'a ait iktâların el-Muktefî'ye verilmesi kararlaştırıldı, o da bunu kabul etti.

Sultan, Halife'nin bu sözünü duyunca: «Hiç şüphesiz, öyle büyük bir şahsiyyeti halife tayin ettik ki, hesaba çekiliyoruz.» demişti.

el-Muktefî er-Râşid'in amcasıdır. el-Müsterşid ve el-Muktefî el-Mustazhir'in oğullarıdır. Her ikisi de halife olmuşlardır. Aynı şekilde el-Mansûr ve es-Seffâh da iki kardeş idiler .Yine el-Mehdî ile er-Reşid, el-Vâsık ile el-Mütevekkil de kardeş idiler. Halife olan üç kardeş ise Halife er-Reşid'in çocukları el-Emîn, el-Me'mûn ve el-Mu'tasim; el-Mu'tazıd'un çocukları el-Müktefî, el-Muktedir ve el-Kâhir ile el-Muktedir'in çocukları er-Râzî, el-Muttakî ve el-Mutî' idiler. Hilâfet görevini deruhte eden dört kardeş ise Abdülmelik b. Mervân'ın el-Velîd, Süleyman, Yezîd ve Hişâm adlarındaki çocuklarıdır. Bunlardan başka halife olan dört kardeş bilinmiyor.

el-Muktefî hilâfet makamına yerleşince er-Râşid Billâh, Atabeg Zengî'nin elçisiyle beraber Musul'dan amcasına bir elçi gönderdi, fakat er-Râşid'in elçisi mektubu Halifeye tebliğ etmedi. Zengî'nin elçisi Kemâleddin Muhammed b. Abdullah es-Şehrizûrî ise divana çıkarıldı ve mesajı dinlendi.

Babam ondan naklen bana şunları anlatmıştı:

«Divana çıktığımda bana: "Emîru'l-Mü'minîn'e bey'at edecek misin?" dediler, ben de: "Emîru'l-Müminîn Musul'da bizim yanımızdadır. Halk daha önce ona bey'at etmişti, bu sebeple bey'at mesuliyetini boyunlarında taşımaktadırlar." dedim. Söz uzadı ve ben de evime döndüm. Akşam olunca, yaşlı bir kadın gizlice yanıma geldi, benimle görüştü ve el-Muktefî Liemrillâh'ın mesajını iletti. el-Muktefî, söylediğim sözlerden ve halifelikten ayrılmasını istediğimden dolayı beni kınıyor ve ayıplıyordu. Ben de "Yarın öyle bir hizmette bulunacağım ki tesiri hemen görülecektir." dedim.»

«Ertesi gün divana çağırıldım. Bana yine bey'at etmemi söylediler, bunun üzerine: "Ben bir fakîh ve kadıyım. Önceki halifenin hal' edildiğini görmeden buna bey'at etmem caiz olmaz." dedim. Hemen şahitleri çağırdılar, bunlar divanda, benim yanımda er-Râşid'in hal' edilmesini gerektiren meselelere şahitlik ettiler, ben de bu defa: "Bu sabit olmuştur, artık bunun üzerinde konuşulmaz; fakat bu meselede mutlaka biçim de bir payımız olmalıdır, çünkü Emîru'l-mü'minîn Allah'ın yer yüzündeki halifesi olmuştu, Sultan ise kendini hedef alanlardan kurtuldu, peki ya bizim elimize ne geçti?" dedim. Bunun üzerine mesele Halife'ye arz edildi. Halife de Sarîfîn, Derb-i Hârûn ve Harba'nın Atabeg Zengî'ye mülk olarak verilmesini emretti. Bu yerler Halifenin arâzi-i hâssasından idi. Ayrıca Zengî'nin lakaplarının artırılmasını istedi ve: "Bu hiç bir hükümdar ve emîre yapılmayan bir lütuftur. Hiç bir hükümdar ve emîrin Halife'nin hâssında payı olmasına müsaade edilmemiştir." dedi, ben de bunun üzerine bey'at ettim ve ihtiyaçları karşılanmış, istekleri yerine getirilmiş bir halde geri döndüm. Elime pek çok para ve armağanlar geçti.»

Musul'da Halife el-Muktefî'ye 531 yılı recep ayında (mart-nisan 1137) bey'at edildi ve adına hutbe okundu. Kemaleddîn Şehrizûrî Musul'a dönerken er-Râşid'in halifelikten hal' edildiğine dair mazbata da onunla beraber gönderildi. Bunun üzerine Musul'da Zengî'nin yanında bulunan Kâdî el-kudât ez-Zeynebî de er-Râşid'in hal' edilmesine hükmetti.

Çeşitli Olaylar

Sultan Mes'ûd veziri Şerefüddin Enûşirvân b. Hâlid'i bu yılda azletti, Vezir de Bağdad'a döndü ve ma'zûl vaziyette evinde kaldı. Ondan sonra Horasânlı Kemaleddîn Ebû'l-Berekât b. Seleme ed-Dergüzînî vezir oldu

Askerlerin Bağdâd'da toplandığı sırada ayyârlar da ayaklandılar ve şehirde adam öldürüp halkın malını açıkça yağmaladılar. Fenalıkları çoğaldı, bunun üzerine Şahne Dâru'r-rakîk caddesine giderek ayyarları yakalamağa çalıştı. Bu defa şehrin batı yakasındaki mahallelerde oturan halk şahneye isyan etti. Şahne onlarla savaşa girdi ve caddeyi ateşe verdi ve bir çok kişi yanarak öldü. Halk mallarını el-Harîmu't-Tâhirî'ye nakletti. Şahne de oraya gidip çok miktarda malı yağma etti.

Daha sonra Bağdâd'da Bâbu'l-Ezc halkıyla el-Me'mûniyye ahalisi arasında olaylar çıktı, pek çok kişi öldürüldü, sonunda anlaşmaya vardılar.

Kara Sungur bu sene büyük bir orduyla Melik Dâvud b. Sultan Mahmûd'un üzerine yürüdü. Sultan Mes'ûd Bağdâd'da kaldı. Kara Sungur Melik Dâvud'u Merâga yakınlarında yakalayıncaya kadar aramağa devam etti. Burada karşılaşıp savaş nizamına girdiler. İki taraf arasında büyük bir savaş cereyan etti. Dâvud mağlûp oldu ve Kara Sungur Âzerbaycân'da kaldı. Dâvud'a gelince, o Hûzistân'a gitti, orada Türkmenler ve diğer kavimlerden çok sayıda asker kendisine katıldılar. Sayıları yaklaşık on bine vardı. Dâvud oradan Tüster'e yürüdü ve orayı muhasara etti. Amcası Melik Selçukşâh b. Sultan Muhammed Vâsıt'ta idi. Sultan Mes'ûd'a haber gönderip yardım istedi, Sultan da ona askerî yardım gönderdi. Selçukşâh Tüster'i muhasara etmekte olan Dâvud'un üzerine yürüdü; İkisi savaşa tutuştular, sonunda Selçukşah mağlûp oldu.

Sûfîlerin meşhur şeyhlerinden Muhammed b. Hamavayh Ebû Abdullah el-Cüveynî de bu sene öldü. Pek çok kerametleri vardır, çok sayıda hadis rivayet etmiştir.

Şerhu'ş-Şihâb adlı eserin müellifi Sûfî Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Habîb el-Âmirî de bu sene öldü. Ölürken şöyle demişti: «İşte ben ellerimi sana açtım; elimi boş çevirip de düşmanlarımı sevindirme».

Sahîh Müslim'i Abdu'l Gâfir el-Fârisî'den rivayet eden Ebû Abdullah Muhammed b. el-Fazl b. Ahmed el-Ferâvî es-Saîdî de bu sene öldü. Onun yolu bu gün en üstün yoldur. Doğudan batıya seyahat etmiştir. Fâkîh, munâzaracı ve zarif bir adamdı. Gariplere bizzat hizmet ederdi. Hakkında «el-Ferâvî bin râvî demektir.» denilirdi. Allah rahmet eylesin ve ondan râzı olsun.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ BİRİNCİ (M. 1136-1137) YILI OLAYLARI

Askerlerin Sultan Mes'ûd'un Yanından Ayrılmaları

Sultan Mes'ûd er-Râşid Billâh'ın Zengî'nin yanından Musul'dan ayrıldığını duyunca bu sene muharrem ayında (ekim 1136) Bağdâd'da yanında bulunan askerlerin ülkelerine dönmelerine izin verdi; çünkü o er-Râşid Billâh'ın Irak'a kendi üzerine yürüyerek orayı ele geçirmesinden korktuğu için bu askerleri yanında tutuyordu. Hille hakimi Emîr Sadaka b. Dübeys'e izin vermek isteyince yanında tutmak maksadıyla onu kızıyla evlendirdi.

Bu arada Melik Dâvud'un saflarında Sultan Mes'ûd'a karşı savaşan Alpkuş es-Silâhî, Tüster hakimi Porsukoğlu Porsuk ve Hemedân şahnesi Sungur Humartekin'in de aralarında bulunduğu çok sayıda emîr Sultan Mes'ûd'un yanına geldiler. Sultan onları bağışladı, kendilerine emân verdi ve Alpkuş'u Bağdâd şahnesi tayin etti. Alpkuş halka zulüm ve haksızlık etti.

Yanındaki askerler ayrıldıktan sonra Sultan Mes'ûd'un emrinde bin süvari kaldı. Halife, Sultan Mes'ûd'un kız kardeşi Fâtıma Hatun ile recep ayında (mart-nisan 1137) evlendi. Mehri yüz bin dinardı. Nikâh akdinde Halife'nin vekili, vezir Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî, Sultan'ın vekili ise veziri el-Kemal ed-Dergüzînî idi. Halife ve Sadaka b. Dübeys b. Sadaka ile sıhriyet tesis eden Sultan Mes'ûd er-Râşid Billâh'ın da Zengî'nin yanından ayrılması sebebiyle oldukça kuvvetlendi. Allah her şeyi iyi bilendir.

Behrâm'ın el-Hâfız'ın Vezirliğinden Azledilmesi ve Rıdvân'ın Vezir Olması

Mısır Fâtımî halifesi el-Hâfız Lidinillah'ın veziri Tâcüddevle Behrâm bu sene cemaziyülevvel ayında (şubat-mart 1137) kaçtı. el-Hâfız onu oğlu

Hasan'ın 529 (1134-1135) yılında öldürülmesinden sonra vezir tayin etmişti. Tâcüddevle Hristiyan bir Ermeni idi. Ülkeyi nüfuzu altına aldı ve Müslümanları görevlerinden alıp Ermenileri tayin etti. Hem kendisi ve hem de tayin ettiği Ermeniler Müslüman halkı tahkir ve tezyif ediyor, çok kötü davranıyorlardı. Onları hedef seçmişlerdi. Mısır halkı arasında Rıdvân b. er-Rihînî (ez-Zencî, el-Vahşî)'den başka bu durumdan şikâyetçi olan yoktu. Rıdvân bu davranışlardan rahatsız olup üzülünce büyük bir kalabalık toplayıp Kahire üzerine yürüdü. Behrâm bunu duyunca savaşmadan doğruca Yukarı Mısır (es-Saîd)'a kaçtı, Asvân şehrine gitti; fakat vali onu içeri sokmadı ve ona karşı koydu. Sudanlılar Ermenilerden bir çok kişiyi öldürdüler. Behrâm, Asvân şehrine giremeyeceğini anlayınca Halife el-Hâfız'a adam gönderip emân diledi, o da emân verdi ve Behrâm Kahire'ye geri döndü. Sarayda hapsedildi, bir süre hapiste kaldı ve daha sonra râhip hapisten çıktı.

Rıdvân'a gelince, o el-Hâfız'a vezir oldu ve «el-Melikü'l-efdal» lakabını aldı. Fatımî vezirleri arasında «el-Melik» lakabını alan ilk şahıs odur. Daha sonra Halife ile araları bozuldu, bundan dolayı da el-Hâfız onu vezirlikten uzaklaştırmağa çalıştı. 15 Şevval 533 (15 Haziran 1139) tarihinde halk ona karşı ayaklandı. Rıdvân evinden kaçtı ve evdeki eşyalarını olduğu gibi bıraktı, halk da sayısız denecek kadar eşyayı yağma etti. el-Hâfız onların yanına gidip teskin etti, Rıdvân'ın evindeki geri kalan eşyayı da kendi sarayına nakletti.

Rıdvân daha sonra Suriye'ye gitmek üzere yola çıktı. Türklerden yardım sağlamak ve asker toplamak istiyordu. Bunu duyan Halife el-Hâfız Emîr İbn Massâl'ı kendisine eziyet etmeyeceğine dair emân ve taahhütnâme vererek onu geri çevirmek üzere gönderdi, Rıdvân da geri döndü. el-Hâfız onu sarayda kendi yanında hapsetti. Rivayete göre, Rıdvân'ın Suriye'ye doğru hareket ettiği doğrudur. Rıdvân Sarhad'a gitmiş ve zilkade ayında (temmuz-ağustos 1137) oraya varmıştır. Şehrin hakimi Emînüddevle Gümüştekin'e misafir olmuş, o da Rıdvân'ı iyi karşılamış ve hürmet etmiştir.

Rıdvân bir müddet Emînüddevle'nin yanında kaldıktan sonra 534 (1139-1140) yılında askerleriyle birlikte Musul'a döndü. Bâbu'n-Nasr yakınında Mısırlılar ile savaştı, onları mağlûp etti ve pek çok kişiyi öldürdü. Rıdvân burada üç gün kaldı. Yanındakilerin büyük bir kısmının ayrılması üzerine Suriye'ye dönmeye karar verdi. Halife el-Hâfız da Emîr Massâl'ı onun peşine gönderdi ve onu geri çevirip sarayda kendi yanında hapsetti. Aile efradını da oraya getirdi. 543 (1148-1149) yılına kadar sarayda kaldı ve daha sonra hapishane duvarını delip dışarı çıktı. Kendisine atlar hazırlanmıştı, onlara binip kaçtı. Orada Mağribliler ve diğer kavimlerden asker

toplayıp tekrar Kahire'ye döndü. Tolunoğlu Camii civarında onlarla savaştı ve onları mağlûp etti. Kahire'ye girip el-Akmer Camii yanında ordugâh kurdu. el-Hâfız'a haber gönderip âdetleri olduğu üzere dağıtmak için para istedi. Fâtımîler birini vezir tayin ettikleri zaman ona dağıtması için yirmi bin dinar gönderirlerdi. et-Hâfız da ona yirmi bin dinar gönderdi. Rıdvân bu parayı dağıttı. Bu sebeple yanında çok sayıda adam toplandı ve paranın artırılmasını istediler. Bunun üzerine el-Hâfız ona yirmi bin dinar daha gönderdi. Rıdvân bu parayı da dağıttı. Bunun üzerine halk onun yanından ayrıldı ve orada çok az sayıda adam kaldı. Tam bu sırada bir çığlık koptu ve çok sayıda Sudanlı Rıdvân'ın üzerine saldırdı. Bunları el-Hâfız görevlendirmişti. Rıdvân'ın kölelerine hücum edip onlarla savaştılar. Rıdvân ata binmek için kalktı, adamlarından biri de binmesi için ona bir at takdim etti. Rıdvân ona binmek isterken birisi gelip kılıçla başına vurarak onu öldürdü ve başını alıp el-Hâfız'a götürdü. el-Hâfız da başını karısına gönderdi ve baş karısının odasına kondu. Karısı başını yere atıp: «Erkek dediğin işte böyle olur.» dedi. el-Hâfız ondan sonra hiç kimseyi vezir tayin etmedi ve ölünceye kadar işleri kendi başına idare etti.

Müslümanların İbnü'l-Ahmer Vadisini Haçlıların Elinden Almaları

Dımaşk askerleri bu sene recep ayında (mart-nisan 1137) kumandanları Emîr Bazvaş'ın idaresinde Trablusşâm üzerine yürüdüler. Gönüllü mücahidler ve Türkmenlerden oluşan büyük bir kitle de ona katıldı. Trablus kontu bunu duyunca askerleri ve halkıyla üzerlerine yürüdü ve onlarla savaşa girdi. Sonunda Haçlılar mağlûp oldular ve çok perişan bir halde Trablus'a döndüler. Çok sayıda süvari ve şövalyeleri öldürülmüştü. Müslümanları onların hakimiyetindeki bir çok yeri yağmaladılar. İbnü'l-Ahmer Vadisi Kalesi'ni muhasara edip silâh zoruyla ele geçirdiler ve içerde ne varsa yağma ettiler. Karşı koyanları öldürdüler, kadın ve çocuklarını esir aldılar, erkeklerini de esir ettiler. Haçlılar büyük meblâğlar ödeyerek kendilerini kurtardılar, Müslümanlar da salimen Dımaşk'a döndüler. Allah her şeyi en iyi bilendir.

Zengî'nin Hıms Şehrini Muhasara Etmesi

Atabeg Zengî bu sene şaban ayında (nisan-mayıs 1137) Hıms şehrine yürüdü ve yanındaki en büyük emîr Salâhaddin Muhammed el Yağısıya-

nî'yi ileri gönderdi. Salâhaddin kurnaz ve uyanık bir emîrdi. Atabeg onu şehirdekilerle anlaşıp orayı teslim alması için göndermişti. Salâhaddin oraya vardı, şehirde Muînüddin Üner adlı bir vali vardı ve şehir onun hakimiyetindeydi. Muînüddin de aynı şekilde Dımaşk'taki büyük emirlerden biriydi ve Hıms da onun iktalarına dahildi. Bu bakımdan Salâhaddin'in kurnazlığı ona hayretmedi, bunun üzerine Zengî Hıms'a gitti ve şehri muhasara etti. Üner'e bir kaç defa haber gönderip bazan vaatlerde bulunarak, bazan tehdit ederek şehri teslim etmesini istedi, fakat Üner buranın, sahibi Şihâbüddin'in hakimiyetinde olduğunu ve kendisine emanet edildiğini, binaenalyh zorla almadıkça teslim etmeyeceğini bildirdi. Bu sebeple Zengî 20 şevval (11 Temmuz 1137)'e kadar orada kaldı ve hiç bir şey elde edemeden ayrılarak Ba'rin'e gitti ve orayı muhasara etti. Onun Haçlılarla yatığı mücadeleyi inşaallah ileride anlatırız.

Zengî'nin Ba'rîn Kalesi'ni Zaptı ve Haçlıların Bozguna Uğramaları

Atabeg Zengî bu sene şevval ayında Musul'dan Suriye'ye gitti ve Hama yakınlarındaki Ba'rîn Kalesi'ni muhasara etti. Ba'rîn Kalesi Haçlıların elindeki en müstehkem ve en sağlam kaleydi. Zengî kale önlerine karargâh kurup muhasaraya başladı ve hücuma geçti; bunun üzerine Haçlılar süvari ve piyade kuvvetlerini toplayıp kralları, kontları, reisleri ve azılı kâfirleriyle birlikte Atabeg Zengî'yi oradan uzaklaştırmak için harekete geçtiler, fakat Zengî oradan ayrılmadı, Haçlılar yanına varıncaya kadar direndi. Haçlıların karşısına çıkıp onlarla çok çetin bir savaşa girdi. Bu halkın gördüğü en şiddetli savaştı. Her iki taraf da sabırla savaşı sürdürdü. Savaş Haçlıların hezimetiyle sonuçlandı ve Haçlılar her taraftan Müslümanların kılıç darbelerine maruz kaldılar. Kralları ve süvarileri yakın olduğu için Ba'rîn Kalesi'ne kapandılar. Zengî onları Ba'rîn Kalesi'nde kuşattı ve her türlü ikmal yollarını kapattı. Hatta kaleye haber bile sızdırmadı. Ba'rîn Kalesi'ndeki Haçlılar yolların kontrol altına alınması ve Zengî'nin askerleri üzerindeki nüfuzu sebebiyle ülkelerinde olup bitenlerden hiç bir haber alamıyorlardı.

Daha sonra papaz ve rahipler Rumların ve Haçlıların hakimiyeti altındaki bölgelerde onlara tabi yerlere giderek halkı Müslümanlara karşı savaşmağa çağırdılar Zengî'nin Ba'rîn kalesini ve içindeki Haçlıları ele geçirmesi halinde en kısa sürede bütün Haçlı topraklarına hâkim olacağını haber verdiler ve «Müslümanların Kudüs'ü ele geçirmekten başka gayeleri yoktur.» dediler, bunun üzerine Hristiyanlar toplanıp her taraftan hare-

kete geçtiler, zor ve perişan bir halde Suriye üzerine yürüdüler. Yaptıkları işleri aşağıda anlatacağız.

Zengî'ye gelince, Haçlılarla savaş hususunda büyük gayret sarfetti, fakat Haçlılar direndiler. Sonunda yiyecekleri tükendi, çünkü hazırlıksızdılar. Onlar birinin kendilerine saldıracağına inanmadıkları gibi Suriye'nin geri kalan kısımlarına da hakim olacaklarını sanıyorlardı. Yiyecekleri azalınca hayvanlarını yediler ve emân verilip ülkelerine dönmelerine müsaade edilmesi şartıyla teslim olmaya razı oldular, fakat Zengî kabul etmedi. Daha sonra geri kalan Haçlıların toplanıp onlara yakın bir yere vardıklarını duyunca kaledekilere emân verdi ve kendisine elli bin dinar göndermelerini kararlaştırdı. Onlar da bunu kabul ettiler. Zengî onları serbest bıraktı, onlar da çıkıp kaleyi teslim ettiler. Zengî'nin yanından ayrılınca kendilerine yardım etmek üzere toplanan Haçlılardan haber aldılar. Pişman oldular, ama iş işten geçmişti. Geride kalan Haçlılardan hiç haber alamıyorlardı. Kaleyi bu sebeple teslim etmişlerdi.

Zengî onları muhasara ederken el-Maarra ve Kefertâb'ı da Haçlılardan fethetmişti. Bu iki belde halkıyla Hama ve Haleb arasındaki diğer yerlerin sakinleri Ba'rîn halkından dolayı sıkıntı ve felâket içindeydiler; çünkü aralarındaki savaşa devam ediyordu, yağma ve öldürme olaylarının sonu gelmiyordu. Zengî Ba'rîn'i ele geçirince halk huzur ve emniyete kavuştu. Ülke mamur olup geliri arttı. Bu bir feth-i mübîn idi. Orayı görenler sözümün doğru olduğunu kabul ederler.

Yapılan en güzel ve en âdil işlerden biri Zengî'nin el-Maarra halkına yaptığı muameledir. Haçlılar el-Maarra'yı işgal ettikleri zaman halkın malına mülküne el koymuşlardı. Bu sene Zengî orayı fethedince, el-Maarra halkından hayatta olanlar ölenlerin çocuklarını da yanlarına alıp Zengî'nin yanına geldiler, arazilerini geri istediler. Zengî kendilerinden belge istedi, onlar da: «Haçlılar neyimiz varsa hepsini aldılar; arazilerimizin kayıtlı olduğu belgeler de bunlar arasındaydı.» dediler. Bunun üzerine: «Haleb tahrir defterlerini ve kendilerine verilen araziden dolayı haraç mükellefi olan şahısları gösteren vesikaları getiririz» dedi. Bu emir yerine getirildi, Zengî de topraklarını halka geri verdi. Bu çok güzel ve âdilâne bir hareketti.

Bizans İmparatorunun Suriye'ye Gitmek Üzere Ülkesinden Ayrılması

Daha önce geçtiği gibi, Haçlılar Bizans İmaparatoruna elçi gönderip ondan yardım istemiş ve Zengî'nin kendilerine yaptıklarını anlatarak onu

ellerindeki beldeler zapt edilmeden önce yardıma gelmeğe teşvik etmişler ve Zengî'nin o bölgeyi zaptından sonra gelirse bunun hiç bir fayda sağlamayacağını anlatmışlardı. Bunun üzerine İmparator hazırlıklarını ikmal edip sür'atle yola koyuldu, deniz yoluyla Antalya'ya gitti. Deniz sahilindeki bu şehir imparatorun elindeydi. İmparator buraya demir atıp silâh ve ağırlıklarını taşıyan gemilerin gelmesini bekledi. Bu gemiler gelince de Nikya şehrine yürüdü ve orayı muhasara etti. Daha sonra şehir halkının imparatora para vermesi şartıyla anlaşma sağlandı. Başka bir rivayete göre ise, İmparator Nikya şehrini zapt ettikten sonra Adana ve Misis şehirleri üzerine yürüdü. Bu iki şehir geçitlerdeki kalelerin sahibi Ermeni Leon'un oğlunun hakimiyetindeydi. İmparator Adana ve Misis'i de muhasara ve zapt etti.

İmparator daha sonra Ayn-zerbe'ye hareket etti ve orayı da cebren ele geçirdi. Tell-Hamdûn'u da zapt edip halkını Kıbrıs adasına gönderdi. Daha sonra İskenderiyye limanına geçti ve Suriye'ye doğru yola koyuldu. Zilkade ayında (temmuz-ağustos 1137) Antakya'yı kuşattı, halkını sıkıştırdı. Şehrin hakimi Raimond da Antakya'daydı. Aralarında elçiler gidip geldi ve anlaşmağa vardılar. İmparator buradan Bağras'a gitti ve Ermeni Leon'un oğlunun hakimiyetindeki topraklara girdi. Leon'un oğlu pek çok mal vererek imparatora itaat arz etti. Allah her şeyi en iyi bilendir.

Çeşitli Olaylar

Bu sene 24 mayıs'ta Suriye'de siyah bir bulut zuhur etti ve dünya kap karanlık oldu. Hava âdetâ karanlık bir gece manzarası arz ediyordu. Daha sonra ateş parçası gibi kırmızı bir bulut çıktı ve bütün dünyayı aydınlattı. Şiddetli bir rüzgar esip ağaçları kırdı. Bu hadise en fazla Havran ve Dımaşk'ta yaşandı. Ondan sonra da bardaklardan boşanırcasına yağmur yağdı ve iri dolu düştü.

«İbnü's-Sûfî» adıyla meşhur Müeyyidüddin Ebû'l-Fevâris el-Müseyyeb b. Ali b. el-Hüseyn bu sene Sarhad'dan Dımaşk'a döndü. Aile efradıyla beraber Dımaşk'tan Sarhad'a sürülmüştü. Bu seneye kadar orada kaldı ve geri döndüler. Ebu'l-Fevâris Dımaşk reisi oldu. Halk tarafından sevilirdi, çok kudretli ve nüfuzlu bir şahıs oldu. Büyük bir idareci ve çok merî bir insandı.

Yine bu yılda Bağdâd'da pek çok hastalık zuhur etti. Isfahân ve Hemedân'da da bir çok kişi aniden öldü.

Zengî bu sene Dakûkâ üzerine yürüdü ve Dakûkâ Kalesi'ni çok şiddetli bir şekilde muhasara ettikten sonra şehri zapt etti.

Isfahân'daki Şâfiîlerin reisi Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Sâbit el-Hocendî bu sene öldü. Babasından fıkıh okumuş ve Isfahân'daki Nizâmiye Medresesi'nde ders vermişti.

Ebû'l-Kâsım Hibutullah b. Ahmed b. Ömer el-Harîrî de bu sene öldü. 435 yılı aşure günü (19 Ağustos 1043) doğmuştu. el-Hurra'nın kocası Ebû'l-Hasan'dan hadis rivayet edenlerin sonuncusudur. el-Hatîb Ebû Bekr b. Sâbit de aynı şekilde el-Hurra'nın kocasından hadis rivayet etmişti. el-Hatib 463 (1070-1071) yılında ölmüştü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ İKİNCİ (M. 1137-1138) YILI OLAYLARI

Atabeg Zengî'nin Hıms ve Dımaşk'a Bağlı Bazı Yerleri Ele Geçirmesi

Atabeg Zengî bu sene muharrem ayında (eylül-ekim 1137) Hama'ya vardı ve oradan Bikâ-ı Baalbekk'e hareket etti. Dımaşk hakimine ait olan el-Mecdel Kalesi'ni ele geçirdi. Banyas Kalesi mustahfızı da onunla haberleşip itaat arz etti. Burası da aynı şekilde Dımaşk hakimine aitti. Zengî daha sonra Hıms üzerine yürüyerek muhasara etti, çarpışmaları sürdürdü. Bizans İmparatorunun Haleb'i muhasara ettiğini duyunca oradan Selemiyye'ye gitti. Daha önce zikrettiğimiz gibi, Rum hadisesi sona erince Zengî tekrar Hıms muhasarasına döndü. Dımaşk hakimi Şihabeddîn'e haber gönderip annesiyle evlenmek istediğini bildirdi. Şihabeddîn'in annesinin adı Zümrüt (Zümürrüd) Hâtun olup Çavlı'nın kızıydı. Oğlu Şemsü'l-Mülûk'u öldüren ve Dımaşk dışında Şakra vadisi ve Berdî nehri kıyısında yükselen medreseyi yaptıran da bu Hatundur. Zengî Zümrüt Hatun ile evlendi ve Hıms'ı kalesiyle birlikte teslim aldı.

Zümrüt Hatun ramazan ayında (mayıs-haziran 1138) Zengî'nin yanına götürüldü. Zengî'yi onunla evlenmeğe sevk eden sebep Dımaşk'taki tahakkümüydü. Zengî onunla evlenirse şehre hakim olacağını zannediyordu. Fakat evlendiği zaman umduğunu bulamadı. Hiç bir şey elde edemedi ve daha sonra Zümrüt Hatun'dan yüz çevirdi.

Bizans İmparatorunun Suriye'ye Varması, Buzâa'yı Ele Geçirmesi ve Müslümanlara Yaptıkları

531 (1136-1137) yılı olayları arasında Bizans İmparatorunun ülkesinden çıkıp Haçlılar ve Leon'un oğlu ile uğraştığını anlatmıştık. İmparator

bu sene Suriye'ye vardı ve bütün ahali ondan çok korktu. İmparator Buzâa'ya gidip muhasara etti. Burası Haleb'den altı fersah uzaklıkta güzel bir şehirdi. Haleb'in ileri gelenlerinden müteşekkil bir topluluk Hıms'ı muhasara etmekte olan Atabeg Zengi'nin yanına giderek ondan yardım istediler, bunun üzerine Zengî onlarla beraber çok sayıda asker gönderdi. Bu askerler Rum ordusunun Haleb'i muhasara etmesi halinde şehri müdafaa etmek üzere Haleb'e girdiler.

Daha sonra Bizans İmparatoru Buzâa'yı muhasara etti ve mancınıklarla dövdü. İçerdeki halkı sıkıştırdı ve sonunda 25 recep (8 Nisan 1138) günü emân vererek şehri zapt etti, fakat daha sonra sözünde durmadı, halkı hâince öldürdü; erkek, kadın ve çocukları esir aldı. Buzâa halkından yaralananların sayısı beş bin sekiz yüzdü. Şehrin kadısıyla ileri gelenlerinden yaklaşık dört yüz kişi Hristiyan oldu.

Rumlar şehri zapt ettikten sonra on gün orada kalıp saklananları aradılar. Onlara bu yöre halkından pek çok kişinin mağaralara saklandığı söylendi. Rumlar da onları dumana boğdular ve mağaralardaki halk öldü.

Sonra Haleb'e hareket ettiler ve Kavik (Kuvayk) önlerinde karargâh kurdular. Suriye sahilindeki Franklar da onlarla beraberdi. Ertesi gün süvari ve piyadeleriyle Haleb'e saldırdılar. Haleb'in muhafız kuvvetleri onların üzerine yürüdü ve çok çetin bir şekilde savaştılar. Rumlardan öldürülenler oldu ve pek çok kişi yaralandı. Rumların yanında büyük bir nüfuz ve itibara sahip olan bir patrik de öldürüldü. Rumlar hüsranla geri döndüler, üç gün bekleyip bir şey elde edemeyeceklerini anlayınca da Esârib Kalesi'ne gittiler. Oradaki Müslümanlar korktular ve 9 şaban (22 Nisan 1138) tarihinde Esârib'den kaçtılar. Rumlar burayı zapt edip Buzâalı esirleri ve çoluk çocuğu orada bıraktılar. Onları muhafaza ve kaleyi himaye etmek üzere bir grup Rum'u da orada görevlendirdikten sonra oradan ayrıldılar. Haleb'de bulunan Emîr Savar bunu duyunca yanındaki askerlerle Esârib'e gitti. Buradaki Rumlara saldırıp ağır bir darbe indirdiler, onları öldürüp esirleri ve çoluk çocuğu kurtararak Haleb'e döndüler.

İmâdeddin Zengî'ye gelince, o da Hıms'tan ayrılıp Selemiyye'ye gitti ve orayı muhasara etti. Ağırlıklarını Fırat'tan geçirip Rakka'ya sevk etti. Rumları takip etmek ve erzak ikmali yapmalarını önlemek maksadıyla bir süvari birliği görevlendirdi.

Rumlar ise Şeyzer Kalesi üzerine yürüdüler; çünkü burası çok müstahkem bir kaleydi, ayrıca burası hiç bir zaman Zengî'nin eline geçmemişti, bu sebeple orayı muhafaza ve müdafaa için çok fazla bir gayret de göstermeyecekti. Şeyzer Kalesi Emîr Ebû'l-Asâkir Sultan b. Ali b. Mukallid b. Nasr b. Munkız el-Kinânî'nin hakimiyetindeydi. Rumlar Şeyzer önle-

rinde karargâh kurup muhasaraya başladılar, on sekiz mancınık dikerek kaleyi dövdüler; bunun üzerine kale hakimi Zengî'ye elçi gönderip yardım istedi. Zengî derhal oraya hareket etti ve Âsi nehri kıyısında Şeyzer'e yakın bir yerde Hama ile Şeyzer arasındaki bir mevkide karargâh kurdu. Her gün askerleriyle beraber Şeyzer'e gidiyor ve Rumlar'ın kendilerini gördüğü yerde duruyor ve onların üzerine seriyyeler sevk ediyor, seriyyeler de yakaladıkları Rumları alıp getiriyorlardı.

Zengî daha sonra Bizans İmparatoru'na elçi gönderip: «Benden korkup bu dağlara sığındınız. Aşağıya düzlüğe inin de savaşalım. Eğer ben sizi mağlûp eder zafer kazanırsam Müslümanları sizin elinizden kurtarmış olurum. Eğer siz zafer kazanırsanız o takdirde rahat eder, Şeyzer ve diğer yerleri ele geçirirsiniz.» dedi. Aslında Zengî'nin onlara mukavemet edecek gücü yoktu, ama o bu ve benzeri sözlerle onları korkutuyordu. Suriye'deki Franklar imparatora Zengî ile savaşa girmesini tavsiye ettiler, onu mağlûp etmenin çok kolay olduğunu söylediler; fakat imparator kabul etmedi ve: «Siz zannediyor musunuz ki, onun bu gördüğünüz askerlerden başka askerleri yoktur?» dedi. Zengî Müslümanlardan pek çok yardım geleceğini düşünerek onların kendisiyle savaşa girmesini istiyordu.

Zengî Bizans İmparatoru'na haber gönderip Suriye'deki Frankların kendisinden korktuğuna ve şayet bulunduğu yerden ayrılacak olursa Franklar'ın kendisini terk edeceğine inandırmağa çalışıyordu. Suriye'deki Franklar'a da haber gönderip onları da Bizans İmparatoru'ndan korkutuyor ve: «Eğer imparator Suriye'de tek bir kaleyi dahi ele geçirecek olursa sizin bütün beldelerinize hakim olacaktır.» diyordu. Bunun üzerine her iki taraf da birbirlerinden kuşkulanmağa başladı ve imparator ramazan ayında (mayıs-haziran 1138) oradan ayrıldı. Burada yirmi dört gün kalmıştı. Mancınıkları ve muhasara aletlerini olduğu gibi bıraktı. Zengî de onun artcı (sâka) larını takiben hareket etti. Ana ordudan geri kalan bir çok kişiyi yakaladı ve Rumlar'ın bıraktığı her şeyi aldı.

Haçlılar Buzâa önlerine gelince, Zengî, Kadı Kemâleddin Ebû'l-Fazl Muhammed b. Abdullah b. el-Kâsım eş-Şehrizûrî'yi Sultan Mes'ûd'a elçi olarak gönderdi ve askerî yardım istedi. Kadı Bağdâd'a gidip durumu Sultan'a arz etti, ihmalin sonunun nereye varacağını anlattı, Sultan'a Rumlarla arasında sadece Haleb kaldığını ve eğer Rumlar Haleb'i ele geçirirlerse Fırat yoluyla Bağdâd'a gidebileceklerini söyledi; fakat Sultan'da hiç bir hareket görmedi, bunun üzerine adamlarından birini cuma günü saray camiinde görevlendirdi. Bu adam bir grup Acem rindiyle beraber Saray camiine gitti, hatip minbere çıkınca onlarla beraber ayaklanıp: "Yazık İslâm'ın başına gelenlere! Yazık Muhammed'in dinine!" diye bağırmalarını, elbiselerini parçalayıp başından sarığını atmasını, sonra da halkla beraber

Sultan'ın sarayına gidip yardım istemelerini emretti. Başka bir adamı da Sultan Camii'nde aynı şeyleri yapmakla görevlendirdi

Hatip minbere çıkınca bu adam ayağa kalkıp başını dövmeğe başladı, sarığını yere atıp elbiselerini yırttı. Yanındaki adamlar da aynı şeyleri yaptılar, bağırıp feryat etmeğe başladılar. Halk ağlayıp cuma namazını kılmadı ve Sultan'ı tel'in ettiler. Camiden çıkıp bu şeyhin peşinde Sultan'ın sarayına gittiler. Halkın Sultan'ın camiinde de aynı şeyleri yaptığını gördüler. Halk Sultan'ın sarayını kuşatıp feryat ederek yardım istiyordu, bunun üzerine Sultan korktu ve: «İbnü'ş-Şehrizûrî'yi bana getirin.» dedi. Kadı İbnü'-Şehrizûrî Sultan'ın huzuruna getirildi.

Kadı anlatıyor :

«Gördüğüm bu manzaradan dolayı Sultan'dan korktum. Huzura girince bana: "Niçin karışıklık çıkardın?" diye sordu. Ben: "Bir şey yapmadım, evimdeydim. Halk din için, İslâm için yardım istiyor, bu umursamazlığın akıbetinden endişe ediyor." cevabını verdim. Bunun üzerine bana: "Hemen halkın yanına git ve onları buradan dağıt. Yarın gel ve dilediğin askerleri seç." dedi. Ben de halkı dağıttım ve bana ordunun techiz edilmesi için emir verildiğini anlattım. Ertesi gün divana gittim. Bana büyük bir ordu hazırladılar, ben de Musul'da bulunan Nasîruddin'e elçi gönderip durumu bildirdim ve: "Eğer askerler beldelere girecek olurlarsa oraları ele geçirirler." diye onu ikaz ettim. O da bana: "Bu beldeler nasıl olsa biri tarafından alınacaktır. Kâfirlerin almasından Müslümanların alması daha hayırlıdır." cevabını verdi. Biz tam yüklerimizi, silâh ve aletlerinizi yüklemeğe başlamıştık ki, Zengî'nin Suriye'den gönderdiği mektup elimize geçti. Zengî mektubunda Bizans İmparatoru'nun bölgeden gittiğini bildiriyor ve hiç bir asker getirmememi istiyordu. Durumu Sultan'a arz ettim. Sultan: "Askerler hazırlıklarını tamamladı, mutlaka Suriye'ye cihada çıkmalıdırlar." dedi. Sultan'a ve adamlarına büyük yardımlar vaat edip epeyce gayret sarf ettikten sonra, Sultan askerlerini geri çevirdi.»

Bizans İmparatoru Şeyzer'den ayrılınca şairler pek çok şiirler yazıp onu övdüler.

Bu konuyla ilgili olarak garip bir hikâye anlatılır.

Rivayete göre Bizans İmparatoru Şeyzer'i muhasara etmek üzere hareket edip Şeyzer halkı bu haberi duyunca Şeyzer hakiminin kardeşi Emîr Mürşid b. Ali bir mushafı açarak: «Ey Allahım! Eğer Bizans İmparatorunun gelmesini takdir ettiysen, şu Kur'ân'ı indirdiğin Peygamber'in hakkı için ruhumu kabzet!» diye dua etmiş ve bir kaç gün sonra da ölmüştü.

Sultan Mes'ûd ile Melik Dâvud ve Yanındaki Emîrler Arasında Çıkan Savaş

er-Râşid Billâh, Atabeg Zengî'nin yanından Musul'dan ayrılıp Âzerbaycân tarafına gitti ve Merâga'ya vardı. Fars hakimi Emîr Mengüpars Hûzistân'daki nâibi Emîr Boz-aba, Halhal hakimi Abdurrahman Toğayürek ve Melik Dâvud b. Sultan Mahmûd, Sultan Mes'ûd'dan endişe ediyor ve korkuyorlardı. Bu sebeple toplanıp er-Râşid'in kendilerine katılmasına, böylece tek bir el halinde birleşmeğe ve onu tekrar halife yapmağa karar verdiler. er-Râşid de onların bu teklifini kabul etti, fakat onlarla birleşmedi.

Bağdâd'da bulunan Sultan Mes'ûd onların işbirliği yaptıklarını haber alır almaz şaban ayında (nisan-mayıs 1138) Bağdâd'dan onların üzerlerine yürüdü. Bencen-Keşt'de karşılaşıp savaşa tutuştular. Sultan Mes'ûd onları mağlûp etti, Emîr Mengüpars'ı esir aldı ve daha sonra huzurunda öldürttü. Mes'ûd'un askerleri yağmacılık yapmak ve mağlûp birlikleri takip etmek üzere dağıldılar.

Boz-aba ile Abdurrahman Toğayürek yüksek bir yerde duruyorlardı. Askerlerinin Sultan Mes'ûd'un yanından ayrıldığını görünce derhal üzerine saldırdılar. Yanında az sayıda asker olduğundan Mes'ûd mukavemet edemedi ve mağlûp oldu. Boz-aba Sultan'ın çok sayıda emîrini yakaladı. Bunlar arasında Hille hakimi Sadaka b. Dübeys, Âzerbaycân hakimi Atabeg Kara Sungur'un oğlu Anter b. Ebû'l-Asker ve diğer bazı emîrler de vardı. Boz-aba onları yanında tuttu, efendisi Mengüpars'ın öldürüldüğünü duyunca o da bu emîrlerin hepsini öldürdü. İki tarafın askerleri de bozuldu. Bu garip bir ittifaktı.

Sultan Mes'ûd Âzerbaycân'a, Melik Dâvud ise Hemedân'a gitti. er-Râşid de bu savaştan sonra Hemedân'a geldi. Topluluk arasında ihtilâf çıktı. Bir kısmı Irak'a yürüyüp orayı istilâ etmeyi, bazıları da Sultan Mes'ûd'dan kurtulmak için ona tabi olmayı tavsiye ettiler ve: «İşin bundan sonraki safhası kolaydır.» dediler. Fakat en çok taraftârı olan Boz-aba bu görüşlere katılmadı. Onun gayesi Fars diyarına gitmek ve Fars hakimi Mengüpars'ın öldürülmesinden sonra kimse burayı ele geçirip savunmaya çekilmeden önce bu bölgeyi zapt etmekti. Bu sebeple diğerlerinin düşünce ve planlarını iptal etti. Fars'a yürüyüp orayı zapt etti. Böylece Hûzistân ile beraber Fars da onun eline geçti.

Sultan Muhammed'in oğlu Selçuk-şâh Bağdâd'ı zapt etmek üzere gitti, fakat Bağdâd şahnesi ile hac emîri Hadım Nazar, Selçuk-şâh'ın karşısına çıkıp onunla savaştılar ve Bağdâd'a sokmadılar. Selçuk-şâh zayıf ve güçsüzdü. Sadaka b. Dübeys öldürülünce Sultan Mes'ûd Hille'yi kardeşi Mu-

hammed b. Dübeys'e verdi, işlerini yürütmek üzere de öldürülen Anter'in kardeşi Mühelhil b. Ebû'l-Asker'i onunla birlikte gönderdi.

Bağdâd şahnesi Alp-kuş Selçuk-şâh ile uğraşırken ayyârlar ayaklanıp Bağdâd'da halkı öldürüp mallarını yağmalamağa başladılar. Serkeşlikte çok aşırı gittiler; öyle ki, zenginlerin mallarına açıkça hücum ediyorlar ve dilediklerini alıyorlardı. Gasbettikleri eşyayı da hammalların başında taşıyorlardı. Şahne geri dönünce ayyarların bir kısmını öldürdü ve astı. Bu arada fiyatlar arttı, zulüm çoğaldı. Ayyarların ihbarıyla gizlenenleri ve durumu belli olmayanları da yakaladı. Bu yüzden halk Bağdâd'dan ayrılıp Musul'a ve diğer beldelere güç ettiler.

er-Râşid Billâh'ın Öldürülmesi

er-Râşid Billâh, Hemedân'a varınca, Melik Dâvud, Boz-aba, maiyyetlerindeki emîrler ve daha önce geçtiği gibi Sultan Mes'ûd'un mağlûbiyetinden ve askerlerinin dağılmasından sonra geride kalan askerler de Hemedân'da bulunuyorlardı. er-Râşid Billâh ile Melik Dâvud yanlarına Harezmşâh'ı da alıp Hûzistân'a gittiler ve el-Huveyzâ yakınlarına kadar geldiler; bunun üzerine Sultan Mes'ûd onları Irak'tan uzaklaştırmak için Bağdâd'a hareket etti. Bunun duyan Melik Dâvud Fars'a dönerken, Harezmşâh da kendi ülkesine döndü. er-Râşid böylece tek başına kaldı, Acem askerlerinden umut kesince de Isfahân'a gitti.

25 Ramazan (6 Haziran 1138) tarihinde hizmetinde çalışan bir grup Horasânlı er-Râşid'in üzerine saldırıp öğle uykusuna yatmak isterken onu öldürdüler. er-Râşid yakalandığı hastalıktan daha yeni kurtulmuş ve iyileşmişti. Isfahân dışında Şehristân'da defnedildi. Yanında bulunan adamlar da gidip o Bâtınîleri öldürdüler.

er-Râşid'in ölüm haberi Bağdâd'a gelince Beytu'n-Nûbe'de bir gün taziye için oturdular. er-Râşid beyaz tenli, sarışın, güzel renkli ve güzel yüzlü, heybetli ve güçlü kuvvetliydi.

Ebû Bekr es-Sûfî şöyle der :

«İslâm'ın ilk devirlerinden itibaren insanların idaresini deruhte eden altıncı şahısların hepsinin mutlaka hal' edildiğini ve çoğu zaman da öldürüldüğünü söylerler. Ben bu hususu düşünüp araştırdım ve doğru olduğunu gördüm. Bu ümmetin idaresini üzerine alan ilk şahıs Hz. Muhammed (S.a.v.)dir. Sonra sırasıyla Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Hasan (R.a.)'dır. Altıncı sırada yer alan Hz. Hasan hal' edildi. Daha

sonra Muâviye, oğlu Yezîd, Muâviye b. Yezîd, Mervân, Abdülmelik b. Mervân, Abdullah b. ez-Zübeyr bu görevi üstlendiler. Altıncısı olan ez-Zübeyr hal' edildi ve öldürüldü. Sonra el-Velîd b. Abdülmelik, kardeşi Süleyman, Ömer b. Abdülaziz, Yezîd ve Hişâm b. Abdülmelik, el-Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik. Altıncısı olan el-Velîd hal' edildi ve öldürüldü. Daha sonra Ümeyye-oğullarının işi düzelmedi. Bilâhere es-Seffâh, el-Mansûr, el-Mehdî, el-Hâdî, er-Râşid ve el-Emîn halife oldular. Sonra el-Emîn hal' ve katledildi. Sonra el-Me'mûn, el-Mu'tasım, el-Vâsık, el-Mütevekkil, el-Muntasır, el-Mustaîn başa geçti. el-Mustaîn hal' edilip öldürüldü. Sonra el-Mu'tezz, el-Muhtedî, el-Mu'temid, el-Mu'tazıd, el-Muktefî ve el-Muktedir halife oldu. el-Muktedir önce hal' edildi, sonra tekrar halife tayin edildi ve sonra o da öldürüldü. Daha sonra el-Kâhir, er-Râzî, el-Muttakî, el-Müstekfî, el-Mutî ve et-Tâi' halife oldu. et-Tâi' hal' edildi, sonra el-Kâdir, el-Kâim, el-Muktedî, el-Mustazhir, el-Müsterşid ve er-Râşid hilâfet makamına geçtiler. er-Râşid hal' edilip öldürüldü.»

Ben de: «Burada üzerinde durulması gereken bir nokta var. Abdullah b. ez-Zübeyr'e Abdülmelik b. Mervân'dan önce bey'at edilmişti. Abdülmelik'in ondan sonra gelmesi gerekirdi.» diyorum. es-Sûfî bu sıralamayı el-Muktedir Billâh'a kadar yapmıştı, ondan sonrasını başkaları yapmış.

Ayyar İbn Bekrân'ın Vaziyeti

Bu sene zilhicce ayında (ağustos-eylül 1138) ayyar İbn Bekrân'ın Irak' taki vaziyeti tehlikeli bir hâl aldı. Adamları çoğaldı, açıkça bir bozguncu taifesiyle dolaşmağa başladı. Bağdâd valisi eş-Şerîf Ebû'l-Kerem ondan korktu ve Bâbu'l-Ezc muhafızı (hâmî) olan kardeşinin oğlu Ebû'l-Kâsım'a ayyar İbn Bekrân'ın şerrinden emin olmak için ona karşı kuvvetli olmasını emretti.

İbn Bekrân, es-Sevâd'da çok kalırdı. Yanında da İbnü'l-Bezzâz adıyla tanınan bir arkadaşı vardı. Bu ikisi Enbâr'da kendi adlarına para bastıracak kadar ileri gittiler, bunun üzerine şahne ile vezir Şerefüddîn ez-Zeynebî, vali Ebû'l-Kerem'e haber gönderip: «Ya sen İbn Bekrân'ı öldürürsün, ya da biz seni.» dediler. O da hemen kardeşinin oğlunu çağırıp olayı anlattı ve: "Ya beni ve kendi canını tercih edersin, ya da İbn Bekrân'ı" dedi. Ebû'l-Kâsım da: «Ben onu öldürürüm.» dedi. İbn Bekrân'ın bir âdeti vardı; bazı geceler Ebû'l-Kerem'in yeğeninin yanına gelir, onun evinde oturur ve yanında içerdi. Her zamanki gibi içmeğe başladı. Ebû'l-Kâsım da silâhıyla üzerine saldırdı ve onu öldürdü. Böylece halkı onun şerrinden kurtardı. Ondan kısa bir süre sonra da arkadaşı İbnü'l-Bezzâz yakalanıp asıldı. Onun-

la birlikte çok sayıda eşkiya da öldürüldü. Halk huzur ve sükûna kavuştu, rahat etti ve karışıklıklar son buldu.

Vezir ed-Dergüzînî'nin Öldürülmesi ve Hazinedar'ın Vezir Olması

Sultan Mes'ûd bu sene veziri el-İmâd Ebû'l-Berekât b. Seleme er-Dergüzînî'yi tevkif etti, yerine hazinedar (hâzin) Kemâleddin Muhammed b. el-Hüseyn'i vezir tayin etti. Kemâleddin cesur ve kabiliyetli, adaletli, sözü geçerli, güzel ahlâklı bir insandı. Mükûs (gayr-ı şer'î bir vergi)u kaldırıp zulme son verdi. Sultan'ın erzak ve tahsisatına o bakardı .Sultan'ın hazinesine çok miktarda mal topladı. Gizli kapaklı pek çok şeyi hırsızlık ve hiyanetleri açığa çıkardı. Bu durum bazı mutasarrıfların ve idarecilerin ağırına gitti. Bu sebeple onunla emîrlerin özellikle Âzerbaycân hakimi Kara Sungur'un arasını açmağa çalıştılar; çünkü Kara Sungur işi o dereceye getirdi ki Sultan'ın yanından ayrılıp ona: «Ya vezirin başını gönderirsin, ya da biz başka bir Sultan'ın hizmetine gireriz.» diye haber yolladı. Sultan'ın yanında bulunan emîrler ona vezîri öldürmesini tavsiye ettiler ve onu telâfisi mümkün olmayacak olaylardan korkuttular. Bunun üzerine Sultan vezirini istemeyerek öldürdü, başını da Kara Sungur'a gönderdi, Kara Sungur da buna memnun oldu. Kemaleddin'in vezirliği yedi ay sürmüş ve 533 (1138-1139) yılında öldürülmüştü.

Ondan sonra Kara Sungur'un veziri Ebû'l-İzz Tâhir b. Muhammed el-Berûcirdî vezir oldu ve kendisine "İzzü'l-Mülk" lakabı verildi. Ne var ki Sultan'ın işleri kötüye gitti, zor durumda kaldı. Emîrler beldeleri Sultan'ın isteği ve haberi olmadan kendi aralarında paylaşmak istediler. Sultan'ın sadece ismi vardı, elinde hiç bir belde kalmamıştı.

Çeşitli Olaylar

Mardin hakimi Hüsameddin Temürtaş bu sene Diyarbekir yöresindeki el-Hattâlı Kalesi'ni zapt etti. Temürtaş burayı Diyarbekir'in tamamına hâkim olan Mervânoğulları ailesine mensup birinden almıştı. Bu onların ahfadından hükümdar olan son şahıstı. Diri ve devamlı olan, hakimiyeti sona ermeyen, hiç bir noksanlık ve değişmeye uğramayan Allah Taâlâ'nın şanı ne yücedir.

Bu sene, daha önce zikrettiğimiz anlaşmazlıklar yüzünden, Kâbe'nin örtüsü değiştirilmedi. Daha sonra İranlı bir tüccar olan Râmeşt bu görevi deruhte etti. Bütün imkânları kullanarak Kâbe'nin üzerine en değerli ör-

tüyü örttü. Örtü on sekiz bin Mısır dinarına mal oldu. Râmeşt Hindistan'a gidip gelen tüccarlardan olup çok zengin idi.

Sultan Berkyaruk'un Sultan Mes'ûd ile evli olan kızı Zübeyde Hatun bu sene öldü. Sultan ondan sonra cemaziyülevvel ayında (ocak-şubat 1138) Dübeys b. Sadaka'nın kızı Seferî Hatun ve Selçuklu hanedanından Kavurt'un kızıyla evlendi. Kavurt gece gündüz şarap içerdi, bu sebeple adı sanı kalmadı.

Sultan Mes'ûd bu sene Bağdâd şahnesi Alp-kuş es-Silâhî'yi öldürdü. Alp-kuş halka zulüm ve haksızlık ederdi, başka hiç kimsenin yapmadığı zulümleri yapmıştı, bu sebeple Sultan onu tevkif etti, Tekrît'e gönderdi ve orada Mücâhidüddin Bihrûz'un yanında hapsetti, daha sonra da öldürülmesini emretti. Öldürmek istedikleri sırada kendini Dicle'ye atarak boğuldu. Başı kesilip Sultan'a götürüldü.

Sultan bu yılda Mücâdidüddin Bihrûz'u Irak Şahneliğine tayin etti. Bihruz orada çok güzel işler yaptı. en-Nehrevân kanallarını yaptırdığı gibi buna benzer daha başka işler de yaptı. Güzel ahlâklı, ihsanı bol bir emîrdi.

Şeyh Ebû Mansûr er-Rezzâz bu yıl içinde Bağdâd Nizamiye Medresesi'nde ders verdi.

Bu sene Atabeg Zengî'ye haber gönderilip Kâdî el-kudât ez-Zeynebi'nin serbest bırakılması istendi. Bunun üzerine serbest bırakılan Kadı Bağdâd'a gitti. Halife ona hilatler verip eski görevinde bıraktı.

Yine bu sene Horasân'da uzun süre devam eden şiddetli bir kıtlık oldu. Halk çok zor durumda kaldı ve kedi köpek gibi hayvanları yedi. Açlık yüzünden halkın büyük bir çoğunluğu oradan ayrıldı.

Diyarbekir yöresindeki Erzen ve Bitlis hâkimi olan Toğan Arslan bu sene öldü. Yerine oğlu Fernî (Kurtı) geçti ve idareye hâkim oldu.

Bu sene safer ayında (ekim-kasım 1137) Suriye, el-Cezîre, Diyarbekir, Musul, Irak ve diğer bazı yerlerde büyük bir deprem oldu. Pek çok yeri tahrip etti ve enkaz altında kalan pek çok kişi öldü.

Hanbelî fakîhi Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr b. Ebû'l-Feth ed-Dineverî bu sene Bağdâd'da öldü.

Muhammed b. Abdülmelik b. Ömer Ebû'l-Hasan el-Kerhî de bu sene öldü. 458 (1055-1066) yılında doğmuştu. Muhaddis ve fakih idi. Kern Isfahan, Hemedân ve diğer bazı şehirlerde hadis öğrendi.

Kadı Ebû'l-Alâ Saîd b. el-Hüseyn b. İsmail b. Saîd de bu sene şaban ayında öldü. Kadı Ebû Saîd'in amcazadesiydi ve ondan sonra Nîsâbûr kadısı olmuştu.

HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ (M. 1138-1139) YILI OLAYLARI

Sultan Sencer ile Harezmşâh Arasındaki Savaş

Sultan Sencer bu sene muharrem ayında (eylül-ekim 1138) Harezmşâh Atsız b. Muhammed ile savaşmak üzere Harezm'e yürüdü.

Sebebi şudur:

Atsız'ın kendisine karşı cephe almak ve hizmetinden ayrılmak istediğini ve bu hususun Atsız'ın bir çok emîri ve adamları tarafından da bilindiğini duyan Sultan Sencer üzerine yürümeyi ve Harezm'i elinden almayı gerekli gördü. Bu sebeple asker topladı ve Atsız'ın üzerine yürüdü. Sultan Sencer Harezm'e yaklaşınca Atsız da askerleriyle Sencer'in karşısına çıktı ve onu karşıladı. Her ikisi de askerlerini ve adamlarını mevzilere yerleştirip savaş nizamına soktular. İki taraf savaşa tutuştu. Harezmlilerin Sultan'ın askerlerine mukavemet edecek kuvvetleri yoktu, bu yüzden Sencer'in askerlerine karşı koyamadılar ve geri dönüp bozgun halinde kaçtılar. Çok sayıda Harezmli öldü. Öldürülenler arasında Harezmşh'ın oğlu da vardı. Babası buna çok üzüldü, çok müteessir oldu.

Sultan Sencer böylece Harezm'e hâkim oldu ve burayı kardeşi Muhammed'in oğlu Giyâseddin Süleymanşâh'a iktâ etti, ayrıca ona vezir, atabeg ve bir hâcib tayin etti. İşlerini tanzim ettikten sonra da bu yılın cemaziyülâhir ayında (şubat 1139) Merv'e döndü. Sencer, Horasân'a dönmek üzere Harezm'den ayrılınca Harezmşâh bunu fırsat bilip tekrar Harezm'e döndü. Harezm halkı Sencer'in askerlerinden hoşlanmıyor ve Harezmşâh'ın geri dönmesini istiyorlardı. Atsız dönünce halk Harezm'e yeniden hâkim olması için ona yardım etti, bunun üzerine de Süleymanşâh yanındakilerle Harezm'den ayrılıp amcası Sultan Sencer'in yanına döndü. Sencer ile Harezmşâh'ın arası bozuldu. Daha önce müttefik iken şimdi ihtilâfa düştüler. Harezmşâh"ın 536 (1141-1142) yılında Horasân'da neler yaptığını inşaallah ileride anlatacağız.

Dımaşk Hkimi Mahmûd'un Öldürülmesi ve Kardeşi Muhammed'in Dımaşk'a Hâkim Olması

Dımaşk hâkimi Şihabeddin Mahmûd b. Tâcü'l-Mülûk Börü b. Tuğtekin bu sene şevval ayında (haziran 1139) yatağında bir hile ve komplo sonucu öldürüldü. Onu öldüren üç gulamı gerek başbaşa kaldıkları ve gerekse diğer zamanlarda kendisinin en yakın adamlarıydılar. Geceleyin yanında uyurlardı. Mahmûd'u öldürdükten sonra kaleden çıkıp kaçtılar Biri kurtuldu, ikisi ise yakalanıp idam edildi.

Dımaşk'takiler Baalbekk'de bulunan ve oranın hâkimi olan kardeşi Cemâleddin Muhammed b. Börü'ye mektup yazıp durumu bildirdiler ve kardeşinin yerine Dımaşk'a hâkim olmak üzere davet ettiler. Cemâleddin sür'atle geldi ve şehre girip kardeşinin ölümünden dolayı taziyeleri kabule başladı. Askerler ve halkın ileri gelenleri ona bağlılık andı içtiler. Halk huzur ve sükûna kavuştu. Cemâleddin devlet idaresini dedesinin memlûku Muînüddevle Üner'e bıraktı, onun mevki ve rütbesini yükseltti ve büyük küçük her şey ondan sorulur oldu. Üner akıllı, güzel ahlâklı, iyi bir emîrdi. Onun sayesinde devlet işleri mükemmel ve muntazam bir surette yürüdü.

Zengî'nin Baalbekk'e Hâkim Olması

İmadeddîn Zengi b. Aksungur bu sene zilkade ayında (temmuz 1139) Baalbekk'e giderek orayı muhasara ve zapt etti.

Sebebi şudur:

Dımaşk hâkimi Mahmûd öldürüldüğünde annesi Zümrüt (Zümürrüd) Hatun Haleb'de Atabeg Zengî'nin yanındaydı. Zengî onunla evlenmişti. Oğlunun öldürülmesinden dolayı çok müteessir oldu ve üzüldü. el-Cezire yöresinde bulunan Zengî'ye haber gönderip bu hâdiseyi bildirdi, Dımaşk üzerine yürüyüp oğlunun intikamını almasını istedi. Zengi bu hadiseyi öğrenir öğrenmez hiç durup eğlenmeden derhal Dımaşk'a hareket etti. Bu vesileyle Dımaşk'a hâkim olmak niyetindeydi. Dımaşk'a gitmek üzere Fırat'ı geçti, bunun üzerine Dımaşk'dakiler gerekli tedbiri alıp hazırlıklarını yaptılar, çok miktarda zahire depo ettiler. İhtiyaç duydukları hiç bir şeyi bırakmadılar, ihtiyaçlarını karşılamak için büyük gayret sarfettiler ve daha sonra Zengî'nin gelmesini beklediler. Bunu haber alan Zengî onlardan vaz geçip Baalbek üzerine yürüdü.

Başka bir rivayete göre ise, Zengi'nin Baalbekk'i zaptının sebebi şudur:

Daha önce de anlattığımız gibi, burası Muînüddin Üner'e aitti. Üner'in çok sevdiği bir cariyesi vardı. Üner, Cemâlüddin'in annesiyle evlenince bu cariyeyi Baalbekk'e gönderdi. Zengî Dımaşk'ı ele geçirmek üzere Suriye'ye hareket edince Üner'e haber gönderip muazzam vaadlerde bulundu ve Dımaşk'ı kendisine teslim etmesini istedi, fakat Üner kabul etmedi.

Atabeg Zengî daha sonra Baalbekk'e gidip 20 zilhicce (18 ağustos 1139) tarihinde askerleriyle Baalbekk'e varıp şehri muhasaraya başladı ve sıkıştırdı. Ciddî olarak savaşa girdi ve on dört mancınık kurup şehri gece gündüz taş yağmuruna tuttu. İçerdeki halk mahvolmak üzereydi, emân dileyip şehri Zengî'ye teslim ettiler. Zengî kalede kalan bir grup cesur Türkle savaşmaya devam etti, fakat onlar da bir yardımcıdan umut kesince emân dilediler. Zengî emân verdi, onlar da kaleyi teslim ettiler. Bunlar kaleden inip Zengî kaleye de hâkim olunca sözünde durmadı ve hepsinin idam edilmesini emretti. Pek azı kurtulabildi. Halk Zengî'nin bu davranışını kötülediler ve ona yakıştıramadılar. Başkaları, özellikle Dımaşk ahalisi de Zengî'den korkup çekindiler. Dımaşklılar: «Eğer Dımaşk'a hâkim olsaydı onlara yaptığının aynısını bize de yapardı.» diyorlardı. Bu sebeple Zengî'den daha çok nefret ettiler ve onunla savaşmak için daha çok gayret sarf ettiler.

Zengî Baalbekk'e hâkim olunca, Üner'in orada bulunan cariyesini aldı ve Haleb'de onunla evlendi. Zengî öldürülünceye kadar da Haleb'de kaldı. Ölümü üzerine oğlu Nûreddin Mahmûd onu Üner'e gönderdi. Nûreddin ile Üner arasındaki dostluğun en büyük sebebi bu cariyeyi ona göndermesiydi.

Kara Sungur'un Fars Bölgesini Zaptı ve Daha Sonra Geri Dönmesi

Âzerbaycân hâkimi Atebeg Kara Sungur bu sene çok sayıda asker topladı ve yanına pek çok adam alıp daha önce zikrettiğimiz bir savaşta Boz-aba tarafından öldürülen babasının intikamını almak üzere hareket etti. Sultan Mes'ûd'a yakın bir yere varınca ondan veziri Kemaleddin'i öldürmesini istedi. Yukarıda anlattığımız gibi, Sultan Mes'ûd da bu isteğe uyup vezirini öldürdü. Vezir öldürüldükten sonra Kara Sungur Fars diyarına hareket etti. Oraya yaklaşınca Boz-aba ondan korkup el-Beyzâ kalesine kapandı. Kara Sungur Fars'a ayak basıp dilediği gibi tarasarrufa başladı, çünkü orada kendisine mani olacak hiçbir kuvvet yoktu, fakat

orada durmadı ve Fars'daki şehirleri zapt etti. Bu beldeleri melik Selçukşâh'a teslim etti ve ona: «Bu beldeler senin olsun, ben geri kalan yerleri de zapt edeceğim» dedi, sonra Âzerbaycân'a döndü. Boz-aba da ancak o zaman 534 (1139 - 1140) yılında kaleden indi, Selçukşâh'ı mağlûp edip bölgeyi ele geçirdikten sonra, Selçukşâh'ı esir alıp Fars'taki bir kalede hapsetti.

Çeşitli Olaylar

Ma'zûl Vezir Şerefüddin Enûşirvân b. Hâlid bu sene safer ayında (ekim-kasım 1138) Bağdâd'da öldü. Cenaze merasimine Halife'nin veziri ve diğer devlet erkânı katıldı. Vezir evinde defnedildi, daha sonra Kûfe'ye nakledildi ve Emîru'l-Mü'minîn Hz. Ali'nin türbesinde defnedildi. Şerefüddin Şîî idi. **el-Makâmâtü'l-Harîriyye**'nin yazılmasına o sebep olmuştu. Akıllı, kabiliyetli, dindar ve hayırlı bir zat idi. Halife el-Müsterşid Billâh, Sultan Mahmûd ve Sultan Mes'ûd'a vezirlik etmişti. Vezirlikten istifa eder, istifası kabul edilir, fakat daha sonra tekrar göreve çağırılır ve o da kerhen kabul ederdi.

Sultan Mes'ûd bu sene rebiülevvel ayında (kasım-aralık 1138) Bağdâd'a geldi. Mevsim kıştı. Kışı Irak'ta, yaz mevsimini de el-Cibâl'de geçirirdi. Bağdâd'a gelince mükûs (gayr-ı şer'î bir vergi) u kaldırdı ve verginin kaldırıldığını belirten levhalar yazdırdı. Bu levhalar câmilerin kapılarına ve çarşılara asıldı. Askerlerin izin almaksızın halktan birinin evine girmelerini yasakladı. Bu yüzden halk ona çok çok dua etti. Sultan'ın bu işleri yapmasına veziri eski hazinedar el-Kemâl sebep olmuştu.

Bu sene safer ayında (ekim-kasım 1138) Suriye, el-Cezîre ve bir çok beldede çok sayıda ve korkunç depremler oldu. En şiddetlisi de Suriye'de olmuştu. Deprem bir kaç gece devam eti. Her gece bir kaç defa deprem oluyordu. Pek çok belde, özellikle Haleb harâbe haline geldi. Depremler çoğalınca halk evlerini terk edip çöle çekilirdi. Bir gece seksen defa deprem olduğunu tesbit etmişlerdi. Suriye'de 4 safer (11 Ekim 1138) den 19 safer (26 Ekim 1138) e kadar devam etti. Depremle beraber şiddetli bir ses ve gürültü duyuluyordu.

Haçlılar bu sene Banyas civarına baskın düzenlediler. Dımaşk askerleri de onların peşini takip ettilerse de yetişemeyip geri döndüler.

Ebû'l-Kâsım Zâhir b. Tâhir eş-Şehâmî en-Nisâbûrî bu sene öldü. 446 (1054-1055) yılında doğmuştu. Hadis ilminde üstâttı. Çok sayıda hadis rivayet etmişti ve âlî isnâd sahibiydi.

Abdullah b. Ahmed b. Abdülkâdir b. Muhammed b. Yûsuf Ebû'l-Kâsım b. Ebû'l-Hüseyn el-Bağdâdî de bu sene öldü. 452 (1060) yılında doğmuştu.

Buhârâ kadısı Abdülazîz b. Osman b. İbrâhim Ebû Muhammed el-Esedî el-Buhârî de bu sene ölmüştü. Âlim bir ailenin ahfadından olup fakih ve güzel ahlâklı bir insandı.

Muhammed b. Şücâ' b. Ebû Bekr b. Ali b. İbrâhim el-Leftüvânî el-İsfahânî bu sene cemaziyülâhir ayında Isfahân'da öldü. 497 yılında (1103-1104) doğmuştu. Isfahan, Bağdâd ve diğer bazı şehirlerde hadis tahsil etmişti.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ (M. 1139-1140) YILI OLAYLARI

Atabeg Zengî'nin Dımaşk'ı Muhasarası

Atabeg Zengî bu sene Dımaşk'ı iki defa muhasara etti. Birinci defa rebîülevvel ayında (ekim-kasım 1139) Baalbekk'teki işlerini tamamladıktan, idaresini tanzim ve bozulan vaziyeti ıslâh ettikden sonra Dımaşk'ı muhasara etmek maksadıyla Baalbekk'den ayrıldı, el-Bikâ' Vadisi'ne indi ve Dımaşk hâkimi Cemâleddin'e elçi gönderip istediği beldeyi kendisine vereceğini bildirdi ve Dımaşk'ın teslimini istedi, fakat Cemâleddin kabul etmedi, bunun üzerine Zengî el-Bikâ'dan ayrılıp Dımaşk'a hareket etti, 13 rebîülevvel (7 Kasım 1139) tarihinde Dârayyâ önlerinde karargâh kurdu. Öncü birlikleri karşılayıp savaşa tutuştular. Zengî'nin askerleri gelip geldi ve Dımaşk askerleri mağlûp vaziyette geri döndüler. Bir çoğu da öldürüldü.

Daha sonra Zengî Dımaşk'a ilerledi ve orada karargâh kurdu. Dımaşk askerlerinden, muhafız kuvvetlerinden ve Gûta'dan gelen piyade kuvvetlerinden müteşekkil büyük bir kalabalık Zengî'yi karşılayıp onunla savaşa girdiler, fakat Dımaşklılar mağlûp oldu ve kılınçtan geçirildiler. Bir çoğu öldürüldü ve esir alındı, kurtulanlar ise yaralı vaziyette döndüler. O gün şehir az kalsın zapt edilecekti, fakat Zengî savaştan vaz geçti ve bir kaç gün savaşı bıraktı. Bu arada Dımaşk hâkimine elçiler gönderildi. Zengî ona Baalbekk, Hıms ve diğer yerlerden istediği şehri vermeyi vaat etti. Bunun üzerine Cemâleddin şehri teslim etmeye râzı oldu, fakat adamları buna mâni oldular ve karşı çıkarak, onu böyle bir hareketin akibetinden korkuttular ve Baalbekk halkına nasıl hainlik ettiyse kendine de aynı şekilde haince davranacağını söylediler. Zengî şehrin teslim edilmediğini görünce yeniden muhasaraya başladı ve hücuma geçti.

Daha sonra Dımaşk hâkimi Cemâleddin hastalandı ve 8 şaban (29 Mart 1140) tarihinde öldü, bunun üzerine Zengî yeniden şehre göz dikti. Zengi onun ölümü dolayısıyla emîrler ve ileri gelen zevât arasında çıkması muhtemel ihtilâftan yararlanabileceği zanmıyla maksadına ulaşmak için çok şiddetli bir taarruza geçti, fakat Zengî'nin düşüncesinin gerçekleşmesi çok uzak bir ihtimaldi. Cemâleddin ölünce yerine oğlu Mücîreddin Abak geçti. Devlet idaresini Müîneddin Üner deruhte etti. Düşmanlarının şehir önlerinde beklemesine rağmen babasının ölümünden dolayı hiçbir ihtilâf çıkmadı. Üner, Zengi'nin Dımaşk'tan ayrılmadığını ve muhasarayı sürdürdüğünü görünce Haçlılarla haberleşip onları yardıma ve Zengî'yi Dımaşk'tan uzaklaştırmak için iş birliği ve ittifaka davet etti. Onlara bazı vaatlerde bulundu, Banyas'ı muhasara edip ele geçirmeyi ve onlara teslim etmeyi teklif etti. Zengî'nin Dımaşk'ı zaptından onları korkuttu. Haçlılar onun sözlerinin doğru olduğunu anladılar, zira Zengî Dımaşk'ı ele geçirirse kendilerinin onunla beraber Suriye'de kalamayacaklarını biliyorlardı. Haçlılar bu düşüncelerle toplandı ve Dımaşk hâkimi ve askerleriyle iş birliği yaparak Zengî'ye karşı savaşmak için Dımaşk'a hareket etmeğe karar verdiler. Zengî bundan haberdâr olunca, 5 ramazan (24 Nisan 1140) tarihinde Havran'a gitti. Haçlılar, Dımaşklılarla birleşmeden önce onlarla savaşmak istiyordu. Haçlılar bunu duyunca ülkelerinden ayrılmadılar. Zengî onların ülkelerinden ayrılmadığını görünce tekrar Dımaşk'ı muhasara etmek üzere döndü. 6 şevval (25 Mayıs 1140) tarihinde Dımaşk'ın kuzeyindeki Azrâ'da karargâh kurdu. Bu sırada o civardaki ve Guta'daki birkaç köy ve çiftliği ateşe veren Zengî daha sonra ülkesine döndü.

Haçlılar Dımaşk'a gelip şehrin hâkimiyle birleştiler. Bu sırada Zengî Dımaşk'tan ayrılmıştı, bunun üzerine geri döndüler. Müîneddin Üner de Dımaşk askerleriyle beraber Banyas'a gitti Üner, daha önce geçtiği gibi, Zengî'ye itaat arz etmiş olan Banyas'ı muhasarayla ele geçirmek ve Haçlılara teslim etmek istiyordu. Banyas valisi daha önce topladığı kuvvetlerle baskın düzenlemek maksadıyla Sûr şehrine gitmişti. Zengî'ye karşı Dımaşk hâkimine yardıma giden Antakya hâkimi yolda Banyas valisi ile karşılaştı ve savaşa tutuştular. Müslümanlar mağlûp oldular, şehrin valisi esir alınıp öldürüldü, kurtulanlar ise Banyas'a gittiler. el-Bikâ' ve diğer yerlerden gelen pek çok kişi de onlarla birleşti, birlikte kaleyi muhafaza ve müdafaa ettiler. Müîneddin Banyas'ı muhasaraya ve savaşa başladı, onları sıkıştırdı. Müîneddin'in yanında Haçlılar da vardı. Nihayet Banyas'ı alıp Haçlılara teslim etti.

Zengî'nin Dımaşk'ı ikinci defa muhasarasına gelince, Zengî Banyas'ın muhasara edildiğini duyunca orayı muhasara eden kuvvetleri uzaklaştırmak üzere Baalbekk'e döndü ve orada kaldı. Dımaşk askerleri Ban-

yas'ı muhasara ve zapt edip Haçlılara teslim ettikten sonra geri dönünce, Zengî askerlerini Havran ve Dımaşk civarını yağmalamak üzere dağıttı, kendisi de yakın adamları (havâss) ndan müteşekkil bir süvari birliğiyle yola çıkıp seher vaktinde Dımaşk'ı muhasaraya başladı. Dımaşk halkından hiç kimse bu durumdan haberdar değildi. Sabah olup halk bu askerleri görünce korkuya kapıldı, şehir korkudan titremeğe başladı. Askerler ve halk surların üzerinde toplandı, sonra kapılar açıldı ve askerler ve piyadeler dışarı çıkıp Zengî ile savaşa girdiler. Zengî'nin askerlerinin savaşa atılmaları mümkün değildi, çünkü askerlerinin hepsi yağma ve tahrip maksadıyla bölgeye dağılmıştı. Zengî, Dımaşk askerlerinin şehirden çıkıp kendisinin dağınık vaziyetteki askerlerine saldırmasını önlemek maksadıyla Dımaşk üzerine yürümüştü. Bu gün savaş çıkınca aralarından bir grup öldürüldü, daha sonra Zengî askerlerine mani oldu ve karargâhına döndü, oradan da Merc-i Râhit'e gitti ve askerlerinin dönmesini bekledi. Zengî'nin askerleri elleri ganimetlerle dolu olarak döndüler, çünkü onlar halkın gafil bir anında bölgeye geceleyin baskın yapmışlardı. Askerler yanında toplanınca da Zengi onlarla beraber ülkesine döndü.

Zengî'nin Şehrizûr ve Civârını Zaptı

Atabeg Zengî bu sene Şehrizûr ve oraya bağlı kasabalarla civarındaki kaleleri zapt etti. Burası Türkmenlerden Kıpçak b. Arslantaş'ın elindeydi. Kıpçak yakın ve uzaklardaki bütün Türkmenler üzerinde sözü geçen nüfuzlu bir zattı. Onun sözüne muhalefet edilmezdi. Türkmenler ona itaatı farz görürlerdi. Hükümdarlar ona saldırmaktan korkar ve bu sebeple onun ülkesine saldırmazlardı. Ayrıca onun vilâyeti çok müstahkem ve çok dar geçitlerden geçilerek varılabilen bir mevkideydi. Bu yüzden Kıpçak'ın adı sanı yayıldı, taraftarları, adamları çoğaldı. Türnmenler uzak yolları katederek onun yanına gelirlerdi.

Bu sene Atabeg Zengî onun üzerine asker sevk etti. Kıpçak adamlarını toplayıp onların karşısına çıktı, savaş nizamına girip çarpışmağa başladılar. Kıpçak mağlûp oldu ve askerlerinin kanı mübah sayıldı. Atabeg' in askerleri onları takip edip kale ve hisarları muhasara ettiler, sonra da hepsini ele geçirdiler ve Kıpçak'a emân verdiler, o da onlara iltihak etti ve askerlerin arasına katıldı. Kıpçak ve ahfâdı 600 (1204) yılından biraz sonrasına kadar Atabeg Zengî'nin hanedanına samimiyetle hizmet ettiler ve bu tarihten sonra ayrıldılar.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Halife el-Muktefî ile vezir Şerefüddin Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî arasında anlaşmazlık çıktı.

Sebebi şudur:

Vezir halifenin bütün emirlerine itiraz ederdi. Halife bu yüzden ondan nefret etti, vezir de buna öfkelendi, ancak sonra korktu ve öğle vakti bir gemiye binip Sultan'ın sarayına giderek oraya kapandı. Bunun üzerine Halife ona haber gönderip makamına dönmesini istedi, fakat vezir kabul etmedi. Mektuplar onun adıyla yazılırdı. Vezirin amcazâdesi Kâdî el-kudât ez-Zeynebî nâib tayin edildi. Halife Sultan'a vezirin durumuyla ilgili olarak elçiler gönderdi, Sultan da ona veziri azletmesi için izin verdi. Bunun üzerine Halife, vezirin adını mektuplardan çıkardı. Şerefüddin Sultan'ın sarayında kaldı, daha sonra ez-Zeynebî de nâiblikten azledildi ve Sedidüddevle b. el-Enbârî nâib oldu.

Sultan Sencer'in nedimlerinden el-Mukarreb Cevher bu sene öldürüldü. Sencer'in bütün devlet işlerine hâkim olmuştu. Rey şehri de onun iktâları arasındaydı. Rey valisi Abbâs de onun bir memlûkü idi. Sultan Sencer'in diğer askerleri ona hizmet eder ve onun kapısında beklerlerdi. Bâtınîler tarafından öldürülmüştür. Bâtınîlerden bir grup kadın kılığına girerek ondan yardım istemişler, o da onların sözünü dinlemek üzere durunca öldürmüşlerdi. Cevher öldürülünce Rey valisi Abbâs asker toplayıp Bâtınîler üzerine yürüdü, onlardan pek çok kişiyi öldürdü ve bâtınîlere hiç kimsenin yapmadığını yaptı. Ölene kadar Bâtınîlerle cihâda, onları öldürüp beldelerini tahrip etmeye devam etti.

Bu sene Âzerbaycân'a bağlı Gence ve diğer yerlerde, Arrân'da deprem oldu, fakat en şiddetlisi Gence'de oldu ve pek çok yeri tahrip etti. Sayılamayacak kadar çok adam öldü. Rivayete göre iki yüz otuz bin kişi ölmüştü. Ölenler arasında Âzerbaycân hakimi Kara Sungur'un iki oğlu da vardı. Orada Mücâhidüddin Bihrûz'a ait bir kale de yıkıldı. Kalede ona ait olan çok miktarda zahire ve mal da mahvoldu.

Mücâhidüddin Bihrûz bu sene kanal açma faaliyetine başladı, suyu eski mevrâsına akıtmak için büyük bir bent yaptı. Eski su yolunu kazdırdı ve ona Deyâli'den kaynaklanan bir kol bağladı. Daha sonra suyun mecrâsı değişti ve bent tarafına aktı. Bent ise hiç kimsenin faydalanamayacağı bir kuyu hâline döndü. Bu güne kadar da hiç kimse onu bendin yanındaki eski mecrasına geri çevirmeye teşebbüs etmedi.

Bu sene Irak ve Bağdâd'da yağmur yağmadı, sadele bir defa Nisan ayında yağdı, sonra kesildi. Kıtlık oldu, Irak'ta yiyecek bulunamadı.

Halife bu sene cemaziyülâhir ayında (ocak-şubat 1140) Sultan Mes'ûd'un kızı Fâtıma ile zifâfa girdi. Fâtıma Hatun'un Halifenin sarayına götürülüşü dillere destan gündü. Bağdâd kapıları bir kaç gün kapatıldı ve süslendi. Sultan Mes'ûd da Halife el-Muktefî Liemrillâh'ın kızıyla evlendi ve nikâhları kıyıldı. Ancak yaşı küçük olduğundan Sultan'ın sarayına beş yıl sonra götürülmesi kararlaştırıldı.

«ez-Zekî» adıyla meşhur Dımaşk kadısının oğlu Kadı Ebû'l-Fazl Yahyâ da bu sene rebiyülevvel ayında öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ BEŞİNCİ (M. 1140-1141) YILI OLAYLARI

Cihârdâniki'nin Irak'a Gitmesi ve Yaptığı İşler

Sultan Mes'ûd bu sene «Cihârdâniki» adıyla tanınan Emîr İsmail ile Alp-kuş Gün'har'a Hûzistan ve Fars üzerine yürümelerini ve buraları Boz-aba'dan almalarını emretti. Bağdâd'a kadar ihtiyaçlarını temin etti. Alp-kuş ile İsmail yanlarındaki askerlerle Bağdâd'a hareket ettiler, fakat Mücâhiddüddin Bihrûz onları şehre sokmadı. Onlar da Mücâhidüddin Bihrûz'un bu hareketine boyun eğmediler, bunun üzerine Mücâhidüddin adam gönderip geçitleri yıktı ve sular altında bıraktı. Surların tamiratı için gayret sarfetti. Bâbu'z-Za'feriyye, Bâbu Kelvâzî ve diğer kapıları kapattı. Kapıların üzerine silâh asıp savaşçılar için çadırlar kurdurdu.

Emîr İsmâil ile Alp-kuş bu durumdan haberdar olunca Sarsar'a geçtiler ve oradan Hille'ye gittiler, ancak Hille'ye girmelerine de mani olundu. Bu defa Vâsıt'a hareket ettiler. Emîr Toruntay onların karşısına çıktı ve onlarla savaşa girdi, fakat mağlûp oldu. Emîr İsmâil ve Alp-kuş Vâsut'a girip şehri yağmaladılar. Fersân ve en-Nu'mâniyye'yi de yağma ettiler. Toruntay, el-Batîha hâkimi Hammâd b. Ebû'l-Cebr'e iltihak etti, Basra askerleri de onlarla iş birliği yaptılar. İsmâil ve Alp-kuş bazı askerlerinden ayrılıp Toruntay'ın saflarına geçtiler, bunun üzerine onlar zayıf duruma düştüler. Toruntay Tüster'e gitti ve İsmâil için Sultan'dan şefaat diledi, Sultan da onu affetti.

Çeşitli Olaylar

Sultan Sencer'in elçisi bu sene Resulullah (S.a.v.)'ın hırkası ve asâsını Halife el-Muktefî'ye getirdi. Bunlar daha önce el-Müsterşid'den alınmıştı. Sultan Sencer bu sene onları el-Muktefî'ye iâde etti.

Âzerbaycân ve Errâniyye şehri hâkimi olan Atabeg Kara Sungur bu sene Erdebîl'de veremden öldü. Uzun müddet hasta yatmıştı. Kara Sungur Melik Tuğrul'un memlûklerindendi. Âzerbaycân ile Errâniyye Melik Tuğrul'un emîrlerinden Çavlı'ya teslim edildi. Kara Sungur'un Sultan üzerindeki nüfuz ve itibarı çok artmıştı. Sultan ondan korkardı.

Bu sene Atabeg Zengi ile Hısn Keyfâ hâkimi Dâvud b. Sökmen b. Artuk arasında çok çetin bir savaş cereyan etti. Dâvud b. Sökmen yenildi, Zengî onun ülkesindeki Behemrûd kalesini ele geçirdi. Bu sırada kış bastırdı ve Zengî Musul'a döndü.

İsmâîlîler bu sene Suriye'deki Masyat kalesini zapt ettiler. Masyat valisi Benû Munkız hânedanına bağlı bir memlûk idi. İsmâîlîler ona hile yaptılar, aldatıp kaleye çıktılar ve öldürdüler, böylece kaleye hâkim oldular. Kale bugün hâlâ onların elindedir.

Sedîdüddevle b. el-Enbârî bu sene öldü. Halife ondan sonra Nizâmeddin Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Cüheyr'i vezir tayin etti. Nizâmeddin daha önce Üstâdü'd-Dâr idi.

Kazvîn hâkimi Barankuş (Yarınkuş) Bâzdâr bu sene öldü.

Malatya ve yöresindeki diğer bazı şehirlerin hâkimi olan Dânişmendoğlu bu sene recep ayında (şubat-mart 1141) bir Rum birliğini mağlûp etti ve onları öldürüp yanlarındaki malları ganimet aldı.

Suriye'deki bir haçlı taifesi bu sene ramazan ayında (nisan-mayıs 1141) Fâtimîlerin elindeki Askalân'a bağlı yerlere yağma akını düzenlediler. Askalân'daki kuvvetler Haçlıların üzerine yürüdü ve yapılan savaşta Müslümanlar onları mağlûp ettiler ve bir çoğunu öldürdüler. Haçlılar mağlûp vaziyette geri döndüler.

Kemâliyye Medresesi bu sene Bağdâd'da inşâ edildi. Medreseyi hazinedar Kemâleddin Ebû'l-Fütûh b. Talha yaptırdı. İnşaatı bitince Şeyh Ebû'l-Hasan b. el-Hall ders vermeğe başladı. Bu dersi devlet erkânı ve fukahâ da dinledi.

el-Mâristân kadısı, Kadı Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdülbâkî en-Ensârî bu sene recep ayında doksan küsür yaşında vefat etti. Astronomi ve tabiî ilimler konusunda âlimdi. Ebû İshâk el-Bermekî, Kadı Ebû't-Tayyib et-Taberî, Ebû Tâlib el-Uşârî ve Ebû Muhammed el-Cevherî ile diğer muhaddislerden hadis rivayet eden son şahıs odur.

Hadis sahasında âlim ve hafız olan Ebû'l-Kâsım İsmâil b. Muhammed b. el-Fazl el-Isfahânî de bu sene 10 zilhicce günü öldü. 459 (1066-1067) yılında doğmuştu. Meşhur eserleri vardır.

Berûcird halkından Yûsuf b. Eyyûb b. Yusuf b. el-Hasan Ebû Ya'kûb el-Hemedânî bu sene öldü. Merv'de yerleşip Ebû İshâk eş-Şîrâzî'den fıkıh okumuş ve hadis rivayet etmişti.

Riyâzât ve mücahedeyle (nefsin arzularını terk edip ibâdete dalmak ve rûhen yücelmek) meşgul oldu. Bağdâd'da vaaz etti. Bu sırada «İbnu's-Sakk» denilen bir mütefakkih kalkıp ona soru sordu ve sorusunda onu incitecek sözler söyledi. Bunun üzerine: «Sus! Ben senden küfür kokusu hissediyorum.» dedi. Gerçekten de bu adam daha sonra Anadolu (Beledu'r-Rûm)'ya gitti ve orada Hristiyan oldu.

Meşhûr şâir Ebû'l-Kâsım Ali b. Eflah da bu sene öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ ALTINCI (M. 1141-1142) YILI OLAYLARI

Sultan Sencer'in Hıtay Türkleri Karşısında Mağlûp Olması ve Hıtayların Mâverâünnehr'e Hâkim Olmaları

Tarihçiler bu hadiseyle ilgili olarak muhtelif rivayetler ileri sürmüşlerdir. Biz mesuliyetten kurtulmak için bunların hepsini zikrediyor ve diyoruz ki:

Sultan Sencer bu sene muharrem ayında (ağustos-eylül 1141) gayrımüslim Türkler karşısında mağlûp oldu.

Daha önce anlatığımız gibi, Sultan Sencer Harezmşâh Atsız b. Muhammed'in iki oğlunu öldürmüştü. Harezmşâh bunun üzerine Mâverâünnehr'de bulunan Hıtaylara haber gönderip o bölgeyi ele geçirmeleri için onları tahrik ve süratle hareket etmeğe teşvik etti, onlarla akrabalık tesis edip Sultan Sencer'in ülkesine yürümeğe kışkırttı, bunun üzerine Hıtaylar üç yüz bin süvariyle yola çıktılar. Sencer de ordusuyla onların üzerine yürüdü. Mâverâünnehr'de karşılaştılar ve çok çetin bir şekilde savaştılar. Sencer bütün ordusuyla mağlûp oldu. Yüz bin adamı öldürüldü. Bunlardan on bir bini din ve ilim adamı (sâhibü'l-imâme) dört bini de kadındı. Sultan Sencer'in karısı da esirler arasındaydı. Sencer tam anlamıyla mağlûp olup Tirmiz'e ve oradan da Belh'e gitti.

Sencer mağlûp olunca Harezmşâh, Merv üzerine yürüdü ve Sultan Sencer'e düşmanlık olsun diye şehre girip bir kısım ahaliyi öldürdü. Hanefî fakîhi Ebû'l-Fazl el-Kirmânî ile çok sayıda fakîhi ve şehrin ileri gelenlerini tevkif etti.

Sultan Sencer o güne kadar daima mesut ve bahtiyar olmuş, hiç bir zaman mağlûbiyet yüzü görmemişti. Bu mağlûbiyet üzerine Sultan Mes'ûd'a elçi gönderip babası Sultan Muhammed zamanında olduğu gibi Rey şehri ve aynı statüdeki yerlerde tasarrufta bulunmasına izin verdiğini bildirdi ve askerleriyle beraber Rey'de beklemesini emretti, mağlûbiyet

sebebiyle ihtiyaç anında kendinden yardım isteyebileceğini haber verdi, bunun üzerine Rey valisi Abbâs askerleriyle Bağdâd'a gitti ve Sultan Mes'ûd'a büyük hizmetlerde bulundu. Sultan Mes'ûd da amcası Sultan Sencer'in emrine emtisâlen Rey'e gitti.

Rivayete göre Türkistan şehirleri şunlardır: Kâşgar, Balasagun, Hoten ve Tarâz ile Mâverâünnehr bölgesi civarında Karahanlı Türkleri hükümdarlarının elinde bulunan diğer bazı şehirler. Karahanlılar Türk asıllı Efrâsyâb'ın neslinden olup Müslüman idiler, fakat aralarında anlaşmazlıklar vardı.

Karahanlıların ilk atası Satuk Kara Hakan'ın İslâmiyeti kabul etmesinin sebebi şu idi: Satuk Kara Hakan bir gece rüyasında gökten bir insan indiğini gördü. Bu kişi kendisine Türkçe olarak: «Müslüman ol ki, dünya ve âhirette selâmet bulasın.» dedi, o da uykuda iken müslüman oldu. Sabah olunca da Müslüman olduğunu ilân etti. Satuk Kara Hakan ölünce yerine oğlu Mûsâ b. Satuk geçti. Onun ahfâdı da Arslan Han Muhammed b. Süleyman b. Dâvud Buğda Han b. İbrâhim Tamgaç Han b. İlig Nasr Arslan b. Ali b. Mûsâ b. Satuk'a kadar o bölgeye hükümran olmağa devam ettiler. Kadır Han ona isyan edip hükümdarlığı elinden aldı, bunun üzerine Sencer, Kadır Han'ı öldürdü. Bunları 494 (1100-1101) yılı vukûatı arasında anlatmıştık. Sencer tahta tekrar Arslan Han'ı çıkardı ve onu tahta iyice yerleştirdi. Daha sonra yine isyan edenler olduysa da Arslan Han Sultan Sencer'den yardım istedi, Sencer de yine yardım edip onu aynı şekilde tahta çıkardı.

Arslan Han'ın ordusunda Karluklar ve Oğuzlar denilen Türk taifesi vardı. Horasân'ı yağma eden Oğuzların bu faaliyetleri hakkında inşaallah ileride bilgi vereceğiz. Oğuzlar da iki kola ayrılmışlardı. Birisi Üç-ok olup bunların başında Emîr Tûtî b. Dâdbeg, ikincisi ise Boz-ok olup bunların başında da Emîr Kar'ût b. Abdulhamîd vardı. eş-Şerif el-Eşref b. Muhammed b. Ebû Şucâ' el-Alevî es-Semerkandî, »Nasr Han» adıyla tanınan Arslan Han'ın oğlunu babasından hükümdarlık istemeğe teşvik ve tahrik etti. Muhammed Han bu haberi duyunca Arslan Han Nasr'ın oğlu ile eş-Şerîf el-Eşref'i öldürdü.

Arslan Han ile ordusu içindeki Karluklar arasında çıkan ihtilâf onları Arslan Han'a karşı isyana sevk etti ve tahtını ele geçirmelerine sebep oldu. Bunun üzerine Arslan Han tekrar Sultan Sencer'den yardım istedi. Sultan Sencer 524 (1129 - 1130) yılında askerleriyle Ceyhûn'u geçti. Arslan Han ile Sencer arasında sıhriyet vardı. Sencer Semerkand'a varınca Karluklar onun önünden kaçtılar.

Sultan Sencer o sırada tesadüfen ava çıktı. Bir süvari birliği gördü ve onları yakalattı. Bunlar Arslan Han tarafından kendisini öldürmek

üzere görevlendirildiklerini itiraf ettiler. Bunun üzerine Sencer Semerkand'a geri döndü ve Arslan Han'ı kalede muhasara etti. Kaleyi ele geçirip onu esir adlı ve Belh'e gönderdi. Arslan Han orada öldü. Başka bir rivayete göre, Sencer ona hâinlik etti, onu zayıf düşürüp ülkeyi ele geçirdi ve sonra da böyle bir şayia çıkardı.

Sultan Sencer Semerkand'ı ele geçirdikten sonra Arslan Han'ın yerine «Hasan Tekin» adıyla meşhur Kılıç Tamgaç Ebû'l-Meâlî el-Hasan b. Ali b. Abdülmü'min'i hükümdar tayin etti. Hasan Tekin Karahanlı hanedanının ileri gelenlerindendi, fakat Arslan Han onu uzaklaştırmıştı. Hasan Tekin Semerkand hükümdarı oldu, ama çok geçmeden öldü, bunun üzerine Sencer, Melik Mahmûd b. Arslan Han Muhammed b. Süleyman b. Dâvûd Buğra Han'ı tahta çıkardı. Melik Mahmûd, Sultan Sencer' in Semerkand'ı elinden aldığı Arslan Han'ın oğluydu. Melik Dâvud aynı zamanda Sultan Sencer'in kız kardeşinin oğluydu. Bundan bir müddet önce 522 (1128) yılında da el-A'ver es-Sînî, sayısını Allah'tan başkasının bilmeyeceği büyük bir orduyla Kâşgar hududuna kadar gitmişti. Kâşgar hanı İlhan Ahmed b. el-Hasan ona karşı seferber oldu ve asker toplayıp üzerine yürüdü. İki taraf karşılaşıp savaşa tutuştular. el-A'ver es-Sînî mağlûp olup adamlarından bir çoğu öldürüldü, daha sonra el-A'ver öldü ve yerine Kû-Han es-Sînî geçti.

«Kû» Çince'de onların en büyük hükümdarlarına verilen bir unvandır, «Han» ise Türk hükümdarlarının lakabıdır, manası da «hükümdarların en büyüğü» demektir. Peçe ve baş örtüsü örterek Çin hükümdarları gibi giyinirdi. Maniheiste idi.

Kû-Han, Çin'den çıkıp Türkistan'a giderken Hıtay Türkleri de ona iltihak ettiler. Hıtaylar onlardan daha önce Çin'den ayrılmışlardı ve Türkistan hükümdarları olan Karahanlıların hizmetindeydiler.

Arslan Han Muhammed b. Süleymân her sene on bin çadır gönderip onları Çin sınırındaki geçitlerde yerleştirir, onlar da her hangi bir hükümdarın Karahanlı ülkesine ayak basmasına mâni olurlardı, bu sebeple kendilerine iktâlar, ücretler ve armağanlar verilirdi. Bir sene Arslan Han onlara kızdı ve çocuk sahibi olmasınlar diye karılarına yaklaşmalarını yasakladı. Bu onların çok zoruna gitti, fakat ona nasıl saldırabileceklerini kestiremeyip şaşkınlığa düştüler. Bu arada onlara tesadüfen çok miktarda mal ve değerli ticarî emtia götüren büyük bir kafile uğradı, bu kafileyi yakalayıp tüccarları getirdiler ve onlara: «Eğer mallarınızı geri almak istiyorsanız, bize otlakları çok, bizi ve mallarımızı içine alacak kadar geniş bir yer gösterirsiniz.» dediler, bunun üzerine tüccarlar Balasagun'un onlar için en müsâit yer olduğuna karar verdiler ve orayı tarif ettiler. Hıtaylar da mallarını geri verdiler, karılarını korumak üzere yan-

larına muhafızlar aldılar, sonra onların ellerini bağladılar ve karılarını da alarak Balasagun'a hareket ettiler. Arslan Han onların üzerine seferler düzenliyor ve çok çok cihada çıkıyordu. Bu sebeple, Hıtaylar ondan çok korktular.

Bu durum uzun müddet devam etti, nihayet Çin'li Kû-Han gelince ona iltihak ettiler. Böylece şöhret ve nüfûzları arttı, sayıları kat kat çoğaldı ve Türkistan diyarına hâkim oldular. Hâkim oldukları şehirlerin halkına hiç bir şey yapmıyorlar, ancak her belde ve köyden birer dinar alıyorlardı. Tarla ve çiftliklere gelince bunlar Kû-Han'ın ailesine aitti. Onlara itaat eden hükümdarlar bellerine gümüş levhaya benzer bir şey bağlarlardı, bu onlara itaat ettiklerinin alâmetiydi.

Hıtaylar daha sonra Mâverâünnehr bölgesine gittiler. Hakan Mahmûd b. Muhammed onları 531 yılı ramazan ayında (mayıs-haziran 1137) Hocend sınırında karşıladı ve savaşa tutuştular. Hakan Mahmûd b. Muhammed mağlûp oldu ve Semerkand'a geri döndü. Semerkand halkı çok zor durumda kaldı, çok korktular ve üzüldüler, sabah akşam başlarına gelecek musîbeti bekler oldular. Buhârâ ve diğer Mâverâünnehr şehirlerindeki halk da aynı durumdaydı. Hakan Mahmûd b. Muhammed, Sultan Sencer'e haber göndeıip yardım istedi ve Müslümanların maruz kaldıkları durumu bildirdi, onu yardıma teşvik etti. Sencer hemen asker topladı, Horasân hükümdarları; Sicistan ve Gûr hükümdarı, Gazne Sultanı, Mâzenderân hâkimi ve diğerleri de Sultan Sencer'in yanında toplandılar, böylece Sencer'in yanında yüz binden fazla süvari toplandı. Ordu altı ay bekledi ve teftiş (arz) edildi.

Sencer daha sonra Türklerle karşılaşmak üzere hareket etti. 531 yılı zilhicce ayında (ağustos-eylül 1137) Mâverâünnehr'e geçti. Mahmûd b. Muhammed Sencer'e Karluk Türklerinden şikâyet etti, Sencer de hemen onların üzerine yürüdü. Korktular, Çinli Kû-Han ve maiyetindeki kâfirlere sığındılar. Sencer, mektup yazıp Karluk Türkleri için şefaat diledi ve onları affetmesini istedi, fakat Sencer onlara şefaat etmedi. Kû-Han'a mektup yazıp onu İslâm'a davet etti: «Kabul etmezsen şöyle şöyle yaparım.» diye tehdit etti. Askerlerinin çokluğuyla ve vasıflarıyla övündü, onların muhtelif silâhlarla nasıl savaştıklarını mübalâğalı bir şekilde anlattı. Bu arada: «Onlar attıkları oklarla bir kılı bile ikiye ayırırlar,» dedi. Sencer'in veziri Tâhir b. Fahrülmülk b. Nizâmülmülk böyle bir mektubun yazılmasına razı olmadı, fakat Sencer onu dinlemedi ve mektubu gönderdi. Bu mektup Kû-Han'a okununca elçinin sakalının yolunmasını emretti, sonra elçiye bir iğne verip sakalının bir kılını ikiye ayırmasını teklif etti. Elçi bunu yapamayınca Kû-Han: «Sen iğneyle bile bir kılı ikiye ayırmaktan acizsin, diğerleri kılı okla ikiye nasıl ayırabilir?» dedi.

Kû-Han daha sonra sefer hazırlıklarına başladı. Yanında Türk, Çin, Hıtay ve diğer kavimlerden müteşekkil bir ordu vardı. Sencer'in üzerine yürüdü. İki ordu Katvan'da karşılaştı. Âdetâ iki büyük deniz gibiydiler. Kû-Han onların etrafını sardı. Selçuklu kuvvetleri Dergam vadisine sığınmak zorunda kaldılar. Sencer'in sağ cenahında Emîr Kamâç, sol cenâhında Sicistân hâkimi vardı. İki ordu 5 safer 536 (9 Eylül 1141) tarihinde savaşa girdi.

Sencer'den korkup kaçan Karluk Türkleri çok çetin savaşçılardı. Halkın en iyi savaşanı onlardı. Sencer'in askerleri arasında da Sicistân hâkiminden daha iyi savaşan yoktu. Savaş Müslümanların hezimetiyle sonuçlandı. Sencer'in askerlerinden sayılamayacak kadar çok insan öldürüldü. Dergam vadisi on bin yaralı ve ölü ile doluydu. Sultan Sencer mağlûp olarak gitti. Sicistan hâkimi Emîr Kamâç ve Sultan Sencer'in karısı esir düştü. Sencer'in karısı Arslan Han'ın kızıydı. Kâfirler onu serbest bıraktılar. Meşhur hanefî fakîhi el-Hüssâm Ömer b. Abdülazîz el-Buhârî de ölüler arasındaydı. İslâm tarihinde Horâsan'da bundan daha büyük ve bundan daha fazla insanın öldürüldüğü bir savaş olmamıştır.

Hıtaylar ve gayrımüslim Türkler Mâverâünnehr'de yerleştiler. Kû-Han 535 yılı recep ayına (ocak-şubat 1143) kadar yaşadı ve bu tarihte öldü. Güzel ve yakışıklı idi. Çin ipeğinden başka bir elbise giymezdi. Adamları üzerinde büyük bir nüfuz ve heybeti vardı. Hiç bir emîri bir beldeye musallat olmağa ve toprak istilâsına teşvik etmezdi. Bilakis onlara kendi iktâlarından verirdi, «Çünkü emîrler bir beldeyi zapt edince halka zulmeder.» derdi. Kendisine isyan edemesinler diye hiç bir emîri yüz bin kişiden daha fazla bir ordunun başına kumandan tayin etmezdi. Adamlarını zulümden ve sarhoşluktan nehyeder, zalim ve sarhoşları cezalandırırdı, ancak zinâya mani olmaz ve onu kötülemezdi.

Kû-Han'dan sonra yerine kızı geçti, fakat çok geçmeden ölünce onun da yerine annesi (Kû-Han'ın zevcesi amcasının kızı idi) geçti. Mâverâünnehr 612 (1215-1216) yılında Alâaddin Muhammed Harezmşâh tarafından zapt edilinceye kadar Hıtayların elinde kaldı. Harezmşâhların Mâverâünnehr'e hakimiyetlerini inşaallah ileride anlatırız.

Harezmşâh'ın Horasan'daki Faaliyetleri

Sultan Sencer'in Harezm'e yaptığı seferi ve orayı Harezmşâh Atsız'dan aldıktan sonra geri döndüğünü, Harezmşâh'ın oğlunu öldürdüğünü (Hıtaylarla haberleşen ve onları İslâm ülkelerine saldırmağa teşvik eden

bu Harezmşâh'tır. Sencer Hıtaylarla karşılaşmış ve mağlûp olarak geri dönmüştür.) ve Harezmşâh'ın Horasân'a gittiğini daha önce anlatmıştık.

Harezmşâh bu sene rebiyülevvel ayında (ekim 1141) Serahs üzerine yürüdü. Serahs'a varınca büyük din âlimi Ebû Muhammed ez-Ziyâdî tarafından karşılandı. Ebû Muhammed hem zâhid hem de âlim bir zat idi, Harezmşâh ona büyük saygı gösterdi ve oradan Mervu'ş-Şâhcân'a gitti. Yine bir din âlimi olan Ahmed el-Bâherzî Harezmşâh'ın yanına giderek Merv halkı için ondan şefaat talep etti ve hiç bir askerin kendilerine saldırmamasını istedi. Harezmşâh bu teklifi kabul etti ve şehrin dışında konakladı. Fâkih Ebû'l-Fazl el-Kirmânî ile şehrin ileri gelenlerini çağırdı. Bu sırada Merv halkı ayaklanıp Harezmşâh'ın adamlarını öldürdüler, bir kısmını da şehir dışına sürerek, kapıları kapattılar ve şehri teslim etmemek için hazırlığa başladılar. Harezmşâh onlarla savaştı ve bu sene 17 rebiyülevvel (20 ekim 1141) günü Merv'e girip halktan pek çok kişiyi öldürdü.

Şâfiî fakîhi İbrâhîm el-Mervezî ve Ali b. Muhammed b. Arslan da öldürülenler arasındaydı. Ali b. Muhammed bir çok ilim dalında bilgi sahibiydi. Harezmşâh fitnenin başı olup kötülük tohumlarını saçan eş-Şerîf Ali b. Ishâk el-Mûsevî ile şehrin ileri gelenlerinden pek çoğunu öldürdükten sonra Harezm'e döndü. Çok sayıda âlimi de yanında götürdü. Bunlar arasında Ebû'l-Fazl el-Kirmânî ile Ebû Mansûr el-Abbâdî, Ebû Muhammed el-Harakî ve diğer bazı zevat da vardı.

Harezmşâh Atsız daha sonra bu yılın şevval ayında (nisan-mayıs 1142) Nisâbûr'a gitti. Şehrin fakih, âlim ve zâhidlerinden müteşekkil bir grup onu karşılamağa çıktılar ve Merv halkına yaptıklarını Nîsâbûr halkına da yapmamasını istediler. Harezmşâh bu teklifi kabul etmekle beraber Sultan Sencer'in adamlarına ait malların araştırılıp tesbit edilmesini istedi ve bunlara el koydu. Sultan Sencer adına okunmakta olan hutbeye son verip kendi adına hutbe okuttu (1 Zilkade 536 / 28 Mayıs 1142). Hatipler Sultan Sencer'in adını hutbeden kaldırıp Harezmşâh adına hutbe okumağa başlayınca halk bağırıp isyan etti. Neredeyse karışıklıklar yeniden başlayacak ve kötülükler tekrar zuhur edecekti. Akıl ve fikir erbâbı işin âkıbetini düşünerek halkı böyle bir hareketten men ettiler. 1 Muharrem 537 (27 Temmuz 1142) tarihine kadar Harezmşâh adına okunan hutbeler söz konusu tarihte tekrar Sultan Sencer adına okunmağa başladı.

Harezmşâh Atsız daha sonra Beyhak'a bağlı yerlere asker sevketti. Askerler beş gün boyunca halk ile savaştılar, daha sonra vaz geçip ülkeyi yağmalamak üzere oradan ayrıldılar. Horasân'da büyük işler yaptılar. Sultan Sencer Mâverâünnehr'de bulunan Hıtaylardan ve onların Harezm ve Horasân'ın diğer şehirlerine yakın olmalarından korkarak Harezmşâh Atsız ile savaşa girişmekten çekindi.

Çeşitli Olaylar

Atabeg Zengî bu sene el-Hadîse şehrini zapt edip Mihrâşoğullarına mensup zevâtı Musul'a gönderdi ve kendi adamlarını oraya tayin etti.

Âmid şehrinde de aynı şekilde Zengî adına hutbe okundu, şehrin hâkimi de ona itaat arzetti. Daha önce Zengî ile savaş hususunda Dâvûd'u destekliyordu. Zengî'nin kuvvetini görünce onun safına geçti.

Mücâhidüddin Bihrûz bu sene Bağdâd şahneliğinden azledildi, yerine Sultan Mahmûd'un memlûklerinden Kızıl Emîr Ahur şahne tayin edildi. Berûcird ve Basra onun iktâı idi. Bunlara ilâveten Bağdâd şahneliği de ona verildi. Daha sonra Sultan Mes'ûd Bağdâd'a varıp ayyârların her tarafa yayıldıklarını ve fitne fesad çıkardıklarını görünce çok zoruna gitti. Bihrûz'u tekrar Bağdâd şahneliğine getirdi, bunun üzerine ayyârların çoğu bundan el etek çekti; fakat halk bundan istifade edemedi, çünkü vezirin oğluyla Sultan'ın kayınbiraderi ayyârlarla ortaklık ve iş birliği yapıyorlardı. Bu yüzden Bihrûz onlara mani olamadı.

Abdurrahman Toğayürek bu sene Sultan'ın hâcibliğini deruhte etti, ülkeye hâkim oldu. Tuğrul'un adamlarından olan Emîr Tatar bu görevden alındı ve daha sonra Abdurrahman'ın rikâbında yürüyecek duruma düştü.

İsmâîlîlerin reisi İbrâhim es-Sühâvî bu sene öldü. Rey valisi Abbâs'ın oğlu onu tabutuyla beraber yaktı.

Hazinedâr (Hazine nâzırı) Kemaleddin b. Talha bu sene hacca gitti, dönünce sûfi kıyafeti giyip her şeyden eletek çekti, gözetim ve muhafaza altında evinde oturdu.

Sultan bu sene Bağdâd'a geldi. Vezir ez-Zeynebî daha önce zikrettiğimiz gibi Sultan'ın sarayındaydı. Sultan Halife'den onu kendi evine göndermesi hususunda şefaat istedi. Vezirini, vezîr Şerefüddin ez-Zeynebî ile birlikte hilâfet sarayına gönderdi ve evine dönmesi için şefaat istedi. Vezire bu hususta izin verildi, kardeşi de Nakîbu'n-nukabâ tayin edildi. Vezir evine kapandı ve camiden başka bir yere gitmedi.

Atabeg Zengî'nin askerleri bu sene Haleb'den Haçlı beldelerine baskın düzenlediler. Her tarafı yağma edip yaktılar. Bir Haçlı birliğini mağlûp edip pek çoğunu öldürdüler. Öldürülenlerin sayısı yedi yüzdü.

Benû Hafâce bu sene Irak'ta bozgunculuk yaptı, bunun üzerine Sultan Mes'ûd onlara karşı bir askeri birlik sevk etti. Askerler obalarını yağmaladılar, yakaladıklarını öldürdüler ve sâlimen geri döndüler.

Sicilya kralı Roger bu sene İfrîkiyye çevresine bir donanma sevk etti. İfrîkiyye hükümdarı el-Hasan'a Mısır'dan gönderilen gemileri ele geçirdi ve hainlik etti. Daha sonra el-Hasan onunla haberleşti ve Sicilya'dan İfrîkiyye'ye hububat sevki için anlaşmayı yeniledi, çünkü İfrîkiyye'de şiddetli bir kıtlık vardı ve pek çok kişi ölüyordu.

Âlim ve sâlih bir zat olan Ebû'l-Kasım Abdülvehhâb b. Abdülvâhid el-Hanbelî ed-Dımaşkî bu sene öldü.

Atabeg Zengî'nin vezîri Ziyâüddîn Ebû Saîd b. el-Kefertûsî de bu sene öldü. Vezirliğinde güzel bir yol takip etti. Cömert, güzel ahlâklı ve riyaset vasıflarına sahip bir zattı.

Salih ve faziletli bir şahıs olan Dımaşk'taki camiin imamı Ebû Muhammed b. Tâvûs da bu sene öldü.

«İbnü's-Semerkandî» adıyla meşhûr Ebû'l-Kâsım İsmâil b. Ahmed b. Ömer b. Ebû'l-Eş'aş da bu sene öldü. 454 (1062) yılında Dımaşk'ta doğmuştu. Çok hadis rivayet edenlerdendir.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ YEDİNCİ (M. 1142-1143) YILI OLAYLARI

Atabeg Zengi'nin Eşeb Kalesiyle Hakkâri Yöresindeki Diğer Kaleleri Ele Geçirmesi

Atabeg Zengi bu sene Eşeb Kalesi'ne bir ordu sevk etti. Eşeb Kalesi Hakkârî halkının en büyük ve en müstahkem kalesiydi. Malları ve aile efradı oradaydı. Zengî'nin gönderdiği kuvvetler burayı muhasara edip içindeki halkı sıkıştırdılar ve sonunda kaleyi zapt ettiler. Zengî bu kalenin yıkılmasını ve yerine «el-İmâdiyye» adıyla bilinen kalenin yaplmasını emretti.

el-İmâdiyye Kalesi onların en büyük kaleleriydi. Çok büyük olduğu için yıktılar, çünkü gerçekten çok büyük bir kaleydi. Zengî'nin lakabına nisbetle de «el-İmâdiyye» adı verilmişti. Zengî'nin Musul'daki nâibi Nasîruddin Çakır dağ kalelerinin çoğunu zapt etmişti.

Frankların Trablusgarb'ı Muhasarası

Sicilya'dan hareket eden Frank gemileri bu sene Trablusgarb'a giderek orayı muhasara ettiler. Sebebi şudur:

İfrîkiyye hükümdarı Emîr Hasan zamanında Trablusgarb halkı kendisine itaat etmediler, muhalefet etmeğe ve güçlük çıkarmağa devam ettiler. Trablusgarblılar Benû Matrûh kabilesinin ileri gelen zevatını kendilerine lider seçmişlerdi. Halkın işlerini onlar idare ediyordu. Sicilya kralı bunu görünce onların üzerine deniz yoluyla ordu sevketti. 9 zilhicce (25 Haziran 1143) günü Trablusgarb'a varan Frank kuvvetleri şehri muhasara etmeğe ve savaşmağa başladılar. Surlara kancalar takarak deldiler.

Ertesi gün bir Arap taifesi Trablusgarb halkına yardıma geldi. Halk onlardan güç aldı ve donanmaya karşı hücuma geçtiler ve müthiş bir şekilde saldırdılar. Franklar büyük bir bozguna uğradılar. Çok sayıda adamları öldürüldü, geri kalanlar da donanmaya koşuştular, silahlarını ağırlıklarını ve hayvanlarını bırakıp gittiler. Trablusgarblılar ve Araplar bu malları yağma ettiler. Franklar Sicilya'ya geri döndüler, silâhlarını yenileyip Mağrib'e döndüler ve Caycal'a kadar geldiler. Şehir halkı Frankları görünce çöllere ve dağlara çekildi. Franklar şehre girip yakaladıkları çoluk çocuğu esir aldılar, şehri tahrip ettiler, Yahyâ b. el-Azîz b. Hammâd'ın gezinmek ve dinlenmek için yaptırdığı köşkü yaktıktan sonra geri döndüler.

Çeşitli Olaylar

Emîru'l-ümerâ Hasan bu sene Horasân'da Sultan Sencer'e karşı isyan etti.

Malatya ve o civardaki uç bölgelerine hâkim olan Muhammed b. Dânişmend bu sene öldü. Ülkesini Selçuklulardan Konya hükümdarı Mes'ûd b. Kılıç Arslan ele geçirdi.

Bu sene büyük bir Rum ordusu Suriye'ye doğru yola çıktı. Antakya'daki Frankları muhasara ettiler. Antakya hâkimi Bizans İmparatoruyla buluşup onunla arasını düzeltti ve Antakya'ya geri döndü, bu sene ramazan ayında (mart-nisan 1143) da öldü. Bizans İmparatoru Antakya hâkimiyle anlaştıktan sonra Trablus'a gitti, orayı bir süre muhasara ettikten sonra ayrıldı.

Sultan Mes'ûd bu sene Halife'nin yakın adamlarından (havâss) ve kendi yanında, sarayında yetiştirdiği emîrlerden Turşek'i tevkif etti. Bu halifenin zoruna gitti. Sultan daha sonra Halife'nin gönlünü almak için onu serbest bıraktı.

Bu sene Mısır'da büyük bir veba salgını çıktı. Bölge halkının çoğu öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ (M. 1143-1144) YILI OLAYLARI

Atabeg Zengî ile Sultan Mes'ûd'un Anlaşmaları

Sultan Mes'ûd her sene olduğu gibi bu sene de Bağdâd'a geldi ve asker toplayıp Atabeg Zengî'nin üzerine yürümek için hazırlandı. Sultan, Zengî'ye karşı çok büyük kin besliyordu.

Sebebi şudur:

Yukarıda geçtiği gibi, muhtelif beldelerin hâkimleri Sultan Mes'ûd'a karşı isyan ediyorlardı. Sultan Mes'ûd da bu isyanlardan hep Atabeg Zengî'yi mesul tutuyor ve: «Bu belde hâkimlerinin hepsinin kendi direktiflerine uygun olarak hareket ettiğini bildiği için bu isyanları teşvik eden odur.» diyordu. Hiç şüphe yok ki, Zengî bunu Sultan'ı meşgul etmek, ona kendisiyle ve başkasıyla uğraşmak imkânı vermemek gayesiyle yapıyordu. Sultan bu sene diğer işlerini halledince Zengî'nin üzerine yürümek için asker topladı, bunun üzerine Zengî Sultan'a haber gönderip merhamet diledi ve onu kendi lehine kazanmak istedi, Sultan da Ebû Abdullah b. el-Enbârî'yi anlaşma şartlarını tesbit ve kararlaştırmak üzere Zengî'ye gönderdi. Sonunda Zengî'nin Sultan'a yüz bin dinar göndermesi ve Sultan'ın da onun üzerine çıkmaktan vaz geçmesi kararlaştırıldı. Zengî Sultan'a 20.000 dinar gönderdi. Bunun büyük bir kısmını da altın ve gümüş dışındaki eşyalar teşkil ediyordu, fakat daha sonra şartlar değişti ve Sultan Zengî'yi idare etmek ve onunla iyi geçinmek ihtiyacını hissetti ve bu sebeple tespit edilen miktarın geri kalan kısmını Zengî'yi kendi tarafına çekmek ve gönlünü almak maksadıyla bağışladı. Sultan'ın Zengî'nin üzerine yürümekten vaz geçmesinin en büyük sebebi Zengî'nin ülkesinin müstahkem, askerlerinin ve mallarının da çok olması idi.

Atabeg Zengî'nin bu hadise karşısında takındığı tavır onun ileri görüşlülükle aldığı kararlardan birini teşkil eder, çünkü büyük oğlu Seyfeddin Gazi babasının emriyle seferde ve hazarda daima Sultan'ın ya-

nında bulunurdu. Atabeg Zengî bu sene oğluna Sultan'ın yanından kaçıp Musul'a gelmesini emrederken Musul'daki nâibi Nasîruddin Çakır'a da onu Musul'a sokmamasını ve yanına bırakmamasını bildiriyordu. Seyfeddin Gazi babasının emriyle kaçtı. Zengi bunu haber alınca oğluna Sultan'ın yanına geri dönmesi için haber gönderdi ve onunla hiç görüşmedi. Oğluyla beraber Sultan'a bir de elçi gönderdi ve: «Oğlum Sultan'ın bana karşı takındığı tavrı görünce ondan korkarak kaçtı, fakat ben onu tekrar Sultan'ın hizmetine iâde ettim, o senin bir memlûkündür, bu ülke de senindir.» dedi. Zengî bu davranışıyla Sultan'ın nezdinde büyük bir mevki ve itibar kazandı.

Atabeg'in Diyarbekir'in Bir Kısmını Ele Geçirmesi

Zengî bu sene Diyarbekir üzerine yürüyüp o bölgedeki birkaç kale ve şehri ele geçirdi. Tanza, Es'ard ve Hîzân şehirleriyle, er-Ravk, Katlîs, Nâtâsâ, Zülkarneyn ve o yörenin meşhur olmayan diğer bazı kalelerini zapt etti. Mardin yöresinde de Haçlıların elinde bulunan Hamlin, el-Mavzer, Tell Mavzen ve Joscelin'in elinde bulunan diğer kaleleri de fethetti. Bütün işleri nizama koyup söz konusu yerleri muhafaza etmek üzere asker görevlendirdi. Daha sonra Âmid ve Hânî üzerine yürüyüp muhasara etti. Fethettiği yerlerde idarî işleri yoluna koymak ve düzeltmek, zaptedemediği yerleri de muhasara etmek için bir askerî birlik görevlendirdi.

Ayyarların Bağdâd'daki Faaliyetleri

Ayyarlar bu sene işi azıtlıkları gibi sayıları da çoğaldı. Çünkü vezirin oğlu ve Kavurt'un oğlu olan Sultan'ın kayınbiraderi sayesinde yakalanma korkuları yoktu. Bu ikisi ayyarların gasbettiği şeylerden pay alıyorlardı.

O sırada Bağdâd şahneliğine İldeniz adında bir memlûk vekâlet ediyordu. İldeniz çok sert, atılgan ve zalim biriydi. Atılganlığı onu Sultan'ın huzuruna gitmeğe sevk etti. Sultan ona: «Bu idare başarısızdır, insanlar mahv oluyorlar.» dedi. Bunun üzerine İldeniz: «Ey cihan sultanı! Vezirin oğluyla senin kayınbiraderin ayyarların ortağı ve iş birlikcisi olursa ben hangi kudretle bozguncularla başa çıkabilirim?» cevabını verdi ve meseleyi Sultan'a izah etti, bunun üzerine Sultan ona: «Hemen şimdi nerede

olurlarsa olsunlar o ikisinin üzerine baskın düzenleyecek ve onları idam edeceksin. Eğer sen onları idam etmezsen ben seni idam ederim.» dedi. İldeniz derhal Sultan'ın mührünü alıp vezirin oğlu üzerine baskın düzenledi, fakat onu bulamadı. Yanındaki şahısları yakaladı. Kavurt'un oğlunun üzerine de baskın tertip etti ve onu yakalayıp idam etti. Sabah olunca vezirin oğlu kaçtı. Bu haber halk arasında yayıldı ve Sultan'ın kayınbiraderi asılı olarak bulundu. Bunu gören ayyârların çoğu kaçtı, kalanlarını da İldeniz tevkif etti ve halkı onların şerrinden kurtardı.

Sencer'in Harezm'i Muhasarası ve Harezmşâh ile Anlaşmaları

532 (1137-1138) yılı olaylarını anlatırken Sencer'in Harezm'e gittiğini ve orayı zapt ettiğini, daha sonra Harezmşâh Atsız'ın geri dönüp Harezm'i ele geçirdiğini ve Horasan'da bundan sonra meydana gelen diğer hadiseleri anlatmıştık. Bu sene Sultan Sencer tekrar Harezm üzerine yürüdü, bunu duyan Harezmşâh da askerlerini topladı ve şehre kapandı. Savaşmak için şehir dışına çıkmadı, çünkü Sencer'e mukavemet edemeyeceğini biliyordu.

İki taraf arasındaki çarpışmalar surların gerisinde devam ediyordu. Bir gün Sencer'in emîrlerinden Sungur adlı biri doğu tarafından hücuma geçip şehre girdi. Emîr ahur Miskâlu't-Tâcî de şehrin batı tarafından girmeyi başardı. Böylece Sencer'in şehri cebren ve kahren almasından başka bir yol kalmamıştı. Miskâl, Sungur'u çekemediği için şehirden ayrıldı, bunun üzerine Harezmşâh Atsız, Sungur'a üstünlük sağlayıp onu dışarı çıkardı. Sungur tek başına kaldı. Atsız şehri müdâfaa için çok büyük gayret gösterdi. Sultan Sencer, şehrin kuvvetini ve müstahkem olduğunu anlayınca Merv'e dönmeğe karar verdi. Bu sebeple aralarında anlaşmaya varmaktan başka çare kalmadı. Harezmşâh elçiler gönderip Sultan'a para vermeyi, itaat ve hizmetine girmeyi ve eskiden olduğu gibi boyun eğmeyi vaat ve teklif etti. Sultan Sencer de bu teklifi kabul edince anlaştılar. Sencer Merv'e döndü, Harezmşâh da Harezm'de kaldı.

Çeşitli Olaylar

Atabeg Zengî bu sene Fırat civarındaki Âne şehrine asker sevk edip orayı zapt etti.

Hadis sâhasında hâfız olan Ebû'l-Berekât Abdu'l-Vahhâb b. el-Mübârek b. Ahmed el-Enbâti bu sene Bağdâd'da öldü. 462 (1069-1070) yılında doğmuştu.

Vaiz Ebû'l-Fütûh Muhammed b. el-Fazl b. Muhammed el-İsferâyin'i de bu sene öldü. Horasân'a bağlı İsferâyîn şehrine mensuptu. Bir süre Bağdâd'da kalıp vaaz etti, sonra Horasân'a gitti ve Bistâm'da öldü. Fazîletli ve salih bir din âlimiydi. Ali el-Gaznevî ile birbirlerini çekemezlerdi. Ölünce, el-Gaznevî Bağdâd'a gelip taziyede bulundu ve çok ağladı. Ebû'l-Fütûh'un adamlarından biri el-Gaznevî'ye çok kaba ve ağır sözler söyledi. el-Gaznevî kalkınca öğrencilerinden biri de taziye için gelmesinden ve çok ağlamasından dolayı onu kınadı ve: «Sen hayatta iken bu adamdan kaçardın, onu hiç sevmezdin; şimdi gelmiş taziyede bulunuyor, çok gözyaşı döküyor ve üzüntünü ifade ediyorsun.» dedi. Bunun üzerine el-Gaznevî: «Ben kendi hâlime ağlıyorum. Eskiden: "Falanca ile falan şahıs öldü." denirdi. Bir adamın akrânı ölünce o da gideceğine kesin olarak inanır.» cevabını verdi.

Ma'zûl vezir Şerefüddin Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî bu sene Ramazan'da öldü. Bâbu'l-Ezc'deki evinde defnedildi, daha sonra cesedi el-Harbiyye'ye nakledildi.

Müfessir ve nahivci Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî de bu sene öldü. Zemahşer, Harezm'e bağlı bir köydür.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ OTUZ DOKUZUNCU (M. 1144-1145) YILI OLAYLARI

Urfa ile Haçlıların Elinde Bulunan el-Cezîre'deki Diğer Beldelerin Fethedilmesi

Atabeg İmâdeddin Zengi bu sene 6 cemaziyülahir (4 aralık 1144) günü Urfa'yı Haçlılardan fethetti. Aynı şekilde onların el-Cezîre'deki diğer bazı kalelerini de zapt etti. Haçlılar bütün el-Cezîre bölgesine zarar vermeye başlamışlar ve fenalıkları her tarafa yayılmıştı. el-Cezîre'nin en yakın noktasından en uzağına kadar her tarafta yağmacılık yapıyorlardı. Âmid, Nusaybin, Ra'su'l-Ayn ve Rakka'ya kadar uzanmışlardı.

Bu bölgedeki hâkimiyetleri Mardin yakınlarından Fırat'a kadar uzanıyordu. Meselâ Urfa, Serve, el-Bire, Sinn ibn Utayr, Hamlin, el-Mavz, el-Karadi ve diğer bazı yerler Haçlılar'ın elindeydi. Bu yerler ve Fırat'ın batısındaki diğer bazı mevkiler Joscelin'e aitti. Joscelin, Franklar'ın ileri görüşlü, cesur ve kurnaz bir kumandanıydı.

Atabeg Zengî ne zaman Urfa'yı muhasara edecek olsa Haçlılar'ın onayı müdafaa için derhal toplandıklarını biliyordu. Bu sebeple Zengi bu müstahkem şehri ele geçirme imkânı bulamıyordu. Bu yüzden Haçlılarda kendisinin artık onların elindeki yerlere saldırmaktan vaz geçtiği vehmini uyandırmak maksadıyla Diyarbekir meselesiyle uğraşmağa başladı. Haçlılar onun savaş halinde olduğu Artuklular'ı ve Diyarbekir'e hâkim olan diğer hükümdarları ihmal edemeyeceğini anladılar, çünkü Zengi onlarla savaşmaktaydı. Haçlılar bu durumu görünce rahatladılar. Joscelin Urfa'dan ayrılıp Fırat'ı geçti ve batıdaki şehirlere gitti. Atabeg'in casusları gelip durumu haber verdiler. Zengi derhal münâdiler vasıtasıyla askerine ertesi gün için sefere hazır olmalarını duyurdu ve Urfa'ya yapılacak bu seferden hiç kimsenin geri kalmamasını istedi. Emîrleri yanına toplayıp: «Yemeği getiriniz.» dedi ve daha sonra: «Yarın benimle beraber Urfa üzerine sefere gitmeyecek olan hiç kimse benim soframdan

yemesin.» diye uyarıda bulundu. Emîrler onun cesaret ve atılganlığını ve hiç kimsenin savaşta onun seviyesine çıkamayacağını bildikleri için sadece bir emir ve tanınmayan bir genç hariç hiç kimse ona yaklaşamadı. O emir bu tanınmayan gence: «Sen burada ne arıyorsun?» dedi. Bunun üzerine Zengî: «Bırak onu; Allah'a yemin ederim öyle bir simâ görüyorum ki, o aslâ benden geri kalmaz.» dedi.

Zengî askerleriyle yola çıktı ve Urfa'ya vardı. Haçlılar'a ilk saldıran Zengî oldu. Yanında da o genç vardı. Frank süvarilerinden biri Atabeg'i hedef alarak üzerine saldırdı, fakat o emîr bu Frank süvarisinin önüne çıktı ve onu yaralayıp öldürdü ve Zengî kurtuldu. Urfa'yı muhasaraya başladı ve yirmi sekiz gün müddetle şehri ele geçirmek için savaştı. Bir kaç defa hücuma geçti. Lağımcıları (en-Nakkâbûn) gönderip şehrin surlarını deldirdi. Haçlıların birleşip üzerine yürüyerek Urfa'yı kendi elinde kurtarmalarından korktuğu için savaşı ısrarla sürdürdü. Surların lağımcıların deldiği kısımları yıkıldı. Atabeg Zengî de şehri silâh zoruyla cebren ele geçirdi. Daha sonra kaleyi de muhasara etti ve aynı şekilde orayı da ele geçirdi. Halk malları yağma etti. Kadınları esir aldı, erkekleri de öldürdü.

Zengî Urfa'yı görünce hoşuna gitti ve böyle bir şehrin tahrip edilmesinin doğru bir hareket olmayacağını düşündü. Hemen emir verip askerler arasında münâdiler dolaştırdı ve erkek, kadın ve çocuklardan ne almışlarsa evlerine geri vermelerini ve ev eşyalarıyla ticarî emtiayı da iade etmelerini istedi. Askerler aldıkları her şeyi iade ettiler. Alınan mallardan ve eşyalardan hiç bir şey kaybolmadı, ancak yine de önemsiz bazı hadiseler olmuştur. Mesela o eşyayı alan asker ordugâhtan askerlerin arasından ayrılmışsa ancak o durumda alınan eşyalar geri verilmemiştir. Böylece şehir eski hâline döndü. Zengî orada muhafız birliği bıraktıktan sonra Serûc'a gidip orayı ve el-Bîre hariç Haçlıların Fırat'ın doğu tarafında sahip oldukları diğer yerleri de teslim aldı. el-Bîre Fırat kıyısında çok müstahkem ve ele geçirilmesi zor bir mevkideydi. Zengî el-Bîre'ye gidip orayı da muhasara etti, fakat Haçlılar çok sayıda asker ve çok miktarda erzak bırakmışlardı. Zengî, inşaallah ileride anlatacağımız gibi, el-Bîre'den ayrılıncaya kadar muhasarayı sürdürdü.

Rivayete göre ensab ve tarih sahasında âlim bir zat şöyle demiştir:

«Sicilya adasının hâkimi Trablusgarb'a ve o civardaki yerlere deniz yoluyla bir askerî birlik sevk etti. Bunlar o bölgeyi yağmalayıp halkı kılıçtan geçirdiler. Sicilya'da Müslüman bir âlim vardı. Muhterem ve salih bir insandı. Sicilya hâkimi de ona saygı ve hürmet gösterirdi. Onun fikrini alır ve ona yanındaki papaz ve rahiplerden daha önemli ve üstün mevki verirdi. O yöre halkı Sicilya hâkiminin bu âlim sayesinde Müslüman olduğunu söylerler.

Bir gün denize nazır bir yerde oturuyordu. Tam bu sırada bir gemi yanaştı. Gemide bulunanlar, askerlerinin İslâm ülkelerine girdiğini, ganimetler elde edip ahaliyi kılıçtan geçirdiğini ve zafer kazandıklarını haber verdi. Yanındaki Müslüman hafif uykuya dalmıştı. Sicilya kralı ona: «Ey falan! Ne söylüyorlar, duyuyor musun?» dedi, o da: «Hayır.» cevabını verdi. Kral: «Onlar, şunları şunları anlatıyorlar. Hz. Muhammed bu bölgeyi ve halkını bırakıp nereye gitti?» dedi; bunun üzerine Müslüman âlim: «Hz. Muhammed onların yanından ayrılıp Urfa'nın fethine iştirak etti, Müslümanlar şu anda Urfa'yı fethettiler.» dedi. Orada bulunan Franklar bu sözlere güldüler, fakat Kral: «Gülmeyiniz, Allah'a yemin olsun ki, bu adam ne söylerse doğrudur.» dedi. Aradan bir müddet geçti ve Suriye'deki Franklardan Urfa'nın fethedildiğine dair haberler geldi.»

Dindar ve sâlih bir cemaatın bana anlattığına göre, salih bir adam rüyasında Zengî'yi görmüş ve ona: «Allah Taâlâ sana ne yaptı?» demiş, Zengi de: «Urfa'nın fethi sebebiyle günahlarımı bağışladı.» cevabını vermiştir.

Nasîruddin Çakır'ın Öldürülmesi ve Zeyneddin Ali Küçük'ün Musul Kalesini Ele Geçirmesi

Atabeg Zengi'nin Musul ve Fırat'ın doğusunda kalan bütün kasaba ve şehirlerdeki nâibi Nasîrüddin Çakır bu sene zilkade ayında (nisan-mayıs 1145) öldürüldü.

Sebebi şudur:

Sultan Mahmûd'un «el-Hafâcî» adıyla tanınan oğlu Melik Alp Arslan Atabeg Zengî'nin yanında bulunuyordu. Zengî, Halifelere ve Sultan Mes'ûd ile o civardaki beldelerin hükümdarlarına bütün bu ülkenin Melik Alp Arslan'a ait olduğunu söylerdi. Sultân olarak adına hutbe okutmak ve onun adına ülkeye hâkim olmak için Sultan Mes'ûd'un ölmesini bekliyordu. Melik Alp Arslan bu sene Musul'da idi. Nasîruddin Çakır ise kendisine düşen bir iş olursa hizmet etmek ve görevini yerine getirmek için her gün onun yanına giderdi. Bozgunculardan bir kısmı Melik Alp Arslan'ı saltanat peşinde koşmağa teşvik ettiler ve: «Eğer Nasîruddin Çakır'ı öldürürsen Musul'a ve diğer bazı şehirlere hâkim olursun. Atabeg Zengî'nin yanında tek bir süvari dahi kalmaz.» dediler. Melik Alp Arslan bu fikri güzel buldu ve bunun doğru olduğunu zannetti. Nasîruddin Çakır Melik Alp Arslan'ın huzuruna girince, Atabeg Zengî'nin orada bulunan asker ve memlûkleri üzerine hücum edip Nasîrüddin'i öldürdüler, başını kesip adamlarının arasına attılar; çünkü adamları onun kesik ba-

şını görünce dağılırlar ve böylece Melik Alp Arslan çıkıp şehri zatp eder zannediyorlardı.

Fakat zannettiklerinin tam aksi çıktı: çünkü Çakır'ın adamlarıyla Zengî'nin Melik'in hizmetindeki adamları Çakır'ın başını görünce sarayda Melik Alp Arslan'ın yanında bulunanlarla savaşa girdiler. Çok sayıda halk da onlara katıldı. Atabeg Zengî'nin devleti ileri görüşlü ve tecrübeli asker ve devlet adamlarıyla doluydu. Daha sonra Kadı Tâceddin Yahyâ b. eş-Şehrizûrî Melik Alp Arslan'ın yanına gidip onu ikna etmeğe çalıştı. Melik Alp Arslan'ı korku ve üzüntü içinde görünce: «Ey Efendimiz! Bu köpekten niçin korkarsın? O da, onun efendisi de senin memlûklerindir. Allah'a hamd olsun ki, bizi senin sayende ondan ve onun efendisinden kurtardı. Bu sarayda ne oturup duruyorsun? Kalk, kaleye çıkıp malları ve silahları alıp şehre hakim ol, asker topla, artık Musul'u ele geçirdikten sonra diğer beldeleri zapt etmene hiçbir kimse mani olamaz.» dedi.

Bunun üzerine Melik Alp Arslan kalkıp Kadı ile birlikte kaleye çıktı. Kaleye yaklaşınca orada bulunan nakîb ve askerler onunla savaşa girmek istediler, bunun üzerine Kadı Tâceddin onlara doğru ilerleyip: «Kapıyı açıp onu teslim edenler içeri girdiler. Melik ve yanındakiler hemen hapse atıldılar. Kadı aşağı indi. Bu haber Atabeg Zengî'ye ulaştığında o el-Bîre kalesini muhasara ediyordu ve kaleyi zapt etmek üzereydi. Çakır'ın katlinden dolayı Fırat'ın doğu tarafındaki bölgede bir takım anlaşmazlıklar çıkmasından korktuğu için el-Bîre önünden ayrıldı ve Zeyneddin Ali b. Büktekin'i, Nasîruddin'in deruhte ettiği bütün beldelere vâli olarak Musul kalesine gönderdi.

Çeşitli Olaylar

Sultan Mes'ûd bu sene veziri el-Berûcirdî'yi tevkif etti. Ondan sonra el-Merzübân ibn Ubeydullah b. Nasr el-Isfahânî vezir oldu. Sultan, el-Berûcirdî'yi ona teslim etti. el-Merzüban onun mallarına el koydu. el-Berûcirdî mevkuf iken öldü.

Bu sene Atabeg Zengî Haçlı hakimiyetinde olup Fırat'ın doğu tarafında yeralan el-Bîre kalesini muhasara etti. Burası çok müstahkem bir kaleydi. Zengî kaleyi muhasara edip almak üzereyken Musul'daki nâibî Nasîruddin Çakir'ın katli haberi geldi; bunun üzerine muhasarayı kaldırıp oradan ayrıldı. Musul'a bir nâib gönderip haber beklemeğe koyuldu.

el-Bire'deki Franklar Zengi'nin geri dönmesinden korktular. Zengi'den çok korkuyorlardı; bu sebeple Mardin hâkimi Necmeddin'e haber gönderip kaleyi ona teslim ettiler. Böylece Müslümanlar oraya hâkim oldular.

Bu sene bir Frank donanması Sicilya'dan kalkıp İfrîkiyye ve Mağrib tarafına gitti. Burşek şehrini zapt edip halkını öldürdüler, kadınları esir alıp Sicilya'da Müslümanlar'a sattılar.

Mağrib hükümdarı Taşfin b. Ali b. Yûsuf bu sene öldü. Hükümdarlık müddeti dört yıldan fazladır. Yerine kardeşi geçti ve Murâbıtların durumu zayıfladı. Abdülmü'min daha da güçlendi. Bu hususu 514 (1120-1121) yılı vukuatı arasında anlatmıştık.

Bu sene şevval ayında Şark tarafında kuyruklu bir yıldız zuhur etti. Zilkade ayının ortasına kadar kaldı, sonra kayboldu. Daha sonra Garb tarafından zuhur etti. Bir kısmı bunun aynı yıldız olduğunu, diğerleri ise başka bir yıldız olduğunu söylediler.

Bu sene Mekke emîri Emîr Hâşim b. Füleyte b. el-Kâsım el-Alevî el-Hüseynî ile hacc emîri Hadım Nazar arasında büyük olaylar çıktı. Hâşim'in adamları hacıları yağmaladılar. Hacılar bu sırada Mescid-i harâm'da namaz kılıyor ve tavaf ediyorlardı. Aralarındaki anlaşmaya riayet etmediler, verdikleri sözde durmadılar.

Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Hamdaveyh Ebû'l-Meâlî el-Mervezî bu sene Merv'de öldü. Pek çok seyahatta bulunup pek çok hadis öğrenmişti. Merv'de bir ribât yaptırdı ve oraya çok sayıda kitap vakfetti. Çok sadaka verir ve çok ibadet ederdi.

Muhammed b. Abdülmelik b. Hasan b. İbrâhim b. Hayrûn Ebû Mansûr el-Mukrî de bu sene öldü. 454 yılı recep ayında (temmuz 1062) doğmuştu. el-Cevherî'den icazetle hadis rivayet eden son şahıstır. Recep ayında ölmüştür.

İbnu'r-Rezzâd adıyla tanınan Nizâmiye müderrisi Ebû Mansûr Saîd b. Muhammed b. Ömer bu sene Zilhicce ayında Bağdâd'da öldü. 462 yılında (1069-1070) doğmuştu. el-Gazzâlî ve eş-Şâmî'den fıkıh okumuştu. Şeyh Ebû İshâk'ın türbesinde defnedildi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRKINCI (M. 1145-1146) YILI OLAYLARI

Boz-aba ile Abbâs'ın Sultan'a Karşı İş Birliği Etmeleri

Fars ve Hûzistan hâkimi Boz-aba bu sene askerleriyle beraber Kâşân'a gitti. Sultan Mahmûd'un oğlu Melik Muhammed de yanındaydı. Sultan Muhammed'in oğlu Melik Süleyman-şâh da onlara katıldı. Emîr Boz-aba ile Rey valisi Abbâs bir araya gelip Sultan Mes'ûd'a itâattan ayrılmağa karar verdiler ve ülkesindeki bir çok yeri ele geçirdiler.

Sultan Mes'ûd Bağdâd'da iken bu haberi aldı. Sultan'ın emîr-hâcibi ve devlete hâkim adamı olan Emîr Abdurrahman Toğa-yürek de Sultan'ın yanındaydı ve o da Emîr Boz-aba ile Abbâs'tan yanaydı. Sultan Mes'ûd ramazan ayında (şubat-mart 1146) Bağdâd'dan ayrıldı. Emîr Mühelhil ile Nazar ve Bihrûz'un gulâmlarından bir taife Bağdâd'a indiler. Sultan, Abdurrahman ile beraber Bağdâd'dan hareket etti. İki tarafın askerleri birbirlerine çok yaklaştı. Tam savaşa girmek üzereydiler. Süleyman-şâh da kardeşi Mes'ûd'a iltihak etti. Abdurrahman istedikleri şartlar dahilinde anlaşma maddelerini tespit etmeğe başladı. Abdurrahman'a elindeki yerlere ilâveten Azerbaycan ve Errâniyye de verildi. Boz-aba'nın veziri Ebû'l-Feth b. Dârest Sultan Mes'ûd'a vezir oldu, böylece Sultan Mes'ûd onların himayesi altına girmiş oldu ve hareketleri kısıtlandı. Has-beg nâmıyla tanınan ve Sultan'ın devamlı olarak yanında bulunup onun eğitimiyle meşgul olan Beg-Arslan b. Belengeri'yi Sultan'ın yanından uzaklaştırdılar, o da öldürülmekten kurtulmak için Abdurrahman'ın hizmetine girdi. Bu tâife görünürde Sultan'ın hizmetine girdilerse de aslında onun hizmetinde değillerdi. Doğrusunu Allah bilir.

Ali b. Dübeys b. Sadaka'nın Hille'yi Zabtı

Ali b. Dübeys bu sene kaçarak Hille'ye gitti ve orayı zapt etti. Sebebi şu idi:

Sultan Mes'ûd Bağdâd'dan ayrılmak isteyince Mühelhil ona Ali b. Dübeys'i Tekrît'te hapsetmesini tavsiye etti. Ali bunu anladı ve yaklaşık on beş kişilik bir grupla el-Üzeyz'e gitti. Benû-Esed ve diğer kabileleri topladı ve kardeşi Muhammed b. Dübeys'in bulunduğu Hille'ye gitti. Muhammed ona mukavemet ettiyse de sonunda mağlûp oldu ve Ali Hille'yi ele geçirdi.

Sultan başlangıçta ona pek ehemmiyet vermedi, fakat Ali'nin durumu giderek güçlendi. Kendi gulâmlarıyla babası ve aile efradının gulâmları ve askerleri de ona katıldılar, böylece sayıları çoğaldı. Mühelhil Bağdâd'da yanında bulunan askerlerle üzerine yürüdü ve onunla savaşa girdi. Ali sonunda galip geldi, Mühelhil ve maiyyetindekiler mağlûp vaziyette Bağdâd'a döndüler.

Hille halkı Ali b. Dübeys'e çok bağlıydılar. Mühelhil ve adamlarından bir kısmı dışarı çıkınca Hille halkı: «Ey Ali, ye onu!» diye bağırıyorlardı. Bu çeşit sloganları öylesine çok atarlardı ki, Mühelhil bu yüzden dışarı çıkmaktan çekinirdi.

Ali, emîrlerin Hille'deki iktalarına el uzattı ve tasarrufta bulunmağa başladı. Bağdâd şahnesiyle Bağdâd halkı ondan korkar oldular. Halife bir birlik teşkil edip onları surların muhafazasıyla görevlendirdi, ayrıca Ali'ye de elçi gönderdi. Ali cevabında: «Bana ne emredilirse onu yaparım, ben itaatkâr bir kulum.» dedi, bunun üzerine halk huzur ve sükûn buldu. Bundan sonra gelen haberlerde Sultan Mes'ûd'un onun düşmanlarından ayrıldığı bildirilince halkın huzuru daha da arttı.

Çeşitli Olaylar

Hacr emîri Nazar'ın efendisi Kaymaz el-Ercuvânî bu sene hacc emîrliği yaptı. Nazar develerinin Hille mağlûbiyeti sırasında yağmalandığını, Mekke emîriyle aralarında savaşlar olduğunu ileri sürerek onunla beraber hacca gitmesinin mümkün olmadığını söyledi.

Bu sene Halife kardeşi Ebû Tâlib'den hoşa gitmeyecek haberler aldı; bu sebeple onu sıkıştırdı ve diğer akrabalarına karşı da gerekli tedbiri aldı.

Franklar -Allah lanet etsin- bu sene Şenterîn, Bâce, Mâride ve Eşbûne şehirleriyle Endülüs'te bunların civarında bulunan diğer bazı kaleleri ele geçirdiler. Bunlar Müslümanlara aitti. Müslümanlar ihtilâfa düşünce, düşmanın tamahı arttı ve bu şehirleri Müslümanlardan alarak kuvvetlendiler. Bu sayede Endülüs'deki diğer Müslüman şehirlerini de işgal

edebileceklerine kesin olarak inandılar; fakat ileride zikredeceğimiz gibi Allah Taâlâ onların bu zannını boşa çıkardı.

Bu sene Sicilya'dan hareket eden bir Frank donanması İfrîkıyye'deki Karkana adasını işgal edip halkını öldürdüler, karılarını esîr aldılar; bunun üzerine hükümdarı el-Hasan Sicilya kralı Roger'e haber gönderip aralarındaki anlaşmayı hatırlattı. Kral onların kendisine tabi olmadığını söyleyerek özür diledi.

Sultan Muhammed'in adamlarından Mücâhidüddîn Bihrûz bu sene öldü. Otuz küsur yıldır Irak'a hâkimdi.

Isfahân hâkimi Barankuş ez-Zekevî de bu sene öldü, O da aynı şekilde Irak şahnesiydi. Bir tüccarın Ermeni asıllı bir hadımıydı.

Bağdâd şahnesi Emîr İldeniz ve lügat alimi Şeyh Ebû İshâk Mevhûb b. Ahmed b. el-Hızır el-Cavâlikî de bu sene öldüler. 465 5yılı zilhicce ayında (ağustos 1073) doğmuştu. Lügat ilmini Ebû Zekeriyya et-Tebrîzî'den tahsil etti. Emûru'l-Mü'minîn el-Muktefî'ye imamlık ederdi.

Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan b. Ali b. Ahmed b. Süleyman Ebû Saîd b. Ebû'l-Fazl el-İsfahânî de bu sene öldü. 463 (1070-1071) yılında doğmuştu. Çok sayıda hadis rivayet etti. Selef-i sâlihînin yolundan giderdi. Sünnete çok bağlıydı. Allah rahmet eylesin.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK BİRİNCİ (M. 1146-1147) YILI OLAYLARI

Frankların Trablusgarb'ı Zapt Etmeleri

Franklar -Allah lânet etsin- bu sene Trablusgarb'ı ele geçirdiler. Sebebi şudur:

Sicilya kralı Roger bu sene büyük bir donanma hazırlayıp Trablus'a gönderdi. Bu donanma 3 muharrem (15 Haziran 1146) günü şehri karadan ve denizden kuşattı. Trablusgarb halkı onların üzerine yürüdü ve ok yağdırarak savaşa başladılar. Savaş üç gün devam etti.

Üçüncü gün Franklar büyük bir gürültü duydular. Surlarda hiç savaşcı kalmadı. Bunun sebebi de şudur:

Trablus halkı Franklar oraya varmadan bir kaç gün önce anlaşmazlığa düşmüşler, Benû Matrûh kabilesini oradan çıkarmışlar, başlarına da Murâbıtlardan hacca gitmek üzere bir cemâatla gelen birini getirmişlerdi. İşlerinin idâresini ona bıraktılar. Franklar, Trablus'u kuşatınca diğer taife Benû Matrûh kabilesini iade etti; bunun üzerine iki taraf arasında savaş çıktı, surların üzerinde kimse kalmadı. Bunu fırsat bilen Franklar merdivenler dayayıp surların üzerine çıktılar. Çarpışmalar şiddetlendi ve Franklar kılıç zoruyla şehre hâkim olup halkın kanını döktüler. Kadınlarını esir alıp mallarına el koydular. Kaçabilenler kurtuldu, Berberilere ve Araplara sığındılar. Daha sonra herkese emân verildiği duyuruldu. Trablusgarb'dan kaçanların hepsi geri döndü.

Franklar altı ay kalıp surları sağlamlaştırdılar, hendekleri kazdılar. Dönerken yanlarına rehineler aldılar. Benû-Matrûh ve Murâbıtlara mensup olan şahıs da onlarla beraberdi. Daha sonra rehineleri iade ettiler ve Trablusgarb'a Benû-Matrûh'dan birini vali tayin ederek rehinleri de kendi başlarına bıraktılar. Şehrin idaresi düzeldi. Sicilyalılar ve Rumlar Trablusgarb üzerine sefer düzenlemeğe devam ettiler. Bu sebeple şehir sür'atle tamir edildi ve güzel bir hâle geldi.

Zengî'nin Ca'ber ve Fenek Kalelerini Muhasarası

Atabeg Zengî bu sene Fırat nehri kenarında yüksek bir yerde bulunan Ca'ber kalesi üzerine yürüdü. Ca'ber kalesi Ukaylîler'den Sâlim b. Mâlik'in elindeydi. Sultan Melikşâh babası Mâlik'ten Haleb'i alınca burayı ona vermişti. Bunları daha önce anlatmıştık. Zengî, Ca'ber Kalesi'ni muhasara etti, Ceziret ibn Ömer'e iki fersah mesafedeki Fenek kalesine de bir ordu sevk etti ve orayı da muhasara etti. Fenek Kalesi'nin hâkimi Emîr Hüsâmeddin el-Kürdî el-Beşnevî idi.

Bu muhasaraların sebebi Zengî'nin ihtiyaten ve işini sağlama almak maksadıyla ülkesinin ortasında başka bir hükümdarın bulunmasını istememesiydi. Zengî, Ca'ber Kalesi önlerine karargâh kurup muhasaraya başladı. Kaledekiler ona mukavemet ettiler. Muhasara uzayınca Emîr Hassân el-Menbicî'yi aralarındaki dostluk sebebiyle kale hâkimine elçi olarak gönderdi ve kalelerin teslim edilmesini istedi. Zengî, elçi Emîr Hassân'a: «Şayet kaleyi teslime razı olursa benim adıma ona pek çok iktâlar ve bol miktarda para vereceğimi garanti et, kabul etmezse kaleyi zorla alıncaya kadar muhasarayı sürdüreceğime ve ondan sonra kendisini sağ bırakmayacağıma yemin ettiğimi ve: "O zaman bana karşı seni kim müdafaa edecek?" dediğimi söyle.» dedi.

Hassân kaleye çıkıp elçilik görevini yerine getirdi ve mesajı tebliğ etti. Zengî'nin kendisine dediği gibi vaatlerde bulundu ve pek çok yer vermeyi teklif etti, fakat kale hâkimi teslim olmayı kabul etmedi, bunun üzerine Hassân ona: «"Zengî bana karşı seni kim müdafaa edecek?" diye soruyor.» dedi. O da «Emîr Belek'e karşı seni müdafaa eden, beni de Zengî'ye karşı müdafaa edecektir.» cevabını verdi. Hassân geri dönüp, Atabeg Zengî'ye onun teslim olmamakta direndiğini haber verdi, fakat yukarıdaki cevabından söz etmedi. Bundan bir kaç gün sonra da Atabeg Zengî öldürüldü.

Hassân'ın, İlgazi'nin yeğeni Belek ile olan hikâyesi şöyledir:

Hassân Menbic hâkimiydi. Belek onu muhasara edip sıkıştırmıştı. Muhasara ve savaşın devam ettiği bir sırada kim tarafından atıldığı belli olmayan bir ok Belek'e isabet edip onu öldürdü. Bunu daha önce anlatmıştık. Sâlim b. Mâlik'in bu sözü de güzel tesadüflerden biriydi.

Atabeg Zengî öldürülünce, Fenek kalesini muhasara etmekte olan askerler de oradan ayrıldılar. Bu kale günümüze kadar onların ahfâdının elinde kaldı. Onların: «Bu kale üç yüz yıldır bizim elimizdedir.» dediklerini duydum. Onların bundan bir maksadı vardı ki, o da vefakâr ve birbirlerine tutkun olduklarını anlatmaktı. Kendilerine sığınan herkesin elin-

den tutup himaye ederlerdi. Kim olursa olsun onu aslâ teslim etmezlerdi.

Atabeg Zengî'nin Öldürülmesi ve Onun Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler

Musul ve Suriye'ye hâkim olan Atabeg İmâdeddin Zengî b. Aksungur bu sene 5 rebiyülâhir (14 Eylül 1146) tarihinde, yukarıda zikrettiğimiz gibi, Ca'ber Kalesi'ni muhasara ederken öldürüldü. Bir kaç memlûkü Zengî'yi geceleyin gizlice öldürdü ve Ca'ber Kalesi'ne kaçtılar, bunun üzerine Ca'ber kalesindekiler askerlere seslenip Zengî'nin öldürüldüğünü bildirdiler ve sevinçlerini ifade ettiler. Zengî'nin adamları derhal yanına koştular, fakat ona son nefesini verirken yetiştiler.

Babam, Zengi'nin yakın adamlarının birinden naklen bana şunları anlatmıştı:

«Bu haberi alır almaz derhal yanına koştum. Zengî henüz ölmemişti, beni görünce kendisini öldüreceğimi zannederek şehadet parmağıyla bana işaret edip merhamet diledi. Ben Zengî'nin heybetinden korktum ve: "Ey efendim! Sana bunu kim yaptı?" diye sordum; fakat Zengî konuşamadı ve hemen o anda ruhunu teslim etti. Allah rahmet eylesin!»

Zengî güzel yüzlü, esmer tenli, mavi gözlüydü. Yaşlılıktan saçına kır düşmüştü, yaşı altmışı geçmişti. Babası öldürüldüğünde, daha önce de zikrettiğimiz gibi, küçük bir çocuktu. Öldürüldüğünde Rakka'da defnedildi.

Askerleri ve halkı üzerinde büyük bir heybet ve itibarı vardı. Onlar tarafından çok sayılır ve hürmet edilirdi. Büyük bir idareciydi. Kuvvetliler zayıfa zulmetmeğe cesaret edemezdi. Ülke ondan önce zulüm, valilerin yer değiştirmesi ve Haçlılara yakın olmaları sebebiyle harabe halin deydi. Zengî ülkeyi mamur hâle getirdi ve bunun sonucunda şehirler halkı kalabalıklaştı.

Babam bana şunları anlatmıştı:

«Musul'un büyük bir kısmının harap olduğunu gördüm; öyle ki, et-Tâlibîn mahallesinde duran bir şahıs Eski Cami'yi (el-Câmiu'l-Atîk), boş bir arsayı ve Sultan'ın sarayını görebilirdi. Bu arada hiç bir bina yoktu. İnsan el-Câmiu'l-Atîk'e yanında muhafızı olmadan gidemezdi; çünkü yol boyunca hiç bir bina yoktu, tamamen ıssız bir alandı.»

Halbuki o şimdi tamamen boş bir ıssız olan bu sahada, binâların ve evlerin ortasında bulunuyor.

Yine babamın anlattığına göre, el-Cezîre'ye kış mevsiminde varmış olan, büyük emîrlerinden olup Dakûkâ ve diğer bazı yerlerin muktâı bulunan Emîr İzzeddîn ed-Debîsî bir Yahudinin evine inmişti. Bu Yahudi Zengî'ye baş vurup yardım istedi ve durumunu anlattı; bunun üzerine Zengî ed-Debîsî'ye şöyle bir baktı, ed-Debîsî hemen geri çekildi ve şehre girip hayvanlarını ve çadırlarını dışarı çıkardı.

Babam:

«ed-Debîsî'nin gulâmlarının çadırlarını çamur sahaya kurduklarını ve çamurdan korunmak için de altlarına saman koyduklarını gördüm.» diyor.

ed-Debîsî de şehirden çıktı ve oraya indi. İşte Zengî'nin siyâseti bu dereceye varmıştı.

Musul, meyvesi en az olan şehirdi, fakat Zengî devrinde ve ondan sonra meyve, güzel koku vs. itibarıyla diğer şehirleri geride bıraktı.

Kadınların, özellike askerlerin karılarının iffet ve namuslarını korumak hususunda çok hassâs ve hamiyyetliydi. «Şayet askerlerin karılarının namusunu korumazsak seferler dolayısıyle kocalarından uzun müddet ayrı kaldıkları için doğru yoldan ayrılırlar.» derdi.

İnsanların en cesuruydu. Daha atabegliğin başına geçmeden önceki durumu da bunu ispata kâfidir. Zengî, Musul valisi Mevdûd ile beraber haçlı hâkimiyetindeki Taberiyye'yi muhasara etmiş ve attığı ok şehrin kapısına varmış ve kapıyı delmişti. Aynı şekilde el-Hâmidiyye Kürtlerindeki Aks kalesine de hücum etmiş ve attığı ok yüksek bir dağın üzerine kurulmuş olan bu kalenin surlarına kadar varmıştı.

Atabegliğin başına geçtikten sonra ise ülkesi tamâmen düşmanlar tarafından ihata edilmişti. Bütün düşmanlar onun ülkesine saldırmak ve ele geçirmek istiyordu. Zengî ülkesini muhafaza etmekle yetinmiyor, bilakis her yıl düşmanlarının topraklarından bir kısmını fethediyordu. Halife el-Müsterşid Billâh da Tekrît yöresinde onun komşusuydu. Musul'a yürüyerek şehri muhasara etmişti. Ayrıca Şehrizûr ve o bölgede Sultan Mes'ûd ile, Ahlat hâkimi Sökmen-oğlu ile, Hısn Keyfâ hâkimi Dâvud b. Sökmen ile, Mardin ve Âmid hâkimiyle, ayrıca Mardin'den Dımaşk'a kadar da Haçlılarla ve Dımaşk hâkimleriyle aynı sınırları paylaşmış, onlara mücavir olmuştu. Bütün bu vilâyetler onun ülkesini her taraftan kuşatmıştı. Zengî ülkesinin sınırlarındaki bu yerlere tamamen hâkim oluncaya kadar bir o tarafa, bir bu tarafa koşturmuş, bunlardan bazılarını ele geçirmiş, bazılarıyla da anlaşma yapmıştır. **el-Bâhir** adlı kitabımızda Zengî'nin ve ahfadının devleti hakkında geniş bilgi verdik. Mufassal malûmat için oraya bakılabilir.

Zengî'nin İki Oğlu Seyfeddin Gazi ve Nûreddin Mahmûd'un Atabegliğin Başına Geçmeleri

Atabeg Zengî öldürülünce, yanında bulunan oğlu Nûreddin Mahmûd babasının elinden mührü alarak Haleb'e gitti ve şehre hâkim oldu.

O sırada Zengî'nin divan işlerini idare eden ve devlet işlerini yürüten şahıs ulemadan Cemaleddin Muhammed b. Alî olup devlete tek başına hâkimdi. Emîr-hâcib Salâhaddin Muhammed el-Yağısıyanî de onunla birlikteydi. İkisi devletin muhafaza ve devamına karar verdiler. Melik Alp Arslan b. Sultan Mahmûd da şehit Atabeg Zengî'nin yanındaydı. Hemen o gün harekete geçti. Askerler de onun etrafında toplandılar. Cemâleddin ile Salâhaddin de onun yanına geldiler ve onu şarkıcı kadınlar ve cariyelerle içki alemine girmeğe teşvik ettiler. Sonra onu Rakka'ya soktular. Melik Alp Arslan burada bir kaç gün kaldı ve hiç gözükmedi, sonra Mâkisîn'e gitti. Şehre girip bir kaç gün de orada kaldı. Cemâleddin bu arada emîrlerden, Seyfeddin Gâzî b. Atabeg Zengî'yi destekleyeceklerine dair yemin aldı ve onları Musul'a gönderdi.

Daha sonra Mâkisîn'den Sincâr'a gitti. Seyfeddin o sırada Musul'a varmıştı. Sincâr'a vardıkları zaman Cemâleddin, dizdara haber gönderip Sultan'ın oğluna şu mesajı iletmesini istedi: «Ben senin memlûkünüm, fakat Musul'a tabiyim. Sen ne zaman Musul'a hâkim olursan Sincâr'ı sana teslim ederim.» Bunun üzerine Melik Alp Arslan Musul'a gitti, Cemâleddin de onu yakalayıp Beled şehrine götürdü. Yanında az sayıda asker kalmıştı. Ona Dicle'yi geçmesini tavsiye etti, o da az sayıdaki askerle nehrin doğusuna geçti.

Seyfeddin Gazi o sırada iktâ olan Şehrizûr'da bulunuyordu. Babasının Musul'daki nâibi Zeyneddin Ali Küçük ona haber gönderip Musul'a çağırdı. Seyfeddin, Melik Alp Arslan'dan daha önce geldi. Cemâleddin Seyfeddin'in Musul'a geldiğini öğrenince ona haber gönderip Melik Alp Arslan'ın yanında az sayıda asker olduğunu bildirdi. Seyfeddin hemen bir kısım kuvvetlerini Melik Alp Arslan'ın üzerine gönderdi ve onu yakalattı. Melik Alp Arslan Musul kalesinde hapsedildi. Seyfeddin böylece ülkeye hâkim oldu. Kardeşi Nûreddin de kendi hâkimiyetindeki Haleb'de kaldı. Seyfeddin işlerini idare ve devletini muhafaza etmek maksadıyla Salâhaddin el-Yağısıyanî'yi kardeşinin yanına gönderdi. et-Târîhu'l-bâhir fî'd-devleti'l-Atabekiyye adlı eserimizde bu hadiseyle ilgili olarak geniş açıklamalarda bulunduk.

Atabeg'in Öldürülmesi Üzerine Urfa'da Çıkan İsyan

Tell-Bâşir ve civarını elinde bulunduran ve daha önce Urfa kontu olan Joscelin, Zengî'nin öldürülmesi üzerine Urfa halkıyla ve şehirdeki

Ermenilerle haberleşip onları isyana, Müslümanlar'a karşı direnmeğe ve Urfa'yı kendisine teslim etmeğe teşvik etti, onlar da kabul ettiler. Joscelin onlara geleceği günü bildirdi ve askerleriyle Urfa üzerine yürüyüp şehri zapt etti, fakat kalede bulunan Müslümanlar kaleyi teslim etmeyip direndiler. Joscelin onlarla savaşa girdi. Haleb'de bulunan Nûreddin Mahmûd b. Zengî bu haberi alınca askerleriyle sür'atle Urfa'ya hareket etti. Nûreddin Urfa'ya yaklaşınca Joscelin Urfa'ya dönmek üzere kaçtı. Nûreddin şehre girdi, şehri yağmalayıp kadınları esir etti.

Bu defa Urfa yağmalanmış ve şehirde onlardan çok az sayıda adam kalmıştı. Halkın büyük bir kısmı Urfa'nın Zengî tarafından fethedildiği zaman yağmalandığını zannederler, halbuki gerçek öyle değildir.

Seyfeddin Gazi de Urfa'nın isyanıyla ilgili haberi alınca derhal Urfa'ya asker sevketti, fakat bunlar yolda iken Nûreddin'in Urfa'ya hâkim olduğunu ve şehri yağma ettiğini duyunca geri döndüler.

Garip hikâyelerden biri de şudur: Şehit Atabeg Zengî'nin ve evlâdının Musul kalesindeki nâibi olan Zeyneddin Ali'ye, Urfa'nın fethi münasebetiyle Nûreddin tarafından hediyeler gönderilmişti. Bunlar arasında bir de cariye vardı. Zeyneddin bu cariyenin odasına girdi ve gusletmiş vaziyette dışarı çıktı, sonra yanındakilere: «Bu gün başımdan geçenleri biliyor musunuz?» diye sordu, «Hayır» cevabını verdiler, bunun üzerine Zeyneddin: «Atabeg Zengî ile Urfa'yı fethettiğimiz zaman benim elime çok güzel bir cariye geçti. Güzelliğiyle beni büyüledi ve gönlümü aldı, fakat kısa bir süre sonra şehit Atabeg Zengî esir alınan kadınların ve yağmalanan malların iadesini emretti. Zengî heybetli ve korkulan bir zat idi, bu yüzden bu emri duyar duymaz cariyeyi geri gönderdim, fakat gönlüm ona bağlandı kaldı. Şimdi Nûreddin bana bazı hediyeler gönderdi, bunlar arasında bir kaç tane de cariye vardı, işte bunlardan biri de o güzel cariyeydi. Bu defa da elimden gider korkusuyla hemen onunla cimâ ettim.» dedi.

Abdülmü'min'in Endülüs Adasını Ele Geçirmesi

Abdülmü'min bu sene Endülüs'e bir ordu göndererek Müslümanların elindeki bütün şehirleri ele geçirdi.

Sebebi şudur:

Abdülmü'min Merâkeş'i muhasara ederken aralarında Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Hamdîn'in de bulunduğu Endülüs ileri gelenlerinden müteşekkil bir grup bulundukları şehirlerin halkının Abdülmü'min'e bey'at ettiklerini, onun adamları olan Muvahhidler zümresine girdiklerini

ve emrine amade olduklarını bildiren bir mektupla onun yanına geldiler. Abdülmü'min onların bey'atlarını kabul ve kendilerine teşekkür etti, gönüllerini aldı, onlar da Franklara karşı Abdülmü'min'den yardım istediler. Abdülmü'min büyük bir ordu hazırlayıp onlarla birlikte gönderdi, ayrıca bir donanma teşkil edip deniz yoluyla sevketti. Bu donanma Endülüs'e giti, İşbîliyye şehri üzerine yürüdü. İşbîliyye'deki nehire girdiler, burada Murâbıtlar'a ait bir ordu vardı. Abdülmü'min'in gönderdiği kuvvetler şehri karadan ve denizden kuşattılar ve silâh zoruyla ele geçirdiler, çok sayıda insan öldürüldü. Daha sonra halka emân verdiler, halk da huzur ve sükûna kavuştular. Askerler ülkeyi istilâ ettiler, orada bulunanlar da Abdülmü'min'in hâkimiyetine girdiler.

Abdurrahman Toğayürek ve Rey Valisi Abbâs'ın Öldürülmesi

Sultan Mes'ûd bu sene Emîr-hâcib Abdurrahman Toğa-yürek'i öldürdü. Toğa-yürek Halhâl ve Âzerbaycân'ın bir kısmına sâhib olup Sultan'ın devletine hâkimdi. Onun yanında Sultan'ın hiçbir hükmü yoktu.

Öldürülmesinin sebebi şudur:

Abdurrahman Sultan'ın nüfuzunu iyice daraltmıştı. Sultan onun yanında âdetâ esir gibiydi ve ülkede hiç bir hükmü kalmamıştı. Hatta Abdurrahman, Sultan'ın «Has Beg b. Belengerî» adıyla tanınan gulâmı Beg-Arslan'ı alıp Sultan'ın yanından uzaklaştırdı. Halbuki Sultan onu terbiye edip yetiştirmiş ve kendi yakın adamları arasına almıştı. Sultan artık Has Beg'i göremez olmuştu. Has Beg akıllı, tedbirli ve çok zeki bir zat olup yapmak istediği şeyi bir yolunu bulur yapardı. Bir gün Abdurrahman asker topladı, Has Beg de onların arasındaydı. Sultan Mes'ûd ile Has Beg Abdurrahman'ı öldürmeyi kararlaştırmışlardı; bu sebeple Has Beg güvendiği insanları çağırarak bu meseleyi onlarla müzakere etti, fakat Cândâr Zengî hariç hepsi bu işe girişmekten korktular. Cândâr Zengî onu öldürmek için ön ayak oldu, emîrlerden bir kısmı bu hususta Has Beg'e muvafakat ettiler. Abdurrahman alayın içinde iken Cândâr Zengî elindeki demir çomakla Abdurrahman'ın başına vurdu. Abdurrahman yere düştü, Has Beg de onu hemen öldürüp işini bitirdi. Bu meselede Has Beg'e muvafakat eden emîrler Zengî ile bu hadiseye iştirak edenleri himaye ettiler. Abdurrahman Cenze dışında öldürülmüştü.

Sultan bu haberi Bağdâd'da iken öğrendi. Rey valisi Emîr Abbâs da yanındaydı. Abbâs'ın askerleri Sultan'ın askerlerinden daha çoktu. Abbâs bu olayı yadırgadı ve bundan dolayı içerledi, fakat Sultan hoş sözlerle onu idare etti. Sonra el-Lihaf'tan Emîr Alp-kuş Günhar ve Hâcib Ta-

tar'ı çağırdı. Onlarla kuvvet kazanınca Abbâs'ı sarayına getirtti. Abbâs saraya girince adamlarının onunla birlikte içeri girmelerine mâni oldular. Abbâs'ı bir odaya çekip: «Zırhı çıkar» dediler; bunun üzerine Emîr Abbas: «Sultan'ın bana yeminleri ve ahitleri vardır.» dedi, fakat onlar dinlemeyip Abbâs'ı dövdüler. Onu öldürmek üzere saklanmış olan gulâmlar çıkınca Abbâs kelime-i şehadet getirdi ve zırhı çıkarıp üzerinden attı. Gulâmlar Abbâs'ı kılıçtan geçirdiler ve başını kesip adamlarına attılar. Daha sonra cesedini de attılar. Abbâs'ın ağırlıkları, eşyaları ve çadırı yağma edildi. Şehir halkı bu hadiseden ürküp korktu.

Abbâs Sultan Mes'ûd'un gulâmlarındandı. Güzel ahlâklı, halka adaletle muamele eden ve Bâtınîlerle çok cihad eden bir emîrdi. Bâtınîlerden pek çok kişiyi öldürmüştü. Hattâ onların kafalarından Rey'de bir işaret kulesi yaptırmıştı. Alamut Kalesi'ni muhasara etmiş, bir Bâtınî köyüne girerek köyü ateşe vermiş ve kadın, erkek, çocuk hepsini yakmıştı. Öldürülünce cesedi, Bağdâd'ın batı yakasında toprağa verildi. Daha sonra kızı adam gönderip cesedini Rey'e nakletti ve orada defnetti. Abbâs zilkade ayında (nisan 1147) öldürülmüştü.

Garip bir tesadüf eseridir ki, el-İbâdî bir gün vaaz ediyor, Abbâs da bu vaazı dinliyordu. Bu sırada oradaki halktan biri vecde gelip kendini Emîr Abbâs'ın üzerine doğru attı. Adamları Abbâs'a zarar gelmesinden korkarak onu tutup dövdüler. Abbâs Bâtınîlere karşı son derece dikkatli davranır ve daima zırh giyerdi. Muhafız gulâmlar da hiç bir zaman yanından ayrılmazdı. Bu hadise üzerine el-İbâdî Abbâs'a: «Ey Emîr! Ne zamana kadar böyle korunacaksın? Vallahi, eğer Allah senin başına bir iş gelmesini takdir etmişse, zırhının düğmelerini bizzat kendin çözersin ve kader yerini bulur.» demişti, nitekim el-İbâdî'nin dediği gibi oldu.

Sultan Mes'ûd Boz-aba'nın vezîri İbn Dârest'i, daha önce anlattığımız gibi, istemeyerek vezir tayin etmişti. Şimdi onu azletti, çünkü İbn Dârest azledilmek ve efendisi Boz-aba'nın yanına dönmek istediğini bildirdi. Sultan İbn Dârest'i azledince onun Boz-aba ile aralarını düzeltmesini ve Abdurrahman ile Abbâs'ın katlinden dolayı hasıl olan korku ve endişeyi yok etmesini kararlaştırdılar. Vezir Sultan'ın yanından ayrıldı, ama kurtulacağına hiç inanmıyordu. İleride zikredeceğimiz gibi, Boz-aba'nın yanına vardı.

Çeşitli Olaylar

Sultan Mes'ûd bu sene kardeşi Süleyman-şâh'ı Tekrît'te hapsetti.

Errâniyye ve Âzerbaycân'ın bir kısmına hâkim olan Emîr Çavlı bu ene öldü. Melik Tuğrul'un adamlarındandı. İsyan etmişti. Aniden öldü.

Yayını gerdiği sırada (burnundan) kan fışkırdı ve fazla kan kaybından öldü.

Şeyhu'ş-şüyûh Sadreddin İsmâil b. Ebû Sa'd es-Sûfî bu sene Bağdâd'da öldü. Bâbu'l-Basra'da bulunan Ribâtu'z-Zevnezî'nin dışında defnedildi. 464 (1071-1072) yılında doğmuştu. Yerine oğlu Sadreddîn Şeyhu'ş-şüyûh Abdürrahîm geçti.

Vezir Şerefeddin'in kardeşi Nakîbu'n-nukabâ Muhammed b. Tarrâd ez-Zeynebî de bu sene öldü.

Mes'ûd b. Bilâl, bu yıl Bağdâd şahnesi oldu. Sultan da bu yılda Bağdâd'dan ayrıldı.

Irak'ta bu yıl çok çekirge zuhur etti ve ülkenin büyük bir kısmında kıtlığa sebep oldu.

Vaiz el-İbâdî bu sene Sultan Sencer'in elçisi olarak Halife'ye geldi ve Bağdâd'da vaaz etti. Orada büyük bir hüsnükabul görmüştü. Onun vaazlarında Sultan Mes'ûd ve ondan sonra gelen diğer devlet erkânı da hazır bulunurdu. Halk ise onun meclisinde hazır bulunmak ve erken gelip yer kapmak için birbirleriyle yarışıyor ve işlerini bırakıyordu.

Şehit Atabeg Zengî b. Aksungur'un öldürülmesinden sonra Dımaşk hâkimi Baalbekk Kalesi'ni muhasara etti. Kalede mustahfız olarak Necmeddin Eyyûb b. Şâzî bulunuyordu. Zengî'nin çocuklarının sür'atle yardım göndererememesinden korktu, onunla anlaşıp kaleyi teslim etti, ondan iktâ ve para aldı. Dımaşk'a bağlı bir kaç köy de ona verildi. Eyyûb Dımaşk'a geçip oraya yerleşti ve orada ikamet etti.

Şeyh Ebû Mansûr'un kızından torunu olan Abdullah b. Ali b. Ahmed Ebû Muhammed el-Mukrî bu sene rebiyülâhir ayında öldü. 464 yılı şaban ayında doğmuştu. Kurrâ, nahivci ve muhaddis idi. Kıraata dair eserleri vardı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK İKİNCİ (M. 1147-1148) YILI OLAYLARI

Boz-aba'nın Öldürülmesi

Emîr Boz-aba, Abbâs'ın öldürüldüğünü duyunca Fars ve Hûzistân' dan asker toplayıp Isfahân üzerine yürüdü ve şehri muhasara etti. Başka bir askerî birliği de Hemedan üzerine sevk etti, ayrıca el-Lihaf yöresindeki el-Mâhikî Kalesi'ne de üçüncü bir ordu gönderdi. el-Mâhikî'de bulunan askerlere gelince, Emîr Alp-kuş Günhar onların üzerine yürüdü ve onları kendi topraklarından uzaklaştırdı. el-Lihaf onun iktâı idi. Boz-aba daha sonra Sultan Mes'ûd'u yakalamak üzere Isfahân'dan yola çıktı; bunun üzerine Sultan onunla anlaşmak için haber gönderdi, fakat Boz-aba kabul etmedi ve sür'atle yola devam etti. Kara-tekin çayırında (Merc-i Kara-tekin) karşılaştılar ve savaş nizamına girip muharebeye tutuştular. Sultan Mes'ûd'un sağ ve sol cenâhı mağlûp oldu. İki tarafın merkezdeki kuvvetleri çok çetin bir şekilde savaştılar. Her iki taraf da sebat edip direndi. Savaş bir süre devam etti. Bu sırada Boz-aba atılan bir okla vurulup atından düştü. Başka bir rivayete göre ise, atı tökezleyip onu düşürdü. Boz-aba esir alınıp Sultan'ın huzuruna götürüldü ve Sultan'ın önünde öldürüldü. Boz-aba esir düşünce adamları da bozulup dağıldılar.

Sultan'ın bozulan sağ ve sol cenah kuvvetleri Hemedân'a vardı. İki taraftan da pek çok kişi öldürüldü. Bu savaş acemler (Arap olmayanlar) arasında vuku bulan en büyük savaşlardan biridir.

Kâbis Halkının Franklara İtaat Arz Etmesi ve Müslümanlar'ın Orayı Ele Geçirmesi

Bundan önceki sene Kâbis şehrinin hâkimi Reşîd adındaki bir zat idi. Reşîd öldü ve geride bir kaç çocuk bıraktı. Yûsuf adındaki azatlı kölesi onun küçük oğlu Muhammed'in yanına gitti, o da idareyi ona bıraktı. Yû-

suf büyük oğlu Muammer'i dışarı çıkardı, şehri ele geçirdi ve yaşının küçüklüğü sebebiyle Muhammed'i tahakkümü altına aldı.

Yûsuf efendisinin haremine saldırı niteliği taşıyan bazı hareketlerde bulunmuştur. Mesûliyet nakledene aittir. Haremdeki kadınlar arasında Benû-Kurra'ya mensup bir kadın vardı. Kardeşlerine haber gönderip içinde bulunduğu durumdan şikâyetçi oldu. Kardeşleri kadını almak için geldiler, fakat Yûsuf onlara mani oldu: «Bu efendimin karısıdır.» dedi ve onu teslim etmedi; bunun üzerine Benû-Kurra ile Muammer b. Reşîd İfrîkiyyé hükümdarı el-Hasan'ın yanına gittiler, Yûsuf'un yaptıklarını anlatarak şikâyetçi oldular. el-Hasan Yûsuf'a bu konuyla ilgili mektup yazdı, fakat Yûsuf: «Hasan benimle uğraşmaktan vazgeçmezse, Kabis'i Sicilya kralına teslim ederim.» dedi, bunun üzerine el-Hasan ona karşı asker sevk etti. Yûsuf bunu duyunca Frankların kralı Roger'e haber gönderip ona itaat arzetti ve: «Benû-Matrûh ile Trablus'ta yaptığın gibi senin nâibin olmak üzere Kâbis'in idaresini bana tevcih etiğine dair ahitnâme ve hil'at göndermeni istiyorum.» dedi, Roger de onu istediği hil'at ve ahitnâmeyi gönderdi. Yûsuf hil'atı giydi, Roger'in gönderdiği ahidnâme de halkın huzurunda okundu. Bunu duyan el-Hasan Kâbis'e ordu sevk etmek için sür'atle harekete geçti. Gönderdiği askerler Kâbis'e gidip şehrin önünde karargâh kurdular ve muhasaraya başladılar. Şehir halkı da onun Franklara itaat ettiğini görünce isyan etti ve şehri el-Hasan'ın askerlerine teslim etti. Yûsuf köşkte saklanıp müdafaaya çekildi. Askerler köşkü ele geçirinceye kadar savaşı sürdürdüler. Sonunda Yûsuf esir alındı. Onu cezalandırma işini Muammer b. Reşîd ile Benû-Kurra üstlendi. Zekerini kesip ağzına koydular ve bin bir türlü işkence ettiler.

Muammer, kardeşinin yerine Kâbis'in idaresini deruhte etti. Benû Kurra da kız kardeşini aldı. Yûsuf'un kardeşi İsâ ile Yûsuf'un oğlu, Rober'in yanına kaçarak ona iltica ettiler ve el-Hasan'ın yaptıklarından şikâyetçi oldular. Kral Roger buna öfkelendi. İnşaallah bunu 543 (1148 - 1149) yılı vukuatı arasında el-Mehdiyye'nin fethi münasebetiyle anlatacağız.

Akıllı İnsanların İbret ve Tedbir Alması Gereken Bir Olay

Kâbis şehrine hâkim olan Yûsuf Sicilya Kralı Roger'e bir elçi göndermişti. el-Mehdiyye hükümdarı el-Hasan'ın elçisiyle Yûsuf'un elçisi Roger'in yanında buluştular. İki elçi birbirleriyle tartışmaya girdi. Yûsuf'un elçisi el-Hasan'dan dolayı başlarına gelenleri anlattı ve onu kötüledi. Daha sonra ikisi aynı anda geri döndüler. İkisi de gemilerine binip gittiler. el-Hasan'ın elçisi posta güvercininin kanadına bir pusula bağla-

yıp Yusuf'un elçisinin yaptıklarını haber verdi, bunun üzerine el-Hasan hemen deniz yoluyla asker sevketti. Bunlar Yûsuf'un elçisini yakalayıp el-Hasan'ın huzuruna götürdüler. el-Hasan elçiye küfredip: «İslâm ülkesini Franklara verdin, bana dil uzatıp beni kötüledin.» dedi, sonra onu bir deveye bindirdiler, başına da bir kukulata geçirerek çan taktılar ve şehirde dolaştırıp teşhir ettiler. Münâdiler vasıtasıyla da: «İslâm ülkesini Franklar'a vermek için çalışanın cezası işte budur.» diye seslendiler. el-Mehdiyye'nin içine girince halk ona karşı ayaklandı ve taşlayarak öldürdüler.

Frankların Endülüs'ün el-Meriyye ve Diğer Bazı Şehirlerini İşgal Etmeleri

Franklar bu sene Endülüs'ün el-Meriyye şehrini muhasara edip karadan ve denizden sıkıştırdılar. Sonunda cebren işgal ettiler, pek çok kişiyi öldürüp bir çok şeyi yağmaladılar. Aynı şekilde Beyâsa ve Ceyyân şehirlerini de zapt ettiler. Bunların hepsi Endülüs'deki şehirlerdi. Daha sonra Müslümanlar buraları geri aldılar. Bunları inşaallah ileride anlatacağız.

Nûreddîn Mahmûd b. Zengî'nin Haçlıların Elindeki Bir Kaç Yeri Fethetmesi

Haleb hâkimi Nûreddîn Mahmûd b. Zengi bu sene Haçlı hakimiyetindeki topraklara girdi. Artah şehrini kılıç zoruyla fethedip yağmaladı. Ayrıca Mâbûlâ, Busrafûn ve Keferlâsâ kalelerini de zapt etti. Haçlılar, babası Zengî'nin öldürülmesinden sonra Nûreddin'in topraklarına göz dikmiş ve Zengî'den sonra onun aldığı toprakları geri alabileceklerini sanmışlardı. Nûreddin'in daha ilk günden bu kadar ciddiyet ve gayretle işe sarıldığını görünce düşüncelerinin gerçekleşmekten ne kadar uzak bir hayal olduğunu anladılar.

Hille'nin Ali b. Dübeys'ten Alınması ve Ali'nin Hille'ye Tekrar Dönmesi

Ali b. Dübeys'in adamları bu sene Hille ve civarında fazla fesat çıkarmağa başladılar, bu yüzden Ali hakkındaki şikâyetler çoğaldı; bunun üzerine Sultan Mes'ûd Hille'yi Emir Sâlârgird'e iktâ etti. Sâlârgird asker-

lerle birlikte Hemedân'dan Hille'ye hareket etti. Bağdâd askerlerinden bir grup da Sâlârgird'e katıldı, hepsi Hille üzerine yürüdüler. Ali de asker topladı. İki taraf Matîrâbâd'da karşılaştılar. Ali mağlûp oldu, Sâlârgird Hille'ye hakim oldu. Ali'nin aile efradına karşı gerekli tedbîrleri aldı. Askerler geri döndüler. Sâlârgird, gulâmları ve adamlarıyla Hille'de ikamet eti. Ali b. Dübeys ile Alp-kuş Gün-har'ın yanına gitti. Alp-kuş bu sırada iktâı olan el-Lihaf'da bulunuyordu. Ali, Alp-kuş'a Sultan hakkında suçlayıcı sözler söyledi ve ondan yardım istedi, bunun üzerine Alp-kuş, Ali ile beraber Vâsıt'a gitti ve Toruntay ile iş birliği yaptı. Birlikte Hille'ye gittiler, zilhicce ayında (nisan-mayıs 1148) Hille'yi Sâlârgird'in elinden aldılar. Sâlârgird daha sonra Hille'den ayrılıp Bağdâd'a döndü.

Çeşitli Olaylar

Bu sene cemaziyülevvel ayında (eylül-ekim 1147) el-Müstencid Billâh Yûsuf b. el-Muktefî Li-emrillah adına veliaht olarak hutbe okundu.

Avnüddin Yahyâ b. Hubeyre bu sene Dîvânu'z-zimân kâtipliğini, Zaîmüddin Yahyâ b. Ca'fer de hazine kâtipliğini deruhte ettiler.

Bağdâd'daki el-Bistâmî ribâtının şeyhi Ebû'l-Kâsım Tâhir b. Saîd b. Ebû Saîd b. Ebû'l-Hayr el-Müheynî bu sene rebiyülevvel ayında öldü.

Sultan Muhammed'in Halife el-Muktefî ile evli olan kızı Fâtıma Hatun da bu sene rebîülâhir ayında öldü.

Ebû'l-Hasan Muhammed b. el-Muzaffer b. Ali b. el-Müslime İbn Reîsür-rüesâ da bu sene recep ayında öldü. 484 (1091-1092) yılında doğmuştu. Sûfîliğe intisab etmiş ve saraydaki evini sûfîler için ribat haline getirmişti.

Seyfeddin Gazi b. Zengî bu sene Dârâ Kalesi üzerine yürüdü, burayı ve Mardin'deki diğer bazı kaleleri ele geçirdi. Daha sonra Mardin'e giderek şehri tahrip ve yağma etti.

Sebebi şudur:

Zengî öldürülünce Mardin ve el-Hısn hâkimleri Zengi'nin aldığı yerleri geri alıncaya kadar mücadeleye devam ettiler ve sonunda aldılar. Seyfeddin atabegliğin başına geçip yerleşince Mardin üzerine yürüdü ve muhasara etti. Şehirde çok büyük işler yaptı. Mardin hâkimi Temürtaş kendi beldesinde yapılanları görünce: «Hepimiz şehit Atabeg Zengî'den şikâyetçiydik. Nerede kaldı o günler? Zengî'nin zamanı bayram günleri gibiydi. Bizi defalarca muhasara etiği hâlde ne kendisi ve ne de askerle-

rinden biri parasız bir torba saman dahi almamış, Sultan'ın mallarına da saldırmamışlardı; halbuki bunun (Seyfeddin Gazi) ülkeyi tahrip ve yağma ettiğini görüyorum.» dedi.

Temürtaş daha sonra Seyfeddin ile haberleşti, anlaşmaya vardılar, kızını da Seyfeddin'e verdi, bunun üzerine Seyfeddin oradan ayrılıp Musul'a döndü. Hüsâmeddin Temürtaş'ın kızı, çeyizi hazırlandıktan sonra gönderildi. Gelin Seyfeddin Gazi ölmek üzere iken Musul'a vardı. Seyfeddin onunla gerdeğe girmedi. Gelin, vefâtına kadar Seyfeddin'in yanında kaldı, daha sonra Kutbeddin Mevdûd Musul'a hâkim oldu ve Temürtaş'ın kızıyla evlendi. Bunları inşaallah ileride anlatacağız.

İfrîkiyye'de bu yıl kıtlık oldu ve günlerce sürdü. İlk defa 537 (1142-1143) yılında kıtlık göründü. Ülke halkı çok zor durumda kaldı, öyle ki birbirlerini yediler. Çölde yaşayanlar açlıktan şehirlere akın ettiler, halk onlara kapılarını kapattı. Bunu veba salgını ve çok sayıdaki ölüm olayları takip etti; öyle ki, ülke tamamen ıssız kaldı. Öyle evler vardı ki, aile efradından hiç kimse kalmamıştı. Büyük bir kısmı yiyecek bulmak umuduyla Sicilya'ya gitti. Yolda büyük sıkıntılara maruz kaldılar.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ (M. 1148-1149) YILI OLAYLARI

Franklar'ın İfrîkiyye'deki el-Mehdiyye Şehrine Hakim Olmaları

541 (1146-1147) yılı vukuatı arasında Kâbis şehri hâkimi Yûsuf'un adamlarının Sicilya kralı Roger'in yanına gidip yardım istediklerini ve onun bu hadiseye çok öfkelendiğini anlatmıştık. Sicilya Kralı Roger ile İfrikiyye hükümdarı el-Hasan b. Ali b. Yahyâ b. Temîm b. el-Muizz b. Bâdis es-Sanhâcî arasında iki senelik barış ve anlaşma vardı. Roger İfrîkiyye'deki Müslümanlar'ın başına gelen kıtlık felâketi dolayısıyla ortaya çıkan fırsatın kaçmak üzere olduğunu anladı. Kıtlık felâketi 537 (1142-1143) yılından bu yıla kadar bütün Mağrib'de devam etmişti. En fazla kıtlık çekilen yıl 542 (1147-1148) yılı olmuştu. Kıtlık yüzünden insanlar şehirlerini ve köylerini terk ettiler, büyük bir kısmı Sicilya'ya gittiler. İnsanlar birbirlerini yediler. Halk arasında ölüm olayları çoğaldı. Roger bu felâketi ganimet bildi, çok sayıda donanma inşâ etti, yaklaşık iki yüz elli savaş gemisinden oluşan ve içerisi asker, silâh ve erzak dolu bir donanma hazırladı.

Donanma Sicilya'dan yola çıkıp Kavsara adasına vardı. Burası el-Mehdiyye ile Sicilya arasında bir yerdi. Burada el-Mehdiyye'den gelen bir gemiyle karşılaştılar. Gemidekileri yakalayıp donanma komutanı Gergius'un yanına getirdiler. Komutan onlara İfrîkiyye'nin durumunu sordu. Gemide güvercin kafesleri buldular. Onlara bu güvercinlerden hiç gönderip göndermediklerini sordu, Müslümanlar onlarla hiç bir şey göndermediklerine yemin ettiler, bunun üzerine komutan güvercini yanında bulundurarr adama kendi el yazısıyla: «Biz Kavsara adasına varınca, orada Sicilya'dan gelmiş gemiler bulduk. Onlara yenilmiş ve bozguna uğramış olan donanmayı sorduk, onun el-Kostantiniyye adalarına doğru açıldığını söylediler.» mealinde bir mesaj yazmasını emretti.

Güvercin salıverildi ve el-Mehdiyye'ye vardı. Emîr el-Hasan ve halk bu mesajdan dolayı çok sevindiler. Gergius bununla el-Mehdiyye'yi aniden basmak istiyordu. Gergius daha sonra hareket etti. el-Mehdiyye'ye seher vaktinde daha henüz halk evlerinden çıkmadan varmayı planladılar. Eğer bu planları tam olarak gerçekleşseydi hiç kimse kurtulamazdı. Allah Taâlâ üzerlerine korkunç bir rüzgâr gönderdi ve bu yüzden geri dönmek zorunda kaldılar. Ancak küreklerle yol alabildiler. 2 safer (22 Haziran 1148) günü Franklar henüz oraya varmadan gün doğmuş ve halk onları görmüştü.

Gergius bu durumu, plan ve taktiğinin işe yaramadığını görünce Emîr el-Hasan'a elçi gönderip: «Ben bu donanmayla sadece Kâbis şehri hâkimi Muhammed b. Reşîd'in intikamını almak ve onu yerine iade etmek gayesiyle gelmiştim, fakat seninle aramızda şu zamana kadar yeminler ve anlaşmalar var. Senden bize katılmak üzere asker istiyoruz.» dedi.

Bunun üzerine el-Hasan fukahayı ve ileri gelen zevatı toplayıp onlarla istişare etti. Onlar: «Düşmanımızla savaşalım, çünkü beldemiz müstahkemdir.» dediler. el-Hasan ise: «Onların karaya çıkıp bizi karadan ve denizden muhasara etmelerinden korkarım, bu takdirde bizim erzak ikmali yapmamıza mani olurlar. Yanımızda ise bir ay yetecek kadar bile erzak yoktur. O zaman bizi cebren teslim alırlar. Ben Müslümanların esir düşmekten ve öldürülmekten kurtulmalarının hükümdarlıktan daha hayırlı olduğunu düşünüyorum. Gergius benden Kâbis'e kadar asker istedi. Eğer bunu yaparsam Müslümanlara karşı kâfirlere yardım etmek bana helâl olmaz. Eğer bu teklifi kabul etmezsem, o zaman da: «Aramızdaki anlaşmayı bozdu.» diyecek ve karayla aramıza girinceye kadar bize mani olmak isteyecektir. Halbuki bizim ona mukavemet edecek gücümüz yoktur. Yapılacak en doğru iş çoluk çocuğumuzla şehri terketmemizdir. Bizim gibi düşünenler bizimle birlikte gelsinler.» dedi.

el-Hasan daha sonra şehirden ayrılma emri verdi, kendisine katılanları ve hafif eşyaları yanına alıp çıktı. Halk da ileri gelen zevatın riyasetinde çoluk-çocuğu, hafif malları ve ev eşyalarını yanına alıp şehir dışına çıktı. Halkın bir kısmı da Hristiyanların yanında kiliselere gizlendiler. Donanma rüzgâr sebebiyle günün üçüncü dilimine kadar el-Mehdiyye'ye yaklaşamadı. Şehirden dışarı çıkmağa kârar verenlerden hiç kimse kalmadı. Franklar şehre varıp hiç bir engel ve mukavemetle karşılaşmadan içeri girdiler. Gergius saraya girdi ve olduğu gibi durduğunu gördü. el-Hasan hükümdarlara ait bir kaç hafif eşya dışında hiç bir şey almamıştı. Yakın adamlarından müteşekkil bir grup da oradaydı. Hazinelerin değerli malzemelerle ve silâhlarla dolu olduğunu gördü. Benzerine ender rastlanan enteresan şeylerin hepsi sarayda olduğu gibi duruyordu. Gergius bunları mühürledi ve el-Hasan'ın cariyelerini sarayında topladı.

Bu hânedandan Zîrî b. Münâd'dan el-Hasan'a kadar dokuz kişi İfrîkiyye hükümdarı olmuştur. Hükümdarlık müddetleri ise iki yüz sekiz yıldır. 335-543 (946/947 - 1148-1149) yılları arasında hükümdarlık etmişlerdir. el-Hasan kumandanlardan birini Kral Roger'e elçi olarak göndermiş, bu kumandan Kral'dan şahsı ve ailesi için emân almıştı. Bu sebeple onlarla beraber şehri terketmedi. Kral şehre hâkim olunca yaklaşık iki saat kadar yağma edildi ve emân verildiği duyuruldu, bunun üzerine saklananlar dışarı çıktılar. Gergius ertesi sabah yakınına gelen Araplara haber gönderdi. Araplar onun yanına girince, Gergius onlara iyi davrandı ve çok miktarda mal verdi. el-Mehdiyyeli askerlerden orada kalan bir taifeyi şehri terk eden Araplara emân verdiğini bildirmek üzere gönderdi. Bunlar açlıktan ölmek üzere olan kadın ve çocukları taşıyan hayvanları da yanlarında götürmüşlerdi. Bunların el-Mehdiyye'de yerin altına sakladıkları şeyler ve emanetleri vardı. Kendilerine Gergius'un emannâmesi ulaşınca hemen döndüler. Bir cuma bile geçmeden şehir halkının büyük bir kısmı geri döndü.

el-Hasan'a gelince, o ailesi ve çocuklarıyla el-Muallaka'da bulunan Muhriz b. Ziyâd'ın yanına gitti. Yakın hizmet erbabı ve kadınlar hariç 12 erkek çocukları vardı. Yolda Hasan b. Sa'leb adlı bir Arap emîri ona rastladı ve divandan kendisine ayrılan malı istedi, fakat el-Hasan alınmasından korkarak para çıkaramadı. Oğlu Yahya'yı ona rehine olarak verdi ve ikinci gün Muhriz'in yanına vardı. el-Hasan onu bütün Araplara üstün tutmuş ve ihsanda bulunmuştu. el-Hasan pek çok mal ile onun yanına vardı, Muhriz de onu çok güzel karşıladı, başına gelen felâketlere üzüldü. el-Hasan bir kaç ay onun yanında kaldı, fakat el-Hasan oturup durmak istemiyordu. Fâtımî halifesi el-Hâfız'ın yanına Mısır'a gitmek istedi. Bu sefer için bir gemi satın aldı. Frank kumandanı Gergius bunu haber aldı ve onu yakalamak için savaş gemileri hazırlattı, bunun üzerine el-Hasan bundan vaz geçti ve Magrib'de bulunan Abdülmü'min'in yanına gitmeğe karar verdi. Büyük çocukları Yahyâ, Temîm ve Ali'yi Hammâdiler'den Yahyâ b. el-Aziz'in yanına gönderdi. Zîrîler ve Hammâdîler amca çocuklarıydı. el-Hasan, Yahya b. el-Azîz'den yanına gitmek, onunla yaptığı anlaşmayı yenilemek ve onun yanından Abdülmü'min'e gitmek için izin istedi. Yahyâ izin verdi ve el-Hasan onun yanına hareket etti. el-Hasan oraya varınca Yahyâ onunla hiç görüşmedi ve el-Hasan ile çocuklarını Benû Mazgannây adasına gönderdi. Her hangi bir harekette bulunmalarına mani olmak maksadıyla da yanına muhafızlar görevlendirdi. Onlar Abdülmü'min Bicâye'yi 547 (1152-1153) yılında ele geçirinceye kadar orada kaldı. el-Hasan bu tarihte onun yanına geldi. Onun durumunu 547 yılı vukuatı arasında anlatmıştık.

Gergius el-Mehdiyye'de yerleştikten bir hafta sonra Safakos (Sfax) şehrine bir donanma sevk etti, başka bir donanmayı da Sûse şehrine gön-

derdi. Sûse valisi Emir el-Hasan'ın oğlu Ali idi. Sûse halkı el-Mehdiyye'nin başına gelenleri duymuştu. Bu olay üzerine Ali b. el-Hasan babasının yanına gitti. O çıktığı için halk da şehri terk etti. Bu sebeple Franklar 12 safer (2 Temmuz 1148) tarihinde hiç bir mukavemetle karşılaşmadan Sûse'ye girdiler. Safakus (Sfax) halkına gelince, çok sayıda Arap onların yanına geldi. Halk onlar sayesinde güçlendi ve Franklara karşı koydu. Şehir halkı Franklar'ın üzerine yürüyüp onları mağlûp etti. Halk şehirden sürüp çıkarıncaya kadar onları takip etti. Daha sonra Franklar geri dönüp Safakus (Sfax) halkına hücum ettiler. Halk mağlûp oldu ve bir kısmı şehre dönerken bir kısmı da çöllere çekildiler. Aralarından çok sayıda insan öldürüldü. Franklar şehre girip şiddetli bir savaştan sonra Safakus'u (Sfax) zapt ettiler, pek çok kişiyi öldürdüler, geri kalanlar ve kadınlar esir alındılar. Bu hadise 23 safer (13 Temmuz 1148) tarihinde vukubuldu. Sonra halka emân verdiler ve halk geri döndü. Karılarını ve çocuklarını kurtardılar. Franklar daha sonra Sefakuslulara Sûse ve el-Mehdiyye halkına merhamet ettiler. Bu olaylardan sonra Kral Roger'in bütün İfrîkiyye halkına emân verdiğini bildiren ve güzel vaatlerini ihtiva eden mektupları geldi.

İşgal ettiği yerlerin durumu düzelince Gergius bir donanmayla İklîbiyye Kalesi'ne yürüdü. Burası müstahkem bir kaleydi. Gergius'un oraya geldiğini duyan Araplar orada toplandılar. Franklar da onların üzerine varıp savaşa tutuştular, fakat Franklar mağlûp oldu ve çok sayıda adamları öldürüldü. Büyük zarar ve kayıplarla el-Mehdiyye'ye döndüler. Trablusgarb'dan Tunus yakınlarına, el-Mağrib'den Kayrevân önlerine kadar bütün bu saha Frankların eline geçti.

Franklar'ın Dımaşk'ı Muhasarası ve Seyfeddin Gazi b. Zengî'nin Yaptıkları

Alman imparatoru bu sene çok sayıda insan ve büyük bir Frank kitlesiyle İslâm ülkelerini zapt etmek maksadıyla ülkesinden yola çıktı. Sayıca çokluğuna, para, silâh ve techizatının bolluğuna güvenerek basit bir savaşla İslam ülkelerini işgal edeceğinden hiç şüphe etmiyordu. Suriye'ye varınca oradaki Franklar da onun yanına gittiler ve hizmetine girdiler, emir ve yasaklarına riayet ettiler. Alman imparatoru onlara Dımaşk'ı muhasara ve zannınca zapt etmek üzere kendisiyle birlikte gelmelerini emretti. Suriye'deki Franklar da imparatorla yola çıktılar ve Dımaşk önlerinde karargâh kurup şehri muhasara ettiler. Dımaşk'ın hâkimi Mucîreddin Abak b. Börü b. Tuğtekin idi. Fakat onun sözü geçmiyordu. Şehirde nüfuz

ve hakimiyet dedesi Tuğtekin'in memlûkü Muîneddin Ünerîin elindeydi. Muîneddin akıllı, adaletli, hayır sever, güzel ahlâklı bir emîrdi. Asker toplayıp Dımaşk'ı muhafaza ve müdafaa etti.

Haçlılar Dımaşk'ı muhasaraya başladılar. 6 rebiyülevvel (25 Temmuz 1148) günü süvari ve piyade kuvvetleriyle hücuma geçtiler. Şehir halkı da onlara karşı çıktı ve onlarla savaşa girdiler. Sabır ve sebatla savaşı sürdürdüler. Haçlılarla savaşmak üzere çıkan halk arasında Fakîh Huccettüddîn Yusuf b. Dî-Nas el-Fandlavî el-Mağribî de vardı. Büyük bir şeyh, âlim ve fakih bir zat idi. Muînüddin onu görünce yaya olarak yanına gitti ve selâm verip: «Ya şeyh! Sen yaşlılığından dolayı mazursun, biz Müslümanları müdafaa ederiz.» dedi ve ondan geri dönmesini istedi; fakat şeyh geri dönmedi ve Allah Taâlâ'nın: **«Allah Mü'minlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürler.»** (Tevbe suresi 9/111) mealindeki âyet-i kerîmesini kastederek: «Ben canımı Allah yolunda feda ettim, Allah benim canımı ve malımı satın aldı.» dedi.

Sonra Haçlıların üzerine saldırdı ve Dımaşk'tan yarım fersah mesafede «en-Neyreb» denilen yerde öldürülünceye kadar onlarla savaştı.

Haçlılar kuvvetlenirken Müslümanlar zayıfladı. Alman İmparatoru ilerleyip el-Meydânu'l-ahdar'a kadar geldi ve orada karargâh kurdu. Halk onun şehri ele geçireceğine kesin gözüyle bakıyordu. Muîneddin, Seyfeddin Gazi b. Atabeg Zengî'ye elçi gönderip onu Müslümanlara yardıma ve düşmanları oradan uzaklaştırmağa davet etti, o da askerlerini toplayıp hemen Suriye'ye hareket etti, kardeşi Nûreddin Mahmûd'u da Haleb'den yanına aldı. Birlikte Hıms'a indiler. Seyfeddin, Muîneddin'e elçi gönderip: «Ülkemdeki eli silâh tutan herkesi yanıma alıp geldim. Oraya gelip Haçlılarla karşılaşmak için nâiblerimin Dımaşk'ta olmasını istiyorum. Eğer mağlûp olursam askerimle şehre girer ve oraya sığınırım, galip gelirsem şehir yine sizindir, ben bu konuda sizinle çekişmem.» dedi.

Bunun üzerine Muîn Jdin Haçlılara haber gönderip onları tehdit etti, «Dımaşk'dan ayrılmazsanız şöyle şöyle yaparım.» dedi. Bu tehdit üzerine Haçlılar olur ki, Seyfeddin ile çarpışmak zorunda kalır ve çok yaralanırız diye korkup savaşmaktan vaz geçtiler, böylece canlarını kurtardılar. Halkın Dımaşk'ı müdafaa cesareti arttı ve savaşa girmekten kurtuldular. Muînüddin Avrupa'dan yeni gelen Franklara: «Şarkın hükümdarı buraya geldi; ya çeker gidersiniz, ya da ben şehri ona teslim ederim, o zaman da pişman olursunuz.» dedi. Suriye'den gelen Haçlılara da: «Siz hangi akılla bize karşı bunlara yardım ediyorsunuz? Bilirsiniz ki eğer onlar Dımaşk'a hâkim olurlarsa sahildeki bütün yerleri elinizden alırlar. Bana gelince, eğer şehri müdafaadan âciz kalırsam Seyfeddin'e teslim ederim.

Yine iyi bilirsiniz ki, eğer Seyfeddin Dımaşk'a hâkim olursa sizin onunla beraber Suriye'de kalmanız da mümkün değildir.» dedi; bunun üzerine Haçlılar Alman imparatorundan ayrılmağa razı oldular. Muîneddin de Banyas kalesini onlara teslim edeceğine söz verdi.

Sahilden gelen Haçlılar Alman imparatoruyla görüşüp Seyfeddin'in çok sayıda askeri olduğunu ve sürekli yardım geldiğini, onun Dımaşk'ı zapt etmesi hâlinde ona mukavemet edemeyeceklerini söyleyerek onu korkuttular. Dımaşk'tan ayrılıncaya kadar bu telkine devam ettiler, sonra da Banyas kalesini teslim aldılar. Almanya'dan gelen Frankar Kostantıniyye'nin gerisinde yer alan ülkelerine geri döndüler. Allah Mü'minleri onların şerrinden kurtardı.

el-Hâfız Ebû'l-Kâsım b. Asâkir **Târîh-i Dımaşk**'ta, âlimlerden birinin kendisine rüyasında el-Fandlavi'yi gördüğünü ve ona: «Neredesin, Allah sana nasıl muamele etti?» diye sorduğunu, onun da: «Allah beni bağışladı ve ben şu anda Adn cennetlerinde karşılıklı konulmuş divanlar üzerindeyim.» cevabını verdiğini yazar.

Nûreddin Mahmûd b. Zengî'nin el-Urayma Kalesini Zaptı

Franklar Dımaşk'tan ayrılınca Nûreddin de el-Urayma kalesine yürüdü, Frankları'n elindeki bu kaleyi zapt etti.

Sebebi şudur:

Alman imparatoru Suriye'ye gittiğinde Funş'un oğlu da onun yanındaydı. Funş'un oğlu Frank hükümdarlarının soyundandı ve Trablusşâm'ı Müslümanlar'ın elinden alan şahıs bunun dedesiydi. Funş'un oğlu el-Urayma kalesini ele geçirmiş ve daha sonra Trablus'u kontun elinden almak istediğini söylemişti. Bunu duyan kont, Nûreddin Mahmûd'a elçi göndermişti. Nûreddin ile Muîneddin Üner Baalbekk'de bir araya gelmişlerdi. Trablus kontu, Nûreddin ve Üner'e el-Urayma Kalesi'ne yürüyüp burayı Funş'un oğlundan almalarını söyledi, bunun üzerine Nûreddin ile Üner askerleriyle sür'atle Funş'un oğlunun üzerine yürüdüler, bu arada Hıms'ta bulunan Seyfeddin'e de haber gönderip ondan yardım istediler, o da Cezîret ibn Ömer ve diğer bazı yerlerin valisi olan Emîr İzzeddin Ebû Bekr ed-Dübeysî'nin kumandasındaki büyük bir orduyu onlara yardım gönderdi. Nûreddin ile Üner kale önlerinde karargâh kurup muhasara ettiler. Funş'un oğlu da oradaydı. Kaleyi müdafaa ederek teslim olmayı reddetti. Müslümanlar kaleye bir kaç defa hücum ettiler. Lağımcılar kaleye doğru ilerleyip surları deldiler, bunun üzerine oradaki Franklar teslim olmak istediler. Müslümanlar kadın ve çocukları esir aldılar. Funş'un oğlu da

onların arasındaydı. Kaleyi tahrip edip Seyfeddin'in yanına döndüler. O zaman Funş'un oğlu şu darb-ı meseli söylemişti. «Deve kuşu iki boynuz umuduyla çıktı, fakat kulaksız döndü.»

Sultan Mes'ûd ile Bir Grup Emîr Arasında Çıkan Anlaşmazlık, Emîrlerin Bağdâd'a Varmaları ve Irak'ta Yaptıkları İşler

Büyük emîrlerden bir grup bu sene Sultan Mes'ûd'dan ayrıldılar. Âzerbaycân'lı olan bu emîrler arasında Gence ve Errâniyye şehirlerinin sahibi İldeniz el-Mes'ûdî, Emîr Kaysar, el-Cibâl'den Alp-kuş Gün-har ve Sultan Mes'ûd'un memlûklerinden Hâcib Tatar, Vâsıt şahnesi Toruntay el-Mahmûdî, İldeniz (?) Karkub ve ibn Toğa-yürek vardı.

Bunun sebebi Sultan Mes'ûd'un Has-beg'in tarafını tutup onları uzaklaştırmak istemesiydi. Bu emîrler Sultan'ın Abdurrahman, Abbâs ve Boz-aba'ya yaptığını kendilerine de yapmasından korktular ve Sultan Mes'ûd'dan ayrılarak Irak taraflarına gittiler. Hulvân'a varınca Bağdâd ve Irak'ın diğer şehirlerindeki ahali korktu, bu arada fiyatlar arttı. Halife el-Muktefî Liemrillâh surların ve yıkılan yerlerin onarılmasını emretti. Halife daha sonra vaiz el-İbâdî'yi bu emirlerin yanına gönderdi, fakat emîrler onun sözünü dinlemediler. Rebiyülâhir ayında (ağustos-eylül 1148) Bağdâd'a vardılar. Melik Muhammed b. Sultan Mahmûd da onlarla beraberdi. Şehrin doğu yakasına indiler. Bağdâd şahnesi Mes'ûd Bilâl Halife'den korkup şehri terk etti ve kendine ait olan Tekrît'e gitti. Bağdâd halkı çok zor durumda kaldı. Hille hâkimi Ali b. Dübeys de onların yanına geldi ve şehrin batı tarafında konakladı, bunun üzerine Halife kendisini müdafaa ve himaye etmek üzere asker topladı.

Bu emîrlerle Bağdâd halkı ve orada bulunan askerler arasında çatışma çıktı. Bir kaç defa savaştılar. Bir gün Arap olmayan emîrler hile ve desise gayesiyle Bağdâd halkı karşısında mağlûp olmuş gibi yaptılar, halk da onları takip etti. Halk Bağdâd'dan uzaklaşınca bu emîrler geri dönüp üzerlerine saldırdılar. Askerlerin bir kısmı da Bağdâd halkını arkadan çevirdi. Halkı kılıçtan geçirdiler, pek çok kişi öldürüldü, büyük küçük kimseyi sağ bırakmadılar, bu arada ahlâk dışı işler yaptılar. Bağdâd halkı benzerini görmedikleri bir musibete mübtelâ oldu.

Pek çok kişi öldürüldü, yaralandı ve esir alındı. Bunlardan bir kısmı öldürüldü bir kısmı da teşhir edildi. Halk tanıdığı ölüleri defnetti, tanınmayanlar ise çölde atılmış vaziyette kaldı. Askerler şehrin batı tarafında-

ki mahallelere dağıldılar, halktan çok miktarda mal aldılar. Düceyl ve diğer bazı yerleri yağmaladılar, kadınları ve çocukları esir aldılar.

Emîrler daha sonra toplanıp et-Tâc'ın karşısında konakladılar, yer öpüp özür dilediler. Akşama kadar Halife ile emîrler arasında elçiler gidip geldi, bilâhere emîrler çadırlarına dönüp en-Nehrevân'a gittiler, o yöreyi de yağmaladılar ve bozgunculuk yaptılar. Bağdâd şahnesi Mes'ûd Bilâl de Tekrît'den Bağdâd'a döndü.

Daha sonra bu emîrler dağılıp Irak'tan ayrıldılar. Emîr Kaysar Âzerbaycân'da öldü. Bütün bu olaylar cereyan ederken Sultan Mes'ûd el-Cibâl'de oturuyordu. Sultan Mes'ûd ile amcası Sultan Sencer arasında devamlı olarak elçiler gidip geliyordu. Sultan Sencer bir elçi göndererek Sultan Mes'ûd'un Has-beg'i önemli mevkilere geçirmesini kınadı ve onu uzaklaştırmasını emretti; hattâ eğer onu uzaklaştırmazsa üzerine yürüyüp kendisini tahtından uzaklaştıracağını söyleyerek tehdit etti, fakat Sultan Mes'ûd demagojik ifadeler kullanıyor ve amcasının emrini yerine getirmiyordu, bunun üzerine Sultan Sencer Rey üzerine yürüdü. Sultan Mes'ûd onun Rey'e vardığını duyunca yanına gidip onu bin bir güçlükle razı etti ve içinde beslediği duygulardan vaz geçmesini istedi, Sultan Sencer de sakinleşti. İnşaallah ileride anlatacağımız gibi, Sultan Sencer ile Mes'ûd 544 (1149-1150) yılında buluşmuşlardı.

Haçlıların Yağra'da Mağlûp Olmaları

Nûreddin Mahmûd b. Zengî bu sene Suriye'de «Yağra» denilen yerde Haçlıları mağlûp etti. Haçlılar baskın ve yağma maksadıyla Haleb üzerine yürümek istiyorlardı. Nûreddin bunu öğrenince askerleriyle Haçlılar'ın üzerine yürüdü. Yağra'da karşılaşıp çok çetin bir savaşa tutuştular. Savaş Haçlıların mağlûbiyetiyle sonuçlandı. Pek çok kişi öldürüldü, ileri gelen Haçlı reislerinden müteşekkil bir taife de esir alındı. Haçlılardan kurtulanların sayısı azdı. Ganimet ve esirleri kardeşi Seyfeddin'e, Bağdâd'daki Halife'ye, Sultan Mes'ûd'a ve diğer bazı zevata gönderdi.

Gurluların Gazne'yi Zaptı ve Daha Sonra Oradan Ayrılmaları

Gur hükümdarı Sûrî b. el-Hüseyn bu sene Gazne üzerine yürüdü ve şehri zapt etti.

Sebebi şudur:

Sûrî'nin daha önce hükümdar olan kardeşi Muhammed b. el-Hüseyn, Sebüktekin hanedanından Gazne Sultanı Behram-şâh b. Mes'ûd b. İbrâhim

ile sıhriyyet (evlilik yoluyla akrabalık) tesis etmiş ve bu sıhriyyet dolayısıyla şan ve şöhreti artmış, himmeti yücelmişti. Muhammed b. el-Hüseyn daha sonra büyük bir ordu teşkil edip Gazne'yi ele geçirmek üzere yürüdü. Başka bir rivayete göre ise, Muhammed oraya hizmet ve ziyaret maksadıyla gitiğini söylemesine rağmen aslında hileyle ve haince Gazne'ye hâkim olmak istiyordu. Behram-şâh bunu anladı, onu yakalayıp hapse attı, sonra da öldürdü. Onun öldürülmesi Gurluların çok ağrına gitti, fakat bir türlü onun intikamını alamadılar.

Muhammed öldürülünce yerine kardeşi Sâm b. el-Hüseyn geçti. Sâm, çiçek hastalığından ölünce kardeşi Sûrî b. el-Hüseyn Gur topraklarına hâkim oldu. Durumu kuvvetlendi ve ülkeye iyice yerleşip idareye hâkim oldu. Süvari ve piyade birliklerinden teşkil ettiği orduyla öldürülen kardeşinin intikamını almak ve Gazne tahtını ele geçirmek maksadıyla yürüdü. Oraya vardı ve 543 yılının cemaziyülevvel ayında (eylül-ekim 1148) Gazne'yi zapt etti.

Behram-şâh Hindistan'a gitmek üzere oradan ayrıldı. Çok sayıda asker toplayıp tekrar Gazne'ye döndü. Ordunun başında Hindistan emîri es-Sâlâr el Hasan b. İbrâhim el-Alevî vardı. Sûrî b. el-Hüseyn el-Gûrî'nin yanında kalan ve onun hizmetine giren Gazne askerleri zâhiren Sûrî ile aynı safta idiyse de gönülleri aslında Behram-şâh'tan yanaydı. Sûrî ile Behram-şâh karşılaşınca Gazne askerleri Behram-şâh'ın yanına dönerek onun saflarına katıldılar ve Gur hükümdarı Sûrî'yi ona teslim ettiler. Behram-şâh 544 yılı muharreminde (mayıs-haziran 1149) Gazne'ye hakim oldu. Gur Hükümdarı Sûrî ile Seyyid el-Mâhiyânî'yi yine 544 yılı muharrem ayında (mayıs-haziran 1149) idam etti.

Sûrî cömert bir insandı, çok mert bir hükümdardı; hatta rast gelenin eline düşsün diye dirhemleri fakirlere sapanlarla atardı.

Daha sonra Gurlular tekrar gelip Gazne'yi zapt ve tahrip ettiler. Bu olayları 547 yılı (1152-1153) vukuatı arasında anlattık. Burada Gurlular devletinin ilk yıllarından bahsettik, çünkü bu sırada onların mevki ve itibarları artmıştı. el-Cibâl'den ayrılıp Horasân'a gittiler, şan ve şöhretleri arttı. Bazan da, yukarıda zikretiğimiz gibi, ihtilâfa düştüler. Doğrusunu Allah bilir.

Frankların Endülüs'teki Bazı Şehirleri Zaptı

Franklar bu sene Endülüs'teki Tartûşa şehrini, bütün kalelerini, Larida ve Efraga'nın kalelerini de zapt etitler. O yöredeki bütün şehirleri

Müslümanların arasındaki ihtilâftan yararlanarak ele geçirdiler, günümüze kadar da onların elinde kaldı.

Çeşitli Olaylar

Babası «el-Haffâf» adıyla tanınan Ebû Bekr el-Mübârek b. el-Kâmil b. Ebû Gâlib b. Ebû Gâlib el-Bağdâdî bu sene öldü. Sema yoluyla pek çok hadis öğrendi.

Bu sene askerlerin yüzünden Irak'ta fiyatlar arttı ve erzak bulmak imkânsız hale geldi. Sevad halkı malları ellerinden alındığı için perişan hâlde Bağdâd'a geldiler, aç ve çıplak bir vaziyette helâk oldular. Ayrıca daha bir çok bölgede Horasân, el-Cibâl, Isfahân, Fars, el-Cezîre ve Suriye'de de kıtlık oldu. Mağrib'e gelince yağmur yağmadığı ve düşman işgal ettiği için en şiddetli kıtlık orada oldu.

İbrâhim b. Nehbân el-Ganevî er-Rakkî bu sene öldü. 459 (1066-1067) yılında doğmuştu. el-Gazzâlî ve eş-Şâşî'nin sohbetinde bulundu. Humeydî'nin **el-Cem' beyne's-Sahîhayn** adlı eserini rivayet etti. Horasân'ın imamı, hanefî fakihi Ebû'l-Fazl el-Kirmânî de bu sene zilkade ayında öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ (M. 1149-1150) YILI OLAYLARI

Seyfeddin Gazi'nin Ölümü, Onun Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler ve Kardeşi Kutbeddin'in Atabegliğin Başına Geçmesi

Musul hâkimi Seyfeddin Gazi b. Atabeg Zengî bu sene akut bir hastalıktan vefat etti. Hastalığı artınca, Bağdâd'a haber gönderip Evhadu'z-Zamân'ı çağırdı, o da Seyfeddin'in yanına gelip hastalığının şiddetini gördü, onu tedavi etti, fakat tedavi fayda vermedi ve cemaziyülâhir ayının sonlarında (25 Ekim - 3 Kasım 1149) öldü. Musul'daki hâkimiyeti üç yıl bir ay ve yirmi gündür. Siması ve gençliği güzeldi. 500 (1106-1107) yılında doğmuştu. Musul'da yaptırdığı medresede defnedildi. Geride bir erkek çocuk bıraktı. Amcası Nûreddin Mahmûd onu terbiye edip yetiştirmişti. Eğitimine itina gösterdi, güzelce terbiye etti, onu kardeşi Kutbeddin Mevdûd'un kızıyla evlendirdi, fakat çok geçmeden o da henüz gençliğinin baharında öldü. Nesli sona erdi.

Cömert, güzel ahlâklı, cesur ve akıllı bir insandı. Askerleri için günde iki defa sabah akşam yemek yaptırırdı. Sabah yemeğinde yüz baş iyi cins koyun bulunurdu. Başında ilk defa sancak taşıyan odur. Askerlere bellerinde kılıç, dizlerinin altında da çomak olmadan yola çıkmamalarını emrederdi. O böyle yapınca çevredeki diğer hükümdar ve valiler de ona uydular. Musul'da el-Medresetü'l-Atabekiyyetü'l-Atika'yı o yaptırdı. Bu en güzel medreselerden biridir. Bu medreseyi Hanefî ve Şâfiî fakihlerine vakfetti. Aynı şekilde Sûfîler için de Musul'da Babu'l-Merşraa'da bir ribat yaptırdı, fakat yapmak istediği diğer hayır müesselerini gerçekleştirmesine ömrü yetmedi. Çok gayretli ve çalışkandı. Şair Şihâbeddin el-Hîs-Bîs Seyfeddin Gazi'nin yanına gidip yazdığı bir kasideyle onu övünce, şaire hilatler vs. hariç bin dînâr verdi. Bu da onun cömertliğini gösterir.

Seyfeddin Gazi vefat ettiği sırada kardeşi Kutbeddin Musul'da ikamet ediyordu. Vezir Cemâleddin ve ordu kumandanı Zeynüddin Ali ata-

begliğin başına onu geçirmeğe karar verdiler. Kutbeddin'i getirtip yemin etmesini istediler, kendileri de ona bağlı kalacaklarına yemin ettiler. Kutbeddin'i hükümet sarayına götürmek üzere ata bindirdiler. Zeynüddin Ali de onun rikâbında yürüyordu. Musul, el-Cezîre ve Suriye gibi kardeşi Seyfeddin'e tabi olan bütün bölgeler Kutbeddin'e itaat arzetti.

Atabegliğin başına geçince Hüsâmeddin Temürtaş'ın kızıyla evlendi. Kardeşi Seyfeddin daha önce bu Hâtun ile evlenmiş, fakat zifafa girmeden ölmüştü. Kutbeddin'in, Seyfeddin, İzzeddin ve diğer bazı çocuklarının annesidir.

Nûreddin'in Sincâr'ı Ele Geçirmesi

Kutbeddin Mevdûd kardeşi Seyfeddin Gazi'den sonra Musul'a hâkim olunca büyük kardeşi Nûreddin Mahmûd Suriye'de bulunuyordu. Haleb ve Hama onun elindeydi. Bir grup emîr ona mektup yazıp atabegliğin başına onu geçirmek istediler. Ona mektup yazanlar arasında Şemseddin Muhammed'in babası Abdülmelik el-Mukaddem de vardı. Abdülmelik bu sırada Sincâr'da mustahfız idi. Nûreddin Mahmûd'a elçi gönderip onu Sincâr'ı teslim almak üzere gelmesi için davet etti, bunun üzerine Nûreddin devletinin emîrlerinden müteşekkil yetmiş süvariyle yola çıktı, diğer adamlarını geride bırakıp az sayıda neferle Mâkisîn'e vardı.

Çok yağmurlu bir gündü. Kapı muhafızı onları tanımadı, şahneye silâhlı bir Türkmen taifesinin şehre girdiğini haber verdi, fakat daha o sözünü bitirmeden Nûreddin şahnenin yanına girdi. Şahne hemen kalkıp Nûreddin'in elinden öptü, geri kalan adamları da ona iltihak etti. Daha sonra Sincâr'a gitti. Sincâr'a vardığında yanında rikâbdar ve silâhdarından başka kimse yoktu. Şehrin dışına konakladı.

el-Mukaddem, Abdülmelik'e haber gönderip Sincâr'a geldiğini bildirdi. Nûreddin'in elçisi Abdülmelik'in Musul'a gitmiş olduğunu ve yerine oğlu Şemseddin Muhammed'i kalede bıraktığını gördü. Şemseddin babasının Musul'a gittiğini söyledi. Hemen babasının peşine adam gönderip yolda ona Nûreddin'in geldiğini bildirdi. Abdülmelik geri dönüp Sincâr'ı Nûreddin'e teslim etti. Nûreddin şehre girdi ve Hısn Keyfâ hakimi Fahreddin Kara Arslan'a haber gönderip aralarındaki dostluk sebebiyle onun yanına geldi. Atabeg Kutbeddin, vezir Cemâleddin ve Zeynüddin Ali Musul'da bu olayları öğrenince asker toplayıp Sincâr üzerine yürüdüler. Tell Ya'fer'e varınca aslında Sincâr üzerine yürümeğe karar vermiş olmalarına rağmen Nûreddin ile aralarında elçiler gidip geldi. Cemâleddin onlara: «Ona düşmanlık etmek ve onunla savaşmak doğru olmaz.

Sultan'ın nezdinde onun mevki ve itibarını biz artırmıştık. Aslında gazilerin arasında onun yeri bile yok. Onun maksadı cihad değildir. Biz kendimizi onun dûnunda gösterdik, halbuki o Haçlılar'a hürmet gösteriyor. O bize tâbidir. Ya gereği gibi davranırsınız, ya da ben ülkeyi Musul hakimine teslim ederim, o zaman da o size yapacağını yapar. Eğer onunla savaşır ve onu mağlûp edersek o takdirde Sultan bizi hedef alır. Saygı duydukları ve sığındıkları şahıs onlardan daha zayıftır. Zaten daha önce onu mağlûp etmişlerdi. Eğer o bizi mağlûp ederse bu takdirde de Haçlılar ona göz dikecektir. Onun sığındığı şahıslar ondan daha güçsüzdür, çünkü o onları daha önce mağlûp etmişti. Üstelik o Atabegin büyük oğludur.» dedi ve onlara barış tavsiye etti. Nureddin de onun yanına giderek anlaştı ve Sincâr'ı kardeşi Kutbeddin'e teslim etti, Suriye topraklarındaki Rahbe ve Hıms'ı da ona verdi. Suriye kendisine, el-Cezîre bölgesi de kardeşine kaldı ve müttefik oldular. Nûreddin Suriye'ye döndü. Babası Şehit Atabeg Zengi'nin biriktirdiği hazineleri yanına aldı. Bu hazineler gerçekten zengindi.

el-Hâfız'ın Ölümü, ez-Zâfir'in Halife ve İbn Sellâr'ın Vezir Olması

Mısır Fâtimî halifesi el-Hâfız Lidinillâh Abdülmecid b. Emîr Ebû'l-Kasım b. el-Mustansır Billâh bu sene cemaziyülâhir ayında (ekim-kasım 1149) öldü. Halifelik müddeti on dokuz yıl yedi ay idi. Yaklaşık yetmiş yedi yaşındaydı. Halifelik yıllarının tamamında vezirlerinin mahkûmu oldu. Vezirleri onu tahakküm altında tutuyordu. Sonunda oğlu Hasan'ı vezir ve velialıt yaptı. Bunun üzerine Hasan babasına tahakküm etti ve ülkeyi tek başına idare etti. Devletinin emîrlerinden bir çoğunu öldürdü, bir çoğunun da malını müsadere etti. Hâfız bu durumu görünce onu zehirleyerek öldürdü. Bunu daha önce anlatmıştık.

el-Hâfız el-Âdıd'dan başka Halife çocuğu olmayan hiç kimse Mısır Fâtımilerinin idaresini deruhte etmedi. el-Âdıd'ın nesebine daha sonra temas edilecektir. el-Hâfız'dan sonra oğlu ez-Zâfir Biemrillâh Ebû Mansûr İsmâil b. Abdülmecid el-Hâfız Mısır'da halifelik görevini deruhte etti. ez-Zâfir, İbn Massâl'ı vezir tayin etti. İbn Massâl kırk gün vezirlik yaptı, daha sonra el-Âdil b. es-Sellâr İskenderiyye sınırından onun üzerine yürüdü ve vezirlik hususunda onunla mücadeleye girdi. İbn Massâl Sudanlı bazı bozguncuları yakalamak maksadıyla Kahire'den ayrılmıştı. el-Âdil Kahire'de ez-Zâfir'e bağlılık yemini edip vezir oldu.

el-Âdil üvey oğlu Abbâs b. Ebû'l-Fütûh b. Yahyâ b. Temîm b. el-Muizz b. Bâdis es-Sanhâcî'yi bir orduyla İbn Massâl'ın üzerine gönderdi.

Abbâs onu mağlûp edip öldürdü ve Kahire'ye döndü, el-Âdil de vezaret makamına geçip yerleşti. Onun yanında Halife'nin sözü geçmezdi.

Abbâs'ın Mısır'a geliş sebebi ise şudur:

Dedesi Yahyâ, babası Ebû'l-Fütûh'u el-Mehdiyye'den çıkarmıştı. Yahyâ ölünce oğlu Ali b. Yahyâ İfrikiyye topraklarına hâkim oldu ve kardeşi, Abbâs'ın babası Ebû'l-Fütûh'u 509 (1115-1116) yılında İfrikiyye'den çıkardı, o da karısı Bellâra bint el-Kâsım b. Temîm b. el-Muizz b. Bâdîs ve o zaman henüz annesinin sütünü emen küçük bir çocuk olan Abbâs'ı yanına alıp Mısır'a gitti. Ebû'l-Fütûh İskenderiyye'ye indi, burada ilgi ve ikram gördü. Ebû'l-Fütûh kısa bir süre sonra öldü, karısı Bellâra da el-Âdil b. es-Sellâr ile evlendi.

Abbâs gençlik çağına gelip el-Hâfız'ın yanında önemli mevkilere geçti ve el-Âdil'den sonra vezir oldu. el-Âdil 548 yılı muharrem ayında (mart-nisan 1153) öldürüldü. Başka bir rivayete göre ise, Abbâs'ın görevlendirdiği adamlar tarafından öldürülmüştür. el-Âdil öldürülünce de kendisi vezir oldu ve vezaret makamına iyice yerleşti. Kuvvetli, akıllı ve ileri görüşlüydü. Bununla beraber onun vezirliği devrinde Haçlılar Askalân'ı ele geçirdiler. Bundan dolayı devlet daha da zayıfladı. Yine onun zamanında Nûreddin Mahmûd Dımaşk'ı, Mücireddin Abak'dan aldı. İnşaallah ileride zikredeceğimiz gibi, vaziyet bundan sonra Mısır'ın onların elinden alınışına kadar bu şekilde sürdü, gitti.

Bir Grup Emîrin Irak'a Dönmesi

Alp-kuş Gün-har, Toruntay ve İbn Dübeys yanlarında Sultan Mahmûd'un oğlu Melikşah olduğu halde bu yılın Receb ayında (Kasım 1149) Irak'a döndüler. Hutbenin Melikşah adına okunması hususunda Halifeye elçi gönderdiler; fakat Halife onlara iltifat etmedi, asker toplayıp Bağdâd'ı müstahkem hâle getirdi, ayrıca Sultan Mes'ûd'a elçi gönderip bu durumu bildirdi, Sultan Mes'ûd da Bağdâd'a geleceğine dair söz verdi, fakat gelmedi.

Sultan Mes'ûd'un gelmemesinin sebebi, daha önce anlatığımız gibi, amcası Sultan Sencer'in Has Beg meselesinden dolayı Rey'e gitmesidir. Sultan Sencer Rey'e varınca Sultan Mes'ûd da onun yanına gitti. Amcasını karşılayıp onun rızasını talep etti, Sultan Sencer de ondan razı oldu. Alp-kuş, Halife'nin Sultan Mes'ûd ile haberleştiğini duyunca Nehrevân'ı yağmaladı. Ramazan ayında (ocak 1150) da Emîr Ali b. Dübeys'i tevkif etti. Toruntay bu haberi öğrenince Nu'mâniyye'ye kaçtı.

Sultan Mes'ûd 15 Şevval (15 Şubat 1150) günü Bağdâd'a geldi. Alp-kuş Gün-har Nehrevân'dan uzaklaştı ve Ali b. Dübeys'i serbest bıraktı. Sultan Mes'ûd Bağdâd'a gelince, Ali onun yanına gitti ve kendini Sultan'ın huzuruna atıp özür diledi, Sultan da ondan memnûn oldu.

Tarihçilerden biri bu hâdiseyi 544 (1149-1150) yılı olayları arasında anlatığı gibi, aynısını 543 (1148-1149) yılı vukuatı arasında da anlatır. O bunu iki ayrı hadise zanneder. Ben bunun aynı hadise olduğu kanaatindeyim. Bununla beraber bu hususta biz de ona uyduk. Ancak böyle bir tenbihatta da bulunduk.

Antakya Prinkepsinin Öldürülmesi ve Haçlıların Bozguna Uğramaları

Nûreddin Mahmûd b. Zengî bu sene Antakya yöresindeki haçlı topraklarına gazaya çıktı. Hârim Kalesi üzerine yürüdü ve Haçlı hakimiyetindeki bu kaleyi muhasara etti. Kalenin varoşlarını tahrip etti, köylerini yağmaladı. Daha sonra İnnib Kalesi'ne giderek orayı da aynı şekilde yağmaladı. Haçlılar Antakya ve Hârim ile o civardaki yerlerin hâkimi olan Prinkepsin etrafında toplanıp Nûreddin'i İnnib'den uzaklaştırmak için üzerine yürüdüler. Nûreddin onların karşısına çıktı ve çok büyük bir savaşa tutuştular.

Nûreddin o gün savaşa bizzat katıldı ve Haçlılar çok kötü bir bozguna uğradılar. Çok sayıda adamları öldürüldü, bir o kadarı da esir alındı. Öldürülenler arasında Antkya Prinkepsi de vardı. Haçlıların önde gelen zorbalarından ve büyüklerinden biriydi. Antakya Prinkepsi öldürülünce yerine oğlu Bohemund geçti. Bohemund o zaman henüz bir çocuktu, bu yüzden annesi oğlu büyüyünceye kadar Prinkepsliğin işlerini yürütmesi için başka bir prinkeps ile evlendi. Bu prinkeps onunla beraber Antakya'da kaldı.

Daha sonra Nûreddin onlara karşı ikinci bir sefer düzenledi. Haçlılar yine toplanıp onunla savaşa girdiler. Nûreddin onları mağlûp etti. Bir kısmını öldürdü, bazılarını da esir aldı. Bu defaki esirler arasında Bahemund'un babalığı yeni prinkeps de vardı. Onun esir düşmesi üzerine Bohemund Antakya'ya yerleşti ve idareye hâkim oldu. Bu zafer dolayısıyla şairler Nûreddin'i medh ve tebrik ettiler. Prinkepsin öldürülmesi hem Haçlılar hem de Müslümanlar nezdinde büyük bir olaydı. el-Kayserânî de meşhur kasidesinde Nûreddin'i övmüştür.

Sicilya Kralıyla Bizans İmparatoru Arasındaki Anlaşmazlık

Bu sene Sicilya Kralı Roger ile Kostantiniyye İmparatoru arasında anlaşmazlık çıktı. Aralarında yıllarca devam eden savaşlar oldu. Birbir-

leriyle uğraşmaktan Müslümanlarla meşgul olacak zaman bulamadılar. Eğer bu ihtilaf çıkmasaydı hiç şüphesiz Roger İfrîkiyye'nin tamamına hâkim olurdu.

Sicilya kralıyla imparator karada ve denizde savaşıyorlardı. Bütün savaşlarda Sicilya kralı zafer kazandı; hattâ bazı yıllar Sicilya donanması İstanbul'a kadar geldi, limanın ağzına kadar girip Rumlar'ın bir kaç savaş gemisini ele geçirdiler ve onlardan pek çok kişiyi de esir aldılar. Franklar imparatorun köşkünün pencerelerini ok yağmuruna tuttular. Rumlara ve Müslümanlara bu işleri yapan Sicilya kralının veziri Georgi idi. Basur ve mesane hastalığı gibi bir kaç hastalığa yakalandı ve 546 (1151-1152) yılında öldü, böylece karışıklıklar sona erdi, halk da onun şerrinden ve kötülüklerinden kurtuldu. Sicilya kralının yanında onun yerini dolduracak vasıfta başka bir şahıs yoktu.

Çeşitli Olaylar

Bu sene büyük bir deprem oldu. Rivayete göre Hulvân'ın karşısındaki bir dağ yerin dibine çöktü.

Ebû'l-Muzaffer Yahyâ b. Hubeyre bu sene Halife el-Muktefî Liemrillâh'a vezir oldu. Ebû'l-Muzaffer daha önce Dîvânu'z-Zimâm'ın reisiydi. Askerlerin Bağdâd dışına konaklaması sırasında büyük bir liyakat ve kabiliyet örneği vermiş, onların geri çevrilmesi hususunda büyük bir başarı göstermişti. Bu sebeple Halife onu beğenmiş ve 4 rebiyülahir 544 (11 Ağustos 1149) çarşamba günü onu vezir tayin etmişti. Ay bu sırada terbî-i Zühal'e girmek üzereydi. Kendisine: «Vezaret hil'atini ayın terbî-i Zühal'e girişine kadar giymeseydin.» denilince, «Halife'ye vezir olmaktan daha büyük saadet var mıdır?» dedi ve hemen o gün vezaret hil'atini giydi.

Kâdî el-Kudât Ali b. el-Hüseyn ez-Zeynebî bu sene Muharrem ayında öldü. Kadılık görevini İmâdeddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed ed-Damgânî deruhte etti.

Bu sene muharrem ayında Irak'da fiyatlar düştü. Hayır-hasenât işleri çoğaldı, sevâdlılar da köylerine döndüler.

Emîru'l hâc, Emîr Nazar bu sene öldü. Hacılarla birlikte Hille'ye gitmişti. Bu sırada hastalandı. Hastalığı giderek şiddetlenince hac işlerine Kaymaz el-Ercuvânî'yi vekil tayin etti ve hasta hâlde Bağdâd'a döndü. Zilkade ayında öldü. Hayır sever ve akıllı bir hadım idi. Pek çok iyilik yapmış ve sadaka vermiştir.

Sultan Muhammed ve Halife el-Müsterşid'in veziri Ahmed b. Nizâmü'l-mülk bu sene öldü.

Horasân'ın ileri gelen zevatından Ali b. Râfi' b. Halife eş-Şeybânî de bu sene öldü. Yüz yedi güneş yılı yaşamıştı.

Ulemâdan Mes'ûd es-Savâbî de bu sene muharrem ayında öldü.

Dımaşk hâkiminin nâibi olan Muîneddin Üner de bu sene öldü. Hükûmet ve idare onun elindeydi. Abak sadece görünürde emîr idi. Aslında hiç bir hükmü yoktu.

Tüster kadısı, Kadı Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Errecânî de bu yıl öldü. Güzel şiirleri vardı.

Ebû Abdullah Îsâ b. Hibetullah b. Îsâ el-Bezzâz da bu yıl öldü. Zerafet sahibi bir zat idi. Güzel şiirleri vardı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK BEŞİNCİ (M. 1150-1151) YILI OLAYLARI

Bedevîlerin Hacıları Yakalaması

Za'b kabilesi ve onlara katılan diğer bedevî Araplar bu sene 14 Muharrem (13 Mayıs 1150) günü Mekke - Medine arasındaki «el-Garâbî» denilen yerde hacılara saldırıp yakaladılar. Az sayıda hacı hariç, kurtulan olmadı.

Sebebi şudur:

Hac emîri olan Nazar, yukarıda zikrettiğimiz gibi, Hille'den dönünce hacıların başına Kaymaz el-Ercuvânî geçti. Kaymaz henüz genç ve tecrübesizdi. Hacıları Mekke'ye götürdü. Mekke emîri Kaymaz'ı görünce onu küçük buldu ve hacılara göz dikti. Kaymaz geri dönünceye kadar onunla vaziyeti idare etti.

Kaymaz Mekke'den ayrılınca Arapların toplandığını duydu ve hacılara: «Medine'ye gitmesek daha iyi olur.» dedi. Acemler buna kızıp onu Sultan Sencer'e şikâyet etmekle tehdit ettiler; bunun üzerine Kaymaz onlara: «O hâlde Araplar'a biraz para verin de onların şerrinden kurtulalım.» dedi. Hacılar buna da razı olmadılar, Kaymaz da bunun üzerine onlarla birlikte el-Garâbî'ye gitti Burası iki dağ arasındaki dar bir geçitten geçilerek varılan bir yerdi. Dar geçidin ağzında durdular ve Araplar'a karşı savaştılar, fakat Kaymaz onlarla baş edemeyeceğini anlayınca kendisi için emân aldı. Bedevî Araplar hacıları mağlûp edip mallarını ve yanlarındaki her şeyi aldılar. Halk çölde şuraya buraya dağıldı, sayısız insan helâk oldu. Az sayıda halk hariç kurtulan olmadı. Bir kısmı Medine'ye varıp oradan diğer beldelere göç ettiler, bir kısmı da ülkelerine gitme imkânı bulunca ya kadar Arapların yanında kaldı.

Sonra Allah Teâlâ Za'b kabilesinden hacıların intikamını aldı ve sayıları eksilip zillete düçar oldular. 576 (1180-1181) yılında onlara mensup bir genç gördüm, aramızda bir konuşma geçti. Ona: «Vallahi, Za'b kabi-

lesine mensub olduğunu duyuncaya kadar seni seviyordum, fakat o kabileden olduğunu duyunca senden nefret ettim ve şerrinden korktum.» dedim. O: «Niçin?» diye sorunca, «Hacıları yakalayıp (öldürdüğünüz ve mallarını aldığınız) için.» dedim; bunun üzerine bana: «Fakat ben o döneme yetişmedim ki, Allah'ın bize bunu yapmasını nasıl düşünebilirsin? Vallahi, biz ne iflâh olduk ve ne de muvaffak, sayımız azaldı ve düşman bize göz dikti.» dedi.

Efâmiye Kalesi'nin Fethi

Nûreddin Mahmûd b. Atabeg-i Şehîd Zengî bu sene Şeyzer ve Hama civarındaki yüksek bir tepenin üzerinde kurulmuş olup o yöredeki en müstahkem ve en sağlam kalelerden biri olan Efâmiye Kalesi'ni Haçlılardan aldı. Nûreddin bu kale üzerine yürüyüp muhasara etti. Haçlılar kaledeydiler. Nûreddin onlarla savaşa girdi ve oradaki Haçlıları sıkıştırdı. Bunun üzerine Sûriye'deki Haçlılar toplanıp Nûreddin'i oradan uzaklaştırmak için üzerine yürüdüler, fakat Haçlılar ancak Nûreddin kaleyi zapt edip içine zahire, silâh ve adamlarla onların ihtiyaç duyacağı her şeyi doldurduktan sonra ulaşabildiler. Nûreddin onların hareketini haber alınca oradan ayrıldı. Bu sırada kaledeki işlerini tamamlamıştı. Doğruca Haçlıların üzerine yürüdü, onlarla hesaplaşmak istiyordu. Haçlılar kalenin zapt edildiğini ve Nûreddin'in kendileriyle savaşma azminin kuvvetli olduğunu anlayınca yoldan geri dönüp ülkelerine girdiler. Nûreddin'e haber gönderip barış talebinde bulundular. Nûreddin sâlim ve muzaffer olarak döndü. Şairler onu övdüler ve fethi yâd ettiler. İbnu'r-Rûmî de bir kasidesinde Nûreddin'den övgüyle söz eder.

Frankların Kurtuba'yı Zaptı ve Oradan Çekip Gitmeleri

Tuleytula ve civarının hükümdarı olup Frankların el-Celalika adlı hükümdar ailesine mensup olan Alfonso bu sene kırk bin süvariyle Kurtuba şehri üzerine yürüdü ve muhasara etti. Kurtuba bu sırada kıtlık ve perişanlık içindeydi. Bu haber Merâkeş'de bulunan Abdülmü'min'e ulaştı. Çok sayıda asker topladı ve ordunun başına Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Yermûz'u geçirdi ve Kurtuba'ya gönderdi. Bu ordu Kurtuba'ya yaklaşınca Alfonso'nun askerleriyle meydan savaşına giremediler. Savaştan sonra vuku bulacak tehlikeye karşı Kurtuba'yı müdafaa etmek maksadıyla Kurtuba halkıyla birleşmek istediler. Bu sebeple sarp dağlara ve muhtelif geçitlere ve boğazlara saptılar. Yaklaşık yirmi beş gün sarp dağlarda yürüdüler. Halbuki ovadan gidilse bu mesafe dört günde aşılabilirdi. Kurtuba kı-

yısında yükselen bir dağa vardılar. Alfonso onları ve bu işi gerçekleştirdiklerini görünce Kurtuba'dan ayrıldı.

Orduda kumandan İbn Galbûn'un ahfadından Ebû'l-Gamr adlı bir kumandan vardı. Endülüs halkının ve emirlerinin kahramanlarından biriydi. Franklar oradan ayrılınca hemen dışarı çıkıp İbn Yermûz'un yanına gitti ve ona: «Hemen aşağı inip şehre giriniz.» dedi, onlar da bu emre uydular ve geceyi orada geçirdiler. Ertesi gün sabahleyin daha önce Abdülmü'min'in askerlerinin yer aldığı dağda Alfonso'nun askerlerini gördüler, bunun üzerine Ebû'l-Gamr onlara: «İşte bunun başınıza gelmesinden korkmuştum; çünkü ben Alfonso'nun ancak sizinle hesaplaşmak üzere oradan ayrıldığını anlamıştım. Zira onun bulunduğu yerden dağa uzanan kolay bir yol vardır. Eğer sizi orada yakalasaydı, maksadına erişir, sizden de Kurtuba'dan da intikamını alırdı.» dedi. Alfonso onların kendisinden önce davrandığını görünce Kurtuba'dan hiç bir şey elde edemeyeceğini anladı ve ülkesine geri dönmek üzere ayrıldı. Kurtuba'yı üç aydır muhasara ediyordu. Doğrusunu Allah bilir.

Gurluların Herât'ı Zaptı

Gur hükümdarı el-Hasan b. el-Hüseyn bu sene Gur bölgesinden kalkıp Herât üzerine yürüdü ve orayı muhasara etti. Herât halkı daha önce onunla mektuplaşıp Türklerin zulmünden ve saltanatlarının ellerinden gitmesinden korkarak şehri ona teslim etmek istemişlerdi. Herât halkı üç gün direndikten sonra onu karşılamağa çıktılar ve şehri teslim edip itaat arz ettiler. el-Hasan da onlara iyi davrandı, onları nimete boğdu, ihsanlarda bulundu, adaletle muamele etti. Sultan Sencer'e bağlı olduğunu, ona boyun eğdiğini ve itaat arzettiğini bildirdi.

Çeşitli Olaylar

İsmâilîlerin elinde bulunan Turaysis'e hâkim olan Alâaddin Mahmûd b. Mes'ûd bu sene Halife adına hutbe okunmasını ve siyah renkli resmî elbisenin giyilmesini emretti, hatip de bu emri yerine getirdi, bunun üzerine amcası ve yakınlarıyla onları destekleyenler Alâaddîn'e karşı isyan ettiler, onunla savaşa girdiler, Minberi kırıp hatibi öldürdüler.

Bu Alâaddin'in babası Müslümandı. İsmâilîler Turaysis'e hâkim olunca o da onlara muvafakat etmiş göründü ve İslâm itikadını içinde gizledi. Şâfiî mezhebine mensuptu. Turaysis'deki mevkii giderek arttı. Orada işler tamamen onun iradesiyle yürüyordu. Ölmek üzereyken kendisini bir

Şâfiî fakihinin gasletmesini vasiyet etti. Oğlu Alâaddin'e de eğer İslam şeriatını tekrar ikame edebilirsen et.» diye vasiyette bulundu. Alâaddin de kendinde böyle bir güç bulunca bu işe girişti, fakat başaramadı.

Bu sene Irak'ta özellikle Bağdâd'da hastalanan ve ölenlerin sayısı arttı. Bunun üzerine Sultan Mes'ûd oradan ayrıldı.

Hille hâkimi Ali b. Dübeys b. Sadaka bu sene Esedâbâd'da öldü. Hekimi Muhammed b. Sâlih onun ölümüne göz yummakla suçlandı. Ondan kısa bir süre sonra da hekimi öldü.

Mağrib hükümdarı Abdülmü'min, Ebû Ca'fer b. Ebû Ahmed el-Endülüsî'yi vezir tayin etti. Ebû Ca'fer onun yanında esirdi. Abdülmü'min'e onun akıllı ve güzel yazı yazan bir zat olduğu söylenince onu hapisten çıkardı ve vezir tayin etti. Ebû Câ'fer Muvahhidlerin ilk veziriydi.

Yûsuf ed-Dımaşkî bu sene muharrem ayında (mayıs 1150) Bağdâd Nizamiye Medresesi'nde ders vermeğe başladı. Yûsuf ed-Dımaşkî Halife'nin emri olmadan ders vermeğe başladığı için cuma günü camiye girmesine mani olundu, o da Sultan'ın camiine gitti ve orada namaz kıldı. Ders vermesi yasaklandı, bunun üzerine Sultan Mes'ûd Şeyh Ebû'n-Necîb'e Nizamiye'de ders vermesini emretti, fakat o Halife'nin emri olmadan ders vermedi. Sultan Halife'den bu hususta izin aldı ve Şeyh Ebû'n-Necîb 15 muharrem (14 Mayıs 1150) günü ders vermeğe başladı.

Şâfiî fakihi Ebû Abdullah Muhammed b. Ali Mihrân bu sene öldü. el-Herrâsî'den fıkıh tahsil etmiş ve Nusaybin'de kadılık yapmıştı. Daha sonra kadılıktan ayrıldı, zâhid oldu ve Cezîyet İbn Ömer'de ikamete başladı, bilâhere Hısn-Keyfâ'daki bir dağda bulunan bir zaviyeye gitti. Herkesce malûm kerametleri vardı.

el-Hasan b. Zünnûn b. Ebû'l-Kâsım b. Ebû'l-Hasan el-Mîsârî Ebû'l-Mefâhir en-Nîsâbûrî de bu yıl öldü. Sema yoluyla birçok hadis öğrenmişti. Fakih ve edip bir zat olup daima vaaz ve nasihatla meşgul olurdu.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK ALTINCI (M. 1151-1152) YILI OLAYLARI

Nûreddin'in Joscelin Karşısında Mağlûp Olması ve Daha Sonra Joscelin'in Esir Düşmesi

Nûreddin Mahmûd bu sene askerlerini toplayıp Joscelin'in Haleb'in kuzeyinde yer alan topraklarına yürüdü. Tell-Bâşir, Ayntab, A'zâz ve diğer bazı şehirler Joscelin'in hâkimiyeti altındaydı. Nûreddin Joscelin'in topraklarını muhasara edip ele geçirmeye karar verdi. Joscelin Haçlıların karşı konulmaz bir şövalyesiydi. İleri görüşlü ve cesur bir şahıstı. Nûreddin'in hareketini haber alınca çok sayıda Frank askeri toplayıp onun üzerine yürüdü. Karşılaşıp savaşa tutuştular, sonunda Müslümanlar mağlûp oldular. Pek çok kişi öldürüldü ve esir düştü. Esirler arasında Nûreddin'in silâhdarı da vardı. Joscelin silâhdarı yakalayıp Nûreddin'in silâhıyla beraber Konya ve Aksaray'a hâkim olan (Anadolu Selçuklu Sultanı) Mes'ûd b. Kılıç Arslan'a gönderdi ve: «İşte bu senin damadının silâhıdır; onun başına gelenlerin daha büyüğü yakında senin başına da gelecektir.» dedi.

Nûreddin bu durumu öğrenince çok ağrına gitti ve Joscelin için bir tuzak hazırladı. İntikamını almak için istirahatı terk etti. Türkmen emîrlerinden bir grubu çağırdı ve eğer Joscelin'i mağlûp eder ve onu ölü veya diri (esir) olarak kendisine teslim ederlerse büyük mükâfaatlar vereceğini vaat etti; çünkü Nûreddin eğer bizzat onun üzerine yürüyecek olursa Joscelin'in adamlarına ve kalelerine sığınacağını biliyordu, bu sebeple ona karşı Türkmen casuslar görevlendirdi. Joscelin bir gün ava çıktı. Bu Türkmen casuslar da ona yetişip yakaladılar. Joscelin onlara para vererek kendisini serbest bırakmaları için anlaştı. Türkmenler para gelince onu serbest bırakmayı kabul ettiler, Joscelin de derhal paranın hazırlanması için adam gönderdi. Bu sırada casuslardan biri Nûreddin'in Haleb'deki nâibi Ebû Bekr b. ed-Dâye'nin yanına gidip durumu bildirdi. Ebû Bekr bu casusla birlikte asker gönderdi, bu askerler Joscelin ile Türkmenlerin üzerine baskın düzenleyip onu esir aldılar ve Ebû Bekr'in yanı-

na getirdiler. Joscelin'in esir alınması büyük zaferlerden biriydi, çünkü o azılı bir şeytan olup Müslümanlara karşı çok şiddetli ve katı kalpliydi. Onun esir düşmesi bütün Hristiyanlar için büyük bir felâket oldu.

Joscelin esir alınınca, Nûreddin onun kaleleri üzerine yürüdü ve zapt etti. Bu kaleler arasında Tell Bâşir, Ayntab, A'zâz, Tell Hâlid, Kuris, Râvendân, Burcu'r-rasas, Hısnu'l-bâre, Kefersûd, Keferlâsâ, Dülûk, Maraş. Nehru'l-Cevz ve ona ait diğer bazı yerler vardı. Az sonra bunlar, hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

Nûreddin her hangi bir kaleyi fethedince, Müslümanların ileride Haçlılar karşısında zayıf duruma düşmesinden endişe ederek ve beldelerini düşmana karşı müdafaa ederken hiç bir şeye muhtaç olmasınlar diye kalelerde ihtiyaç duyulan her şeyi o kaleye gönderirdi. Bu zafer münasebetiyle şairler Nûreddin'i övdüler.

Endülüs'teki Şehirlerden Gırnata ve el-Meriyye'nin Muhasara Edilmesi

Abdülmü'min bu sene yaklaşık yirmi bin süvarîden müteşekkil büyük bir orduyu Ebû Hafs Ömer b. Ebû Yahyâ el-Hentâni ile beraber Endülüs'e gönderdi. Kadınlar üzerinde siyah ferâceler olduğu hâlde ve onlardan ayrı birlikler hâlinde yürüyorlardı. Yanlarında hizmetçilerden başka kimse yoktu. Yanlarına bir adam gelecek olsa hemen kamçıyla dövülüyordu.

Boğazı geçince Murâbıtlardan bir topluluğun bulunduğu Gırnata üzerine yürüdüler. Ebû Hafs Ömer ve askerleri Gırnata'yı muhasara edip sıkıştırdılar. Bu sırada Vâdî-Âş ve civarına hâkim olan Ahmed b. Melhân adamlarıyla beraber Ebû Hafs'ın yanına geldi. Hepsi muvahhid olup Ebû Hafs'ın saflarına katıldılar. Yine İbn Merdenîş'in damadı ve Ceyyân hâkimi olan İbrâhim b. Hemşuk da adamlarıyla birlikte gelip muvahhid oldu ve hep birlikte onun saflarına katıldılar. Böylece Ebû Hafs'ın ordusu çoğaldı. Askerler onu Endülüs'ün doğusundaki bölgenin hakimi olan İbn Merdeniş'in gerekli hazırlıklar da bulunmasına fırsat vermeden aniden muhasara altına almak maksadıyla sür'atle harekete geçmeğe teşvik ettiler.

Ibn Merdenîş bunu duyunca kendisine zarar gelmesinden korktu ve Frankların hâkimiyetinde olan Barselona hâkimine haber gönderip ondan yardım istedi ve onu yanına gelmeğe teşvik etti. Bunun üzerine Frankların Barselona hakimi on bin süvari ile Ibn Merdenîş'in yanına gitti. Abdülmü'min'in askerleri de yola çıkıp Balkuvâra kaplıcalarına vardılar. Ibn

Merdenîş'in başkenti olan Mürsiye ile Balkuvâra kaplıcaları arasında bir merhale mesafe vardı. Frankların geldiğini duyunca geri dönüp el-Meriyye şehrini muhasara ettiler. Burası bir kaç aydır Franklar'ın elindeydi. Bu sırada askerler arasında yiyecek sıkıntısı baş gösterdi, erzak tükendi; bu sebeple el-Meriyye'den ayrılıp İşbîliyye'ye gittiler ve orada ikamet ettiler.

Çeşitli Olaylar

Vaiz el-Muzaffer b. Erdeşir el-İbâdî bu sene rebiyülâhir ayında Hûzistân'da öldü. Halife el-Muktefî Liemrillâh onu Bedr el-Huveyzî ile aralarını düzeltmek için elçi olarak Melik Muhammed b. Sultan Mahmûd'un yanına göndermişti. el-İbâdî orada öldü ve oğlu Bağdâd'da taziyeleri kabul etmek üzere oturdu. Halifelik divanından bir hâcib de bu iş için görevlendirildi.

el-İbâdî vaaz ederken babasından bahseder ve ağlar, bütün ahalî de onunla birlikte ağlardı. el-İbâdî'nin cenazesi Bağdâd'a nakledildi ve eş-Şûnîzî'de defnedildi. 491 (1097-1098) yılında doğmuştu. Ebû Bekr eş-Şeyrevî ile Zâhir eş-Şehhamî'den ve diğer bazı zevattan hadis öğrenmiş ve rivayet etmiştir.

Bihrûz tarafından ikmal edilen Nehrevân seddi bu sene Tâmerrâ'daki taşkınlar ve ihmalkârlık sebebiyle taştı. Bu taşkın çok fazlalaştı ve ahali bundan zarar gördü.

Emîr Kucuk (?) bu sene Sultan Sencer'in askerlerinden müteşekkil bir grupla Horasân'daki Turayşîs üzerine yürüdü. İsmâîlîlerin elindeki beldelere baskın yapıp yağma etti ve çoluk-çocuğu esir aldı. Şehirleri tahrip etti, evleri ateşe verdi. İsmâîlîlere çok büyük zarar verdi ve salimen geri döndü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK YEDİNCİ (M. 1152-1153) YILI OLAYLARI

Abdülmü'min'in Bicâye'yi ve Benû Hammâd'in Elindeki Toprakları Ele Geçirmesi

Abdülmü'min b. Ali bu sene Bicâye üzerine yürüdü ve zapt etti. Benû-Hammâd'ın hakimiyetindeki bütün şehirleri ele geçirdi. Abdülmü'min Bicâye üzerine yürümek isteyince 546 (1151-1152) yılında Merâkeş'ten Sebte'ye gitti, bir müddet orada kalıp donanmayı tamir etti ve kendisine yakın yerlerden asker topladı.

Abdülmü'min Bicâye'ye giderken yol boyunca uğradığı şehirlerin halkına mektup yazıp sefer hazırlıklarını yapmalarını ve kendisinin istediği vakitte harekete hazır olmalarını istedi. Halk onun Endülüs'e geçmek istediğini zannediyordu. Abdülmü'min Mağrib'in doğusunda yer alan beldelerden kara ve deniz yoluyla kıtalar gönderdi.

Abdülmü'min 547 yılı safer ayında (mayıs - haziran 1152) Sebte'den yola çıktı ve sür'atle hareket edip yolları kat etti. Askerler yolda onu karşılıyorlardı. Bicâye halkı Abdülmü'min oraya bağlı kasabalara varıncaya kadar ondan haberdar olamadılar. Bicâye, Hammâdîlerin son hükümdarı Yahyâ b. el-Azîz b. Hammâd'ın hâkimiyetindeydi. Yahyâ av ve eğlenceye dalmıştı ve devlet işleriyle hiç ilgilenmiyordu. Bicâye'de idareye Benû Hamdûn ailesi hâkimdi. Bu haberi alan Meymûn b. Hamdûn hemen asker toplayıp Bicâye'den Abdülmü'min'in üzerine yürüdü. Abdülmü'min'in öncü birlikleri Meymûn ile karşılaştı. Öncü birliklerinin sayısı yirmi bin süvariden fazlaydı. Bicâye halkı savaşmadan mağlûp oldu. Abdülmü'min'in öncü birlikleri ondan iki gün önce Bicâye'ye vardı. Yahyâ b. el-Azîz'in bütün askerleri dağılıp kara ve deniz yoluyla kaçtı. Yahyâ da Kostantîniyyetü'l-Hevâ adlı bir kaleye sığındı. Kardeşleri el-Hâris ve Abdullah ise Sicilya'ya kaçtı. Abdülmü'min Bicâye'ye girdi ve İbnü'l-Aziz'in bütün ülkesine savaşmadan hakim oldu.

Yahyâ daha sonra Abdülmü'min'den emân dilemek için kaleden indi. Abdülmü'min de ona emân verdi. Yahyâ daha önce İfrikiyye, el-Hasan b. Ali'den alınınca çok sevinmişti. el-Hasan'ı bundan dolayı kötülüyor ve ayıplarını, kusurlarını sayıp döküyordu, fakat çok geçmeden kendi ülkesi de alındı. el-Hasan b. Ali Benû Mezgannân adalarında Abdülmü'min'in yanına vardı. Onun oraya gidiş sebebini 543 (1148-1149) yılı olayları arasında anlatmıştık. İkisi Abdülmü'min'in yanında buluştular. Abdülmü'min Yahyâ'yı Mağrib diyarına gönderdi, Yahyâ orada ikamet etti. Abdülmü'min ona pek çok şey verdi. el-Hasan b. Ali'ye gelince, ona da çok iyi davrandı, onu yanına aldı ve mertebesini yükseltti. Abdülmü'min el-Mehdiyye'yi fethedinceye kadar el-Hasan onun yanında kaldı, daha sonra Abdülmü'min onu el-Mehdiyye'de görevlendirdi ve şehrin valisine el-Hasan'ın fikrine uymasını ve onun görüşüne müracaat etmesini emretti.

Abdülmü'min Bicâye'yi alınca halkın malına vs. saldırmadı, çünkü Benû-Hamdûn ailesi ondan emân almıştı. Abdülmü'min de verdiği sözde durdu.

Abdülmü'min'in Sanhâce'yi Mağlûp Etmesi

Abdülmü'min Bicâye'yi ele geçirince Sanhâce kabilesi sayısını Allah'tan başkasının bilemeyeceği kadar büyük bir kalabalık halinde toplandı. Ketâme, Luvâte ve diğer kabilelerden de çok sayıda insan onlara katıldı. Hep birlikte Abdülmü'min ile savaşmak için harekete geçtiler. Bunun üzerine Abdülmü'min onlara karşı büyük bir ordu sevketti. Ordunun kumandanı «el-Hamsîn»e mensup olan Ebû Said Yahlûf idi. İki ordu Bicâye'nin doğusundaki dağın eteğinde karşılaştı. Ebû Kasba mağlûp oldu, yanındakilerin çoğu öldürüldü. Malları yağmalandı, çocukları ve karıları esir alındı.

Sanhâce'nin işini bitirince Benû Hammâd Kalesi üzerine yürüdüler. Bu kale kalelerin en müstahkemi ve en yükseği olup ele geçirilmesi mümkün değildi. Kale öylesine yüksek bir dağın tepesinde inşa edilmişti ki, yüksekliğinden dolayı neredeyse bakılamayacak haldeydi, fakat kader (ecel) gelince ona ne kaleler ve ne de ordular mani olabilirdi. Kale halkı Muvahhidlerin askerlerini görünce oradan dağların tepelerine kaçtılar ve kale ele geçirildi. İçinde bulunan para vs. ne varsa hepsi alındı ve Abdülmü'min'e götürüldü. Abdülmü'min bu ganimetleri taksim etti.

Sultan Mes'ûd'un Ölümü ve Melikşah Muhammed b. Mahmûd'un Hükümdar Olması

Sultan Mes'ûd b. Muhammed b. Melikşah bu sene 1 recep (2 Ekim 1152) günü Hemedân'da öldü. Hastalığı akut humma olup yaklaşık bir

hafta kadar hasta yattı. Sultan Mes'ûd 502 yılı zilkade ayında (Haziran 1109) doğmuştu. Sultan Mes'ûd ile birlikte Selçuklu hanedanının ikbal ve saadet çağı da sona erdi. Ondan sonra selçuklu tahtına onun yerini tutacak itibar ve iltifat edilecek bir sultan geçmedi.

«Kays'ın ölümü sıradan birinin ölümü gibi olmadı;
O bir kavmin temeliydi, onun ölümüyle o kavim de yok oldu.»

Merhûm Sultan Mes'ûd güzel ahlâklı çok şakacı, halkla bir arada olmaktan hoşlanan bir hükümdardı. İşte bir örnek:

Musul hâkimi Atabeg Zengî Kadı Kemâleddin Muhammed b. Abdullah b. el-Kâsım eş-Şehrizûri'yi elçi olarak Sultan Mes'ûd'un yanına göndermişti. Kadı Kemâleddin Sultan'ın yanına varıp ordugâhta onunla beraber oturdu. Bir gün akşam ezanına kadar vezirin çadırının önünde bekledi, sonra çadırına döndü. Yolda iken akşam ezanı okudu. Bir çadırda fakih bir zatı gördü ve onun yanına konuk olup onunla birlikte akşam namazını kıldı. Kemâleddin daha sonra ona nereli olduğunu sordu. Fakih: «Ben falan şehrin kadısıyım.» diye cevap verdi. Bunun üzerine Kemaleddin ona: «Kadılar üç kısımdır. İkisi cehennemliktir ki, sen ve ben bu zümredeniz. Cennetlik olan kadılar ise bu zalimlerin kapılarını bilmeyen ve onları görmeyenlerdir.» dedi. Ertesi gün Sultan, Kemâleddin'e haber gönderip yanına çağırdı. Kemâleddin huzura girdi, Sultan onu görünce güldü ve: «Kadılar üç kısımdır.» dedi. Bunun üzerine Kemâleddin: «Evet Ey Sultanım! Vallahi doğru söyledin. Bizi görmeyen ve bizim de kendisini görmediğiniz insan ne kadar mesuttur!» dedi. Daha sonra ihtiyacının karşılanmasını emretti ve Kemaleddin'i aynı gün geri gönderdi. Cömert idi. Halkın malına göz dikmez, onlara çok iyi davranırdı. Ahlâk ve yaşayış itibarıyla sultanların en iyisi, huy ve tabiat itibarıyla en yumuşağı idi. Merhametli ve mülâyim idi. İşte buna dair bir örnek:

Sultan bir gün Bağdâd'ın etrafını dolaşıyordu. Bir kadının diğer bir kadına: «Gel Sultan'a bak.» dediğini duydu. Hemen durdu ve: «Bu hanım efendi gelsin de bize baksın.» dedi.

Faziletleri çok, menkıbeleri fazladır. Kardeşi Sultan Mahmûd'un oğlu Melikşah'ı veliaht tayin etmişti. Ölünce Emîr Has Beg b. Belengerî Sultan olarak Melikşah adına hutbe okuttu. İşleri düzenledi ve onun adına devlet işlerini yürüttü. Bütün askerler Sultan Melikşah'a itaat arz ettiler.

Sultan Mes'ûd'un ölüm haberi Bağdâd'a ulaşınca Bağdâd şahnesi Mes'ûd Bilal, Tekrît'e kaçtı. Halife el-Muktefî Liemrillâh şahnenin ve Sultan'ın adamlarının Bağdâd'daki evlerini zapt etti, bu evlerde onlara ait ne varsa hepsini aldı. Yanlarında onlardan her hangi birine ait bir emanet

bulunduranlardan da bu emanetleri aldırıp divana getirtti. Halife daha sonra halkı ve askerleri topladı. Çok sayıda asker topladıktan sonra Sultan'ın adamlarına ait evlerdeki içkilerin dökülmesini emretti. Bağdâd şahnesi Mes'ûd Bilâl'in evinde çok miktarda şarap bulundu ve yere döküldü, ahali onun hacca gittikten sonra da içki içtiğini zannetmiyordu. Halife, şair el-Müeyyed el-Âkûsî ile şair el-Hîs-Bîs'i tevkif etti, daha sonra el-Hîs-Bîs serbest bırakıldı ve kendisinden alınan eşya geri verildi.

Sultan Melikşah daha sonra Sâlârgird'i bir orduyla Hille'ye gönderdi. Sâlârgird Hille'ye girdi. Bağdâd şahnesi Mes'ûd Bilâl de onun yanına gidip kendisiyle ittifak yapmak istiyormuş gibi gözüktü, fakat Sâlâr ile bir araya gelince onu yakalayıp tevkif ederek boğdurdu ve Hille'ye tek başına hakim oldu. Halife bu durumdan haberdar olunca vezir Avnuddin b. Hübeyre ile birlikte Hille'ye asker sevketti. Vezir, Mes'ûd Bilâl'in üzerine yürüdü. Hille'ye yaklaşınca Mes'ûd Bilâl Fırat'ı geçip onlarla savaşa girdi, fakat Halife'nin askerleri karşısında mağlûp oldu. Hille halkı da Halife'nin parolasını haykırdı ve onun hakimiyetini ilan etti. Bunun üzerine Mes'ûd Bilâl Hille'ye de giremedi. Böylece adamlarıyla birlikte tam bir bozguna uğrayınca Tekrît'e geri döndü. Halife'nin askerleri Hille'ye hâkim oldular. Vezir daha sonra Kûfe ve Vâsıt'a ayrı ayrı askerî birlikler sevkederek bu iki şehri de ele geçirdi.

Daha sonra Sultan'ın askerleri Vâsıt'a vardı ve Halife'nin askerleri oradan ayrıldı. Halife bunu duyunca bir ordu hazırlayıp bizzat yola çıktı ve Bağdâd'dan Vâsıt'a gitti. Bunun üzerine Sultan'ın askerleri şehri terk etti, Halife Vâsıt'a hakim oldu ve oradan Hille'ye gitti ve sonra Bağdâd'a döndü. 19 zilkade (15 Şubat 1153) tarihinde Bağdâd'a vardı. Yirmi beş gündür Bağdâd'dan uzaktaydı.

Daha sonra Has Beg b. Belengerî, Mes'ûd'dan sonra Sultan olarak adına hutbe okunan Melikşah'ı tevkif etti ve 548 (1153-1154) yılında, Hûzistân'da bulunan kardeşi Muhammed'e haber gönderip davet etti. Has Beg'in asıl maksadı yanına gelince onu da tevkif etmek ve Sultan olarak kendi adına hutbe okutmaktı. Melik Muhammed bu daveti alınca Has Beg'in yanına gitti. Onun gelmesi üzerine Has Beg safer ayı başlarında (28 Nisan - 7 Mayıs 1153) onu saltanat tahtına oturttu, Sultan olarak adına hutbe okuttu, ona çok fazla hizmet etti, çok miktarda ve muazzam hediyeler gönderdi.

Has Beg gelişinin ikinci günü Melik Muhammed'in huzuruna girdi; bunun üzerine Melik Muhammed Has Beg ile Cândâr Zengî'yi öldürüp başlarını dışarı attı. Bunu gören adamları dağıldılar. Saltanat hususunda iki keçi birbirlerine toslamadılar. «Şemle» adıyla meşhur Türkmen emîri Aydoğdu Has Beg'in yanındaydı. Onu Melik Muhammed'in huzuruna gir-

mekten menettiyse de Has Beg dinlemedi ve öldürüldü, Şemle ise kurtuldu, Melik Muhammed'in sürülerini yağmaladı ve Hûzistân'ı ele geçirmek maksadıyla gitti. Melik Muhammed, Has Beg'in pek çok malını aldı ve böylece saltanat tahtına yerleşti. Has Beg'in cesedi ise sokakta atılı hâlde kaldı ve köpekler yedi. Has Beg Sultan Mes'ûd'a intisap etmiş bir Türkmen genciydi. Diğer emirlerden daha üstün mevkilere geçti. Akıbeti işte böyle oldu.

Nûreddin Mahmûd ile Haçlılar Arasındaki Savaş

Haçlılar bu sene süvari ve piyade kuvvetlerini toplayıp Nûreddin'in üzerine yürüdüler. Nûreddin bu sırada Joscelin'in topraklarındaydı. Haçlılar onu oradan uzaklaştırmak istiyorlardı. Dülûk'ta Nûreddin'e yetiştiler. Haçlılar yaklaşınca Nûreddin de karşılarına çıktı ve onlarla savaşa girdi. Savaş Dülûk yakınlarında vuku buldu. Halkın şahit olduğu çok çetin bir savaşa girdiler. Her iki taraf da sabırla savaşı sürdürdü. Sonunda Haçlılar mağlûp oldu, bir kısmı öldürüldü, bir çoğu da esir alındı. Nûreddin de Dülûk'a geri dönüp şehri ele geçirdi ve tamamen hâkim oldu.

Sencer ile Gurlular Arasındaki Savaş

Bu sene Sultan Sencer ile Gurlular arasında savaş vuku buldu. Gurluların ilk devleti bu idi ve ilk hükümdarları da el-Hüseyn b. el-Hüseyn adlı bir zat olup Gur dağlarına ve Fîrûzkûh şehrine hâkim olmuştu. Burası Gazne'ye bağlı beldelere yakındı ve durumu kuvvetlenmişti. «Alâaddin» lakabını alan el-Hüseyn Gazne'ye bağlı yerlere saldırdı, daha sonra da büyük bir ordu toplayıp muhasara maksadıyla Herât üzerine yürüdü. Askerleri Herât ve er-Rûd'a bağlı Nâb, Öbe, ve Mârbâd şehirlerini yağmaladı, daha sonra Belh'e yürüyüp orayı da muhasara etti. Emîr Kamâc yanındaki Oğuz taifesiyle mukavemet etti, fakat Oğuzlular ona ihanet edip Gurluların tarafına geçtiler, bunun üzerine Alâaddin Belh'i zapt etti. Sultan Sencer bunu haber alınca onu oradan uzaklaştırmak üzere harekete geçti. Alâaddin ona karşı direndi ve savaşa girdiler. Gurlular mağlûp oldular ve Alâaddin esir düştü. Gurlulardan pek çok kişi ve özellikle piyadeler öldürüldü. Sultan Sencer Alâaddin'i huzuruna getirtip ona: «Ey Hüseyn! Eğer sen galib gelseydin bana ne yapardın?» dedi. Hüseyn gümüş bir zincir çıkardı ve: «İşte bununla seni bağlar ve Fîrûzkûh'a gönderirdim.» cevabını verdi. Bunun üzerine Sencer ona hil'at giydirip Fîrûzkûr'a gönderdi. el-Hüseyn bir müddet orada kaldı, daha sonra Gazne üzerine yürüdü. Bu sırada Gazne tahtında Behrâmşâh b. İbrâhim b. Mes'ûd b. Mah-

mûd b. Sebüktekin vardı. Behrâmşâh Alâaddin karşısında tutunamadı, Gazne'den ayrılıp Kirmân'a gitti. Kirmân Gazne ile Hindistân arasında yer alan bir şehirdi. Kirmân'da oturan kavme Abgan (Afgan) denilirdi. Burası Kirmân adıyla meşgul vilâyet değildi, ondan ayrı bir şehirdi. Behrâmşâh Gazne'den ayrılınca Alâaddin el-Gûrî oraya hakim oldu. Halka iyi davrandı ve kardeşi Seyfeddin es-Sûrî'yi de onların idaresine memur edip ülkesinin tahtına oturttu. Kendisi ve sonra da kardeşi adına hutbe okuttu.

Alâaddin daha sonra Gur ülkesine döndü. Kardeşine, şehrin ileri gelenlerine değerli hil'atlar ve kıymetli armağanlar vermesini emretti, Seyfeddin de bu emirleri yerine getirdi ve onlara çok iyi davrandı. Ancak kış mevsimi gelip kar yağınca Gazne halkı yolların kapandığını düşünerek Gazne Sultanı Behrâmşâh'a haber gönderip onu Gazne'ye davet ettiler, o da askerleriyle Gazne'ye doğru yola çıktı. Behrâmşâh Gazne'ye yaklaşınca halk Seyfeddin'e karşı ayaklandı ve savaşmadan onu ele geçirdiler. Seyfeddin'i esir almayı üstlenenler Alevîlerdi. Seyfeddin'in yanındakiler dağılıp kaçtılar, bir kısmı esir alınırken diğer bir kısmı da kurtuldu. Alevîler daha sonra Seyfeddin'in yüzünü siyaha boyayarak bir ineğe bindirip şehri dolaştırdılar, sonra da idam ettiler. Onu yeren şiirler söylediler. Kadınlar ve erkekler bu şiirleri şarkı olarak terennüm ettiler.

Kardeşi Alâaddin bu haberi alınca o da şu mealde bir şiir söyledi:

«Eğer bir defa daha Gazne'yi yerle bir etmezsem bana da el-Hüseyn b. el-Hüseyn demesinler.»

Daha sonra Behrâmşâh vefat edip yerine oğlu Husrevşâh geçti. Alâaddin hazırlıklarını ikmal edip 550 (1155-1156) yılında Gazne üzerine sefere çıktı, bunu duyan Husrevşâh Lâhor'a kaçtı. Alâaddin Gazne'yi ele geçirip üç gün boyunca yağmaladı, kardeşini esir eden Alevîleri yakalayıp dağın tepesinden aşağı attı ve kardeşinin idam edildiği yeri tahrip etti. Kardeşi ve Gurluları yererek şarkı söyledikleri ifade edilen kadınları yakalayıp bir hamama attı ve ölünceye kadar oradan dışarı çıkmalarına mani oldu.

Gazne'de işleri yoluna koyuncaya kadar kalan Alâaddin bilâhere Fîrûzkûh'a döndü. Çok sayıda Gazneliyi de beraberinde götürdü. Üzerlerine içi toprak dolu torbalar yükledi ve Firûzkûh'ta bu topraklarla bir kale yaptırdı. Kale günümüzde de mevcuttur. Alâaddin «es-Sultânu'l-Muazzam» ünvanını aldı ve Selçuklu sultanları gibi çetr taşıdı. Daha önce 543 (1148-1149) yılı vukuatı arasında onlardan bahsedilmişti. Bazı hususlarda oradaki bilgiler buna ters düşmektedir. Ancak biz bunların hepsini duy-

duk ve onların eserlerinde gördük. Bu sebeple her iki hususu da zikrettik. el-Hüseyn bir süre bu minval üzere kaldı ve kardeşinin iki oğlunu, Gıyâseddin ile Şihâbeddin'i bazı şehirleri idareye memur etti.

Gurlu Gıyâseddin ile Şihâbeddin'in Hükümdar Olması

Amcaları Alâaddin el-Hüseyn b. el-Hüseyn durumu kuvvetlenince muhtelif beldelere vali ve kumandanlar tayin etti. Kardeşinin iki oğlu Gıyâseddin Ebû'l-fütûh Muhammed b. Sâm ve Şihâbeddîn Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. Sâm da Gur ülkesindeki Sencer şehrine vali tayin edilmişlerdi. Gıyâseddin o sırada «Şemseddin», kardeşi de «Şihâbeddin» lakabıyla anılıyordu. Alâaddin onları vali tayin edince ikisi de tayin edildikleri şehri iyi idare ettiler ve adaletle hükmettiler, halka bol bol ihsanda bulundular. Bu yüzden halk onlara meyletti, adları ve sanları her tarafa yayıldı, fakat bu iki kardeşi çekemeyen biri onları amcaları Alaeddin'e jurnal ederek: «Onlar sana saldırıp öldürmek ve ülkeni ele geçirmek istiyorlar.» dedi bunun üzerine amcaları onlara haber gönderip yanına çağırdı, fakat onlar gitmediler, onlar da bu jurnalden haberdar olmuşlardı. Alaeddin yeğenlerinin gelmediğini görünce Hurûş (Harveş) el-Gûrî adlı bir kumandanın emrindeki bir orduyu onların üzerine sevk etti. İki taraf karşılaşınca Hurûş ve maiyyeti mağlûp oldu. Hurûş esir düştü, fakat onu öldürmediler, çok iyi davrandılar, hil'atlar giydirdiler, sonra da amcalarına isyan ettiklerini ilân edip adına okunmakta olan hutbeye son verdiler. Bunun üzerine Alâeddin bizzat onlara karşı sefere çıktı, onlar da amcalarının üzerine yürüdüler. İki taraf karşılaşıp çok çetin bir savaşa tutuştular. Alâaddin mağlûp olup esir düştü, askerleri dağıldı. Şihâbeddin ve Giyâseddin münâdiler vasıtasıyla onlara emân verdiğini ilân etti, daha sonra amcaları Alâaddin'i getirip tahta oturttular, kendileri de onun hizmetine âmâde oldular. Bunun üzerine Alâaddin ağlayıp: «Bu iki delikanlı şayet ben galip gelseydim kendilerine yapmayacağım bir şeyi bana yaptılar.» dedi. Amcaları derhal kadıyı çağırttı ve Gıyâseddin'i kendi kızıyla evlendirdi ve onu kendine veliaht tayin etti. Ölünceye kadar da bu şekilde kaldı.

Alâaddin'in ölümü üzerine Gıyâseddin hükümdar oldu. Gur ülkesinde ve Gazne'de hükümdar olarak kendi adına hutbe okuttu. Alâaddin'in ölümünden sonra Oğuzlar Gazne'yi ele geçirinceye kadar bu şekilde kaldı. Alâaddin'in ölünce Oğuzlar Gazne'yi hedef aldılar ve Gazne on beş yıl boyunca Oğuzlar'ın elinde kaldı. Oğuzlar ele geçirdikleri her beldede yaptıkları gibi orada da halka işkence ve zulüm yaptılar. Halbuki Oğuzlar Gazne'ye hâkim olunca halka iyi davransalardı hâkimiyetleri mutlaka de-

vam ederdi. Oğuzlar on beş yıl boyunca Gazne'de hâkimiyetlerini sürdürürken Gıyâseddin de durumunu takviye ediyor, halka iyi davranıyordu. Bu sebeple halk da onu destekliyor ve onun tarafına geçiyorlardı.

Gıyâseddin'in Gazne ve Civarındaki Şehirlere Hâkim Olması

Gıyâseddin durumu kuvvetlenince kardeşi Şihâbeddin kumandasındaki büyük bir orduyu Gazne üzerine sevk etti. Orduda Gurlular, Halaçlar ve Horasanlı askerler yer alıyordu. Askerler Gazne üzerine yürüdüler, Oğuzlar da onların karşısına çıkıp savaşa tutuştular. Gurlular mağlûp oldu, fakat Şihâbeddin sabırla savaşı sürdürdü. Oğuzların mağlûp birliklerin peşinden gittiğini gören Şihâbeddin yanında sebat eden askerlerle birlikte Oğuzlar'ın alemdarına saldırdı ve onu öldürüp sancağı ele geçirdi, onu o vaziyette bıraktı. Bu sırada Oğuzlar geri döndüler, fakat Şihâbeddin'in yaptıklarından habersizdiler. Sancaklarını istemek için geldiler, Şihâbeddin de Oğuzlar'dan gelen her taifeyi öldürdü ve böylece büyük bir kısmının hakkından geldi. Daha sonra Gazne'ye girdi ve şehri teslim alıp halkına çok iyi davrandı, adaletle hükmetti.

Şihâbeddin bilâhare Gazne'den Kirmân ve Şenevrân'a gitti, her iki şehri de ele geçirdi, daha sonra Sind ırmağını geçti ve Hind diyarına gitmek için faaliyete geçip Lâhor'a müteveccihen hareket etti. O sırada burada babasından daha önce bahsettiğimiz Husrevşâh b. Behrâmşâh vardı. Husrevşâh bunu haber alınca yanındakilerle Sind ırmağına doğru ilerleyip onun ırmağı geçmesine mâni oldu. Bunun üzerine Şihâbeddin oradan vaz geçip Harşâbûr'a yöneldi. Orayı, civarındaki Hind dağlarını ve Afgan şehirlerini ele geçirdi. Doğrusunu Allah bilir.

Şihâbeddin'in Lâhor'u Zaptı

Şihâbeddin Hind dağlarına hâkim olunca durumu kuvvetlendi, halkın gönüllerindeki heybeti artı, kendilerine iyi davrandığı için onu sevdiler. Kış mevsimi sona erip 579 (1183) yılı baharı girince büyük bir orduyla Lâhor taraflarına sefere çıktı. Horasanlı, Gurlu ve diğer kavimlerden çok sayıda asker topladı, Lâhor'a geçip şehri muhasara etti. Şehrin hakimi Husrevşâh ve halkına haber gönderip: «Teslim olmamakta direnirlerse şöyle şöyle yaparım.» diye tehditler savurdu ve şehri ele geçirinceye kadar muhasaraya devam edeceğini bildirdi. Husrevşâh'a, aile efradına ve

mallarına dokunmayacağına dair emân verdi, dilediği yerleri iktâ edeceğini, eğer itaat arz edip kardeşi Gıyâseddin adına hutbe okutacak olursa kızını Husrevşâh'ın oğluyla evlendireceğini bildirdi; fakat Husrevşâh kabul etmedi, Şihâbeddin de onu muhasara ve sıkıştırmağa devam etti. Şehir halkı ve askerler bu durumu görünce efendileri Husrevşâh'ı desteklemekten vaz geçip onu kendi hâline terk ettiler. Husrevşâh bu durumu görünce şehrin kadısıyla hatibini Şihâbeddin'e gönderip kendisi için emân diledi, Şihâbeddin de kabul edip sözünde duracağına dair and içti, bunun üzerine Husrevşâh Şihâbeddin'in huzuruna çıktı, Gurlular da şehre girdiler. Husrevşâh bu vaziyette Şihâbeddin'in yanında iki ay kaldı, saygı gördü, daha sonra Gıyâseddin elçisi Şihâbeddin'in yanına gelip Husrevşâh'ın kendi yanına gönderilmesini istedi.

Sebüktekin (Gazneli) Devletinin Yıkılışı

Gıyâseddin Husrevşâh'ı kendi yanına göndermesi için kardeşi Şihâbeddin'e elçi gönderince Şihâbeddin ona hazırlanıp yola çıkmasını emretti, bunun üzerine Husrevşâh: «Ben senin kardeşini tanımıyorum; benim muhatabım sadece sensin ve yalnızca senin bana yemin borcun var.» dedi Bu sözler üzerine Şihâbeddin gönlünü aldı, ona ümit verdi ve hazırlıklarını tamamlayıp oğluyla birlikte gönderdi, onları korumak üzere de bir muhafız birliği görevlendirdi. İkisi istemeyerek yola çıktılar. Ferşâbûr'a vardıkları zaman şehir halkı onları karşılayıp ağladılar ve hayır duada bulundular. Muhafız ve görevliler ise halka mani oldular ve: «Bir sultan başka bir sultanı ziyaret ediyor. Niçin ağlıyorsunuz?» diyerek onları dövdüler, onlar da geri döndüler. Şehrin hatibinin oğlu babası adına üzüntülerini ifade etmek için Husrevşâh'ın huzuruna çıktı. Hatibin oğlu anlatıyor:

«İçeri girip babamın mesajını ilettim ve: "Babam hatiplikten ayrıldı, onun sizden başkasının hizmetine girmesine lüzum yoktur." dedim. Bunun üzerine bana: "Babana selâm söyle." dedi ve bir cübbe ile sûfî işi bir seccâde verdikten sonra: "Bu onun babasının benim babamın katındaki tezkiresidir. Bunu ona teslim et ve de ki: "Zaman nasıl dönüyorsa sen de öyle dön." dedi.»

Hatibin oğlu sözüne devamla şöyle diyor:

«Babam ağladı ve: "Adamcağız öldürüleceğini anlamış." dedi.»

Husrevşâh ve maiyyetindekiler yollarına devam edip Gur şehrine vardılar, fakat Gıyaseddin onlarla görüşmedi, bilâkis emir verip bir kaleye çıkardı ve artık bir daha onlardan haber alınamadı.

Husrevşâh Sebüktekin oğullarının son hükümdarıdır. Sebüktekin Devleti 366 (976-977) yılında kurulmuştu. Hakimiyet müddetleri yaklaşık iki yüz on üç yıldır.

Gazneli hükümdarları ahlâk ve yaşayışları itibarıyla en güzel hükümdarlardandır. Özellikle atası Mahmûd'un ahlâk ve yaşayışı çok güzeldi. Onun cihad yolundaki faaliyetleri herkesin malûmudur. Ahiret için yaptığı işler de meşhurdur.

Mülkü zeval bulmayan ve zamanın değiştiremediği Allah Teâlâ'nın şânı ne yücedir! Yazıklar olsun bu alçak dünyaya, insanlara bunu nasıl yapıyor! Allah Taâlâ'dan kalblerimizdeki perdeyi kaldırıp dünyayı hakikat gözüyle görmemizi nasib etmesini ve yüce katına kabul buyurmasını, bizi mâsivâ ile meşgul etmemesini niyaz ederiz. Hiç şüphesiz o her şeye kâdirdir.

Horasân'ın ileri gelen simâları Husrevşâh'ın Gaznelilerin son hükümdarı olduğunu söylerken başkaları onun hükümdar iken öldüğünü ve yerine oğlu Melikşah'ın geçtiğini ifade ederler ki, 559 (1163-1164) yılı vukuatı arasında ondan da bahsedeceğiz.

Yine bana göre Gurlular devletinin kuruluş tarihi de ihtilâflıdır. Eğer hakikat ortaya çıkarsa inşaallah onu da düzeltirim.

Sultan Olarak Gıyâseddin Adına Hutbe Okunması

Gurlular Lâhor'a yerleşip hakimiyet sahaları genişleyince askerleri ve malları da çoğalınca Gıyâseddin kardeşi Şihâbeddin'e mektup yazıp Sultan olarak kendi adına hutbe okutmasını emretti, sultanlar gibi lakaplar aldı. Gıyâseddin'in lakabı «Şemseddin» idi. Şimdi «Gıyâsüddîn ve'd-dünyâ Muînü'l-İslâm, Kasîmu emîri'l-Müminîn» lakabını aldı. Kardeşine de «Muizzüddin» lakabını verdi. Şihabeddin bu emri yerine getirdi ve Sultan olarak onun adına hutbe okuttu.

Gıyâseddin'in Herât'a ve Horasân'ın Diğer Şehirlerine Hakim Olması

Şihâbeddin Lâhor'daki işlerini bitirip gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra kardeşi gelince Horasân üzerine yürümeğe ve Herât'a gidip şehri muhasara etmeğe karar verdiler ve çok sayıda askerle Herât üzeri-

ne yürüdüler. Herât'ta Sencer'e bağlı bir Türk taifesi vardı. Şehrin önüne karargâh kurup muhasaraya başladılar. İçerdeki halkı sıkıştırdılar ve kendilerine teslim olmalarını istediler; bunun üzerine içeride bulunanlar onlara elçi gönderip emân dilediler, onlar da kabul edip emân verdiler ve şehri teslim aldılar. Sencer'e bağlı olan emirleri Herat'tan dışarı çıkardılar, Gıyâseddin, Haznek el-Gûrî adlı birini orada nâib bırakıp kardeşi ile beraber Füşenc'e gitti ve orayı da ele geçirdi. Daha sonra Bâdgîs, Kâlin ve Beyvâr'a yürüyüp buraları da zapt ettiler. Gıyâseddin hepsini teslim alıp şehir ahalisine iyi muamele etti ve bilâhere Fîrûzkûh'a geri döndü. Şihâbeddin de Gazne'ye döndü. Aslında Gurlularla ilgili olayları yıllara göre anlatmak gerekirdi, fakat biz burada olaylar arasında kopukluk olmasın diye peşpeşe zikr ettik. Bu arada tarihi bilinmeyen olayları da olduğu gibi bıraktık.

Şihâbeddin'in Hindistan'daki Âcura Şehrini Zaptı

Şihâbeddin Horasân'dan Gazne'ye dönünce askerleri ve kendisi dinleninceye kadar orada kaldı, sonra Hindistan'a yürüdü ve Âcura şehrini zapt etti. Orada Hind racalarından biri vardı ve hiç bir şey elde edemedi. Hind racasının idareye hâkim olan bir karısı vardı, Şihâbeddin ona haber gönderip kendisiyle evlenmek istediğini bildirdi. Kadın cevaben kendisinin Şihâbeddin'e lâyık olmadığını, güzel bir kızı olup onu kendisiyle evlendirmek istediği cevabını verdi. Şihâbeddin de kızıyla evlenmeyi kabul ettiğini duyurunca, kadın kocasına zehir içirip öldürdü ve şehri Şihâbeddin'e teslim etti.

Şihâbeddin şehri teslim alıp kızı ele geçirdi, o da Müslüman oldu ve Şihâbeddin ile evlendi. Şihâbeddin onu Gazne'ye gönderdi, pek çok armağanlar verdi, maaş tahsis etti ve Kur'an okumayı öğretecek öğretmenler görevlendirdi. Şihâbeddin onunla oyalanıp teselli buldu. Nihayet annesi öldükten on yıl sonra kızı da öldü. Şihâbeddin onu görmedi ve ona yaklaşmadı. Onun için bir türbe yaptırdı ve oraya defnetti. Gazneliler onun kabrini ziyaret ederler.

Şihâbeddin daha sonra Hindistan'a döndü. Güç ve meşakkatli işlerin hakkından geldi. Hindûların pek çok şehrini fethetti, hükümdarlarını itaati altına aldı. Hindûlardan, kendinden önce hiç bir Müslüman hükümdara nasip olmayan ganimetler ve şehirler ele geçirdi.

Hindûların Müslümanları Yenmesi

Şihâbeddin'in Hindistan'da düşmanı mağlûp edip halkı kendine itaat ettirmesi ve Hind topraklarını ele geçirmesi üzerine Hind racaları top-

lanıp fikir teatisinde bulundular, birbirlerini kınadılar, sonunda Şihâbeddin'e karşı iş birliği yapıp onunla savaşmak üzere birbirlerini desteklemeğe karar verdiler. Askerlerini ve adamlarını topladılar. Hindûlar çeşitli meşakkatlara katlanarak perişan bir hâlde uzun yollar kat edip onların yanlarına gelmeğe başladılar. Bütün imkânlarını seferber edip geldiler. Toplanan racaların hepsine hâkim olan kadın onların en büyük hükümdarlarından biriydi.

Şihâbeddin onların toplanıp kendi üzerine yürüdüklerini haber alınca o da aynı şekilde Gurlu, Horasânlı, Halaç ve diğer kavimlere mensup askerlerden müteşekkil büyük bir orduyla onların üzerine yürüdü. İki ordu karşılaşıp savaşa girdi, aralarında fazlaca bir çatışma olmadan Müslümanlar bozulup dağıldılar. Hind askerleri Müslümanları öldürüyor, esir alıyor ve perişan ediyorlardı. Bu arada isabet eden bir darbeyle Şihâbeddin'in sol eli tutmaz oldu. Başka bir darbe de başına isabet etti ve yere düştü. Karanlık bastırınca taraflar birbirinden ayrıldılar. Şihâbeddin gecenin karanlığında ağlayarak ölüler arasında kendisini arayan bir grup Türk gulâmını fark etti. Hindûlar geriye dönmüşlerdi. Şihâbeddin içinde bulunduğu duruma rağmen onlara seslendi. Türk gulâmlar koşarak geldiler, onu münavebeyle taşıyıp yaya olarak gittiler ve sabahleyin Âcura şehrine vardılar.

Şihâbeddin'in kurtulduğu halk arasında yayıldı. Halk kendisini tebrik etmek üzere muhtelif bölgelerden oraya geliyordu. Şihâbeddin'in ilk işi kendisini yalnız bırakıp kaçan Gurlu emîrleri yakalamak oldu. Atlarının torbalarına arpa doldurdu ve eğer yemeyecek olurlarsa boyunlarını vuracağına dair yemin etti. Onlar da mecbûren yediler.

Bu haber kardeşi Gıyâseddin'e ulaşınca, mektup yazıp aceleciliği ve ataklığından dolayı onu kınadı ve ona büyük bir ordu gönderdi.

Müslümanların Hindistan'da Kazandıkları Zafer

Şihâbeddin kurtulup Âcura'ya dönünce kardeşi Gıyâseddin'den ona yardımcı kuvvetler geldi. Bunun üzerine Hindûlar geri dönerek silâhlarını yenileyip askerlerinin sayısını çoğalttılar ve öldürülen askerlerin yerine yeni askerler görevlendirdiler. Hindû melikesi yere göğe sığmayacak kadar çok sayıda askerle harekete geçti. Şihâbeddin ona haber gönderip evlenme vaadiyle onu aldatmak istedi. Hindû melikesi onun bu teklifini kabul etmedi ve: «Ya harp eder, ya da Hind topraklarını teslim edip Gazne'ye dönersin.» dedi, bunun üzerine Şihâbeddin Gazne'ye dönmeyi kabul etti. Aslında Şihâbeddin, kardeşi Gıyâseddin'den izin istiyordu ve bunu hile ve aldatmak gayesiyle yapmıştı.

İki ordu arasında bir nehir vardı. Hindûlar geçit yerlerini tutmuşlardı. Müslümanlardan hiç kimse nehri geçemiyordu. Kendi zanlarınca Gıyâseddin'den gelecek cevabı beklemeğe başladılar. Onlar bu hâlde iken bir Hindû gelip Şihâbeddin'e Hind ordusuna yakın bir yerde bir geçit olduğunu haber verdi, nehri geçirmesi için kendisiyle beraber bir askerî birlik göndermesini ve bu askerlerin gafil vaziyetteki Hind ordusuna baskın düzenlemelerini istedi; fakat Şihâbeddin bu teklifin bir hile ve desise olmasından korktu, bunun üzerine de Hindû Âcura ve Muttan ahalisinden kendine kefiller buldu. Şihâbeddin de Emîr el-Hüseyn b. Harmil el-Gûrî kumandasındaki büyük bir orduyu onunla beraber gönderdi. Emîr el-Hüseyn daha yeni Herât valisi olmuştu. Cesaret ve ileri görüşlülüğü itibarıyla meşhur bir mevkideydi.

Ordu bu Hindû ile yola çıkıp nehri geçti. Hindûlar Müslümanlar aralarına girinceye kadar durumdan haberdar olamadılar, böylece Müslümanlar onları kılıçtan geçirdiler. Görevli muhafızlar geçitleri korumakla meşgul idiler. Şihâbeddin ve askerlerin geri kalan kısmı da nehri geçerek Hind ordusunu kuşattılar ve çok sayıda Hindûyu öldürerek İslâm hâkimiyetini ilân ettiler. Hind ordusunda Müslümanların öldürmekten ve esir almaktan âciz kaldıkları hariç kurtulan olmadı. Bu arada Hindû melikesi de öldürüldü.

Şihâbeddin bu olaydan sonra Hind beldelerine yerleşti, onların zarar ve kötülüklerinden emîn oldu. Mallarıyla ona bağlandılar, rehineler verip barış yaptılar. Şihâbeddin Delhi şehrini memlûkü Kutbeddin Aybeg'e verdi. Burası onun Hindistan'da fethettiği ülkelerin merkezi ve başşehriydi. Daha sonra Muhammed b. Bahtiyâr'ın kumandasındaki Halaç askerlerini Hindistan'ın bazı şehirlerine sevk etti. Onlar da daha önce Müslümanların ayak basmış olduğu Hind beldelerini zapt ettiler, doğu istikametinden Çin sınırlarına kadar yaklaştılar.

Bir tüccar arkadaşım bana zikredilen bu iki olaya benzer iki hadise anlatmıştı; ancak aralarında bazı farklar var. Biz bunları 588 (1192) yılı vukuatı arasında anlattık.

Çeşitli Olaylar

Kâtip Ya'kûb bu sene Bağdâd'da öldü. Nizâmiye Medresesi'nde ikamet ederdi. Terekeye bakmakla görevli zevât gelip onun medresede oturduğu odayı mühürlediler, bunun üzerine fakihler ayaklanıp görevlileri dövdüler ve terekeyi aldılar. Fukahânın âdetine göre orada ölenlerin vârisi olmazdı. Hâcib fakihlerden iki kişiyi yakalayıp cezalandırdı ve hap-

se attı, bu defa fakihler medreseyi kapattılar, vâizlerin kürsüsünü sokağa attılar, geceleyin medresenin damına çıkarak bağırıp çağırdılar, edebi terk ettiler.

O sırada fakihlerin müderrisi Şeyh Ebû'n-Necîb idi. Oraya gelerek kendisini Tâc'ın altına atıp özür diledi ve dileği kabul edilip bağışlandı.

Mardin ve Meyyârikîn hâkimi Hüsâmeddin Temürtaş da bu sene öldü. Otuz küsur yıldan beri oraya hâkimdi. Yerine oğlu Necmeddin Alpı geçti.

Muhaddis Ebû'l-Fazl Muhammed b. Ömer b. Yûsuf el-Ermevî eş-Şâfiî bu yıl öldü. 459 (1066-1067) yılında doğmuştu.

Horasân şeyhlerinin reisi Ebû'l-Es'ad Abdurrahman el-Kuşeyrî de şevval ayında öldü.

Bu sene muharrem ayında Bağdâd'da bir horoz yumurtladı. Bir doğan da çift yumurta yumurtladı. Yanında erkeği olmayan bir deve kuşu ise bir yumurta yumurtladı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK SEKİZİNCİ (M. 1153-1154) YILI OLAYLARI

Sencer'in Oğuzlar Karşısında Mağlûp Olması, Oğuzların Horasân'ı Yağmalamaları ve Yaptıkları İşler

Sultan Sencer bu sene Oğuz Türkleri karşısında mağlûp oldu. Oğuzlar Müslüman bir Türk taifesi olup Mâverâünnehir'de yaşıyorlardı. Daha önce zikrettiğimiz gibi, Hıtaylar orayı ele geçirip Oğuzları kovdular. bunun üzerine çok sayıdaki Oğuz taifesi Horasân'a yöneldi. Belh yöresinde oturup hayvanlarını otlatıyorlardı. Oğuzların başında Dînâr, Bahtiyâr, Tûtî (Dudu), Arslan, Cağar (?) ve Mahmûd adlı emîrler vardı. Belh muktâı Emîr Kamâc onları uzaklaştırmak istedi, ancak Oğuzlar bazı armağanlar ve mallar vererek onunla anlaştılar. Emîr Kamâc onlarla uğraşmaktan vazgeçti, Oğuzlar da güzel güzel oturup hiç kimseye eziyet etmediler. Namazlarını kılıyor, zekâtlarını veriyorlardı.

Daha sonra Emîr Kamâc tekrar onların üzerine yürüdü ve kendi beldesinden çekip gitmelerini istedi. Oğuzlar direndiler, birbirlerine katılıp bir araya geldiler. Oğuzların dışındaki bazı Türk boyları da onlara katıldı. Kamâc on bin süvariyle üzerlerine yürüdü. Oğuz beyleri gelip kendileriyle uğraşmamasını, otlaklarında bırakmasını istediler. Her aile kendisine iki yüz dirhem gümüş veriyordu, fakat Emîr Kamâc bu teklifleri kabul etmedi ve beldesinden uzaklaşmaları için onları sıkıştırdı. Oğuz beyleri geri dönüp toplandılar ve onunla savaşa girdiler. Kamâc mağlûp oldu, Oğuzlar kendisinin ve askerlerinin mallarını yağmaladılar. Asker, sivil pek çok kişiyi öldürdüler, kadın ve çocukları esir aldılar. Her çeşit kötülüğü yaptılar, bu arada fakihleri öldürüp medreseleri tahrip ettiler.

Kamâc'ın bozgun haberi Merv'e ulaştı. Sultan Sencer orada bulunuyordu. Kamâc durumu derhal Sultan'a bildirdi; bunun üzerine Sultan Oğuzlar'a haber gönderip onları tehdit etti, ülkesinden ayrılmalarını emretti. Oğuzlar özür dilediler, kendilerine dokunmaması ve otlaklarında bı-

rakması için Sultan'a pek çok mal vermeyi teklif ettiler, fakat Sultan kabul etmedi. Ülkenin her tarafından asker topladı, yüz bin süvariden fazla asker Sencer'in emrinde toplandı. Sencer bu orduyla Oğuzlar'ın üzerine yürüdü. Aralarında çok çetin bir savaş oldu. Sencer'in askerleri bozuldu, daha sonra kendisi de mağlûp oldu. Oğuzlar onları takip edip yakaladıklarını öldürdü ve esir aldılar. Öldürülen askerlerin cesetleri tepeler gibi yükseldi. Bu arada Alâaddin Kamâc da öldürüldü, Sultan Sencer ve çok sayıda emîri de esir düştü. Esir düşen emîrlerin boyunlarını vurdular. Sultan Sencer'e gelince, Oğuz beyleri toplanıp Sultanın huzurunda yer öptüler ve: «Biz senin kullarınız, sana itaatten ayrılmayız, iyi biliyoruz ki, bizimle savaşmağa gelmedin, fakat savaşa itildin. Sen Sultan'sın biz ise kullarız.» dediler. Bu şekilde iki veya üç ay geçti. Oğuzlar Sultan Sencer ile beraber Horasân'ın başkenti ve merkezi Merv'e girdiler. Bahtiyâr Merv'i kendisine iktâ etmesini istedi, bunun üzerine Sultan: «Burası payitahttır, hiç bir kimseye iktâ edilmesi caiz değildir.» dedi. Oğuz beyleri bu söze güldüler, Bahtiyâr da dudak büküp alay etti. Sultan Sencer bu durumu görünce tahtından indi ve Merv hânkâhına girip hükümdarlıktan el etek çekti.

Oğuzlar bütün ülkeyi istilâ ettiler, benzeri duyulmamış zulüm ve işkenceler yaptılar. Nîsâbûr'a bir vali tayin ettiler, o da halka bir çok vergi koyup haraca kesti, onlara zulüm ve haksızlık edip dövdü. Çarşı pazara üç tane çuval asıp: «Bunların altın ile doldurulmasını istiyorum.» dedi. Bu defa halk ayaklanıp valiyi ve maiyyetindekileri öldürdüler. Oğuzlar atlarına binip Nîsâbûr'a girdiler ve şehri çok fena hâlde yağmaladılar. Nîsâbûr'u boş ve dümdüz bir araziye çevirdiler. Büyük küçük demeyip öldürdüler. Şehri ateşe verdiler ve şehirde ne kadar fakıh ve âlim varsa hepsini öldürdüler. Öldürülenler arasında el-Hüseyn b. Muhammed el-Ersâbendî, Kadı Ali b. Mes'ûd, Şeyh Muhammed b. Yahyâ da vardı. Şairler Muhammed b. Yahyâ için pek çok mersiyeler yazdılar.

Oğuzların o bölgede yaptıklarının hepsini sayıp dökmek çok zordur. Horasân'da Herât ve Dihistân hariç Oğuzlar tarafından yağmalanmayan hiç bir şehir kalmadı. Bu iki şehir müstahkem olduğu için Oğuzlar'a teslim olmadı.

Horasân tarihçilerinden biri Oğuzlar hakkında oldukça açık bilgi verir ve der ki:

«Oğuz kavmi Türkler'in bulunduğu en uzak bölgelerdeki sınır boylarından el-Mehdî zamanında Mâverâünnehr'e göç etmişler ve Müslüman olmuşlardı.»

Hilekâr ve oyunbaz el-Mukanna onlardan yardım sağlayarak işini yürüttü. Askerler el-Mukanna'nın üzerine yürüyünce bu Oğuzlar yardım et-

meyip onu teslim etmişlerdi. Onlar bunu içinde bulundukları her devlette yapmayı âdet hâline getirmişlerdi. Aynı şeyi Karahanlılar'a da yapmışlardı, fakat Karluk Türkleri onları yurtlarından söküp attılar. Bu sırada Tohâristân sınırlarına hâkim olan Emîr Zengî b. Halife eş-Şeybânî Oğuzları yanına davet etti, onları kendi ülkesinde konuk etti. Emîr Kamâc ile Zengî arasında komşuluk ilişkilerinden doğan bir düşmanlık vardı ve bu düşmanlık zamanla iyice kök salmıştı. Her biri diğerini alt etmek ve onu hükmü altına almak istiyordu. Zengî Oğuzlar sayesinde güçlendi. Oğuzlar Kamâc ile savaşmak için Zengî ile sefere çıktılar; fakat Kamâc onlarla haberleşti onları kendi tarafına çekti, onlar da tam savaş sırasında Zengî' yi yalnız bıraktılar. Zengî ve oğlu esir alındı. Kamâc, Zengî'nin oğlunu öldürdü ve oğlunun etini kesip babasına yedirdi. Daha sonra Zengî de aynı şekilde öldürüldü. Kamâc Oğuzlar'a bazı yerleri iktâ etti, ülkesinin otlaklarını onlara serbest bıraktı.

el-Hüseyn b. el-Hüseyn el-Gûrî Gazne'de idâreye hâkim olup Belh üzerine yürüyünce Kamâc ve askerleri Oğuzlarla beraber ona karşı sefere çıktılar, fakat Oğuzlar daha sonra Kamâc'dan ayrılıp el-Hüseyn el-Gûrî'ye iltihak ettiler ve o bu sayede Belh'e hâkim oldu. Bunun üzerine Sencer Belh'e yürüdü. el-Gûrî yapılan savaşta Sencer'e mağlûp oldu ve Belh'i terk etti. Daha sonra el-Hüseyn el-Gûrî mukavemet edemeyeceğini anlayarak Sultan Sencer'in huzuruna çıktı, Sultan Sencer de onu tekrar Gazne'ye gönderdi.

Oğuzlar Tohâristân taraflarında kaldılar. Kamâc kendisine yaptıkları hâinlik sebebiyle Oğuzlar'a karşı büyük bir kin ve düşmanlık besliyordu, bu yüzden onları ülkesinden uzaklaştırmak istedi. Bunu duyan Oğuzlar toplandılar. Diğer Türk boyları da onlara iltihak etti. Başlarına Türk asıllı Arslan Boğa'yı getirdiler. Kamâc da askerlerini toplayıp Oğuzlar'la savaşa girdi. Akşama kadar bütün gün savaştılar, sonunda Kamâc ve askerleri bozuldu. Kamâc ve oğlu Ebû Bekir'i esir alan Oğuzlar ikisini de öldürdüler ve bütün Belh yöresini ele geçirdiler. Bölgede karışıklık çıkardılar, yağmacılık, adam öldürme ve soygun yaparak fesat çıkardılar.

Bu haber Sultan Sencer'e ulaşınca derhal askerlerini toplayıp Oğuzlar'ın üzerine yürüdü. Oğuzlar Sultan'a elçi gönderip özür dilediler ve suçsuz olduklarını söylediler, fakat Sencer mazeretlerini kabul etmedi. Sultan'ın öncü birlikleri 548 yılı muharrem ayında (mart-nisan 1153) Oğuzlar'ın yanına vardı. Bunların arasında öldürülen Ebû Bekr b. Kamâc'ın oğlu Muhammed ile Müeyyed Ay-aba da vardı. Daha sonra Sultan Sencer de oraya gitti. Oğuzlar yine elçi gönderip özür dilediler, pek çok mal verip her türlü emrine âmâde olduklarını ifade ettiler, fakat Sencer onların affedilmelerine dair isteklerini kabul etmedi ve üzerlerine yürü-

dü. Oğuzlar Sencer'i karşılayıp savaşa girdiler ve büyük bir sabırla savaşı sürdürdüler. Sonunda Sencer ve askerleri mağlûp oldu, çok perişan bir hâlde Belh'e doğru gittiler. Oğuzlar da onları takip edip ikinci bir defa savaşa tutuştular. Sultan Sencer yine mağlûp oldu ve bu yılın safer ayında (nisan-mayıs 1153) mağlûp vaziyette Merv'e gitti. Oğuzlar da Merv'e yöneldiler. Horasân'lı askerler takip edildiklerini ve Oğuzlar'ın yaklaştığını duyunca onlardan korktukları için Oğuzları'n önünden kaçtılar. Sultan ve askerleri Merv'den ayrılınca Oğuzlar içeri girip şehri çok fena hâlde yağmaladılar. Bu hadise cemaziyülevvel ayında (temmuz-ağustos 1153) vuku buldu. Merv halkından ve ileri gelenlerinden bir çok kişi öldürüldü. Öldürülenler arasında Kâdî el-kudât el-Hasan b. Muhammed el-Ersâbendî, Kadı Ali b. Mes'ûd ve diğer bazı din âlimleri de vardı.

Sencer Merv'den çıktıktan sonra Andrâba'ya gitti. Oğuzlar onu esir aldılar ve eskiden olduğu gibi saltanat tahtına oturttular. Aynı yılın recep ayında (eylül-ekim 1153) Merv'de yeniden yağmacılığa başladılar, fakat halk onlara mukavemet edip savaştı ve bütün güçlerini seferber etti; ancak sonunda âciz kalıp teslim oldular, Oğuzlar da şehri birincisinden daha kötü bir şekilde yağmalayıp hiç bir şey bırakmadılar.

Sultan Sencer Horasân'ın bütün emirlerini ve veziri Tâhir b. Fahrul-mülk b. Nizâmülmülk'ü geride bırakmıştı. Yanında yakın adamları ve hizmetçilerinden az sayıda insan vardı. Nîsâbûr'a varınca Sultan Muhammed'in oğlu Melik Süleyman-şâh'ı getirttiler. Süleyman-şâh 19 cemaziyülâhir (11 Eylül 1153) tarihinde Nîsâbûr'a geldi. Onun çevresinde toplanıp Sultan olarak adına hutbe okuttular. Bu ayda Sultan'a bağlı askerler çok sayıda Oğuz taifesi üzerine sefer düzenleyip onlara ağır bir darbe indirdiler. Bir çok kişiyi öldürdüler, geri kalanlar da Oğuz beylerinin yanına gidip onlara katıldılar.

Askerler Süleyman-şâh'ın çevresinde toplanınca Oğuzları yakalamak maksadıyla Merv üzerine yürüdüler. Oğuzlar karşılarına çıkınca Horasân askerleri onları görür görmez dağıldılar ve geri dönüp kaçarak Nîsâbûr'a gittiler. Oğuzlar da onları takip ettiler ve Tûs'a uğradılar. Tûs şehri âlim ve zahidlerin ocağıydı. Bu şehri de yağmalayıp kadınları esir aldılar, erkekleri öldürdüler, mescidleri ve halkın evlerini tahrip ettiler. Bütün Tûs vilayetinde, Ali b. Mûsa er-Rızâ'nın türbesinin bulunduğu meşhed ile surları olan az sayıdaki yer hariç, Oğuzların tahribat ve yağmasından kurtulan yer olmadı.

Tûs halkının ileri gelenlerinden olup öldürülenler arasında Tûs imamı Muhammed el-Mârişkî, oradaki Alevîlerin nakîbi Ali el-Mûsevî, şehrin hatîbi İsmâil b. el-Muhsin, Tûs şeyhlerinin reisi Muhammed b. Muhammed de vardı. Orada bulunan salih şeyhleri de öldürdüler. Oğuzlar

buradan Nisâbur'a geçtiler. 549 yılı şevval ayında (aralık 1154 - ocak 1155) Nisâbûr'a vardılar. Şehri müdafaa edecek ve kendilerine mani olacak hiç kimse yoktu. Şehri tamamen yağma ettiler, halkını öldürdüler. O kadar çok insan öldürdüler ki, artık sağ kalan olmadığını zannettiler. Sadece iki mahallede öldürülenlerin sayısı kadınlar ve çocuklar hariç on bin kişiydi. Kadın ve çocukları esir aldılar, mallarına el koydular. Öldürülenlerin cesetleri geçitlerde tepeler gibi birbirlerinin üzerine yığılmış hâlde kaldı. Halkın çoğu el-Câmiu'l-Menîî'de toplanıp saklandı ve müdafaaya çekildi. Oğuzlar onları muhasara edince Nîsâbûrlular karşı koymaktan aciz kaldılar. Oğuzlar içeri girip hepsini öldürdüler. Oğuzlar adamlardan mal istiyorlar, adam malını verince de onu öldürüyorlardı. Salih ve önde gelen din âlimlerinden pek çok kişiyi öldürdüler. Bunlar arasında zamanında eşi benzeri olmayan Şâfiî fakîhi Muhammed b. Yahyâ da vardı. Halk Mağrib'den ve Maşrık'dan onu ziyarete gelirdi. Çok sayıda âlim onun için mersiyeler yazdı. Bunlardan biri de Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Kasım el-Beyhakî idi:

«Ey şanı şöhreti en uzak ülkelere kadar yayılmış derya gibi bir
âlimin kanını döken!

Ey zâlim! Allah adına bana söyle dini ihya eden bir zâtı nasıl
hiç korkmadan öldürürsün?»

Yine zâhidlerden Abdurrahman b. Abbussamed el-Ekkâl, Kuşeyrî'nin torunu Kâtib Ahmed b. el-Hüseyn, Ebû'l-Berekât el-Furâvî, kelâm âlimi İmâm Ali es-Sabbâb, Ahmed b. Muhammed b. Hâmid, Abdulvehhâb el-Malkâbâdî, Kadı Saîd b. Abdülmelik b. Saîd el-Hasan b. Abdulhamîd er-Râzî ve daha pek çok âlim, salih ve zâhid kişi vardı. Bu arada şehirdeki kütüphaneleri de yaktılar, ancak bir kısmı kurtarılabildi.

Daha sonra müstahkem Şâristân şehrini muhasara ettiler ve çepeçevre kuşattılar. Halk surların üzerinden onlara karşı savaştı. Oğuzlar buradan Cüveyn'e gidip yağmaladılar. Cüveyn'e bağlı Bahrâbâd halkı da onlara karşı koydu, canlarını Allah uğrunda fedâ ettiler, bulundukları sahayı korudular. Geri kalanlar yağma ve katliama maruz kaldılar. Bilâhare İsferâyîn'e yürüdüler, yağma ve tahrib ettiler. Halkdan bir çok kişiyi öldürdüler.

Öldürülenler arasında Sultan'ın ileri gelen devlet adamlarından olan Abdürreşid ed-Eş'asî de vardı. Devlet işlerini bırakmış, ilimle ve âhiret hayatıyla ilgileniyordu. Yine fazilet erbabından özellikle edebiyat sahasında üstün bir zat olan Ebû'l-Hasan el-Fenderûcî de öldürülenler arasındaydı.

Oğuzlar Cüveyn ve İsferâyin'deki yağma ve katliam işini bitirdikten sonra tekrar Nîsâbûr'a döndüler. Birinci yağmalamadan arta kalanları da yağmaladılar. Halkın büyük bir çoğunluğu Şehristân'a gitmişti. Oğuzlar onları da muhasara edip şehri istilâ ettiler. Şehristân ve Nîsâbûr halkına ait ne varsa yağma ettiler, bu arada kadın ve çocukları da yağmaladılar.

Müslüman halka kâfirlerin bile yapmayacakları işleri yaptılar. Aynı şekilde ayyarlar da Nisâbûr'u Oğuzlar'dan daha fena hâlde yağma ediyor ve onların yaptıklarından daha adîsini yapıyorlardı.

Daha sonra Melik Süleyman-şâh'ın durumu zayıfladı. O ahlâk ve yaşayışı kötü bir idarecidiydi. Veziri Tâhir b. Fahrulmülk b. Nizamülmülk 548 yılı şevval ayında (aralık 1154 - ocak 1155) vefat edince durumu kötüleşti. Süleyman-şâh ondan sonra oğlu Nizâmülmülk Ebû Ali el-Hasan b. Tâhir'i vezir tayin etti. Onun devrinde devlet büsbütün çöktü. Bunun üzerine Süleyman-şâh 549 yılı safer ayında (nisan - mayıs 1154) Horasan'dan ayrılıp Cürcân'a döndü. Emîrler toplanıp Mahmûd Han b. Muhammed b. Buğra Han'a haber gönderdiler. Mahmûd Han Sultan Sencer'in kız kardeşinin oğluydu. Emîrler Horasân minberlerinde onun adına hutbe okuttular, onu yanlarına çağırıp bütün işlerine onu melik tayin ettiler. 549 şevval ayında (aralık 1154 - ocak 1155) ona itaat ve inkıyad eylediler. Mahmûd Han ile beraber Herât'ı muhasara etmekte olan Oğuzlar'a karşı sefere çıktılar. Aralarında çoğunda Oğuzların galip geldiği bazı savaşlar cereyan etti. Oğuzlar 550 yılı cemaziyülevvel ayında (temmuz 1155) Herât önlerinden Merv'e gittiler ve tekrar halkı müsadereye başladılar.

Mahmûd Han da Nîsâbûrîa gitti. Müyyed, ileride anlatacağımız gibi, burayı istilâ etmişti. Mahmûd Han Oğuzlar'a müracaat ederek barış talebinde bulundu. İki taraf 550 yılı recep ayında (eylül 1155) fitne ve fesat niyetiyle bir mütareke imzaladılar ve anlaşmaya vardılar. Oğuzlar hakkında geri kalan haberlere 552 (1157-1158) yılında tekrar dönülecektir.

Müeyyed'in Nîsâbûr ve Diğer Yerleri Zaptı

Sultan Sencer'in Ay-aba adında bir memlûkü vardı, lakabı «el-Müeyyed» idi. Bu karışıklıklar sırasında önemli mevkilere geçti, şanı şöhreti arttı, emîrlerin büyük bir kısmı da ona itaat arz etti. Nîsâbûr, Tûs, Nesâ, Ebîverd, Şehristân ve Damgân'ı ele geçirip Oğuzlar'ı bütün bu yerlerden uzaklaştırdı. Onlardan pek çok kişiyi öldürdü. Ahaliye iyi davrandı, adaletle hükmetti. Halkı kendi tarafına çekti. Haraç ehline bol bol haraç verdi, ev sahiplerinin hukukuna fazlasıyla riayet etti. Böylece ülke onun eli-

ne geçti, iyi muamelesinden dolayı halk ona itaat arz etti. Şanı şöhreti arttı, adamları çoğaldı. Hakan Mahmûd b. Muhammed ona haber gönderip adı geçen beldeleri kendisine teslim edip huzuruna gelmesini istedi, fakat o kabul etmedi. Aralarında elçiler gidip geldi, sonunda Müeyyed'in Mahmûd Han'a bir miktar mal göndermesi kararlaştırıldı, bunun üzerine Mahmûd Han ona dokunmadı, böylece Müeyyed ve Mahmûd Han o bölgede ikamet ettiler.

İnanc'ın Rey'e Hakim Olması

İnanç Sultan Sencer'in memlûklerinden biriydi. Yukarıda anlattığımız Oğuz fitnesi zuhur edince Horasân'dan kaçtı ve Rey'e varıp istila ederek orada ikamet etti. Hemedân, İsfahân ve diğer bazı yerlerin sahibi olan Sultan Muhamed-şâh b. Mahmûd'a hizmetçiler ve hediyeler göndérip onu râzı etti, ona itaat ettiğini bildirdi. Melik Mahmûd'un ölümüne kadar da orada kaldı. O ölünce Rey'i ve civarındaki bir kaç yeri ele geçirdi, oralara hâkim oldu. Bu suretle durumu güçlendi, şanı şöhreti arttı, on bin süvariden oluşan askerî birliğe sahip oldu.

İlerde anlatacağımız gibi, Süleyman-şâh Hemedân'a hâkim olunca onun yanına geldi ve onunla ünsiyetinden dolayı itaat arz etti. İnanç Süleyman-şâh'ın Horasân'da bulunduğu sırada ona itaat etti, bu sayede durumu kuvvetlendi.

ez-Zâfir'in Veziri İbnu's-Sellâr'ın Öldürülmesi ve Abbâs'ın Vezir Olması

ez-Zâfir Billâh'ın veziri el-Âdil b. es-Sellâr bu sene muharrem ayında (mart - nisan 1153) üvey oğlu Abbâs b. Ebû'l-Fütûh b. Yahyâ es-Sanhâcî tarafından öldürüldü. Emîr Üsâme b. Munkız ona bu tavsiyede bulunmuş, Halife ez-Zâfir Billâh da uygun görmüştü. Abbâs, oğlu Nasr'a onu öldürmesini emretti, Nasr da içeri girip ninesi Ümmü Abbâs'ın yanında oturmakta olan el-Âdil'i öldürdü. Vezirliğe onun yerine üvey oğlu Abbâs geçti.

Abbâs, daha önce de zikrettiğimiz gibi, Mağrib'den Mısır'a gelmiş ve terzilik öğrenmişti. Abbâs iyi bir terzi idi. İbnü's-Sellâr Abbâs'ın annesiyle evlenince onu sevdi ve güzelce terbiye etti. Abbâs da onu öldürerek makamına geçmek suretiyle onu mükâfatlandırdı.

Mısır'da vezirlik mütegallibenin elindeydi. Halifeler hâciblerin gerisinde kalmıştı. Vezirler âdetâ mütegallibe ve zorba gibiydiler. Efdal'den sonra bu makama savaş, öldürme ve benzeri hâller dışında normal yolla geçenlerin sayısı azdır. Bu sebeple her birini ayrı başlıklar altında ele aldık. Doğrusunu Allah bilir.

Araplarla Abdülmü'min'in Askerleri Arasındaki Savaş

Abdülmü'min'in askerleriyle Araplar arasında bu yılın safer ayında Satîf şehri yakınlarında savaş oldu.

Sebebi şudur:

Hilâl, el-Abtah, Adiy, Riyâh, Zu'b ve diğer kabilelerden müteşekkil olan Araplar, Abdülmü'min'in Hammâdîler'in ülkesine hâkim olması üzerine Trablus'tan Mağrib'in en uzaktaki noktasına kadar her yerde toplanıp: «Eğer Abdülmü'min bizim civarımıza gelirse hiç şüpheszi bizi Mağrib'den uzaklaştırır. Bu sebeple en doğru iş onunla ciddî olarak savaşmak ve ülkeye iyice yerleşmeden önce onu buralardan çıkarmaktır.» dediler.

Birbirleriyle yardımlaşmaya ve hainlik etmemeye and içtiler. Aileler namusları için canla başla savaşmak gayesiyle erkekleri, kadınları ve mallarını da yanlarına alarak onunla savaşa girmeğe karar verdiler.

Bu haber Sicilya kralı Roger'e ulaşınca Muhriz b. Ziyâd, Cübâra b. Kâmil, Hasan b. Sa'leb, Îsâ b. Hasan ve diğer Arap emîrlerine haber gönderdi, onları Abdülmü'min'e karşı savaşa teşvik etti ve beş bin Frank süvarisini kendisine rehineler vermeleri şartıyla yardıma göndermeyi teklif etti. Araplar ona teşekkür ederek: «Bizim onun yardımına ihtiyacımız yoktur. Biz gayrımüslimlerden yardım istemeyiz.» dediler.

Sayılamayacak kadar çok askerle yola çıktılar. Abdülmü'min ise Bicâye'den Mağrib diyarına hareket etmişti. Arapların yola çıktığını öğrenince Muvahhidlerden otuz bin süvariyi aşkın bir ordu techiz etti. Ordunun başına da Abdullah b. Ömer el-Hentânî ile Sa'dullah b. Yahyâ'yı getirdi. Ancak Araplar sayıca onlardan kat kat fazla idi. Muvahhidler onları kendilerine çekmek istedi, Araplar da dağlar arasındaki Satîf arazisine varıncaya kadar onları takip etti. Abdülmü'min'in askerleri onlara aniden saldırdı. Araplar hazırlıksız bir vaziyetteydi. İki ordu karşılaşıp çok çetin ve muazzam bir savaşa tutuştular. Savaş Araplar'ın hezimeti ve Muvahhidler'in zaferiyle sonuçlandı.

Araplar kendilerine ait ne kadar mal, eşya ve hayvan varsa olduğu gibi bıraktılar. Muvahhidler hepsini ele geçirdiler. Ordunun tamamı Abdülmü'min'in yanına döndü. Abdülmü'min ganimet mallarının hepsini askerleri arasında pay etti, kadınlarla çocukları ise gözetim altında tuttu. Onlara hizmet etmek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere de hadım hizmetçiler ve muhafızlar tayin ederek korunmalarını emretti. Merâkeş'e varınca onları geniş evlerde misafir etti, bol bol tahsisât ayırdı, nafakalarını verdi. Abdülmü'min oğlu Muhammed'e Arap emîrlerine mektup yazıp kadın ve çocuklarının muhafaza ve teminat altında olduğunu bildirmesini emretti, o da bunların hepsini babasından teslim almak üzere gelmelerini emretti ve babasının kendilerine emân verdiğini ve kıymet bahş ettiğimi bildirdi.

Muhammed'in mektubu Araplar'ın eline geçince Merakeş'e gitmek için koşuştular. Araplar oraya varınca Abdülmü'min karılarını ve çocuklarını onlara teslim etti. Onlara çok iyi davrandı. Bol bol mal verdi. Bu davranış karşısında onların kalpleri yumuşadı. Bir müddet yanında kaldılar. Abdülmü'min onlara çok lütufkârdı. 551 (1156 - 1157) yılı vukuatı arasında anlatacağımız gibi, oğlu Muhammed'in veliahtlığı hususunda onlardan yardım istedi.

Frankların Bona Şehrini İşgali, Roger'in Ölümü ve Yerine Oğlu Guillaume'nin Geçmesi

Frankları'n Sicilya kralı Roger'in donanması bu sene Bona şehri üzerine yürüdü. Donanmanın başında Roger'in kölesi Philip vardı. Philip Bona'yı kuşattı ve Araplar'dan da yardım istedi. Recep ayında (eylül - ekim 1153) şehri ele geçirdi, halkını esir aldı ve şehirde ne varsa hepsine sahip oldu; fakat âlim ve salih kişilerden müteşekkil bir cemaata göz yumdu, onlar aile efradını ve mallarını yanlarına alıp köylere gittiler. Philip orada on gün kaldıktan sonra yanındaki bazı esirlerle el-Mehdiyye'ye döndü, oradan da Sicilya'ya gitti. Kral Roger, Bona'da Müslümanlara yumuşak davrandığı için onu tevkif etti.

Rivayete göre, Philip ve kralın diğer kölelerinin hepsi Müslüman olmuşlardı, ancak bunu gizliyorlardı. Onun kral ile birlikte oruç tutmadığına ve Müslüman olduğuna şahitlik ettiler; bunun üzerine Roger papazları, rahipleri ve süvarileri topladı, onlar Philip'in yakılmasına karar verdiler ve ramazan ayında (kasım - aralık 1153) yakıldı. Bu Sicilya'da Müslümanların başına gelen ilk musibetti. Allah Teâlâ Roger'e bu olaydan sonra fazla mühlet vermedi ve aynı yılın zilhicce ayının ilk on günü (17 - 26 Şubat 1154) içinde boğmacaya mübtelâ oldu ve öldü. Yaklaşık seksen

yaşındaydı. Takriben altmış yıldır hükümdardı. Ölümü üzerine yerine oğlu Guillaume geçti. Çirkin suratlı kötü bir idareciydi. Mayo el-Borsânî'yi vezir tayin etti. O da çok kötü bir politika izledi. Sicilya adasındaki bazı kaleler ve Kıllıvriye beldeleri bu yüzden onunla anlaşmazlığa düştüler. Meselc, ileride anlatacağımız gibi, İfrîkiyye'ye sıçradı.

Gazne Sultanı Behrâm-şâh'ın Ölümü

Gazne hükümdarı Sultan Behrâm-şâh b. Mes'ûd b. İbrâhim b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Sebüktekin bu sene receb ayında (eylül - ekim 1153) Gazne'de öldü. Yerine oğlu Nizâmeddin Husrevşâh geçti. Behrâm-şâh otuz altı yıldır hükümdardı. Âdil ve güzel ahlâklıydı, doğru yoldaydı. Âlimleri sever, onlara ikramda bulunur ve pek çok mal bağışlardı. Çok sayıda kitabı vardı. Bunlar huzurunda okunur ve muhtevasını anlardı. Ölümü üzerine oğlu Husrev-şâh hükümdar oldu.

Haçlıların Askalân Şehrini İşgali

Haçlılar bu sene Suriye'deki Askalân şehrini işgal ettiler. Askalân Mısır Fâtımî Halifesi ez-Zâfir Billâh el-Alevî'nin hakimiyetindeydi. Haçlılar her sene buraya gelir, muhasara ederler, fakat bir türlü ele geçiremezlerdi. Ülkede Mısır vezirlerinin sözü geçerdi, halifelerin ise sadece adları vardı, başka bir nüfuzları yoktu. Vezirler Askalân'ı muhafaza ve müdafaa maksadıyla buraya her yıl askerler, zahire ve silâh gönderirlerdi. Bu sene, yukarıda zikrettiğimiz gibi, vezir İbnü's-Sellâr öldürüldü ve Mısır'da vaziyet değişti. Abbâs vezaret makamına geçti. Ortalık yatışıncaya kadar Haçlılar onların Askalân ile ilgilenmemelerini fırsat bilerek toplanıp şehri muhasara ettiler. Askalân halkı onlara karşı direndi ve çok çetin bir şekilde mukavemet etti, hattâ bazı günler şehir dışına çıkarak onlarla savaştılar ve Haçlıları perişan bir hâlde çadırlarına sürdüler. Halk onları çadırlarına kadar takip eti ve bunun üzerine Haçlılar şehri zapt etmekten umut kestiler.

Haçlılar tam gitmeğe karar vermişken Askalânlılar arasında anlaşmazlık çıktığına ve öldürülenler olduğuna dair haberler geldi, bu yüzden gitmekten vaz geçip beklediler. Bu anlaşmazlığın sebebi de şu idi: Askalânlılar Haçlılarla savaşıp onları kahr ve perişan ederek muzaffer bir şekilde şehre dönünce her bir tâife kazanılan bu zaferin kendilerine ait olduğunu iddia etmeğe ve Haçlıları hüsrana uğratanların kendileri olduğunu söyle-

meğe başladılar. Bu anlaşmazlık büyüdü ve her iki taifeden de öldürülenler oldu. İşte o zaman ortalık kızıştı, fitne fesat arttı. Aralarında çatışma çıktı ve iki taraftan da öldürülenler oldu. Haçlılar bunu duyunca iştahları kabardı. Büyük bir hırsla şehre hücum ederek savaşa girdiler. Kendilerine mani olacak kimse çıkmayınca şehri işgal ettiler.

Halife'nin Askerlerinin Tekrît'i Muhasarası ve Daha Sonra Geri Dönmeleri

Halife el-Muktefî Liemrillâh bu sene Tekrît'i muhasara etmek üzere asker sevk etti. Ordunun başına da Vezir Avnüddin Hubeyre'nin oğlu Ebû'l-Bedr ile yakın adamlarından Turşek'i ve diğer bazı zevâtı getirdi. Turşek ile Ebû'l-Bedr arasında anlaşmazlık ve düşmanlık zuhur etti, bunun üzerine Ebû'l-Bedr, Halife'ye mektup yazıp Turşek'den şikâyetçi oldu. Halife de Turşek'in tevkif edilmesini emretti. Turşek bundan haberdar olup Tekrît hakimi Mes'ûd Bilâl'e haber gönderdi. Onunla anlaşıp vezirin oğluyla yanındaki önde gelen zevatı tevkif ederek Mes'ûd Bilâl'e teslim etti. Halifenin askerleri bozulup dağıldı ve çok sayıda asker boğuldu. Mes'ûd Bilâl ile Turşek Tekrît'ten Tarîk-ı Horasân'a gittiler ve orayı yağmalayıp fesat çıkardılar, bunun üzerine Halife el-Muktefî onları uzaklaştırmak üzere Bağdâd'dan yola çıktı, onlar da kaçıp Tekrît'e gittiler. Halife Tekrît'i muhasara etti ve şehir halkıyla surların gerisinde savaştı. Çok sayıda asker atılan oklarla öldürüldü. Bu sebeple Halife muhasarayı kaldırıp geri döndü ve şehri zapt edemedi.

Çeşitli Olaylar

İçinde bir Frank kafilesinin bulunduğu gemiler bu sene Sicilya'dan hareketle Mısır diyarındaki Tinnîs şehrini yağma etti.

Armenia'daki Gürcülerle Erzenü'r-Rûm hâkimi Salık (Saltuk?) arasında bu yıl çetin savaşlar oldu. Gürcüler onu esir aldılar, fakat daha sonra salıverdiler.

«İbnü't-Talâye» adıyla meşhur Bağdâd'lı zâhid Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebû Gâlib el-Varrâk bu sene Bağdâd'da öldü. Salih kişilerden biriydi.

Camiu't-Tirmizî'nin râvîlerinden Abdulmelik b. Abdullah b. Ebû Sehl Ebû'l-Feth b. Ebû'l-Kâsım el-Kerûhî el-Herevî bu sene öldü. 462 (1069 - 1070) yılında doğmuştu, zilhicce ayında Bağdâd'da öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ KIRK DOKUZUNCU (M. 1154 - 1155) YILI OLAYLARI

ez-Zâfir'in Öldürülmesi ve Oğlu el-Fâiz'in Halife Olması

Mısır Fâtımî halifesi ez-Zâfir Billâh Ebû'l-Mansûr İsmâil b. el-Hâfız Lidinillah Abdülmecîd el-Alevî bu sene muharrem ayında (mart-nisan 1154) öldürüldü.

Öldürülmesinin sebebi şu idi:

ez-Zâfir'in veziri Abbâs'ın Nasr adlı bir oğlu vardı. ez-Zâfir onu çok severdi, onu da gece gündüz yanlarından ayırmadığı dostları ve nedimleri arasına dahil etti. Tesadüfen Emîr Üsâme b. Munkız Müeyyidüddevle el-Kinânî İbnü's-Sellâr'ın vezirliği döneminde Suriye'den oraya gelmiş ve Abbâs ile ilişki kurmuştu. Üsâme, Abbas'ı üvey babası el-Âdil b. es-Sellâr'i öldürmeğe teşvik eti, o da İbnü's-Sellâr'ı öldürdü ve ez-Zâfir tarafından vezir tayin edildi. Böylece Abbâs idâreye tek başına hakim oldu, dilediğini yaptı.

Emîrler ve askerler bunun İbn Munkız'ın teşvik ve tahrikiyle olduğunu anlayıp onu öldürmeğe karar verdiler, bunun üzerine İbn Munkız Abbâs ile yalnız başına görüşüp ona: «İşittiğim bu iğrenç sözlere nasıl tahammül ediyorsun?» diye sordu. Abbâs: «Neymiş o?» diye sorunca: «Halk ez-Zâfir'in oğlu Nasr ile gayrımeşrû ilişki içinde olduğunu söylüyor.» dedi. Nasr ez-Zâfir'in yakın adamıydı ve gece gündüz onun yanından ayrılmazdı. Çok yakışıklı biriydi, bu sebeple ez-Zâfir onunla gayrımeşrû ilişki kurmakla itham ediliyordu. Abbâs bu sözlere çok üzüldü ve ağrına gitti. İbn Munkız'a: «Bu işin çözüm yolu nedir?» diye sordu, İbn Munkız da: «Onu öldürür, böylece namusunu temizlemiş olursun,» cevabını verdi. Abbâs bu meseleyi oğlu Nasr'a da açtı, ez-Zâfir'i öldürmeğe karar verdiler.

Başka bir rivayete göre ise, ez-Zâfir, Nasr b. Abbâs'a Mısır'ın en büyük köylerinden biri olan Kalyûb köyünü iktâ etmişti. Müeyyidüddevle İbn Munkız babası Abbâs'ın yanında bulunduğu bir sırada Nasr'ın yanına

gitti. Nasr ona: «Efendimiz bana Kalyûb köyünü iktâ etti.» dedi, Müeyyiddüddevle de: «Mehrin ne kadar da çokmuş.» dedi. Bu söz Nasr'ın ve Abbâs'ın çok zoruna gitti, bu duruma çok canı sıkıldı ve babası Abbâs'ın emriyle ez-Zâfir'i öldürmek için fırsat kollamağa başladı. Nasr bir gün ez-Zâfir'in yanına girdi ve ona: «Hazırladığım bir ziyafete katılmak üzere evime teşrif etmenizi istiyorum, yanına da fazla adam alma.» dedi. ez-Zâfir de geceleyin az sayıdaki hizmetçisiyle Nasr'ın evine gitti. ez-Zâfir eve girince onu ve maiyyetindekileri öldürdü. Sadece küçük bir hizmetçi kaçıp saklandı. Nasr onu göremedi, diğer maktûlleri evinde defnetti.

Nasr bu durumu babası Abbâs'a haber verdi, o da sabah erkenden saraya geldi. Hususî hizmetçilerinden huzura girmek için ez-Zâfir'den kendisi için izin istemelerini, bir mesele hakkında görüşünü almak istediğini söyledi. Hizmetçiler, ez-Zâfir'in sarayda olmadığını söylediler. Abbâs: «Bu imkânsız.» dedi. Abbâs'ın niyeti onun katlinden dolayı itham altında tutulmamak ve sarayda halifelik makamına getireceği şahıs konusunda kendisiyle mücadele etmesinden korktuğu kişileri öldürmekti. Abbâs onlara ısrar ettiyse de hizmetçiler halifeyi bulamadılar.

Onlar hayret ve dehşet içinde Halife'yi ararlarken Halife'nin öldürülmesine şahit olan küçük hizmetçinin yanlarına vardığında ne haber getirdiğini bilmiyorlardı. Bu küçük hizmetçi evdekilerin gafil bir anında Abbâs'ın evinden kaçmış ve ez-Zâfir'in öldürüldüğünü haber vermişti. Bunu duyan saray görevlileri hemen Abbâs'ın yanına gidip: «Oğluna sor bakalım, Halife neredeymiş? O Halife'nin nerede olduğunu biliyor, çünkü hep birlikte çıkıp gitmişlerdi.» dediler. Abbas bu sözleri duyunca: «Kendi adamlarından biri ona bir tuzak kurmuş olabilir. Ben sarayı gözden geçirmek, dolaşmak istiyorum.» dedi ve sarayı teftiş etti. Bu sırada ez-Zâfir'in iki kardeşini Yûsuf ile Cibrîl'i öldürdü. ez-Zâfir'in oğlu el-Fâiz Bi-nasrillâh Ebû'l-Kâsım İsâ b. ez-Zâfir Biemrillah İsmail'i babasının öldürüldüğü günün ertesi halifelik tahtına oturttu. el-Fâiz henüz beş yaşındaydı. Abbâs onu omuzuna alıp tahta oturttu, halk da bey'at etti. Abbâs saraydan istediği kadar mal, mücevherat ve değerli takılar aldı, işe yaramaz eşyanın dışında hiç bir şey bırakmadı.

es-Sâlih Talâî b. Ruzzîk'in vezir olmasının sebebi şu idi:

Abbâs ez-Zâfir'i öldürüp el-Fâiz'i onun yerine tahta oturtunca, işleri artık dilediği gibi yürüteceğini sandı, halbuki iş onun zannettiğinin tam tersine oldu ve durum aleyhine bozuldu, askerler ve Sudanlılar ona karşı ayaklandılar. Bir işin yapılmasını emrettiği zaman hiç kimse dönüp bakmıyor ve kulak asmıyordu. Saraydaki kadınlar ve hizmetçiler es-Sâlih Talâ' b. Ruzzîk'e haber gönderip yardım istediler, saçlarını mektupların içine koyarak gönderdiler. es-Sâlih Münyetü Benî Hâsib ve ona bağlı yerle-

rin valisiydi. Burası büyük bir şehir değildi, fakat kendilerine en yakın beldeydi. es-Sâlih yiğit ve cesur bir zattı. Abbâs'ın üzerine yürümek maksadıyla asker topladı ve yola koyuldu. Abbâs bunu duyunca yanına sayısız mal alıp Mısır'dan Suriye'ye doğru yola çıktı. Saraydan aldığı bu eşya ve armağanları başka bir yerde bulmak imkânsızdı. Abbâs yolda Haçlıların saldırısına maruz kaldı, Haçlılar onu öldürüp yanındaki bütün eşyayı ele geçirdiler, durumları bu sayede kuvvetlendi.

es-Sâlih ise siyah sancaklar ve ez-Zâfir'e üzüntüsünü ifade eden siyah elbiseler içinde Kahire'ye girdi. Saraydan kendisine gönderilen saçlar da mızrakların ucundaydı. Bu tuhaf bir fal, garip bir işaretti. Zira Abbâsîlerin siyah renkli sancakları bundan on beş yıl sonra Kahire'ye girmiş ve Alevîlerin sancaklarını ortadan kaldırmıştı.

es-Sâlih Kahire'ye girip vezaret hil'atini giydi ve vezirlik makamına yerleşti. ez-Zâfir'in katline şahit olan hizmetçiyi getirtti, hizmetçi ona ez-Zâfir'in de defnedildiği yeri gösterdi, es-Sâlih de onun cesedini oradan çıkarıp saraydaki kabristana nakletti.

Haçlılar Abbâs'ı öldürünce oğlunu da esir almışlardı. es-Sâlih Franklara bol miktarda para verip Abbâs'ın oğlunu onlardan geri aldı. Nasr es-Sâlih'in adamlarıyla Suriye'den yola çıktı. Kahire'yi görünceye kadar hiç kimseye tek kelime bile söylemedi, sonra bir şiirle tahassürlerini dile getirdi.

Nasr saraya sokulduktan sonra artık bir daha kendisiyle görüşmek mümkün olmadı, çünkü öldürülmüş ve Zevîle kapısına asılmıştı. es-Sâlih daha sonra Mısır'daki ileri gelen zevatın evlerini araştırdı, halkı mahv etti, evlerinden yurtlarından uzaklaştırıp mallarını aldı. Bunlardan bir kısmı helâk oldu, bir kısmı da Hicâz, Yemen ve diğer bazı yerlere dağıldı. es-Sâlih bunu onların kendisine karşı ayaklanmasından ve vezaret hususunda kendileriyle mücadeleye girişmelerinden korktuğundan dolayı yapmıştı. İbn Munkız da Abbas ile birlikte kaçıyordu. O öldürülünce İbn Munkız da Suriye'ye kaçtı.

Tekrît Muhasarası ve Bikemzâ Olayı

Halife el-Müktefî Liemrillâh bu sene Tekrît valisine yanlarında bulunan esirlerle ilgili olarak bir elçi gönderdi. Bunlar arasında vezirin oğlu ve diğer bazı zevat vardı. Tekrîtliler elçiyi tevkif ettiler, bunun üzerine Halife onlara karşı asker sevk etti. Tekrît halkı askerlerin karşısına dikilip onlarla savaştılar ve şehre girmelerine mani oldular. Bunu duyan

Halife safer ayı başında (17 Nisan 1154) bizzat sefere çıktı ve şehrin önünde konakladı. Halk kaçtı, askerler içeri girip fesat çıkardılar, şehrin bir bölümünü yağmaladılar. Kaleye on üç mancınık kurdular, surlardaki bir burç düştü ve muhasara 25 Rebiyülevvel'e (9 Haziran 1154)'e kadar aynı şekilde devam etti.

Halife savaşmalarını ve hücuma geçmelerini emredince çarpışmalar şiddetlendi ve bir çok kişi öldü, fakat maksadına nail olamadı, Bağdâd'a dönmek üzere oradan ayrıldı. Rebiyülevvel'in sonunda (14 Haziran 1154) Bağdâd'a girdi, daha sonra vezir Avnüddin b. el-Hubeyre'ye tekrar muhasaraya başlamasını, gerekli hazırlıkları yapıp muhasara için lüzumlu araç gereçleri çoğaltmasını emretti. Vezir 7 Rebiyülâhir (21 Haziran 1154) günü Tekrît'e gidip şehri muhasara altına aldı ve sıkıştırdı, ancak bu sırada Mes'ûd Bilâl'in Alp-Kuş Gün-har ve Turşek ile beraber çok sayıda askerle Şehrâbân'a vardığını ve her tarafı yağmaladığını haber alan vezir Bağdâd'a geri döndü.

Bu askerlerin gelmesinin sebebi de şu idi:

Onlar Sultan Mahmûd'un oğlu Melik Muhammed'i Irak üzerine yürümeğe teşvik ettiler, fakat bu iş gerçekleşmedi, bunun üzerine o da bu askerleri oraya gönderdi, onlara çok sayıda Türkmen kitlesi de katıldı. Halife onların karşısına çıktı. Mes'ûd Bilâl de Tekrît'e haber gönderip Melik Arslan İbn Sultan Tuğrul b. Muhammed'i hapishaneden çıkardı. Melik Arslan Tekrît'de hapisteydi. Mes'ûd Bilâl onun için: «İşte Halife'ye karşı emrinde savaşacağımız Sultan budur.» dedi.

İki ordu Ba'kûbâ yakınlarında «Bikemzâ» denilen yerde karşılaştı. Aralarındaki karşılıklı ok atışma ve muharebeler on sekiz gün sürdü. Daha sonra recep ayının sonunda (10 Ekim 1154) karşılaşıp harbe girdiler. Halifenin sağ cenahıyla merkezdeki bazı kuvvetleri bozuldu; hattâ bu bozgun Bağdâd'a bile sirayet etti ve Halife'nin hazineleri yağmalanıp hazinedarı öldürüldü, bunun üzerine Halife ve veliahdı bizzat hücuma geçip: «Ey Haşim oğulları! Şeytan yalan söylüyor.» dedi ve şu âyet-i clîleyi okudu: **«Hak Taâlâ kâfirleri hiddet ve yeis içinde geri çevirdi. Onlar hiç bir fayda elde edemediler.»** (Ahzâb suresi, 33/25). Geri kalan askerler de Halife ile beraber saldırdılar, bunun üzerine Mes'ûd, Alp-kuş ve maiyyetindekiler bozuldu ve tam bir hezimete uğradılar. Halife onlara galebe çaldı. Halife'nin askerleri Türkmenler'in ne kadar malı, hayvanları sürüleri vs. varsa hepsini ganimet aldılar. Bir oğlak bir dânike satıldı. Türkmenler çoluk çocuklarıyla, çadırları ve bütün varlıklarıyla gelmişlerdi, hepsi ele geçirildi. Daha sonra: «Her kim Türkmenlerin çoluk çocuğundan bir şey aldıysa derhal iade etsin.» diye seslenildi, bunun üzerine hepsi elindekini iade etti. Alp-kuş Gün-har Melik Arslan'ı alıp el-Lihaf şehri ve el-Mâhikî Kalesi'ne doğru bozgun halinde çekildi.

Bu savaş sırasında Avf Oğulları Halife'nin askerlerine ihanet edip acemlerin safına geçti. Hindî el-Kürdî de aynı şekilde onlarla birlikte gitti. Melik Muhammed Has Beg b. Aksungur ile beraber Gün-har'a yardımcı kuvetler göndermişti. Bu yardımcı kuvvetler er-Râzân'a varınca hezimet haberini aldılar ve geri döndüler. Halife de Bağdâd'a döndü ve şaban ayının ilk on günün içinde (11-20 Ekim 1154) şehre girdi. Bu sırada Mes'ûd Bilâl ve Tûrşek'in Vâsıt'a gidip şehri yağma ve tahrip ettiğini öğrenince 15 Şaban (25 Ekim 1154) tarihinde vezîr İbn Hübeyre'yi bir orduyla oraya sevk etti. Acemler mağlûp oldular. Halifenin askerleri onları takip edip pek çok mallarını alarak Bağdâd'a döndüler. Vezire «Sultânu'l-Irâk ve Meliku'l-Cüyûş» lakabı verildi.

Halife ayrıca el-Lihaf beldesine de bir askerî birlik gönderdi ve burayı zapt edip kendi hakimiyetine soktu. Melik Alp Arslan b. Tuğrul'a gelince, Alp-kuş onu yanına alıp kendi beldesine götürdü. Melik Muhammed ona haber gönderip Arslan ile birlikte yanına gelmesini istedi. Alp-Kuş Gün-har bu sene ramazan ayında (kasım-aralık 1154) öldü. Arslan, Alp-kuş'un oğlu ve Hasan Cândâr'ın yanında kaldı. İkisi Arslan'ı el-Cibâl'e götürdüler, bunun üzerine Melik Muhammed Arslan'ın üvey babası İldeniz'in yanına gidip ülkesine saldırmak için onu bir vesile ittihaz etmesinden korktu, fakat korkusu bir fayda sağlamadı. Arslan üvey babası İldeniz ile irtibat sağladı ve onun safına geçti. Arslan, Pehlivan b. İldeniz'in anne bir kardeşiydi. Harezmşâh tarafından öldürülen son Selçuklu Sultanı Tuğrul da bu Arslan'ın oğluydu.

Nûreddin Mahmûd'un Dımaşk'ı Zaptı

Nûreddin Mahmûd b. Zengî b. Aksungur bu sene safer ayında (nisan - mayıs 1154) Dımaşk'ı şehrin sahibi Mucîreddin Abak b. Muhammed b. Börü b. Atabeg Tuğtekin'in elinden zapt etti.

Nûreddin'in Dımaşk'ı zapta gayret etmesinin sebebi şu idi:

Haçlılar geçen yıl Askalân'ı ele geçirince Nûreddin Dımaşk engeli sebebiyle Haçlıları Askalân'dan uzaklaştıramadı. Haçlılar Askalân'dan sonra Dımaşk'a göz diktiler, hattâ oradaki Hristiyan köle ve cariyelerin kendilerine gösterilmesini istediler. Dımaşk'ta kalmak isteyenleri bıraktılar, yurduna dönmek isteyenleri de efendileri istesin veya istemesin zorla alıp götürdüler.

Dımaşk halkı Haçlılara her yıl bir miktar haraç ödemek zorundaydı. Haçlı elçileri şehre girer ve bunu onlardan alırlardı. Bunu gören Nûred-

din Haçlıların Dımaşk'ı da zapt etmesinden korktu; zira Dımaşk da elden giderse Suriye'de Müslümanların hâkimiyetinde hiç bir yer kalmayacaktı. Nûreddin Dımaşk'ı kuvvet zoruyla alamayacağını anlayınca hileye baş vurdu, çünkü şehrin hâkimi Nûreddin'in şehri zapt edeceğini anlayınca Haçlılarla haberleşip onlardan yardım istiyor, Haçlılar da Nûreddin orayı zapt edip oradan aldığı güçle kendileriyle savaşmasın diye Dımaşklılara yardım ediyordu; bu sebeple Dımaşk hâkimi Mucîreddin Abak ile haberleşip onu kendi tarafına çekmek istedi. Ona bazı hediyeler götürdü, kendisiyle dost gözüktü ve sonunda Mucîreddin ona güvendi. Nûreddin zaman zaman ona: «Falanca zat, yani Abak'ın emîrlerinden biri bana Dımaşk'ı teslim etmek için haber gönderdi.» der, Abak da adı geçen emîri yanından uzaklaştırır ve iktâlarını alırdı. Bu şekilde Abak'ın yanında hiç bir emîr kalmayınca Ata b. Haffâz es-Sülemî adlı bir hadım emîrini önemli mevkilere getirdi ve devlet idaresini ona bıraktı. Ata cesûr ve kabiliyetli bir emîrdi. Nûreddin, Dımaşk Emîr Ata'nın idaresinde kaldığı sürece orayı alamazdı. Mucîreddin onu tevkif edip öldürünce Nûreddin de hemen Dımaşk üzerine yürüdü. Oradaki muhafız kuvetleriyle daha önce haberleşip onları kendi tarafına çekmiş, onlar da şehri kendisine teslim etmeğe söz vermişlerdi. Nûreddin Dımaşk'ı muhasara etmeğe başlayınca Mucîreddin hemen Haçlılar'a haber gönderip onlara bol bol vaatte bulunduğu gibi, kendisine yardım edip Nûreddin'i oradan uzaklaştırmaları hâlinde Baalbekk Kalesi'ni de kendilerine teslim edeceğine söz verdi, bunun üzerine Haçlılar piyade ve süvari birliklerini toplayıp Nûreddin'i Dımaşk'tan uzaklaştırmak için harekete geçtiler. Onlar askerlerini toplayıp hazırlıklarını yapıncaya kadar Nûreddin şehri teslim aldı, Haçlılar da elleri boş geri döndüler.

Dımaşk'ın teslimi meselesine gelince; Nûreddin şehri muhasaraya başlayınca daha önce haberleştiği muhafızlar ayaklanıp Dımaşk'ı el-Bâbu'ş-şarkî cihetinden ona teslim ettiler, Nûreddin de şehre hâkim olup Mucîreddin'i kalede kuşattı. Haber gönderip kaleyi teslim etmesini istedi ve kendisine aralarında Hıms'ın da bulunduğu bazı yerleri iktâ edeceğini söyledi. Mucîreddin de kaleyi teslim edip Hıms'a gitti. Fakat daha sonra Dımaşk halkıyla haberleşmeğe başladı. Nûreddin bunu öğrenince korktiu ve Hıms'ı alıp onun yerine Bâlis'i verdi. Mucîreddin buna razı olmayıp Irak'a gitti, Bağdâd'da ikamet edip kendisine Nizâmiye Medresesi civarında bir ev yaptırdı ve orada öldü.

İsmâîlîlerin Horasân'a Hücûmu ve Mağlûp Olmaları

Bu sene rebîyülâhir ayında (haziran - temmuz 1154) Kûhistân'daki İsmâîlîlerden müteşekkil büyük bir grup toplandı. Sayıları piyade ve süvari

yedi bin kişiye baliğ olmuştu. Askerlerinin Oğuzlarla meşgul olmasını fırsat bilerek Horasân üzerine yürüdüler. Havâf'a bağlı beldelere ve civarına doğru harekete geçtiler. Emîr Ferruh-şâh b. Mahmûd el-Kâsânî maiyyeti ve adamlarından müteşekkil bir toplulukla İsmâîlîlerin karşısına çıktı, fakat onlarla baş edemeyeceğini anladı, bu sebeple de onlara bulaşmadan oradan ayrıldı. Horasân'ın büyük bir cesur emîrlerinden biri olan Emîr Muhammed b. Üner'e haber gönderip durumu bildirdi, ondan askerleriyle ve sözünün geçtiği emîrlerle birlikte İsmâîlîlere karşı toplanmak ve üzerlerine yürüyüp onlarla savaşmak için harekete geçmesini istedi.

Bunun üzerine Muhammed b. Üner çok sayıda emîr ve askerlerle harekete geçti, Ferruh-şâh da onlara katıldı, birlikte İsmâîlîlere saldırıp muharebeye tutuştular. Aralarındaki savaş uzadı. Daha sonra Allah Müslümanlar'a zafer nasip etti ve İsmâîlîler mağlûp oldu. Çok sayıda İsmâîlî öldürüldü. Her taraftan kılıç darbesine maruz kaldılar. İleri gelenleri ve reîsleri de mahvoldu. Bazıları öldürüldü, bazıları da esir alındı. Az bir kısmı hariç kurtulan olmadı. Kale ve hisarlarını muhafaza ve müdafaa edecek kimse kalmadı. Eğer Horasân askerleri Oğuzlarla meşgul olmasaydı hiç yorulup meşakkat çekmeden bu kaleleri ele geçirebilirler, Müslümanlar'ı da onların şerrinden kurtarabilirdi, fakat Allah'ın öyle işleri vardır ki, onları ancak o icrâ edebilir.

Nûreddin'in Tell Bâşir'i Zaptı

Bu sene veya ertesi yıl Nûreddin Mahmûd Tell-Bâşir Kalesi'ni zaptetti. Tell-Bâşir Haleb'in kuzeyinde yer alan müstahkem bir kaleydi.

Sebebi şu idi:

Haçlılar Nûreddin'in Dımaşk'ı ele geçirdiğini görünce korktular ve onun kendilerine galip geleceğini ve ondan intikam alamayacaklarına anladılar, Tell-Bâşir'deki Haçlılar kalenin zaptından önce bu durumu bildikleri için Nûreddin'e haber gönderip kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler, bunun üzerine Nûreddin de Emîr el-Hassân el-Menbicî adlı önde gelen bir emîrini Haçlılar'a gönderdi. Tell-Bâşir yakınlarındaki Menbic o sırada Emîr Hassân'ın iktâı idi. Nûreddin, Emîr Hassân'a Tell-Bâşir'e gidip orayı teslim almasını emretti, Emîr Hassân da oraya gitti ve Tell-Bâşir'i Haçlılar'dan teslim alıp müstahkem bir hâle getirdi ve yıllarca yetecek kadar zahîre depo etti.

Çeşitli Olaylar

Üstâdü'd-dâr Ebû'l-Fütûh Abdullah b. Hibetullah b. el Muzaffer b. Reîsü'r-Rüesâ bu sene öldü. Hayır ve hasenâtı çoktu. Fakîrlerle düşüp kal-

kardı. Ölümü üzerine Halife yerine büyük oğlu Adududdin Ebû'l-Ferec Muhammed b. Abdullah'ı tayin etti.

Zâhid, âbid, fakih ve münazaracı olan Abdurrahman b. Abdüssamed b. Ahmed b. Ali Ebû'l-Kâsım el-Ekkâf en-Nisâbûrî de bu sene öldü. Sultan Sencer onu ziyaret eder ve duasını almak ister, fakat bazan yanına girmesine müsaade etmezdi.

Sikatu'd-devle Ebû'l-Nasan Ali b. Muhammed ed-Duvînî de bu yıl öldü. Ebû Nasr Ahmed b. el-Ferec el-Eberrî'ye hizmet ederdi. el-Eberrî onu yetiştirdiği için kendisine «İbnü'l-Eberrî» denilirdi. Kızı Şehedetü'l-Kâtibe'yi onunla evlendirdi. el-Muktefî de onu yakınları arasına kattı ve onu kendine vekil tayin etti, bunun üzerine o da Bâbu'l-Ezc'de bir medrese yaptırdı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİNCİ (M. 1155-1156) YILI OLAYLARI

Halife el-Muktefî Liemrillâh bu sene Dakûkâ'ya gitti ve şehri muhasara edip halkıyla savaştı, daha sonra Musul askerlerinin kendisini oradan uzaklaştırmak üzere harekete geçtiğini duyunca hiç bir şey elde edemeden ayrıldı.

Şemle et-Türkmânî bu sene Hûzistân'ı istîlâ etti. Şemle Türkmenlerden müteşekkil büyük bir kalabalık toplayıp Hûzistân üzerine yürümek istiyordu. Hûzistân o sırada Melikşah b. Muhammed'in elindeydi. Halife ona karşı asker gönderdi. Şemle recep ayında (eylül 1155) Halife'nin askerlerini karşılayıp savaşa girdi. Halifenin askerleri bozguna uğradı. Önde gelen askerleri esîr düştü. Şemle onlara iyi davrandı ve serbest bıraktı. Halifeye haber gönderip özür diledi, Halife de onu affetti. Şemle daha sonra Hûzistân'a yürüdü, orayı ele geçirip Sultan Mahmûd'un torunu Melikşâh'ı oradan uzaklaştırdı.

Bu sene Oğuzlar Nîsâbûr'a yürüdüler ve kılıç zoruyla ele geçirdiler. Şehre girip Şâfiî fakîhi Muhammed b. Yahyâ'yı ve yaklaşık otuz bin kişiyi öldürdüler. Sultan Sencer sözde sultandı, fakat tutuklu olduğu için sözüne kulak asılmıyordu, hattâ çoğu zaman ata binip dolaşmak istediğinde silâhını taşıyacak adam olmaz, silâhını beline bağlayıp yola öyle çıkardı.

Sultan Sencer kendisine sunulan yemeğin bir kısmını daha sonra yemek için ayırırdı. Bilâhere yemek verilmeyeceğinden korkardı, çünkü yeteri kadar yemek vermez ve sultana karşı vazifelerini ihmal ederlerdi, böyle şeylerden haberleri yoktu.

Bu sene Âni şehrindeki Ermeni papazları hücuma geçip şehri Emîr Şeddâd'ın elinden aldılar ve kardeşi Fazlûn'a teslim ettiler.

Karluk Türkleri bu sene zilhicce ayında (ocak - şubat 1156) Tamgaç Han b. Muhammed'i Mâverâünnehir'de öldürdüler, cesedini çöle attılar ve çirkin bazı isnadlarda bulundular. Hükümdarlık devrinde heybetli değil, zayıf ve güçsüzdü.

Hadis sahasında hâfız, edip ve faziletiyle meşhur bir zat olan Ebû'l-Fazl Muhammed b. Nâsır b. Ali el-Bağdâdî bu sene öldü. Şâfiî mezhebine mensup iken sonra müfrit bir Hanbelî oldu. 467 yılı şaban ayında doğmuştu. Ölümü de aynı şekilde şaban ayındadır.

Musullu nahiv âlimi Yahyâ el-Gassânî de bu sene öldü. Faziletli ve hayırsever bir zat idi. Cezîret İbn Ömer kadısı Tâceddin Ebû Tâhir Yahyâ b. Abdullah b. el-Kâsım el-Şehrizûrî de bu sene ölmüştür.

HİCREI'İN BEŞ YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 1156-1157) YILI OLAYLARI

Cezâyir ve İfrîkiyye'nin Sicilya'daki Frank Kralına Karşı İsyanı ve Vuku Bulan Olaylar

548 (1153-1154) yılı olayları arasında Sicilya kralı Roger'in öldüğünü ve yerine oğlu Guillaume'un geçtiğini anlatmıştık. Guillaume kötü bir idareciydi, bu yüzden Sicilya'daki bir kaç ada hâkimiyetinden çıkmıştı.

Bu sene halk onu hedef aldı ve Cerbe adası ile Karkanne adası halkı itaatten ayrılıp açıkça isyan ettiler. Ifrîkiyye ahalisi de ona karşı ayaklandı. Ona karşı Safakus (Sfax) şehrinde ilk isyan bayrağını açan zat Ömer b. Ebû'l-Hüseyn el-Furriyânî idi. Roger onun babası Ebû'l-Hasan'ı buraya vali tayin etmişti. Ebû'l-Hasan salih âlimlerden biriydi. Orayı idare etmekten aciz kalınca: «Oğlumu vali tayin et.» dedi, o da oğlunu vali tayin edip kendisini Sicilya'da yanında rehin tuttu.

Sicilya'ya gitmek isteyince oğlu Ömer'e: «Ben artık yaşlandım, ecelim yaklaştı. Ne zaman fırsat bulursan düşmana isyan et, onlardan çekinme, ben öldürülürüm diye de korkma, beni ölmüş farzet.» dedi. Ömer bu fırsatı bulunca şehir halkını isyana çağırdı ve: «Bir kısmınız surlara çıkacak, bir kısmınız da Franklar'ın ve Hristiyanlar'ın evlerine hücum edecek ve hepsini öldüreceksiniz.» dedi, bunun üzerine onlar: «Efendimiz Şeyh Ebû'l-Hasan'ın, yani babanızın akıbetinden korkarız.» dediler. Ömer de: «Bunu bana o emretti, eğer şeyh ile birlikte düşmandan da binlerce kişi öldürülürse şeyh ölmez.» dedi. Sabahleyin güneş doğmadan Franklar'ın hepsini öldürdüler. Bu hâdise 551 yılının başında (şubat 1156) meydana geldi.

Bu isyanı daha sonra Trablus'ta Ebû Muhammed b. Matrûb'un isyanı, onu da Kâbis'de Muhammed b. Reşîd'in isyanı takip etti. Abdülmü'min'in

ordusu Buvanna (Bona) üzerine yürüdü ve şehri zapt edip el-Mehdiyye ve Sûse hariç bütün İfrîkiyye'de Frank hakimiyetine son verdi.

Ömer b. Ebû'l-Hüseyn el-Mehdiyye'ye iki meydan mesafedeki Zevîle'ye adam gönderip onları orada yanlarında bulunan Hristiyanlara karşı isyana teşvik etti, onlar da isyan ettiler. Yöredeki Araplar Zevîle'ye geldiler, el-Mehdiyye'de bulunan Franklar'a karşı halka yardım ettiler, el-Mehdiyye'ye erzak sevkiyatını önlediler.

Sicilya Kralı Guillaume bu meseleden haberdar olunca Ebû'l-Hüseyn'i çağırdı ve mektup yazıp bu tür davranışlardan vaz geçmesini ve tekrar kendisine itaat etmesini emreden bir mektup yazmasını istedi, yaptığı işin akıbetinden onu korkuttu; bunun üzerine Ebû'l-Hüseyn bu seviyeye gelen biri mektupla bu işten vazgeçmez.» dedi. Bu defa kral Ömer'e elçi gönderip onu tehdîd etti, yaptıklarından vazgeçmesini istedi. Ömer elçiyi o gün şehre sokmadı, ertesi gün bütün halk yanlarında bir cenazeyle dışarı çıktı. Elçi de olanları izliyordu. Cenazeyi defnedip geri döndüler. Ömer bu olaydan sonra: «Guillaume'un elçisini kabul etmek üzere oturdum; artık nasıl isterseniz öyle yapınız.» diye haber yolladı.

Elçi geri dönüp Guillaume'a Ömer b. Ebû'l-Hüseyn'in yaptıklarını anlattı, bunun üzerine Guillaume Ebû'l-Hüseyn'i götürüp idam etti. Ebû'l-Hüseyn ölünceye kadar Allah'ı zikretti durdu.

Zevîle halkına gelince, onlar Araplar, Sefakus (Sfax) halkı ve diğerleriyle daha da çoğaldılar ve el-Mehdiyye'yi muhasara edip sıkıştırdılar. el-Mehdiyye'de az miktarda erzak vardı. Sicilya kralı onlara içinde asker, silâh ve yiyecek bulunan yirmi gemi gönderdi. Bunlar şehre girdiler ve Araplar'a savaş sırasından bozulup onlardan ayrılmaları için bol bol mal verdiler. Ertesi gün çıkıp Zevîle halkıyla savaşa tutuştular. Araplar kararlaştırıldığı gibi bozulup geri çekildiler. Zevîle ve Sefakus (Sfax) halkı şehrin dışında Franklarla savaşa devam ettiler. Franklar onları kuşattı. Sefakus halkı bozuldu ve gemilere binip kurtuldu, Zevîle halkı ise tek başına kaldı. Franklar saldırınca onlar da mağlûp olup Zevîle'ye çekildiler; fakat şehrin kapıları kapalıydı, bu yüzden surların dibinde savaşı sürdürdüler, çoğu ölünceye kadar savaştılar. Az sayıda insan dışında kurtulan olmadı, onlar da şuraya buraya dağıldılar, bir kısmı da Abdülmü'min'in yanına gittiler.

Halkın öldürüldüğünü gören kadın, çocuk ve yaşlılar kara yoluyla kaçtılar. Mallarına dönüp bakmadılar, olduğu gibi bıraktılar. Franklar içeri girip buldukları kadın ve çocukları öldürdüler, malları yağma ettiler. İlerde inşaallah anlatacağımız gibi, Haçlılar Abdülmü'min el-Mehdiyye'yi alıncaya kadar orada yerleştiler.

Süleyman-şâh'ın Tevkif ve Musul'da Hapsedilmesi

Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd b. Zengi b. Aksungur'un nâibi Zeyneddin Ali Küçük Sultan Muhammed'in oğlu Melik Süleyman-şâh'ı tevkif etti. Süleyman-şâh eskiden beri amcası Sultan Sencer'in yanındaydı. Sultan Sencer onu veliaht tayin etmiş ve Horasân minberlerinde adına hutbe okutmuştu. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Süleyman-şâh Sencer'in Oğuzlarla başı belâya girince Horasân askerlerinin başına geçti. Horasân askerlerinin Oğuzlar karşısında zayıf düşmesi üzerine de Harezmşâh'ın yanına gitti, o da kardeşi Atsız'ın kızıyla Süleyman-şâh'ı evlendirdi, fakat daha sonra hoşuna gitmeyen bazı davranışları yüzünden onu yanından uzaklaştırdı, bunun üzerine Süleyman-şâh da Isfahân'a geldi. Şehrin şahnesi kendisini içeri sokmayınca Kâşân'a gitti, bu defa da kardeşi Mahmûd b. Muhammed'in oğlu Muhammed-şâh üzerine asker sevkedip onu ordudan kovdu. Süleyman-şâh Hûzistân'a gittiği zaman da Melikşâh tarafından engellendi. Süleyman-şâh sonunda el-Lihaf'a gidip el-Bendenicîn'de konakladı. Buradan Halife el-Muktefî'ye haber salıp kendi yanına gelmek istediğini bildirdi. Aralarında elçiler gidip geldi, sonunda karısını rehine olarak göndermesi şartıyla kabul edildi. Süleyman-şâh karısını çok sayıda câriye ve maiyyetiyle Bağdâd'a gönderdi: «Ben bunları rehine olarak gönderiyorum, eğer Emîru'l-Mü'minîn Bağdâd'a girmeme izin verirse girerim, aksi halde geri dönerim.» dedi.

Halife Süleyman-şâh'ın zevcesine ve maiyyetindekilere iyi davrandı, Süleyman-şâh'ın da yanına gelmesine izin verdi. Süleyman-şâh yanındaki üç yüz kadar askeriyle geldi. Vezir İbn Hubeyre'nin oğlu onu karşılamağa çıktı. Kâdî el-kudât ile iki nakîb de yanındaydı. Vezirin oğlu, Süleyman-şâh için attan aşağı inmedi, Süleyman-şâh başında çetr (Şemse) olduğu halde Bağdâd'a girdi. (25 Şubat 1156) kadar Bağdâd'da kaldı. Muharrem ayında hilâfet sarayına getirildi; Kâdî el-kudât, şâhitler ve Abbâsîlerin ileri gelen zevatının da hazır bulunduğu mecliste Halife'ye sadakatle bağlı kalacağına daimâ itaatkâr olacağına ve Irak'a hiç bir zaman saldırmayacağına dair yemin etti.

Süleymn-şâh söz konusu yemini edince Bağdâd'da adına hutbe okundu ve babasının «Gıyâsuddin ve'd-dünyâ» ile diğer lakapları kendisine verildi. Halife ona saltanat hil'atini giydirdi, Bağdâd askerlerinden üç bin kişilik bir süvari birliğini de onunla birlikte gönderd. Hille hâkimi Emîr Kuvîdân da onun emîr-hâcibi olarak görevlendirildi. Süleyman-şâh rebiyülevvel ayında (nisan - mayıs 1156) el-Cibâl tarafına, Halife de Hulvân'a gitti. Hemedân ve diğer bazı yerlerin hâkimi Sultan Muhammed'in kardeşi

Melikşah b. Sultan Mahmûd'a haber gönderip kendisine itaat ve muvafakat etmesini istedi, o da iki bin süvariyle geldi ve ikisi de birbirlerine bağlılık andı içtiler. Süleyman-şâh Melikşâh'ı veliaht ilân etti. Halife her ikisine silâh vs. yardımında bulundu, onlar da gidip İldeniz ile birleştiler ve büyük bir kalabalık teşkil ettiler.

Sultan Muhammed bu haberi duyunca Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd'a ve nâibi Zeyneddin'e haber gönderip yardım ve destek istedi. Eğer galib gelecek olursa kendilerine pek çok mal vermeyi vaat etti. İkisi de bu teklife «Evet.» dediler; bunun üzerine Sultan Muhammed'in cesareti artıp Süleyman-şâh ve maiyyetindeki askerler ile savaşmak üzere harekete geçti. İki taraf cmaziyülevvel ayında (haziran - temmuz 1156) savaşa girdiler. Çok çetin bir savaş oldu ve sonunda Süleyman-şâh ve maiyyeti yenildi, askerleri oraya buraya dağıldılar. Halifenin, sayıları üç bin kadar olan askerlerinden yaklaşık elli kişi geldi ve onlardan da hiç biri öldürülmedi, sadece atları ve malları alındı. Onlar da dağıldılar ve parçalanmış bir hâlde geldiler.

Süleyman-şâh İldeniz'in yanından ayrıldı, Şehrizûr üzerinden Bağdâd'a doğru gitti. Zeyneddin Ali Musul askerlerinden müteşekkil bir toplulukla onun karşısına çıktı. Şehrizûr'da Emîr Bazzân vardı, burayı ona Zeyneddîn iktâ etmişti. Zeyneddin yola çıktı, ikisi Süleyman-şâh'ın yolu üzerinde durup onu yakaladı ve esir aldılar. Zeyneddin onu Musul kalesine gönderip orada hapsetti, saygı ve hürmette kusur etmedi. Süleyman-şâh, inşaallah ileride 555 (1160) yılı vukûâtı sırasında anlatacağımız gibi, o tarihte vuku bulacak bazı olaylara kadar orada kaldı. Tevkif edilince Zeyneddin Sultan Muhammed'e haber gönderip bu durumu bildirdi, ona her ne zaman isterse yardım ve destek vaat etti.

Nûreddin'in Hârim Kalesi'ni Muhasarası

Nûreddin Mahmûd b. Zengî bu sene Haçlılar'ın elindeki Hârim Kalesi'ne yürüdü. Burası daha sonra Antakya prinkepsi Bohemund'un hâkimiyetine girmişti. Hârim Antakya'nın doğusunda, oraya yakın bir mevkideydi. Nûredin kaleyi kuşatıp halkını sıkıştırdı. Burası Müslümanların nazarında müstahkem bir kaleydi. Uzakta ve yakında bulunan bütün Haçlılar toplandılar ve Nûreddin'i oradan uzaklaştırmak üzere harekete geçtiler.

Hıms'ta Haçlılar'ın önde gelen şeytanlarından biri vardı, onun fikrini beğenir ve görüşüne müracaat ederlerdi. Bu şeytan Haçlılara: «Biz kaleyi muhafaza edebiliriz, acz ve zaaf içinde değiliz, siz sakın onunla savaşarak

kendinizi tehlikeye atmayınız, eğer o sizi mağlûp ederse orayı da başka yerleri de elinizden alır, işin doğrusu onu oyalamaktır.» dedi; bunun üzerine Haçlılar Nûreddin'e elçi gönderip Hârim'e bağlı yerlerin yarısını vermek şartıyla onunla anlaştılar. Böylece barış yapıldı ve Nûreddin de oradan ayrıldı.

Harezmşâh Atsız'ın ve Diğer Bazı Hükümdarların Ölümü

Harezmşâh Atsız b. Muhammed b. Anûştekin bu sene 9 cemaziyülahir (30 Temmuz 1156) tarihinde öldü. Atsız felç olmuştu. Tedâvî edildiyse de iyileşmedi. Doktorların bilgisi dışında ilaçlar kullandı, bunun üzerine hastalığı daha da arttı, gücü kuvveti kalmadı ve öldü. Ölürken: «Malım bana bir fayda vermedi, saltanatım elden gitti.» demiştir. 490 yılı recep ayında (haziran - temmuz 1097) doğmuştu.

Atsız ölünce yerine oğlu Arslan geçti. Arslan amcalarından birini öldürdü, bir kardeşinin de gözlerine mil çekti, o da üç gün sonra öldü. Başka bir rivayete göre ise intihar etti.

Arslan, ileride anlatacağımız gibi, Oğuzlar'ın elinden kurtulmuş olan Sultan Sencer'e de elçi gönderip itaat ve inkıyad arz etti. Sultan Sencer de Harezm'in yönetiminin kendisine verildiğine dair bir menşur yazdırdı ve ramazan ayında (ekim - kasım 1156) da hil'atler gönderdi. Böylece Harezmşâh Arslan ülkesinde emniyet içinde oturdu.

Atsız güzel ahlâklı, halkın malına el uzatmayan, onlara merhametle muamele eden, onları seven, onlara çok çok lütuf ve ihsanlarda bulunan bir hükümdardı. Halk onun zamanında umumî bir emniyet ve yaygın bir adalet içinde yaşadı.

Kirmân meliki Ebû'l-Fevâris b. Muhammed b. Arslan-şâh da bu sene 17 cemaziyülâhir (7 Ağustos 1156) tarihinde ölmüş ve yerine oğlu Selçuk-şâh geçmiştir.

Konya ve Anadolu'nun o civardaki diğer beldelerine hakim olan (Anadolu Selçuklu Sultanı) Mes'ûd b. Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış da bu sene öldü ve yerine oğlu Kılıç Arslan geçti.

Sultan Sencer'in Oğuzlar'ın Elinden Kaçması

Sultan Sencer b. Melikşâh maiyyetinde bulunan çok sayıda emîrle birlikte bu sene ramazan ayında (ekim - kasım 1156) Oğuzlar'ın elinden ka-

çıp Tirmiz kalesine gitti, orada Oğuzlar'a galip geldi. Harezmşâh Atsız b. Muhammed ile Hakan Mahmûd b. Muhammed maiyyetindekilerle birlikte Oğuzlar'ın üzerine yürüyüp onlarla savaşıyorlar, savaşı bazan onlar, bazan da Oğuzlar kazanıyordu. Oğuzlar ve Horasânlılardan her biri Horasân'ın her hangi bir yöresini zapt edince oranın mahsûlünü ve gelirini yerdi. Kendilerini bir araya getirecek, toplayacak bir başları ve reisleri yoktu.

Sultan Sencer Horasân'a geçmek üzere Tirmiz'den Ceyhun'a hareket etti. Tam bu sırada Karluk Türkleri'nin lideri Ali Beg vefat etti. Ali Beg Sultan Sencer ve başkalarına karşı son derece sert davranırdı. Çok fitne fesat çıkaran belâlı biriydi. O ölünce Karluk Türkleri ile uzak yakın ülkenin her tarafındaki diğer kavimler Sultan Sencer'in yanına akın ettiler. Sultan Sencer ramazan ayında (ekim - kasım 1156) Merv'deki tahtına döndü. 6 cemaziyülevvel 548 (30 Temmuz 1153) tarihinden, 551 yılı ramazan ayına (ekim - kasım 1156) kadar Oğuzlar'ın yanında esir kalmıştı.

Babasının Veliahtı Olarak Muhammed b. Abdülmü'min'e Bey'at Edilmesi

Abdülmü'min bu sene veliaht olarak oğlu Muhammed'e bey'at edilmesini emretti. Halbuki Abdülmü'min ile Ömer Hentânî arasında yapılan anlaşma ve şartlara göre Abdülmü'min'den sonra yerine Ömer'in geçmesi kabul edilmişti; fakat Abdülmü'min hükümdarlık tahtına yerleşip oğulları çoğalınca hükümdarlığın çocuklarına geçmesini istedi, bu sebeple Hilâl, Ra'be, Abdî ve diğer Arap kabilelerinin emîrlerini yanına çağırdı, onlara ihsanda bulundu, sonra da kendisinden bazı taleplerde bulunmaları ve ona: «Oğullarından birini senden sonra halkın işlerini yürütmesi için bize veliaht tayin etmeni istiyoruz.» demeleri için bir adam görevlendirdi, onlar da bunu yaptılar. Abdülmü'min Ömer Hentânî'ye hürmeten ve onun muvahhidler içerisindeki mevkiini bildiğinden dolayı onlara icâbet etmedi ve: «Bu Ebû Hafs Ömer'in işidir.» dedi. Ömer bundan haberdar olunca kendisine bir zarar gelmesinden korktu ve hemen Abdülmü'min'in yanına giderek kendini veliahtlıktan azletmeyi kabul etti. Bunun üzerine Abdülmü'min'in diğer oğlu Muhammed'e veliaht olarak bey'at edildi. Abdülmü'min ülkenin her tarafına bu durumu bildirdi ve her yerde veliaht olarak oğlu adına hutbe okundu. Abdülmü'min o gün pek çok mal sarfetti.

Abdülmü'min'in Oğullarını Ülkenin Muhtelif Yerlerine Vali Tayin Etmesi

Abdülmü'min bu sene oğullarını muhtelif yerlere vali tayin etti. Oğlu Ebû Muhammed Abdullah'ı Bicâye ve civarına, Ebû'l-Hasan Ali'yi Fas ve

çevresine, Ebû Hafs Ömer'i Tilimsân ve çevresine, Ebû Saîd'i Sebte, el-Cezîretü'l-Hadrâ ve Malaka'ya, diğer çocuklarını ise daha başka yerlere tayin etti.

Onların vali olarak tayininde tuhaf bir çığır açtı. Halbuki daha önce bu vilâyetlere el-Mehdî Muhammed b. Tûmart'ın adamları ve Muvahhidlerin meşhur şeyhleri tayin edilmişti. Onları azletmek Abdülmü'min'e zor geliyordu, bu sebeple onların çocuklarını ilim tahsiliyle meşgul olsunlar diye yanında alıkoydu. Onlar ne zaman ki ilmî sahada ilerlediler ve kendilerine tâbi olunacak hâle geldiler, işte o zaman babalarına: «Ben karşılaştığım meselelerde sizden yardım istemek için sizlerin yanımda bulunmanızı istiyorum. Artık oğullarınız âlim ve fakîh insanlar oldular, onlar şehirlerde durup oraları idare etsinler.» dedi, onlar da neşe ve sevinçle bu teklifi kabul ettiler. Abdülmü'min onların çocuklarını vâli tayin edip yanlarına da aralarından güvendiği birini görevlendirdi. Bu adam şeyhlere: «Ben sizin çok tehlikeli ve büyük bir iş yaptığınızı düşünüyorum. Siz bu hususta edeb ve ileri görüşlülüğü terkettiniz.» dedi, onlar da: «Nedir o?» diye sorunca: «Sizin çocuklarınız muhtelif vilâyetlerde valilik yapıyor, halbuki idarî ve ilmî sahadaki kabiliyet ve liyakatlarına rağmen Emîrü'l-Mü'min'in çocuklarından hiç biri böyle bir göreve getirilmedi. Ben şahsen onun bu hususu nazar-ı dikkate almasından ve sizin onun nezdindeki itibarınızın düşmesinden korkuyorum.» dedi. Bu adamın sözünün doğruluğunu kabul ettiler ve hemen Abdülmü'min'in huzurunda toplanıp: «Ülkedeki büyük vilâyetlere oğullarını vali tayin etmeni istiyoruz.» dediler, fakat Abdülmü'min «Hayır.» dedi. Onlar bu isteklerini yerine getirinceye kadar ısrarlarını sürdürdüler.

Sultan Muhammed'in Bağdâd'ı Muhasarası

Sultan Muhammed bu sene zilhicce ayında (ocak - şubat 1157) Bağdâd'ı muhasara etti. Muhasaranın sebebi şu idi: Sultan Muhammed b. Mahmûd Halife'ye gönderip Irak ve Bağdâd'da kendi adına hutbe okutmasını istemiş, fakat Halife bunu reddetmişti, bunun üzerine o da Hemedân'dan büyük bir orduyla Irak'a yürüdü. Bu arada Musul hâkimi Atabeg Kutbeddin ile nâibi Zeyneddin Ali de Bağdâd'ı muhasara etmek için kendisine yardımcı kuvvetler göndermeyi vaat ettiler. Sultan Muhammed de 551 yılı zilhicce ayında (ocak - şubat 1157) Irak'a geldi. Bağdâd'da halk büyük bir sarsıntıya maruz kaldı. Halife etrafa haber salıp asker toplamağa başladı, bunun üzerine Hatalpars Vâsıt'dan harekete geçti. Basra hâkimi Erkuş da isyan edip Vâsıt'ı ele geçirdi. Mühelhil ise Hille'ye gidip orayı zapt etti. Halife ve Avnuddin b. Hubeyre muhasara meselesiyle ilgilendiler,

bütün gemileri toplayıp köprüyü keserek hepsini Tâc'ın altında topladılar. 15 Muharrem 552 (27 Şubat 1157) tarihinde de hiç kimsenin Bağdâd'ın batı yakasında oturmaması münâdiler aracılığıyla duyuruldu; bunun üzerine halk ve köylüler orayı terk ettiler. Bütün mallar hilâfet sarayının içine nakledildi. Halife, Kasr-ı İsâ, el-Murabbaa, el-Kurayya, el-Müstecidde ve en-Necmî'yi tahrip etti. Adamları oralarda ne varsa yağmaladılar. Muhammedşâh'ın adamları da Nehru'l-Kallabîn, et-Tûsa, İbn Rızkullah caddesi, Bâbu'l-Meydan ve Kutuftâ'yı yakıp yıktılar.

Kerh ve Bâbu'l-Basra ahalisine gelince, onlar Muhammedşâh'ın askerlerinin yanına gittiler ve onlarla birlikte pek çok mal ele geçirdiler.

Sultan Muhammed Harbî'nin üst tarafından şehrin batı yakasına geçti. Avânâ yağmalandı. Zeyneddin de orada ona katıldı ve birlikte yola koyuldular. Muhammedşâh Remle yakınlarında karargâh kurdu, Halife de askerlere ve ahâliye silâh dağıttı, mancınık ve arrâdeleri kurdu.

Muhammed-şâh ve Zeyneddin Ali'nin askerleri 20 muharrem (3 - 4 Mart 1157) tarihinde harekete geçip Rakka yakınlarında durdular. Tâc tarafını ok yağmuruna tuttular. Bağdâd halkı da onların bulundukları tarafa geçip savaşa tutuştular, Naft vs. attılar. Daha sonra bir kaç muharebe oldu. 3 safer (17 Mart 1157) günü tekrar muharebeye girdiler. Harb iyice kızıştı. Bağdâd halkının bir çoğu yüzerek veya gemilerle karşıya geçtiler ve öldürüldüler. O gün çok meşhur ve dillere destan bir gündü.

Aralarındaki savaş sürüp gitti. Dicle üzerine köprü yapıldı ve askerlerin çoğu Bağdâd'ın doğu yakasına geçtiler. Böylece savaş her iki tarafta da devam etti. Zeyneddin Ali şehrin batı tarafında kaldı. Halifenin emriyle münâdiler: «Her kim yaralanırsa ona beş dinar verilecektir.» diye bağırdılar. Gerçekten de yaralananlar vezirin yanına geliyor, o da yaralıya beş dinar veriyordu. Tam o sırada halktan biri önemsiz bir şekilde yaralandı ve gelip dinarları istedi. Vezir ona: «Bu önemli bir yara değil.» deyince, adam tekrar savaşa girdi. Bu sırada vuruldu ve karnı yarılıp içinden biraz yağ dışarı çıktı. Bu vaziyette vezirin huzuruna götürüldü ve: «Ey vezir hazretleri! Bu seni memnun etti mi, bunu kabul ediyor musun?» dedi. Vezir güldü ve ona kat kat fazlasını verdi, ayrıca iyileşinceye kadar yarasını tedavi etmek üzere de adam görevlendirdi.

Bu arada asker arasında ekmek sıkıntısı baş gösterdi, ancak et, meyve ve sebze boldu. Aslında Bağdâd'da hububat boldu, zira vezir askerlere dinar yerine tahıl dağıtıyor, onlar da onu satıyorlardı. Fiatlar uzun süre ucuz kaldı, ancak et, meyve ve yeşil sebzeleri azdı. İkmal maddelerinin sevk edilememesi ve halkın yiyecek sıkıntısı çekmesi sebebiyle muhasara Bağdâd halkını zor durumlara soktu. Zeyneddin ile Musul askerleri karşı ta-

rafta Halife ve Müslümanlar yer aldığından dolayı savaş hususunda fazla gayretli değillerdi. Rivayete göre, Musul hâkimi Kutbeddin'in ağabeyi olan Nûreddin Mahmûd b. Zengî Zeyneddin'e elçi gönderip Halife ile savaştığı için onu kınamış, bunun üzerine o da savaşa fazla ilgi göstermeyip ihmal etmişti.

Savaş çoğu günler devam ediyordu. Sultan Muhammed adamlarını surlara çıkarmak için dört yüz merdiven yaptırdı, sonra da hücuma geçip savaştılar. Bağdâd halkı şehrin kapılarını açıp: «Merdivenleri ne yapacaksınız; işte kapılar açık, giriniz.» dediler; fakat hiç kimse yaklaşamadı. Onlar bu vaziyette iken Sultan Muhammed kardeşi Melikşah ile, Errân diyarının hâkimi İldeniz ve İldeniz'in oğulları Melik Arslan'ın Hemedân'a girdiklerini ve orayı istilâ ettiklerini, Muhammed-şâh'ın yanındaki emîrlerin aile efradını ve malları ile ele geçirdiklerini haber aldı; bunun üzerine belki maksadıma ulaşabilirim diye savaşa daha fazla ilgi ve gayret gösterdi, fakat hiç bir şey elde edemedi ve 24 Rebiyülevvel 552 (6 Mayıs 1157) tarihinde Hemedân'a doğru uzaklaştı.

Zeyneddin de Musul'a döndü. Bu askerî birlikler, Muhammed-şâh ülkesindeki durumu düzeltirse tekrar geri dönmek azim ve kararıyla dağıldılar, fakat daha sonra toplanmak üzere dönemediler. Savaşların çoğunda çok az sayıda adam öldürüldü, fakat yaralananların sayısı çoktu. Askerler oradan ayrılınca Ba'kûbâ ve Tarîk-ı Horasân'ın diğer yerlerini yağmaladılar.

Askerler Bağdâd'dan ayrılınca halk şiddetli bir hastalığa yakalandı. Başlarına gelen musibetin şiddetinden dolayı bir çok kişi öldü. Melikşâh ve İldeniz ile yanındaki emîrler ise Hemedân'dan Rey'e gittiler. Rey şahnesi İnanç karşılarına çıkıp karşı koydu, fakat onu bozguna uğrattılar; bunun üzerine Sultan Muhammed Emîr Sakmas b. Kaymaz el-Harâmî'ye yardım için bir askerî birlik sevk etti. Sakmas hemen yola çıktı, Melikşâh ve İldeniz ile maiyyetindeki emîrler ise Halife'yi muhasara etmek üzere Rey'den ayrılmışlardı. Sakmas onları karşıladı ve savaşa tutuştu, fakat Sakmas'ı yendiler ve askerleriyle ağırlıklarını yağma ettiler. Bu sebeple Sultan Muhammed sür'atle hareket etmek zorunda kaldı. Hulvân'a varınca İldeniz'in Dînever'de olduğunu öğrendi. Bu arada nâibi İnanç'ın elçisi de onun Hemedân'a girdiğini ve hutbeyi tekrar onun adına okuttuğunu bildirdi; bunun üzerine morali düzelip cesareti arttı. Hûzistân hâkimi Şemle ülkesine kaçtı, İldeniz ve Melikşâh'ın askerlerinin çoğu ise dağıldı, yanlarında sadece beş bin kişi kaldı, sonra da âdetâ kaçarak ülkelerine döndüler.

Muhammed-şâh Hemedân'a gidince, İldeniz'in ülkesine saldırmak için hazırlanmak istiyordu, fakat vereme yakalandı ve ölünceye kadar o vaziyette kaldı.

Çeşitli Olaylar

Vezir ibn Hübeyre'nin oğlu Ebû'l-Bedr bu sene rebiyülevvel ayında (nisan - mayıs 1156) Tekrît'teki hapishaneden salıverildi. Bağdâd'a gelince kardeşi alayla beraber onu karşılamağa çıktı. O gün dillere destan bir gündü. Hapiste kaldığı süre üç yılı aşkındı.

Bu sene rebiyülâhir ayında (mayıs - haziran 1156) Bağdâd'da yangın çıktı ve pek çok yer yandı. Derb-i Farâşa, Derbü'd-Devvâb, Derbü'l-Lebbân, Harâbet ibn Harbe, ez-Zaferiyye, el-Hâtûniyye, Dâru'l-Hilâfe Bâbu'l-Ezc ve Sûku's-Sultân ile diğer bazı yerler yandı.

Şevval ayında (kasım - aralık 1156) İsmâîlîler Horasân'daki Tabes şehri üzerine yürüdüler, orada büyük olaylar çıkardılar. Sultan'ın önde gelen devlet erkânından bir çok kişiyi esir aldılar, mallarını ve hayvanlarını yağmaladılar, halktan bazılarını öldürdüler.

«İbnü'r-Rezzâz» adıyla meşhur olan Şeyhü'l-islâm Ebû'l-Meâlî el-Hasan b. Ubeydullah b. Ahmed b. Muhammed bu sene zilkade ayında öldü. Önde gelen seçkin simalardandı.

Âmid reîsi ve şehrin hâkimi üzerinde nüfuz sahibi olan Mürîdüddin b. Nîsân da bu sene öldü, yerine oğlu Kemâleddin Ebû'l-Kâsım geçti.

Meşhur vâiz Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn el-Gaznevî bu sene Bağdâd'da öldü. 516 (1122-1123) yılında Bağdâd'a gelmişti. Sultanlar, halifeler ve halk nezdinde büyük bir itibarı vardı, ancak Sultan Mes'ûd'un ölümünden sonra Sultan'ın ona teveccüh göstermesinden dolayı Halife el-Muktefî ondan yüz çevirmişti. Muharrem ayında ölmüştür.

Şâfiî fakîhi ve Şâfiîlerin şeyhi olan Ebû'l-Hasan b. el-Hull bu sene Bağdâd'da öldü. Ebû Bekr eş-Şâsî'nin adamlarındandı. İlmiyle âmil bir zâttı, namazda halifeye imam olurdu.

Şair İbnu'l-Âmidî de bu sene öldü. el-Gazzî ve el-Errecânî'nin tasnifinde önde gelen şairlerdendi. en-Nîl halkından olup öldüğünde doksan yaşını geçmişti.

Batîha hâkimi Muzaffer b. Hammâd b. Ebû'l-Cebr, hamamda Nefîs b. Ebû'l-Hayr tarafından öldürüldü, yerine oğlu geçti.

Meşhur şair el-Va'vâu'l-Halebi de bu sene öldü.

Mütefekkir ve filozof Ebû Ca'fer b. Muhammed el-Buhârî bu sene İsferâyîn'de öldü. İlk devir filozof ve düşünürlerinin ilimleri hakkında bilgi sahibiydi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 1157 - 1158) YILI OLAYLARI

Suriye'de Meydana Gelen Depremler

Bu sene recep ayında (ağustos - eylül 1157) Suriye'de çok sayıda ve şiddetli depremler oldu ve ülkenin bir çok yerini harabeye çevirdi. Sayılamayacak kadar çok şey mahvoldu. Bir defasında, Hama, Şeyzer, Kafertâb, el-Maarra, Efâmiye, Hıms, Hısnu'l-ekrâd, Arka, Lâzıkıyye, Trablus ve Antakya harap oldu.

Tahribat bazı yerlerde çok olmadı, fakat çoğu yerleri ve Suriye'nin tamamını tahrip etti. Şehir ve kalelerin surları yıkıldı. Nûreddin Mahmûd bu sırada memnuniyet verici işler yaptı. Surlar yıkıldığı için Haçlıların İslâm ülkelerine saldırmasından korktu, bu sebeple derhal askerlerini topladı ve ülkesinin etrafında görevlendirip Haçlı topraklarına baskınlar düzenledi. Diğer beldelerin surlarının yapımıyla da ilgilendi, ülkedeki bütün surlar tamamlanıncaya kadar bu şekilde çalıştı.

Ölenlerin sayısı ve çokluğuna gelince; Hama şehrinde öğretmen olan bir zatın anlattıkları buna kâfîdir. Anlatıldığına göre, öğretmen mühim bir iş için okuldan ayrıldığı sırada deprem oldu ve şehri harabeye çevirdi. Okul bütün çocukların başına uçtu. Öğretmen: «Hiç kimse gelip de çocuğunun akıbetini sormadı.» diyor.

Nûreddin'in Şeyzer Kalesini Zaptı

Söze kaleden ve Nûreddin'den önce kime ait olduğundan bahsederek başlayalım. Bu kale Hama yakınlarındadır, aralarında yarım günlük bir mesafe vardır. Kale yüksek ve müstahkem bir dağ üzerinde olup sadece bir yoldan çıkılabilmektedir. Eskiden Kinânîlerden Munkızoğullarına ait olup Sâlih b. Mirdâs'tan Ebû'l-Hasan Ali'ye, sonra da oğlu Ebû'l-Mürhif Nasr b. Ali b. el-Mukallid'e varıncaya kadar bu hanedan arasında el değiştirdi. Ebû'l-Mürhif'in 491 (1097-1098) de ölümüne kadar onun elinde kaldı. Cesur ve cömert bir zattı. Ölüm anı yaklaşınca yerine kardeşi Ebû

Sellâme Mürşid b. Ali'yi vekil tayin etti, fakat o: «Andolsun ki, ben ona halef olmam; dünyaya nasıl geldiysem aynı şekilde çıkar giderim.» dedi.

Mürşid b. Ali Kur'an ve edebiyat sahasında âlim idi, Müeyyidüddevle Üsâme b. Munkız'ın babasıydı. Ebû Sellâme kabul etmeyince o da küçük kardeşi Sultan b. Ali'yi tayin etti. Bir müddet güzelce geçindiler. Mürşid' in bir kaç tane erkek çocuğu oldu, büyüyüp reis oldular. Bunlar İzzüddevle Ebû'l-Hasan Ali, Müeyyidüddevle Üsâme ve diğerleridir. Kardeşi Sultan yaşlanıncaya kadar erkek oğlu olmadı, daha sonra da erkek çocukları oldu; bu yüzden kardeşini kıskandı, kardeşinin çocuklarının kendi çocuklarına bir kötülük yapmasından korktu. Bozguncular da ikisinin arasında söz taşıyıp iki kardeşi birbirleri aleyhine çevirdiler; bunun üzerine Sultan kardeşi Mürşid'e beyitler yazıp hakkında söylediklerinden dolayı onu kınadı, o da bir şiirle kardeşine cevap verdi.

Araları çok iyiydi, fakat Mürşid 531 (1136 - 1137) yılında ölünce kardeşi onun çocuklarına sırtını çevirdi, onlara kötülük yaparak işe girişti. Onları Şeyzer'den çıkardı, her biri bir tarafa dağıldılar. Çoğu Nûreddin'in yanına gidip amcalarından gördükleri kötülüklerden şikâyet ettiler. Bu durum Nûreddin'i öfkelendirdi, fakat Haçlılar'la meşgul olduğundan dolayı Sultan'ın üzerine yürüyüp de onların intikamını alma ve onları tekrar yurtlarına iade etme imkânı bulamadı. Ayrıca Sultan'ın Şeyzer'i Haçlılar'a teslim etmesinden de korkuyordu.

Onların toptan mahvolmalarının sebebi ise şudur:

Şeyzer hâkimi bir çocuğunu sünnet ettirdi ve halka ziyafet verdi. Munkız oğullarına mensup herkesi de evinde topladı. Şeyzer hâkimi Sultan'ın çok sevdiği bir atı vardı, hemen hemen hiç yanından ayrılmazdı, Sultan mecliste bulunduğu sırada bu at da kapının önüne getirildi. O gün tayı da evin kapısının önündeydi. Tam bu sırada deprem oldu, herkes evden dışarı çıkmak için koşuştu. Kaçarak kapıya vardıklarında kısrak bir çifte atarak en öndeki şahsı öldürdü, bu yüzden diğerleri dışarı çıkamadı ve ev hepsinin başına göçtü. Hale harab oldu, surları ve kalede ne kadar bina varsa hepsi yıkıldı. Bu felâketten çok az kişi kurtulabildi. Kaleye yakın yerde bulunan emirlerden biri süratle kaleye giderek zapt etti. Nûreddin de ondan teslim aldı. Surları ve evleri tamir ettirdi, yeni bir hâle getirdi.

Cezîret İbn Ömer Hâkimi ed-Dübeysî'nin Ölümü ve Kutbeddin Mevdûd'un Orayı Ele Geçirmesi

Cezîret ibn Ömer Atabeg Zengî'ye aitti. Zengî 541 (1146) yılında öldürülünce oğlu Seyfeddin Gazi burayı Emir Ebû Bekr ed-Dübeysî'ye iktâ

etti. Ebû Bekr, Zengî'nin büyük emîrlerinden biriydi. Şehir bu yıla kadar da onun elinde kaldı. Ebû Bekr buraya iyice yerleşip güçlendiğinden Kutbeddin Cezîret İbn Ömer'i onun elinden alamıyordu. Ebû Bekr 551 yılı zilhice ayında (ocak - şubat 1157) geride evlât bırakmadan öldü. Gülbeg adlı bir memlûku şehre hâkim oldu, askerleri de ona itaat ettiler. Mevdûd üç ay muhasara ettikten sonra 553 yılı safer ayında (mart - nisan 1158) Cezîre'yi teslim aldı. Çezîre'nin yerine ona pek çok yer verdi.

Sultan Sencer'in Ölümü

Sultan Ebû'l-Hars Sencer b. Melikşah b. Alp Arslan bu sene rebiyülevvel ayında (nisan - mayıs 1157) öldü. Başta kulunç sonra da ishale yakalanıp öldü. 479 yılı recep ayında (ekim - kasım 1086) el-Cezîre bölgesindeki Sincâr'da doğmuştu. Horasân'da ikamet edip Merv şehrine yerleşti. Kardeşi Sultan Muhammed ile beraber Bağdâd'a girdi, onunla birlikte Halife el-Mustazhir Billâh ile görüştü. Halife Muhammed'i Sultan, Sencer'i de veliaht ilân etti.

Sultan Muhammed ölünce Sencer'e «Sultan» unvanı verildi. İşleri yoluna girdi, bütün Sultanlar kendisine boyun eğdi. Yaklaşık kırk yıl boyunca İslâm âleminin büyük bir kısmında adına hutbe okundu. Ondan önce yirmi yıl müddetle de melik unvanına sahip oldu. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Oğuzlar tarafından esir alınıncaya kadar durumu daima yükselmiş, itibarı daima artmıştır. Sultan Sencer bir müddet sonra Oğuzlar'ın elinden kurtuldu ve adamları Merv'de çevresine toplandılar. Tekrar tahtına dönmek üzereyken eceli yetişti. Heybetli, cömert ve güzel ahlâklı, halka karşı merhametliydi. Bütün ülke onun zamanında emniyet içindeydi.

Ölünce bizzat kendisinin yaptırdığı ve Dâru'l-âhiret» (Ahiret yurdu) adını verdiği türbeye defnedildi. Ölüm haberi Bağdâd'a ulaşınca adına okunmakta olan hutbeye son verildi. Divan'da taziye için merasim düzenlenmedi.

Sultan Sencer öleceği zaman Horasân'a kız kardeşinin oğlu Melik Mahmûd b. Muhammed b. Buğra Han'ı tayin etti. Mahmûd orada Oğuzlar'dan korkarak oturdu, daha sonra Cürcân'da hâkimiyeti ele geçirmek üzere hareket etti. Oğuzlar da Merv ve Horasân'a döndüler. Horâsan askerlerine mensup bir taife Müeyyed Ay-aba'ya katıldı, o da Horasân'ın bir bölümünü ele geçirdi. Horasân 554 (1159) yılına kadar bu karışıklıklar içinde kaldı.

Oğuzlar Melik Mahmûd'a elçi gönderip yanlarına gelmesini istediler ve kendisini hükümdar tayin edeceğini söylediler, fakat o Oğuzlar'a gü-

venemedi, kendisine zarar vermelerinden korktu ve oğlunu onların yanına gönderdi. Oğuzlar kısa bir süre ona itaat ettiler, daha sonra Melik Mahmûd da onlara katıldı. Bunları 553 (1158) yılı olayları arasında anlatacağız.

Müslümanların el-Meriyye Şehrini Zaptı ve Endülüs'teki Müllessimîler (Murâbıtlar) Devletinin Yıkılışı

Endülüsteki Murâbıtlar devleti bu sene yıkıldı. Abdülmü'min'in adamları el-Meriyye şehrini Frankların elinden aldılar.

Sebebi şudur:

Abdülmü'min, oğlu Ebû Saîd'i el-Cezîretü'l-hadrâ ve Malaka'ya vali tayin edince Ebû Saîd denizi geçip Malaka'ya gitti ve orayı merkez edindi. Gırnata hâkimi Meymûn b. Bedr el-Lemtûnî da ona haber gönderip Muvahhidlere katılmak ve Gırnata'yı teslim etmek istediğini bildirdi. Ebû Saîd bu teklifi kabul edip Gırnata'yı teslim aldı. Meymûn aile efradıyla beraber Malaka'ya gitti, Ebû Saîd onu karşılayıp ikramda bulundu ve Merâkeş'e gönderdi. Abdülmü'min de oraya yöneldi ve Murâbıtlar devleti sona erdi. Murâbıtların elinde sadece Hammûb b. Gâniye ile birlikte sahip oldukları Mayorka adası kaldı.

Ebû Saîd Gırnata'ya hâkim olunca asker toplayıp el-Meriyye şehrine yürüdü. Burası Frankların elindeydi. 541 (1147 - 1148) yılında Müslümanlardan zapt etmişlerdi. Ebû Saîd el-Meriyye önlerinde karargâh kurunca Sebte'den içinde çok sayıda Müslüman askerin bulunduğu bir donanma da oraya geldi. el-Meriyye'yi karadan ve denizden kuşattılar. Franklar el-Meriyye Kalesi'ne geldiler. Ebû Saîd onları orada kuşattı, askerler orayı kontrol altında tutabildikleri dağa indiler. Ebû Saîd adı geçen dağın denize bakan kısmına bir sur yaptırdı, önüne de hendek kazdırdı. Böylece şehir ve Franklar'ın içinde mahsur kaldıkları kale, bu sur ve hendekle çember içine alındı. Hiç kimsenin şehir ve kaleye ulaşması ve yardım etmesi mümkün değildi; bunun üzerin Endülüs'te «es-Sulaytîn» adıyla tanınan Frank kralı Alfonso on iki bin Frank süvarisi topladı ve yanına emrinde altı bin Müslüman süvarisi olan Muhammed b. Sâd b. Merdaniş'i alıp el-Meriyye şehrine giderek Müslümanları oradan uzaklaştırmak üzere yola koyuldular; fakat buna güçleri yetmedi, es-Sulaytîn ve İbn Merdaniş eli boş geri döndüler. es-Sulaytîn dönüşte Tuleytula'ya varmadan yolda öldü.

el-Meriyye muhasarası üç ay sürdü. Yiyecek sıkıntısı baş gösterdi, Franklar'ın erzakı azaldı. Kaleyi teslim etmek için emân diledi. Ebû Said

bu teklifi kabul edip onlara emân verdi ve kaleyi teslim aldı. Franklar ülkelerine dönmek üzere deniz yoluyla oradan ayrıldılar. el-Meriyye on yıldır onların elindeydi.

Taberistân Hâkiminin İsmâîlîlere Karşı Yaptığı Sefer

Şâh-ı Mâzenderân Rüstem b. Ali b. Şehriyâr bu sene ordusunu toplayıp yola çıktı. Hiç kimseye seferin nereye yapıldığı söylenmedi. Rüstem dar geçitlerden geçip süratle İsmâîlîlerin elindeki Alamut'a gitti, baskın düzenleyip köyleri ateşe verdi. Pek çok kişiyi öldürdü, mallarını gaîmet aldı. Kadınlarını esir etti. Çocuklarını köle olarak alıp pazarlarda sattı. Eli ganimetle dolu olarak salimen geri döndü. İsmâîlîler rezil ve perişan oldular. O güne kadar benzerini görmedikleri musibetlere maruz kaldılar. Yurtlarını uzun yıllar tamir edilemeyecek kadar tahrip etti.

Horasânlı Hacıların Soyulması

Horasânlı hacılar bu sene rebiyülevvel ayında (nisan - mayıs 1157) yola çıktılar. Bistâm'dan ayrıldıkları sırada Taberistân'a gitmekte olan Horasânlı askerler bu hacıların üzerine baskın düzenleyip mallarını aldılar, hacılardan birini de öldürdüler. Geri kalanlar kurtuldu ve oradan uzaklaştılar.

Onlar yolda giderlerken âniden İsmâîlîlerin saldırısına maruz kaldılar. Hacılar onlarla büyük bir çatışmaya girdiler ve sebat ettiler. Liderleri öldürülünce hacılar savaşı bıraktılar, teslim olmak istediklerini söyleyip emân dilediler. Emân dileyerek silâhlarını bıraktılar. İsmâîlîler silâhları alıp onları öldürdüler, az sayıdaki insan hariç hiç kimseyi sağ bırakmadılar. Öldürülenler arasında çok sayıda din âlimi, zâhid ve sâlih kişi vardı. Bu bütün İslâm dünyası ve özellikle Horasân için büyük bir felaket oldu. Yas tutulmayan hiç bir şehir kalmadı.

Ertesi gün yaşlı bir zat ölüler ve yaralılar arasında dolaşıp: «Ey müslümanlar, ey hacılar! İsmâîlîler gitti, ben Müslüman bir zatım, su isteyen varsa vereyim.» dedi. Sonra da konuşanı öldürdü ve yaralıların da işini bitirdi. Kaçıp kurtulan bir kaç kişi hariç hepsi helâk oldu.

Müeyyed Ay-aba ile Emîr Aytak Arasındaki Savaş

Sultan Sencer'in memlûkü Müeyyed Ay-aba'nın önemli mevkilere geçtiğini ve Horasân askerlerinin kumandanı olduğunu daha önce anlat-

mıştık. Bu yüzden çok sayıda emîr onu kıskandı. Bunlar arasında Sencer'in emîrlerinden Emîr Aytak da vardı. Emîr Aytak, Müeyyed Ay-aba' dan ayrıldı. Bazan Harezmşâh'ın, bazan Şâh-ı Mâzenderân'ın yanına gidiyor, bazan da içinden muhalefet etmekle beraber Müeyyed Ay-aba'ya itaat etmiş görünüyordu.

Bu sene on bin süvariyle Mâzşenderân'dan ayrıldı. Baskın ve yağma yapmak isteyen ve Müeyyed'den ayrılan herkes ona katıldı. Aytak Horasân'a gidip Nesâ ve Ebîverd yöresinde ikamet etti, fakat Müeyyed'e muhalefet etiğini belli etmiyor, bilakis onu desteklediğini bildiriyor, ancak kalbinde aksini gizliyordu.

Müeyyed mektuplaşmayı bırakıp onunla yüz yüze görüşmek istedi ve bir süvari grubuyla üzerine yürüyüp ona baskın düzenledi. Yanındaki topluluk dağıldı. Aytak kendi canını zor kurtardı. Müeyyed ile askerleri Aytak'a ait ne varsa ele geçirdiler. Aytak bozgun halinde Mâzenderân'a gitti. Rüstem ile kardeşi Ali arasında hakimiyet konusunda mücadele vardi. Rüstem'in gücü kuvveti artmıştı. Aytak Mâzenderân'a varınca Ali'yi öldürdü ve başını kesip kardeşi Rüstem'e götürdü. Bu Rüstem'in çok zoruna gitti, kızıp öfkelendi ve: «Etimi ben kendim yerim, onu başkasına yedirmem.» dedi.

Aytak yağma ve soygun yaparak Horasân'da dolaşıyordu. Özellikle İsferâyin'de çok zarar verdi ve sonunda şehir harabeye döndü. Sultan Mahmûd b. Muhammed ile Müeyyed Ay-aba onu kendilerine katılmaya çağırdılar, fakat o kabul etmedi, bunun üzerine ikisi askerleriyle birlikte onun üzerine yürüdüler. Aytak'a yaklaşınca onun askerlerinden bir çoğu da onlara katıldı. Aytak onların önünden kaçarak 553 yılı safer ayında (mart 1158) Taberistân'a gitti. İkisi askerleriyle onu takip ettiler. Şâh-ı Mâzenderân onlara haber gönderip barış talebinde bulundu. Onlar da kabul edip barış yaptılar. Şâh-ı Mâzenderân onlara bol miktarda mal ve değerli hediyeler gönderdi, Aytak da oğlunu rehine gönderince Sultan Mahmûd ile Müeyyed Ay-aba onu takip etmekten vaz geçip geri dönüler.

Müeyyed ile Sungur el-Azîzî Arasındaki Savaş

Sungur el-Azîzî, Sultan Sencer'in Müeyyed Ay-aba ile rekabet ve mücadele eden emîrlerinden biriydi. Müeyyed Ay-aba, Emîr Aytak ile savaşmakla meşgul iken Sungur, Sultan Mahmûd b. Muhammed'in ordugâhından ayrılıp Herât'a gitti, şehre girip çok sayıda Türk'ün bulunduğu bu şehre kapandı. Sungur'a, Gurlu hükümdarı Melik Hüseyn ile yardım-

laşması tavsiye edildiyse de kabul etmedi ve tek başına kaldı; çünkü emîrlerin Sultan Mahmûd aleyhinde anlaşmazlığa düştüklerini görmüştü, bu sebeple hırsı arttı ve kendisinin güçlü olduğuna inanıp Müeyyed Ay-aba'nın üzerine Herât'a yürüdü. Herât'a varınca orada bulunanlar biraz mukavemet ettiler, daha sonra Türkler Müeyyed'e meyledip ona itaat arz ettiler. Bu tarihten sonra Sungur'dan haber alınamadı, hakkında hiç bir bilgi edinilemedi. Bazılarına göre atından düşüp öldü; başka bir rivayete göre ise, Türkler onu ansızın yakalayıp öldürdüler.

Sultan Mahmûd ordu ve askerleriyle Herât'a doğru ilerledi. Sungur'un askerlerinden bir kısmı Emîr Aytak'a katıldı, Tûs ve köylerine baskın düzenleyip yağmaladılar. Ekinler mahvoldu, bütün ülke harap oldu. Karışıklıklar ve olaylar Horasân'ın çevresine yayıldı. Horasânlılara göz değdi, çünkü onlar Sultan Sencer devrinde bolluk, refah ve emniyet içinde yaşamışlardı.

İşte bu dünyanın durumu böyledir. Bolluk ve refah içinde yaşayanlar da, iyi insanlar da kederden, âfetten ve kötü şeylerden tamamen kurtulamazlar. Dünyanın şerrinden kurtulan iyi insanların sayısı ne kadar azdır. Allah Taâlâ'dan Hz. Muhammed ve ehl-i beyt'i hürmetine bize hayırlı âkıbet ihsan etmesini niyaz ederiz.

Nûreddin'in Baalbek'i Zaptı

Nûreddin Mahmûd bu sene Baalbek şehri ve kalesini zapt etti. Baalbekk, Dahhâk el-Bikâî adlı birinin elindeydi. Bu adam Baalbekk'in Bikâ yöresindendi. Onu oraya Dımaşk hakimi tayin etmişti. Nûreddin Dımaşk'ı zapt edince Dahhâk oraya kapanmıştı. Nûreddin de Haçlılara yakın olduğu için onu muhasara edememişti. Bu seneye gelinceye kadar onunla vaziyeti idare etti, bu sene orayı zapt ve istilâ etti.

Çeşitli Olaylar

Halife el-Muktefî Liemrillah bu sene Kâbe'nin kapısını söktü, yerine altın kakmalı büyük bir kapı yaptırdı. Eski kapıdan da öldüğü zaman içine konulmak üzere bir tabut yaptırdı.

Isfahân'daki Şâfiîlerin reisi Muhammed b. Abdüllatîf b. Muhammed b. Sâbit Ebû Bekr el-Hocendî bu sene öldü. Isfahân'da Ebû Ali el-Haddâd'dan hadis tahsil etmişti. Sultanların nezdinde büyük bir itibarı vardı.

Muazzam bir heybete ve geniş bir nüfûza sahipti. Ölümünden dolayı Isfahân'da büyük olaylar çıktı ve pek çok kişi öldürüldü.

Bu sene Horasân'da büyük bir kıtlık oldu. Yenilmesi mutad olmayan hayvanlar, hattâ insanlar yenildi. Nîsâbûr'da bir aşçı vardı, bir alevîyi kesti ve pişirip sattı. Daha sonra bu iş duyuldu ve adam öldürüldü. Sonra kıtlık sona erdi ve halkın durumu düzeldi.

Vâsıt kadısı, Kadı Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Bahtiyâr b. Ali el-Mândây el-Vâsıtî bu sene öldü. Âlim ve fakih bir zat idi.

Nîsâbûr kadısı Kadı Burhaneddin Ebû'l-Kâsım Mansûr b. Ebû Sa'd Muhammed b. Ebû Nasr Ahmed es-Sâidî bu sene rebiyülahir ayında öldü. Hanefî fukahasının imamlarındandı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ (M. 1158) YILI OLAYLARI

Sungur ile Erkuş Arasındaki Savaş

Bu yıl içinde Sungur el-Hemedânî ile el-Müsterşid'e mensup emîrlerden Erkuş arasında çok çetin bir savaş oldu. Sebebi Sungur'un Tarîk-ı Horasân'da Bağdâd köylerini yağmalamasıdır. Sungur'un adamları çoğalınca Halife el-Muktefî Liemrillâh cemaziyülevvel ayında (haziran 1158) bizzat kendisi Sungur'u takibe çıktı. el-Lihaf şehrine varınca Emîr Hatalpars ona: «Bu görevi senin adına ben yerine getiririm.» dedi. Sungur ile Hatalpars arasında dostluk vardı. Hemen yola çıkıp Sungur'un yanına gitti. İkisi karşılaşınca, Hatalpars onu Halife'ye itaatten ayrıldığı için uzun uzadıya kınadı. Sonunda Sungur Halifeye itaat etmeyi kabul etti, Hatalpars da geri dönüp Halife ile Sungur'un arasını düzeltti. el-Lihaf'ı, Sungur ile el-Müsterşid'e mensup emîrlerden Emîr Erkuş'a iktâ etti.

İkisi el-Lihaf'a gidince aralarında mücadele başladı. Sungur Erkuş'u tevkif etmek istedi, fakat onu tedbirli buldu ve ikisi savaşa girdiler. Çok çetin bir savaşa tutuştular. Adamları Erkuş'a hâinlik edince Erkuş mağlûp bir vaziyette Bağdâd'a döndü. Böylece Sungur el-Lihaf'da tek başına kaldı ve orada Melik Muhammed adına hutbe okuttu. Bunun üzerine Halife Hatalpars kumandasında bir orduyu onunla savaşmak için Bağdâd'dan yola çıkardı. Aralarında çok çetin bir savaş oldu ve sonunda Sungur mağlûp oldu. Adamları öldürüldü, ordugâhtaki malları yağma edildi. Sungur, el-Mâhikî kalesine gidip orada ne varsa el koydu ve daha sonra bir gulâmını orada vekil bırakıp kendisi Hemedân'a gitti. Melik Muhammed-şâh ona iltifat etmeyince Sungur el-Mâhikî kalesine geri döndü ve orada ikamet etti.

Şemle ile Sultan'a Bağlı Emîrlerden Kaymaz Arasındaki Savaş

Bu sene aynı şekilde Hûzistân hâkimi Şemle ve maiyyetindeki İbn Mekîle ile Sultan'a bağlı emîrlerden Kaymaz arasında Bâdrâyâ yöresinde

savaş oldu İkisi askerlerini toplayıp Kaymaz üzerine yürüdüler Kaymaz içki âlemindeyken bu durumdan haberdâr oldu, fakat buna önem vermedi ve yaklaşık 300 süvariyle onların üzerine yürüdü Kaymaz kendini beğenen gururlu bir zattı. Hemen üzerlerine saldırdı ve birbirlerine girdiler. Şemle'ye bağlı birlikler Kaymaz'ın etrafını sardılar. Kaymaz şiddetli bir şekilde savaştı, fakat adamları mağlûp oldu ve Kaymaz esir düştü Aralarında kan davası olan bir Türkmen kendisini teslim aldı. Kaymaz bu Türkmen'in oğlunu öldürmüştü, o da oğluna karşılık Kaymaz'ı öldürdü ve başını Muhammedşâha gönderdi.

Daha sonra Halife Şemle ve maiyyetindekilerle savaşmak için asker gönderdi, bunun üzerine bu askerlerin önünden geri çekildiler ve Hûzistân'da Melik Melikşâh'a îltihâk ettiler. Pek çoğu da soğuktan kırıldı.

Oğuzların Horasân'da Tekrar Karışıklıklar Çıkarmaları

Oğuz Türkleri Belh'te ikamet edip oraya yerleşmişlerdi. Artık Horasân yöresinde yağma ve katliam yapmıyorlardı. Horasân'da herkes Hakan Mahmûd b. Arslan'a itaat etmişti. Hakan Mahmûd'un devlet işlerini Müeyyed Ay-aba idare ediyor, Mahmûd onun fikrine göre hareket ediyordu.

Bu sene şaban ayında (ağustos - eylül 1158) Oğuzlar, Belhten Merv'e gittiler. Sultan Mahmûd da askerleriyle beraber Serahs'daydı. Müeyyed Ay-aba bir askerî birlikle Oğuzlar'ın üzerine yürüdü ve onlardan bir gruba ağır bir darbe indirerek mağlûp etti. Ramazan ayı başlarında (eylül 1158) Merv'e girinceye kadar Oğuzlar'ı takibe devam etti. Mallarından bir kısmını ganimet aldı, bir çok kişiyi öldürdü ve Serahs'a döndü. Müeyyed Ay-aba ile Sultan Mahmûd Oğuzlar'ın üzerine yürümeğe ve onlarla savaşmağa karar verdiler. Askerleri ve maiyyetindekileri toplayıp Oğuzlar'ın üzerine yürüdüler. Bu yıl 6 şevval (31 Ekim 1158) günü karşılaştılar. Aralarında vuku bulan savaş uzun süre devam etti. 9 şevval (3 Kasım 1158) pazartesi gününden şevval (5 Kasım 1158) çarşamba günü gece yarısına kadar savaştılar. Birbiri ardınca bir kaç defa kapıştılar ve mecbur kalmadıkça durup dinlenmediler. Oğuzlar üç defa mağlûp oldularsa da tekrar savaşa döndüler.

Çarşamba günü sabah ortalık aydınlanınca savaş Horasân askerlerinin hezimeti ve ülkelerine dağılmalarıyla sona erdi. Oğuzlar onları bozguna uğrattılar, pek çok kişiyi öldürdüler. Yaralanan ve esir düşenlerin sayısı bundan da fazlaydi.

Müeyyed ile maiyyetindeki kurtulan askerler Tûs'a geri döndüler. Oğuzlar Mervi istilâ ettiler, fakat halka çok iyi davrandılar. Tâceddin Ebû

Saîd es-Semânî ve Şeyhulislâm Ali el-Belhî ve diğerleri gibi alimlere ve imamlara saygı gösterip ikramda bulundular. Daha sonra Serahs'a baskın düzenlediler. Köyler tahrip edildi, şehir halkı yerlerini yurtlarını bırakıp kaçtı. Şehir halkından yaklaşık on bin kişi öldürüldü. Aynı şekilde Tûs'u da yağmaladılar. Az bir kısmı hariç halkın çoğunu öldürdüler ve Merv'e döndüler.

Sultan Mahmûd b. Muhammed ve askerleri Oğuzlar'ın yüzünden Horasân'da kalamadılar. Cürcâna gidip onların ne yapacağını beklemeğe başladılar. 554 (1159) yılında Oğuzlar Sultan Mahmûd'a haber gönderip kendisini başlarına hükümdar yapmak istediklerini bildirdiler ve yanlarına gelmesini istediler, fakat Sultan Mahmûd onlara güvenemedi ve kendisine zarar vermelerinden korktu; bunun üzerine Oğuzlar oğlu Celâleddin Muhammed'i işlerini idare etmek üzere kendilerine göndermesini istediler. Büyük küçük bütün işlerde onun fikrine göre hareket edeceklerini emir ve yasaklarına riayet edeceklerini bildirdiler Aralarında elçiler gidip geldi. Sultan Mahmûd oğlu için yemin ve teminat istedi, ayrıca şartların kararlaştırılmasını talep etti. Daha sonra oğlunu Cürcân'dan Horasân'a gönderdi. Oğuz beyleri bunu duyunca Merv'den yoluna çıktılar ve kendisini Nîsâbûr'da karşılayarak hürmet ve tazimde bulundular. Celâleddin Muhammed Nîsâbûr'a girdi. Oğuz askerleri de kendisine iltihak ettiler ve 23 Rebiyülâhir 554 (14 Mayıs 1159) tarihinde onun emrinde toplandılar.

Sultan Mahmûd daha sonra orduyla Cürcân'dan Horasân'a gitti. Yanında Sultan Sencer'e mensup emîrler de vardı. Müeyyed Ay-aba geride kalmıştı. Sultan, Nesâ ve Ebîverd sınırına vardı, Nesâ'yı Ömer b. Hamza en-Nesevî'ye iktâ attı, Ömer de Nesâ'yı gayet güzel muhafaza edip bozguncuları şehre sokmadı. Sultan Mahmûd da bu yılın cemaziyülâhir ayı çıkıncaya (19 Temmuz 1159) kadar Nesâ dışında kaldı.

Oğuzlar bu sene Nîsâbûr'da bulundukları sırada Tûs halkına haber gönderip itaata davet ettiler, fakat Râyegân halkı bu daveti kabul etmedi. Şehrin surlarına, kendi cesaret, güç ve kuvvetlerine, malzeme ve silâhlarının bolluğuna ve erzaklarının çokluğuna güvenip aldandılar. Bunun üzerine bir Oğuz taifesi üzerlerine yürüyüp şehri muhasara etti ve ele geçirdi. Oğuzlar içerdeki halkı öldürdüler, pek çok şeyi yağma ettiler, sonra tekrar Nîsâbûr'a döndüler. Daha sonra Sultan Mahmûd'un oğlu Celâleddin Muhammed ile Beyhak'a gittiler, 17 Cemaziyülâhir 554 (6 Temmuz 1159) tarihinde Sebzevâr'ı muhasara ettiler, fakat şehir halkı direndi. Sebzevâr halkının idâresini Alevîlerin nakîbi Nakîb İmâdeddin Ali b. Muhammed Yahyâ el-Alevî el-Hüseynî üzerine aldı. Halk etrafında toplandı, emir ve yasaklarına uydu, onun dur dediği yerde durup Oğuzlara karşı direndiler, şehri muhafaza ederek savaşta sabır ve metanet gösterdiler.

Oğuzlar onların direndiğini ve kuvvetli olduklarını görünce haber gönderip barış talebinde bulundular, bunun üzerine de barış yaptılar. Bu savaşlarda Sebzevâr halkından bir kişi hariç öldürülen olmadı. Melik Celâleddin Muhammed ile Oğuzlar 27 Cemaziyülâhir 554 (16 Temmuz 1159) tarihinde Sebzevâr'dan ayrılıp Nesâ ve Ebîverd'e gittiler.

Müeyyed Ay-aba'nın Esir Düşmesi ve Kurtulması

Yukarıda Müeyyed Ay-aba'nın Cürcân'da Sultan Rukneddin Mahmûd b. Muhammed'den geride kaldığından söz etmiştik. Bu gelişmelerin olduğu sırada Cürcân'dan Horasân'a gitti, Hubûşân köylerinden birinde, Zânek adlı bir köyde konakladı. Köyde bir de kale vardı. Oğuzlar onun Zânek'e vardığını duyunca derhal üzerine yürüyüp orada kuşattılar. Müceyyed Ay-aba korkup kaçtı. Bu sırada Oğuzlardan biri kendisini görüp yakaladı. Müeyyed Oğuz'a serbest bırakırsa kendisine bol miktarda mal vereceğini söyledi, bunun üzerine Oğuz: «Mal nerede?» diye sordu, Müeyyed de: «İşte şu dağlardan birinde saklıdır.» cevabını verdi.

Müeyyed ve Oğuz yola çıkıp bahçeleri ve pınarları olan bir köyün çevresindeki duvarlara vardılar. Müeyyed orada Oğuz süvarisine: «İşte mal oradadır.» dedi ve duvarı aşıp kaçtı; fakat Oğuzların her yanı kaplamış olduğunu görünce bir köye girdi. Oradaki bir değirmenci kendisini tanıdı ve köyün reisine haber verdi. Müeyyed ondan bir binit istedi, o da isteğini yerine getirdi ve Nîsâbûr'a ulaşmasına yardımcı oldu. Müeyyed Nîsâbûr'a varınca, askerler çevresinde toplandı. Durumu kuvvetlendi ve tekrar eski hâline döndü. Daha sonra değirmenciye bol bol ihsanda bulundu.

Sultan Mahmûd'un Oğuzlarla Buluşması ve Oğuzların Nîsâbûr'a Dönmesi

Oğuzlar yanlarında Melik Muhammed b. Mahmûd Han olduğu hâlde Nesâ ve Ebîverd'e dönünce babası Sultan Mahmûd Han oğlunu karşılamağa çıktı. Sultan Mahmûd da maiyyetindeki Horasânlı askerlerle oradaydı. Oğuzlarla görüştü, onlar da kendisine itaat ettiler. Sultan Mahmûd ülkeyi onarmak ve muhafaza etmek istiyorduysa da buna gücü yetmedi. Orada Oğuzlarla toplandıktan sonra şaban ayında (ağustos - eylül 1158) Nîsâbûr'a gittiler. Müeyyed de oradaydı. Onların yaklaştığını duyunca 16 Şaban (12 Eylül 1158) tarihinde Havâf'a gitti. 21 Şaban (17 Eylül 1158) tarihinde oraya vardı ve konakladı. Halk büyük bir korkuya kapıldıysa da on-

lara hiç bir şey yapmadılar. 26 Şaban (22 Eylül 1158) günü oradan Merv ve Serahs'a gittiler. Şâfiîlerin reisi el-Müeyyed b. el-Hüseyn el-Muvaffakî orada bulunuyordu. Köklü bir ailedendi. İmâm Ebû Sehl es-Sa'lûkî'nin ahfâdındandı. Ebû'l-Meâlî el-Cüveynî ile sıhriyyeti de vardı. Şehrin önde gelen ve danışılan simâsı o idi. Sayısız adamı ve taraftarı vardı.

Fakîh el-Müeyyed'in adamlarından biri bir şâfiîyi kaza sonucu öldürdü. Adamın adı Ebû'l-Fütûh el-Fustakânî idi ve Alevîlerin Nîsâbûr'daki nakîbiyle alâkası vardı. Zahruddîn Ebû'l-Kâsım Zeyd b. el-Hasan el-Hüseynî adındaki bu nakîb o sırada Nisâbûr'da idareyi elinde tutuyordu. Bu hadiseye çok öfkelendi ve Fakîh el-Müeyyed'e haber gönderip kısas için katilin gönderilmesini istedi, «Aksi halde şöyle yaparım.» diye de tehdît etti; fakat el-Müeyyed katili teslim etmedi ve: «Sen bizim adamlarımıza müdahale edemezsin, senin sözün sadece Alevîlere geçer.» dedi, bunun üzerine nakîb adamlarını ve kendisine tabi olanları toplayıp Şâfiîlerin üzerine yürüdü. Şâfiîler de toplanıp savaşa girdiler. Çok sayıda Şâfiî öldürüldü. Nakîb daha sonra Attârlar çarşısını yaktı. Aynı şekilde Muâz sokağıyla Bâğ-ı zâhir sokağını da ateşe verdiler. Bu arada İmâmu'l-Harameyn Ebû'l-Meâlî el-Cüveynî'nin evini de yaktılar. Şâfiî fakîhi el-Müeyyed aralarındaki sıhriyet sebebiyle o evde kalıyordu.

Bütün ahali büyük bir felâkete maruz kaldı. Bundan sonra Fakîh el-Müeyyed, Tûs, Isferâyîn, Cüveyn ve diğer yerlerden adam toplayıp nakîb Zeyd'in adamlarından «İbnü'l-Hâcî el-Eşnânî» adıyla bilinen birini öldürdüler. Bu hadise Alevîleri ve maiyyetindekileri çok üzdü. 18 Şevval 554 (2 Kasım 1159) tarihinde savaşa başladılar. Savaş fena hâlde kızıştı. Medreseler, çarşılar ve mescitler yakıldı. Şâfiîlerden çok sayıda insan öldürüldü. el-Müeyyed Ferhak kalesine sığınmak zorunda kaldı. Şâfiîlerin savaş gücü azaldı. el-Müeyyed daha sonra Tûs köylerinden birine gitti. Şâfiîlerin Nîsâbûr'daki dersleri yapılamaz oldu. Şehir harabe halini aldı ve pek çok kişi öldü.

Huttalân Hâkiminin Tirmiz'i Muhasarası, Geri Dönüşü ve Ölümü

Melik Ebû Şücâ' Ferruhşâh bu sene recep ayında (temmuz - ağustos 1158) Tirmiz üzerine yürüyüp muhasara etti. Ebû Şücâ' kendisinin Behrâmgûr'un ahfâdından olduğunu söylerdi. Kisrâ Perviz devrinden bahsederken Behrâmgûr hakkında da bilgi vermiştik.

Bu seferin sebebi şudur:

Ebû Şücâ' Feruhşâh Sultan Sencer'e itaat arz etmişti. Oğuzlar kendisine karşı ayaklanınca Sultan Sencer ona haber gönderip Oğuzlar'a karşı

savaşmak için yanına gelmesini istedi, Ferruhşâh da asker toplayıp yanındaki askerlerle Sencer'in yanına gidiyormuş gibi yaptı ve Sultan'ın ne yapacağını beklemeğe başladı. Sultan galip gelecek olursa Ferruhşâh onun yanına varıp: «Sen savaşta beni geride bıraktın.» diyecek, Oğuzlar galip gelirse de onlara: «Sizin galip gelmenizi istediğim için isteyerek ve bilerek geri kaldım» diyecekti. Yukarıda anlattığımız gibi, Sencer mağlûp olunca Ferruhşâh bu ana kadar kaldı ve sonra Tirmiz'i muhasara etmek için harekete geçti; bunun üzerine Tirmiz hâkimi Fîrûzşâh Ahmed b. Ebû Bekr b. Kamâç askerlerini topladı ve ona mani olmak üzere karşısına çıktı. İki taraf savaşa tutuştu, sonunda Fîrûzşâh mağlûp oldu ve sağa sola bakmadan bozgun hâlinde kaçtı. Yolda kulunç hastalığına yakalandı ve bu hastalıktan öldü.

Müeyyed'in Nîsâbûr'a Dönmesi ve Ayakta Kalan Yerleri Tahrip Etmesi

Müeyed Ay-aba bu sene ordusuyla Nîsâbûr'a döndü. Alevîlerin nakîbi Zahrudd̲in ile aralarında çıkan olayları ve Nîsâbûr'dan çıkışını daha önce anlattığımız Şâfiî fakîhi el-Müeyyed el-Muvaffakî de yanındaydı. Fakîh el-Müeyyed Nîsâbûr'dan çıktıktan sonra Müeyyed Ay-aba'nın yanına gitti ve onunla birlikte Nîsâbûr muhasarasına katıldı. Alevîlerin nakîbi ise Şâristân'a kapanıp saklandı. Ortalık kızıştı ve savaş uzun müddet devam etti, kan döküldü, hayâ perdesi yıkıldı. Nîsâbûr'un yıkılmadan kalan evleri ve diğer yerleri de tahrip edildi. Şâfiîler ve yanlarındakiler intikam almakta aşırı gittiler. Hanefîlere ait olan el-Medresetü's-Sandaliyye'yi ve diğer bazı yerleri tahrip ettiler. Kûhendiz'i muhasara ettiler. Bu karışıklıklar Nîsâbûr'u kökünden yıktı. Müeyyed Ay-aba buradan ayrılıp 554 yılı şevval ayında (ekim - kasım 1159) Beyhak'a gitti.

Aslında Oğuzlarla ilgili olayların 554 yılı (1159) olayları arasında zikredilmesi gerekirdi, fakat biz olaylar birbirini izlesin ve böylece arada kopukluk olmasın diye öne alıp burada zikrettik.

Melikşâh'ın Hûzistân'a Hakim Olması

Sultan Mahmûd'un oğlu Melikşâh bu sene Hûzistân'ı zapt edip Türkmen asıllı Şemle'nin elinden aldı. Bunun sebebi şudur:

Sultan Mahmûd'un oğlu Melik Muhammed Bağdâd muhasarasından dönünce hastalandı ve Hemedân'da hasta yattı. Kardeşi Melikşâh ise Kum

ve Kâşân ile civarındaki yerlere giderek hepsini yağmaladı. Halkın malına el koyup pek çok mal ele geçirdi. Kardeşi Muhammedşâh haber gönderip kendisini Selçuklu tahtına veliaht tayin etmesi için bu tür davranışlardan vaz geçmesini istedi, fakat o vaz geçmedi ve Isfahân'a gitti. Isfahân'a yaklaşınca İbnü'l-Hocendî ile şehrin ileri gelenlerine şehri teslim etmeleri için haber gönderdi, ancak onlar bunu reddettiler ve: «Bizim kardeşinize verilmiş yeminimiz ve sözümüz var, ona ihanet etmeyiz.» dediler. Bunun üzerine Melikşâh bozgunculuk yapmağa ve köy halkının malına el koymağa başladı.

Muhammedşâh bunu haber alınca Hemedân'dan yola çıktı. Ordusunun başında Hadım Bâzve vardı. Bunun üzerine Melikşâh'ın yanındaki topluluk dağıldı ve Bağdâd'a kaçtı. Muhammedşâh hastalığı sebebiyle onu takip etmedi. Melikşâh Karmîsîn'de konakladı. Kovîdân da ona katıldı. Kovîdân Halife el-Muktefî'den ayrılmış ve Sungur el-Hemedânî ile müttefik olmuştu. Her ikisi de Melikşâh'a iltihak ederek onu Bağdâd'a yürümeğe teşvik ettiler. Bunun üzerine o da Hûzistân'dan ayrılıp Vâsıt'a gitti Şehrin doğu yakasında konakladı. Soğuktan ve açlıktan çok perişan bir hâldeydiler. Köyleri çok fena hâlde yağmaladılar. O yöredeki bentler açıldı ve çoğu sular altında kalıp boğuldu. Melikşâh ve onunla birlikte kurtulanlar Hûzistân'a gittiler. Şemle o tarafa geçmelerine mâni oldu. Melikşâh kardeşi Muhammedşâh'ın yanına geçmesine müsaade etmesi için haber gönderdiyse de kabul etmedi. Bunun üzerine Melikşâh o civarda bulunan Lur (Kür) Kürtleriyle haberleşip onları yanına çağırdı. Kürtler buna çok sevindiler. Çok sayıdaki halk yöredeki dağlardan inerek Melikşâh'a itaat arz ettiler. Melikşâh da oradan ayrılıp Kerhâyâ önlerine konakladı. Şemle ile savaşmak istedi, fakat Şemle ona yumuşak cevaplar verdi ve: «Senin adına hutbe okutur ve seninle beraber olurum.» dedi. Melikşâh kabul etmeyince, Şemle savaşa girmek zorunda kaldı ve askerlerini toplayıp Melikşâh'ın üzerine yürüdü. Melikşâh, Sungur el-Hemedânî, Kovîdân ve diğer bazı emirlerle Şemle'nin karşısına çıktı. İki taraf savaşa tutuştu. Şemle mağlûp olup adamlarından bir çoğu öldürüldü, kendisi Dünderzîn Kalesi'ne çıktı. Melikşâh da o bölgeye hâkim oldu, çok miktarda vergi tahsil edip adaletle hükmetti, sonra da Fars diyarına müteveccihen hareket etti.

Türkmenlerle İsmâîlîler Arasında Horasân'da Çıkan Savaş

Kûhistân'da bir Türkmen topluluğu vardı. Bir grup İsmâîlî kalelerinden inip bunların üzerine yürüdü. Sayıları 1700'ü bulan bu İsmâîlîler Türkmenlere hücum edip ağır bir darbe indirdiler. Erkekleri bulamadılar,

daha önce evlerinden ayrılmışlardı. Malları yağma ettiler, kadınları ve çocukları esir aldılar, götüremeyecekleri eşyayı da ateşe verdiler.

Türkmenler geri dönünce yapılanları gördüler ve İsmâîlîlerin izini takip ederek tam ganimeti paylaşırken yetiştiler. Tekbir sesleriyle üzerlerine saldırdılar ve hepsini kılıçtan geçirerek diledikleri şekilde öldürdüler. İsmâîlîler mağlûp oldu. Türkmenler onları takip edip kimisini esir olarak, kimisini de öldürerek yok ettiler. Sadece dokuz kişi kurtuldu.

Çeşitli Olaylar

el-Bercem el-İyvâî'nin adamları olan Türkmenler bu sene el-Cibâl'de çok fazla fitne fesat çıkardılar, bu sebeple Bağdâd'dan üzerlerine el-Müsterşid'e mensup emîrlerden Mengüpars'ın kumandasında bir ordu gönderildi. Bu ordu yaklaşınca Türkmenler toparlandılar, Mengüpars'ın karşısına çıkıp savaşa tutuştular. Türkmenler çok fena hâlde bozguna uğradılar. Bir kısmı öldürüldü, bazıları da esir alındı. Öldürülenlerin başlarıyla esirler Bağdâd'a götürüldü.

Halk bu sene hacca gitti. Medîne-i münevvere'ye vardıkları zaman bedevîlerin kendilerini yakalamak için toplandıklarını haber aldılar. Normal yolu terk edip Hayber yoluna saptılar. Büyük meşakkatlerle karşılaştılar, ancak bedevîlerin eline düşmekten kurtuldular.

Şeyh Nasr b. Mansûr b. el-Hüseyn el-Attâr Ebû'l-Kâsım el-Harrânî bu sene öldü. 484 (1091 - 1092) yılında Harrân'da doğmuştu. Bağdâd'da ikamet etti. Mâlı ve aynı şekilde hayır ve hasenâtı çoğaldı. Kur'ân okurdu. İnşaallah ileride zikredeceğimiz gibi, el-Mustazî Biemrillâh'ın devletinde sözü geçen ve nüfuzlu bir zat olan Zahîruddin'in babasıdır.

Ebû'l-vakt Abdulevvel b. İsâ b. Şuayb es-Siczî bu sene Bağdâd'da öldü. Siczî asıllı ve Herevî menşeliydi. 552 (1157 - 1158) yılında hac maksadıyla Bağdâd'a gelmişti. Halk burada ondan **Sahîh-i Buhârî**'yi dinledi. Âli isnâd sahibiydi. Bu yüzden hac farizasından geri kaldı. Bu sene hacca gitmeğe karar verdi, fakat ömrü yetmedi ve öldü.

Edip Yahyâ b. Sellâme b. el-Hasan b. Muhammed Ebû'l-Fazl el-Haskefî bu sene Meyyâfârikî'nde öldü. Güzel şiirleri, meşhur ve değerli mektupları vardır. Şiî mezhebine mensuptu. Tanza'da doğmuştu.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 1159 - 1160) YILI OLAYLARI

Abdülmü'min'in el-Mehdiyye'yi Franklardan Zaptı ve Bütün İfrikiyye'ye Hâkim Olması

543 (1148 - 1149) yılı olayları arasında Frankların el-Mehdiyye'yi hâkimi el-Hasan b. Temîm b. el-Muizz b. Bâdis es-Sanhâcî'nin elinden aldığını anlatmıştık. Yine 551 (1156 - 1157) yılı olaylarından bahsederlerken de Frankların el-Mehdiyye yakınlarındaki Zevîle'de Müslümanlara neler yaptıklarını, onları öldürüp mallarını yağmaladıklarını zikretmiştik. Franklar onları öldürüp mallarını yağma edince Zevîle halkının bir kısmı kaçıp Merâkeş'te bulunan Mağrib hükümdarı Abdülmü'min'e sığınmak üzere onun yanına gitti. Yanına varıp huzuruna girince Abdülmü'min onlara ikramda bulundu, onlar da Müslümanların başına gelen olayları anlatarak Müslüman hükümdarlar arasında ondan başka yanına gidilecek kimse olmadığını ve bu sıkıntıya ondan başkasının son veremeyeceğini belirttiler. Bu sözler üzerine Abdülmü'min'in gözleri yaşarıp başını önüne eğdi. Sonra başını kaldırıp: «Müjdeleyiniz. Andolsun ki bir müddet sonra da olsa size muhakkak yardım edeceğim.» dedi. Onların misafir edilmelerini emretti ve kendilerine iki bin dînar verdi, sonra sancakların, su tulumlarının, havuzlarının ve askerlern seferde ihtiyaç duyacakları diğer şeyleri hazırlanmasını emretti. Mağrib'de bulunan bütün nâiblerine de mektuplar yazdı. Tunus yakınlarına kadar her tarafa hâkim olmuştu. Nâiblerine elde ettikleri mahsûlün tamamını muhafaza etmelerini, ürünlerin başağında bırakılmasını ve olduğu yerde depo edilmesini, yollarda kuyular açılmasını emretti. Nâibleri onun bütün emirlerini yerine getirdiler. Mahsûlü üç yıl boyunca toplayıp konak yerlerine naklettiler, üzerine toprak yığdılar, âdetâ tepeler hâlini aldı.

Bu sene safer ayında (şubat - mart 1159) Merâkeş'den yola çıktı. Seferlerinin çoğunu safer aylarında çıkardı. İfrikiyye'yi ele geçirmek maksadıyla harekete geçti. Etrafında yüz bin savaşçı toplandı. Bir o kadar da

maiyyeti ve artçıları vardı. Askerleri üzerindeki otoritesi o dereceye varmıştı ki, ekinlerin arasından geçtikleri hâlde hiç bir başak onlardan zarar görmezdi. Bir yerde konaklayınca bir imamın arkasında bir tekbirle namazlarını kılarlardı ve orada bulunan hiç kimse onlardan geri kalmazdı.

el-Meydiyye ve İfrîkiyye hükümdarı olan el-Hasan b. Ali b. Yahyâ b. Temîm b. Muizz b. Bâdis es-Sanhâcî de Abdülmü'min'in huzuruna geldi. Yanına niçin gittiğini yukarıda anlatmıştık. 24 Cemaziyülahir 554 (13 Temmuz 1159) tarihinde Tunus şehrine varıncaya kadar yola devam etti. Tunus hâkimi Ahmed b. Horasân oradaydı. Yetmiş savaş gemisi, tarîde ve şelendîden müteşekkil donanması denize açıldı. Yunus önlerinde karargâh kurunca şehir halkına haber gönderip onları itaate davet etti, fakat onlar kabul etmediler, bunun üzerine Abdülmü'min ertesi gün onlarla çetin bir savaşa tutuştu. Tam şehri zapt edip donanma şehre girecekti ki, büyük bir fırtına koptu ve Muvahhidlerin şehre girmelerine mani oldu. Onlar da sabahleyin savaşa devam etmek ve şehri zapt etmek üzere geri döndüler.

Karanlık bastırınca şehrin ileri gelenlerinden on yedi kişi gelip Abdülmü'min'den şehir halkı için emân dilediler, o da itaat etsinler diye kendileri, aile efrâdı ve mallarına dokunmayacağına dâir emân verdi. Onların dışındaki şehir halkına gelince, onlara ve aile fertlerine de emân verdi, ancak malları ve sahip oldukları diğer eşyayı onlarla yarı yarıya paylaşacak şehir hâkimi ve aile efradı dışarı çıkacaktı. Bu şartlarda anlaşmaya varıldı ve Abdülmü'min şehri teslim aldı. Askerlerin şehre girmelerine mani olmak üzere adam gönderdi. Halkın mallarını taksim etmek üzere de güvenilir adamlarını gönderdi. Üç gün şehir önünde kaldı. Şehirde bulunan Yahudi ve Hristiyanlara Müslüman olmalarını teklif etti, Müslüman olanlar kurtuldu, direnenler öldürüldü. Tunus halkı evlerinin yarısından ücret alınmak şartıyla orada kaldı.

Abdülmü'min, Tunus'tan el-Mehdiyye'ye gitti. Donanma da denizden onu takip ediyordu. 18 recep (temmuz - ağustos 1159) tarihinde oraya vardı. O sırada el-Mehdiyye'de Frank hükümdarlarının prensleriyle şövalyeler vardı. Zevîle'yi tahliye etmişlerdi.

el-Mehdiyye ile Zevîle arasında bir ok atımı mesafe vardı. Abdülmü'min Zevile'ye girdi. Şehir askerler ve halk ile dolup taştı, kısa bir süre içinde âdetâ mamur bir belde hâlini aldı. Askerlerden şehirde yer bulamayanlar şehrin dışında konakladılar. Sanhâce kabilesinden, Araplardan ve yöre halkından pek çok kişi de onlara iltihak etti. Mehdiyye'yi günlerce mühasara ettiler, fakat müstahkem oluşu, surların sağlamlığı ve çarpışma sahasına darlığı sebebiyle etkili olamadılar. Şehrin büyük bir kısmı denizle çevriliydi. Âdetâ bileği karaya bitişik denize uzanmış bir el gibiydi.

Frankların yiğit şövalyeleri ordugâhın çevresine çıkıyorlar, istediklerini yapıp süratle geri dönüyorlardı. Bu sebeple Abdülmü'min Franklar'ın çıkışına mani olmak gayesiyle şehrin batı tarafına sur yapılmasını emretti. Donanma da şehri denizden kuşattı. Abdülmü'min bir savaş gemisine bindi. Mehdiyye'nin eski sahibi el-Hasan b. Ali'yi de yanına aldı. Şehrin çevresini denizden dolaştı. Şehrin sağlamlığını görerek korkuya kapıldı, karadan ve denizden savaşılarak buranın alınamayacağını anladı. İşi uzatıp oyalamaktan başka çare yoktu. el-Hasan'a: «Böyle bir kaleyi nasıl terk edip gittin?» diye sordu, o da: «Güvenilir adamlarımın azlığından, erzak yokluğundan.» dedi ve ilâve etti: «Kaderin cilvesi.» Abdülmü'min: «Doğru söylüyorsun.» dedi ve denizden karaya geri döndü. Hububat ve erzak depo edilmesini ve savaşı bırakmalarını emretti. Çok geçmeden ordugâhta buğday ve arpa yığınlarından iki dağ oluştu. Uzaktan ordugâha gelenler: «Bu dağlar burada ne zaman meydana gelmiş?» diye soruyorlardı. Onlara bu dağların arpa ve buğday yığınları olduğu söylenince hayretlerini gizleyemiyorlardı.

Muhasara uzadı gitti. Bir müddet için de Safakus (Sfax) şehri de Abdülmü'min'e itaat arz etti. Aynı şekilde Trablus, Nefüse dağları Kusûr-u İfrikiyye ve civarında oturanlar da ona boyun eğdiler. Kabis şehrini kılıçla zapt etitler. Oğlu Abdullah Ebû Muhammed'in kumandasında gönderdiği ordu da bazı beldeleri fethetti. Kafsa şehri ahalisi Abdülmü'min'in güçlenip oraya yerleştiğini görünce hemen ona itaat arz etmeğe ve şehri teslim etmeğe koştular. Şehrin hâkimi Yahyâ b. Temîm b. el-Muizz, yanında şehrin ileri gelenlerinden müteşekkil bir tâifeyle Abdülmü'min'in yanına geldi. Hâcibi geldiklerini söyleyince Abdülmü'min hâcibine: «Sana öyle gelmiş, bunlar Kafsa halkı değildir.» dedi. Hâcib: «Hayır, bana öyle gelmedi.» diye karşılık verince Abdülmü'min: «Bu nasıl olur? Mehdî "Bizim adamlarımız onların ağaçlarını kesecek ve şehrin surlarını yıkacak." dememiş miydi? Maamafih onları kabul edelim ve peşlerini bırakalım, çünkü takdîr-i İlâhî ne ise o olacaktır.» dedi ve adamlarından bir grubu üzerlerine gönderdi. Kafsalı bir şair yazdığı bir kasideyle Abdülmü'min'i övdü, Abdülmü'min de ona bin dinar verdi. 22 şaban (8 Eylül 1159) tarihinde Sicilya hâkiminin tarîdeler hariç yüz elli savaş gemisinden mürekkep donanması geldi. Bu donanma Endülüs yöresindek Yâbise adasından geliyordu. Sicilya hakimi Yâbise halkını, kadın ve çocukları esir alıp onları bu gemilere doldurmuş ve beraberinde getirmişti. Frank kralı onlara Mehdiyye'ye gelmelerini emretmiş, onlar da söz konusu tarihte buraya gelmişlerdi. Mehdiyye'ye yaklaşınca limana girmek için yelkenlerini indirdi, bunun üzerine Abdülmü'min'in donanması onların karşısına çıktı. Bütün askerler seferber olup deniz kıyısına dikildiler. Franklar askerlerin çokluğunu görüp korkuya kapıldılar ve hayrete düştüler. Abdülmü'min alnını toprağa sürüyor, göz yaşı döküp Müslümanlara zafer nasib et-

mesi için Allah'a duâ edyordu. Denizde savaş başladı ve sonunda Frank donanması mağlûp oldu. Tekrar yelken açıp uzaklaştılar, Müslümanlar da onları takip edip yedi savaş gemisini ele geçirdler. Eğer yanlarında yelkenli gemileri olsaydı hiç şüphesiz daha çok gemiyi ele geçirirlerdi. Bu tuhaf bir hadise ve yakın bir fetihdi.

Müslümanların donanması muzaffer olarak geri döndü. Abdülmü'min onlara para dağıttı. İşte o zaman Mehdiyye halkı Frank yardımından umut kesti. Zilhicce ayı sonunda (11 Ocak 1160) kadar altı ay boyunca muhasaraya karşı direndiler, sonunda on Frank şövalyesi Abdülmü'min'in yanına gelip Mehdiyye'de bulunan Franklar'ın mal ve canlarına bir zarar verilmeyeceğine dair emân istediler ve şehirden ayrılıp kendi ülkelerine gideceklerini söylediler. Yiyecekleri kalmamıştı, atlarını bile yemişlérdi. Abdülmü'min onlara İslâm'ı anlatıp Müslümanlığa davet etti, fakat kabul etmediler. Günlerce gelip gidip yumuşak sözlerle merhamet dilendiler. Sonunda Abdülmü'min kabul edip kendilerine emân verdi ve gemiler tahsis etti. Franklar bu gemilere binip gittiler. Mevsim kıştı, çoğu boğuldu, Sicilya'ya ancak az bir grup ulaşabildi.

Sicilya hâkimi: «Eğer Abdülmü'min bizim Mehdiyye'deki adamlarımızı öldürecek olursa biz de Sicilya'daki Müslümanları öldürürüz, karılarını ve mallarını ele geçiririz.» demişti, bu yüzden Allah Taâlâ onları denizde beğarak helâk etti. Mehdiyye'deki Frank hâkimiyeti en iki yıl sürmüştü.

Abdülmü'min Mehdiyye'ye 10 Muharrem 555 (21 Ocak 1160) günü girmişti. Abdülmü'min o yıla «beşler yılı» adını verdi. Mehdiyye'de yirmi gün kaldı. Şehirde bazı düzenlemeler yaptı, surların yıkılan kısımlarını onardı; oraya erzak, silâh ve asker gönderdi, adamlarından birini de vali tayin etti. Şehrin eski sahibi el-Hasan b. Ali'yi de onun yanında görevlendirdi. Valiye işlerinde Hasan'ın emir ve görüşlerine uymasını söyledi ve Hasan'a orada bazı yerler iktâ ettiği gibi oturması için de güzel bir ev verdi. Aynı şeyi çocuklarına da yaptı. 1 Safer 555 (11 Şubat 1160) tarihinde de Mağrib'e gitmek üzere oradan ayrıldı.

Abdülmü'min'in Araplara İndirdiği Ağır Darbe

Abdülmü'min Mehdiyye meselesin hallettikten sonra Mağrib'e dönmek istedi. İfrîkiyye'de bulunan Benû Riyâh'a mensup Arap emirlerini topladı ve: «Artık Müslümanlar'a yardım etmek üzerimize farz oldu. Kâfirler Endülüs'te fena halde kuvvetlendiler, Müslümanların hâkimiyetindeki bir çok yeri istîlâ ettiler. Onlarla hiç kimse sizin kadar savaşamaz. Bu

bölgeyi fetheden ilk Müslümanlar sizsiniz, şimdi düşmanları oradan uzaklaştıracak olanlar da ancak sizlersiniz. Ben sizden Allah yolunda cihat edecek cesur ve yiğit on bin süvari istiyorum.» dedi, hepsi: «Baş üstüne.» dediler. Abdülmü'min onları bu sözlerine bağlı kalacaklarına dair Allah ve Kur'ân-ı Kerim üzerine yemin ettirdi, onlar da yemin ettiler. Zağvan dağı boğazına kadar Abdülmü'min'e refakat ettiler.

Aralarında Yûsuf b. Mâlik adlı biri vardı. Yûsuf onların emîrlerinden ve kabile reislerindendi. Bir gece Abdülmü'min'in yanına gelerek ona gizlice: «Araplar Endülüs'e sefere gitmekten hoşlanmıyor.» dedi, «Abdülmü'min'in maksadı bizi yerimizden yurdumuzdan çıkarmaktır.» dediğini anlattı ve: «Araplar yeminlerine sadık kalmazlar.» dedi; bunun üzerine Abdülmü'min: «Azîz ve Celîl olan Allah Taâlâ hainlik edenlerden, dinden dönenlerden intikam alır.» dedi. Nitekim ertesi akşam hepsi aşiretlerinin yanına kaçtılar ve çöllere girdiler. Yûsuf b. Mâlik'ten başka kimse kalmadı. Abdülmü'min ona: «Yûsuf es-Sâdık» adını verdi.

Abdülmü'min onlar hakkında hiç bir şey söylemedi. Batıya doğru yola devam etti ve Kosantîne yakınlarına kadar geldi. «Vâdi'n-nisâ» denilen otu bol bir yerde konakladı. Mevsim ilkbahardı ve otlar güzeldi. Orada bir süre ikamet edip yolları tuttu. Tek bir kişi dahi ordugâhdan ayrılmadı. Bu durum yirmi gün devam etti. O yöredeki halk bu ordu hakkında büyüklüğüne ve sayıca çok olmasına rağmen hiç bir haber edinemiyordu. Onlar: «Endülüs'ten gelen haberler onun canını sıktı ve bu yüzden sefere çıktı.» diyorlardı. Abdülmü'min'in yanından ayrılan Araplar ondan emîn olunca çöllerden beldelerine döndüler ve alıştıkları yerlere yerleştiler.

Abdülmü'min onların geri döndüğünü öğrenince Muvahhidlerin ileri gelenlerinden ve cesurlarından müteşekkil otuz bin kişilik bir süvarî birliği hazırlayarak iki oğlu Ebû Muhamed ve Ebû Abdullah'ın kumandasında Arapların üzerine sevketti. Bu ordu süratle hareket edip çölleri aştı. Araplar ordu sahra tarafından ansızın arkalarından bastırıncaya kadar durumdan haberdâr olmadılar ve böylece Sahrâ'ya girmelerine mâni olamadılar.

Araplar Kayrevân'ın güneyinde «Cebelu'l-karn» denilen bir dağın yakınlarında konaklamışlardı. Sayıları seksen bin hane idi. Meşhur liderleri şunlardı: Ebû Mahfûz Muhriz b. Zeyyâd Mes'ûd b. Zimâm, Cübâre b. Kâmil ve diğerleri. Abdülmü'min'in askerleri onlara tepeden bakınca birden sarsıldılar, düzenleri bozuldu. Mes'ûd ve Cübâre b. Kâmil ve maiyyetlerindekiler aşiretlerinin yanına kaçtılar. Muhriz b. Zeyyâd kaçmadı ve adamlarına da sebat edip savaşmalarını emretti, fakat onlar Muhriz'i dinlemediler. Muhriz ile yanındaki çok sayıda Arap sebat etti. Muvahhidler rebiyülâhir ayının ikinci onu (20-29 Nisan 1160) içinde onlarla savaşa girdi. İki taraf

da direndi. Savaş kızıştı ve bir çok kişi öldürüldü. Tam bu sırada Muhriz de öldürüldü. Başı kesilip mızrağın ucuna takıldı. Bunu gören bütün Araplar bozulup geri çekildiler. Evleri, kadın ve çocukları malları ele geçirildi. Hepsi orada bulunan Abdülmü'min'in yanına götürüldü. Abdülmü' min hâlis Arap kadınlarının muhafaza altına alınmasını emretti. Onları emniyet içinde ve iyilikle Mağrib diyarına götürdü. Bunlara da el-Ebsec' in karılarına yaptığını yaptı.

Daha sonra Benû Riyâh'ın elçileri de el-Ebsec'in yaptığı gibi karılarını istemek üzere yanına geldiler. Abdülmü'min onlara güzel bir ziyafet hazırlattı ve karılarını geri verdi. Emrindekiler hariç onlardan kimse kalmadı. Abdülmü'min onlara şefkat kanatlarını gerdi ve pek çok ihsanda bulundu, sonra da onları daha önce kabul ettikleri şarta bağlı olarak Endülüs sınırlarına gönderdi. Bu savaşta öldürülen Arapların kemikleri Cebelü'l-Karn yakınlarında toplandı ve uzun zaman büyük bir tepe halinde kaldı. Uzaktan bakanlar bile bu tepeyi görebilirlerdi. İfrîkiyye Abdülmü' min'in nâiblerinin elinde emniyet ve huzur içinde kaldı. O bölgede Mes'ûd b. Zimâm ve onun o çevredeki adamları hariç Abdülmü'min'e itâat etmeyen hiç kimse kalmadı.

Bağdâd'ın Sular Altında Kalması

Bu sene 8 rebiyülâhir (29 Nisan 1159) tarihinde Dicle çok taştı. Bağdâd'ın üstündeki bentleri aşarak şehre doğru aktı. Şehrin hendekleri ve düz yerler sularla doldu. Sular surları tahrib edip 19 rebiyülâhir (10 Mayıs 1159) cumartesi günü surlarda bir gedik açtı. Surun bir kısmı yıkılıp orayı kapattı. Su daha sonra başka bir gedik daha açtı. Bu gediğin sura zarar vermeyeceğini zannederek surlar yıkılmasın diye bu deliği kapatmadılar. Fakat su daha da çoğldı ve gediği kapatmak mümkün olmadı. Karâhu Zafer, el-Eceme, el-Muhtâra, el-Muktediyye, Derhbu'l-kabbâr, Harâbe İbn Curde, er-Reyyân, Karâhu'l-kâdî, el-Katîa'nın, Bâbu'l-Ezc'in el-Memûniyye'nin bir bölümüyle, Karâhu Ebû'ş-Şahm ve Karâhu İbn Rezîn ile ez-Zaferiyye'nin bir kısmı sular altında kaldı.

Sular yer altından akıp diğer yerlere geçti. Halk şehrin batı yakasına geçmeğe başladı. Geçiş ücreti bir kaç dinara çıktı ve güç yetmez oldu. Sular daha sonra çekildi. Bu arada surlar yıkıldı, surların içinde kalan sular daha önce su gitmeyen yerlere aktı. Pek çok yer harabeye döndü, mahalleler tanınmaz oldu, etrafta sadece tepeler gözüküyordu. Halk evlerinin sınırlarını tahminle tespit ediyordu.

Bağdâd'ın batı yakasına gelince, orada da Ahmed b. Hanbel'in kabriye diğer bazı kabirler sular altında kaldı. Kabirler çöktü ve ölüler su yü-

züne çıktı. el-Meşhed ve el-Harbiyye'de de durum aynıydı. Bu büyük bir olaydı.

Sungur el-Hemedânî'nin Lihaf'a Dönüşü ve Mağlûp Olup Geri Gitmesi

Sungur el-Hemedânî bu sene iktâı olan el-Mâhikî Kalesi'ne ve Lihaf beldesine döndü. Halife burayı Emîr Kaymaz el-Âmidî'ye iktâ etmişti. Kaymaz'ın yanında dört yüz süvari vardı. Sungur ona haber gönderip: «Beldemden çek, git.» dedi, fakat Kaymaz direnince Sungur üzerine yürüdü ve aralarında vuku bulan çetin savaşta Kaymaz mağlûp olup çok perişan bir hâlde Bağdâd'a geri döndü.

Bunun üzerine bizzat halife askerleriyle Sungur'un üzerine yürüdü. Nu'mâniyye'ye kadar geldi ve askerleri Emîr Turşek ile gönderip kendisi Bağdâd'a geri döndü. Turşek üzerine yürüyünce Sungur kaçarak dağlara çıktı. Turşek ona ve askerlerine ait silâh, mal vs. ne varsa hepsini yağmalayıp vezirini esir etti. Adamlarından gördüğünü öldürdü. el-Mâhikî Kalesi önünde karargâh kurup günlerce muhasara etti, sonra da el-Bendenicîn'e dönüp Bağdâd'a müjde gönderdi.

Sungur'a gelince, o da Melikşâh'a iltihak edip yardım istedi. Melikşâh onunla birlikte beş yüz süvari gönderdi. Sungur geri dönüp oradaki bir kalenin önünde karargâh kurdu. Adamları o yörede bozgunculuk yaptılar. Bu defa Turşek de Bağdâd'a elçi gönderip yardım istedi. İstediği yardım geldi. Sungur Turşek'e saldırmak isteyince Turşek bunu haber alıp tedbirli davrandı, bunun üzerine Sungur hileye baş vurdu. Turşek'e bir elçi gönderip Halife ile aralarını düzeltmesini istedi. Turşek bu elçiyi yanında alıkoydu, yanına az sayıda adamını alıp geceleyin Sungur'a baskın düzenledi. Sungur ve adamları mağlûp oldu, bir çok kişi öldürüldü. Turşek onların mallarını, hayvanlarını ve onlara ait ne varsa ele geçirdi, Sungur yaralı olarak kurtuldu

Esterâbâd Halkı Arasında Çıkan Olaylar

Bu sene Alevîler ve onları destekleyen Şiîlerle Şâfiîler ve onlara katılanlar arasında Esterâbâd'da büyük olaylar zuhur etti.

Sebebi şu idi:

İmam Muhammed el-Herevî Esterâbâd'a gelip vaaza başladı. Şehrin kadısı Ebû Nasr Sa'd b. Muhammed b. İsmâil en-Nâimî de aynı şekilde

Şâfiî idi. Alevîler ve onlara katılan Şiîler Esterâbâd'da Şâfiîler ve onları destekleyenlere karşı ayaklandılar. İki taraf arasında büyük olaylar çıktı ve Alevîlerin galibiyetiyle sona erdi. Şâfiîlerden bir çok kişi öldürüldü. Bu arada Kadı Ebû Nasr dövüldü, kadının ve maiyyetindekilerin evleri yağmalandı. Sayısız rezillikler ve âdîçe işler cereyan etti.

Şâh-ı Mâzndcrân bunu haber alınca çok ağrına gitti. Alevîlerin yaptığı bu rezillikleri yadırgadı. Kendisi şiddetli bir Şiî sempatizanı olduğu hâlde bu olaylara çok öfkelendi, gönderdiği tahsisatı kesti. Halktan vergi topladı ve mallarını müsadere etti. Çoğu sağa sola dağıldı. Kadı daha sonra makamına döndü ve olaylar yatıştı.

Melik Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed b. Melikşâh'ın Ölümü

Sultan Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed bu sene zihicce ayında (aralık 1159 - ocak 1160) öldü. Saltanatı ele geçirmek maksadıyla Bağdâd'ı muhasara eden ve sonra vazgeçen de bu idi. Vereme yakalanıp uzun süre hasta yattıktan sonra Hamedân Kapısı'nda öldü. 522 yılı rebiyülâhir ayında (nisan 1128) doğmuştu.

Öleceği sırada askerlere emir verdi, onlar da gidip paralarını, mücevherâtını, çok sevdiği cariyelerini ve memlûklerini huzurunda topladılar. Yüksekce bir yerden onları görünce ağladı ve: «Gördüğüm askerler, bu paralar, bu köle ve cariyeler benden birer zerre miktarı ayrılıp gidiyorlar, ömrümü bir saniye olsun artırmıyorlar.» dedi.

Yumuşak huylu, cömert ve güzel ahlâklı, işlerinde son derece teennî ile hareket eden akıllı bir hükümdardı. Küçük bir oğlu vardı, onu Aksungur el-Ahmedilî'ye teslim etti ve: «Ben askerlerin böyle çocuklara itaat etmediğini bilirim; bunu sana emânet ediyorum, onu da kendi beldene götür.» dedi, Aksungur da onu alıp Merâga'ya gitti. Sultan ölünce emîrler anlaşmazlığa düştüler, bir tâife kardeşi Melikşâh'ı isterken, diğer bir tâife de Süleymanşâh'ı desteklediler. Bunların sayısı daha çoktu. Bir grup da İldeniz'in yanında bulunan Arslan'ı istediler Melikşâh Fars hâkimi Dekla Şemle ve diğer bazı emirlerle birlikte Hûzistân'dan yola çıktı ve Isfahân'a gitti.

İbnü'l-Hocendî Isfahân'ı ona teslim etti, mal toplayıp ona verdi, Hemedân'da bulunan askerlere de haber gönderip onları itaata davet etti. Aralarında bir ittifak olmadığı için onlar bu teklifi kabul etmediler. Zaten çoğu Süleymanşâh'ın hükümdar olmasını istiyordu.

Harrân'ın Nûreddin'den Alınması ve Sonra Tekrar Onun Eline Geçmesi

Haleb hâkimi Nûreddin Mahmûd b. Zengî bu sene çok fena hâlde hastalandı ve öldüğüne dair bazı asılsız haberler uyduruldu. Nûreddin küçük kardeşi Emîr-i Emîran ile beraber Haleb Kalesi'ndeydi. Halk toplanıp kaleyi muhasara ettiler. Nûreddin'in en büyük emîri Şirkûh Hıms'ta idi. Nûreddin'in öldüğüne dair haberi işitince kardeşi Necmeddin Eyyûb'un bulunduğu Dımaşk'ı ele geçirmek üzere yola çıktı. Eyyûb onun bu hareketini yadırgadı ve: «Sen bizi mahvettin. İşin doğrusu senin Haleb'e dönmendir. Eğer Nûreddin hayatta ise sen şimdi zaten onun hizmetindesin; eğer ölmüşse, biz Dımaşk'tayız ve Dımaşk'a hâkim olmak için dilediğimizi yaparız.» dedi. Bunun üzerine Şirkûh sür'atle Haleb'e dönüp kaleye çıktı. Nûreddin halkın kendisini göreceği parmaklıklı bir yere oturdu ve onlarla konuştu. Onun hayatta olduğunu görünce kardeşi Emîr-i emîrân'dan ayrıldılar. Emîr-i emîran Harrân'a gidip orayı zapt etti.

Nûreddin iyileşince, Harrân'ı kurtarmak için harekete geçti. Kardeşi önünden kaçtı, çocuklarını Harrân Kalesi'nde bıraktı. Nûreddin orayı zapt etti ve kardeşi Musul hâkimi Kutbeddin'in nâibi Zeyneddin Ali'ye teslim etti. Nûreddin Harrân'ı aldıktan sonra Rakka'ya gitti. Cândâr Emîrek'in çocukları oradaydı. Emîrek önde gelen emîrlerdendi. Emîrek ölmüş ve çocukları orada kalmıştı. Nûreddin Rakka'yı muhasaraya başlayınca çok sayıda emîr onlar için şefaat diledi. Nûreddin onların bu tavrına kızdı ve. «Harrân'ı aldığım zaman benim kardeşimin çocuklarına neden şefaat istemediniz? Halbuki onlara şefâat etmeyi çok isterdim.» dedi ve onlara şefaat etmeyip Rakka'yı ellerinden aldı

Çeşitli Olaylar

Halife el-Muktefî Liemrillâh bu sene hastalandı ve hastalığı giderek arttı. Sonra iyileşti ve bu sevinç haberleri Bağdâd'da yayıldı. Halife ve devlet erkânı için sadakalar verildi, şehir bir hafta kapatıldı.

Turşek bu sene Bağdâd'a döndü. Hiç kimse onun farkında olmadı. Turşek kendini Tâc'ın altına attı. Yanına da kılıç ve kefen almıştı. Turşek Halife'ye isyan ederek Acemlere iltihak etmişti. Bu sene geri geldi, Halife de ondan hoşnut oldu. Halifelik sarayına girmesine müsaade edildi ve kendisine para verildi.

Kûhistân hâkimi Muhammed b. Üner bu sene ödemek zorunda oldukları haracı almak üzere İsmâîlîlerin beldesine asker sevketti. İsmâîlîler dağlardan inip çok sayıda askeri öldürdüler. Askerlerin başında bulunan Emir Kayba'yı da esir aldılar. Emir Kayba Muhammed b. Üner'in damadıydı. Bir kaç ay İsmâîlîler'in yanında esir kaldı. Kızını İsmâîlî reislerinden Ali b. el-Hasan ile evlendirdi ve böylece esaretten kurtuldu.

Nîsâbûr kadısı Şerefeddin Ali b. Ebû'l-Kâsım Mansûr b. Ebû Sa'd-es-Sâidî bu sene ramazan ayında Rey'de öldü, Ebû Hanife'nin arkadaşı Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî'nin kabrine defnedildi. Allah her ikisinden de razı olsun, Kadı Şerefüddin de Hanefî idi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ BEŞİNCİ (M. 1160) YILI OLAYLARI

Süleymanşâh'ın Hemedân'a Hareketi

Süleymanşâh bu yılın başlarında saltanatı deruhte etmek üzere Musul'dan Hemedân'a gitti. Onun tevkif edilip Musul'a götürülmesinin sebebini daha önce anlatmıştık.

Süleymanşâh'ın Hemedân'a gidiş sebebi de şudur:

Melik Muhamed b. Sultan Mahmûd ölünce büyük emîrler Hemedân' dan Musul hâkimi Atabeg Kutbeddin Mevdûd b. Zengî'ye elçi gönderip ondan Süleymanşâh b. Sultan Muhammed'i Saltanat makamına getireceklerini söyleyerek yanlarına göndermesini istediler. Aralarında kararlaştırılan şarta göre Süleymanşâh sultan, Kutbeddin'in veziri Cemaleddin de Sultan Süleymanşâh'ın veziri olacaktı. Ayrıca Musul askerlerinin emiri olan Zeyneddin Ali de Süleymanşâh'ın ordu kumandanı olacaktı. Bu şartlara bağlı kalacaklarına dair yemin ettiler. Süleymanşâh pek çok mal, deve, at, alet vs. gibi sultanlara lazım olan diğer şeyleri hazırlattı, Zeyneddin Ali ve Musul askerleriyle beraber Hemedan'a hareket etti.

el-Cibâl yöresine yaklaşınca askerler onun yanına akın etmeğe başladılar. Her gün bir emir ve bir taife Süleymanşâh'ı karşılardı. Bu şekilde muazzam bir ordu Süleymanşâh'ın etrafında toplandı. Zeyneddin Ali onların kendisine bir zarar vermesinden korktu, çünkü onların Sultan'ı hâkimiyetleri altına almağa çalıştıklarını, yanında edep dışı hareketlerde bulunduklarını görünce korktu ve Musul'a geri döndü. Zeyneddin Süleymanşâh'tan ayrılınca Süleymanşâh'ın işi rast gitmedi; dilediği olmadı, isteğine nail olmadı. 556 yılı şevval ayında (eylül - ekim 1161) askerler onu tevkif edip Melik Tuğrul'un oğlu Arslanşah adına hutbe okuttular. İldeniz işte bu Arslanşâh'ın annesiyle evlenmişti. Bu husus inşaallah ileride ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

el-Fâiz'in Ölümü ve el-Âdıd'ın Alevîlerin Halifesi Olması

Mısır Fâtımî Halifesi el-Fâiz Binasrillah Ebû'l-Kasım İsâ b. İsmâil ez-Zâfir bu sene öldü. Halifelik müddeti altı yıl ve yaklaşık iki aydır. Halife olduğunda beş yaşındaydı. el-Fâiz ölünce es-Sâlih b. Ruzzîk saraya girdi ve baş hadımı çağırıp: «Burada halifeliğe lâyık olan şahıs kimdir?» dedi, hadım da: «Burada pek çok kişi var.» deyip isimlerini saydı. Aralarında yaşlı bir zatın adını da zikretti. es-Sâlih onun getirilmesini emretti. Bu sırada adamlarından biri gizlice ona: «Abbâs senden daha ileri görüşlü ve tedbirli olamaz; çünkü o küçükleri seçti, büyükleri bir yana bıraktı ve idareyi tek başına ele aldı.» dedi; bunun üzerine es-Sâlih o adamı yerine gönderdi, el-Âdıd Lidinillâh Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. el-Hâfız'ın getirilmesini emretti. Babası halife değildi ve o sırada bülûğ çağına yaklaşmıştı. es-Sâlih halife olarak ona bey'at etti ve kendi kızıyla evlendirdi. Benzeri duyulmamış kadar çeyiz gönderdi. Bu kız el-Âdıd'ın ölümünden ve hâkimiyetin Alevîlerden Türklere intikalinden sonra da yaşadı ve başkasıyla evlendi.

Halife el-Muktefî Liemrillâh'ın Ölümü, Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler

Emîru'l-Mü'minîn el-Muktefî Liemrillâh Ebû Abdullah Muhammed b. el-Mustazhir Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Muktedir Biemrillâh bu sene rebiyülevvel ayının ikinci günü (12 Mart 1160) terâkî (?) hastalığından öldü. 18 Rebiyülâhir 489 (15 Nisan 1096) tarihinde doğmuştu. Annesi Yâî adlı bir cariye (ümmü veled) idi. Halifelik müddeti yirmi dört yıl üç ay ve on altı gündür. Babası el-Mustazhir Billâh da aynı hastalıktan aynı ayda ölmüştü.

Yumuşak huylu, cömert, âdil, güzel ahlâklı, çok zeki ve ileri görüşlü bir zat idi. Deylemlilerin ilk zamanlarından o vakte kadar Irak'ı yanında Sultan olmadan tek başına idare eden ilk halifedir. Yine Halife el-Mustansır devrinden itibaren memlûklerin halifelere tahakküm ettiği tarihten bu âna kadar, el-Mu'tazıd hariç, halifelik makamına geçip de askerleri ve adamlarını nüfûz ve hakimiyeti altında tutan ilk halifedir. Cesur, atılgan, savaşlara bizzat katılan bir halife idi. Ülkenin her tarafındaki istihbarat görevlilerine çok muazzam paralar verir ve böylece hadiseleri önceden haber alırdı.

Bu sene babasının ölümünden sonra Emîru'l-Mü'minîn el-Müstencid Billâh Yûsuf'a bey'at edildi. Annesi bir cariye (ümmü veled) olup adı Tâvûs

idi. el-Muktefî'nin çok sevdiği bir cariyesi vardı. Bu, oğlu Ebû Ali'nin annesi (ümmü veled) olan cariyedir. Tâvûs, el-Muktefî'nin hastalığı artıp hayatından umut kesince emîrlere haber gönderip oğlu Emîr Ebû Ali'nin halife olmasına yardımcı olsunlar diye onlara pekçok iktâlar verdi ve bol miktarda mal bağışladı. Emîrler: «Veliaht var, bunu nasıl hallederiz?» dediler; bunun üzerine Tâvûs: «Babasının yanına girince ben onu yakalayıp tevkif ederim» dedi. Veliaht her gün babasını ziyaret ederdi. Emîrler: «Bizim mutlakâ bir devlet adamına ihtiyacımız var.» dediler. Sonunda Ebû'l-Meâlî b. el-Kiyâ el-Herrâsî üzerinde anlaştılar ve onu bu işe davet ettiler. Ebû'l-Meâlî vezir olmak şartıyla bu işe razı oldu. Ona istediğini fazlasıyla vermeyi vaat ettiler.

Aralarında bu şekilde bir anlaşmaya varıp Ebû Ali'nin annesi de bu durumdan haberdâr olunca bir kaç cariye getirip ellerine bıçaklar verdi ve veliaht el-Müstencid Billâh'ı öldürmelerini emretti .el-Müstencid'in küçük bir hadımı vardı. Onu gönderir ve dâimâ babasından haber alırdı. Bu küçük hadım cariyelerin elinde bıçaklar, Ebû Ali ile annesinin elinde de kılıç görünce geri dönüp durumu el-Müstencid'e bildirdi. Bu sırada Ebû Ali'nin annesi el-Müstencid'e haber gönderip: «Babası ölmek üzeredir, gelip görsün.» dedi, bunun üzerine el-Müstencid, Üstâdu'd-dâr Adududdin'i çağırdı. Onu ve bir grup hizmetçiyi yanına alıp saraya girdi. Üzerine zırh giymiş ve eline de bir kılıç almıştı. İçeri girer girmez cariyeler üzerine saldırdılar. el-Müstencid onlardan birine vurup yaraladı, sonra başka birini de aynı şekilde yaraladı. Bu arada bir çığlık attı ve Üstâdu'd-dar yanındaki hizmetçilerle içeri girdi. Cariyeler kaçtılar. el-Müstencid kardeşi Ebû Ali ve annesini yakalayıp hapsetti, cariyeleri de ele geçirip bazılarını öldürdü, bir kısmını da suda boğdu ve Allah onu bu tehlikeden kurtardı.

el-Muktefî ölünce, el-Müstencid bey'at merasimi için çıktı. Ailesi ve yakınları bey'at ettiler. İlk bey'at eden de amcası Ebû Tâlib idi. Onu kardeşi Ebû Ca'fer b. el-Muktefî takip etti. Ebû Ca'fer, el-Müstencid'in ağabeyi idi. Sonra vezir İbn Hübeyre Kâdî el-kudât, devlet erkânı ve âlimler bey'at ettiler. Cuma günü de adına hutbe okundu. Bey'at merasimi münasebetiyle altın ve gümüş saçıldı.

Vezir Avnuddin b. Hübeyre, el-Müstencid'in şöyle dediğini nakleder: «On beş sene önce rüyada Resûlullah (S.a.v.)'ı görmüştüm, bana: "Baban on beş yıl halifelik yapacak." demişti, tıpkı dediği gibi oldu. Bilâhere babamın ölümünden dört ay önce Resûlullah'ı yine gördüm. Resûlullah büyük bir kapıdan içeri girdi. Sonra bir dağın tepesine çıktı ve bana iki rekât namaz kıldırdı. Daha sonra bana bir gömlek giydirdi ve: "Ey Allah'ım! Beni de hidayete erdirdiğin kulların zümresine ilhak et..." de, dedi. Kunut duasını sonuna kadar okudu.»

el-Müstencid Halife olunca vezir İbn Hübeyre'yi görevinde bıraktı. valileri de yerlerinde ibka etti. Mükûs ve darâib gibi gayr-ı şer'î vergileri kaldırdı. Kadı İbnü'l-Murahham'ı tevkif ederek: «Ne kadar kötü bir kadı.» dedi, çok miktarda malını aldı ve kitaplarını toplattı. Rahbe'deki bir kısım kitapları yakıldı. Bunlar felsefeye dair eserlerdi. Bunlar arasında İbn Sînâ'nın **Kitâbu'ş-Şifâ**'sı ile **Kitâbu İhvânis-Safâ** ve benzeri kitaplar vardı. Adududdin b. Reîsu'r-rüesâ gelince Üstâdü'ddâr ona saygı gösterdi ve ona yardımcı olmak için Kâdî el-kudât Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed ed-Damgânî'yi azletti, yerine Ebû Ca'fer Abdülvâhid es-Sakafî'yi getirdi ve ona hil'at giydirdi.

Harezm Askerleriyle el-Baraziyye Türkleri Arasında Çıkan Savaş

Harezm askerlerinden bir grup bu sene rebiyülevvel ayında (mart - nisan 1150) sefere çıkıp Yağmur Han b. Ödek ve maiyyetindeki el-Baraziyye Türklerine hücum ederek onlara ağır bir darbe indirdiler, pek çok kişiyi öldürdüler. Yağmur Han mağlûp olup Sultan Mahmûd b. Muhammed ile onun maiyyetindeki Oğuz Türkleri'nin yanına giti ve Oğuzlara yaklaşmak için vesile aradı. Yağmur Han İhtiyâreddin Aytak'ın Harezmlileri kendi üzerine kışkırtığını zannediyordu; bu sebeple Oğuzlar'dan kendisine yardımcı olmalarını istedi.

Müeyyed Ay-aba'nın Bu Sene Horasân'daki Vaziyeti

Müeyyed Ay-aba'nın Nîsâbûr'a döndüğünü ve oraya yerleştiğini 553 (1158) yılı vukuatı sırasında anlatmıştık. Bu vaziyet 554 (1159) yılında da devam etti. 555 (1160) yılı girip Müeyyed Ay-aba da Nîsâbûr'daki hâkimiyetini ve devlet içindeki güç ve kudretini, asker ve ihtiyat kuvvetlerinin çoğaldığını görünce halka özellikle Nîsâbûr halkına iyi muâmele etmeğe başladı, çünkü Nîsâbûrlulara zulüm ve haksızlık etmişti. Onlara pek çok ihsanda bulundu, şehri ve civarındaki yerleşim alanlarını ıslâh için çalıştı. Askerlerinden bir taifeyi Askil yöresine gönderdi, orada bulunan bir topluluk serkeşlik edip ülkede fitne ve fesat çıkarıyordu. Azgınlık ve taşkınlıkları uzun müddet devam etti, bunun üzerine Müeyyed onlara haber gönderip bozgunculuğu bırakıp itaat etmelerini ve doğru yola gelmelerini istedi, fakat onlar kabul etmediler ve eski âdetlerinden vaz geçmediler. Müeyyed de onlara karşı çok sayıda askeri birlik sevk etti. Bu askerler on-

larla savaşıp yaptıklarının cezasını çektirdiler, bir çok kişiyi öldürüp kalelerini tahrip ettiler.

Müeyyed daha sonra Nîsâbûr'dan Beyhak'a gitti. 14 Rebiyüleâhir 555 (23 Nisan 1160) tarihinde Beyhak'a varıp oradan Husrevcird kalesine yöneldi Bu müstahkem kaleyi Melik Keyhusrev Afrâsiyâb'ı öldürmeden önce yaptırmıştı. İçinde cesûr adamlar vardı, bunlar Müeyyed'e karşı direndiler, Müeyyed de onları muhasara edip mancınıklar kurdu ve savaşı ciddî olarak sürdürdü. Kaledekiler de sabırları tükeninceye kadar dayandılar. Sonunda Müeyyed kaleyi zapt etti ve içindeki halkı dışarı çıkarıp oraya muhafızlar tayin etti 25 cemaziyülevvel (2 Haziran 1160) günü Nîsâbûr'a döndü.

Bilâhere Herat'a gitti, fakat hiç bir şey elde edemedi, Nîsâbûr'a geri döndü ve sonra Turayşis'e bağlı Kündür şehrine gitti Burayı Ahmed Kân Hürbende adlı biri zorla ele geçirmişti. Yol kesenler ve bozgunculardan müteşekkil bir taife de ona iltihak etmişti. Pek çok şehri tahrip etmişler, halktan bir çok kişiyi öldürmüşler ve sayısız ganimet ele geçirmişlerdi.

Bunlardan dolayı Horasân'ın başına büyük musibet ve belâlar geldi. Müeyyed bu sebeple bunların üzerine yürüdü. Bunlar kendilerine ait bir kaleye kapandılar. Müeyyed kaleyi çok çetin bir şekilde muhasara etti, arrâde ve mançınıklarla onları taş yağmuruna tuttu. Sonunda Ahmed, Müeyyed'e itâat arz etti, adamları ve taraftarları arasına girmek istedi, Müeyyed de onu iyi karşılayıp lütuf ve ihsanda bulundu.

Ahmed Kân daha sonra Müeyyed'e isyan edip kalesine kapandı, Müeyyed de onu orada zorla ele geçirdi, bağlayıp muhafaza altına aldı, sonra da öldürüp Müslümanları onun şerrinden kurtardı.

Müeyyed ramazan ayında (eylül - ekim 1160) da itaattan ayrıldıkları için Beyhak halkıyla savaşmak üzere Beyhak'a hareket etti. Beyhak'a yaklaşınca halktan zâhid bir zat gelip kendisini halkı affetmeğe ve suçlarından dolayı cezalandırmamağa davet etti, Müeyyed'e vaaz ve nasihatte bulundu, o da kabul edip oradan ayrıldı. Sultan Rüknedin Mahmûd b. Muhammed Han da Müeyyed'e Nîsâbûr, Tûs ve civarının kendisine verildiğini bildiren ve tekrar oraya hakimiyetini tasdik eden bir menşur gönderdi. Müeyyed bunun üzerine 4 zilkade (5 Kasım 1160) günü Nîsâbûr'a geri döndü. Halk Müeyyed ile Sultan Mahmûd ve Oğuzlar arasında yapılan anlaşmada bu anlaşmazlık ve karışıklıklara son vermek ve halkı bu sıkıntıdan kurtarmak için Nîsâbûr'un Müeyyed'in elinde bırakılmasından dolayı çok sevindi.

Şâh-ı Mâzenderân ve Yağmur Han Arasında Çıkan Savaş

Yağmur Han Oğuzların yanına gidip Aytak'a karşı kendisine yardım etmelerini sağlamak için onlara yaklaşmağa çalıştı, çünkü Yağmur Han

Harezmlileri kendisine karşı kışkırtanın Aytak olduğunu sanıyordu. Oğuzlar ona yardım etmeyi kabul etitler ve onunla birlikte Nesâ ve Ebîverd yoluna doğru yürüdüler. Emîr Aytak'ın yanına vardılar, fakat o kendinde onlara karşı koyacak güç bulmadı ve Şâh-ı Mâzenderân'dan yardım istedi. Şâh-ı Mazenderân da Ebeskûn yöresinde oturan Türkmenler, Türkler, Deylemliler ve Kürlerden oluşan büyük bir kitleyi de yanına alıp Aytak'a yardıma geldi Savaşa tutuştular ve savaş bir müddet devam etti. Oğuz ve el-Baraziyye Türkleri Şâh-ı Mâzenderân karşısında beş defa mağlûp oldular, fakat tekrar savaşa döndüler.

Şâh-ı Mâzenderân'ın sağ cenâhında Emîr Aytak vardı. Oğuzlar Şâh-ı Mâzenderân'ın bulunduğu merkezden zafer umudunu kesince Aytak'ın üzerine saldırdılar. Aytak mağlûp oldu ve geri kalan askerler de hezimette onu takip ettiler. Şâh-ı Mazenderân Sâriye'ye gitti. Askerlerinin büyük bir kısmı öldürüldü.

Bazı tüccarların bu maktullerden yedi bin kişiyi kefenleyip defnettikleri anlatılır.

Aytak'a gelince, o Harezm'e kaçıp orada ikamet etti. Oğuzlar da savaştan sonra Dihistân'a gittiler. Savaş Dihistân yakınlarında olmuştu. Oğuzlar şehrin surlarını delip halkına ağır bir darbe indirdiler, 556 yılı başlarında (Ocak 1161) da mallarını yağma ettiler. Cürcân'ı tahrip edip halkını o bölgeye dağıttıktan sonra Horasân'a döndüler.

Gazne Sultanı Husrevşâh'ın Ölümü ve Yerine Oğlunun Hükümdar Olması

Gazne Sultanı Husrevşâh b. Behramşâh b. Mes'ûd b. İbrâhim b. Mes'ûd b. Mahmûd'a b. Sebüktekin bu yılın recep ayında (temmuz - ağustos 1160) öldü. Âdil ve halkına karşı iyi davranan bir hükümdardı. Hayır yapmayı ve hayır sahiplerini severdi. Âlimlere yakınlık gösterir, onlara lütuf ve ihsanda bulunur ve fikirlerine müracaat ederdi. Hükümdarlık müddeti dokuz yıldır.

Husrevşâh'tan sonra yerine oğlu Melikşâh hükümdar oldu. Tahta geçer geçmez Gûr hükümdarı Alâaddin el-Hüseyn Gazne'ye inip şehri muhasara etti. Mevsim kıştı ve çok kar vardı. Şehir önlerinde kalamayıp 556 yılı safer ayında (şubat 1161) ülkesine döndü.

Aytak ile Buğra Tekin Arasındaki Savaş

Emir Aytak ile Emir Buğratekin Bozkuş el-Cerkânî arasında 15 safer (13 Şubat 1161) tarihinde savaş cereyan etti. Aytak Cüveyn'in sınır ka-

sabasında bulunan Emîr Buğratekin üzerine yürüdü ve onu yağmaladı. Mallarını ve elindeki her şeyi aldı. Emîr Buğratekin'in büyük serveti ve muazzam malı vardı. Buğratekin mağlûp olarak oradan ayrıldı ve orayı tahliye etti. Aytak orayı fethedip servet sahibi oldu. Ele geçirdiği bu mallar sebebiyle kuvveti ve cesareti arttı, maiyyetindekilerin sayısı çoğaldı, halk ona akın etti. Buğratekin'e gelince, o Nîsâbûr hâkimi Müeyyed ile haberleşip onun safına geçti, onun adamları arasına girdi, Müeyyed de onu hüsn-ü kabul ile karşıladı.

Melikşâh b. Mahmûd'un Ölümü

Melikşâh b. Sultan Mahmûd b. Muhammed b. Melikşâh bu sene Isfahân'da zehirlenerek öldü.

Sebebi şu idi:

Melikşâh Isfahân'daki taraftarları çoğalınca Bağdâd'a haber gönderip amcası Süleymanşâh adına okunmakta olan hutbenin kesilerek kendi adına okunmasını ve Irak'taki idarî düzenlemenin eski haline iade edilmesini istedi, aksi halde üzerlerine yürüyeceğini bildirdi, bunun üzerine Vezir Avnuddin Hubeyre yakın adamlarından biri olan Gevherâyîn'e mensup Ağlebek adlı bir hadımını görevlendirdi. Ağlebek Acem diyarına gidip Hemedân kadısından bin dinara bir cariye satın aldı ve onu Melikşâh'a sattı. Ağlebek onu Sultan'ı zehirlemekle görevlendirmiş ve ona büyük vaatlerde bulunmuştu. Cariye Ağlebek'in dediklerini yaptı ve Sultan'ı kızarmış etle zehirledi. Sultan sabahleyin zehirlenerek öldü. Hekim gelip durumu Dekla ve Şemle'ye bildirip Sultan'ın zehirlendiğini söyledi. Bunun câriyenin işi olduğunu anladılar. Câriye yakalanıp dövülünce suçunu itiraf etti. Ağlebek kaçıp Bağdâd'a gitti. Vezir, Ağlebek'e o sırada vaat ettiklerinin hepsini yerine getirdi.

Melikşâh ölünce Isfahân halkı onun adamlarını yanlarından uzaklaştırdılar ve Süleymanşâh adına hutbe okuttular, böylece Süleymanşâh o bölgede de hükümdar olarak tanındı. Şemle Hûzistân'a döndü ve Melikşâh'ın Hûzistân'da zorla ele geçirdiği şeyleri geri aldı.

Çeşitli Olaylar

Suriye hâkimi Nûreddin Mahmûd b. Zengî'nin ordu kumandanı Esedüddin Şirkûn b. Şâzî bu sene hacca gitti. Mısır diyarına hâkim olan zat işte bu Şirkûh'dur. Bu konuya inşaallah ileride tekrar dönülecektir.

Musul hâkimi Kutbeddin'in nâibi Zeyneddin Ali Halife el-Müstencid'e elçi gönderip Muhammedşâh'ın Bağdâd'ı muhasarası sırasında ona yardım etiği için özür diledi ve hacca gitmesine müsade etmesini istedi. Bunun üzerine Nizamiye müderrisi Yûsuf ed-Dımaşkî ile Süleyman b. Kutalmış ona Halife adına haber gönderip gönlünü aldılar ve hac hususunda kendisine izin verildiğini bildirdiler. Zeyneddin de hacca gidip Halife'nin huzuruna girdi. Halife onu iyi karşıladı ve hil'at giydirdi.

Hac emîri Kaymaz el-Ercuvânî bu sene at üzerinde top oynarken yere düştü. Kulak ve burun deliklerinden kan geldi ve öldü.

Muhammed b. Yahyâ b. Yahyâ b. Ali b. Müslim Ebû Abdullah ez-Zebîdî bu sene rebiyülevvel ayında Bağdâd'da öldü. Zebîd Yemen'de meşhur bir şehirdir. 509 (1115 - 1116) yılında Bağdâd'a geldi. İyilikle emreder, kötülükten vaz geçirmeğe çalışırdı. Nahiv âlimi ve vâiz idi. Vezir İbn Hübeyre bir müddet onunla arkadaşlık etti.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ ALTINCI (M. 1160 - 1161) YILI OLAYLARI

Bağdâd'da Çıkan Karışıklıklar

Vezir İbn Hübeyre bu sene rebiyülevvel ayında (mart 1161) evinden divana çıktı. Veziri halifelik sarayında bulunan Kemâliye Medresesi'nin kapısına götürmek istediler, fakat fakihler onlara mani olup gulâmlara tuğla attılar, bunun üzerine vezirin adamları kılıçlarını çekip onları dövmek istediler, ancak vezir bırakmadı ve doğruca divana gitti. Fakihler bir yazıyla vezirin adamlarından şikâyetçi oldular. Bu defa Halife fakihlerin dövülüp tedîb edilmesini ve saraydan çıkarılmalarını emretti. Üstâdü'd-dâr gidip fakihleri orada cezalandırdı. Müderrislerin Şeyh Ebû Tâlib gizlendi. Daha sonra her fakihe bir dinar verip haklarını helâl etmelerini istedi ve onları medreselerine geri gönderdi. Müderrisleri de gizlendiği yerden çıktı.

Turşek'in Öldürülmesi

Bu sene bir grup Türkmen el-Bendenîcîn'e gitti, bunun üzerine Halife onlara karşı asker sevkedilmesini ve başlarına da Emîr Turşek'in getirilmesini istedi. el-Lihaf da Turşek'in iktâlarına dahildi. Halife Turşek'e haber gönderip yanına çağırdı, fakat Turşek Bağdâd'a gelmek istemedi ve: «Askerler gelsin, ben onlara karşı savaşırım.» dedi. Halife'ye karşı ahdi bozmağa, hainlik etmeğe kararlıydı. Askerler Halife'nin emriyle hazırlanıp hemen Turşek'in üzerine yürüdüler. Askerlerin arasında çok sayıda emîr vardı. Turşek ile buluşur buluşmaz onu öldürdüler, başını kesip Bağdâd'a gönderdiler. Turşek Halife'nin bir memlûkünü öldürmüştü. Halife maktûlün yakınlarını çağırdı ve onlara: «Emirü'l-Mü'minîn babanızın katilini kısasen öldürerek hakkını aldı.» dedi.

Süleymanşâh'ın Öldürülmesi ve Arslan Adına Hutbe Okunması

Sultan Süleymanşâh b. Sultan Muhammed b. Melikşâh bu sene rebiyülâhir ayında (nisan 1161) öldürüldü. Sebebi şu idi:

Süleymanşâh öfkeli ve çabuk hiddetlenen bir zat idi. Çok içki içerdi, ramazan ayında bile güpegündüz içmekten çekinmezdi. Maskaraları yanına alıp emîrlere dönüp bakmaz, bu yüzden de askerler onun işini ihmal eder, ilgilenmezlerdi. Nihayet kapısına bile gelmez oldular. Bütün devlet işlerini Hadım Şerefeddin Kerdebâzû'ya bırakmıştı. Şerefeddin Selçuklular'ın hizmetindeki zevatın önde gelen bir simasıydı. Emîrler ona şikâyetçi olurlar, o da onları teskin ederdi.

Sultan bir gün Hemedân dışında bir köşkte içki içti, Kerdebâzû da yanına gelip yaptığı işten dolayı onu ayıpladı. Süleymanşâh yanındaki maskaralara Şerefeddin Kerdebâzû ile oynaşmalarını emretti, onlar da onunla oynaştılar. Bu arada biri avret yerini açıp ona gösterdi, bunun üzerine Şerefeddin öfkeyle dışarı çıktı. Süleymanşâh ayılınca Şerefeddin'e haber gönderip özür diledi, o da kabul etti, fakat bir daha huzuruna gitmekten çekindi, bunun üzerine Süleymanşâh Rey hâkimi İnanç'a elçi gönderip Şerefeddin'e karşı kendisine yardım etmesini istedi Elçi oraya varınca İnanç hastaydı. İnanç Süleymanşâh'a cevaben: «Eğer hastalıktan kurtulur, iyileşirsem askerlerimle beraber huzuruna gelirim.» dedi.

Şerefeddin bunu haber alınca korkusu daha da arttı. Süleymanşâh bir gün ona haber gönderip yanına çağırınca Şerefeddin: «İnanç gelince ben de gelirim» dedi, sonra da emîrleri toplayıp onlardan kendisine bağlı kalacaklarına dair yemin etmelerini istedi. Emirler Süleymanşâh'ı sevmezlerdi, ona bağlı kalacaklarına yemin ettiler. Şerefeddin önce Süleymanşâh'ın maskaralarını öldürerek işe başladı. Sultan Süleyman'a da: «Ben bunu sırf senin hükümdarlığını muhafaza gayesiyle yapıyorum.» dedi. Sonra Süleymanşâh ile barıştılar. Şerefeddin büyük bir ziyafet hazırladı, ziyafete Sultan ve emîrler de katıldılar. Sultan evine gelince Şerefeddin onu ve veziri İbnü'l-Kâsım Mahmûd b. Abdülaziz el-Hâmidî ile Sultan'ın adamlarını yakalatıp tevkif ettirdi, (Şevval 555 / Ekim - Kasım 1160) Vezir ile Sultan'ın yakın adamlarını öldürdü, Süleymanşâh'ı da bir kaleye hapsetti, sonra da adam gönderip onu boğdurdu. Başka bir rivayete göre, Süleymanşâh'ı Hemedân reisi Mecdüddin el-Alevî'nin evinde hapsetmiş ve orada öldürmüştür. Bir başka rivayette de zehirlenerek öldüğü söylenir. Doğrusunu Allah bilir.

Şerefeddin bu olaydan sonra Errân ile Âzerbaycân'ın çoğuna hâkim olan İldeniz'e haber gönderip yanında bulunan Melik Arslan adına hutbe okutmak için onu yanına çağırdı. Bu haberi duyan Rey hâkimi İnanç He-

medân'a varıncaya kadar her tarafı yağma etmeğe başladı. Bunun üzerine Şerefeddin saklandı. İnanç onu savaşa davet etti, fakat Şerefeddin: «En yüce Atabeg İldeniz gelinceye kadar ben seninle savaşmam.» dedi.

İldeniz yanına Arslanşâh b. Tuğrul b. Muhammed'i de alıp yirmi bin süvariyi aşkın ordusuyla yola çıktı. Hemedân'a varınca Şerefeddin tarafından karşılandı. Şerefeddin onu hükümdarlık sarayında (Dâru'l-memleke) misafir etti ve o yörede Sultan olarak Arslanşâh b. Tuğrul adına hutbe okuttu. İldeniz Arslanşah'ın annesiyle evliydi. Bu kadın Pehlivan b. İldeniz'in de annesidir. İldeniz Arslanşah'ın atabegi, Pehlivan da hâcibi idi. Pehlivan onun ana bir kardeşiydi. İldeniz Sultan Mes'ûd'un memlûklerinden biriydi. Mes'ûd onu ilk zamanlarında satın almıştı. Hükümdar olunca Errân ile Âzerbaycân'ın bir kısmını ona iktâ etmişti. Onca savaşlar ve anlaşmazlıklar oldu da Selçuklu hükümdarlarından hiç biri yanına gelmedi. Şanı şöhreti arttı, durumu kuvvetlendi. Arslanşah'ın annesiyle evlendi, bu kadından bir kaç çocuğu oldu ki, Pehlivan Muhammed ve Arslan Osman da onlardan biridir.

Arslanşâh'ın İldeniz'in yanına gidiş sebebini daha önce anlatmıştık. Arslanşâh bu seneye kadar onun yanında kaldı. Hemedân'da adına hutbe okununca İldeniz Bağdâd'a haber gönderip orada da Arslanşâh adına hutbe okunmasını ve idârî düzenlemelerin Sultan Mes'ûd zamanındaki şekline iade edilmesini istedi İldeniz'in elçisi hor görüldü ve çok kötü bir şekilde geri gönderildi. İnanç'a gelince, İldeniz ona da elçi gönderip gönlünü aldı ve ikisi bir anlaşma yapıp birbirleriyle müttefik olmak üzere antlaştılar. Pehlivan b. İldeniz de İnanç'ın kızıyla evlendi ve gelin Hemedân'a Pehlivan'ın yanına götürüldü.

İbn Aksungur ile İldeniz'in Askerleri Arasında Savaş

İldeniz ile İnanç arasında anlaşma sağlanınca, İldeniz Merâğa hâkimi İbn Aksungur'a haber gönderip onu Sultan Arslanşâh'ın hizmetine çağırdı, fakat o gelmedi ve: «Ya bana dokunmazsınız, ya da benim yanımda da bir sultan olduğunu hatırımızdan çıkarmazsınız.» dedi. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Muhammedşâh b. Mahmûd'un oğlu İbn Aksungur'un yanındaydı. Vezir İbn Hubeyre İbn Aksungur'a haber gönderip onu Muhammedşâh'ın oğlu adına hutbe okutmak için tahrik ediyordu, bunun üzerine İldeniz oğlu Pehlivan'ın kumandasındaki bir orduyu İbn Aksungur'un üzerine gönderdi. Bunu duyan İbn Aksungur Ahlat hâkimi Şâh-ı Ermen'e haber gönderip onunla antlaştı ve tek bir güç oluşturdular. Şâh-ı Ermen ona büyük bir ordu gönderdi. Bizzat kendisi gelemediği için özür diledi

ve uçlarda düşman sınırında olduğunu hatırlatarak buradan ayrılmasının mümkün olmadığını söyledi. İbn Aksungur onun askerleriyle durumunu takviye etti. Askerlerinin sayısı çoğaldı ve Pehlivan'ın üzerine yürüdü. İki taraf Sefid-rûd nehri kıyısında karşılaştılar. Aralarında çok çetin bir savaş oldu. Pehlivan çok fena hâlde bozguna uğradı, askerleri ve kendisi çok kötü bir vaziyette Hemedân'a döndü. Askerlerinin çoğu İbn Aksungur'dan emân dileyip ona sığındılar. İbn Aksungur ülkesine muzaffer olarak döndü.

İldeniz ve İnanç Arasındaki Savaş

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Melikşâh b. Sultan Mahmûd ölünce adamlarından bir grup oğlu Mahmûd'u yanlarına alıp Fars diyarına götürdüler. Fars hâkimi Zengî b. Dekla es-Salgurî onların karşısına çıkıp Mahmûd'u ellerinden aldı ve Istahr Kalesi'nde bıraktı. Yukarıda anlattığımız gibi, İldeniz ile Sultan Arslanşâh ülkeye hâkim olup, İldeniz Sultan Arslanşâh adına hutbe okutmak için haber gönderince, Halife'nin veziri Avnuddin Ebû'l-Muzaffer Yahyâ b. Hübeyre o yöredeki beldelerin sahiplerini İldeniz'e karşı tahrik etti ve el-Ahmedîlî ile haberleşti. Fars hâkimi Zengî b. Dekla da yanında bulunan Mahmûd b. Melikşâh adına hutbe okutmasını istedi. Vezir eğer İldeniz'i mağlûp ederse o zaman okutacağını söyledi. Bunun üzerine İbn Dekla yanında bulunan Melik Mahmûd adına hutbe okutup onu kaleden indirdi, kapısında beş nevbet çaldırdı. Askerlerini toplayıp Rey hâkimi İnanç ile mektuplaştı ve ondan muvafakat istedi.

Bunu duyan İldeniz hemen asker toplamağa koyuldu. Askerleri ve maiyyeti çoğalıp sayıları kırk bini buldu. Fars diyarını ele geçirmek maksadıyla Isfahân'a gitti. Zengî b. Dekla'ya haber gönderip Arslanşâh adına hutbe okutarak kendisini desteklemesini istedi, fakat Zengî reddetti ve: «Halife onun ülkesini bana iktâ etti, oraya gidiyorum.» dedi, bunun üzerine İldeniz yola çıktı. Bu arada Zengî'nin emîrlerinden Errecân emîri Arslan yedek atların kendine yakın bir yerde olduğunu haber aldı ve onları yağma için bir seriyye gönderdi. Tesadüfen tam bu sırada Arslan Boğa da zayıf oldukları için yanındaki atları değiştirmeğe ve onları bırakıp yerine bu atlardan almağa karar verdi. Dolayısıyla İldeniz'in kendi atlarını çalmak üzere gönderdiği askerlere rastladı. Onlarla savaşa girdi, bazılarını esir alıp öldürdü, başlarını kesip efendisine gönderdi, bunu Bağdâd'a yazıp yardım talep etti. Bağdâd'dan kendisine yardım vaat edildi.

Vezir Avnuddin Hübeyre de İldeniz'in yanındaki emîrlere mektup yazıp ona itaat ettikleri için onları ayıplıyor, kısır görüşlü olduklarını

söylüyor ve onları Zengî b Deklâ ile İnanç'ı desteklemeğe teşvik ediyordu. İnanç on bin süvariyle yola çıkmıştı. İbn Aksungur el-Ahmedîlî de ona beş bin süvari gönderdi. Kazvîn hâkimi İbnu'l-Bâzdâr, İbn Toğayürek ve diğer bazı zevât da kaçıp Sâve çölünde bulunan İnanç'a iltihak ettiler.

İldeniz'e gelince, danışmanlarıyla görüştü ve bunlar İnanç'ın daha mühim olduğunu söyleyerek onun üzerine yürümesini tavsiye ettiler, o da İnanç'ın üzerine yürüdü. Bu arada Zengî b. Deklâ, Sümeyrem ve diğer bazı yerleri yağmaladı, bunun üzerine İldeniz bölgeyi müdafaa maksadıyla bir emîrin kumandasında on bin süvariden müteşekkil bir orduyu Zengî'ye karşı gönderdi. Zengî bunların üzerine yürüdü, karşılaşıp savaşa girdi. İldeniz'in askerleri mağlûp olup yanına kaçtılar. İldeniz bunun üzerine Âzerbaycân askerlerinin gelmesi için haber gönderdi, Âzerbaycân askerleri oğlu Kızıl Arslan'ın kumandasında yardıma geldiler.

Zengî b. Deklâ da İnanç'a çok miktarda asker gönderdi. Hûzistân hâkimi Şemle'nin ülkesine saldırmasından korktuğu için bizzat gelemediğini söyleyerek özür diledi. İldeniz İnanç'ın üzerine yürüdü. İki ordu birbirlerine yaklaştı ve 9 şaban (3 Ağustos 1161) tarihinde savaşa tutuştular. Aralarında çok büyük bir savaş oldu ve İnanç'ın mağlûbiyetiyle sonuçlandı. İnanç çok kötü bir şekilde bozguna uğradı. Adamları öldürüldü, malları yağmalandı. İnanç perişan bir halde Rey'e girdi ve Taberek Kalesi'ne kapandı. İldeniz Rey'i muhasara etti, sonra barış girişiminde bulundu. İnanç İldeniz'e bazı tekliflerde bulundu, İldeniz de kabul etti, Cerbâzekân ve diğer bazı yerleri ona verdi. İldeniz bundan sonra Hamedân'a döndü.

Gerek bu olayı ve gerekse öncekini daha sonra anlatmamız gerekirdi, fakat biz olayları bir birinden koparmamak için burada anlattık.

Gûr Hükümdarının Ölümü ve Yerine Oğlu Muhammed'in Geçmesi

Gûr hükümdarı Melik Alâaddin el-Hüseyn b. el-Hüseyn el-Gûrî Gazne'den ayrıldıktan sonra rebiyülâhir ayında (nisan 1161) öldü. Adaletli ve halkına iyi muamele etmesi bakımından hükümdarların en iyilerindendi. Alâaddin ölünce yerine oğlu Seyfeddin Muhammed geçti. Halk da ona itaat edip sevgi gösterdi. Gûr topraklarına çok sayıda İsmâîlî davetçisi gelmiş ve taraftarları bir hayli çoğalmıştı. Seyfeddin hükümdar olunca bütün o bölgeden çıkarıldılar. Gûr topraklarında hiç bir İsmâîlî dâîsi kalmadı. Seyfeddin diğer hükümdarlara elçi ve hediyeler gönderdi. Nîsâbûr hâkimi Müeyyed Ay-aba'yı kendi tarafına çekmeğe çalıştı ve onun desteğini istedi.

Nîsâbûr'da Çıkan Karışıklıklar ve Şehrin Tahrip Edilmesi

Nîsâbûr'daki fitne fesat erbabı çapulcular, halkın mallarını yağmalamayı ve evleri tahrip etmeyi hedef aldılar. İstedikleri rezillikleri de yap-

tılar. Bu davranışlardan vaz geçmeleri söylendiği hâlde dinlemediler. Bu sırada Müeyyed Ay-aba Nîsâbûr halkının ileri gelenlerinin tevkif edilmesini istedi. Bunlar arasında Alevîlerin nakîbi Ebû'l-Kâsım Zeyd b. el-Hasan el-Hüseynî ve diğer bazı zevat vardı. 556 yılı rebiyülâhir ayında (nisan 1161) bunları hapsetti ve: «Bu bozguncu taifesini ve fesatçıları siz kışkırtıyorsunuz, onlar da bu işleri yapıyorlar. Eğer siz onlara mani olmak isteseydiniz, hiç şüphesiz onlar bu işi bırakırlardı.» dedi.

Bozgunculardan bir taifeyi de öldürdü. Nîsâbûr tamamen tahrip edildi. Tahrip edilen yerler arasında Mescid-i Ukayl da vardı ve burası âlimlerin toplandığı bir yerdi. Burada vakfedilmiş kitapların yer aldığı kütüphaneler vardı. Nîsâbûr'un en yararlı yerlerinden biriydi. Hanefî medreselerinden de aynı şekilde sekiz medrese tahrip edildi. Şâfiîlerin de on yedi medresesi yıkıldı, beş kütüphane ateşe verildi, yedi kütüphane de yağma edildi ve yok pahasına satıldı. Bunlar tesbiti mümkün olanlar. Bunların dışında anlatılmayan pek çok yer tahrip edildi.

Sultan Mahmûd'un Hal' Edilmesi, Tûs ve Horasân'daki Diğer Bazı Şehirlerin Yağmalanması

Yukarıda Sultan Sencer'in kızkardeşinin oğlu olup Sencer'den sonra Horasân'a hakim olduğunu anlattığımız Sultan Mahmûd b. Muhammed bu sene cemaziyülâhir ayında (mayıs - haziran 1161) Nîsâbûr hâkimi Müeyyed Ay-aba üzerine yürüdü ve onu Şâziyâh'da muhasara etti. Oğuzlar da Sultan Mahmûd'un yanındaydı. Savaş 556 yılı şaban ayının sonuna (23 Ağustos 1161) kadar sürdü.

Mahmûd daha sonra hamama girmek istediğini söyledi ve şaban ayı sonunda (23 Ağustos 1161) âdetâ Oğuzlardan kaçarcasına Şehristân'a girdi. Şevval ayı sonuna (21 Ekim 1161) kadar Nîsâbûr önünde bekledikten sonra geri döndüler, köylerde fitne fesat çıkarıp yağmacılık yaptılar, Tûs'u da çok fenâ halde yağmaladıktan sonra Ali b. Mûsâ'nın meşhedine geldiler. Burada bulunan çok sayıda insanı öldürdüler, mallarını yağma ettiler, yalnız kabrin bulunduğu Kubbeye dokunmadılar.

Sultan Mahmûd Nîsâbûr'a girince Müeyyed ona 557 yılı ramazanına (14 Ağustos 1161) kadar mühlet verdi, sonra tutup gözlerine mil çekti ve kör etti, yanındaki para ve mücevherat ile değerli takıları aldı. Oğuzlardan korkarak bu mücevherat ve takıları gizlerdi. Müeyyed Nîsâbûr ve yönetimi altındaki diğer yerlerde Sultan Mahmûd adına okunmakta olan hutbeyi kesti Halife el-Müstencid'den sonra kendi adına hutbe okuttu. Oğuzlar'ın babasından önce kendilerine melik tayin ettiği oğlu Celâled-

din Muhammed'i de yakaladı ve aynı şekilde onun gözlerine de mil çekip ikisini de hapsetti, cariyeleri ve maiyyetindeki hizmetçilerini de hapse attı. Çok geçmeden Sultan Mahmûd öldü, bir süre sonra babasının acısına dayanamayıp oğlu da öldü.

Nîsâbûr'daki Şâziyâh'ın Ta'mîr Edilmesi

Abdullah b. Tâhir b. el-Hüseyn Me'mûn'un Horasân emîri iken Şâziyâh'ı yaptırmıştı. Şâziyâh'ın yapılış sebebi şu idi:

Abdullah b. Tâhir bir gün atını sulamak isteyen güzel bir kadın gördü, ona kocasının nerede olduğunu sordu, o da söyledi. Sonra adamı getirtip: «Atların hizmetini görmek erkeklere düşer, niçin kendin evde oturup karını atı sulamak için gönderiyorsun?» dedi. Adam ağladı ve: «Senin zulmün bizi buna mecbur ediyor.» cevabını verdi. Abdullah b. Tâhir: «Neden?» diye sorunca adam: «Çünkü sen askerleri bizim evlerimizde barındırıyorsun. Eğer ben ve karım birlikte çıkacak olsak, ev boş kalacak ve askerler evde ne varsa alacak. Atı ben sulayacak olsam, askerlerin karıma dokunmayacaklarından emîn olamam, bu sebeple evde oturmayı ve karımın da atın hizmetini görmesini daha doğru buldum.» dedi. Bu olay Abdullah b. Tâhir'in çok ağırına gitti, hemen şehir dışına çıkıp, çadırda konakladı, askerlere de derhal halkın evlerinden çıkmalarını emretti. Şâziyâh'ı kendisi ve askerleri için bir barınak olarak yaptırdı, askerleriyle beraber orada kaldı.

Sultan Alp Arslan zamanında bu hâdise kendisine anlatılınca, Sultan oranın derhal yenilenmesini emretti, daha sonra ise tekrar yıkıldı. Bu sene Nîsâbûr harap olunca orayı muhafaza etmek imkânsız hâle geldi. Oğuzlar muhtelif şehirlere giderek yağma ediyorlardı, bunun üzerine Müeyyed surların yeniden inşasını, gediklerin ve evlerin kapatılmasını emretti. Bu yapıldıktan sonra kendisi ve halk oraya yerleşti. İşte o zaman Nîsâbûr büsbütün harabeye döndü, hiç kimse kalmadı.

Sâlih b. Ruzzîk'in Öldürülmesi ve Oğlu Ruzzîk'in Vezir Olması

Mısır Fâtımî halifesinin Ermeni asıllı veziri Melik Sâlih Ebû'l-Gârât Talâi' b. Ruzzîk bu sene ramazan ayında öldürüldü. Öldürülmesinin sebebi şudur:

Vezir Sâlih b. Ruzzik devlet idaresini tamamen tahakkümü altına almıştı. Halife el-Âdıd'ın yaşı küçük olduğundan kendi başına emir ve yasaklar koyuyor, vergileri kendi namına topluyordu. Zaten el-Âdıd'ı halife tayin eden de o idi. Halkı korkutup sindirmişti, halkın ileri gelenlerinden bir çoğunu dışarı çıkarmış ve onların kendisine saldırmalarından emin olmak için her birini bir tarafa dağıtmış, ayrıca kızını Halife el-Âdıd ile evlendirerek saraydaki kadınları kendisine düşman etmişti, bunun üzerine el-Âdıd'ın halası Mısırlı emîrlere para gönderip onları veziri öldürmeye çağırdı.

Bu hususta vezire şiddetle düşman olanların başında İbnu'r-Râî adlı biri vardı. Vezirin düşmanları sarayın dehlizinde durup onu beklediler, içeri girer girmez şaşkın bakışları arasında bıçak darbelerini indirip ağır bir şekilde yaraladılar. Evine götürüldüğünde henüz ölmemişti, Halife el-Âdıd'a haber gönderip kendisini halife yaptığı hâlde öldürülmesine rıza gösterdiği için onu ayıpladı ve kınadı Halife bu konuda hiç bir şey bilmediğini söyleyerek yemin etti. Vezir Halifenin sözlerine inanmadı ve: «Eğer suçsuz isen halanı bana teslim et de ondan intikam alayım.» dedi, Halife de halasının getirilmesini emretti. Halasına haber gönderip zorla yakalattı ve vezirin yanına getirildi. Vezir onu öldürdü ve oğlu Ruzzîk'in kendi yerine vezir olmasını vasiyyet etti. Oğluna «el-Âdil» lakabı verildi. İdare babasının ölümünden sonra onun eline geçti Sâlih'in güzel şiirleri vardı.

Sâlih cömert ve güzel ahlâklı, edebli bir vezirdi. Güzel şiirleri vardı. İlim adamlarına yardım eder, onlara pek çok lütuf ve ihsanda bulunurdu. Musul'da oturan Bağdâdlı nahiv âlimi Şeyh Ebû Muhammed b. ed-Dehhân'ın kendisine ait bir beyti şerh ettiğini duyunca ona göndermek üzere değerli hediyeler hazırlatı, fakat bunlar gönderilmeden öldürüldü.

Yine Musul ileri gelenlerinden bir zatın Mekke'de kendisini övdüğünü haber alınca ona bir teşekkür mektubu ve hediyeler gönderdi

Sâlih İmâmiyye mezhebine mensuptu, hiç bir zaman Mısır Alevilerinin mezhebine girmedi.

el-Âdıd halife olunca dışarı çıktı. Sâlih bu sırada büyük bir gürültü duydu ve: «Ne oluyor?» diye sordu «Halk halifeden dolayı seviniyor.» denilince de: «Ben bu cahillerin arasında kalmışım. Onlar: "Önceki halife ölmeden bu zatı halife yaptı." diyorlar; bilmiyorlar ki, ben onları bir sürü gibi idare ediyorum.» dedi.

Ammâre anlatıyor:

«Öldürülmeden üç gün önce Sâlih'in yanına gittim. Bana içinde bu iki beytin yazılı olduğu bir kağıt uzattı:

"Biz gaflet ve uykuya dalmışız;
Halbuki ölümün, gözleri uyku tutmayan casusları var.

Senelerdir ölüme doğru yol alıyoruz.
Keşke ne zaman öleceğimi bilseydim."

Bu onunla son görüşmemizdi Garip bir tesadüf eseri olarak ben de oğlu için bir kaside söylemiş ve babasından sonra makamına onun geçeceğini ifade etmiştim. Gerçekten üç gün sonra vezirlik onun eline geçti.»

Bağdâd Askerleriyle Bedevîler Arasındaki Savaş

Hafâce kabilesi bu sene ramazan ayında (ağustos - eylül 1161) Hille ve Kûfe'de toplandı. Erzak, hurma vs. den kendi paylarına düşen vergiyi istediler. Hac emîri Erkuş onlara mâni oldu, Emîr Kaysar da bu konuda onu destekledi. Her ikisi de Halife'nin memlûklerindendi. Hille şahnesi Emîr Kaysar üzerlerine iki yüz elli süvâriden müteşekkil bir seriyye gönderdi, Erkuş da askerleri ve silâhlarıyla ona katıldı. Hafâce önlerinden kaçtı, askerler Rahbetu'ş-Şâm'a varıncaya kadar onları takip etti; bunun üzerine Hâfâce elçi gönderip özür diledi ve: «Biz deve sütüne ve arpa ekmeğine razıyız. Siz bizim hakkımıza mâni oluyorsunuz.» dediler ve barış talebinde bulundular, fakat Kaysar ve Erkuş kabul etmedi.

Hafâce'nin yanında çok sayıda bedevî toplanmıştı Savaş nizamına girip muharebe ettiler. Bedevîler bir grup adamını askerlerin çadırlarına ve eşyalarının bulunduğu yere gönderdiler. Bunlar eşya ve çadırlarla askerlerin arasına girdiler. Bedevîler çok müthiş bir saldırıya geçtiler. Askerler bozuldu, bir çoğu öldürüldü. Emîr Kaysar da öldürülenler arasındaydı. Başka bir taife de esir alındı. Bu arada hac emîri de çok ağır bir şekilde yaralandı ve Rahbe'ye girdi. Rahbe şeyhi onu himaye etti ve onun için emân alıp Bağdâd'a gönderdi. Kurtulanlar da çölde susuzluktan öldüler.

Bedevîlerin cariyeleri yanlarına su alıp yaralılara su veriyorlardı. Yaralılardan biri su istediğinde hemen yanına koşup onu öldürüyorlardı. Bağdâd'da öldürülenler için pek çok feryat ve figan ettiler; bunun üzerine vezir Avnuddin Hubeyre yanına askerleri alıp Hafâce'nin peşine düştü. Çöllerden geçip Basra'ya çıktılar. Askerler çöllere girince vezir Bağdâd'a geri döndü. Hafâce elçi gönderip özür diliyor ve: «Bize karşı serkeşlik edildi, yurdumuzu terk etiğimiz hâlde yine takip edildik, biz de savaşmak zorunda kaldık.» diyorlardı. Benû Haface'nin af talebi kabul edildi.

Müeyyed'in Şâristân'ı Muhasarası

Müeyyed Ay-aba bu sene Nîsâbûr civarındaki Şâristân'ı muhasara edip halkıyla savaşa girdi. Mancınık ve arrâdelerle şehri taşa tuttu. Halk Müeyyed'in kendilerini öldürmesinden korkarak muhasaraya karşı koydular. Şâfiî fakîhi Celâleddin el-Müeyyed el-Muvaffakî de yanındaydı. Fakîh tam giderken bir mancınık taşı değdi ve ölümüne yol açtı (5 Cemaziyülahir 556 / 1 Haziran 1161). Mancınık taşı fakîhten sonra Beyhak şeyhlerinden birine daha isabet edip onu da öldürdü. Fakîh Celâleddin'in öldürülmesi ilim adamları için büyük bir musibet oldu. Özellikle Ehl-i Sünnet mensupları için çok büyük bir kayıptı. Fakîh Celâleddin öldürüldüğünde henüz gençliğinin baharındaydı. Allah rahmet eylesin. Muhasara 557 yılı şaban ayına (temmuz - ağustos 1161) kadar sürdü. Muhasara devam edip öldürülenlerin sayısı çoğalınca şehrin hâkimi Hâcegî aşağı indi. Bu kalede sözü geçen üç kişi vardı. Şehri müdafaa eden ve savaşanlar bunlardı. Onlardan biri işte bu Hâcegî idi. İkincisi Harb el-Alevî'nin kardeşinin oğlu Dâî b. Muhammed, üçüncüsü de el-Hüseyn b. Ebû Tâlib el-Alevî el-Fârisî idi. Bunların hepsi kaleden inip Müeyyed Ay-aba'nın yanına gittiler. Taraftarları ve adamları da yanlarındaydı. Hâcegî'ye gelince, onun karısını haksız yere öldürerek malını aldığı ispat edildi ve hemen orada öldürüldü. Müeyyed de Şâristân'ı zapt etti, burası da onun hakimiyetine girdi. Askerleri Şâristân'ı yağmaladılar, fakat hiçbir kadını öldürmedikleri gibi esir de almadılar.

Gürcülerin Âni Şehrini Zaptı

Gürcüler bu sene şaban ayında krallarının emrinde toplanıp Errân yöresindeki Âni şehrine yürüdüler ve şehri ele geçirdiler. Orada pek çok kişiyi öldürdüler. Ahlat hâkimi Şâh-ı Ermen b. İbrâhim b. Sökmen hemen asker toplayıp onların yardımına koştu. Ayrıca çok sayıda gönüllü mücâhit de ona katıldı. Şâh-ı Ermen Gürcülerin üzerine yürüdü, karşılayıp savaşa tutuştular. Sonunda Müslümanlar mağlûp oldular, bir çoğu öldürüldü, büyük bir kısmı da esir alındı. Şâh-ı Ermen mağlûp vaziyette geri döndü. Askerleri arasında dört yüz süvariden başka onunla geri dönen olmadı.

İsâ'nın Mekke Valiliği

Bu sene Mekke emîri Kâsım b. Füleyte b. Kâsım b. Ebû Hâşim el-Alevî el-Hasenî idi. Hacıların, yaklaştığını duyunca Mekke civarında otu-

ranlarla Mekke'nin ileri gelenlerinin mallarını müsadere etti, büyük bir kısmını aldı, sonra da Hac emîri Erkuş'dan korkarak Mekke dışına kaçtı.

Musul ordusu kumandanı Zeyneddin Ali b. Begtekin yanındaki seçkin bir askeri grupla bu sene hacca gitti. Hac emîri Mekke'ye varınca Kâsım b. Füleyte'nin yerine amcası İsâ b. Kâsım b. Ebû Hâşim'i tayin etti. İsâ b. Kâsım bu sene ramazan ayına (22 Eylül 1161) kadar bu görevde kaldı, daha sonra Kâsım b. Füleyte çok sayıda bedevîyi toplayıp Mekke'de kendisine ait malları ele geçirmek üzere teşvik etti. Kendisine uymaları üzerine Kâsım onları Mekke'ye götürdü. Amcası İsâ onun yaklaştığını duyunca oradan ayrıldı. Kâsım Mekke'ye girdi ve orada birkaç gün emîr olarak kaldı, fakat bedevîlere verecek malı yoktu. Bilâhere güzel ahlâklı bir kumandanını öldürdü, bunun üzerine adamlarının ona karşı niyetleri değişti ve amcası İsâ'ya mektup yazdılar. İsâ gelince Kâsım Ebû Kubeys Dağı'na kaçtı. Bu sırada atından düştü, İsâ'nın adamları onu yakalayıp öldürdüler. Kâsım'ın öldürülmesi İsâ'yı çok üzdü, onu götürüp yıkadı ve el-Muallâ'da babası Füleyte'nin yanı başında defnetti. Böylece Mekke valiliği İsâ'nın eline geçmiş oldu.

Çeşitli Olaylar

Mağrib hükümdarı Abdülmü'min bu sene boğazı geçip Endülüs tarafındaki sahilde yer alan Cebel-i Târık'a gitti. Orada müstahkem bir şehir inşa etti ve bir kaç ay kaldıktan sonra Merâkeş'e geri döndü.

Fars diyarındaki Türkmenlere mensup büyük bir kitle bu sene muharrem ayında (ocak 1161) Nîsâbûr'a geldi. Yanlarında satmak için getirdikleri çok sayıda davar vardı. Bunları satıp parasını aldılar ve «Tabes Kilâkî» denilen yere iki merhale mesafede konaklayıp uykuya daldılar. Bu sırada İsmâîlîler gelip geceleyin üzerlerine baskın düzenleyerek hepsini kılıçtan geçirdiler, çoğunu öldürdüler, ancak kaçanlar kurtuldu. İsmâîlîler Türkmenlerin yanında ne kadar para ve eşya varsa alıp kalelerine döndüler.

Bu sene bir çok yerde bol yağmur yağdı. Özellikle Horasân'a çok yağmur yağdı. Yağmurlar 20 muharrem (19 Ocak 1161) den 15 safer (13 Şubat 1161)'e kadar aralıksız devam etti. Halk bu süre zarfında hiç güneş yüzü görmedi.

Bu sene Gürcülerle Erzenu'r-Rûm hâkimi Saltuk b. Ali arasında savaş ve çarpışmalar oldu. Sonunda Saltuk ve askerleri yenildi, Saltuk esîr düştü. Saltuk'un kız kardeşi Şah Bânûer Ahlat hâkimi Şâh-ı Ermen Sökmen b. İbrâhim b. Sökmen ile evliydi. Gürcü kralına kıymetli hediyeler

gönderdi ve bunları fidye kabul ederek kardeşini salıvermesini istedi, o da kabul etti ve Saltuk Erzenu'r-Rûm'a döndü.

Haçlıların Sayda hâkimi bu sene Suriye hâkimi Nûreddin Mahmûd'a iltica etti. Nûreddin ona emân verip kendisini Haçlılara karşı müdafaa etmek üzere yanında asker de gönderdi. Yolda Haçlılar tarafından pusuya düşürüldüler, Haçlılar çok sayıda Müslümanı öldürdüler, geri kalanlar da bozulup kaçtılar.

Hısn Keyfâ hâkimi Melik Kara Arslan bu sene Şâtân Kalesi'ni zapt etti. Burası Kürtlerden «el-Cüveniyye» denilen bir topluluğa aitti. Kara Arslan burayı alınca tahrip etti ve topraklarını Hısn-ı Tâlib'e kattı.

Hazine nâzırı el-Kemal Hamza b. Ali b. Talha bu sene öldü. Halife el-Müsterşid Billâh devrinde büyük nüfuz ve itibara sahipti. Daha sonra el-Muktefî'nin işlerini deruhte etti. Evinin yanında Şâfiîler için bir medrese yaptırdı, sonra hacca gidip geldi. Sûfî ve derviş elbiselerini giyip dünyevî işleri bıraktı. Şâirlerden biri onun hakkında şöyle der:

«Ey İslâmın pazusu, ey şerefli himmeti zirveye çıkan!
Dünyaya sahip oldun, fakat ona itibar etmeyip, ahireti
tercih ettin.»

Dünyadan el etek çekip evinde yirmi yıl yalnız başına kaldı; fakat bütün halk devamlı olarak onu ziyaret eder ve hürmet gösterirdi.

HİCRÎ'TİN BEŞ YÜZ ELLİ YEDİNCİ (M. 1161 - 1162) YILI OLAYLARI

Müeyyed'in Tûs ve Diğer Bazı Yerleri Zabtı

Müeyyed Ay-aba, bu sene 27 safer (15 Şubat 1162) tarihinde Ebû Bekir Cândâr'ı Tûs'a bağlı Vestgere-Hûy kalesinde muhasara etti. Ebû Bekir bu kaleye kapanmıştı Vestgere ele geçirilmesi zor, müstahkem bir kaleydi. Müeyyed, Ebû Bekir ile orada savaştı. Tûs halkı da kendilerine çok kötü davranan ve zulmeden Ebû Bekir'e karşı Müeyyed'i desteklediler. Ebû Bekir, Müeyyed'in muhasaraya devam ettiğini ve savaşı sürdürdüğünü görünce ona itaat arz edip boyun eğdi ve 20 rebiyülevvel (8-9 Mart 1162) günü kaleden indi. Müeyyed de onu zincire vurup hapsetti.

Müeyyed daha sonra oradan Küristân'a gitti. Buranın hâkimi Ebû Bekir Fâhir yüksek bir dağın zirvesinde yer alan müstahkem kalesinden indi ve Müeyyed'e itaat etti. Müeyyed cemaziyülâhir ayında (mayıs - haziran 1162) oradan İsferâyîn'e bir ordu sevk etti. İsferâyîn reisi Abdurrahman b. Muhammed b. Ali el-Hâc kaleye kapandı. Babası bütün Horasân'ın cömert ve güzel ahlâklı bir halefiydi. Abdurrahman kaleye kapanınca Müeyyed'in askerleri onu kuşatıp kaleden indirdiler, sonra da zincire vurup Şâziyâh'a götürerek orada hapsettiler. Başka bir rivayete göre, bu hâdise 558 yılı rebiyülâhir ayında (mart - nisan 1163) vuku bulmuştu.

Müeyyed aynı şekilde Kûhendiz-i Nîsâbûr'u da zapt etti. Böylece Müeyyed'in hâkimiyet alanı Nîsâbûr çevresine münhasır kaldı ve eski hâline döndü, ancak halkı Şâziyâh'a gitti ve eski şehir harap oldu.

Müeyyed, Havâf'a da bir ordu gönderdi. Burada Emîr Erkuş adlı bir emirle biraz asker vardı. Erkuş o bölgedeki boğazlarda ve dağlar arasına asker yerleştirip pusuya yatırdı, kendisi de Müeyyed'in askerlerine doğru ilerleyip onlarla savaşa girdi. Tam bu sırada pusudaki birlikleri çıktı. Çok sayıda askeri öldürüldü, geri kalanlar Nîsâbûr'da bulunan Müeyyed'in yanına döndüler.

Müeyyed Bûşenc-i Herât'a da bir askerî birlik sevk etti. Burası Gûr hükümdarı Melik Muhammed b. el-Hüseyn'in hâkimiyetindeydi. Askerler Bûşenci muhasara ettiler. Muhasara şiddetlendi, savaş ve hücumlar devam etti; bunun üzerine Melik Muhamed el-Gûrî Bûşenc'i müdafaa için bir ordu gönderdi. Bu ordu Herât'a varınca şehri muhasara etmekte olan askerler oradan ayrıldılar ve muhasaradan vaz geçip geri döndüler. Böylece o bölge tamamen Gûrluların eline geçti.

İbn Merdeniş'in Gırnata'yı Abdülmü'min'den Alması ve Şehrin Tekrar Onun Eline Geçmesi

Endülüs'te Abdülmü'min'in elindeki Gırnata ahalisi bu sene İbn Merdeniş'in damadı Emîr İbrâhim b. Hemşük'e haber gönderip şehri kendisine teslim edeceklerini söyleyerek yanlarına gelmesini istediler. Emîr İbrâhim de Muvahhidlere katılıp Abdülmü'min'e itaat etmiş ve onun adamları arasına girmişti. Abdülmü'min'i İbn Merdeniş üzerine yürümeğe tahrik edenlerdendi. Bu davet üzerine Abdülmü'min'den ayrıldı ve İbn Merdeniş'in yanına döndü. Gırnata halkının temsilcileri gelince onlarla beraber Gırnata'ya gitti. Gırnata'ya girdiğinde Abdülmü'min'in adamlarından bir tâife de oradaydı. Bunlar hemen Gırnata Kalesi'ne kapandılar. Bu haber Malaka şehrinde bulunan Ebû Saîd Osman b. Abdülmü'min'e ulaşınca yanındaki askerlerini toplayıp Gırnata'da bulunan adamlarına yardım etmek için oraya müteveccihen hareket etti. İbrâhim b. Hemşük bunu duyunca o da İbn Merdeniş'ten yardım istedi. İbn Merdeniş Endülüs'ün doğusuna hâkimdi. İbrâhim'e hemen kendi yardımcı kuvetlerinden ve maiyyetindeki Frank askerlerinden oluşan iki bin kişilik bir süvari birliği gönderdi. Bunlar Gırnata dışında toplandılar. Bu yardımcı birliklerle Abdülmü'min'in Gırnata'daki adamları Ebû Saîd oraya ulaşmadan savaşa tutuştular. Savaş şidetlendi ve Abdülmü'min'in askerleri mağlûp oldu. Ebû Saîd gelince onunla da aynı şekilde savaştılar. Adamlarından çoğu bozuldu, ancak meşhur süvariler, ileri gelen zevat ve yiğit piyadelerden oluşan bir taife Ebû Saîd ile birlikte savaşı sürdürdüler. Bunlar son ferdi öldürülünceye kadar direndiler. Nihayet Ebû Saîd de mağlûp olup Malaka'ya gitti.

Selâ şehrine gitmiş olan Abdülmü'min bu haberi duyunca, derhal oğlu Ebû Ya'kûb Yûsuf'u yirmi bin savaşcıyla onların üzerine gönderdi. Ordunun başında İbn Hemşük'e yardım etmek üzere bizzat sefere çıktı. Gırnata'da da çok sayıda insan onlara iltihak etti. İbn Merdeniş eş-Şerîa dışında karargâh kurdu. İbn Hemşük'e yardım maksadıyla gönderilen ve daha önce gelmiş olan kuvvetler de el-Kal'atu'l-Hamrâ dışında konakla-

mışlardı. Bunların sayıları iki bin süvariydi. İbn Hemşük ise maiyyetiyle el-Kal'atü'l-hamrâ'nın içinde konaklamıştı. Abdülmü'min'in askerleri Gırnata'ya yakın bir dağa vardılar. Dağın eteğinde bir kaç gün kaldılar ve sonra dört bin kişilik birliği çıkardılar. el-Kal'atu'l-hamrâ'da bulunan askerlerin üzerine bir gece baskın düzenleyip her taraftan saldırıya geçtiler. Askerler atlarına dahi binemediler ve hepsi öldürüldüler.

Abdülmü'min'in bütün ordusu harekete geçip Gırnata dışında konakladı. İbn Merdeniş ve İbn Hemşük onlara karşı koyacak durumda olmadıklarını anlayınca ikinci gece kaçıp ülkelerine gittiler. Muvahbidler senenin geri kalan aylarında Gırnata'yı istilâ ettiler. Abdülmü'min de Selâ şehrinden Merâkeş'e döndü.

Nûreddin'in Hârim'i Muhasarası

Suriye hâkimi Nûreddin Mahmûd bu sene askerlerini Haleb'de topladıktan sonra Hârim Kalesi üzerine yürüdü. Haleb'in batısında yer alan bu kale Haçlılar'ın elindeydi Nûreddin Hârim'i muhasara edip büyük bir gayretle savaşa koyuldu, fakat kale müstahkem olduğu için teslim almadı, ayrıca içerde çok sayıda yiğit şövalyeler, piyadeler ve cesûr kişiler vardı. Kale bu sebeple de direndi. Haçlılar bunu duyunca muhtelif yerlerden piyade ve süvari kuvvetlerini toplayıp hazırlıklarını tamamladıktan sonra Nûreddin'i oradan uzaklaştırmak için ona doğru yola çıktılar. Nûreddin'e yaklaşınca Nûreddin onları savaşa davet etti, fakat Haçlılar kabul etmediler, ona elçiler gönderip onunla iyi geçinmek istediklerini belirttiler. Nûreddin de kaleyi alamayacağını ve Haçlılar'ın da savaşa çıkmak istemediğini anlayınca ülkesine geri döndü.

Bu seferde Nûreddin'in yanında Müeyyidüddevle Üsâme b. Mürşid b. Munkız el-Kinânî de vardı. Çok cesûr bir zat idi. Haleb'e dönünce Şeyzer Mescidine girdi. Geçen yıl da hacca giderken girmişti. Bu defa mescide girince mescidin duvarına şunları yazdı:

«Ey Mevlâm! Sana binlerce hamdü senâlar olsun! Üzerimde sayısız lütuf ve nimetlerin var. Bunların şükrünü eda etmem imkânsız.

Bu sene bu mescide gazâdan dönerken sevaptan bol bol nasip almış olarak geldim.

Geçen sene de buradan Beytullah'ı ve Hacer-i esved'i ziyaret için ayrılmıştım. Hac farizasını edâ ettim ve gençlik yıllarında işlediğim günahların ağırlıklarını üzerimden attım.»

Halifenin el-Mâhikî Kalesi'ni Alması

Halife el-Müstencid Billâh bu sene recep ayında (haziran - temmuz 1162) el-Mâhikî Kalesi'ni zapt etti.

Sebebi şudur:

Kalenin hâkimi Sungur el-Hemedânî burayı memlûklerinden birine teslim ederek Hemedân'a gitti. Bu memlûk kalenin çevresindeki Türkmenlere ve Kürtlere mukavemet edemedi, bu yüzden ona burayı Halife'ye satması tavsiye edildi. Halife ile yazışmalar yapıldı ve sonunda on beş bin dinar, silâh ve diğer eşyalarla bir kaç köy karşılığında kalenin Halife'ye satılması hususunda anlaşma sağlandı. Memlûk kaleyi teslim edip kararlaştırılan şeyleri teslim aldı, kendisi de Bağdâd'da kaldı. Bu kale Halife el-Muktedir Billâh devrinden beri Türkmenler ve Kürtlerin elindeydi.

Müslümanlarla Gürcüler Arasındaki Savaş

Gürcüler bu sene şaban ayında (temmuz - ağustos 1162) sayıları otuz bini bulan büyük bir ordu topladılar ve İslâm ülkelerine girdiler. Âzerbaycân'a bağlı Dovin üzerine yürüdüler, şehri zapt ve yağma ettiler. Dovin ve köylerinde on bin kişiyi öldürdüler, kadınları ve pek çok kişiyi esir aldılar. Kadınları soyup çırılçıplak ve yalın ayak vaziyette götürdüler, bu arada cami ve mescitleri yaktılar. Gürcüler kendi ülkelerine gidince Gürcü kadınları dahi Müslüman kadınlara yapılanları yadırgadılar ve: «Müslümanları, sizin onların kadınlarına yaptığınız şeylerin aynısını bize yapmağa mecbur ettiniz.» dediler ve Müslüman kadınları giydirdiler.

Âzerbaycân, el-Cibâl ve Isfahân hâkimi olan İldeniz bunu duyunca hemen asker topladı, Ahlat hâkimi Şâh-ı Ermen b. Sökmen el-Kutbî, Merâğa ve diğer bazı yerlerin hâkimi İbn Aksungur da İldeniz'e katıldı, böylece elli bin mücahidi aşkın büyük bir ordu toplandı. Doğruca Gürcü topraklarına yürüdüler. Safer 558 (ocak - şubat 1163)'de Gürcü ülkesini yağma edip kadın erkek ve çocuklarını esir aldılar. Gürcüler Müslümanlar'ın karşısına çıkıp çok çetin bir savaşa tutuştular. Her iki taraf da sabırla savaşı sürdürdü. Aralarında savaş bir aydan fzl sürdü, sonunda Müslümanlar muzaffer, Gürcüler ise mağlûp oldu. Çok sayıda Gürcü öldürüldü ve bir o kadarı da esir alındı.

Bu bozgunun sebebi şu idi:

Gürcülerden biri İldeniz'in yanına gelip huzurunda Müslüman olmuş ve ona: «Bana asker ver, bildiğim bir yolu takip ederek Gürcüler hiç farkında olmadan arkadan üzerlerine saldırayım.» demişti. İldeniz teminat

aldı ve onunla beraber bir askerî birlik gönderdi. Gürcülerin yanına varacağı günü de tespit edip sözleştiler. O gün Müslümanlar Gürcülerle savaşa girdiler. Tam savaşta oldukları sırada Müslüman olan o Gürcü de İldeniz'in askerleriyle oraya varıp tekbir sesleriyle arkadan Gürcülere saldırdı, bunun üzerine Gürcüler mağlûp oldular, pek çok kişi öldürüldü ve esir alındı. Müslümanlar sayılamayacak kadar çok mallarını ele geçirdiler Gürcüler sayıca fazlalıklarına güvenerek zaferden emindiler, fakat Allah onların umutlarını boşa çıkardı. Müslümanlar onları takip edip üç gün, üç gece boyunca öldürmeğe ve esir almağa devam ettiler. Nihayet galip ve muzaffer olarak döndüler.

Çeşitli Olaylar

Hacılar bu sene Minâ'ya vardılar. Pek çok kişi Mekke'ye girip tavaf ve sa'y edemediği için hac farizalarını tamamlayamadı, Kurban bayramı günü Mekke'ye girip tavaf ve sa'y edenler haclarını tamamladılar, o günden sonraya kalanlar ise Mekke emîriyle Hac emîri arasında çıkan olaylar yüzünden Mekke'ye sokulmadılar.

Bu olayların sebebi de şu idi:

Mekkeli bir grup Minâ'daki hacılar arasında fesat çıkarmış, bunun üzerine Hac emîrinin adamlarından bir topluluk onların üzerine yürüyüp bir grubu öldürmüştü. Kurtulanlar Mekke'ye dönüp çok sayıda adam toplayıp hacıların develerini yağma ettiler, yaklaşık bin deve aldılar; bunun üzerine Hac emîri bu olayı askerlerine duyurdu, askerler de silâhlarını alıp onların üzerine yürüdüler. Aralarında çıkan savaşta çok sayıda insan öldürüldü, çok sayıda hacı ve Mekkeli'nin malları yağma edildi. Hac emîri geri dönüp Mekke'ye girmedi, ez-Zâhir'de bir günden başka oturmadı. Pek çok kişi develerin azlığından dolayı yaya olarak gittiler ve meşakkatlerle karşılaştılar.

Bu sene hac edenler arasında babaannemiz de vardı. Tavaf ve sa'y edememişti. Şeyh İmâm Ebû'l-Kâsım b. el-Bereri'den onun bu durumu sorulunca: «Geri kalan hac menâsikine ihramlı olarak devam eder, isterse fidye verir ve gelecek sene gelmek şartıyla ihramdan çıkıp Mekke'ye döner, tavâf ve sa'y eder, böylece birinci haccı tamamlanmış olur. Sonra ikinci defa ihrama girer, Arafat'a döner, vakfesini tamamlar, şeytan taşlar, tavaf ve sa'y eder, böylece de ikinci haccını edâ etmiş olur.» dedi. Bunun üzerine babaannemiz ertesi yıla kadar ihramlı olarak kaldı, hacc edip onun dediklerini yaptı, böylece hem birinci, hem de ikinci haccını tamamlamış oldu.

Bu sene nisan ayı sonunda Horasân'a çok fazla miktarda dolu yağdı. Daha çok Cüveyn, Nişâbûr ve civarına düştü, ekinleri mahvetti. Bunun ardından çok fazla yağmur yağdı ve on gün sürdü.

Bu sene cemâziyülâhir ayında (mayıs - haziran 1162) Bağdâd'da yangın çıktı. Sûku't-tuyûriyyîn ile karşısında Sûku's-sufrî'l-cedîd'e kadar uzanan evler, Rahbe'deki han, hububat satan dükkanlar vs. yandı.

İsmâîlîlerin lideri ve Alamut hâkimi Hasan-ı Sabbâh'ın adamlarından el-Kiyâ bu sene öldü. Yerine oğlu geçti ve tevbe etti. Oğlu ve yanındaki zevât yeniden namaza ve ramazan orucuna başladılar. Kazvin'e elçi gönderip kendilerine namaz kıldırmak ve İslâmın emir ve yasaklarını öğretmek üzere adam gönderilmesini istediler, onlar da gönderdiler.

Şerefeddin Yusuf ed-Dımaşkî bu sene recep ayında (haziran - temmuz 1162) Bağdâd'daki Nizâmiye Medresesi'nde ders verdi.

Hanefî fakîhi Şücâ da bu sene Bağdâd'da öldü. Ebû Hanife'nin medresesinde müderris idi. Zilkade ayında öldü.

Vaiz Sadaka b. Vezir de bu sene öldü.

Şeyh Adiy b. Müsâfir ez-Zâhid de bu sene öldü. Musul'a bağlı Hakkâri'de ikamet ederdi. Aslen Suriye'deki Baalbekk şehrindendi, sonra Musul'a gitti, yöredeki köylerde ve dağlarda yaşayan halk da ona tabi olup itaat arz etti. Onun hakkında hüsnüzanda bulundular. Gerçekten meşhur bir zat idi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ (M. 1162 - 1163) YILI OLAYLARI

Şâver'in Mısır'da el-Âdıd'a Vezir Olması, Sonra da ed-Dırgâm'ın Onun Yerine Geçmesi

Şâver bu sene safer ayında (ocak - şubat 1163) Mısır Fâtımî halifesi el-Âdıd Lidinillâh el-Alevî'ye vezir oldu. Şâver'in ilk zamanları ve vezir olması şöyledir:

Şâver, Sâlih b. Ruzzîk'in hizmetinde bulunduğu sırada ona intisap etti, Sâlih de ona ilgi gösterip Yukarı Mısır (es-Saîd)a vali tayin etti. Bu vezirlikten sonraki en büyük mevki idi. Şâver Yukarı Mısır'daki valiliği sırasında büyük bir kabiliyete ve atılganlığa sahip olduğunu gösterdi. Bu yüzden halkı, Araplar ve diğer kavimlere mesup kumandanları kendi tarafına çekti. Onun bu durumu Sâlih'in ağrına gitti, fakat görevden uzaklaştırması da mümkün olmadı. Kendine itaatsizlik etmesin diye onun valiliğinin devam etmesini istedi. Sâlih yaralanınca oğlu Âdil'e yaptığı vasiyetleri arasında: «Sakın ola Şâver'e karşı cephe almayasın. Ben senden daha kuvetliydim, onu vali tayin ettiğime de pişmandım, fakat onu görevden alamadım. Onu olduğu gibi bırakınız, aksi hâlde hoşunuza gitmeyecek işler yapabilir.» demişti.

Sâlih aldığı yaranın tesiriyle ölünce yerine oğlu Âdil vezir oldu. Adamları onu Şâver'i görevden almağa ve yerine başkasını tayin etmeğe teşvik ettiler, onu yerinde bırakırsa kendisi için tehlikeli olacağını söyleyip korkuttular; bunun üzerine Âdil de onu görevden aldığını bildirdi. Şâver derhal büyük bir halk kitlesini toplayıp onlarla Kahire'ye yürüdü. Âdil b. Sâlih kaçtı, fakat yakalanarak öldürüldü. Âdil ve babasının vezirlik müddetleri dokuz sene, bir ay ve bir kaç gündü. Daha sonra Şâver vezir oldu ve «Emîru'l-cüyûş» lakabını aldı. Ruzzik oğullarına ait malları, emânetleri ve zahireleri ele geçirdi. Aynı şekilde Şâver'in iki oğlu Tayy ve el-Kâmil de pek çok mal aldılar. Bir çok eşya şuraya buraya dağıldı,

çoğu da inkâr edildi; fakat daha sonra devlet idaresi Mısırlılar ve Şâver' den Türklerin eline geçince bunların hepsi ortaya çıktı.

Bilâhere ed-Dırgâm çok sayıda adamı topladı ve ramazan ayında (ağustos - eylül 1163) vezaret meselesinde Şâver ile mücadeleye girdi. Durumu güçlendi ve Şâver onun karşısında tutunamayarak Suriye'ye kaçtı, (İnşaallah bunları 559 yılı olayları arasında anlatacağız.) Dirgâm da vezir oldu.

Bu sene üç kişi vezir olmuştu. el-Âdil b. Ruzzik, Şâver ve Dırgâm. Dırgâm vezaret makamına yerleşince ülkede karışıklık çıkmasın ve çekişme olmasın diye çok sayıda Mısırlı emîri öldürdü. Bu yüzden devlet zayıfladı ve nihayet ülke ellerinden çıktı.

Abdülmü'min'in Ölümü ve Oğlu Yûsuf'un Hükümdar Olması

Mağrib, İfrîkiyye ve Endülüs'e hâkim olan Abdülmü'min b. Ali bu sene 20 cemaziyülâhir(26 Mayıs 1163) günü öldü. Merâkeş'den Selâ şehrine gitmiş ve orada hastalanarak ölmüştü.

Ölümü yaklaşınca Muvahhidlerin ileri gelen adamlarını topladı ve: «Oğlum Muhammed'i denedim, onun bu işi yapamayacağını anladım. Diğer oğlum Yûsuf bu işe uygun ve daha lâyıktır.» dedi, bunun üzerine Yûsuf'u öne geçirdiler, Abdülmü'min de onlara Yûsuf'u vasiyyet etti. Muvahhidlerin ileri gelenleri Yûsuf'a bey'at edip Emîru'l-Mü'minîn ünvânını verdiler ve Abdülmü'min'in ölümünü gizlediler. Cenazeyi bir sedye içine koyarak âdetâ bir hasta şeklinde Merâkeş'e götürdüler.

Oğlu Ebû Hafs bu müddet içinde babasının hâcibi olarak görev yapmıştı. Kardeşinin hükümdarlığı devrinde de yine hâcib olarak çalıştı. Ebû Hafs dışarı çıkıp ahaliye: «Emîru'l-Mü'minin şunu şunu emretti.» derdi. Yûsuf ülkenin her tarafında kendisine bey'at edilinceye kadar babasının tahtında oturdu. Bütün şartlar tamamlanıp işler sağlama bağlanınca babası Abdülmü'min öldüğünü ilân etti.

Abdülmü'min'in hükümdarlık müddeti otuz üç yıl ve bir kaç aydı. Akıllı, ileri görüşlü, sağ duyulu iyi bir devlet adamı ve idareciydi. Çok mal bağışlardı, eli açıktı. Ancak küçük suçlardan dolayı pek çok Müslümanın kanını dökmüştür.

Din meselesine büyük önem verir ve dinin kuvvetlenmesi için çalışırdı. Ülkesinin her tarafında halkı namaza zorlar, namaz vaktinde namaz kılmayan birini görürse öldürürdü. Mağrib'de halkı fürû'da Mâlikî mez-

hebinde, usûlde ise Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin mezhebinde topladı. Meclisi ilim ve din adamlarıyla dolup taşardı. Onlara danışır, onlarla sohbet eder ve onlar lehinde konuşurdu.

Müeyyed'in Kûmis Yöresini Zaptı ve Horasân'da Arslan Adına Hutbe Okunması

Nîsâbûr hâkimi Müeyyed Ay-aba bu sene Kûmis bölgesine gitti, Bistâm ve Damgân'ı zapt etti. Kûmis'te memlûkü Tunkuz'u nâib bıraktı. Tunkuz Bistâm şehrinde otururdu. Tunkuz ile Şâh-ı Mâzenderân arasında bazı ihtilâflar oldu ve savaşa yol açtı. Her biri askerlerini topladı ve bu yılın zilhicce ayı başlarında (31 ekim - 9 kasım 1163) karşılaşıp savaşa tutuştular. Mâzenderân askerleri mağlûp oldu, ellerindeki alet ve eşyaları alındı, büyük bir taife de öldürüldü.

Müeyyed, Kûmis bölgesine hâkim olunca Sultan Arslan b. Tuğrul b. Muhammed b. Melikşâh ona değerli hil'atler, açılmamış dürülü sancaklar ve büyük hediyeler gönderip bütün Horasân beldelerini hâkimiyeti altına alıp idare etmesini ve kendi adına hutbe okutmasını emretti. Müeyyed de hil'atleri giyip elindeki bütün beldelerde Arslan adına hutbe okuttu.

Buna Atabeg Şemseddin İldeniz sebep olmuştur, çünkü Arslan'ın ülkesinde hükümran olan, sözü geçen o idi. Arslan'ın sadece adı vardı. el-Müeyyed'in öldürüldüğü zaman anlattığımız gibi, Müeyyed ile İldeniz arasında dostluk ve sevgi vardı. Müeyyed Sultan Arslan'a itaat arz edip ülkesinde; yani Kûmis, Nîsâbûr, Tûs, Nîsâbûr'a bağlı bütün yerlerde ve Nesâ'dan Tabes Kilâkî'ye kadar uzanan bütün beldelerde onun adına hutbe okuttu. Sultan Arslan'dan sonra da kendi adına hutbe okuturdu. Cürcân ve Dihistân'da ise hutbe Harezmşâh İl-Arslan b. Atsız, ondan sonra da Emîr Aytak adına okunuyordu. Merv, Belh, Herât ve Serahs ise Oğuzların elindeydi ve hutbe onlara aitti, ancak Herât Emîr Aytekin'in hakimiyetindeydi. Aytekin Oğuzlarla barış halindeydi. Oğuzlar Sultan Sencer adına hutbe okutuyor ve: «Allahım! Bahtiyar ve mübarek Sultan Sencer'i Müslümanlara bağışla.» diyorlardı. Sencer'den sonra da o yörede hâkim olan emîr adına hutbe okuturlardı.

Oğuzların Gûr Hükümdarını Öldürmeleri

Gûr hükümdarı Seyfeddin Muhammed b. el-Hüseyn bu sene recep ayında (haziran - temmuz 1163) Oğuzlar tarafından öldürüldü.

Sebebi şudur:

Gûr hükümdarı Seyfeddin çok sayıda asker topladı, Belh'te bulunan Oğuzlarla hesaplaşmak için Gûr dağlarından yola çıktı. Oğuzlar da toplanıp ona karşı harekete geçtiler. Bir ara Gûr hükümdarı sadece yakın adamlarıyla ağırlıklarını ve maiyyetini almadan karargâhından ayrıldı; Oğuz beyleri bunu duyunca hemen harekete geçtiler, hükümdar karargâhına dönmeden önce onu elegeçirmek için süratle yola koyuldular ve Gûr hükümdarına hücum ettiler. Gûr hükümdarı onlarla halkın şahit olduğu en şiddetli çarpışmaya girdi, fakat yanındaki bir kaç kişiyle beraber öldürüldü. Adamlarının bir kısmı esir alındı, bir grup da kaçtı ve karargâhlarına varıp derhal bozgun hâlinde ülkelerine döndüler; öyle ki baba oğluyla, kardeş kardeşle ilgilenmiyordu. Yanlarındaki eşyalarını olduğu gibi bıraktılar, sadece kendi canlarını kurtardılar.

Gûr hükümdarı öldürüldüğünde yaklaşık yirmi yaşındaydı. Adaletli ve güzel ahlâklı bir hükümdardı. İşte onun adaletini ve zulmün akıbetinden ne kadar korktuğunu gösteren bir örnek:

Seyfeddin Herât halkını muhasara etmiş, askerler şehri zapt edince yağmalamak istemişlerdi; bunun üzerine şehrin girişine konaklayıp elbise ve malları getirtmiş, bunları bütün askerlerine dağıtmış ve: «Bu Müslümanların mallarını yağma etmesinden ve Allah Taâlâ'yı kızdırmanızdan sizin için daha hayırlıdır; çünkü mülk küfürle kaim olabilir ama zulümle asla kâim olmaz.» demişti.

Gûr hükümdarı öldürülünce Oğuzlar Belh ve Merv'e dönüp Gûrlu askerlerin çok miktarda malını ganimet aldılar; çünkü sahipleri onları bırakıp kaçmış ve kurtulmuşlardı.

Nûreddin Mahmûd'un Haçlılar Karşısında Mağlûp Olması

Nûreddin bu sene Hısnu'l-Ekrâd'ın aşağısında Haçlılara mağlûp oldu. Bu hâdise «el-Bakîa» diye meşhur olup sebebi şudur:

Nûreddin askerlerini toplayıp Haçlı hâkimiyetindeki topraklara girdi ve Hısnu'l-Ekrâd'ın altındaki el-Bakîa'da karargâh kurdu. Hem Hısnu'l-Ekrâd'ı muhasara etmek, hem de Trablus'a giderek orayı da muhasara etmek niyet ve azmindeydi. Bir gün öğle üzeri halk çadırlarında iken birdenbire Hısnu'l-Ekrâd'ın bulunduğu dağın arkasından çıkan Frankların haçlarıyla irkildiler. Haçlılar toplanıp Müslümanların saldırıdan emin oldukları gündüz vaktinde taarruza geçmeğe karar verdiler ve hemen yola çıktılar. Askerleri toplar toplamaz süratle yol aldılar. Müs-

lümanlar Haçlılar yaklaşıncaya kadar durumdan haberdar olamadılar. Daha sonra Haçlılara mâni olmak istedilerse de buna güçleri yetmedi. Nûreddin'e haber gönderip durumu bildirdiler. Haçlılar hep birden ve sür'atle geldikleri için Müslümanlar karşılarında tutunamadılar ve karargâhlarına geri döndüler. Haçlılar da onların peşindeydi. Birlikte Nûreddin'in karargâhına vardılar, Müslümanlar atlarına binip silâhlarını alamadılar. Haçlılar Müslümanların arasına dalıp pek çok kişiyi öldürdüler ve esir aldılar.

Müslümanlara karşı en sert ve kötü davranan şahıs Bizanslı Dukas idi. Dukas çok sayıda Rum ile ülkesinden yola çıkıp sahile gelmişti. Sevap kazanacaklarına inanarak savaşa girdiler ve hiç kimseyi sağ bırakmadılar. Doğruca Nûreddin'in karargâhına yürüdüler. Nûreddin atına binip canını kurtarmıştı. Acele ettiğinden atının ayaklarındaki bağı dahi çözmemişti. Kürt asıllı biri indi ve atın ayağındaki ipi kesti. Nûreddin kurtuldu, ama Kürt asıllı kişi öldürüldü. Nûreddin de onun evlâdına çok iyi baktı, onlar için vakıflar tesis etti.

Nûreddin Hıms yakınlarındaki Kades gölcüğü (Buhayratu Kades) kıyısında konakladı. Savaş alanı ile arasında dört fersah mesafe vardı. Askerlerden kurtulanlar da kendisine katıldı. Askerlerden biri ona: «Senin burada kalman doğru değil. Hırsları Haçlıları bize kadar gelmeye sevkedebilir, biz de bu vaziyette yakalanabiliriz.» dedi, bunun üzerine Nûreddin onu azarlayıp susturdu ve: «Eğer yanımda bin süvari olsun, hemen onlarla savaşırım ve onlara hiç itibar ve aldırış etmem. Allah'a yemin olsun ki, şahsım ve İslâm'ın intikamını almadıkça çardak altında gölgelenmeyeceğim.» dedi, sonra Haleb ve Dımaşk'a haber gönderip para, elbise, çadır, silâh ve at getirtti. Elbiselerin hepsini onlardan alınan şeylere karşılık olarak verdi, bunun üzerine askerler sanki hiç bozguna uğramamış gibi geri döndüler. Öldürülenlerin iktâlarını çocuklarına verdi.

Haçlılara gelince, onlar bu mağlûbiyeti müteakip kendilerine en yakın şehir olan Hıms'a gitmeğe karar vermişlerdi. Nûreddin'in kendileriyle Hıms arasındaki bir yere geldiğini duyunca: «Eğer o yanında bizi yenecek kadar kuvvete sahip olmasaydı böyle yapmazdı.» dediler.

Nûreddin'in adamlarından biri çok masraf edildiğini görünce: «Ülkende fakihlere, fakirlere, sûfîlere, kurrâlara ve diğer bazı zevâta tahsis ettiğin maaş ve sadakalar var. Böyle sıkıntılı bir zamanda onlardan istifade etsen çok iyi olur.» dedi. Nûreddin buna öfkelendi ve: «Ben zafere ancak onlar sayesinde ulaşacağıma inanıyorum. Size ancak aranızdaki zayıfların hürmetine rızık ve zafer veriliyor. Ben yatağımda uyurken hiç

şaşmayan oklarla benim uğrumda savaşan insanların maaşlarını kesip de ancak beni görünce bazan isabet eden, bazan etmeyen oklarla benim için savaşanlara nasıl veririm? Bu bahsettiğin insanların beytülmâlde hakları vardır, ben onların hakkını nasıl başkalarına verebilirim? Bu bana helal olur mu?» dedi.

Daha sonra Haçlılar Nûreddin'e müracaat edip barış talebinde bulundular. Nûreddin kabul etmeyince, onlar da Hısnu'l-Ekrâd'ın yanında muhafız kuvvetleri bırakıp ülkelerine döndüler.

Esedoğullarının Irak'tan Uzaklaştırılması

Halife el-Müstencid Billâh bu sene Hille'deki Esedoğullarının yaptıkları bozgunculuk ve fesat sebebiyle imhâ edilmelerini emretti. Halife onlara Sultan Muhammed Bağdâd'ı muhasara ederken yardım ettikleri için kin besliyordu, bu yüzden Yezden b. Kamâc'a onlarla savaşıp ülkeden uzaklaştırmasını emretti. Esedoğulları Batîha'nın her tarafına yayılmışlardı, onlara gücü yetmiyordu. Yezden Halife'nin emriyle onların üzerine yürüdü. Süvari ve piyade pek çok asker topladı. Basra'da bulunan el-Muntafık'ın reisi İbn Mâ'ruf'a da haber gönderdi, o da çok sayıda insanla geldi ve onları muhasara etti. Onların su almasına mani oldu ve bir süre sabırla onları bekledi; bunun üzerine Halife haber gönderip Yezden'i azarladı, onu âcizlikle ve Şiîlikte onlara uymakla itham etti. Yezden Şiî mezhebine girmişti, bunun üzerine İbn Ma'rûf ve Yezden onlarla savaşmak, onları sıkıştırmak ve su yollarını kapatmak hususunda daha fazla gayret gösterdiler. İşte o zaman Esedoğulları teslim olmak istediler, dört bin kişi öldürüldü, sonra da münâdiler vasıtasıyla: «Bundan sonra Hille'de kalan olursa kanı helâldir.» diye ilanda bulunuldu. Esedoğullarının her biri bir tarafa dağıldı, Irak'ta onlardan tanınan hiç kimse kalmadı Batîha ve diğer yerleri İbn Ma'rûf'a teslim edildi.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Bağdâd'da Derb-i Ferâşâ Kapısı'ndan Boyacılar Caddesi'ne kadar uzanan sahanın her iki tarafında yangın çıktı.

Halifelik divanında inşâ kâtibi olan ve «İbnü'l-Enbârî» diye tanınan Sedîdüddevle Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülkerim b. İbrâhim b. Abdülkerim bu sene recep ayında öldü. Faziletli ve edip bir zat idi. Halife ve sultanların nezdinde çok itibarı vardı. 530 (1135-1136) yılından bu âna kadar halifelik divânında hizmet etti. 90 yaşına yaklaşmıştı.

Meşhur şairlerden Hibetullah b. el-Fazl b. Abdülaziz b. Muhammed Ebû'l-Kâsım bu sene Ramazan ayında öldü. Hicviyeleri çoktu.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ELLİ DOKUZUNCU (M. 1163 - 1164) YILI OLAYLARI

Şirkûh ile Nûreddin'in Askerlerinin Mısır Diyarına Gidip Geri Dönmeleri

Nûreddin Mahmûd b. Zengî bu sene cemaziyülevvel ayında (mart - nisan 1164) Mısır'a büyük bir ordu sevk etti, ordunun başına da Emîr Esedüddin Şirkûh b. Şâzî'yi getirdi. Şirkûh, Nûreddin'in ordu kumandanı, devletinin en büyük ve en cesur emîriydi. Onun Nûreddin ile münasebet tesis etmesinin ve onun nezdindeki şeref ve itibarının artmasının sebeplerini inşaallah 564 (1168-1169) yılı vukuatı arasında anlatacağız.

Nûreddin'in bu orduyu göndermesinin sebebi şu idi:

Mısır Fâtımî halifesi el-Âdıd Lidinillâh'ın veziri Şâver vezirlik hususunda Dırgâm ile mücadele etmek zorunda kaldı ve Dırgâm'ın galibiyeti üzerine de Suriye'ye kaçıp Nûreddin'e sığındı. Nûreddin ona güzel bir konak tahsis edip lütuf ve ihsanda bulundu ve çok iyi davrandı. Şâver bu sene rebiyülevvel ayında (ocak - şubat 1164) Nûreddin'in yanına vardı, vezâret makamına geri dönmesi için kendisiyle Mısır'a asker sevk etmesini istedi. Askerlerin iktâları verildikten sonra Mısır'ın geri kalan gelirinin üçte biri Nûreddin'e ait olacaktı. Şirkûh askerleriyle Mısır'da ikamet edecek ve Nûreddin'in istek ve direktiflerine göre hareket edecekti. Nûreddin bu hususta adımını bir ileri, bir geri atıyordu. Bazan da Şâver'in kendi kapısına gelmesini, hakimiyet sahasını genişletmeyi ve Haçlılara karşı güçlenmeyi düşünerek harekete geçmek istiyor, bazan da yolun tehlikesi buna mani oluyordu; çünkü Haçlılar yolda bekliyordu. Ayrıca Şâver'in vezaret makamına yerleştikten sonra vaadinde durmaması da muhtemeldi. İşte bütün bunlar onu korkutuyordu.

Sonunda asker sevk etme azmi ağır bastı. Derhal ordunun hazırlanmasını ve eksiklerinin giderilmesini emretti. Bu konuda Nûreddin'in muhatabı Esedüddin Şirkûh idi. Şirkûh cesur ve yiğit bir insandı, hiç bir şey-

den korkmazdı. Hemen hazırlıklarını tamamladı ve Şâver'i de yanlarına alıp 559 yılı cemaziyülevvel ayında (mart - nisan 1164) sefere çıktılar. Nûreddin, Şirkûh'a Şaver'i makamına iade etmesini ve vezaret hususunda onunla mücadeleye girenlerden de intikam almasını emretti.

Öte yandan Nûreddin de askerleriyle beraber Haçlıların Esedüddin ve yanındaki askerler Bilbis şehrine vardılar. Dırgâm'ın kardeşi Nâsıruddin Mısır askerleriyle onların karşısına çıktı, fakat mağlûp olup bozgun vaziyette Kâhire'ye döndü.

Esedüddîn cemâziyülâhir ayı sonlarında (15 - 24 Mayıs 1164) Kâhire önlerinde karargâh kurdu, Dırgâm da cemaziyülâhirin son günü (24 Mayıs 1164) Kâhire'den ayrıldı ve Seyyide Nefîse'nin türbesi civarında öldürüldü. Cesedi iki gün o vaziyette kaldı, sonra el-Karâfe'ye götürüldü ve orada gömüldü. Kardeşi Fârisü'l-Müslimîn de öldürüldü. Recep ayının birinci günü (25 Mayıs 1164) Şâver'e vezaret hil'ati giydirildi, vezaret makamına iade edildi, o da makamına iyice yerleşti. Esedüddin Kâhire dışında ikamet etti, ancak Şâver ona hainlik edip verdiği sözde durmadı, Mısır'dan Nûreddin'e göndermeğe söz verdiği şeylerden vaz geçti. Aynı şekilde Esedüddîn'e verdiği sözde de durmadı. Nûreddin, Şâver'e elçi gönderip Suriye'ye dönmesini istediyse de Şâver red cevabı verdi. Nûreddin aralarında kararlaştırdıkları şartları yerine getirmesini isteyince Şâver bunu da kabul etmedi. Nûreddin bu durumu görünce nâiblerini gönderip Bilbis şehrini teslim aldı ve Mısır'ın doğusundaki yerlere hâkim oldu; bunun üzerine Şâver Haçlılara haber gönderip yardım istedi ve Nûreddin'in Mısır'ı ele geçirebileceğini söyleyerek onları korkuttu.

Haçlılar, eğer Nûreddin Mısır'a da hâkim olursa artık mahvolacaklarına kesin gözüyle bakıyorlardı. Şâver onlara haber gönderip Esedüddin'i Mısır'dan uzaklaştırması için kendisine yardımcı olmalarını isteyince hiç hesap etmedikleri bir rahatlıkla karşılaşıp sevindiler. Şâver'in davetine icâbet etmek ve ona yardımcı olmak için acele ettiler, Mısır topraklarını ele geçirme sevdâsına ve hırsına kapıldılar. Şâver Haçlıların yardıma gelmeleri için onlara bol miktarda para ve malzeme göndermişti. Haçlılar hazırlıklarını ikmal edip yola çıktılar. Nûreddin bunu haber alınca onların hareketine mani olmak maksadıyla askerleriyle beraber Haçlıların elindeki yerlere bir sefer düzenledi. Fakat Haçlılar Esedüddin Mısır'a hâkim olursa burada kalmalarının daha zor ve tehlikeli olduğunu bildikleri için şehirlerini müdafaa için muhâfız birlikleri bıraktıktan sonra Kudüs kralının emrinde geri kalan askerlerle Mısır'a hareket ettiler.

Çok sayıda haçlı Kudüs'ü ziyaret maksadıyla deniz yoluyla sahile varmıştı. Sahildeki Haçlılar onlardan yardım istediler, onlar da yardım ettiler ve bir kısmı onlarla birlikte sefere katıldı, bir kısmı da beldelerini

muhafaza niyetiyle orada kaldı. Haçlılar Mısır'a yaklaşınca Esedüddin Mısır'dan ayrılıp Bilbis'e giderek, askerleriyle orada ikamet etti ve Bilbis'i kendisi için gerektiğinde kapanacağı bir yer hâline getirdi. Mısır ve haçlı askerleri bir araya toplandı ve Esedüddin'i Bilbis'de muhasara altına aldılar. Muhasara üç ay devam etti. Esedüddin şehrin surları yüksek olmadığı hâlde oraya tutundu. Surların çevresinde hendek olmadığı gibi şehri himaye edecek duvar da yoktu. Sabah akşam onlarla savaşıyordu, bu yüzden Haçlılar hiç bir şey elde edemediler.

Onlar bu hâlde iken Haçlıların Hârim önünde Nûreddin'e mağlûp oldukları, Nûreddin'in Hârim'i ele geçirdiği ve Banyas'a yürüdüğü öğrenildi. İnşaallah bunları ileride anlatırız. Bu haber üzerine Haçlılar ne yapacaklarını şaşırdılar. Kendi ülkelerini müdafaa için geri dönmek istediler. Esedüddin'e müracaat edip barış talebinde bulundular ve Mısır'dan ayrılıp Suriye'ye dönmesini, elindeki yerleri de Mısırlılara teslim etmesini istediler. Esedüddin de kabul etti, çünkü Nûreddin'in Suriye'de Haçlılara yaptıklarından habersizdi. Zaten erzak ve zahiresi de azalmıştı, bu sebeple zilhicce ayında (ekim - kasım 1164) Bilbis'ten ayrıldı.

Esedüddin'i Bilbis'ten çıkarken gören bir zat bana şunları anlattı:

«Esedüddin önden adamlarını çıkardı, kendisi de arkada kaldı. Elinde büyük bir balta vardı ve artçıları (sâka) himaye ediyordu. Haçlılar ve Müslümanlar da ona bakıyorlardı. Bu sırada deniz yoluyla gelen Haçlılardan bir yabancı Esedüddin'in yanına gelip: "Bu Mısırlıların ve Haçlıların sana hâinlik etmelerinden korkmuyor musun? Bakşana seni ve adamlarını çepeçevre kuşatmışlar, saldırırlarsa sizden hiç kimse sağ kalmaz." dedi; bunun üzerine Şîrkûh: "Ah keşke yapsalar da benim onlara ne yapacağımı bir görseh? Vallahi hepsini kılıçtan geçiririm. Onlardan bir kaç kişiyi öldürmeden bizden hiç bir kişi ölmez. İşte o zaman el-Meliku'l-Âdil Nûreddin onların üzerine yürür. Zaten güçleri kalmamış, yiğit adamları da ölmüştür, böylece biz de onların ülkesine sahip olur ve sağ kalanları öldürürüz. Vallahi eğer bunlar beni dinleseydi ben daha ilk günden size saldırırdım, fakat bunlar istemediler." dedi.

Haçlı istavroz çıkarıp: "Doğrusu biz bu bölgedeki Haçlıların senden mübâlağa ile bahsetmelerine, vasıflarını sayıp dökmelerine ve senden korkmalarına çok şaşar, hayret ederdik; fakat şimdi anladım ki, onlara haksızlık etmişiz." dedi ve geri gitti.»

Şîrkûh da Suriye'ye hareket etti ve salimen oraya vardı. Haçlılar kendisini ele geçirmek veya ona karşı bir zafer kazanmak için yol üzerindeki dar bir geçide gözetleyiciler koydular, fakat Şîrkûh onların bir şeyler yaptıklarını anladı ve yolunu değiştirdi.

Haçlıların Hezimete Uğraması ve Hârim'in Fethi

Nûreddin Mahmûd b. Zengî bu sene ramazan ayında (temmuz - ağustos 1164) Hârim Kalesi'ni Haçlılar'ın elinden aldı.

Sebebi şudur:

Nûreddin, yukarıda zikretiğimiz gibi, Hısnu'l-Ekrâd'ın altındaki el-Bakî'a'dan mağlûp olarak dönünce askerlere, daha önce geçtiği gibi, para, silâh ve diğer araç gereçleri dağıttı; bunun üzerine askerler âdetâ hiç hezimete maruz kalmamışlar gibi yeniden cihat için hazırlanmağa ve Nûreddin'in intikamını almağa karar verdiler.

Bu hadise, yukarıda zikretiğimiz gibi, Haçlılar'ın Kudüs kralıyla birlikte Mısır'a gittikleri sırada vuku buldu. Nûreddin onları Mısır seferinden vaz geçirmek için onların ülkesine yürüdü, Musul ve el-Cezîre bölgesinin hâkimi olan kardeşi Kutbeddin Mevdûd'a Hısn Keyfâ hâkimi Fahreddin Kara Arslan'a, Mardin hâkimi Necmeddin Alpı'ya, çevredeki diğer hükümdarlara haber gönderip yardım istedi ve hemen askerlerini toplayıp yola çıktı. Askerlerinin başında ordu kumandanı Zeyneddin Ali vardı. Fahreddin'e gelince, bana anlatıldığına göre, yakın adamları ve nedimleri ona: «Neye karar verdin?» diye sordular, o da: «Gitmemeye,» dedi; «çünkü Nûreddin fazla namaz kılıp oruç tutmaktan elbiselerini eskitti. O halk ile beraber canını tehlikeye atıyor, hepsi bu fikri destekliyor.» dedi; fakat ertesi gün gazilere sefere hazırlanmalarını emretti, bunun üzerine yakın adamları: «Ne oldu da önceki fikrinden caydın? Biz dün senin yanından ayrıldığımızda şöyle düşünüyordun, şimdi ise tam tersini görüyoruz.» dediler. Fahreddin: «Nûreddin bana karşı öyle bir siyaset tuttu ki, eğer ona yardım etmeyecek olursam ülkemiz halkı bana itaattan ayrılır ve bu beldeleri benim elimden alırlar; çünkü Nûreddin ülkedeki zahidlere, âbidlere ve dünyadan el etek çekenlere mektuplar yazarak Müslümanların Haçlıların elinden neler çektiklerini, onların Müslümanları öldürdüklerini, esir aldıklarını anlattı. Onların dualarıyla kendine yardım etmelerini ve bütün Müslümanları cihâda teşvik etmelerini istedi. Bunların her biri oturmuş, yanlarındaki adamları ve taraftarlarıyla Nûreddin'in mektuplarını okuyup ağlıyor, beni lânetliyor ve bana beddua ediyorlar, sefere mutlaka katılmalıyım.» dedi ve sonra hazırlıklarını yapıp bizzat yola çıktı.

Necmeddin'e gelince, o asker gönderdi, askerler toplanınca da Nûreddin Hârim üzerine yürüdü. Kaleyi muhasara edip mancınıklarla taşa tuttu ve peşpeşe hücumlarda bulundu. Sahilde kalan Haçlılar da toplanıp olanca güçleriyle, kralları ve süvarileriyle, papazları ve rahipleriyle geldiler, her taraftan oraya koşuştular. Haçlı ordularının başında Antakya

prinkepsi Bohemund, Trablus ve civarının kontu, meşhur haçlı şövalyelerinden Joscelin'in oğlu ve Rumların büyük kumandanları olan bir dük vardı. Piyade ve süvari birliklerini toplamışlardı. Nûreddin Haçlılar yaklaşınca onlara kendini takip ettirmek ve böylece onlarla ülkelerinden uzakta savaşarak üstünlük sağlamak maksadıyla Hârim'den Ertâh'a gitti Haçlılar da onu takip ettiler ve Gammar önlerinde karargâh kurdular. Sonra da onunla karşılaşmaktan âciz olduklarını anladılar ve Hârim'e geri döndüler. Onlar geri dönünce Nûreddin de kahraman ve yiğit Müslümanlarla harp tekniğine uygun bir şekilde onları takip etti.

İki taraf birbirlerine yaklaşınca savaş nizamına girdiler. Haçlılar toptan Müslümanlar'ın sağ cenabına saldırdılar. O cenahta Haleb askerleri ve Hısn-Keyfâ hâkimi vardı. Müslümanlar mağlûp olup geri çekildiler, Haçlılar da onları takip ettiler. Rivayete göre, bu bozgun aslında önceden düşünülmüş ve kararlaştırılmış bir ric'at hareketiydi. Bu plan Haçlılar'ın onları takibi ve piyade birliklerinden uzaklaşmaları için yapılmıştı. Onlar uzaklaşınca orada kalan Müslümanlar kılıçlarla hücuma geçecek ve onları öldüreceklerdi. Süvariler dönünce sığınacak hiç bir yer bulamayacaklar, sonra mağlûp vaziyette ric'at eden Müslümanlar da izleri üzerine geri dönecekler ve böylece Haçlılar önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından Müslümanların saldırısına maruz kalacaktı. Hadise tıpkı planlandığı gibi oldu. Haçlılar ric'at halinde kaçan Müslümanları takib edince Zeyneddin Ali, Musul askerleriyle Haçlı piyadelerine saldırdı. Kimini esir alarak, kimini öldürerek imha etti. Süvarileri geri döndüler ve piyadelerine zarar gelmesinden korktukları için Müslümanları fazla takip etmediler. Mağlûp hâlde kaçmakta olan Müslümanlar da geri döndüler. Haçlılar savaş alanına varınca piyadelerinin öldürüldüğünü ve esir alındığını gördüler, hayretler içinde kaldılar. Onların helâk olduğunu, ortalıkta kaldıklarını ve her yandan Müslümanlar tarafından çevrildiğini görünce savaş kızıştı. Çok sayıda Haçlı öldürüldü, tam anlamıyla bozguna uğradılar. İşte o zaman Müslümanlar öldürmeyi bırakıp esir almağa başladılar. Pek çok kişiyi esir aldılar. Esirler arasında Antakya prinkepsiyle Trablus kontu da vardı. Trablus kontu bir Frank şeytanıydı ve Müslümanlara karşı koymakta onların en tehlikelisiydi. Ayrıca Rumların kumandanı olan bir dük ile Joscelin'in oğlu da esirler arasındaydı. Öldürülen Haçlıların sayısı on binden fazlaydı.

Müslümanlar Nûreddin'e Antakya'da şehri muhafaza ve müdafaa edecek bir kuvvet olmamasından istifadeyle Antakya'yı zapt etmesini tavsiye ettilerse de Nûreddin yapmadı: «Şehri zapt etmek kolay, fakat kale çok müstahkem olduğu için orayı almak zordur. Ayrıca şehri Bizans İmparatoru'na da teslim edebilirler, çünkü Antakya hâkimi imparatorun kardeşinin oğludur. Bohemund'a komşu olmak benim için Kostantiniyye

hükümdarıyla komşu olmaktan daha iyidir.» dedi. O yöredeki şehirlere seriyyeler göndererek yağma ettirdi. Askerler bu şehirlerin halkını esir alıp öldürdüler. Daha sonra Antakya prinkepsi Bohemund fidye-i nçcât olarak bol miktarda para vererek ve çok sayıda Müslüman esiri serbest bırakarak kendini kurtardı.

Nûreddin'in Banyas Kalesi'ni Haçlılardan Zapt Etmesi

Nûreddin Mahmûd bu sene zilhicce ayında (ekim - kasım 1164) Dımaşk yakınlarındaki Banyas kalesini fethetti. Kale 543 (1148 - 1149) yılından beri Haçlılar'ın elindeydi. Nûreddin Hârim'i fethedince, Musul ve Diyarbekir askerine ülkelerine dönüş izni verdi, kendisi de Taberiyye üzerine gideceğini söyledi, bunun üzerine geri kalan Haçlılar bütün gayretleriyle Taberiyye'yi muhafaza ve takviye etmeğe çalıştılar. Nûreddin de Banyas'da az sayıda muhafız kuvveti olduğunu bildiğinden oraya gitti ve kaleyi muhasara altına aldı. Kaleyi sıkıştırdı ve içerdekilerle savaştı. Askerleri arasında kardeşi Nusretüddin Emîr-i emîrân da vardı. Atılan bir ok bir gözünü çıkardı. Nûreddin onu bu hâlde görünce: «Eğer bundan dolayı ne kadar büyük bir sevap kazandığını bilseydim, hiç şüphesiz diğer gözünün de çıkarılmasını temenni ederdin.» dedi ve muhasarayı daha şiddetlendirdi. Bunu duyan Haçlılar hemen toplandılar. Onlar hazırlıklarını bitirmeden Nûreddin kaleyi fethetti; zira Haçlılar ileri gelen adamlarının Hârim'de öldürülmüş ve esir alınmış olmasından dolayı zayıf duruma düşmüşlerdi, bu sebeple Nûreddin kaleyi zapt etti, içine zahire, silâh, araç ve gereç doldurdu ve adam görevlendirdi. Taberiyye'ye bağlı yerleri Haçlılarla paylaştı. Haçlılar bunun dışındaki yerlerden de her yıl muayyen bir haraç ödemeyi kararlaştırdılar.

Hârim'in fethini ve Banyas'ın muhasara edildiğini duyan Mısır'daki Haçlılar Şîrkûh ile anlaşıp Banyas'ı kurtarmak için geri döndüler, fakat ancak kale fethedildikten sonra ulaştılar. Oradan Dımaşk'a döndüğü zaman Nûreddin'in elinde üzerine en güzel mücevherattan yakut yerleştirilmiş bir yüzük vardı. Büyüklüğü ve güzelliğinden dolayı «el-cebel (dağ)» adı verilen bu yüzük Banyas ormanları arasında elinden düştü. Orada ağaçlar çok sık ve dallar birbirine girmişti. Yüzüğünü kaybettiği yerden uzaklaşınca farkına vardı. Adamlarından bir kaçını yüzüğü aramak için geri gönderdi ve onlara hareketinden önce en son olarak bulunduğu yeri tarif ederek: «Zannederim orada düştü.» dedi. Adamları yüzüğü bulup geri döndüler. Suriyeli şairlerden biri —Sanırım İbn Münîr olacak— bir şiirinde gazâ dolayısıyla Nûreddin'i tebrik edip övüyor ve «cebel-i yâkut»tan da bahsediyordu.

Nûreddin Banyas'ı fethettiği zaman yanında Banyas'ı Haçlılara teslim eden Muîneddin Üner'in oğlu da vardı. Nûreddin ona: «Müslümanlar bu fetihten dolayı bir kere sevindiler, sen ise iki defa sevindin.» dedi; o da: «Nasıl yani?» diye sorunca Nûreddin: «Çünkü Allah Taâlâ bu gün babanı cehennem azabından kurtardı.» dedi.

Türklerin Gazne'yi Melikşâh'ın Elinden Almaları ve Melikşâh'ın Tekrar Gazne'ye Dönmesi

«Oğuzlar» adıyla bilinen Türkler bu sene Gazne toprakları üzerine yürüyüp yağma ve tahrip ettiler. Daha sonra Gazne Sultanı Melikşâh b. Husrevşâh el-Mahmûdî'nin bulunduğu Gazne şehrine ilerlediler. Melikşâh onlara karşı koyamayacağını anladı, şehri terk edip Lâhor'a gitti. Oğuzlar Gazne'yi zapt ettiler. İşlerini Zengî b. Ali b. Halife eş-Şeybânî adlı bir emîr yürütüyordu. Daha sonra Sultan Melikşâh asker toplayıp Gazne'ye geri döndü, Zengî de Gazne'den ayrıldı ve Melikşâh tekrar ülkesine dönüp 559 yılı cemaziyülâhir ayında (nisan - mayıs 1164) Gazne'ye girerek tahtına yerleşti.

Vezir Cemâleddin'in Ölümü ve Onun Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler

Musul hâkimi Kutbeddin'in veziri Cemaleddin Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Ebû Mansûr el-Isfahânî bu sene şaban ayında (haziran - temmuz 1164) tutuklu olarak öldü. 558 (1162 - 1163) yılında tevkif edilmiş ve yaklaşık bir yıl hapiste kalmıştı.

Hapishanede ona hizmet etmekle görevli «Ebû'l-Kâsım» adlı bir sûfî bana onunla ilgili olarak şunları anlattı:

«Cemâleddin hapishanede dâimâ ahiret hayatıyla ilgilenir, "Ben vezaret makamından kabre gitmekten dâima korkardım." derdi. Hastalandığında bir gün bana: "Ey Ebû'l-Kâsım! Eğer eve beyaz bir güvercin gelirse bana haber ver." dedi. Ben kendi kendime: "Galiba bu adam aklını şaşırdı." dedim. Ertesi gün hep o beyaz güvercini sordu. Bir de ne göreyim, benzerini hiç görmediğim beyaz bir güvercin yere düştü. Hemen: "Kuş geldi." dedim. Vezir bu söze sevindi ve: "Hak geldi." deyip ölüncéye kadar şehadet getirmeğe ve Allah Taâlâ'yı zikretmeğe başladı. Cemâleddin ölünce bu güvercin de uçtu gitti. O zaman anladım ki, o rüyâsında bu manada bir şey görmüştü.»

Musul'da Feth el-Kerâmî (Allah her ikisine de rahmet eylesin) nin yanına defnedildi. Yaklaşık bir yıl sonra Medine-i Münevvereye götürüldü ve Resullullah (S.a.v.)'ın kabrine (Ravza-i mutahhara) yakın bir yerde kendisi için yaptırdığı bir ribâtda defnedildi.

Cemâleddin Ebû'l-Kâsım'a: «Esedüddin Şîrküh ile aramızda bir sözleşme var; hangimiz daha önce ölürsek diğeri onu Medine'ye götürecek ve orada yaptırdığı türbeye defnedecek. Eğer ben erken ölürsem onun yanına git ve bu sözü hatırlat.» dedi Cemâleddin ölünce, Ebû'l-Kâsım bu hususu Şîrkûh'a anlatmak için gitti, bunun üzerine Şîrkûh ona: «Ne kadar istiyorsun?» diye sordu, Ebû'l-Kâsım da: «Onun cenazesini taşıyacak bir deveyle beni ve azığımı götürecek bir devenin ücretini istiyorum.» dedi. Şîrkûh bu söze öfkelendi ve: «Cemâleddin gibi biri bu vaziyette Mekke'ye götürülecek öyle mi?» dedi ve Ebû'l-Kâsım'a Cemaleddin'e vekâleten hacc edecek ve tabutu önünde Kur'an okuyacak bir topluluğu da yanında götürmesine yetecek kadar para verdi. Tabutu deveden indirilince ve bir şehre varınca Kur'ân okuyan bu topluluk onun cenaze namazının kılınması için nidâ edecekler ve böylece geçtiği her beldede Cemâleddin'in cenaze namazı kılınacaktı. Şirkûh onun adına sadaka olarak dağıtılmak üzere para da verdi. Yol boyunca Tekrît, Bağdâd, Hille, Feyd, Mekke ve Medîne'de cenaze namazları kılındı. Her şehirde onun tabutunu görmek için çok sayıda halk toplanıyordu. Hille'de cenaze namazını kılmak istedikleri zaman bir genç yüksekçe bir yere çıkıp onun için şiir söyledi.

O günkünden daha çok ağlayan insan görmedik. Cemâleddin'in tabutunu Kâbe etrafında dolaştırdılar. Harem-i şerîf'de de cenaze namazı kıldılar. Resûlulllah (S.a.v.)'ın kabriyle Cemâleddin'in kabri arasında yaklaşık on beş arşın mesafe vardır.

Ahlâk ve yaşayışına gelince, —Allah rahmet eylesin— halkın en cömerdi, en çok bağışta bulunanı ve halka en çok merhamet edeniydi. Onlara şefkatle muâmele eder ve adaletle hükmederdi. Onun güzel işlerinden biri de Minâ'daki Mescidü'l-hayf'ı yenilemesi ve bu uğurda çok para harcamasıdır. Ayrıca Kâbe civarındaki, el-Hîcr'i yaptırdı. Kâbe'yi süsleyip altın ile kapladı ve mermerlerle yaptı. Bunları yapmak isteyince el-Muktefî'ye büyük hediyeler gönderip bu konuda da ondan izin talep etti. Ayrıca Mekke emîri Îsâ'ya da pekçok hediye ve değerli hil'atler gönderdi. Bunlar arasında üç yüz dinara satın alınmış bir sarık da vardı. Ancak bu şekilde ona imkân buldu.

Yine Arafat'taki mescid ile mescide giden yolu da o tamir ettirdi. Halk oraya çıkmakta güçlük çekiyordu. Arafat'ta havuzlar yaptırdı ve Nu'mân'dan bu havuzlara yer altından su yolları yaptırarak su götürdü. Bu iş için pek çok para harcadı. Arafat'taki bu havuzlardan senenin her günü

su akardı. Medine-i Münevvere ve Feyd şehrine surlar yaptırdı, ayrıca Feyd'e bir de duvar çektirdi.

Her gün evinin kapısına çıkar, fakir fukaraya yüz dinar-ı emîrî verirdi. Din âlimleri, sâlihler ve eşrâfa tahsis ve taahhüt ettiği ödemeler bu rakamın dışındadır.

Onun yaptırdığı ve halkın benzerini görmediği güzel bir eseri de Cezîret İbn Ömer civarında Dicle üzerine yontma taş, demir, kurşun ve kireçle yaptırdığı köprüdür. Fakat köprü inşaatı bitmeden tevkif edildi. Yine ona yakın bir yerde «el-Erbâd» adıyla bilinen nehrin üzerinde de bir köprü yaptırdı. Çok sayıda ribâtlar yaptırdı. Yer yüzünün her tarafından halk bu ribâtlara akın ederdi. İsfahân'daki Şâfiîlerin reisi İbnü'l-Hocendî ile Hemedân kadısı İbnü'l-Kâfî de Cemâleddin'i ziyaret etmiş, o da her ikisine büyük meblağlar vermişti. Sadakaları, armağanları ve tahsisatı Horasân'ın en uzak noktasından Yemen sınırına kadar ulaşmaktaydı.

Her yıl on bin dinar ödeyerek esir satın alırdı. Bu sadece Suriye'de aldığı esirlere verdiği paradır. Gürcülerden satın aldığı esirler için ödediği para bunun dışındadır.

Babam ondan naklen bana şunları anlatmıştı:

«Cemâleddin'e yemek getirildiğinde onun çoğu zaman bu yemekten ve tatlıdan birer parça alıp önündeki ekmeğin arasına koyduğunu görürdüm. Ben ve onu bu hâlde görenler onun bu ekmeği oğlu Ali'nin annesi olan cariyeye (ümme veled) götürdüğünü zannederdik. Bir defasında Kutbeddin ile beraber el-Cezîre'ye geldi. Ben de el-Cezîre'nin divanını idare ediyordum. Ümmü veled olan cariyesini hamama girmek için benim evime gönderdi. Cariye burada bir kaç gün kaldı. İkimiz birlikte çadırda olduğumuz bir sırada yemek yedi. Her zaman yaptığı şeyleri burada da yaptı. Sonra halk dağıldı, ben de kalktım, fakat: «Sen otur.» demesi üzerine oturdum. İçeride hiç kimse kalmayınca bana: «Bu gün seni kendime tercih ettim; çünkü çadırda her zaman yaptığım şeyi yapmam mümkün değildi. Bu ekmeği al ve bu mendilin içine koyup koltuğunun altında götür. Ahmaklığı üzerinden at ve evine dön. Yolda bir fakir görür ve onun buna lâyık olduğuna inanırsan yanına otur ve bu yemeği ona yedir.» dedi. Ben de aynısını yaptım. Yanımda büyük bir kalabalık vardı, bunu yaparken beni görmesinler diye yolda onları dağıttım, gulâmlarımla kaldım. Bir yerde âmâ bir zat gördüm, çocukları ve karısı da yanındaydı. Çok fakir bir hâldeydiler. Merkebimden aşağı indim, yemeği çıkarıp onlara yedirdim, adama da: "Yarın sabah erkenden falanın evine, yani kendi evime gel." dedim, fakat ona kendimi tanıtmadım ve: "Ben sana Cemâleddin'in sadakalarından bir miktar alırım." dedim. Sonra ikindi vakti Cemâleddin'in yanına gittim. Beni görünce: "Sana dediğim hususu ne yaptın?" dedi, ben

de onun devletiyle ilgili olarak yapılan şeyleri anlatmaya başladım. Cemâleddin bana: "Ben sana onları sormuyorum; sana verdiğim yemeği ne yaptığını soruyorum." dedi, ben de durumu anlattım. Çok sevindi ve: "Keşke o adama ailesiyle birlikte sana gelmelerini söyleseydin. Onları giydirir, bir kaç dinar verirdin, her ay için de bir dinar maaş tahsis ederdin." dedi. Ben de: "Dedim." cevabını verdim. Gerçekten adama bana gelmesini söylemiştim. Bunun üzerine sevinci bir kat daha arttı. O adama dediklerini yaptım.»

Cemâleddin ruhunu teslim edinceye kadar bu hediyeler ona gelmeğe devam etti.

Buna benzer şeyleri çoktur. İşte bir örnek daha:

Cemâleddin erzak sıkıntısı çekilen yıllarda üzerindeki elbiseyi çıkarıp fakirlere sadaka olarak vermiştir.

Karlukların Mavera'ünnehr'den Çıkarılmaları

Çinlilerin Hanlar hanı, Hıtaylar'ın hükümdarı Semerkand ve Buhâra'nın idaresini Han Çağrı Han b. Hasan Tekin'e vermiş ve onu bu iki şehre vali tayin etmişti. O eski bir hükümdar ailesine mensuptu. Çağrı Han bir süre o bölgeyi idare etti. Bu sene Hitay hükümdarı ona Karluklu Türkleri'ni Buhâra ve Semerkand'a bağlı yerlerden Kâşgar'a sürmesini emretti, silâhlarını bırakıp ziraat vs. gibi işlerle uğraşmalarını istedi. Çağrı Han onlara bu emri tebliğ etti, fakat onlar kabul etmediler. Çağrı Han onları uzaklaştırmak için ısrar etti, bunun üzerine bütün Karluklular toplanıp çoğaldı ve Buhâra üzerine yürüdüler. Buhâra şehri reisi Fakîh Muhammed b. Ömer Burhaneddin Abdülaziz b. Mâze Çağrı Han'a elçi gönderip bu durumu bildirdi ve Karlukların fenalıkları artmadan ve ülkeyi yağmalamadan önce ordusuyla kendilerine yetişmesini istedi.

İbn Mâze Karluklulara elçi gönderip: «Daha dün kâfirler bu bölgeye girdiler, ama yağmacılık yapmadılar, adam öldürmediler. Siz Müslüman gâzilerisiniz, sizin halkın malına el uzatmanız ve kan dökmeniz çok çirkin olur. Yağma ve soygun yapmayın, ben size dilediğiniz kadar para ve mal vereyim.» dedi. Aralarında bazı şartlar tespit etmek için elçiler gidip geldi. İbn Mâze aslında onları oyalıyor, Çağrı Han gelinceye kadar vakit kazanmak istiyordu. Karluklu Türkleri hiç farkında değilken Çağrı Han ordusu ve maiyyetiyle aniden baskın yaptı ve onları kılıçtan geçirdi. Karluklular bozulup dağıldılar. Pek çok adamları öldürüldü, malları yağmalandı. Bir kısmı ormanlara ve hisarlara gizlendi, daha sonra Çağrı Han'ın adam-

ları onları da yakaladılar ve hepsini öldürdüler. Buhâra ve çevresini onların zararlarından kurtardılar, o bölgede onlardan hiç kimse kalmadı.

Sungur'un Tâlekân ve Garşiştân'ı İstilâ Etmesi

Sultan Sencer'in memlûklerinden Emîr Salâhaddin Sungur bu sene Tâlekân'ı istilâ etti ve Garşistân sınırlarına baskın düzenledi. Garşistân'ı ele geçirinceye kadar bu baskınlar devam etti. Sonunda bu iki vilâyet de onun hakimiyeti altına girdi. İki vilâyette de müstahkem kaleleri vardı. Oğuz beyleriyle anlaştı ve onlara her yıl muayyen bir haraç gönderdi.

Herât Hâkiminin Öldürülmesi

Herât hâkimi Emîr Aytekin ile Oğuzlar arasında anlaşma vardı. Gûr hükümdarı Muhammed ölünce Aytekin onun ülkesine göz dikti. Bir kaç sefer düzenledi, yağma ve baskın yaptı. Bu sene ramazan ayında (temmuz - ağustos 1164) Aytekin askerlerini toplayıp Gûr topraklarına yürüdü. Bâmiyân, Bust ve er-Ruhhac vilâyetlerine gittiler. Gûrlular adına burayı idare etmekte olan Tuğrul Tekin Yarankuş el-Felekî onlara karşı koydu. Aytekin'in askerleri Bâmiyân'a çıktılar. Bust ve er-Ruhhac'ı istîlâ edip Gûr hükümdarlarının evlâdından birine teslim ettiler. Aytekin'e gelince, o, Gûr ülkesinin içlerine doğru ilerledi. Gûrlular onunla savaşa girdiler, canla başla savaştılar; bunun üzerine Aytekin'in askerleri bozuldu, kendisi de bu savaşta öldürüldü.

Şâh-ı Mâzenderân'ın Kûmis ve Bistâm'ı Zaptı

Nîsâbûr hâkimi Müeyyed'in Kûmis ve Bistâm'ı zapt etiğini ve o yöreye hâkim olduğunu daha önce anlatmıştık. Müeyyed o bölgede Tunkuz adlı bir memlûkünü nâib tayin etmişti. Bu sene Şâh-ı Mâzenderân bir ordu teçhiz edip başına «Sâbıkuddin el-Kazvînî» adıyla tanınan bir emîri getirdi. Sâbıkuddin, Damgân üzerine yürüyüp orayı ele geçirdi. Bunun üzerine Tunkuz da yanındaki askerleri toplayıp Damgân'a onun üzerine yürüdü. Kavzînî de ona karşı harekete geçti ve habersizce Tunkuz'un yanına vardı. Kazvînî üzerlerine baskında bulununcaya kadar Tunkuz ve askerleri olaydan haberdar olamadılar. Kazvînî onlara kılıç darbelerini indirin-

ce herbiri bir tarafa dağıldı ve bozgun hâlinde geri kaçtılar. Şâh-ı Mâzenderân'ın askerleri o bölgeyi istilâ etitler. Tunkuz, Nîsâbûr hâkimi Müeyyed'in yanına döndü, Bistâm ve Kûmis'a bağlı beldelerde yağmacılıkla meşgul oldu.

Gumâra'nın Mağrib'e İsyan Etmesi

559 (1163-1164) yılında halk Abdülmü'min'in öldüğünü anlayınca Gumâra kabileleri Miftâh b. Amr'ın riyasetinde isyan ettiler. Miftâh onların büyük kumandanlarından biriydi. Hepsi ona tâbi oldular ve dağlarına kapandılar. Dağlar onların sağlam kaleleriydi. Gumâra kabilesi kalabalık bir kabileydi. Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Abdülmü'min iki kardeşi Amr ve Osman ile birlikte Araplar ve Muvahhidlerden müteşekkil büyük bir orduyla onların üzerine yürüdü. Onlar da Muvahhidlere doğru ileri harekâta geçtiler ve 561 (1165-1166) yılında savaşa tutuştular. Gumâra kabilesi mağlûp oldu ve pek çok adamları öldürüldü. Öldürülenler arasında kumandanları Miftâh b. Amr ile ileri gelenlerinden ve kumandanlarından da çok sayıda adam vardı. Muvahhidler onların ülkesine zorla hâkim oldular.

O bölgede isyan etmek niyetinde olan bir çok kabileler vardı. Gumâra kabilesinin ne yapabileceğini bekliyorlardı. Gumâralılar öldürülünce bu kabileler de boyun eğip itaat arz ettiler. Olay çıkarmak ve isyan etmek isteyen kimse kalmadı, bütün Mağrib'de karışıklıklar son buldu.

Çeşitli Olaylar

Emîr Muhammed b. Üner bu sene İsmâîlîlerin Horasân'daki beldesine baskın düzenledi, onları gafil avlayıp öldürdü, mallarını ganimet alarak, kadın, erkek ve çocukları esir etti. Emîr Muhammed'in adamlarının elleri ganimetlerle doldu, çok sayıda esire sahip oldular.

Sicistân Meliki Ebû'l-Fazl Nasr b. Halef bu sene yüz yaşını aşkın olduğu hâlde öldü. Hükümdarlık müddeti seksen yıldı. Yerine oğlu Şemseddin Ebû'l-Feth Ahmed b. Nasr geçti. Ebû'l-Fazl âdil, halkına karşı iyi muamele eden bir hükümdardı. Sultan Sencer'e pek çok yerde büyük yardımlarda bulunmuştu.

Bizans İmparatoru bu sene çok sayıda askerle Kılıç Arslan ile İbn Dânişmend'in elindeki İslâm ülkelerini zapt etmek için Kostantıniyye'den

yola çıktı; bunun üzerine o yöredeki Türkmenler büyük bir kitle halinde toplandılar. Geceleyin Rum ordugâhının çevresine baskın düzenliyorlar, sabah olunca Rumlar hiç kimseyi göremiyorlardı.

Rumlardan çok sayıda insan öldürüldü. Öldürülenlerin sayısı on binleri buldu. Bunun üzerine İmparator Kostantıniyye'ye geri döndü. O geri dönünce Müslümanlar onun bir kaç kalesini zapt ettiler.

Belh hatibi ve müftüsü İmâm Ömer el-Harezmî ile bir çok eserleri ve şiirleri olan Kadı Ebû Bekr el-Mahmûdî de bu sene öldüler. Kadı Ebû Bekr'in Harîrî'nin Arapça **Makâmât**'ı tarzında Farsça bir **Mâkâmât**'ı vardı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞINCI (M. 1164-1165) YILI OLAYLARI

Şâh-ı Mâzenderân'ın Ölümü ve Yerine Oğlunun Geçmesi

Şâh-ı Mâzenderân Rüstem b. Ali b. Şehriyâr b. Kârin bu sene 8 rebiyülevvel (23 Ocak 1165) tarihinde öldü. Oğlu Alâaddin el-Hasan babasının ölümünü bir kaç gün gizledi, diğer kaleleri ve beldeleri de hakimiyeti altına aldıktan sonra açıkladı. Şâh-ı Mâzenderân'ın ölümü açıklanınca Gürcân ve Dihistân hâkimi Aytak oğluyla taht mücadelesine girdi. Babasının kendi üzerindeki hakkına riayet etmedi, çünkü babası Şâh-ı Mâzenderân kendisine sığındığında onu dâimâ müdafaa ve himaye ederdi. Ancak hükümdarlığın sonu yoktur. Onun bu mücadelesinden kötü bir nam ve çirkin bir olaydan başka bir şey hasıl olmadı.

Müeyyed'in Askerlerinin Nesâ'yı Muhasarası ve Sonra Oradan Ayrılmaları

Müeyyed Nesâ'ya bir ordu sevk etmiş ve bu yılın cemaziyülevvel ayına (ocak - şubat 1165) kadar şehri muhasara etmişti; bunun üzerine Harezmşâh İl Arslan b. Atsız Nesâ'ya bir ordu gönderdi. Bu ordu Nesâ'ya yaklaşınca Müeyyed'in askerleri oradan uzaklaştılar ve Harezmşâh'ın ordusu cemaziyülevvel'in sonlarında (5 - 14 Nisan 1165) Nîsâbûr'a döndü.

Müeyyed'in askerleri Harezm askerleri üzerine yürüdü, çünkü onlar Nîsâbûr'a doğru hareket etmişlerdi. Müeyyed'e bağlı kuvvetler onları oradan uzaklaştırmak için ilerlediler. Harezm askerleri bunu duyunca geri döndüler. Nesâ hâkimi, Harezmşâh'a itaat edip orada hutbeyi onun adına okuttu.

Hârezm askerleri Dihistân'a gittiler; bunun üzerine şehrin hâkimi Emir Aytak Nîsâbûr hâkimi Müeyyed'e sığındı. Daha önce ikisi arasında düşmanlık vardı. Müeyyed onu kabul etti ve ona büyük bir ordu gönderdi.

Bu ordu şahsına ve beldesine karşı Taberistân tarafından gelecek zararı def edinceye kadar orada kaldı.

Dihistân'a gelince, Harezm askerleri orayı ele geçirdiler ve şehrin şahnesi onlardan oldu.

Müeyyed'in Herât'ı İstilâ Etmesi

559 yılı olaylarını anlatırken Herât hâkiminin öldürüldüğünü zikretmiştik. Onun öldürülmesi üzerine Oğuz beyleri hazırlanıp Herât üzerine yürüdüler ve orayı muhasara ettiler. Herât'ın idaresi Esiruddin adlı birinin elindeydi ve bu şahıs Oğuzlara mütemayildi. Görünürde onlarla savaş halinde ise de aslında onlarla haberleşiyordu, bu yüzden Herât halkından bir çok kişi helâk oldu; bunun üzerine de şehir halkı toplanıp onu öldürdüler ve yerine Ebû'l-Fütûh Ali b. Fazlullah et-Tuğrâî geçti. Halk da Müeyyed Ay-aba'ya haber gönderip itaat ettiklerini bildirdiler. Müeyyed bunun üzerine onlara memlûkü Seyfeddin kumandasında bir ordu gönderdi, ayrıca başka bir orduyu da Serahs ve Merv üzerine gönderdi. Bunlar düzenledikleri baskınla Oğuzlar'ın hayvanlarını ele geçirip sâlimen geri döndüler. Oğuzlar bunu haber alınca Herât'dan ayrılıp Merv'e gittiler.

Kılıç Arslan ile İbn Dânişmend Arasındaki Savaş

Bu sene Konya ve civarına hâkim olan Anadolu Selçuklu sultanı Kılıç Arslan b. Mes'ûd b. Kılıç Arslan ile Anadolu'da Malatya ve civarında hüküm süren Yağı Arslan b. Dânişmend arasında olaylar çıktı ve aralarında çok çetin bir savaş vuku buldu.

Sebebi şu idi:

Kılıç Arslan, Melik Salık (Saltuk) b. Ali b. Ebû'l-Kasım'ın kızıyla evlendi. Gelin, miktarı tesbit edilemeyen pek çok çeyiz ile Kılıç Arslan'a gönderildi. Yağı Arslan bu sırada gelin alayına saldırdı, gelini ve yanındaki eşyayı ele geçirip onu kardeşinin oğlu Zünnûn b. Muhammed b. Dânişmend ile evlendirmek istedi. Geline Kılıç Arslan ile nikâhlarının bozulması için İslâm'dan dönmesini emretti. Gelin daha sonra tekrar Müslüman oldu ve Yağı Arslan onu yeğeniyle evlendirdi; bunun üzerine Kılıç Arslan askerlerini toplayıp Yağı Arslan üzerine yürüdü. İki taraf karşıla-

şıp savaşa girdiler. Kılıç Arslan mağlûp olup Bizans İmparatoruna sığındı, ondan yardım istedi, İmparator da ona büyük bir ordu gönderdi. Yağı Arslan o günlerde öldü, Kılıç Arslan da onun bazı topraklarını zapt etti. Sonra Melik İbrâhim b. Muhammed b. Dânişmend ile anlaştılar; çünkü amcası Yağı Arslan'dan sonra ülkeye o hâkim olmuştu. Zünnûn b. Muhammed b. Dânişmend ise Kayseri şehrini istila etti. Kılıç Arslan'ın kardeşi Şâhân-şâh b. Mes'ûd da Ankara'yı ele geçirdi. İkisi, aralarında bazı şartlar tespit edip anlaştılar.

Nûreddin ile Kılıç Arslan Arasında Çıkan Olaylar

Bu sene Suriye hâkimi Nûreddin Mahmûd b. Zengî ile Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan arasında şiddetli bir anlaşmazlık zuhur etti; savaşa, düşmanlığa ve birbirlerine kin bağlamalarına sebep oldu. Bu haber Mısır'a ulaşınca Mısır Fâtimî Halifesinin veziri Sâlih b. Ruzzîk Kılıç Arslan'a mektup yazıp ona Nûreddin ile savaşmaktan vazgeçmesini ve onunla anlaşmasını tavsiye etti. Sâlih bu hususta uzunca bir şiir yazmıştır. Âlimlerin bir kısmı bu hadiseyi anlatır ve Sâlih'in bir şiirle Sultan Kılıç Arslan'ı uyardığını söylerler. Eğer Sâlih Sultan'a bu şiiri göndermişse hadisenin bu tarihten önce vuku bulmuş olması gerekir; zira Sâlih 556 yılı ramazan ayında öldürülmüştür. Eğer bu şiir Sâlih'e ait değilse hadise bu sene meydana gelmiştir. Bu çekişme Sâlih'in vezirlik devrinde olmuş ve muhtemelen bunun üzerine Sâlih birkaç beyit yazmıştır; fakat çekişme devam etmiş olabilir.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Sadruddin Abdüllatîf b. el-Hocendî ile Kadı ve onun dışındaki mezhep taraftarları arasında taassup yüzünden büyük olaylar çıkmıştı. İki taraf arasındaki savaş aralıksız sekiz gün devm etmiş ve pek çok kişi öldürülmüştü. Pek çok ev yakılıp yıkılmış ve sonra da perişan bir hâlde ayrılmışlardır.

İsmâîliler bu sene Kazvîn yakınlarında bir kale inşa ettiler. Şemseddin İldeniz'e bu kaleden bahsedildiği zaman İsmâîlîlerin şerrinden ve belâlarından korktuğu için bu duruma karşı çıkmadı. İsmâîlîler daha sonra Kazvîn'e yürüyüp muhasara etiler. Halk onlara görülmemiş bir şekilde mukavemet etti.

Dostlarımızdan, faziletli din âlimlerimizin ileri gelenlerinden biri bana şunları anlattı:

«Kazvîn'de ilimle meşguldum. Orada büyük bir kitleyi sevk ve idare eden bir zat vardı. Çok cesurdu. Kırmızı bir sarığı vardı, savaşırken onunla başını bağlardı. Ben de onu sever ve onun meclisinde bulunmak isterdim. Bir gün onun yanında olduğum bir sırada bana: «Bana öyle geliyor ki ben yarın şehre saldıracak olan İsmâîlîlerin arasında olacağım. Biz de onların karşısına dikilecek ve onlarla savaşacağız. Ben herkesten önde olacak ve bu sarığı başıma saracağım. Onlarla savaşacağız. Benden başka öldürülen olmayacak, sonra İsmâîlîler de şehir halkı da geri dönecekler." dedi.»

Âlim zat sözlerine devamla:

«Vallahi ertesi sabah İsmâîlîlerin gelmesiyle bir çığlık koptu, halk dışarı uğradı. O adamın sözlerini hatırladım. Allah'a yemin ederim ki, bu adamın sözü doğru çıkacak mı çıkmayacak mı? diye bakmaktan başka niyetim yoktu. Çok geçmeden halk o adamı kırmızı sarığıyla maktul hâlde ellerinde taşıyarak geri döndüler. Aralarında ondan başka öldürülen olmadığını söylediler. "Bu adamın sözleri nasıl da doğru çıktı." diye hayretler içinde kaldım. Onun söylediklerinde hiç bir değişiklik olmamıştı. O bu gerçeği nereden öğrenmişti?

Bu hikâyeyi bana anlatınca ben: «Bu hadise ne zaman oldu?» diye sormadım; ancak bu günlerde ve o yörede olmuştur sanırım. Bu sebeple bu yılı zan ve tahmine dayanarak tespit ettim.

Müeyyed Ay-aba bu sene veziri Ziyâülmülk Muhammed b. Ebû Tâlib Şa'd b. Ebû'l-Kâsım Mahmûd er-Râzî'yi tevkif ve hapsetti, yerine Müstevfî Nâsiruddin Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Nasr Muhammed'i vezir tayin etti. Sultan Sencer zamanında Dîvân-ı İşrâf'in reisi ve Sencer'in önde gelen devlet adamlarından biriydi.

Bu sene, 559 yılında hacca gidenlerin büyük zorluklarla karşılaştığı, pek çok kişinin Feyd, es-Sa'lebiyye, Vâkısa ve diğer yerlerde kalıp helâk olduğu duyuldu. Gerek bu sebepler ve gerekse fiyatların çok yükselmesi ve yiyecek yokluğundan dolayı da hacılar Medinetü'n-Nebî (S.a.v.)'ye gitmediler. Çölde veba salgını çıktı ve sayısız insan öldü. Hayvanları telef oldu. Mekke'de de fiyatlar yükseldi.

el-Müstencid Billâh bu sene safer ayında (aralık 1164 - ocak 1165) Emîr Tûbe b. el-Ukaylî'yi tevkif etti. Emîr Tûbe Halife ile başbaşa kaldığından dolayı ona çok yaklaşmıştı. Halife de kendisini çok severdi. Bu yüzden vezir İbn Hubeyre onu çekemedi. Âlimler adına mektup yazdırıp bir grupla gönderdi, onlara da yakalanmalarını gerektirecek şekilde ha-

reket etmelerini emretti. Onlar da bu emre uyup söylenenleri yaptılar ve yakalanıp Halife'nin yanına götürüldüler. Başlangıçta şiddetle direndikten sonra mektupları gösterdiler Halife bu meseleye vakıf olduktan sonra avlanmak için Nehru'l-Melik'e gitti Tûbe'nin obaları Fırat kıyısındaydı. Halife'nin yanına geldi. Halife onun derhal tevkif edilmesini emretti. Tûbe yakalandı, geceleyin Bağdâd'a götürülüp hapsedildi ve artık ondan bir daha haber alınamadı. Vezir de ondan sonra bu hayattan istifade edemedi, üç ay sonra öldü. Tûbe mertlik, akıllılık, cömertlik ve mükâfaat vermek bakımından Araplar'ın en iyisiydi. Halk arasında dağılmış olan kemal vasıfları onda toplanmıştı.

Sultan Arslan ile Atabegi Şemseddin İldeniz'in veziri olan eş-Şihâb Mahmûd b. Abdülaziz el-Hâmidî el-Herevî bu sene rebiyülevvel ayında (ocak - şubat 1165) öldü.

Halife'nin veziri Avnuddin b. Hübeyre de bu sene öldü. Asıl adı Yahyâ b. Muhammed Ebû'l-Muzaffer idi. Cemâziyülevvel ayında (mart - nisan 1165) ölmüştür. Doğum tarihi 490 (1096 - 1097)'dır. Bâbu'l-Basra'da Hanbelîler için yaptırdığı Medrsede defnedildi. Hanbelî mezhebine mensuptu. Dindar ve hayır sever bir âlimdi. Semâ yoluyla Resulullah'ın hadislerini öğrenirdi. Bu konuda yazdığı güzel eserleri vardır. Aklıselim sahibi ve ileri görüşlüydü. el-Muktefî ile büyük ihtilâfa düştüler. Hattâ el-Muktefî onun için: «Böyleleri niçin Abbâsîlere vezir olur?» dedi. Ölünce evlâdını ve aile fertlerini tevkif etti.

Muhammed b. Sa'd el-Bağdâdî de bu sene öldü. Güzel şiirleri vardı.

Şeyh İmâm Ebû'l-Kâsım Ömer b. İkrime b. el-Barazî eş-Şâfiî de bu yıl öldü. Fakîh el-Kiyâ el-Herrâsî'den fıkıh okudu. Fıkıhda asrının yegâne simasıydı. Irak, Horasân ve diğer beldelerden ona fetvâ sorulurdu. Aslen Cezîret ibn Ömerliydi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ BİRİNCİ (M. 1165 - 1166) YILI OLAYLARI

Haçlıların Elindeki el-Munîtıra'nın Fethi

Nûreddin Mahmûd bu sene Suriye'deki el-Munîtıra kalesini fethetti. Kale Haçlılar'ın elindeydi. Nûreddin bu iş için asker toplamadı, onların gafil olduğu bir anda süvari birliğiyle oraya gitti; çünkü eğer asker toplayacak olursa onların da uyanıp asker toplayacaklarını biliyordu. Fırsatları iyi değerlendirip el-Munîtıra kalesi üzerine yürüdü ve orayı muhasara etti. Savaşta büyük gayret gösterdi, sonunda da cebren ve silâh zoruyla ele geçirdi. Kaledekileri öldürdü, kadın ve çocukları esir aldı ve büyük miktarda ganîmet ele geçirdi. Onlar kendilerini emniyet içinde hissettikleri bir sırada Allah'ın süvârileri hiç farkında olmadıkları bir anda ansızın onları yakaladı. Haçlılar onu uzaklaştırmak için toplanmadan Nûreddin kaleyi ele geçirdi. Eğer onun az sayıdaki süvari birliğiyle oraya gittiğini bilselerdi hiç şüphesiz oraya koşarlardı. Onun büyük bir orduyla orada olduğunu zannettiler. Nûreddin kaleyi fethedince artık geri almaktan umut kesip dağıldılar.

Vâsıt Muktaı Hatalpars'ın Öldürülmesi

Vâsıt muktaı (iktâ sahibi) Hatalpars bu sene Hûzistân hâkimi Şemle'nin kardeşinin oğlu tarafından öldürüldü.

Sebebi şudur:

Şemle'nin yeğeni İbn Senkâ Basra muktaı Mengüpars ile sıhriyet tesis etmişti. el-Müstencid 559 (1163-1164) yılında Mengüpars'ı öldürünce, İbn Senkâ da Basra üzerine yürümüş ve köylerini yağmalamıştı. Bunun üzerine Basra hâkimi Gümüştekin'e Bağdâd'dan elçi gönderilip İbn Senkâ

ile savaşa girmesi istenmiş, Gümüştekin ise: «Ben valiyim, ordu kumandanı değilim.» demişti, yani kendisinin Basra'nın mültezimi olduğunu, asker toplamaya kadir olmadığını ifâde etmişti. Bunun üzerine İbn Senkâ'nın iştahı kabardı, Vâsıt'a çıkıp civarındaki köyleri yağmaladı, bu yüzden de Vâsıt muktaı Hatalpars asker toplayıp onunla savaşa çıktı.

İbn Senkâ Hetalpars'ın yanındaki emîrlere haber gönderip onları kendi tarafına çekti, sonra da onlarla savaşa girdi ve sonunda Hatalpars'ın askerleri mağlûp oldu. İbn Senkâ Hatalpars'ı öldürdü ve sancağını alıp dikti. Onu gören askerler Hatalpars'ın hayatta olduğunu sandılar ve geri dönmeğe başladılar, İbn Senkâ da geri dönenleri birer birer yakalayıp öldürdü veya esir aldı.

Çeşitli Olaylar

Gürcüler bu sene büyük bir kitleyle Buldân üzerine baskın düzenlediler, hattâ Gence'ye kadar vardılar. Halkı öldürdüler veya esir aldılar. Bu arada kadınları da esir ettikleri gibi sayısız malı da yağmaladılar.

Sâlih şeyhlerden el-Hasan b. Abbâs b. Rüstem Ebû Abdullah el-İsfahân er-Rüstemî bu sene öldü. Meşhur bir zat idi. Ahmed b. Halef ve diğer bazı zevattan rivayetlerde bulunmuştur.

Bağdâd'da mukim olan Şeyh Abdülkâdir b. Ebû Sâlih Ebû Muhammed el-Geylî de bu sene rebiyülahir ayında öldü. 470 (1077-1078) yılında doğmuştu. Hanbeli mezhebine mensuptu. Bağdâd'daki medrese ve ribâtı meşhurdur. Çok iyi bir insandı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ (M. 1166-1167) YILI OLAYLARI

Eseddüddin Şirkûh'un Mısır'a Dönüşü

559 (1163-1164) yılı olaylarını anlatırken Esedüddin Şirkûh'un Mısır'a gidişinden, orada yaptıklarından ve Suriye'ye dönüşünden de bahsetmiştik. Şirkûh Suriye'ye varışından bu âna kadar yine Nureddin'in hizmetinde çalıştı.

Şirkûh Mısır'dan döndükten sonra sürekli olarak Mısır'dan ve orayı ele geçirmekten söz ediyordu. Bu meseleye karşı büyük bir hırsı vardı. Bu sene rebiyülâhir ayında (ocak - şubat 1167) hazırlıklarını tamamlayıp büyük bir orduyla yola çıktı. Nûreddin çok sayıda emîri de onunla beraber gönderdi. Sayıları iki bin süvariye ulaştı. Nûreddin aslında buna taraftar değildi, fakat Esedüddin'in azim ve gayretini görünce başlarına bir olay gelmesinden ve İslâm âlemini zayıf düşürmesinden korktuğu için onunla beraber bir askerî birlik daha gönderinceye kadar Şirkûh'un hareketine izin vermedi. Bu askerî birlik de kendisine katılınca kara yoluyla Mısır'a hareket etti. Haçlı hâkimiyetindeki toprakları sağına aldı, Mısır diyârına vardı ve Atfîh'e yöneldi. Atfih civarında Nil üzerinden Mısır'ın Batı yakasına geçti, Mısır'ın karşısında el-Cîze'de konakladı Batıdaki beldeleri tasarruf ve hâkimiyeti altına aldı ve elli küsür gün burada kaldı.

Şâvur, Esedüddin'in geldiğini duyunca Haçlılar'a haber gönderip yardım istedi, Haçlılar da Mısır'a hâkim olmak arzusuyla büyük meşakkatlere katlanarak ona yardıma geldiler. Haçlılar Esedüddin'in orayı ele geçirmesi hâlinde Nûreddin ve Esedüddin'in ülkelerinde kendilerine hayat hakkı tanımayacağından da korkuyorlardı, bu sebeple bir yandan ümit bir yandan da korku onları Şâver'e yardıma gitmeye sevk ediyordu. Haçlılar Mısır'a varınca ülkenin batı tarafına geçtiler, Esedüdddin ve askerleri ise Yukarı Mısır (es-Saîd)'a gitmişlerdi. Esedüddin «el-Babeyn» adıyla bilinen bir yere vardı, Mısır ve Haçlı askerleri de onun ardından gittiler. 25

cemaziyülâhir (18 Nisan 1167) tarihinde Şirkûh'a yetiştiler. Şirkûh Haçlılar ve Mısırlıların yanına haberciler göndermişti. Onlar geri dönüp düşman ordusunun sayıca ve silâhça üstün olduklarını ve Şirkûh'u ele geçirmeğe kararlı olduklarını haber verdiler; bunun üzerine Esedüddin onlarla savaşa karar verdi, ancak askerlerinin kurtulmaktan ziyade ölüme daha yakın oldukları bu tehlikeli durumda cesaretlerinin kırılıp sebat etmemelerinden korkuyordu; çünkü askerlerinin sayısı azdı, ayrıca yurtlarından ve ülkelerinden de uzaktaydılar, üstelik yollar tehlikeliydi, bu sebeple savaşa girmeden önce onların fikrini aldı. Hepsi Nil üzerinden ülkenin doğu yakasına geçmesini ve Suriye'ye dönmesini tavsiye ettiler ve Şirkûh'a: «Eğer biz hezimete uğrarsak —ki büyük bir ihtimalle mağlûp olabiliriz— nereye sığınacağız, kimin himayesine gireceğiz? Bu bölgedeki asker, halk ve fellahların hepsi bize düşmandır.» dediler.

Bunun üzerine Nûreddin'in Sakîf valisi Şerefeddin'in «Bozkuş» adlı bir memlûkü ayağa kalkıp: «Öldürülmekten ve esir düşmekten korkanlar hükümdarların hizmetine girmez, bilakis evinde karısının yanında oturur. Allah'a yemin ederim ki, eğer galib gelmeden veya mazur görülebileceğimiz bir felâketle karşılaşmadan geri dönersek hiç şüphesiz Nûreddin iktâlarımızı da maaşlarımızı da elimizden alacaktır. Bu güne kadar yaptığımız hizmet karşılığı elde ettiğimizin şeylerin hepsini geri alacak ve: «Siz Müslümanların mallarını alıp düşmanın önünden kaçıyor, Mısır gibi bir ülkeyi de kâfirlere teslim ediyorsunuz!» diyecektir; hüküm onundur.» dedi.

Esedüddin de ayağa kalkıp: «İşte en doğru görüş budur! Ben buna göre hareket edeceğim.» dedi. Yeğeni Salâhaddin de aynısını söyledi. Sonra onları destekleyenler çoğaldı ve savaşa karar verdiler. Şirkûh Mısırlılar ve Haçlı kuvvetleri yanına gelinceye kadar olduğu yerde, mevzide kaldı, ağırlıkları merkeze topladı; çünkü onları başka bir yerde bırakamazdı, bölge halkı onları yağma ederdi. Salâhaddin'i merkeze yerleştirdi, ona ve maiyyetindekilere: «Mısır ve Haçlı kuvvetleri benim merkezde olduğumu zannederek olanca gücleriyle oraya saldıracaklar; onlar size saldırınca sakın onlarla ciddî bir savaşa girişip kendinizi tehlikeye atmayınız, onların önünden geri çekiliniz, sizin peşinizi bırakınca da hemen arkalarından geri dönünüz.» dedi.

Şirkûh askerleri arasından cesur, güvendiği ve savaşta sabırlı olduklarını bildiği kişileri seçip sağ cenaha yerleştirdi. İki taraf savaşa başlayınca Haçlılar tıpkı Şirkûh'un dediği gibi yaptılar ve merkeze saldırdılar. Merkezde bulunanlar basit bir çarpışmadan sonra dağılmaksızın önlerinden geri çekildiler. Haçlılar da onları takip etti, bunun üzerine Esedüddin Şirkûh maiyyetindekilerle geride kalan Mısır ve Haçlı piyade ve süvari-

lerine saldırarak onları bozguna uğrattı, hepsini kılıçtan geçirdi. Pek çok kişiyi öldürdü ve esir aldı. Geri çekilen Müslümanları takip eden Haçlılar geri döndükleri zaman askerlerinin mağlûp olduğunu, yerlerinde yeller estiğini gördüler ve onlar da aynı şekilde bozgun halinde geri çekildiler. Bu, tarihinin kaydettiği garip hadiselerden biridir, çünkü iki bin süvari Mısır ve sahildeki Haçlı kuvvetlerini mağlûp etmiştir.

Esedüddin'in İskenderiyye'yi Zaptı ve Suriye'ye Geri Dönmesi

Mısırlılar ve Haçlılar el-Babeyn'de Esedüddin'e mağlûp olunca, Esedüddin oradan İskenderiyye'ye hareket etti, yolu üzerindeki köylerden haraç aldı ve şehre vararak, halkın bir kısmının yardımıyla şehri teslim aldı. Yeğeni Salâhaddin'i İskenderiyye'de nâib bıraktıktan sonra Yukarı Mısır'a döndü, orayı da ele geçirdi. Vergileri tahsil etti ve Ramazan orucunu tutuncaya kadar orada kaldı.

Mısırlılar ve Haçlılar ise geri dönüp Kâhire önlerinde toplandılar, askerlerinin durumunu düzelttikten sonra asker toplayıp İskenderiyye üzerine yürüdüler ve Salâhaddin'i orada muhasara ettiler. Muhasara şiddetlendi, İskenderiyedekilerin erzakı azaldı, fakat halkı sabretti; bunun üzerine Esedüddîn de Yukarı Mısır'dan onların üzerine yürüdü. Şâver yanındaki Türkmenlerden bir kısmının aklını çelmişti. Haçlı ve Mısırlıların elçileri gelip barış talebinde bulundular, Esedüddin'e yol boyunca şehirlerden aldıkları hariç elli bin dinar vaat ettiler, Esedüddin de kabul etti, fakat Haçlıların o bölgede kalmamalarını ve bir köyü dahi ellerinde tutmamalarını şart koştu, Haçlılar da kabul ettiler. Bu şartlarla anlaşmaya vardılar ve Esedüddin Suriye'ye geri döndü. Mısırlılar 15 şevval (4 Ağustos 1167)'de İskenderiyye'yi teslim aldılar. Şîrkûh da 18 zilkade (5 Eylül 1167) tarihinde Dımaşk'a vardı.

Haçlılarla Mısırlılar Kâhire'de bir haçlı temsilcisinin bulunması, şehrin kapılarının Nûreddin'in onların üzerine asker göndermesine mâni olmak için Haçlı süvarilerinin elinde kalması ve her yıl Mısır gelirlerinin yüz bin dinarının Haçlılar'a verilmesi hususunda bir anlaşma yapmışlardı. Bunların hepsini Şâver ile kararlaştırmışlardı, çünkü el-Âdıd'ın hiç bir hükmü yoktu. Şâver onun hareketlerini kısıtlamış ve onu bütün işlerden men etmişti. Haçlılar daha sonra Suriye sahillerinde bulunan beldelerine geri döndüler. Mısır'da ileri gelen süvarilerinden müteşekkile bir süvari birliği bırakmışlardı. el-Kâmil Şücâ' b. Şâver emirlerden biriyle Nûreddin'e haber gönderip dostluk ve sevgisini ifade ediyor, kendisine itaat arzetmek istediğini bildiriyordu. el-Kâmil, Mısır'daki herkesi ona

itaat ettireceğine söz veriyor, her sene muayyen miktarda para göndermeyi de vaat ediyordu. Nûreddin de kabul etti ve ona bol miktarda para gönderdi. Bu durum Haçlıların 564 (1168-1169) yılında Mısır'a saldırmalarına kadar devam etti. İnşaallah bunları 564 yılı olayları arasında anlatacağız.

Nûreddin'in Sâfisâ ve Urayma'yı Zaptı

Nûreddin bu sene asker topladı. Kardeşi Kutbeddin de Musul'dan onun yanına hareket etti ve Hıms önlerinde toplandılar. Nûreddin askerleriyle Haçlı topraklarına girdi ve Hısnu'l-Ekrâd'a kadar gidip baskın ve yağma yaptılar. Sonra Arka üzerine yürüyüp muhasara ettiler, daha sonra da Halbe'yi muhasara edip ele geçirdiler ve tahrip ettiler. İslâm orduları Haçlı hakimiyetindeki topraklarda sağdan soldan ilerleyip baskınlar düzenledi ve şehirleri tahrip ettiler. Urayma ve Sâfisâ'yı fethettiler, sonra Hıms'a dönüp Ramazan orucunu orada tuttular.

Sonra Banyas'a yürüdüler ve Haçlıların elindeki Hûnîn Kalesi'ne doğru ilerlediler. Hûnîn Kalesi Haçlılar'ın en sağlam ve müstahkem kalelerinden biriydi. Haçlılar onun geldiğini duyunca kaleyi yakıp geri çekildiler ve oradan ayrıldılar. Nûreddin ertesi gün kaleye vardı ve surlarını tamamen yıktı. Oradan Beyrut'a gitmek istedi, fakat askerler arasında anlaşmazlık çıktı ve dağılmak zorunda kaldılar. Kutbeddin Musul'a döndü, Nûreddin kendisine ait olan Fırat kıyısındaki Rakka şehrini ona verdi, Kutbeddin de yolda Rakka'yı aldıktan sonra Musul'a döndü.

İbn Senkâ'nın Basra Üzerine Yürümesi

İbn Senkâ bu sene geri dönüp Basra'ya yürüdü, şehri yağma ve doğu taraflarını tahrip ettikten sonra oradan Matârâ'ya gitti. Basra hâkimi Gümüştekin onun karşısına çıktı ve üzerine saldırdı. İki tarafın da sabırla direndiği bir savaş vuku buldu. Sonunda Gümüştekin mağlûp oldu ve Vâsıt'a çekilerek Vâsıt'ın idaresine nezaret eden Şerefüddin Ebû Ca'fer b. el-Beledî ile birleşti. Emir Erkuş da yanlarındaydı. Bu sırada İbn Senkâ'nın Vâsıt'a gelmekte olduğu duyuldu. Halk büyük bir korkuya kapıldı, fakat İbn Senkâ gelmedi.

Şemle'nin Irak Üzerine Yürümesi

Hûzistân hâkimi Şemle bu sene Bağdâd civarındaki el-Mahikî Kalesi'ne vardı. Halife el-Müstencid'e haber gönderip ülkesinden ısrarla bazı şeyler talep etti, bunun üzerine Halife onu oradan uzaklaştırmak için askerlerinin büyük bir kısmını Şemle'ye karşı gönderdi. Yûsuf ed-Dımaşkî

de Şemle'ye haber gönderip onu kınadı ve yaptığı işin akıbetinden korkuttu. Şemle, Sultan Arslanşah ile İldeniz'in yanında bulunan Melikşâh'ın oğluna Basra, Vâsıt ve Hille'yi iktâ ettiğini söyleyerek özür diledi. Bu konudaki menşûru da gösterdi ve: «Fakat ben bunların üçte birine razıyım!» dedi. ed-Dımaşkî bunun üzerine geri döndü, Halife ise onun Hâricîlerden olduğunu ve tel'in edilmesini emretti. Tekrar asker toplanıp el-Müsterşid'e mensup emîrlerden Erkuş'a gönderdi. Erkuş ile Vâsıt'ı idare eden Şerefüddin Ebû Ca'fer b. el-Beledî Nu'mâniyye'de Şemle'nin karşısındaydılar.

Daha sonra Şemle kardeşinin oğlu Kılıç'ı bir askerî birlikle bir Kürt topluluğu üzerine sevk etti; bunun üzerine Erkuş yanındaki askerlerden bir kısmıyla Kılıç'ın üzerine yürüdü ve onunla savaşa girdi. Kılıç ve bazı adamlarını esir alıp Bağdâd'a gönderdi. Şemle bunu duyunca barış talep etti, fakat kabul edilmedi. Bu olaydan sonra Erkuş atından düşüp öldü. Şemle Halife'nin askerlerinin karşısında durdu, sonunda onlara karşı koyacak durumda olmadığın anlayıp ülkesine döndü. Bu seferi dört ay sürmüştü.

Çeşitli Olaylar

Gâzî b. Hassân el-Menbicî bu sene Nûreddin Mahmûd b. Zengî'ye isyan etti, ona karşı direndi; bunun üzerine Nûreddin ona karşı bir ordu sevk edip muhasara etti ve Menbic'i elinden aldı. Nûreddin burayı kardeşi Kutbeddin Yınal b. Hassân'a iktâ etti. Kutbeddin âdil ve hayır sever, halkına karşı iyi davranan güzel ahlâklı bir emîr idi. Menbic 572 (1176-1177) yılında Salâhaddin tarafından alınıncaya kadar onun elinde kaldı.

Hısn-Keyfâ ve Diyarbekir'in büyük bir kısmına hakim Fahreddin Kara Arslan b. Dâvud b. Sökmen b. Artuk bu sene öldü. Hastalığı şiddetlenince Nûreddin Mahmûd'a haber gönderip: «Kâfirlere karşı cihâd arkadaşlığımız var. Elimdeki yerleri oğlum adına muhafaza etmeni istiyorum.» dedi, sonra vefat etti ve yerine oğlu Nûreddin Muhammed geçti. Nûreddin Mahmûd da ona yardımcı oldu ve himaye etti, çünkü kardeşi ve Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd onun ülkesini almak istiyordu. Nûreddin kardeşine haber gönderip onu bundan men etti ve: «Eğer onun ülkesine yürüyecek veya saldıracak olursan sana zorla mani olurum.» dedi, bunun üzerine Kutbeddin vaz geçti.

Kâtib Ebû'l-Meâlî Muhammed b. el-Hüseyn b. Hamdûn bu sene Bağdâd'da öldü. Dîvanu'z-zimâm'da görevliydi. Yakalanıp hapse atıldı ve orada öldü.

Emîr Yezden'in oğlu ve el-Müsterşid'e mensup emîrlerden olan Kamâc da bu sene öldü. Kamâc Bağdâd'daki büyük emîrlerdendi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1167 - 1168) YILI OLAYLARI

Zeyneddin'in Musul'dan Ayrılması ve Kutbeddin'in Bölgeye Hâkim Olması

Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd b. Zengî'nin nâibi Zeyneddin Ali b. Begtekin bu sene Musul'dan, efendisinin hizmetinden ayrılıp Erbil'e gitti. Devlet idaresi onun hakimiyetindeydi, ülkenin büyük bir kısmı da onun elindeydi. Erbil de onun hakimiyetindeki şehirlerdendi. Evi, çocukları ve hazineleri oradaydı. Şehrizûr ve o civardaki bütün kaleler, bütün Hakkâri yöresi ve kaleleri, İmâdiyye Kalesi, Hamîdiyye şehri, Tekrît, Sincâr, Harrân ve kendisinin bulunduğu Musul Kalesi de onun hâkimiyeti altındaki yerlerdendi. Kulakları duymaz, gözleri görmez olmuştu. Musul'dan ayrılıp Erbil'deki evine gitmeğe karar verince elindeki bütün yerleri Kutbeddin Mevdûd'a teslim etti, sadece Erbil kendisinde kaldı.

Cesur, adaletli ve akıllı, güzel ahlâklı, yürekli, iyi karakterli bir emîr olup hiçbir savaşta yenilmemişti. Çok cömertti, askerlere ve diğer ahaliye bol bol bağışta bulunurdu. Şair el-Hiys Biys bir kasidesinde onu methetmiştir. Onun hakkında bir şiir yazmak isteyince: «Ne söyleyeceğimi bilmiyorum; fakat onun bir şeyler istediğini biliyorum.» dedi; bunun üzerine Zeyneddin ona beş yüz dinar, bir kısrak, hil'at ve elbise hediye etti ki hepsi bin dinarı buluyordu. Bu sene ölünceye kadar Erbil'de ikamet etti. Zeyneddin Musul kalesinden ayrılınca Kutbeddin orayı Fahreddin Abdülmesih'e teslim etti ve onu ülkesinde hâkim kıldı. Harap hâldeki kaleyi tamir etti, zira Zeyneddin tamirata fazla ilgi göstermezdi. Abdülmesih de sağlam bir yol ve güzel bir siyaset takip etti. Abdülmesih Atabeg İmâddin Zengî'nin memlûklerinden olup ak hadım (hasîy ebyad) idi.

Pehlivan ile Merâğâ Hâkimi Arasındaki Savaş

Merga emîri Aksungur el-Ahmedîlî bu sene Bağdâd'a haber gönderip yanında bulunan Sultan Muhammedşâh'ın oğlu adına hutbe okunmasını istedi ve Irak topraklarına ayak basmayacağına söz verdi ve bundan baş-

ka hiç bir şey istemeyeceğini bildirdi, ayrıca istekler kabul edilirse bol miktarda para göndereceğini bildirdi. Hilâfet makamı da onun gönlünü almak için bu isteği kabul etti.

Bu haber İldeniz'e ulaşınca zoruna gitti, hemen büyük bir ordu hazırlayıp oğlu Pehlivan'ın kumandasında Aksungur'un üzerine sevk etti. Aralarında cereyan eden savaş Aksungur'un hezimeti ve Merâğa'ya kapanmasıyla sonuçlandı. Pehlivan Merâga'yı muhasara edip Aksungur'u sıkıştırdı, sonra aralarında elçiler gidip geldi ve anlaşmaya vardılar, Pehlivan da Hemedan'da bulunan babasının yanına döndü.

Çeşitli Olaylar

Halife el-Müstencid bu sene «İbnü'l-Beledî» adıyla meşhur Şerefüddin Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Saîd'i vezir tayin etti. Vâsıt'ın idaresine o nezaret ediyordu. Valiliği sırasında büyük bir kabiliyete sahip olduğunu gösterdi ve Halife de onu vezir tayin etti. Adududdin Ebû'l-Ferec b. Reîsü'r-rüesâ devlet idaresini büyük bir tahakküm altına almıştı, bu sebeple Halife İbnu'l-Beledî'ye, Adududdn'e, aile efradı ve adamlarına işten el çektirmesi için emir verdi, o da bu emri yerine getirdi. Üstâdü'd-dâr'ın kardeşi Tâceddin'i gözetim altına aldı, Nehru'l-Melik'in hesabını vermesini istedi; çünkü o el-Muktefî devrinden beri Nehru'l-Melik'i idare ediyordu. Aynı şeyi diğer bazı zevâta da yaptı. Bu yolla çok miktarda mal tahsil etti. Üstâdü'd-dâr aynı şeyin kendi başına da gelmesinden korktu ve ona çok miktarda mal gönderdi.

Şâfiî fakihi Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr Ebû Sa'd b. Ebû Bekr b. Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî el-Mervezî bu sene öldü. Semâ yoluyla pek çok hadis rivayet etmişti. Hadis tahsili için seyahat ederek başkalarının duymadığı hadisleri öğrenip nakletti. Mâverâünnehr ve Horasân'a defalarca gitti. el-Cibâl, Isfahân, Irak, Musul, el-Cezîre, Suriye ve diğer yerleri gezdi. Meşhur eserleri vardır. Bazıları şunlardır: **Zeylu Târîhi Bağdâd, Tarihu Medineti Merv, Kitâbu'n-Neseb** vs. Dilediği konularda en güzel eserleri yazdı. Şeyhlerinin sayıları altı bini aşmıştı. Ebû'l-Ferec b. el-Cevzî de bundan bahseder, fakat bunun doğru olmadığını söyler, İbnü'l-Cevzî'nin onun hakkındaki ithamlarından biri de şudur:

Abdülkerim b. Muhammed Bağdâd'daki bir şeyhi alıp Nehr-i Îsâ'nın üst tarafına götürür ve: «Mâverâünnehrdeki falan şeyh bana haber verdi.» derdi. Bu çok zayıf bir iddiadır, zira bu zat Mâverâünnehr'e gerçekten gitmiş ve o yöredeki bütün şeyhlerden semâ yoluyla hadîs rivayet

etmiştir. İbnü'l-Cevzî böyle bir ithâma niçin gerek duymuştur? Her hâlde onun yegâne günahı Şâfiî olmasıydı. İbnü'l-Cevzî Hanbelî taraftarlarından başka hiç kimseye hayat hakkı tanımamıştır.

Kâdî el-kudât Ebû'l-Berekât Ca'fer b Abdu'l-Vâhid es-Sakafî de bu yılın cemaziyûlâhir ayında (mart - nisan 1168) öldü.

Nizâmiyye müderrisi Yûsuf ed-Dımaşkî de bu sene Hûzistân'da öldü. Şemle'ye elçi olarak gitmişti.

Sûfî ve fakih Şeyh Ebû'n-Necîb eş-Şehristânî bu sene öldü. Meşhur ve salih insanlardan biriydi. Bağdâd'da defnedildi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ (M. 1168-1169) YILI OLAYLARI

Nûreddin'in Ca'ber Kalesi'ni Zaptı

Nûreddin Mahmûd bu sene Ca'ber Kalesi'ni sahibi Şihâbüddin Mâlik b. Ali b. Mâlik el-Ukayl'den zapt etti. Kale Sultan Melikşâh devrinden beri ecdâdının ve nihayet onun elindeydi. Bu konuyu daha önce anlatmıştık. Ca'ber Kalesi en müstahkem kalelerden biri olup doğu tarafından Fırat'a bakmakta ve yöreyi kontrol altında tutmaktaydı.

Nûreddin'in burayı almasının sebebi şudur:

Kale hâkimi avlanmak gayesiyle kaleden inmişti. Kilâboğulları (Benû Kilâb) bu esnada onu yakalayıp 563 yılı recep ayında (nisan-mayıs 1168) Nûreddin'in yanına götürdüler. Nûreddin onu tevkif eti, fakat iyi davrandı. Kaleyi kendisine teslim etmesi için ona para verip, bazı yerleri iktâ ettiyse de Şihâbuddin Mâlik kabul etmedi; bunun üzerine Nûreddin zora, baskıya, şiddet ve tehdîde başvurdu. Yine teslim etmeyince Emîr Fahreddin Mes'ûd b. Ebû Ali ez-Za'ferânî kumandasındaki bir askerî birliği kaleye sevk etti. Emîr Fahreddin kaleyi bir süre muhasara ettiyse de bir şey elde edemedi. Nûreddin bu defa başka bir askerî birliği ona yardıma gönderdi. «İbnu'd-dâye» adıyla tanınan Emîr Mecdeddin Ebû Bekr'i bu iki ordunun kumandanı tayin etti. İbnû'd-dâye Nûreddin'in süt kardeş ve büyük emîrlerinden biriydi. O da aynı şekilde muhasara ettiyse de bir şey elde edemedi; bunun üzerine çareyi kale sahibiyle yumuşak yolla konuşmakta buldu. Kale hâkimi Şihâbûddin Mâlik'e kaleye karşılık Nûreddin'den bazı yerleri almasını ve kaleyi muhafaza edeceğim diye kendisini tehlikeye atmamasını tavsiye etti. O da İbnû'd-dâye'nin sözünü dinleyip kaleyi teslim etti. Ca'ber Kalesi'ne karşılık Serûc ve civarını, Haleb ile Bâbu Buzâ'a arasındaki tuzlayı ve peşin olarak da yirmi bin dinar aldı. Bu gerçekten büyük bir iktâ idi, fakat bu bölgede hiç bir kale yoktu.

Mâlikoğulları (Benû Mâlik)'nın Ca'ber Kalesi'ndeki hakimiyetleri işte böyle son buldu.

Her işin bir sonu, her saltanatın bir nihâyeti vardır. Duyduğuma göre kale sahibine «Serûc mu, Suriye mi, yoksa Ca'ber Kalesi'nde mi kalmak istersin, hangisini daha çok seversin?» denilince: «Para ve mal olarak bu daha fazladır, fakat şeref ve itibara gelince biz onu Ca'ber Kalesi'nde bıraktık.» cevabını vermiştir.

Esedüddin'in Mısır'a Hâkim Olması ve Şâver'in Öldürülmesi

Esedüddin Şirkûh b. Şâzî bu sene rebiyülevvel ayında (aralık 1168) Mısır diyarına sefere çıktı ve bölgeyi ele geçirdi. Nûreddinin askerleri de yanındaydı.

Sebebi, daha önce de zikrettiğimiz gibi, Haçlılar'ın Mısır'da güçlenmeleri ve oraya yerleşmeleridir; zira Haçlılar Kâhire'de bir temsilci (şahne) görevlendirmiş ve şehrin kapılarını teslim almışlardı, ayrıca yiğit ve cesur bazı zevat ile önde gelen süvarilerinden müteşekkil bir kitleyi de orada bırakmışlar, böylece Müslümanlar üzerinde zorla hâkimiyet kurmuşlardı. Onlara büyük zulüm ve işkence ediyorlardı. Bu durumu ve ülkede kendilerine mâni olacak kuvvet olmadığını görünce Suriye'deki Frank kralı Amaury'e haber gönderdiler. Haçlılar Suriye'ye çıktıkları andan beri onun gibi cesur, hilekâr ve dahi biri gelmemişti. Onu Mısır'ı ele geçirmeye davet ettiler, ülkeyi müdafaa edecek bir kuvvet olmadığını bildirdiler ve Mısır meselesinin gayet kolay olduğunu söyleyerek onu teşvik ettiler, fakat o kabul etmedi, bunun üzerine haçlı şövalyeleri ve ileri görüşlü kişiler kralın yanına gittiler ve ona Mısır'a gidip oraya hâkim olmasını tavsiye ettiler. Kral onlara: «Bana kalırsa oraya gitmemeliyiz. Orası bizim için bir nimettir, malları da nasıl olsa bize gönderiliyor ve biz de bu mallar sayesinde Nûreddin'e karşı güçleniyoruz. Eğer orayı zapt etmek için harekete geçersek, Fâtımî halifesi, onun askerleri, bütün ülke halkı ve fellâhlar ülkeyi bize teslim etmezler, onun uğrunda bizimle savaşırlar, sonra da bizden korkarak ülkeyi Nûreddin'e teslim edebilirler. Şayet Nûreddin orayı alır ve oraya Esedüddin gibi bir kumandanını görevlendirirse bu Haçlılar için mahvolmaları ve Suriye topraklarından sürülmeleri demektir.» dedi; fakat onlar kralın sözünü kabul etmediler ve: «Orada ülkeyi müdafaa ve bize karşı himaye edecek kimse yoktur. Nûreddin'in askerleri hazırlanıp oraya varıncaya kadar biz çoktan orayı zapt etmiş ve işimizi bitirmiş oluruz. İşte o zaman Nûreddin bizden kurtulmak isteyecektir.» dediler.

Kral da istemeyerek onlarla birlikte hareket etti. Hazırlıklarını yapmağa başladılar ve Hıms üzerine yürüyeceklerini duyurdular. Nûreddin

onların bu hazırlıklarından haberdar olunca o da hemen asker toplamağa başladı ve askerlerine kendi yanına gelmelerini emretti. Haçlılar Mısır'a doğru sür'atle yol aldılar, Mısır'a varıp Bilbis şehrini muhasaraya başladılar ve nihayet safer ayının birinci günü (4 Kasım 1168) zorla ele geçirdiler. Şehirdeki malları yağmaladılar, halkı öldürüp kadın, erkek ve çocukları esir aldılar.

Mısır'ın ileri gelenlerinden bir tâife Şâver'e düşmanlıklarından dolayı Haçlılar'a haber gönderip onlara yardım vaadinde bulunmuştu. Bunlar arasında İbnu'l-Hayyât ve İbn Fercele de vardı. Bunun üzerine Haçlıların cesareti arttı ve Bilbis'ten Mısır'a yürüyerek 10 safer (13 Kasım 1168) tarihinde Kâhire önlerine varıp muhasara ettiler. Halk, onların Bilbis halkına yaptıklarını kendilerine de yapmalarından korktu ve bu korkuları onları şehre kapanıp savunmağa ve direnmeğe itti. Beldeleri uğrunda savaştılar, onu müdafaa için olanca güçlerini seferber ettiler Eğer Haçlılar Bilbis'te halka iyi davranmış olsalardı hiç şüphesiz Mısır ve Kâhire'yi ele geçirirlerdi; fakat Allah Taâlâ onlara yaptıklarını güzel gösterdi, çünkü takdir-i İlâhî aynen tecelli edecekti.

Şâver 9 safer (12 Kasım 1168) günü Mısır'ın yakılmasını emretti. halkın da Kâhire'ye geçmesini istedi. Mısır'ın yakılacağını bildirdi, bunun üzerine ahali Mısır'dan ayrıldı ve yol üzerinde bekledi, şehir ateşe verildi ve halk fakir duruma düştü. Haçlılardan korktukları için onlar gelmeden bir gün önce malları ve servetleri yok olup gitti. Yangın elli dört gün devam etti.

Halife el-Âdıd Nûreddin'e haber gönderip yardım istedi, Müslümanların Haçlıları uzaklaştırmaktan âciz olduklarını bildirdi. Kadınların saçlarını mektupların içine koyup gönderdi ve: «İşte bunlar saraydaki karılarımın saçlarıdır. Kendilerini Haçlılar'ın elinden kurtarman için senden yardım istiyorlar.» dedi; bunun üzerine Nûreddin asker göndermek için harekete geçti.

Haçlılara gelince, onlar Kâhire'yi daha şiddetli bir şekilde muhasara ettiler ve halkı zor durumda bıraktılar. Askerleri savaşı ve ülkeyi idare etmekte olan Şâver ise daha da zor durumdaydı, Haçlıları uzaklaştırmaktan aciz kalmıştı. Sonunda hileye başvurdu, Haçlı kralına elçi gönderip eski dostluklarını hatırlattı, kendi arzusunun da şehri Haçlılar'a teslim etmek olduğunu, ancak Nûreddin ve el-Âdıd'dan korktuğunu söyledi, Müslümanlar'ın şehrin teslimine rıza göstermediklerini bildirip barış tavsiyesinde bulundu ve ülkenin Nûreddin'e teslim edilmemesi için para alınmasını teklif etti; bunun üzerine Haçlı kralı Şâver'in teklifini bir mil-

yon Mısır dinarı vermesi şartıyla kabul etti. Paranın bir kısmı hemen, bir kısmı da daha sonra verilecekti. Bu şekilde bir anlaşmaya varıldı.

Haçlılar da ülkenin kendilerine teslim olmamakta direndiğini ve Nûreddin'e teslim edilmesinin de muhtemel olduğunu görünce istemeyerek buna razı oldular. «Aldığımız parayla durumumuzu takviye ederiz, sonra daha güçlü olarak geri gelir ve Nûreddin'e de aldırış etmeyiz.» dediler.

«Kâfirler suikastlar hazırladılar. Allah da onlara mukabele etti. Allah Taâlâ'nın her hileyi gölgede bırakmak hususundaki kudretine son yoktur.» (Âl-i İmrân, 3/54)

Şâver onlara peşin olarak yüz bin dinar verdi, geri kalan parayı toplayabilmek için de oradan ayrılmalarını istedi. Haçlılar biraz uzaklaştılar. Şâver hemen Kâhire ve Mısır halkından onlara para toplamağa başladı, ancak beş yüz bin dinar bile toplayamadı, çünkü Mısır halkının evleri, içindeki eşyaları ve paralarıyla birlikte yanmıştı. Yangından kurtarılanlar da yağma edilmişti. Vergi vermek şöyle dursun, erzaklarını bile temin edecek durumda değillerdi.

Kâhire halkına gelince, halkın çoğunu askerler ve gulâmlar teşkil ettiği için para bulmaları zordu. Bu arada Nûreddin ile haberleşip halkın içinde bulunduğu durumu bildiriyorlar ve Mısır'ın üçte birini ona vermeyi vaat ediyorlar, Esedüddin'in orduyla birlikte yanlarında kalmasını ve vaat olunan üçte birlik sahanın dışında Mısır'daki bazı yerleri iktâ etmeyi istediklerini söylüyorlar ve söz veriyorlardı.

Fâtımî Halifesi el-Âdıd'ın mektupları geldiğinde Nûreddin Haleb'de bulunuyordu. Esedüddin'e haber gönderip yanına çağırdı. Esedüddin'in yanına giden zat ona Haleb kapısı önünde rastladı. Esedüddin kendi iktâı olan Hıms'dan oraya gelmişti. Gelişinin sebebi de yine aynı konuları muhtevî olarak Mısır'dan gelen mektuplardı; bu yüzden o da doğruca Nûreddin'in yanına hareket etti ve onunla buluştu. Nûreddin onun hemen gelmesine hayret etti, sevindi ve bunu uğur saydı. Mısır'a gitmek üzere hazırlanmasını istedi; elbise, at, silâh vs. dışında iki yüz bin dinar verdiği gibi ayrıca askerler ve hazine konusunda ona yetki verdi. Esedüddin askerler arasından iki bin süvari seçti, bir miktar para aldı, altı bin kadar süvari topladı ve Nûreddin ile birlikte Dımaşk'a gitti. Safer ayının son günü (2 Aralık 1168) Dımaşk'a vardı, oradan Ra'su'l-Mâ'ya gitti. Nûreddin Esedüddin'in maiyyetindeki süvarilerden her birine maaşlarından kesilmemek üzere yirmi dinar yardımda bulundu, ayrıca Esedüddin'e başka bir emîr taifesi daha kattı. Bunlar arasında memlûkü İzzeddin Cordik, İzzeddin Kılıç, Şerefüddin Bozkuş, Aynuddevle el-Yârûkî, Kutbeddin Yınal b. Hassan el-Menbicî ve Şîrkûh'un yeğeni Salâhaddin Yûsuf b. Eyyûb da vardı. Salâhaddin bu sefere istemeyerek katılıyordu.

«Belki de hoşlanmadığınız bir şey sizin için daha hayırlı olabilir ve belki istediğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir.» (Bakara, 2/216)

Nûreddin Salâhaddin'in gitmesini istedi. Bunda evinden aile ocağından ayrılmak vardı, bu yüzden Salâhaddin de gitmek istemedi, halbuki bunda onun ikbal ve saâdeti, hükümdarlığı söz konusuydu. Bu konuya inşaallah ileride Şirkûh'un ölümünden bahsederken tekrar temas edeceğiz.

Esedüddin 15 rebiyülevvel (17 Aralık 1168) günü Ra'su'l-Mâ'dan sür'atle hareket etti Mısır'a yaklaşınca Haçlılar ülkelerine dönmek üzere umduklarını bulamadan ve elleri boş olarak oradan ayrıldılar. Nûreddin onların geri döndüklerini duyunca sevindi ve ülkede bu haberi duyurmak için şenlikler yapılmasını emretti. Ülkenin her tarafına elçiler gönderip onları müjdeledi; zira bu Mısır'ın yeniden fethi, Suriye ve diğer bölgelerdeki İslâm beldelerinin muhafazası demekti.

Esedüddin'e gelince, 7 cemaziyülâhir (8 Mart 1169) günü Kâhire'ye varıp şehre girdi ve el-Âdıd Lidinillâh ile görüştü. Fâtımî halifesi kendisine hil'at giydirdi ve Esedüddin el-Âdıd'ın hil'atıyle çadırına geri döndü. Mısır halkı buna çok sevindi, Esedüddin'e ve askerlerine bol miktarda hediyeler ve bağışlarda bulunuldu. Şâver buna mani olamadı, çünkü Şirkûh'un yanındaki askerlerin çokluğunu ve el-Âdıd'ın onlarla aynı görüşte olduğunu görünce kalbinde sakladığını açığa vuramadı. Bu defa Nûreddin'e vaat edilen paranın askerlerin iktâlarının ve ülkenin Nûreddin'e ayrılacak olan üçte birinin tesbiti hususunu oyalamağa başladı. Şâver her gün Esedüddin'in yanına gidiyor, onunla birlikte geziyor ve ona bazı vaadlerde bulunuyordu.

«Şeytan onlara söz verir, onları ümitlendirir. Halbuki şeytanın vâdi aldatmacadan başka bir şey değildir.» (Nisa 4/120)

Şâver daha sonra bir ziyafet hazırlayıp Esedüddin ile yanındaki emîrleri de bu ziyafete davet ederek onları tevkif etmeğe karar verdi, yanlarındaki askerleri de kendi hizmetine alarak onlarla Haçlıları da defedeceğini düşünüyordu, fakat oğlu el-Kâmil ona mani oldu ve: «Allah'a yemin ederim ki, eğer bunu yapmağa karar verirsen Şirkûh'a haber veririm.» dedi, babası da oğluna: «Vallahi eğer biz bunu yapmazsak hepimiz öldürülürüz.» cevabını verdi. Oğlu el-Kâmil bunun üzerine: «Evet, doğru söyledin; fakat biz öldürülürsek bile Müslüman olarak öldürüleceğiz ve bu ülke İslâm ülkesi olarak kalacak. Bizim öldürülmemiz bu ülkenin Haçlılar'ın eline geçmesinden daha hayırlıdır; çünkü Franklar'ın geri gelmeleri için Şirkûh'un yakalandığını duymaları yeter. İşte o zaman bizzat el-Âdıd Nûreddin'in yanına gitse onunla beraber bir tek süvari

dahi göndermez, Haçlılar da ülkeyi zapt ederler.» dedi ve Şâver o fikrinden vaz geçti.

Nûreddin'in askerleri Şâver'ın işi uzatıp oyaladığını görünce onun şerrinden korktular. Bu sırada Salâhaddin Yûsuf, İzzeddin Cordik ve diğerleri Şâver'in öldürülmesine karar verdiler; ancak Esedüddin'e haber verdikleri zaman o buna mâni oldu. Onlar bu hususta kararlı olmakla beraber sustular. Yine bir gün Şâver âdeti olduğu üzere Esedüddin'in karargâhını ziyarete gitti, fakat onu çadırında bulamadı. Esedüddin İmâm-ı Şâfiî'nin kabrini ziyarete gitmişti. Salâhaddin ile Cordik onu bir askerî birlikle karşılayıp hizmet ettiler,ona Şîrkûh'un İmâm-ı Şâfiî'nin kabrini ziyarete gittiğini söylediler; bunun üzerine Şâver: «Öyleyse biz de onun yanına gidelim.» dedi. Birlikte çıktılar. Salâhaddin ile Cordik onunla beraber giderken Şâver'i atından aşağı attılar. Adamları sağa sola kaçıştı, Şâver esir alındı .Esedüddin'in emri olmadan onu öldüremediler, bu sebeple onu muhafaza altında tutmak için adam görevlendirdiler. Bir adam gönderip durumu Esedüddin'e bildirdiler, Esedüddin geldi, fakat onların başlattıkları bu işi bitirmelerine müsaade etmedi. Mısır Fâtımî halifesi el-Âdıd bu durumdan haberdar olunca Esedüddin'e haber gönderip Şâver'in başını istedi. Bu hususta peş peşe elçiler geldi; bunun üzerine 17 rebiyülâhir (18 Ocak 1169) tarihinde Şâver'in başı kesilip el-Âdıd'a gönderildi.

Esedüddin Kâhire'ye girdi. Halkın toplandığını görüp kendinden korktuklarını anladı; bu sebeple onlara: «Emîru'l-Müminîn, yani el-Âdıd size Şâver'in evini yağmalamanızı emrediyor.» dedi; bunun üzerine halk dağıldı ve Şâver'in evini yağma ettiler. Esedüddin el-Âdıd'ın sarayına gitti, Halife ona vezirlik hil'ati giydirdi ve «el-Melikü'l-Mansur Emîru'l-Cüyûş» lâkabını verdi. Esedüddin de hil'atlerle vezaret konağına gitti. Şâver'in bulunduğu yer burasıydı. Burada üzerine oturulacak bir şey bulamadı, makamına yerleşip idareye hâkim oldu. Kendisine mani olacak ve onunla çekişecek kimse kalmadı. Güvendiği adamları vali olarak tayin ve ülkeyi askerlerine iktâ etti.

el-Kâmil b. Şâver'e gelince; babası öldürülünce kardeşleriyle beraber saraya sığınmıştı. Onlardan bir daha haber alınamadı. Şîrkûh onun idam edilmesine çok üzüldü; çünkü onun kendisinin öldürülmesine mani olmak için babasına neler yaptıklarını duymuştu. Şirkûh, onun için: «Keşke hayatta kalsaydı da yaptığı iyiliğe mükâafaat olsun diye ben de ona lütuf ve ihsanda bulunsaydım.» derdi.

Esedüddin Şîrkûh'un Ölümü

Esedüddin Mısır'a iyice yerleşip işini sağlama bağladığı ve artık kendisiyle çekişecek kimse kalmadığını düşündüğü sırada eceli geldi.

«Onlar kendilerine verilen şeylerle ferahlanarak sevindikleri zaman onları ansızın yakaladık.» (En'am 6/44)) 22 Cemaziyülâhir 564 (23 Mart 1169) tarihinde öldü. Hâkimiyeti iki ay beş gün sürmüştü.

Esedüddin'in ilk zamanları ve Nûreddin'in hizmetine girmesinin sebebine gelince; Esedüddin ile kardeşi Necmeddin Eyyûb b. Şâzî Dovin şehri ahalisindendir ve aslen «er-Ravvâdiyye» adlı şerefli bir kabileye mensuptur. Esedüddin ile Necmeddin Irak'a gelip Bağdâd şahnesi Mücâhidüddin'in hizmetine girdiler. Mücâhidüddin Necmeddin'in akıllı, ileri görüşlü ve güzel ahlâklı bir insan olduğunu gördü. Necmeddin Şirkûh'tan büyüktü, bu sebeple onu kendisine ait olan Tekrît Kalesi'ne mustahfız tayin etti. Necmeddin kardeşiyle birlikte oraya gitti. Şehit Atabeg Zengî b. Aksungur, 526 (1131-1132) yılı olayları arasında zikrettiğimiz gibi, Irak'ta Karaca es-Sâkî karşısında mağlûp olunca bozgun vaziyette Tekrît'e gitmişti. Necmeddin orada ona hizmet etti; gemiler verdi ve Zengî bu gemilerle oradan Dicle'yi geçti. Adamları da onu takip ettiler. Eyyûb onlarla çok iyi arkadaşlık kurduktan sonra yolcu etti.

Daha sonra Şirkûh, Tekrît'te aralarında geçen bir münakaşa ve çekişme sebebiyle bir adamı öldürdü; bu yüzden Bihrûz onu kaleden çıkardı. İki kardeş doğruca Atabeg Zengî'nin yanına gittiler. Zengî onlara çok iyi davrandı. Onların kendisine yaptığı iyilik ve hizmetleri hatırlayıp onlara iyi yerler iktâ etti. Atabeg Zengî Baalbekk Kalesi'ni alınca Eyyûb'u oraya mustahfız tayin etti. Zengî öldürülünce Dımaşk askerleri kendisini bu kalede muhasara etti, çok zor durumda kaldı. Seyfeddin Gazi b. Zengî ülkesindeki işlerle meşgul olduğundan onunla ilgilenemedi, Eyyûb da kaleyi onlara teslim etmek zorunda kaldı. Kaleyi bazı yerler karşılığında onlara teslim etti ve Dımaşk'ın büyük emîrlerinden biri oldu.

Kardeşi Şirkûh ise Zengî'nin öldürülmesinden sonra Nûreddin Mahmûd'a intisap etti, zaten babası zamanında da ona hizmet ediyordu, bu sebeple Nûreddin onu kendi yakın adamları arasına aldı ve önemli mevkilere getirdi Başkasının yapamayacağı işleri büyük bir cesaretle yaptığını görünce iktâlarını artırdı. Hıms, Rahbe ve diğer bazı yerleri de ona verdi, ayrıca başkumandan tayin etti. Nûreddin Dımaşk'ı zapt etmek isteyince ona emir verip orada bulunan kardeşi Eyyûb ile haberleşmesini ve şehrin fethine yardımcı olmasını istedi. Eyyûb da kendisine ve kardeşine isimlerini zikrettiği bazı yerlerin iktâ edilmesini ve köylerin mülk olarak kendilerine verilmesi şartıyla yardımda bulunmayı teklif etti. Nûreddin onların bu isteklerini kabul etti ve daha önce anlattığımız gibi, Dımaşk'ı zapt etti. İkisine verdiği sözü yerine getirdi, böylece Eyyûb ile Şirkûh Nûreddin'in devletinin en büyük iki emîri oldular. Nûreddin Mısır üzerine asker sevk etmek isteyince bu büyük ve önemli iş, bu tehli-

keli mevki için Esedüddin Şîrkûh'dan başkasını düşünemedi ve onu gönderdi, o da yukarıda anlattığımız işleri yaptı.

Salâhaddin'in Mısır'a Hâkim Olması

Esedüddin Şîrkûh ölünce kardeşi Eyyûb b. Şâzî'nin oğlu Salâhaddin Yûsuf onun yanında bulunuyordu. Bu sefere istemeyerek katılmıştı.

Salâhaddin'in yakın adamlarından olan bir dostum bana ondan naklen şunları anlatmıştı:

«el-Âdıd'ın Haçlılar'a karşı Nûreddin'den yardım ve asker göndermesini isteyen mektupları Nûreddin'e ulaşınca beni çağırıp durumu anlattı. Bana: "Elçimle beraber Hıms'ta bulunan amcan Esedüddin'in yanına git, buraya gelmesini söyle ve onu sür'atle harekete teşvik et; zira bu işin gecikmeye tahammülü yok" dedi. Ben de baş üstüne dedim ve elçiyle beraber Haleb'den yola çıktık. Daha henüz Haleb'den aşağı inmemiştik ki amcamın da bu maksatla geldiğini görüp karşılaştık. Nûreddin ona Mısır'a gitmesini emretti; bunun üzerine amcam bana dönüp: "Hazırlan Yusuf." dedi, ben de: "Vallahi bana Mısır'ın hükümdarlığı verilse bile oraya gitmem; çünkü İskenderiyye ve diğer bazı yerlerde hiç bir zaman unutamayacağım sıkıntılarla karşılaştım." dedim. Bunun üzerine amcam, Nûreddin'e: "Salâhaddin de mutlaka benimle gelmelidir; gitmesi için ona emir ver." dedi, Nûreddin de bana emir verdi, fakat ben affımı isteyip meclisden ayrıldım.»

«Esedüddin hazırlıklarını tamamlayıp tam sefere çıkacaktı ki, Nûreddin bana: "Amcanla beraber gitmelisin» dedi, ben de ona sıkıntılardan ve yeteri kadar binek hayvanı olmadığından şikâyet ettim; bunun üzerine Nûreddin bana her şeyi verdi, ben de âdetâ ölüme götürülüyormuş gibi hazırlandım. Birlikte sefere çıktık ve amcam Mısır'ı zapt etti. Sonra o öldü ve Allah Teâlâ beni hiç tamah etmediğim şeylere mâlik kıldı.»

Salâhaddin'in vezir olmasına gelince, Nûreddin'in Mısır'daki bazı emîrleri önemli askerî mevkilere gelmek ve Şîrkûh'tan sonra el-Âdıd'ın veziri olmak istiyorlardı. Bunlar arasında Aynuddevle el-Yârûkî, Kutbeddin, Seyfeddin el-Maştub el-Hakkârî ve Salâhaddin'in dayısı Şihâbüddin Mahmûd el-Hârimî de vardı. Bunların hepsi bu göreve talipti. el-Âdıd bu meseleyi halletmek için adamlarını topladı ve Salâhaddin'le haber gönderip yanına çağırdı. Ona hil'at giydirdi ve amcasından sonra onu vezir tayin etti.

el-Âdıd'ı buna sevkeden faktör adamlarının: «Bu topluluk arasında Yûsuf'tan daha güçsüz ve yaşca ondan daha küçüğü yoktur. En doğru iş onu vezir tayin etmektir, çünkü o bizim hükmümüzün dışına çıkmaz. Sonra da askerleri bizim tarafımıza çekmek üzere adamlar görevlendiririz; böylece emrimizde ülkeyi müdafaa edecek bir ordumuz olur. Daha sonra Yûsuf'u ya tevkif eder, ya da Mısır dışına süreriz.» demeleridir.

Halife el-Âdıd Salâhaddin'e vezirlik hil'atını giydirip «el-Meliku'n-Nâsır» lakabını verdi, fakat vezir olmak isteyen o emîrlerden hiç biri ona itaat etmediler, onun hizmetine girmediler. Fakîh İsâ el-Hakkârî Salahaddin'in yanındaydı. el-Maştûb'u iknâ edip onu Salâhaddin'in tarafına çekti ve: «Aynuddevle el-Hârimî ve diğerleri varken bu iş senin eline geçmez.» dedi. Sonra da el-Hârimî'nin yanına gidip: «Bu Salâhaddin senin kız kardeşinin oğludur. Onun şerefi, onun hükümdarlığı senin şeref ve hükümdarlığın demektir. Salâhaddin vezaret makamına geçip işleri yoluna girdi. Onu bu görevden uzaklaştırmak için çalışan ilk kişi sen olma, bu sana bir fayda sağlamaz.» dedi. O da aynı şekilde Salâhaddin'in tarafına geçti, aynı şeyi diğerlerine de yaptı. Aynuddevle el-Yârûkî hariç herkes ona itaat arz etti, fakat Aynuddevle: «Ben Yûsuf'a hizmet etmem.» dedi ve bazı emîrlerle birlikte Suriye'de bulunan Nûreddin'in yanına döndü, böylece Salâhaddin'in mevkii sağlam temellere oturdu. Bununla beraber o Nûreddin'in bir nâibiydi.

Nûreddin ona «el-Emîr el-İsfehsâlâr» diye hitap ediyordu. Mektubun başına da gururundan dolayı ismini yazmayıp tevkiini çektirirdi. Mektupta «el-Emîr el-İsfehsâlâr Salâhaddin» yazan sadece Nûreddin değildi, bilâkis Mısır'daki bütün emîrler aynı şeyi yaparlardı.

Salâhaddin halkın gönlünü kazanmak için çalıştı, bağışlarda bulundu, onlar da onun tarafına geçtiler ve onu sevdiler, böylece el-Âdıd'ın durumu zayıfladı. Salâhaddin daha sonra Nûreddin'e haber gönderip kardeşlerini ve aile halkını yanına göndermesini istedi, Nûreddin de bu isteği yerine getirdi, onlara Salâhaddin'e itaat etmelerini, onun emirlerini yerine getirmelerini ve onu desteklemelerini şart koştu. Hepsi bu şartlara uydular. Salâhaddin Mısır'lı emîrlerin ellerindeki yerleri alıp onları kendi aile efradına ve maiyyetindeki emîrlere verdi. İktâlarını artırdı. Onlar da Salâhaddin'e daha çok bağlandı ve daha fazla sevgi gösterdiler.

Tarihleri gözden geçirdim ve elde edilmesi mümkün olan İslâm tarihlerinin çoğunda gördüm ki, devletler ilk kurucularının evlâdının elinden çıkıp onun bazı yakınlarına ve âile efrâdına geçmektedir. İşte İslâm tarihindeki ilk örnek: Muâviye b. Ebî Süfyân Hanedandan devleti kuran ilk şahıs ve ilk hükümdar odur, fakat hükümdarlık onun evlâdının elinden amcazâdeleri Mervânoğullarına intikal etmiştir. Seffâh Abbâsîle-

rin ilk halifesidir; Hilâfet onun evlâdına değil kardeşi Mansûr'a geçmiştir. Nasr b. Ahmed Sâmânîlerden yönetime tek başına hâkim olan ilk zattır, hükümdarlık ondan çocuklarına değil, kardeşi İsmâil b. Ahmed ve onun sülâlesine intikal etmiştir. Saffârîlerin ilk hükümdarı Ya'kûb b. Saffâr' dır; fakat hükümdarlık kardeşi Amr ve onun evlâdına geçmişti. Büveyhîler devletinin kurucusu İmâdüddevle b. Büveyh'ten kardeşleri Ruknüddevle ve İzzüddevle'ye geçti, sonra tekrar Rüknüddevle'nin çocuklarına, sonra Muizzüddevle'ye, sonra Ruknüddevle'nin çocuklarına geçti. Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı Tuğrul Bey'di, hükümdarlık ondan kardeşi Dâvûd (Çağrı Bey)'un evlâdına intikal etti. Yukarıda geçtiği gibi, Şîrkûh'tan sonra da kardeşi Eyyûb'un evlâdına geçti. Salâhaddin Eyyûbîler Devleti'ni kurup genişletti, büyük bir devlet haline getirdi ve âdeta devletin ilk hükümdarı oldu; hükümdarlık kardeşi el-Âdil'in evlâdına geçti ve Salâhaddin'in ahfâdı elinde sadece Haleb kaldı.

Bunlar İslâm devletlerinin en büyükleridir. Eğer sözü uzatmaktan korkmasaydık daha fazla misal verebilirdik. Bence bunun sebebi devletin hükümdarının çok kan dökmesi, ülkeleri zapt etmesi, bu ülkelerdeki insanların da, kendi hükümranlıklarının devamını istemeleridir. İşte bundan dolayı Allah onun evlâdını hükümdarlıktan mahrûm ediyor. Kim böyle yaparsa Allah onun neslini hükümdarlıktan mahrum ederek onu cezalandırır.

Mısır'da Zenciler Olayı

Fâtımî halifesi el-Âdıd'ın sarayındaki hadımlardan Mu'teminu'l-hilâfe bu sene zilkade ayı başlarında (27 temmuz - 5 ağustos 1169) öldürüldü. Sarayda Mütemin'in sözü geçerdi ve görevliler üzerinde de büyük bir nüfûzu vardı. Müteminü'l-hilâfe ile Mısırlı bir grup Haçlılara haber gönderip onları Mısır'a davet etmeğe ve Salâhaddin ile maiyyetindekilere karşı onlardan yardım ve destek almağa karar verdiler. Güvendikleri bir zat ile mektupları gönderdiler ve cevabı beklemeğe başladılar. Elçi el-Bi'rul-Beyzâ'ya gitti, burada bir Türkmen ile karşılaştı. Türkmen onun yanında iki yeni ayakkabı gördü, onları bu elçinin elinden aldı ve kendi kendine: «Eğer bu adam bunları giymiş olsaydı bunlar eskirdi, zira adamın üstü başı perişan.» dedi ve hem adam hem de ayakkabılardan şüphelenerek bu ayakkabıları Salâhaddin'e getirdi. Salâhaddin ayakkabıları sökünce içindeki mektubu gördü, mektubu okudu ve ses çıkarmadı.

Muteminü'l-hilâfe'nin gayesi Haçlılar'ın Mısır'a hareket etmesiydi. Onlar Mısır'a varınca Salâhaddin savaşmak için askerleriyle onların karşısına çıkacak, Mu'teminü'l-hilâfe de maiyyetindeki Mısırlılarla Salâhad-

din'in geride kalan adamlarına karşı ayaklanıp onları öldüreceklerdi. Sonra hep birlikte çıkıp Salâhaddin'i takip edecek, önden Haçlılar arkadan da bunlar saldıracak, böylece hiç kimseyi sağ bırakmayacaklardı. Salâhaddin mektubu okuyunca mektubu kimin yazdığını sordu, kendisine Yahudi bir şahsın yazdığı söylendi. Adam getirildi; Salâhaddin onun dövülmesini ve sorguya çekilmesini emretti. Adam meseleyi anlatmağa başladı ve Müslüman oldu. Durumu Salâhaddin'e haber verdi, Salâhaddin de olayı gizledi.

Mu'teminu'l-hilâfe kuşkulandı, saraya kapandı ve korkup hiç dışarı çıkmadı. Çıksa bile uzaklara gitmezdi. Salâhaddin de olayı inkâr etmesin diye onun takip edildiğini hissettirmiyordu. İş uzayınca Mu'temin saraydan çıkıp gezinmek için el-Harkâniyye adlı bir köye gitti. Salâhaddin bunu haber alınca üzerine adamlarını gönderdi. Bunlar Mu'teminu'l-hilâfe'yi yakalayıp öldürdüler ve başını kesip getirdiler. Ardından Hilâfet sarayının işlerini yürüten bütün görevlilerin işine son verildi, saray görevlilerin başına Ak hadım ağası Bahâeddin Karakuş'u getirdi. Sarayda ondan habersiz büyük küçük hiç bir iş yapılmazdı. Mısır'daki Zenciler hamiyyet duygusuyla Mu'teminu'l-hilâfe'nin öldürülmesine kızdılar, çünkü Mu'temin onların tarafını tutardı. Hemen toplandılar, sayıları elli bini aştı. Salâhaddin'in askerleriyle savaşmak için harekete geçtiler. Salâhaddin'in askerleri de toplandı ve iki saray arasında savaşa girdiler.

Her iki taraftan da pek çok kişi öldürüldü. Salâhaddin onların «el-Mansûra» adıyla bilinen mahallelerine adam gönderip evlerini, malları, çocukları ve karılarıyla birlikte ateşe verdirdi. Bunu duyan Zenciler derhal geri dönüp kaçtılar. Salâhaddin onları kılıçtan geçirdi. Mahalleler tutulup kaçacak yer bırakılmadı. Pek çok kişi öldürüldükten sonra emân dilediler. Emân istekleri kabul edilip Mısır'dan Cîze'ye sürüldüler. Salâhaddin'in ağabeyi Şemsüddevle Turanşâh bir askerî birlikte üzerlerine gitti ve onları kılıçtan geçirdi. Kaçıp kurtulanlardan başka sağ kalan olmadı. Böylece Allah Taâlâ Salâhaddin'i onların şerrinden kurtardı.

Şemle'nin Fars'ı Zaptı ve Oradan Uzaklaştırılması

Hûzistân hâkimi Şemle bu sene Fars bölgesini zapt etti, fakat daha sonra oradan çıkarıldı.

Sebebi şudur:

Fars hâkimi olan Zengî b. Deklâ askerlerine karşı kötü muamele etti, bunun üzerine onlar da Hûzistân'da bulunan Şemle'ye haber gönderip

onu Fars'a yürümeğe teşvik etitler. Şemle de asker toplayıp hazırlıklarını ikmal etti ve Fars'a gitti. Zengî b. Dekla karşısına çıkınca aralarında savaş vuku buldu. Zengî'nin adamları hainlik ettiler ve bu yüzden Zengî mağlûp olup küçük bir grupla kaçtı, canını kurtardı ve Şebânkâre kürtlerinin yanına gidip onlara sığındı. Kürtlerin reisi onu himaye ve güzelce misafir edip ağırladı.

Şemle Fars bölgesine girip oraya hâkim oldu. Halka karşı kötü davrandı, kardeşinin oğlu İbn Senkâ ise ülkeyi yağmaladı; bu yüzden halk, içinden ona kin bağladı. Zengî'ye ihanet eden askerlerden bir kısmı Şemle'nin kendilerine kötü davrandığını görünce tekrar onun yanına geldiler, böylece Kürtlerle beraber Zengî'nin yanında epeyce adam toplanmış oldu. Bu kalabalık kitle ile birlikte Fars bölgesine indi, askerlerine mektup yazıp onlara bazı vaadlerde bulundu, bunun üzerine onlar Zengî'nin yanında toplanıp Şemle'nin üzerine yürüdüler ve ona baskın düzenlediler. Şemle mağlûp oldu. Zengî ülkesine geri döndü, Şemle de kendi beldesi Hûzistân'a gitti.

İldeniz'in Rey'i Ele Geçirmesi

İldeniz bu sene Rey şehriyle İnanc'ın elindeki yerleri zapt etti.

Sebebi şu idi:

İldeniz ile İnanç aralarında yaptıkları anlaşmada İnanç'ın İldeniz'e her yıl muayyen miktarda haraç ödemesi kararlaştırılmıştı, ancak İnanç bunu iki sene ödemedi. İldeniz elçi gönderip bu parayı isteyince İnanç, gulâmlarının ve maiyyetindekilerin sayısının çok fazla olduğunu söyleyerek özür diledi; bunun üzerine İldeniz Rey'e sefer düzenledi, İnanç da onu karşılayıp büyük bir savaşa tutuştular. İnanç mağlûp olup geri çekildi ve Taberek kalesine sığındı. İldeniz onu orada muhasara edip memlûklerinden bir kısmıyla gizlice haberleşti, onlara iktâlar, paralar ve ihsanlar vaat ederek İnanç'ı öldürmeğe teşvik etti, onlar da bu vaatlere kanıp onu öldürdüler. Bunlar kalabalık bir kitleydi. Şehri İldeniz'e teslim ettiler, İldeniz Ömer b. Ali Yâğ'ı burada görevlendirip Hemedân'a döndü. İnanç'ı öldüren ve şehri kendisine teslim eden gulâmlara verdiği sözü tutmadı: «Böylelerini hizmete almamak lâzımdır.» deyip onları yanından uzaklaştırdı. Her biri bir tarafa dağıldı. İnanc'ı öldüren şahıs da Harezmşâh'ın yanına gitti. Harezmşâh onu efendisine yaptığının cezası olmak üzere idam ettirdi.

Bu sene Halife el-Müstencidi'n sarayında halifenin merasime çıktığı yolda garip bir adam görüldü. Kolunun içinde (bileğinde) küçük,

elinde de büyük bir hançer vardı. Yakalayıp sorguya çektiler. Adam: «Ben Halebliyim.» dedi ve hapse atıldı. Kapıcı da cezalandırıldı, fakat nereden geldiği tespit edilemedi.

Halifenin veziri İbnü'l-Beledî, «İbnü's-Seyyibî» adıyla tanınan el-Hüseyn b. Muhammed ve küçük kardeşini tevkif etti. Bunlar Üstâdü'd-dâr Adududdin'in halasının iki oğluydu. Küçüğü Bîmaristân'ın âmiliydi. Eli ve ayağı kesildi. Rivayete göre yanında büyük bir ölçek vardı. Halktan onunla alır, divana ise hakiki ölçekle gönderirdi. İkinci bir rivayete göre, sebebi daha başkadır. Eli ayağı kesilip Bîmâristân'a gönderildi ve orada öldü. Şairdi.

Hadis sahasında hafız olan el-Muamer b. Abdü'l-Vahid b. Reccâr Ebû Ahled el-Isfahânî de bu sene çölde öldü. Ebû Nuaym'ın adamlarından rivayette bulunurdu.

Halka akıllarından geçeni söyleyen Şeyh Ebû Muhamed el-Fârikî de bu sene recep ayında öldü. Zâhid idi ve pek çok kerametleri vardı. Konuşmaları meşhur olup bir kitapta toplanmıştı. Halkın hatırından geçeni söylerdi.

Halifelik sarayının nedimlerinden Cuayfir er-Rakkâs da bu sene öldü.

Kadı Ebû'l-Hasan Ali b. Yahyâ el-Kuraşî ed-Dimaşkî de bu sene şevval ayında öldü.

Musul kadısı Necmeddin b. Muhammed b. Ali b. el-Kâsım eş-Şehrizûrî de bu sene zilhicce ayında öldü. Yerine oğlu Huccetuddin Abdulkâhir kadı oldu.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ BEŞİNCİ (M. 1169-1170) YILI OLAYLARI

Haçlıların Dimyât'ı Muhasarası

Haçlılar bu sene Mısır'daki Dimyât şehri önlerine konaklayıp muhasaraya başladılar. Suriye'deki Haçlı kuvvetleri Esedüddin Mısır'ı fethedince ondan çok korkmuşlar ve mahv olacaklarına inanmışlardı. Bu sebeple Sicilya, Endülüs ve diğer yerlerdeki Franklar'a mektup yazıp yardım istediler ve Türkler'in Mısır'ı fethinden dolayı başlarına gelen olayları anlattılar, Kudüs'ün de feth edilmesinden ve ellerinden çıkmasından korktuklarını bildirdiler. Bu sebeple papaz ve rahiplerden müteşekkil bir cemaatı yanlarına gönderip onları harekete geçmeğe teşvik ettiler. Bunun üzerine söz konusu yerlerdeki Franklar Suriye'deki Haçlılara para, silâh ve askeri yardımda bulundular ve ele geçireceklerini zannederek Dimyât önlerinde toplanmak üzere sözleştiler. Dimyât'ı arkalarına alıp bu sayede bütün Mısır'ı ele geçireceklerini umuyorlardı.

«Allah kâfirleri hiddet ve (yeis) **içinde geri çevirdi. Onlar hiç bir fayda elde edemediler.»** (Ahzâb, 33/25).

Onlar Mısır'a varıncaya kadar Esedüddin ölmüş ve Salâhaddin melik olmuştu. Haçlılar Dimyât önlerinde toplanıp şehri muhasara ettiler, içerideki ahaliyi sıkıştırdılar.

Bunun üzerine Salâhaddin Nil yoluyla oraya asker sevketti. Yanındaki askerlerin hepsini orada topladı, onlara silah, zahire ve para yardımında bulundu. Ayrıca Nûreddin'e elçi gönderip içinde bulundukları korkulu durumu bildirdi ve: «Eğer ben Dimyât'a varmakta geç kalırsam Haçlılar burayı işgal edecekler; fakat ben buradan ayrılıp oraya gidecek olursam Mısırlılar arkamdan gelip halka ve mallarına zarar verecekler, bana itaatten ayrılacaklar. Bu taktirde onlar arkamdan haçlılar da önümden saldırıp bizi mahv eder, bize hayat hakkı tanımazlar.» dedi.

Haçlılar Mısır'a birbiri ardından asker geldiğini, Nûreddin'in de kendi ülkelerine girip yağma ve tahribatta bulunduğunu görünce hiç bir şey elde edemeden elleri boş olarak dönmek zorunda kaldılar. Döndüklerinde beldelerini harabe hâlinde buldular. Halkın bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da esir alınmıştı. Bunların durumu şu darb-ı mesele ne kadar uygundur: «Deve kuşu boynuz isterken kulaklarından da oldu.», yani Haçlılar Dimyât'a pirince giderken evdeki bulgurdan da olmuşlardı. Haçlılar Dimyât önünde elli gün kalmışlardı. Salâhaddin bu müddet içinde çok para sarfetti. Bana: «Salâhaddin'in el-Âdıd'dan daha cömerdini görmedim. Haçlıları'n Dimyât'ı muhasarası sırasında elbise vs. hariç bana bir milyon Mısır dinarı gönderdi.» dediğini anlattılar.

Nûreddin'in Kerek Kalesi'ni Muhasarası

Nûreddin bu sene cemaziyülâhir ayında (şubat - mart 1170) haçlı topraklarına girdi ve Kerek Kalesi'ni muhasara etti. Bu kale kara tarafında yer alan en müstahkem kalelerden biriydi.

Sebebi şudur:

Salâhaddin, Nûreddin'e elçi gönderip babası Necmeddin Eyyûb'u yanına göndermesini istedi, Nûreddin de Necmeddin Eyyûb'un hazırlıklarını tamamlayıp bir askerî birlikle gönderdi, çok sayıda tüccar da ona katıldı. Ayrıca Salâhaddin ile dostluk ve ünsiyette bulunanlar da onlara katıldılar. Nûreddin Haçlıların onlara bir zarar vermesinden korktu ve askerleriyle Kerek üzerine yürüdü. Kaleyi muhasara edip sıkıştırdı, mancınıklar kurup taşa tuttu; fakat bu sırada Haçlılar'ın toplanıp kendi üzerine geldiğini duydu, Haçlılar ordunun başına da İbn Henferi (?) ve Karib b. er-Rakîk adlı devrin en meşhur iki şövalyesini getirdiler. Bunun üzerine Nûreddin geri kalan haçlı birlikleri bu iki kumandana iltihak etmeden üzerlerine yürüdü. İki taraf birbirlerine yaklaşınca Haçlılar geri geri gidip arkadaki Haçlı birliklerine katıldılar.

Nûreddin haçlı topraklarının içlerine kadar ilerledi. İslâm topraklarına varıncaya kadar yol boyunca geçtiği köyleri yakıp yıktı ve Aşterâ önlerinde konakladı. Haçlılarla karşılaşmak için onların ne yapacağını beklemeğe başladı, fakat Haçlılar yerlerinden ayrılmadılar. Nûreddin deprem haberini alıncaya kadar orada bekledi ve sonra oradan ayrıldı.

Necmeddin Eyyûb'a gelince, o ve maiyyetindekiler Mısır'a vardılar. Halife el-Âdıd da hürmeten onu karşılamağa çıktı.

Nûreddin'in Askerlerinin Bir Gazası

el-Bîre Kalesi hâkimi Şihâbuddin İlyâs b. İlgazi b. Artuk iki yüz kişilik süvari birliğiyle Aşterâ'da bulunan Nûreddin'in yanına gitmişti.

Baalbekk'e bağlı el-Lebve köyüne varınca avlanmağa çıktı. 17 şevval (4 Temmuz 1170) günü İslâm beldelerine yağma ve baskın için çıkan üç yüz kişilik bir süvari birliğine rastladılar. İki taraf birbirlerine hücuma geçti, çok çetin bir şekilde savaştılar. Her iki taraf, özellikle Müslümanlar büyük bir sabırla savaşa devam ettiler; zira bin kişilik bir süvari birliği dahi yüz kişilik Frank süvarisi karşısında tutunamazdı. Her iki taraf da çok zayiat verdi. Sonunda Haçlılar mağlûp oldu, çoğu öldürüldü ve esir alındı. Önemsenmeyen bir kaç kişi hariç kurtulan olmadı.

Şihâbüddin öldürülenlerin başları ve esirlerle birlikte Nûreddin'in yanına giti, Nûreddin de askerleriyle onları karşıladı. Nûreddin maktüllerin başları arasında Hısnu'l-Ekrâd hâkimi olan Hospitalier tarikatı reisinin başını da gördü. Bu zat çok cesur biri olup Müslümanlar'ın boğazında önemli bir yara idi. Bu sebeple Müslümanlar onun öldürülmesine sevindiler.

Depremin Suriye'deki Tahribatı

Bu sene 12 şevval (29 Haziran 1170) günü ardarda, muazzam ve benzeri görülmemiş korkunç bir deprem oldu. Suriye, el-Cezîre, Musul, Irak ve diğer bütün bölgelerde etkili oldu. En şiddetlisi de Suriye'de oldu. Dımaşk, Baalbekk, Hıms, Hama, Şeyzer, Ba'rîn, Haleb vs. şehirlerin büyük bir kısmı harabeye döndü; surları ve kaleleri yıkıldı. Halk evlerin enkazı altında kaldı, sayısız insan bu enkaz yığınları arasında öldü.

Nûreddin deprem haberini alınca kale ve surların yıkılan kısımlarını tamir etmek için Baalbekk'e gitti. Buraya varınca diğer yerlerin de harap olduğunu, kale ve surlarının yıkıldığını, içinde kimse kalmadığını öğrendi ve Baalbekk'i tamir, muhafaza ve müdafaa maksadıyla adam görevlendirip Hıms'a gitti. Aynı şeyleri burada da yaptı ve sonra sırayla Hama ve Ba'rîn'e gitti. Burada diğer yerlerde görmediği ölçüde tahribat ile karşılaştı; çünkü deprem olduğu zaman kurtulanların korkusu en üst düzeye varmıştı. Depremden korkup evlerine giremiyorlar ve şehrin dışında bekliyorlardı. Nûreddin şehrin tamirâtıyla bizzat ilgilendi, diğer beldelerin surları ve camileri de tamir edilinceye kadar aynı şekilde çalıştı.

Haçlı beldelerine gelince, onların toprakları da aynı şekilde depremden etkilenmişti. Onlar da, Nûreddin de korkup şehirlerini tamir etmekle meşgul idiler. Her biri diğerinden korkup şehirlerinin tamiratıyla ilgileniyorlardı.

Kutbeddin Mevdûd b. Zengî'nin Ölümü ve Yerine Oğlu Seyfeddin Gâzî'nin Geçmesi

Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd b. Zengî bu sene Zilhicce ayında (ağustos - eylül 1170) Musul'da öldü. Hastalığı akut humma idi. Hastalığı

şiddetlenince yerine büyük oğlu İmâdeddin Zengî'nin geçmesini vasiyyet etti. Sonra vaz geçip diğer oğlu Şeyfeddin Gâzî'yi tavsiye etti. Büyük oğlu İmâdeddin Zengî'yi bırakıp da diğer oğlunu melik tayin etmesine Fahreddin Abdülmesih adlı bir hadımı sebep oldu. Fahreddin, Kutbeddin'in devlet işlerini yürüten ve önemli bir mevkii olan bir şahıstı. İmâdeddin'den hoşlanmazdı; çünkü İmâdeddin, amcası Nûreddin'in yanında çok fazla kaldığı için ona bağlıydı. Ayrıca damadıydı. Fahreddin ile Hüsâmeddin Temürtaş b. İlgazi'nin kızı, yani Seyfeddin'in annesi, valide hatun hükümdarlığı İmâdeddin'den alıp Seyfeddin'e vermeyi kararlaştırdılar; bunun üzerine İmâdeddin hükümdarlığı ele geçirmesinde kendisine yardımcı olmasını istemek için amcası Nûreddin'in yanına gitti.

Kutbeddin yaklaşık kırk yaşında öldü. Hükümdarlık süresi yirmi bir yıl beş buçuk aydır. Aslında devlete hâkim olan ve idareyi elinde tutan şahıs adı geçen Fahreddin idi. Kutbeddin, ahlâk ve yaşayışı itibarıyla meliklerin en güzeliydi. Halkın malına hiç el uzatmaz, bilakis onlara lütuf ve ihsanda bulunurdu. Büyük küçük herkes tarafından sevilirdi. Halka da eşrâfa da merhametliydi. Güzel ahlâklıydı; onlarla iyi geçinir, hoş sohbet ederdi. Hayırlı işlere derhal koşar, kötü işlere yanaşmazdı. Menkıbeleri çok, kusurları azdı.

Allah ona rahmet eylesin, ondan ve onun iyilik ve keremi hürmetine diğer Müslümanlar'dan razı olsun; çünkü gerçekten cömert ve güzel ahlâklı bir insandı.

Hükümdarların Dikkat Etmesi ve Benzerinden Kaçınması Gereken Bir Olay

Allah rahmet eylesin, babam anlatmıştı:

«Bildiğiniz gibi, Kutbeddin adına Cezîret İbn Ömer'i idare ediyordum. Ölümünden kısa bir süre önce Musul'daki divandan bize bir yazı geldi: el-Akîme'deki bostanların hepsinin ölçülmesini emrediyordu. el-Akîme el-Cezire'nin tam karşısında bir köy olup aralarında Dicle nehri vardı. Bu köyde çok sayıda bostanlar mevcuttu. Bazıları ölçülür ve cerib başına muayyen bir vergi alınırdı. Bazı yerleri haraca tâbi, bir kısmı ise hepsinden muâftı.»

«Benim de orada pek çok arazim vardı. Ben: "Halkın aleyhine hiç bir şey değiştirmemek daha doğru olur." diyordum; fakat bunu orada kendi arazim var diye söylemiyordum. Ben zaten arazimi ölçüyordum. Halkın devlete duasının daim olmasını istiyordum. Nâib, gelen mektubunda: "Mutlaka ölçeceksin." diyordu. Mesele duyuldu. Orada aramızda dostluk ve

sevgi başları olan iyi insanlar vardı. Bütün ahali yanıma toplandı. Bu iyi insanlar da onlarla beraber geldiler. Kararın değiştirilmesi için müracaatta bulunulmasını istiyorlardı. Ben de onlara müracaat ettiğimi, fakat bu müracaatımın kabul edilmediğini haber verdim. Bu sırada iyi insan olarak tanıdığım iki kişi geldi ve benden tekrar müracaat etmemi istediler, ben de müracaat ettim, fakat onlar ölçümde ısrar ettiler." dedim ve durumu ikisine de anlattım.»

«Bir kaç gün sonra aynı iki adam yine geldiler. Ben de onları görünce, tekrar müracaat etmemi istemek için geldiler, zannedip hayret ettim. İkisinden de özür dilemeğe başladım; bunun üzerine onlar: "Biz bu iş için gelmedik, sana ihtiyacımızın temin edildiğini haber vermek üzere geldik." dediler. Ben de bunlar Musul'a sözü geçen şahıslara haber gönderip şefaat istediler sandım ve: "Musul'da bu işe bakan şahıs kimdir?" dedim. Onlar: "Bizim ihtiyaçlarımız gökten temin edildi, bütün el-Akîme halkının dilekleri de kabul edildi." dediler.»

«Ben bunlar kendi kendilerine düşünüp hayal ettikleri şeyler zannettim. Bu iki adam yanımdan kalkıp gittiler. On gün geçmemişti ki, bir de ne göreyim, Musul'dan gelen mektupta mesâha, el-muhabbesîn ve mükûs gibi örfî vergilerin kaldırılması emrediliyordu. Sadece sadaka verilmesi isteniyor ve: "Sultan, yani Kutbeddin hastadır, durumu kötüdür." deniliyordu Bundan iki veya üç gün sonra gelen mektupta da Kutbeddin'in öldüğü haber veriliyordu. Ben o iki adamın sözlerine şaştım ve hayretler içinde kaldım. Bunun onların kerâmeti olduğuna inandım.»

Babam bu olaydan sonra o iki kişiye daha çok hürmet ve ikramda bulunmağa, onları sık sık ziyaret etmeğe başladı.

Abdülmü'min'in Askerleriyle İbn Merdeniş'in Ordusu Arasındaki Savaş

Endülüs'ün doğusuna hâkim olan Muhammed b. Said b. Merdeniş Franklarla müttefik olup Abdülmü'min'e ve ondan sonra da oğluna karşı direndi. Özellikle Abdülmü'min'in vefatından sonra durumu giderek kuvvetlendi; bunun üzerine Yûsuf b. Abdülmü'min kardeşi Ömer b. Abdülmü'min'in kumandasındaki büyük bir orduyu İbn Merdeniş'e karşı sevk etti. Bu ordu onun ülkesini çiğneyip yağma ve tahrip etti, ona ait iki şehri zapt etti. Askerlerini ve ihtiyat kuvvetlerini endişeye düşürdüler. Bir süre onun ülkesinde kalıp orada burada dolaştılar ve halkın mallarından haraç aldılar.

Kirmân Melikinin Ölümü ve Oğulları Arasında Çıkan İhtilâf

Kirmân meliki Tuğrul b. Kavurt bu sene öldü. Çocukları Behramşâh ile ağabeyi Arslanşâh arasında anlaşmazlık çıktı ve birbirleriyle savaşa girdiler. Behramşâh ile Türkânşâh adındaki kardeşi mağlûp oldular. Arslanşâh bütün ülkeye hâkim oldu, Behramşâh da Horasân'a kaçıp Nîsâbûr hâkimi el-Müeyyed'in yanına gitti ve ondan yardım istedi. Müeyyed ona yardım edip Kirmân'a asker sevketti, iki kardeş arasında çıkan savaşı Behrâmşâh kazandı. Arslanşâh Isfahân'a kaçıp İldeniz'e sığındı, İldeniz de onunla beraber asker gönderdi ve Behrâmşâh'ın elindeki yerleri kurtararak bu beldeleri kardeşi Arslanşâh'a teslim etti. Behrâmşâh Nîsâbûr'a geri dönüp şehrin hâkimi Müeyyed'e sığındı, bir müddet yanında kaldı. Tam bu sırada Arslanşâh öldü ve Behrâmşâh Kirmân'a gidip orayı ele geçirerek rakipsiz olarak orada ikamet etti.

Çeşitli Olaylar

Abdülmelik b. Muhamed b. Atâ bu sene halka çok eziyet etmeğe başbaşladı. Hulvân'a gidip şehri yağmaladı ve bozgunculuk yaptı, ayrıca hacılara saldırdı; bunun üzerine Bağdâd'dan oraya asker sevkedildi. Bağdâd'dan gelen askerler onu kalelerinde muhasara edip sıkıştırdılar, kendisinin ve halkının mallarını yağma ettiler. Sonunda Abdülmelik itaat arz etti, hacılara ve diğer ahaliye bir daha eziyet etmeyeceğine söz verdi; bunun üzerine askerler peşini bıraktı.

Nûreddin'in süt kardeşi Mecdüddin Ebû Bekr b. ed-Dâye bu sene öldü. Nûreddin'in nezdinde itibarı en yüksek emir Mecdüddin idi. İktâları arasında Haleb, Hârem ve Ca'ber Kalesi de vardı. O ölünce Nûreddin ona ait yerleri kardeşi Şemseddin Ali b. ed-Dâye'ye verdi.

Meşhur muhaddislerden Ahmed b. Sâlih b. Şâfi' Ebû'l-Fazl el-Cîlî bu sene şaban ayında Bağdâd'da öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ ALTINCI (M. 1170-1171) YILI OLAYLARI

el-Müstencid Billâh'ın Ölümü

el-Müstencid Billâh Ebû'l-Muzaffer Yûsuf b. el-Muktefî Liemrillâh Ebû Abdullah Muhammed b. el-Mustazhir Billâh bu sene 9 rebiyülâhir (20 Aralık 1170) günü öldü. Şeceresinin geri kalan kısmı daha önce geçmişti. Annesi ümmü veled olup adı Tâvûs idi. Başka bir rivayete göre ise, Nergis'tir ve aslen Rum'dur. el-Müstencid Billâh 510 yılı rebiyülâhir ayının birinci günü (13 Ağustos 1116) doğmuştur. Halifelik müddeti on bir yıl bir ay ve altı gündür. Esmer tenli, normal boylu, uzun sakallıydı.

Ölüm sebebi hastalanması ve hastalığının giderek şiddetlenmesidir. Üstâdü'd-dâr Adududdin Ebû'l-Ferec b. Reisü'r-rüesâ ve Bağdâd'da o devrin en güçlü emîri olan Kutbeddin Kaymaz el-Muktefevî ondan korkuyorlardı. Halifenin hastalığı şiddetlenince bu ikisi anlaşıp ona iyi gelecek ve hastalıktan kurtaracak bir çare teklif etmesi için doktoru görevlendirdiler. Doktor ona hamama girmeyi tavsiye etti, fakat el-Müstencid zayıf olduğundan girmek istemedi. Daha sonra hamama girip kapıyı üzerine kitledi ve orada öldü.

Ben bu hadiseyi olaya muttali olan bir kaç kişiden duydum. Başka bir rivayete göre ise, Halife doktoru İbn Safiyye vasıtasıyla vezirine mektup gönderip Üstâdü'd-dâr ile Kutbeddin'in tevkif ve idam edilmelerini emretmiş, bunun üzerine İbn Safiyye Üstâdü'd-dâr ile buluşup Halife'nin yazısını ona vermiş, Üstâdü'd-dâr doktoru: «Geri dönüp mektiubu vezire ulaştırdığını söyleyeceksin.» demişti. O da söyleneni yaptı, Üstâdü'd-dâr, Kutbeddin, Yezden ve kardeşi Tanamış'ı çağırıp Halife'nin mektubunu gösterdi; bunun üzerine Halife'yi öldürmeğe karar verdiler. Yezden ile Kaymaz el-Hamîdî Halife'nin yanına girip onu hamama götürdüler. Halife yalvarıyordu, fakat onlar hiç acımadan onu hamama attılar ve kapıyı üzerinden kitlediler. Halife ölünceye kadar feryat etti. Allah rahmet eylesin.

el-Müstencid'in o sıradaki veziri Ebû Ca'fer b. el-Beledî idi. Vezirle Üstâdü'd-dâr arasında köklü bir düşmanlık vardı, çünkü el-Müstencid Billâh onlarla ilgili bir hususun yapılmasını emrediyor, vezirde bu emri yerine getiriyordu. Bu ikisi ise kendilerinin vezir tarafından jurnal edildiğini zannediyorlardı. Halife el-Müstencid hastalanıp da öldüğüne dair asılsız haberler yayılınca vezir, emîrler, askerler ve diğer bazı zevât ile beraber saraya gitmek için gerekli hazırlıkları yapıp yola çıktığı sırada bu haberin asılsız olduğunu anladı. Bunun üzerine Üstâdü'd-dâr ona: «Emiru'l-Müminin'in hastalığı hafiflemiş ve iyileşmeye başlamıştır.» diye haber gönderdi. Bunun üzerine vezir askerle birlikte saraya girmekten korktu. Bu davranışı yadırgandı. Vezir evine geri döndü, yanındaki halk da dağıldı. Üstâdü'd-dâr ile Kutbeddin vezir gelirken onun saraya girip kendilerini tevkif etmesinden korktukları için kaçmak üzere hazırlanmışlardı. Vezir geri dönünce Üstâdü'd-dâr sarayın kapılarını kapattı ve Halife el-Müstencid'in öldüğünü ilân ettiler. Kutbeddin ile Üstâdüd-dâr Halife'nin oğlu Ebû Muhammed el-Hasan'ı getirtip ona halife olarak bey'at ettiler, «el-Müstazî Biemrillâh» lakabını verdiler. Üstâdü'd-dâr'ın vezir, oğlu Kemâleddin'in Üstâdü'd-dâr, Kutbeddin'in de ordu kumandanı olmasını şart koştular. el-Mustazî bu şartları kabul etti.

Hz. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib hariç, ondan başka Hasan adında bir kimse halife olmamıştır. Bu iki halife künyede ve cömertlikte de birbirleriyle aynı hususları paylaşmışlardır. Babasının öldüğü gün hânedan mensupları özel olarak bey'at ettiler. Ertesi gün de halk Tâc'da umumî olarak bey'at etti. Babasından kat kat fazla adaletli davrandı, çok miktarda para dağıttı.

Vezir İbnü'l-Beledî bu haberi öğrenince ne yapacağını şaşırdı, hiç bir yararı olmadığı hâlde geri döndüğü için pişmanlıktan dişlerini gıcırdattı. Bu sırada onu taziye ve el-Mustazî'ye bey'at merasimine çağırmak üzere bir adam geldi, o da doğruca saraya gitti. İçeri girer girmez bir yere götürülüp öldürüldü ve parça parça edildi. Cesedin parçaları Dicle'ye atıldı. Allah rahmet eylesin. Evinde ne varsa el konuldu, evde Halife'nin kendilerini tevkif etmesi için yazdığı yazıyla vezirin Halife'yi bu fikrinden vaz geçirmek için yaptığı müracaata dair yazıyı buldular. Bu yazıları görünce onun itham edildiği suçtan beri olduğunu anladılar ve onu öldürmekle işledikleri hatadan dolayı pişman oldular.

el-Müstencid, halka iyi davranmak bakımından en iyi halifelerden biriydi. Adaletle hükmeder, merhametle muamele ederdi. Birçok örfî vergiyi kaldırdı. Irak'ta mükûs nâmına bir şey bırakmadı. Fitne fesat çıkaranlara, bozgunculara ve halkı jurnal edenlere karşı çok sert davranırdı.

Duyduğuma göre, halkı jurnal eden birini tevkif etmiş ve uzun süre hapishanede tutmuştu. Hizmetindeki yakın adamlarından biri onun hak-

kında şefaatta bulunup onun adına on bin dinar teklif edince Halife ona: «Ben sana on bin dinar vereyim, sen bunun gibi bir adam getir de ben halkı onun şerrinden kurtarayım!» deyip adamı salıvermişti. Pek çok malı sahiplerine iâde etti. Kadı İbnü'l-Murahham'ı da tevkif edip ondan pek çok mal aldı ve bunları da aynı şekilde adamlarına dağıttı. İbnu'l-Muharram hüküm ve kararlarında son derece zalim ve zorbaydı.

Nûreddin'in Musul'u Zaptı ve Orayı Tekrar Seyfeddin'e Vermesi

Nûreddin Mahmûd kardeşi ve Musul hâkimi olan Kutbeddin Mevdûd'un ölüm haberini, oğlu Seyfeddin Gâzî'nin Musul'a ve babasının elindeki diğer yerlere hâkim olduğunu, Fahreddin Abdül-Mesîh'in onun devlet işlerini idare ve ona tahakküm ettiğini öğrenince bundan hoşlanmadı, bu iş çok ağrına gitti. Nûreddin sert yönetiminden dolayı Fahreddin'e kızardı. Bu hadise üzerine: «Kardeşimin çocuklarını ve onların elindeki yerleri idareye ben herkesten daha lâyıkım.» dedi, taziye merasimi bitmek üzereykn az sayıdaki süvariyle yola çıkıp Muharrem'in ilk günü (14 Eylül 1170) Ca'ber Kalesi yakınında Fırat'ı geçti ve Rakka'ya yürüyüp şehri muhasara ederek ele geçirdi.

Daha sonra Hâbûr'a gitti ve buranın her tarafını ele geçirdi. Nusaybin'i de zapt edip orada ikamet etti ve asker toplamağa başladı. Hısn-Keyfâ hâkimi Nûreddin Muhammed b. Kara Arslan b. Dâvûd da onun yanına Nusaybin'e geldi; böylece askerlerinin sayısı çoğaldı ve boylarını müdafaa maksadıyla askerlerinin çoğunu Suriye'de bırakmıştı. Askerler Nusaybin'de toplandıktan sonra Sincâr'a gidip muhasara etti. Mancınıklar kurup taşa tuttu ve şehri ele geçirip kardeşi Kutbeddin'in oğlu İmâdeddin'e teslim etti.

Musul'daki emîrler gizlice gönderdikleri mektuplarda ona itaat arz ettiklerini bildiriyorlar ve onu yanlarına gelmeğe teşvik ediyorlardı; bunun üzerine Nûreddin Musul'a hareket etti ve Beled şehrine geldi. Buraya yakın bir geçitten Dicle'nin doğu kıyısına geçti, yoluna devam edip Musul'un doğusunda Ninova Kalesi önünde karargâh kurdu. Ninova ile Musul arasında Dicle nehri vardı. Tuhaftır ki, Nûreddin'in Ninova'ya konakladığı gün Musul surlarından büyük bir parça düştü.

Seyfeddin Gâzî ile Fahreddin, İzzeddin Mes'ûd b. Kutbeddin'i Hemedân, el-Cibâl, Âzerbaycân, Isfahân, Rey ve o yöredeki diğer bazı şehirlerin hâkimi Atabeg Şemseddin İldeniz'e gönderip amcası Nûreddin'e karşı ondan yardım istediler; bunun üzerine İldeniz, Nûreddin'e bir elçi gön-

derip Musul'a taarruz etmekten vaz geçmesini istedi ve: «Bu bölge Sultan'a aittir, sakın oraya girmeyesin.» dedi; fakat Nûreddin ona hiç aldırış etmedi ve elçiye: «Efendine de ki: "Kardeşimin çocuklarına ben senden daha yakınım. Niçin aramıza giriyorsun? Onların ülkesinde işlerimi bitirdikten sonra Hemedân kapısında seninle hesaplaşacağım. Sen o kocaman ülkeye hâkim oldun, fakat sınırları ihmal ettin ve nihayet orayı Gürcüler ele geçirdi. Benim elimdeki yerler senin ülkenin dörtte biri kadardır, fakat buna rağmen dünyanın en cesur insanları olan Franklarla uğraşan ben oldum. Onların elindeki yerlerin büyük bir kısmını ele geçirdim, kralların esir ettim. Şimdi benim senin karşında susmam doğru olmaz. Bizim üzerimize düşen senin ihmal ettiğin yerleri müdafaa etmek ve Müslümanları zulümden kurtarmaktır.» dedi.

Nûreddin Musul önünde bekledi. Bu arada orada bulunan emîrler Abdülmesîh'e açıkca isyan etmeğe ve şehri Nûreddin'e teslim etmeğe karar verdiler. Abdülmesîh bunu anladı ve hemen Nûreddin'e haber gönderip Musul'u Seyfeddin'in elinde bırakması şartıyla şehri teslim edeceklerini bildirdi, ayrıca kendi can ve mal emniyetinin sağlanmasını istedi. Nûreddin bu şartları kabul etti, fakat Fahreddin'in onu yanına alıp Suriye'ye götürmesini ve ona istediği yerleri iktâ etmesini şart koştu. 13 cemaziyülevvel (22 Ocak 1171) günü Musul'u teslim aldı, kaleye Bâbu's-Sır'dan girdi, çünkü o Abdülmesîh'in kendisine isyan ettiğini duyunca kalenin en müstahkem yerinden içeri girmeğe yemin etmişti. Şehre girince mükûs ve halka zulüm gibi gelen örfî vergileri kaldırdı. Aynı şeyi Nusaybin, Sincâr ve Hâbûr'da da yaptı. Suriye ve Mısır'daki bütün beldelerinde aynı usulü tatbik etti.

Nûreddin Musul'u muhasara ederken Halife el-Mustazî Biemrillâh'ın gönderdiği hil'atler geldi ve onları giydi. Musul'u ele geçirince bu hil'atı kardeşinin oğlu Seyfeddin'e giydirdi, kendisi Musul'da iken Nûreddin Câmiinin yapılmasını emretti. Câmiin yerine gidip bizzat gördü ve Ebû Hâzır Mescidinin minaresine çıkıp câmiin yerine baktı, civarındaki dükkân ve evlerin de gördüğü sahaya dahil edilmesini ve sahiplerinin isteği ve rızası olmaksızın onlardan hiç bir şey almamalarını emretti. Şeyh Ömer el-Mellâ'yı câmiin inşaatına memûr etti. Şeyh Ömer salih insanlardandı. Câmiin inşaat sahası civarındaki yerleri bol miktarda para ödeyerek satın aldı ve camii yaptırdı. Çok masraf etti ve 568 (1172-1173) yılında inşaatı tamamladı.

Nûreddin Suriye'ye geri döndü ve Musul Kalesi'ne Sadüddin Gümüştekin adlı bir hadımını nâib tayin etti.

Seyfeddin'e de büyük küçük hiç bir işte ondan ayrı hareket etmemesini emretti. Onu o bölgeye hâkim kıldı. Sincâr şehrini kardeşi Kutbed-

din'in oğlu İmâdeddin'e ikta etti. Bunun üzerine Kemâleddin b. eş-Şehrizûrî: «Bu Atabeg'in sülâlesine zarar verecek bir yoldur; çünkü İmâdeddin, Seyfeddin'den büyüktür, ona itaat etmez. Seyfeddin de melik olarak İmâdeddin'in bu hareketi karşısında susmaz. Böylece anlaşmazlık çıkar ve düşmanların hırsını körükler.» dedi. Nitekim 570 (1174-1175) yılı olayları arasında zikredeceğimiz gibi öyle oldu. Nûreddin Musul'da yirmi dört gün kaldı. Fahreddin Abdülmesîh'i de yanına aldı ve adını değiştirip Abdullah koydu, ona büyük iktâlar verdi.

Salâhaddin'in Haçlıların Hakimiyetindeki Yerlere Yaptığı Gaza ve Eyle'nin Fethi

Salâhaddin bu sene de aynı şekilde Mısır'dan Haçlı topraklarına sefer düzenledi, Askalân ve Remle'ye bağlı yerleri yağmaladı, Gazze şehrinin varoşlarına hücum edip yağma etti; bunun üzerine Frank kralı, az sayıdaki askerle onu oradan uzaklaştırmak için geldi, fakat Salâhaddin onları mağlûp etti. Frank kralı esir alınmak üzereyken kaçıp kurtuldu. Salâhaddin de Mısır'a döndü. Ayrı parçalar hâlinde gemiler yaptırdı ve bunları parçalar halinde develere yükleyip Eyle üzerine yürüdü. Sonra bu parçaları monte ettirip denize bıraktı. Böylece Eyle'yi karadan ve denizden kuşattı. Rebiülahirin ilk on günü içinde (12 - 21 Aralık 1170) Eyle'yi fethetti. Halkın canını ve malını mübah saydı ve sonra tekrar Mısır'a döndü.

Salâhaddin'in Bu Sene Mısır'da Yaptığı İşler

Mısır'da şahneye ait Dâru'l-maûne adlı bir ev vardı. Şahne hapsetmek istediğini oraya hapsederdi. Salâhaddin orayı yıktı ve yerine Şâfiîler için bir medrese yaptırdı. Orada yapılan zulme son verdi. Dâru'l-adl'ı da aynı şekilde Şâfiîler için medrese hâline getirdi. Şîî olan Mısır kadılarını azletti, yerlerine Şâfiî kadılar tayin etti. 20 cemaziyülâhir (28 Şubat 1171)' de ülkenin her tarafına Şâfiî kadıları nâib tayin etti.

Çeşitli Olaylar

Salâhaddin'in yeğeni Takiyyuddin Ömer bu sene Mısır'da değerli yerler satın aldı ve Şâfiîlere medrese yaptırdı.

Salâhaddin'in kardeşi Şemsüddevle Turanşâh Yukarı Mısır (es-Saîd)' deki bedevîlerin üzerine bir baskın düzenledi. Bunlar ülkede fitne fesat çıkarıp ellerini halkın malına uzatıyorlardı. Bu baskından sonra bu tür işlerden vaz geçtiler.

Mısırlı kâtiplerin ileri gelenlerinden ve faziletli simâlarından biri olan Kadı İbnü'l-Hallâl bu sene öldü. Mısır'da İnşâ Dîvânı'nın reisiydi.

Bu sene Bağdâd'da Derbü'l-matbah, ve Harâbe İbn Curde'de yangın çıktı.

el-Müstencid Billâh'ın amcası ve kayın pederi Emîr Nasr b. el-Mustazhir Billâh bu sene öldü. O el-Mustazhir'in hayatta kalan son çocuğuydu. Zilkade ayında ölmüştür. Rusâfe'deki türbede defnedildi.

Zahîruddin Ebû Bekr Nasr b. el-Attâr bu sene Bağdâd'da hazine nâzırı tayin edildi. Kendisine Zahîruddin lakabı verildi.

el-Müstencid'e mensup emîrlerden Taştekin bu sene halkla birlikte hacca gitti. Çok iyi bir emîrdi. Allah rahmet eylesin.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ YEDİNCİ (M. 1171-1172) YILI OLAYLARI

Mısır'da Abbâsîler Adına Hutbe Okunması ve Şîî Fâtimî Devletinin Yıkılması

Bu sene muharrem ayının ikinci cuma günü (17 Eylül 1171) el-Âdıd Lidinillâh Ebû Muhammed el-İmam Abdullah b. Yûsuf b. el-Hâfız Lidinillah Ebû'l-Meymûn Abdülmecîd b. Ebû'l-Kâsım Muhammed b. el-Mustansır Billâh Ebû Temîm Maadd b. ez-Zâhir b. İzâzdinillah Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hâkim Biemrillâh Ebû Ali el-Mansûr b. el-Azîz Billâh Ebû Mansûr b. Nizâr b. el-Muizz Lidinillah Ebû Temîm Maadd b. es-Mansûr Billâh Ebû'z-Zâhir İsmâil b. el-Kâim Biemrillâh Ebû'l-Kâsım Muhammed b. el-Mehdî Billâh Ebû Muhammed Ubeydullah adına okunmakta olan hutbeye son verildi. Bu sülâleden «Emru'l-Mü'minîn» unvanıyla adına halife olarak hutbe okunan ilk şahıs el-Mehdî Billâh Ebû Muhammed Ubeydullah'tır.

Mısır'da Abbâsîler adına hutbe okunmasının sebebi şudur:

Salâhaddin Yûsuf b. Eyyûb Mısır'a iyice yerleşip muhalifleri ortadan kalkınca Halife el-Âdıd'ın Mısır'daki gücü zayıfladı. el-Âdıd'ın sarayı Salâhaddin ile nâibi Hadım Karakuş'un hükmünün geçtiği bir yer hâline geldi. Hadım Karakuş Esedüddin'in önde gelen emîrlerindendi. Hepsi ona danışırlardı. Nûreddin Mahmûd b. Zengî ona el-Âdıd adına okunmakta olan hutbenin kesilmesini ve el-Mustazî adına hutbe okunmasını emretti, fakat Salâhaddin bundan çekindi, Alevîlere mütemayil olan Mısır halkının isyanından korktuğunu söyleyerek özür diledi.

Aslında Salâhaddin Fâtimîler adına okunan hutbenin kesilmesini istemiyor, Nûreddin'den korktuğu için bu hanedânın devamını istiyordu; çünkü Nûreddin'in Mısır'a girerek burayı kendisinden alır diye korkuyordu, bu yüzden el-Âdıd'ın kendi yanında olmasını isterdi. Hattâ Nûreddîn el-Âdıd'ın üzerine yürüyünce el-Âdıd ve Mısır halkıyla birleşip Nûreddin'e direndi. Salâhaddin Nûreddin'e mazeret beyan edince o bu ma-

zereti kabul etmedi ve Şiîler adına okunan hutbenin kesilmesinde ısrar etti. Salâhaddin'i öylesine mecbur etti ki, artık Nûreddin'e muhalefet etmesi mümkün değildi. Gerçekte Salâhaddin Nûreddin'in nâibiydi. Tesadüfen o sırada el-Âdıd şiddetli bir hastalığa yakalandı. Salâhaddin Fâtımî hutbesini kesmeğe karar verince emîrlerini çağırıp onlara danıştı. Bir kısmı ona Mısırlıları dikkate almadan Fâtimî hutbesine son vermesini tavsiye ederken bir kısmı da onlardan korktuğunu bildirdi, fakat Salâhaddin Nûreddin'in emrini yerine getirmek zorundaydı.

Mısır'a «Emîru'l-alem» adıyla tanınan bir yabancı girmişti. Ben de onu Musul'da görmüştüm. Emîru'l-alem onların çekindiğini ve hiç kimsenin Abbâsîler adına hutbe okutmağa cesaret edemediğini görünce: «Onlar adına ilk defa hutbe okumağa ben başlıyayım.» dedi, Muharrem'in ilk cuma günü (10 Eylül 1171) hatipten önce minbere çıktı ve el-Mustazî Billah'a dua etti ve hiç kimse bunu yadırgamadı. Bunun üzerine ikinci cuma (17 Eylül 1171) günü Salâhaddin Mısır ve Kâhire'deki hatiplere el-Âdıd adına okunmakta olan hutbeyi kesip el-Mustazî adına okumalarını emretti, onlar da bu emre uydular. Bu hususta iki teke birbirlerine toslamadı. Salâhaddin bu emirnâmeyi diğer şehirlere de gönderdi, oralarda da aynı şekilde hutbe okundu. el-Âdıd çok hastaydı, aile efradından hiç kimse ona adına okunmakta olan hutbeye son verildiğini söylemedi. «İyileşirse nasıl olsa öğrenecek, ölecekse de ölmeden önce onu böyle bir hadiseden dolayı üzmek mânâsızdır.» dediler. 10 Muharrem (13 Eylül 1171) günü öldü ve hutbenin Abbâsîler adına okunduğunu öğrenemedi.

el-Âdıd ölünce, Salâhaddin taziyeleri kabule başladı. Hilâfet sarayını ve içerdeki eşyaları ele geçirdi. el-Âdıd'ın ölümünden önce görevlendirdiği Bahâeddin Karakuş bu eşyaları muhafaza altına aldı ve hepsini Salâhaddin'e gönderdi. Sayılamayacak kadar eşya vardı. Bunlar arasında değerli takılar, dünyada eşi olmayan muhtelif eşyalar, başkasının yanında bulunmayan güzel mücevherler ki, «el-Cebelu'l-yakut» da bunlar arasındaydı. Ağırlığının 17 dirhem veya 17 miskal olduğundan hiç şüphe etmiyorum; çünkü bizzat görmüş ve tartmıştım. Bir de benzeri olmayan bir mercan vardı. «en-Nisâbu'z-Zümrüd» de bu eşyalar arasındaydı ve uzunluğu dört parmak olup büyük bir gerdanlık genişliğindeydi. el-Âdıd'ın yanında bir davul bulundu. Davulu muhafaza altına almışlardı. Onu görünce oynamak için yapıldığını sanarak el-Âdıd ile alay ettiler. Bir adam onu alıp vurunca yellendi, sonra bir başkası alıp vurdu, o da aynı şekilde yellendi. Davula her kim vurursa yelleniyordu; bunun üzerine birisi onu yere atıp kırdı. Fakat bu davulun kulunç hastalığına iyi geldiği söylenince kırdıklarına pişman oldular.

Çok sayıda ve eşi benzeri olmayan değerli kitaplar vardı. Karakuş ne varsa hepsini sattı, el-Âdıd'ın aile efrâdını sarayın başka bir yerine gön-

derdi, onları korumak için muhafızlar tayin etti. İçerde ne kadar köle ve cariye varsa hepsini dışarı çıkardı, bazılarını sattı, bazılarını azad etti, bazılarını ise hibe etti. Sarayı sakinlerinden tahliye etti. Sanki dün hiç kimse oturmamıştı orada. Mülkü zeval bulmayan, ebedî ve hayy olan, zamanın değiştiremediği ve hiç bir noksanlığın ârız olmadığı Allah Taâlâ'nın şânı ne yücedir.

el-Âdıd hastalığı şiddetlenince Salâhaddin'e haber gönderip onu yanına çağırdı. Salâhaddin bunu bir komplo sandı ve gitmedi. Öldüğünde doğru ve samimi olduğunu anladı ve gitmediğine pişman oldu. Salâhaddin onu cömert, yumuşak huylu, fıtraten hayırsever ve itâatkâr olarak tavsif eder. Sülâlesinde adlarına halife olarak hutbe okunan dokuz kişi vardı. Bunlar el-Hâfız, el-Mustansır, ez-Zâhir, el-Hâkim, el-Azîz, el-Muizz, el-Mansûr, el-Kâim, el-Mehdî'den ibarettir. Adlarına halife olarak hutbe okunmayanlar ise babası Yûsuf b. el-Hâfız ile babasının dedesi olan Emîr Ebû'l-Kâsım Muhammed b. el-Mustansır'dır. Geri kalan ve adlarına halife olarak hutbe okunanlar onun ecdâdından değillerdir. Bunlar da el-Musta'li, el-Âmir, ez-Zâfir ve el-Fâiz'dir. Fâtimîlerden adına halife olarak hutbe okunanların tamamı on dört kişidir. Bunlardan bazıları İfrîkiyye'de hüküm sürmüşlerdir. Bunlar el-Mehdî, el-Kâm, el-Mansûr ve Mısır'a gidinceye kadar el-Muizz'dir. Mısır'da hüküm sürenler ise şunlardır: el-Muizz (İfrîkiyye'den ayrılan ilk Fâtimî halifesi budur), el-Azîz, el-Hâkim(ez-Zâhir, el-Mustansır, el-Musta'li, el-Âmir, el-Hâfız, ez-Zâfir, el-Fâiz, el Âdıd, Mehdî'nin 299 yılı zilhicce ayında (temmuz-ağustos 912) Sicilyâsa'da ortaya çıktığı tarihten el-Âdıd'ın ölümüne kadar geçen hükümdarlık yılları 272 yıl ve yaklaşık 1 aydır.

İşte dünya böyledir, verdiğini geri ister. Başta tattırır ama sonra acıttırır. Hiç saf ve temiz kalmaz, hemen bulanır. Saflığı bulanıklıktan hâli değildir. Fakat bulanıklığında saflıktan eser yoktur.

Allah Taâlâ'dan kalblerimizi kendine yöneltmesini, dünyayı bize gerçek yüzüyle göstermesini, dünyadan el etek çekip ahirete rağbet ettirmesini niyaz ederiz. Şüphesiz o duaları işitir ve kabul eder.

Bu haber Bağdâd'a gelince günlerce şenlikler yapıldı, Bağdâd süslendi, büyük sevinç gösterileri yapıldı. el-Muktefî'ye mensup ve onun yakın adamlarından olup devletin önde gelen simalarından biri olan İmâdeddin Sandal vasıtasıyla Nûreddin ve Salâhaddin'e hil'atlar giydirildi. Sandal, Nûreddin'in yanına gidip ona hil'at giydirdi. Salâhaddin'e ve Mısır'daki hatiplere ait hil'atlerle siyah sancakları da başkalarıyla gönderdi. Sandal daha sonra Halife el-Mustazî Biemrillâh'ın Bağdâd'da Üstâdü'd-dâr'ı oldu. Şâfiî fıkhını iyi bilirdi. Sema yoluyla hadis öğrenmiş ve rivayet etmişti. Daha pek çok güzel şey hakkında malûmatı vardı. Dindar, iyilik sever bir zat olup Bağdâd'ın iyi insanlarındandı.

Nûreddin ile Salâhaddin Arasındaki Gizli Düşmanlık

Bu sene Nûreddin'in Salâhaddin'den soğumasına sebep olan olaylar oldu, fakat Nûreddin bunu belli etmedi. Bu soğukluğun sebebi şu idi:

Salâhaddin bu sene safer ayında (ekim - kasım 1171) Haçlı hakimiyetindeki topraklara sefere çıktı, Kerek Kalesi'ne bir günlük mesafedeki eş-Şevbek Kalesi'ni muhasara edip içindeki Haçlıları sıkıştırdı. Savaşı bir süre devam ettirdi, sonunda Haçlılar emân dilediler ve on günlük mühlet istediler. Salâhaddin de kabul etti.

Nûreddin bunu duyunca o da aynı şekilde başka bir noktadan Haçlı topraklarına girmek için cihada çıktı. Bunun üzerine Salâhaddin'e: «Eğer Haçlılar bu vaziyette iken Nûreddin Haçlı topraklarına girerse, bir yandan sen, bir yandan o Haçlılar sıkıştırır ve ellerindeki yerleri zapt edersiniz. Bu takdirde Haçlılar arasından çekilip, ülkeleri de ele geçirilince Mısır'da Nûreddin ile birlikte kalmanız mümkün olmaz. Eğer burada iken Nûreddin senin yanına gelirse mecburen ona katılacaksın, işte o zaman o seni dilediği gibi tahakküm altına alacaktır. Dilerse seni Mısır'da bırakır, dilerse azleder. Sen ona karşı gelecek güçte değilsin, yapacağın en doğru iş Mısır'a dönmendir.» dediler.

Bunun üzerine Salâhaddin Mısır'a geri dönmek üzere eş-Şevbek'ten ayrıldı. Aile efrâdını topladı, bunların arasında babası Necmeddin Eyyûb, dayısı Şihâbeddin el-Hârimî ve diğer bazı emîrler vardı. Nûreddin'in niyet ve hareketi hakkında onlara bilgi verdikten sonra, onların fikirlerini sordu, hiç kimse tek kelime söylemedi, yalnızca Salâhaddin'in yeğeni Takiyyuddin Ömer ayağa kalkıp: «Eğer gelirse onunla harp ederiz ve ülkeden uzaklaştırırız.» dedi. Aile efradı dışındakiler de onu desteklediler, bunun üzerine babası Necmeddin Eyyûb onlara kızdı ve bu hareketlerini tasvip etmedi, bunu tehlikeli bir davranış olarak kabul etti ve Takiyyuddin'i de azarlayıp yerine oturttu. Salâhaddin'e: «Ben babanım, bu Şihâbuddin de dayın: Şu gördüklerin arasında seni en çok seven bizleriz. Vallahi eğer ben ve dayın Nûreddin'i görsek onun önünde yer öperiz. Eğer kılıçla senin boynunu vurmamızı emrederse andolsun ki vururuz. Biz bu vaziyette olursak sen diğerlerinin sana ne yapacağını beklersin? Şu yanında gördüğün emîrler eğer Nûreddin'i tek başına görseler eyerleri üzerinde duramazlar. Bu ülke onundur. Biz onun memlûkleri ve buradaki nâibleriyiz. Eğer o seni azlederse, "Baş üstüne" der arz ederiz. Yapacağın en doğru iş Nûreddin'e: "Bu ülke için harekete geçmek istediğini duydum. Buna ne lüzum var? Bana bir adam gönder, boynuma mendil bağlayıp sana götürsün. Burada sana karşı gelecek kimse yoktur." diye mektup yazmandır.» dedi.

Emîrler ve diğerleri bir süre kalıp dağıldılar. Babası Eyyûb oğlu Salâhaddin ile başbaşa kalınca ona: «Bunu ne akılla yaptın. Bilmez misin ki, Nûreddin bizim ona mani olmaya ve onunla savaşa girmeye karar verdiğimizi ve bütün işleri bir yana bırakıp ona cephe aldığımızı duyarsa ona karşı koyamazsın. Halbuki, şimdi bizim itaat üzere olduğumuzu duyarsa bizi bırakıp başka şeylerle uğraşır. Mukadderat ne ise o olur. Allah'a yemin ederim ki, eğer Nûreddin bir tane şeker kamışı dahi istese ben onun uğrunda ona mani oluncaya veya öldürülünceye kadar savaşırım.» dedi.

Salâhaddin babasının tavsiyelerine uydu, Nûreddin de onun üzerine yürümekten vaz geçip başka şeylerle uğraştı. İşler tıpkı Eyyûb'un dediği gibi oldu. Nûreddin Salâhaddin'in üzerine yürümeden öldü. Salâhaddin böylece ülkeye hakim oldu ve bu en güzel fikir ve görüşlerden biri oldu.

Suriye'deki Haçlılara Karşı Yapılan Bir Gaza

Bu sene iki gemi Mısır'dan Suriye'ye doğru yola çıkıp Lâzıkiy'ye şehrinde demir attılar. Haçlılar bu iki gemiyi de ele geçirdiler. Her ikisi de tüccar ve ticarî emtia ile doluydu. Nûreddin ile Haçlılar arasında barış vardı. Onlar bu hareketle barışı bozmuş ve sözlerinden caymış oldular Nûreddin onlara elçi gönderip bu hususu hatırlattı ve aldıkları ticarî emtiayı geri vermelerini istedi. Haçlılar hemagojik cevaplar verip işi oyaladılar, gemilerin ikisinin de delinip su aldığını ileri sürdüler.

Anlaşmada gemiler delinip su alırsa ona el konulabileceği kabul edilmişti; fakat Nûreddin onların demagojik cevaplarını kabul etmedi. Asker toplamağa başladı, Haçlı topraklarına seriyeler gönderdi. Bir kısmı Antakya'ya, bir kısmı da Trablus'a müteveccihen yola çıktı. Nûreddin de Arka Kalesi'ni kuşatıp kenar mahallelerini tahrip etti, ayrıca bir askerî birliği de Safîsa ve Urayma'ya göndererek ikisini de zorla ele geçirdi, yağma ve tahrip etti. Müslümanların eline pek çok ganimet geçti. Nûreddin Arka'da iken bu birlik yanına geri döndü. Nûreddin bütün ordusuyla Trablus yakınlarına kadar gidip yağma ve tahrip etti. Etrafı yakıp yıktı ve yakaladığı Frankları öldürdü.

Antakya'ya gidenlere gelince, onlar da Nûreddin'in Trablus'ta yaptığını yaptılar. Bunun üzerine Franklar ona gemiden aldıkları eşyayı geri vermeyi vaat ettiler ve anlaşmanın yenilenmesini istediler, Nûreddin de kabul etti. Haçlılar aldıkları malları geri verdiler. Rezil ve zelil oldular. Ülkeleri tahrip edildi, malları ganimet alındı.

İbn Merdeniş'in Ölümü ve Ya'kûb b. Abdülmü'min'in Onun Ülkesini Zaptı

Endülüs'ün doğusundaki topraklara, Mürsiye, Belensiye vs. gibi şehirlere hâkim olan Emîr Muhammed b. Sâd b. Merdeniş bu sene öldü. Çocuklarına kendisi öldükten sonra Endülüs'ün batısına hâkim olan Emîr Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Abdülmü'min'in yanına gitmelerini, şehirleri teslim edip ona itaat arz etmelerini vasiyet etmişti. Babaları ölünce onlar da doğruca Ya'kûb'un yanına gittiler. Ya'kûb, İbn Merdeniş'in ölümünden önce yüz bin savaşcıyla Endülüs'e geçmişti. Yûsuf onları görünce sevindi, onların gelmeleri kendisini sevindirdi. Ülkelerini teslim aldı, kız kardeşleriyle evlendi. Onlara iyi davrandı, durumlarını yüceltti, bol miktarda mal gönderdi, onlar da Ya'kûb'un yanında kaldılar.

Hıtayların Ceyhun'u Geçmeleri ve Harezmşâh ile Aralarında Çıkan Savaş

Hıtaylar bu sene Harezm'i ele geçirmek üzere Ceyhun nehrini geçtiler. Bunu duyan Harezmşâh Arslan b. Atsız asker toplayıp savaşmak ve onları geri püskürtmek için Âmiviyye'ye gitti, fakat hastalanıp orada kaldı. Ordusunun bir kısmını büyük bir kumandanın idaresinde Hıtaylara karşı gönderdi. Bunlar Hıtaylarla karşılaşıp çok çetin bir savaşa tutuştular. Harezmliler mağlûp olup kumandanları esir düştü. Hıtaylar esir kumandanla birlikte Mâverâünnehr'e döndüler, Harezmşâh da hasta vaziyette Harezm'e döndü.

Çeşitli Olaylar

Nûreddin bu sene Suriye'de el-Hevâdî güvercinleri edindi. Bunlara «el-Menâsîb» denirdi. Uzak diyarlardan yuvalarına kadar uçarlardı. Ülkenin her tarafında onları kullandı.

Sebebi şu idi:

Ülkesi genişleyip memleketin sınırları çok büyük bir sahayı kaplamış ve bucağı genişleyip beldeleri arasındaki mesafe uzamıştı, ayrıca Haçlılarla aynı sınırları paylaşıyordu. Onlar zaman zaman sınırlardaki bir kaleyi muhasara ediyorlar, haber gelip Nûreddin onların üzerine yürüyünceye kadar onlar maksadlarını elde etmiş oluyorlardı. Bu sebeple haber-

lerin aynı gün ulaştırılması için posta güvercininin kullanılmasını emretti ve güvercinleri yetiştirecek, onları muhafaza edip barındıracak olanlara ücret tahsis etti. Bu şekilde büyük bir rahatlık hasıl oldu, Müslümanlar büyük yararlar sağladılar.

Halife el-Mustazî bu sene veziri Adududdin Ebû'l-Ferec b. Reîsü'r-rüesâ'yı istemeyerek azletti; çünkü Kutbeddin Kaymaz onu mecbur etmişti. Ona karşı koyması mümkün değildi.

Lugat âlimi Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Haşşâb bu sene öldü. Arapçayla meşgul olurdu, ölünceye kadar sema yoluyla pek çok hadis rivayet etmiştir.

Şâfiî fakih el-Bûrî bu sene öldü. Muhammed b. Yahyâ'dan fıkıh tahsil etmişti. Bağdâd'a gelip vaaz etti. Hanbelîleri kötülerdi. Taraftarları çoğaldı. İshale yakalandı ve çok sayıda taraftarıyla birlikte öldü. Rivayete göre, Hanbelîler ona helva vermişler, bu yüzden el-Bûrî ve ondan yiyen herkes ölmüştür.

Kıraet, nahiv gibi ilimlerde otorite olan Ebû Bekr Yahyâ b. Sa'dûn b. Temmâm el-Ezdî el-Kurtubî de bu sene Musul'da öldü. Zâhid ve âbid bir zat idi. Musul'da halk ondan epeyce istifade etti.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ SEKİZİNCİ (M. 1172-1173) YILI OLAYLARI

Harezmşah Arslan'ın Ölümü, Yerine Sırasıyla Oğulları Sultanşah ve Tekiş'in Hükümdar Olmaları, el-Müeyyed'in Öldürülmesi ve Yerine Oğlunun Geçmesi

Harezmşâh Arslan b. Atsız b. Muhammed b. Anuştekin bu sene öldü. Hıtaylarla savaşa gitmiş ve hasta olarak geri dönmüştü. Ölümü üzerine yerine Sultanşah Mahmûd hükümdar oldu, ülkeyi ve orduyu annesi idare etti.

Büyük oğlu Alâaddin Tekiş babasının kendisine ikta ettiği Cend'de ikamet etmekteydi. Babasının öldüğünü ve yerine küçük kardeşinin geçtiğini duyunca üzüldü, doğruca Hıtayların hükümdarına giderek kardeşine karşı yardım talep etti ve onu Harezm'in zahirelerini ve mallarını ele geçirmeğe teşvik etti, bunun üzerine de Hıtayların hükümdarı Koma'nın kumandasındaki büyük bir orduyu onunla birlikte gönderdi. Ordu yola çıkıp Harezm'e yakın bir yere kadar geldi. Bu defa Sultanşah ile annesi Müeyyed'in yanına gidip ona pek çok hediyeler armağan ettiler ve Harezm'in zahire ve mallarını vermeyi vaat ettiler. Müeyyed onların sözüne aldandı ve ordusunu topladı. Sultanşah ile beraber yola çıkıp Sûbernâ' ya geldiler. Sûbernâ Harezm'e yirmi fersah mesafede küçük bir beldeydi. Tekiş de oraya yakın bir yerde karargâh kurmuştu, üzerlerine yürüdü. İki ordu karşı karşıya gelince Müeyyed'in askerleri bozulup geri çekildiler. Müeyyed mağlûp olup esir düştü. Harezmşah Tekiş'in yanına getirildi. Tekiş öldürülmesini emretti ve huzurunda öldürüldü.

Sultanşah kurtulup kaçtı ve Dihistân'a götürüldü. Harezmşah'ın üzerine yürüyüp şehri zorla ele geçirmesi üzerine buradan da kaçtı, ancak annesi yakalandı. Tekiş annesini öldürüp Harezm'e döndü.

Müeyyed'in mağlûp askerleri Nîsâbûr'a varınca oğlu Doğanşah Ebû Bekr b. Müeyyed'i melik tayin ettiler. Sultanşah da onunla irtibat kurdu. Daha sonra Gûr hükümdarı Gıyâseddin'in yanına gitti. Gıyâseddin onu iyi karşıladı, hürmet gösterdi ve güzelce misafir etti.

Alâaddin Tekiş'e gelince, Harezm'de iyice yerleşince Hıtayların elçileri gelip bir takım tekliflerde bulundular ve âdetleri olduğu üzere tahakküme kalkıştılar. O da hükümdarlık ve müslümanlık hamiyetiyle Hıtay hükümdarının yakınlarından birini öldürdü. Bu şahıs yanındaki çok sayıda insanla Harezmşah'tan haraç istemeğe gelmişti ve onları Hıtayların hükümdarı göndermişti. Harezmşah Harezm'in ileri gelenlerine emir verdi, herkes Hıtaylara mensup bir şahsı öldürdü ve gelenlerden sağ kalan olmadı. Böylece Hıtayların hükümdarıyla aralarındaki anlaşma bozulmuş oldu.

Bu haber Sultanşah'a ulaşınca derhal Hıtayların hükümdarına giderek bu fırsatı ganimet bilip değerlendirdi ve kardeşi Alaaddin'e karşı ondan yardım istedi. Harezm halkının da kendilerini desteklediğini ve onun hükümdarlığını kardeşine tercih ettiklerini zannediyordu. Eğer onu görürlerse şehri hemen kendisine teslim edeceklerine inanıyordu. Bunun üzerine Hıtayların hükümdarı yine Koma'nın kumandasındaki büyük bir orduyu Sultanşah ile beraber gönderdi. Harezm'e varıp orayı muhasara ettiler. Harezmşah Alâaddin de Ceyhun nehrinin üzerlerine akıtılmasını emretti. Az kalsın sular altında kalıp boğulacaklardı. Hiç bir şey elde edemeden oradan ayrıldılar. İş işten geçtikten sonra pişman oldular ve Sultanşah'ı kötüleyip ayıpladılar. Bunun üzerine Sultanşah Koma'ya: «Eğer benimle birlikte Merv'e ordu gönderirsen orayı Oğuz beyi Dînâr'dan mutlaka alırım.» dedi. Dînâr Oğuzların çıkardığı karışıklıklar sırasında buraları istilâ etmiş ve o güne kadar da elinde tutmuştu. Koma bu söz üzerine onunla birlikte bir ordu gönderdi. Sultanşah şehir halkından habersiz Serahs önlerinde karargâh kurarak Oğuzlara hücum etti ve çok sayıda insan öldürdü. Orada onlardan hiç kimseyi bırakmadılar. Oğuz beyi Dînâr kendisini kalenin hendeğine attı, sonra oradan çıkarıldı ve kaleye girip kapandı.

Sultanşah Merv'e girip zapt etti. Hıtaylar da Mâverâünnehr'e geri döndüler. Sultanşah tekrar Oğuzların üzerine yürüyüp öldürmeğe ve mallarını yağmalamağa başladı. Dînâr Bey mukavemetten âciz kalınca Nîsâbûr'a, Doğanşah b. Müeyyed'e haber gönderip Serahs kalesini kendisine teslim etmek üzere bir adam göndermesini istedi. Bunun üzerine Doğanşah, Karakuş adlı bir emîrin kumandasındaki askerî birliği Dînâr Bey'e gönderdi, Dînâr da kaleyi ona teslim etti ve Doğanşah'a katıldı. Sultanşah Serahs üzerine yürüyüp kaleyi muhasara altına aldı. Bunu duyan Doğanşah asker toplayıp Serahs'a hareket etti. Sultanşah ile karşılaşınca Doğanşah Nîsâbûr'a kaçtı. Bu hadise 576 (1180-1181) yılında oldu. Karakuş da kaleyi tahliye edip efendisine iltihak etti. Sultanşah kaleyi ele geçirdi, sonra Tûs'u ve ez-Zâm'ı aldı ve üstün gayreti ve hükümdarlığı ele geçirme hırsıyla Doğanşah'ı zor durumda bıraktı.

Doğanşah rahatı, eğlenceyi ve içki âlemlerini çok severdi. Bu hali 582 yılı muharrem ayında (mart - nisan 1186) ölümüne kadar devam etti. Yerine oğlu Sençerşah geçti, ancak dedesi Müeyyed'in Menglitekin adlı bir memlûkü Sencerşah'ı tahakkümü altına aldı. Emîrler Menglitekin'in tahakkümünden bıkıp dağıldılar. Çoğu Sultanşah'a intisap etti, Melik Dînâr Oğuzlarla Kirmân'a gitti ve orayı ele geçirdi.

Menglitekin'e gelince, halka çok kötü davranıp mallarını aldı, bu arada bazı emîrleri öldürdü. Harezmşah bunu duyunca üzerine yürüyüp 582 yılı rebiyülevvel ayında (mayıs - haziran 1186) onu Nîsâbûr'da kuşattı. Şehri iki ay kuşattıysa da hiç bir şey elde edemeden Harezm'e geri döndü. Sonra 583 (1187-1188) yılında tekrar Nîsâbûr'a dönüp muhasara etti. Halk emân diledi, Harezmşah da bu isteklerini kabul etti ve şehri teslim aldı. Harezmşah Menglitekin'i öldürdü, Sencerşah'ı ise yanına aldı ve ona iyi davranarak Harezm'de misafir edip güzel muamele etti. Bu arada Sencerşah'a Nisâbûr'a haber gönderip oraya dönmek için halkı kendi tarafına çekmeğe çalıştı. Harezmşah bunu duyup Sencerşah'ı yakalattı ve gözlerine mil çekti. Harezmşah, Sencerşah'ın annesiyle evlenmiş ve kızını da Sencerşah ile evlendirmişti. Kızı ölünce bu defa kız kardeşiyle evlendirdi. Sencerşah 595 (1198-1199) yılında ölünceye kadar Harezmşah'ın yanında kaldı.

Ebû'l-Kâsım el-Beyhakî bu hadiseyi **Meşâribu'l-tecârib** adlı eserinde anlatmıştır. Diğer alim ve tarihçiler ise bu olayı bazı noktalarda Beyhakî'nin verdiği bilgilerle çelişkili bir şekilde, olayların sırası ve tarihini değiştirerek naklederler. Biz bunları da zikr edeceğiz.

Bir tarihçi bu konuda şöyle der:

«Harezmşah Tekiş kardeşi Sultanşah'ı Harezm'den çıkardı. Sultanşah babasının ölümü üzerine onun yerine geçmişti. Bunun üzerine Sultanşah Merv'e gelip orayı zapt etti ve Oğuzlar'ı oradan uzaklaştırdı. Oğuzlar bir müddet Merv dışına çıktılar, fakat sonra yine geri geldiler ve Sultanşah'ı Merv'den sürüp hazinelerini yağmaladılar ve adamlarının çoğunu öldürdüler. Bunun üzerine Sultanşah Hıtayların yanına gidip ondan yardım istedi, onlara para vermeyi tekeffül etti. Sultanşah Hıtaylardan sağladığı büyük bir orduyla gelip Oğuzlar'ı Merv, Sehahs, Nesâ ve Ebîverd'den çıkardı, buralara hakim olduktan sonra da Hıtaylar'ı geri gönderdi.»

«Onlar gidince Gûr hükümdarı Gıyâseddin'e mektup yazıp Herât, Bûşenç, Bâdgis ve civarını terk etmesini istedi ve "Eğer istediklerimi yerine getirmezsen şöyle şöyle yaparım." diye tehditler savurdu. Gıyâseddin ver-

diği cevapta, Merv, Serahs ve Horasân'da hakimiyeti altındaki diğer şehirlerde kendi adına hutbe okutmasını istedi.»

«Sultanşah bunları duyunca Merv'den yola çıkıp Bâdgis ve Beyvâr ile civarında yağmacılığa başladı. Bûşenc'i muhasara edip er-Resâtîk'ı yağmaladı, halkın mallarını müsadere etti. Gıyâseddin bunu haber alınca bizzat kendisi sefere çıkmak istemedi ve Sicistân hakimini gönderdi. Bâmiyan hâkimi olan kardeşi Bahâeddin Sâm'ın oğluna mektup yazıp kendisine katılmasını istedi, çünkü kardeşi Şihâbeddin Hindistan'daydı ve mevsim kıştı.»

«Gıyâseddin'in kız kardeşinin oğlu Bahâeddin ile Sicistân hâkimi yanlarındaki askerlerle geldiler. Tam bu sırada Sultanşah da Herât'a geldi. Onların geldiğini öğrenince hiç savaşmadan Merv'e geri döndü. Yol boyunca uğradığı yerleri yaktı, yıktı ve yağmaladı. İlhbahara kadar Merv'de kaldı. Gıyâseddin'e aynı hususları muhtevî bir mektup daha gönderdi, o da kardeşi Şihâbeddin'e elçi gönderip durumu haber verdi. Şihâbeddin askerlerin derhal harekete geçmelerini duyurdu ve Horasân'a döndü. Kardeşi Gıyâseddin, Sicistân hâkimi ve diğer askerler toplanıp Sultanşah üzerine yürüdüler. O da bunu duyunca askerlerini topladı; Oğuzlar, bozguncular, yol kesenler ve ganimet peşinde koşan pek çok kişi de Sultanşah'a katıldı. Gıyâseddin ile yanındakiler Tâlekân'da ordugâh kurarken Sultanşah Mervu'r-Rûd'da konakladı. Gûrlu askerler Sultanşah'ın üzerine yürüdüler ve savaş için sözleştiler.»

«İki ay bu vaziyette kaldılar. Gıyâseddin ile Sultanşah arasında elçiler gidip geldi. Şihâbeddin savaşmak için kardeşi Gıyâseddin'den izin istedi, fakat o bırakmadı. Sonunda Gıyâseddin'in Bûşenc, Bâdgis ve Beyvâr kalelerinin Sultanşah'a teslimi kararlaştırıldı. Şihâbeddin ile Bâmiyân hakimi Bahâeddin Sâm bu anlaşmadan hoşlanmadılar, fakat Gıyâseddin'e muhalefet edemediler. Anlaşma sonunda Sultanşah'ın elçisi Gıyâseddin'in yanına geldi. Emîrler de anlaşmayı kaleme almak için hazır bulundular Bu sırada elçi: "Sultanşah, Şihabeddin ile Bahâeddin'in de anlaşma sırasında burada bulunmalarını istiyor." dedi. Bunun üzerine Gıyâseddin onlara haber gönderdi, onlar da: "Biz senin memlûkleriniz. Sen nasıl istersen öyle yaparsın, bizim sana muhalefet etmemiz mümkün değil." dediler.»

«Halk anlaşmanın yazılması için toplanıp beklerken birden Mecdeddin el-Alevî el-Herevî geldi. Gıyâseddin'in yakın adamı olan Mecdeddin onun ülkesinde dilediğini yapar, Gıyâseddin ona ses çıkarmazdı. Mecdeddin Gıyâseddin'in kız kardeşinin oğlu olan Alp Gazî ile el ele geldi. Bu sırada metni yazmışlardı. Gıyâseddin de kardeşi Şihâbeddin ile Bâmiyân hâkimi Bahâeddin Sâm'ı oraya getirtmişti. Mecdeddin gelip âdeta Gıyâseddin'e gizli bir şey söyleyecekmiş gibi yaptı. Halkanın ortasında durup el-

çiye: "Ey falan! Sultanşah'a: 'Sultan-ı azam Şihâbeddin ve Bahâeddin anlaşmaya razıdır.' dersin; fakat düşmanın olan Mecdeddin el-Alevî der ki: 'Ben ve efendim Alp Gazi ile Sultanşah arasında sadece kılıç var.' " dedi, sonra da çığlık atıp elbisesini parçaladı ve başına toprak saçarak Gıyâseddin'in yanına gidip ona: "Bu adam kardeşinin kovduğu biridir. Kardeşi onu tek başına uzaklaştırmıştır. Bizim kılıçlarımızla Oğuzlardan ve Sencer'e mensup Türklerden aldığınız yerleri niçin ona bırakıyorsun? Eğer kardeşi bunu duyacak olursa Hind topraklarıyla senin elindeki bütün yerleri ele geçirmek maksadıyla onunla mücadele etmek için gelir." dedi. Bunun üzerine Gıyâseddin başını saladı ve ağzını açıp tek kelime söylemedi. Sicistân hâkimi de Mecdeddin'e: "Bırak, iş anlaşmayla sonuçlansın!" dedi.»

«Gıyâseddin, Mecdeddin el-Alevî ile konuşmayınca Şihâbeddin adamlarına: "Seslenin askerlere savaşa ve Merv'u'r-Rûd'a harekete hazır olsunlar." dedi. Mecdeddin de kalkıp Farsça bir şiir söyledi. Şiir meâlen şöyleydi:

"Kılıçların gölgesinde ölmek alçaklığa rıza göstermekten daha kolaydır.»

Bunun üzerine elçi Sultanşah'ın yanına dönüp durumu bildirdi, o da hemen askerlerini savaş düzenine soktu. İki taraf karşılaşıp savaşa tutuştular ve sebat gösterdiler. Sonunda Sultanşah ve ordusu yenildi, adamlarının çoğu esir alındı. Gıyâseddin onları salıverdi. Sultanşah 20 süvariyle Merv'e vardı, adamlarından 1500 kişilik bir süvari grubu da ona katıldı.»

«Harezmşah Tekiş kardeşinin başına gelenleri duyunca iki bin süvariyle yola çıktı, üç bin süvariyi de kardeşi Hıtayların yanına gitmek isterse yolunu kessinler diye Ceyhun'a gönderdi. Kendisi de kuvvetlenmeden kardeşini yakalayabilmek için sür'atle hareket etti. Sultanşah bu haberi duyunca Hıtaylar'ın yanına gitmek için Ceyhun'u geçemedi, Gıyâseddin'in yanına gidip kardeşinin kendi üzerine yürüdüğünü bildirdi. Bunun üzerine Gıyâseddin Herât ve hakimiyetindeki diğer yerlere mektup yazıp ona iyi davranmalarını, hürmet göstermelerini ve erzak göndermelerini istedi ve bu emir yerine getirildi. Sultanşah sonra Gıyâseddin'in yanına gitti, Gıyâseddin de onu karşılayıp ikramda bulundu, evinde kendi yanında misafir etti. Herkes bulunduğu mevkie uygun olarak Sultanşah'ın adamlarını misafir etti. Vezir vezirin evinde, ârız ârızın evinde vb. misafir oldu. Kış bitinceye kadar orada kaldılar. Bu sırada Alâaddin Gıyâseddin'e haber gönderip kardeşi Sultanşah'ın kendisine yaptıklarını, ülkesini tahrip ettiğini, kendisine karşı asker topladığını hatırlattı ve onu tevkif edip kendisine göndermesini istedi. Gıyâseddin elçiyi misafir etti. Tam bu sırada Herat' daki nâibinin Harezmşah'tan kendisini tehdit eden bir mektup aldığını bildiren elçisi geldi. O da nâibine verdiği cevapta durumu bildirdiğini belli

etmemesini istedi. Elçiyi çağırıp: "Alâaddin'e diyeceksin ki, Sultanşah'ın ülkeyi tahrip ettiğine ve oralara hükümran olmak istediğine dâir sözüne gelince, yemin ederim ki, o bir melik oğlu meliktir. Yüce bir himmete sahiptir. Eğer hükümdar olmak istiyorsa, onun durumundaki herkes aynı şeyi ister. İşlerini çekip çeviren, hadiseleri sevk ve idare eden biri vardır, onu lâyık olana vereceksin. O bana iltica etti. Onun topraklarından ayrılman ve babasının miras bıraktığı şeylerden, para ve emlâkden onun payını vermen gerekir. Ben ikinize de dostluk ve sevgi yemini ediyorum. Harezm'de benim adıma hutbe okutur, kardeşim Şihâbeddin'i de kız kardeşinle evlendirirsin." dedi.»

«Harezmşah bu mektubu dinleyince çok içerledi. Gıyâseddin'e ülkesine saldıracağını söyleyerek tehdit eden bir mektup gönderdi; bunun üzerine Gıyâseddin kız kardeşinin oğlu Alp Gazi ve Sicistân hâkimi ile askerlerini techiz edip ikisini Sultanşah ile beraber Harezm'e sevk etti, Nîsâbûr hakimi Müeyyed'e de mektup yazıp yardım istedi. Aralarında evlilik yoluyla akrabalık kurulmuştu. Müeyyed oğlu Doğanşah'ı Gıyâseddin'in kızıyla evlendirmişti. Müeyyed derhal askerlerini topladı ve Nîsâbûr dışına çıkıp Harezm yolu üzerinde bekledi.»

«Harezmşah kardeşi Sultanşah'ın kumandasındaki Gûrlu askerleriyle savaşmak için Harezm'den hareket etmişti. Onlar çöl tarafında karargâh kurmuşlardı. Harezmşah yolda iken Müeyyed'in de asker topladığını ve eğer kendisi Harezm'den ayrılacak olursa onun Harezm'e yürümek niyetinde olduğunu öğrendi. Ne yapacağını şaşırarak geriye yöneldi ve kalbine korku düşüp Harezm'e döndü. Mallarını ve zahirelerini alıp Hıtaylar'ın yanına gitmek niyetiyle Ceyhun'u geçerek Harezm'i tahliye etti. Şehirde büyük bir karışıklık çıktı. Şehrin ileri gelenlerinden müteşekkil bir grup Alp Gazi'nin yanına gidip şehri zapt etmek için kendileriyle birlikte bir emîr göndermesini istediler, fakat o bunun bir tuzak olmasından korkup isteklerini yerine getirmedi.»

«Onlar bu hâlde iken 589 yılı ramazan ayının son günü (29 Eylül 1193) Sultanşah öldü. Alp Gazi Gıyâseddin'e mektup yazıp durumu bildirdi, Gıyâseddin de ona geri dönmesini emretti. Alp Gazi, Sultanşah'ın adamlarıyla beraber Gıyâseddin'in yanına döndü, Gıyâseddin de Sultanşah'ın adamlarının istihdam edilmesini emretti. Askerlere güzel beldeler iktâ etti, fakat hepsi de nankörlük ettiler.»

Geri kalan haberleri ileride anlatacağız.

«Harezmşah Tekiş kardeşinin ölüm haberini alınca Harezm'e dönerek Merv ve Serahs'a temsilciler gönderdi, bunun üzerine Herât emîri Ömer el-Merganî üzerlerine asker sevk edip onları oradan çıkardı ve: "Sultan Gıyâseddin'den izin alalım." dedi, Harezmşah da Gıyâseddin'e elçi gönderip

barış ve akrabalık teklif etti. Elçiyle beraber Horasân fakîhleri ve Alevîlerden müteşekkil bir zümreyi de gönderdi. Gıyâseddin'i Şâfiî mezhebine çeken Vecîhüddin Muhammed b. Mahmûd da onlar arasındaydı. Gıyâseddin nezdinde büyük bir itibarı vardı. Ona vaaz ve nasihat edip: "Allah'tan kork!" dediler ve Harezmşah'ın Türkler ve Hıtaylar'la gelip karılarını ve mallarını mübah sayacağını söyleyerek kendilerini tehdit ettiğini haber verdiler. Gıyâseddin'e: "Ya bizzat kendin gelir ve Merv'i başkent (dâru'l-mülk) yaparsın ki, kâfirlerin ülkeyi ele geçirme arzuları son bulup halk emniyete kavuşsun, ya da Harezmşah ile barış yaparsın." dediler; bunun üzerine o da barış yapmağa razı oldu ve mücadeleyi bıraktı.»

«Horasân'da bulunan Oğuzlar bunu duyunca ülkeyi ele geçirmeğe niyetlendiler, yeniden yakıp yıkmağa ve tahrip etmeğe başladılar. Bunu öğrenen Harezmşah askerlerini toplayıp Horasân'a geldi. Merv, Serahs, Nesâ ve Ebîverd ile diğer şehirlere girip ülkede nizamı sağladı, sonra Nîsâbûr hâkimi Müeyyed'in elindeki Tûs'a girdi. Bunun üzerine Müeyyed askerlerini toplayıp onun üzerine yürüdü. Harezmşah onun hareketini haber alınca Harezm'a döndü ve çöle varıp orada bekledi. Müeyyed onun döndüğünü duyunca peşine düşerek takip etti, Harezmşah da bunu öğrenince, askerler istifade etmesinler diye, çöldeki su kaynaklarını toprak ve pisliklerle doldurdu.»

«Müeyyed çölün ortasına varıp su istediğinde bulamadı. O bu hâldeyken Harezmşah develerin üzerindeki su tulumlarıyla oraya gelip Müeyyed'i kuşattı. Askerler, hepsi teslim olmak istediler. Bu arada Müeyyed esir alınıp getirildi. Harezmşah derhal boynunun vurulmasını emretti; bunun üzerine Müeyyed: "Ey kadın kılıklı adam! Bu erkekçe bir iş midir?" dedi, fakat Harezmşah dönüp bakmadı, boynunu uçurup başını Harezm'e götürdü. Müeyyed öldürülünce yerine oğlu Doğanşah geçti ve babasına ait yerlere hâkim oldu. Bunun üzerine Harezmşah askerlerini toplayıp Nîsâbûr'a yürüdü ve şehri muhasara edip savaşa girdi. Doğanşah'ın karşı koyması üzerine vaz geçti, fakat daha sonra tekrar geri geldi. Doğanşah karşısına çıkıp mukavemet etti, fakat esir düştü. Harezmşah onu kız kardeşiyle evlendirdi ve yanında Harezm'e götürdü, böylece Nîsâbûr'a ve Doğanşah'ın elindeki diğer yerlere hâkim oldu, şanı şöhreti arttı ve durumu çok kuvvetlendi.»

İşte bu rivayet daha önce naklettiğimiz rivayete muhaliftir. Eğer iki rivayeti uzlaştırmak mümkün olsaydı yapacaktım; çünkü birinin sonraya bıraktığını diğeri öne alıyor. İşte bu yüzden bu konuda söylenenlerin hepsini zikrettik. Onların ülkesinden uzaklarda bulunduğumuz için hangisinin daha doğru ve zikre değer ve hangisinin hatalı ve terkedilmesi gerektiğini öğrenemedim. Burada olayların hepsini aynı yerde anlattım; çünkü Sul-

tanşah ve evlâdının devri çok uzun sürmedi ki bunları senelere göre nakledeyim. İşte bu sebeple hepsini peşpeşe anlattım.

Haçlıların Havrân'a, Müslümanların da Haçlı Hakimiyetindeki Yerlere Baskın Düzenlemeleri

Haçlılar bu sene rebiyülevvel ayında (ekim - kasım 1172) Dımaşk'a bağlı Havrân şehrine baskın düzenleyip yağma etmek için toplandılar. Nûreddin askerleriyle el-Küsve'de bulunduğu sırada bunu haber aldı ve hemen süratle Haçlılar'ın üzerine yürüyerek, bütün taifesiyle onlara doğru ilerledi. Haçlılar onun yaklaştığını duyunca Dımaşk'a bağlı es-Sevâs'a çekildiler, ancak Müslümanlar yetişip artçılarını yakaladılar ve yapacaklarını yaptılar. Nûreddin yoluna devam edip Aşterâ'da konakladı, buradan Taberiyye çevresine seriyyeler gönderdi. Seriyyeler oralara baskın düzenlediler, malları yağma edip çoluk çocuğu esir aldılar, her tarafı yakıp yıktılar. Haçlılar bunu duyunca Müslümanları ülkelerinden uzaklaştırmak için harekete geçtiler, fakat onlar varıncaya kadar Müslümanlar işlerini bitirip ganimetlerini almışlar ve geri dönüp nehri geçmişlerdi.

Haçlılar daha sonra Müslümanlar'a yetiştiler, yiğit ve cesûr Müslümanlar da Haçlılar'ın karşısına çıkıp savaşa girdiler. Savaş şiddetlendi. Her iki taraf da sebatla savaşı sürdürüyordu. Haçlılar ganimetleri geri almak, Müslümanlar ise ele geçirdikleri ganimetleri kaptırmamak ve götürenleri kurtarmak istiyorlardı. Savaş uzayıp ganimetler uzaklaşınca ve böylece Müslümanlar ganimetleri kurtarınca Haçlılar hiç bir şey geri alamadan dönüp gittiler.

Şemsüddevle'nin en-Nûbe Bölgesine Hareketi

Salâhaddin'in ağabeyi Şemsüddevle Turanşah b. Eyyûb bu sene cemaziyülevvel ayında (aralık 1172 - ocak 1173) Mısır'dan en-Nûbe'ye hareket etti ve ele geçirip hâkim olmak istedikleri ilk beldeye vardı.

Bunun sebebi şu idi:

Salâhaddin ile aile efrâdı Nûreddin'in Mısıra girmek ve burayı onlardan almak niyetinde olduğunu biliyorlardı. Bu sebeple ya en-Nûbe diyârını ya da Yemen ülkesini ele geçirmeyi kararlaştırdılar. Hattâ eğer Nûreddin kendi üzerlerine yürürse onu karşılayıp ülkeden geri çevirecekler, eğer ona mani olup ülkeden uzaklaştırabilirlerse Mısır'da kalacaklar, yok

eğer ona mani olamazlarsa gemilere binip fethettikleri ülkelere gideceklerdi. Şemsüddevle bu maksatla asker hazırlayıp Asvân üzerine yürüdü, oradan da en-Nûbe bölgesine geçti. Ebrim (?) adındaki bir kaleyi muhasaraya başladı. Halkı mukavemet ettiyse de Müslüman askerlerle savaşacak güçleri yoktu, çünkü oklara karşı kendilerini koruyacak kalkanlara ve diğer savaş araçlarına sahip değillerdi, bu yüzden kaleyi teslim ettiler. Şemseddin kaleyi ele geçirip orada kaldı. Ülkenin burada kalmaya ve meşakkatlere katlanmaya değecek bir geliri yoktu, yegâne yiyecekleri darı idi. Şemseddin buranın hiç bir gelirinin olmadığını, bunca savaşlara, sıkıntı ve meşakkatlere rağmen rahatça yaşamanın mümkün olmadığını görüp oradan ayrıldı ve elindeki ganimetlerle Mısır'a döndü. Bütün ganîmetleri de köle ve cariyelerden ibaretti.

Melih b. Leon'un Anadolu'da Rumlara Karşı Kazandığı Bir Zafer

Haleb civarındaki sınır beldelerini elinde tutan Ermeni asıllı Leon oğlu Melih bu sene cemaziyülevvel ayında (aralık 1178 - ocak 1179) Kostantıniyye'den gelen bir Rum ordusunu mağlûp etti.

Nûreddin adı geçen Ermeni Melik'i hizmetine almış, ona iyi yerleri iktâ etmişti. O da Nûreddin'e bağlı olarak hizmetini sürdürdü ve Haçlılarla yaptığı savaşlarda onun yanında yer aldı.

Bu onun akıllı ve ileri görüşlü olmasındandı. Nûreddin'e onu niçin hizmetine aldığı ve İslâm beldelerini ikta ettiği sorulunca: «Ben kendi milletine karşı savaşırken ondan yararlanıyorum. Ayrıca onun civardaki İslâm beldelerine saldırmaması ve saldırdığı takdirde ona mani olması için karşısına dikmek zorunda olduğum askerlerimi de istirahat ettirmiş oluyorum.» cevabını verdi.

Buna karşılık Melih de civarındaki Ermeni ve Rumlar'a karşı Nûreddin'den kuvvet alıyordu. Adana, Missis ve Tarsus şehirleri Bizans İmparatorunun elindeydi. Melih buralar ülkesinin sınırında yer aldığı için kendi topraklarına kattı; bunun üzerine Bizans İmparatoru ona karşı büyük bir ordu sevk etti, ordunun başına da partiklerin önde gelen simâlarından biri olan akrabasını getirdi. Melih ve yanında bulunan Nûreddin'in askerleri bu Bizans ordusuyla karşılaşıp onlarla kıyasıya savaştılar ve sabırla savaşı sürdürdüler. Sonunda Rumlar mağlûp oldu, pek çok kişi öldürüldü ve esir alındı. Böylece Melih'in gücü, kuvveti arttı, Rumlar da artık o şehirlerden umut kestiler.

Melih ganimetlerin büyük bir bölümünü ve esir Rumlar'ın meşhur ve ileri gelenlerinden otuz kişiyi Nûreddin'e gönderdi, Nûreddin de bun-

lardan bir kısmını Halife el-Mustazî Biemrillâh'a gönderdi. Bu savaşa kendi askerleri de katıldığı için bu zaferi kısmen kendi zaferi olarak kabul ettiğini bildirdi.

İldeniz'in Ölümü

Atabeg İldeniz bu sene Hemedân'da öldü, yerine oğlu Muhammed Pehlivan geçti. Hiç kimse bu konuda ona muhalefet etmedi. İldeniz başlangıçta Sultan Mahmûd'un vezîri Kemâl es-Sümeyremî'nin bir memlûkü idi. Daha önce anlattığımız gibi, Kemâl öldürülünce İldeniz Sultan Mahmûd'un yanına gitti. Mes'ûd Sultan olunca onu Errâniyye'ye vali tayin etti, İldeniz de oraya gitti ve bir daha ne Sultan Mes'ûd'u, ne de başkasını ziyarete geldi. Daha sonra Âzerbaycân'ın çoğunu, el-Cibâl'i, Hemedân ve diğer yerleri, Isfahân, Rey ve civarındaki yerleri hakimiyeti altına aldı. Oğulluğu Arslanşah b. Tuğrul adına Sultan olarak hutbe okuttu. Maiyyeti hariç yanındaki askerlerin sayısı elli bin idi. Ülkenin sınırları Tiflis Kapısı'ndan Kirmân'a kadar genişledi. Sultan Arslanşah'ın onun yanında hiç bir hükmü yoktu, sadece kendisine verilen tahsisatı alırdı.

Sultan'a tahakkümü o dereceye varmıştı ki, Sultan bir gece içti ve hazinesinde ne varsa — gerçekten pek çok şey vardı — bağışladı. İldeniz bunu duyunca hepsini geri aldı ve: «Parayı ihtiyaç dışı şeylere sarf edersen aynı şekilde lüzumsuz yere para toplamak zorunda kalırsın ve böylece halka zulmetmiş olursun.» dedi.

İldeniz akıllı ve halka iyi davranan bir zat idi. Halkın arasında oturur ve onların şikâyetlerini dinlerdi. Adaletle hükmeder, bazılarının hakkını diğerinden alırdı.

Türklerin İfrîkiyye'ye Varmaları, Trablus ve Diğer Bazı Yerleri Ele Geçirmeleri

Bu sene bir grup Türk Salâhaddin'in yeğeni Takıyyüddin Ömer'in memlûkü Karakuş ile birlikte Mısır'dan Nefûse dağlarına gitti. O yöredeki Arap emîrlerinin önde gelenlerinden olup «Mes'ûd el-Ballat» adıyla tanınan Mes'ûd b. Zimâm da Karakuş'a katıldı. Mes'ûd, Abdülmü'min ve evladına itaattan ayrılmıştı. İkisi müttefik olup sayıları çoğaldı, Trablusgarb önlerine inerek şehri muhasara edip halkı sıkıştırdılar, nihayet fethettiler ve Karakuş şehre hâkim olarak aile efrâdını saraya yerleştirdi.

Mehdiyye, Sfaks, Kafsa, Tunus ve civarındaki köyler ve yerler hariç İfrikkiyye'nin büyük bir kısmını ele geçirdi.

Karakuş'un yanında çok sayıda asker toplandı ve Karakuş fıtraten tahribkâr, yağmacı ve bozguncu Araplar'ın yardımıyla o yöredeki şehirlere hâkim oldu. Şehirleri tahrip ve yağma ederek, ağaçları, meyve fidanlarını keserek vs. yaptıkları zararlarla şehirleri teslime zorladı. Bu şekilde muazzam miktarda mal topladı ve böylece cesareti artarak bölgenin hükümdarı Ebû Ya'kûb b. Abdülmü'min'in uzaklarda olmasından istifadeyle bütün İfrikıyye'yi ele geçirmeyi düşündü. Bunları inşaallah ileride anlatırız.

Abdülmü'min'in Oğlunun Endülüs'teki Franklarla Savaşı

Ebû Ya'kûb Yusuf b. Abdülmü'min bu sene askerlerini toplayıp İşbîliyye'den cihada çıktı. Frank topraklarına yürüyerek Runde şehri önlerinde konakladı. Runde Tulaytula'nın doğusunda ve yakınında bir şehirdi, orayı muhasara etti; bunun üzerine Franklar Tuleytula hâkimi Alfonso'nun oğlunun yanında büyük bir kalabalık oluşturdular, fakat Müslümanlarla savaşa cesaret edemediler.

Bu sırada Müslümanlar arasında kıtlık baş gösterdi, yanlarındaki erzak tükendi. Müslümanlar da kalabalıktılar ve Frank topraklarından ayrılmak zorunda kalarak İşbîliyye'ye döndüler. Ebû Ya'kûb 571 (1175-1176) yılına kadar orada kaldı. Ebû Ya'kûb Frank topraklarına gazâ maksadıyla daima asker sevk ederdi. Meydana gelen birkaç hadise ve savaşta Araplar anlatılması güç kahramanlıklar gösterdiler. Bir Arap süvarisi safları yararak çıkar, meşhur Frank şövalyelerini mübarezeye davet eder, fakat hiç kimse karşısına çıkamazdı. Ebû Ya'kûb daha sonra Merâkeş'e döndü.

Nihâvend'in Yağmalanması

Şemle'nin askerleri bu sene Nihâvend'i yağmaladılar.

Sebebi şudur:

Şemle İldeniz zamanında ülkesine yakın olduğunu söylerek Nihâvend'in kendisine verilmesini ister, bu maksatla pek çok mal vaadinde bulunur, fakat İldeniz kabul etmezdi. İldeniz ölüp de yerine oğlu Muhammed Pehlivan geçince, yeni hükümdar Muhammed, Âzerbaycân'daki işleri yoluna koymak için oraya gitti, bunu fırsat bilen Şemle de kardeşinin oğlu İbn

Senkâ'yı Nihâvend'i zapt etmek için gönderdi. Şehir halkı bunu duyunca şehre kapanıp müdafaaya çekildi, İbn Senkâ da onları muhasara etti. Birbirleriyle savaştılar. İbn Senkâ'ya ağza alınmaz küfürler ettiler. İbn Senkâ onlarla baş edemeyeceğini anlayınca Nihâvend yakınındaki Tüster'e döndü, Nihâvend halkı da Pehlivan'a haber gönderip yardım istedi, fakat yardım gecikti. Onlar kendilerini tam emniyette hissederken İbn Senkâ beş yüz süvariyle Tüster'den yola çıktı, kırk fersah mesafeyi 24 saatte geçip Nihâvend'e vardı. Borular çalıp kendisinin Pehlivan'ın adamlarından olduğunu duyurdu, çünkü onlar Pehlivan'ın bulunduğu taraftan gelmişlerdi. Şehir halkı da inanıp kapıları açtı ve İbn Senkâ içeri girdi. Şehrin ortasına varınca kadı ve reisleri tevkif ve idam etti, şehri yağmalayıp ateşe verdi. Bu arada valinin burnunu kesip serbest bıraktı. Sonra Irak'a gitmek maksadıyla Mâsebezân tarafına hareket etti.

Nûreddin'in Kılıç Arslan'ın Ülkesine Yürümesi

Nûreddin Mahmûd b. Zengî bu sene İzzeddin Kılıç Arslan b. Mes'ûd b. Kılıç Arslan'ın ülkesine, Malatya, Sivas, Aksaray ve diğer bazı şehirlerine yürüdü. Onunla savaşmak ve ülkesini onun elinden almak azmindeydi.

Sebebi şudur:

Kılıç Arslan Malatya ve Sivas hâkimi Zünnûn b. Dânişmend'in üzerine yürüyüp ülkesini zapt etmiş, onu oradan tek başına kovmuş, Zünnûn da Nûreddin'in yanına giderek ona sığınmıştı. Nûreddin onu misafir edip ağırlamış, iyi davranmış, ona hükümdarların şanına lâyık şeyler göndermiş, yardım edip ülkesini tekrar kendisine iâde etmeye söz vermişti.

Nûreddin daha sonra Kılıç Arslan'a müracaatla ona şefâatçı olmuş ve ülkesini Zünnûn'a geri vermesini istemişti, fakat Kılıç Arslan bu teklifi kabul etmedi; bunun üzerine Nûreddin Kılıç Arslan'a karşı harekete geçerek Keysûn (Göksun) Behisni (Besni), Maraş ve Merzubân'dan başlamak üzere o yöredeki şehirleri ele geçirdi. Zilkade başlarında (14 - 23 temmuz 1173) Maraş'ı, daha sonra da diğer yerleri zapt etti. Buraları aldıktan sonra bir askerî birliği de Sivas'a gönderdi ve bunlar da orayı ele geçirdiler.

Nûreddin'in ülkesine yürüdüğü sırada Kılıç Arslan Suriye sınırından içeriye doğru girmişti. Nûreddin'e haber gönderip merhamet ve barış talebinde bulundu; bunun üzerine Nûreddin meselenin savaşmadan barış yoluyla halledilebileceğini umarak hareketini durdurdu. Bu arada Haçlıların kendisini rahatsız eden hareketleri oldu ve Kılıç Arslan'ın barış talebini kabul etti, ancak cihad hususunda kendisine askerî yardımda bu-

lunmasını şart koştu. Nûreddin, Kılıç Arslan'a: «Sen Rumlarla aynı sınırı paylaşıyorsun, fakat cihad etmiyorsun. Ülken İslâm ülkeleri arasında büyük bir yer işgal ediyor, benimle beraber cihada katılmalısın.» dedi, Kılıç Arslan da kabul etti. Zünnûn'a ait olan Sivas şu anda olduğu gibi Nûreddin'in nâiblerinin elinde kalacaktı. Askerler Nûreddin'in ölümüne kadar orada kalıp Zünnûn'a hizmet ettiler. Nûreddin ölünce askerleri Sivas'tan ayrıldı, Kılıç Arslan da geri gelip Sivas'ı zapt etti. Sivas şu ana (620 / 1223 yılına) kadar onun ahfâdının elinde kaldı.

Nûreddin bu seferde iken Bağdâd'dan Kemâleddin Ebû'l-Fazl Muhammed b. Abdullah b. eş-Şehrizârî'nin elçisi geldi. Elinde Halife'nin Musul, el-Cezîre, Erbil, Ahlat, Suriye ve Kılıç Arslan'ın elindeki topraklarla Mısır diyarını kendisine verdiğini bildiren bir menşuru vardı.

Salâhaddin'in Mısır'dan Kerek'e Gitmesi ve Geri Dönmesi

Salâhaddin Yûsuf b. Eyyûb bu sene şevval ayında (mayıs - haziran 1173) bütün ordusuyla Kerek Kalesi'ni ele geçirmek üzere Mısır'dan Haçlı hâkimiyetindeki topraklara sefere çıktı. Nûreddin ile birleşecek ve iki taraftan, yani her biri kendi askerleriyle ayrı bir yönden Haçlı topraklarına saldıracaklardı.

Sebebi şudur:

Geçen sene Salâhaddin Haçlı beldelerinden geri dönünce Nûreddin onun bu hareketini yadırgamış ve Mısır'a gidip burayı Salâhaddin'in elinden almağa karar vermişti; fakat Salâhaddin özür dileyip Nûreddin'in istediği şekilde sefere çıkmağa söz vermişti. İkisi Salâhaddin'in Mısır'dan, Nûreddin'in de Dımaşk'tan yola çıkmasını ve hangisi önce gelirse diğeri gelinceye kadar beklemesini kararlaştırmışlardı. Buluşacakları günü de tesbit etmişlerdi. Buna göre Salâhaddin Mısır'dan hareket etti, çünkü onun yolu daha zor ve meşakkatliydi. Kerek'e varıp muhasara etti.

Nûreddin'e gelince; o, Salâhaddin'in Mısır'dan hareketini bildiren mektubunu alınca malları dağıttı, gerekli şeyleri ve erzakı topladı ve Kerek üzerine yürüdü. Kerek'e iki merhale uzaklıktaki er-Rakîm'e vardı. Salâhaddin onun yaklaştığını duyunca hem kendisi, hem de bütün aile efrâdı korktular, Mısır'a geri dönmeğe karar verdiler ve Nûreddin ile buluşmaktan vaz geçtiler; çünkü onlar eğer bir araya gelirlerse Nûreddin'in onu kolaylıkla azledebileceğini biliyorlardı.

Salâhaddin geri dönünce, Fakîh İsâ'yı Nûreddin'in yanına gönderip babası Necmeddin Eyyûb'u ağır hasta olarak Mısır'da bıraktığını, baba-

sının ölümünden ve ülkenin ellerinden çıkmasından korktuğunu, bu sebeple geri dönmek zorunda kaldığını söyleyerek özür diledi. Elçi ile beraber çok değerli hediyeler de gönderdi. Elçi gelip durumu Nûreddin'e arz etti. Bu Nûreddin'in çok zoruna gitti. Aslında Salâhaddin'in niçin döndüğünü biliyordu, fakat elçiye teessürünü belli etmediği gibi «Mısır'ın muhafazası bizim için elbette diğer yerlerden daha önemlidir.» dedi.

Salâhaddin Mısır'a varınca babasını ölmüş ve Allah'ın rahmetine kavuşmuş buldu. «Nice sözler vardır ki, söyleyene: "Beni bırak" der.»

Necmeddin'in ölüm sebebi şu idi:

Mısır'da bir gün ata bindi, ancak at çok huylandı ve onu yere attı. Hasta olarak saraya götürüldü, bir kaç gün o vaziyette kaldıktan sonra 27 zilhicce (9 Ağustos 1173) günü öldü. Hayır sever, akıllı, güzel ahlâklı, fakirlere ve sûfîlere çok çok ihsanda bulunan, cömert bir insandı. Onlarla birlikte otururdu. Onun ve kardeşi Şirkûh'un ilk zamanlarından ve diğer hususlardan daha önce bahsetmiştik. Şimdi burada tekrar edilmesine gerek yoktur.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Dicle nehri çok fazla taştı. Şaban ayında (mart - nisan 1173) Bağdâd neredeyse sular altında kalacaktı. Geçitlerin kapıları kapatıldı. Sular Ahmed b. Hanbel'in kabrine, Nizâmiye Medresesi'ne, Şeyhu'ş-şüyûh Ribâtı'na kadar vardı. Halk bentlerde çalışmağa başladı. Sonra sular çekildi ve böylece Allah sel felâketinden Müslümanları kurtardı.

Bu sene Bağddâ'da Bihrûz geçidinden Saray Camii'nin kapısına kadar uzanan sahada yangın çıktı. Öte yandan da Haceru'n-Nehhâs'dan Dâru Ümmü'l-Halife'ye kadar olan saha yandı.

Hafâce'ye mensup Benû Hazn kabilesi bu sene Irak'taki Sevâd bölgesine baskın düzenleyip yağmaladı. Sebebi de şu idi:

Sevâd'ın himayesi onlara aitti, fakat Yezden bölgeye yerleşince Hille'yi onlardan teslim aldı ve yine Hafâce'ye mensup olan Benû Ka'b'a verdi, Benû Hazn da Sevâd'ı yağmaladı. Bunun üzerine Yezden yanında Hafâce'den Benû Ka'b'a mensup el-Gazbân ile beraber Benû Hazn ile savaşmak için harekete geçti. Geceleyin yolda giderlerken askerlerden birı kötülüğünden dolayı el-Gazbân'a bir ok atıp onu öldürdü. Olay Sevâd'da oldu. el-Gazbân öldürülünce asker Bağdâd'a geri döndü ve Sevâd'ın koruyuculuğu yine Benû Haz'na verildi.

Bercem el-İyyûrî İldeniz'in sağlığında kalabalık bir Türkmen kitlesiyle Hemedân'a bağlı kasabalara girip Dînever'i yağmaladı ve kadınların ırz ve namuslarına tecavüzü mübah saydı.

İldeniz Nahcivân'da iken bu haberi duydu, yanına az sayıda asker alıp sür'atle hareket etti ve Bercem'in üzerine yürüdü. Bercem Bağdâd yakınlarına kadar kaçtı, İldeniz de onu takip etti. Halife bunu Bağdad'a ani bir baskın için düzenlenmiş bir komplo zannetti, hemen asker toplamağa ve surları yapmağa başladı. İldeniz'e hil'atler ve büyük lakablar verdi. İldeniz de Bağdad'a yürümek niyetinde olmadığını, bu bozguncu taifesinin fesadına mani olmak için geldiğini söyleyip özür diledi. Hânikayh köprüsünü geçmeden geri döndü.

Emîr Yezden bu sene öldü. Bağdâd'ın büyük emîrlerindendi. Şîî mezhebine mensuptu ve onun yüzünden Vâsıt'ta Sünnîlerle Şiîler arasında olaylar çıkmıştı. Bu sebeple Şiîler taziye merasimi yaparken Sünnîler de onun ölmüne sevindiler. Sonunda iş yine savaşa dönüştü ve çok sayıda insan öldürüldü.

Yezden ölünce ona ait Vâsıt kardeşi Tanamış'a iktâ edildi ve Alâaddin lakabı verildi.

Nûreddin bu sene Halife'ye bir elçi gönderdi. Elçi bütün ülkenin, vakıfların ve divanın kadısı olan Kemâleddin Ebû'l-Fazl Muhammed b. Abdullah eş-Şehrizûrî idi. Nûreddin elçiye bir de mektup göndermişti ki, muhtevası divana hizmet ve kâfirlere karşı cihad ve onların elindeki yerlerin fethiyle ilgiliydi. Ayrıca elindeki Mısır, Suriye, el-Cezîre ve Musul gibi bölgelerle kendisine bağlı emîrlerin idâresindeki Diyarbekir ve o civardaki Ahlat ve Kılıç Arslan'ın ülkesi gibi yerlere hakimiyetinin resmen tasdik edilmesini istiyordu. Irak'ın Sevâd bölgesinde eskiden babası Zengî'ye ait olan, Sarifeyn ve Derb-i Hârûn gibi yerlerin de kendisine verilmesini talep ediyordu. Dicle kenarında Şâfiîlere bir medrese yaptırmak için bir arsa istedi, Sarifeyn ve Derb-i Hârûn'u da bu medresenin masraflarına vakfedeceğini bildirdi. Kadı Kemâleddin kendisinden başka hiç bir elçiye nasip olmayan ilgi ve ikrama mahzar oldu. İsteklerinin hepsi kabul edildi, fakat Nûreddin söz konusu medresenin inşasına başlanmadan öldü. Allah rahmet eylesin.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ ALTMIŞ DOKUZUNCU (M. 1173 - 1174) YILI OLAYLARI

Şemsüddevle'nin Zebîd, Aden ve Yemen'deki Diğer Bazı Yerleri Ele Geçirmesi

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi, Mısır hâkimi Salâhaddin ve aile efrâdı Nûreddin'in Mısır'a gelip burayı ellerinden almasından korkuyorlardı, bu sebeple kendileri için bir ülke edinmek ve oraya hâkim olmak için hazırlığa başladılar. Eğer Nûreddin onları Mısır'dan çıkaracak olursa oraya gidip ikamet edeceklerdi. Bu maksatla Salâhaddin'in ağabeyi Şemsüddevle Turanşah b. Eyyûb'u en-Nûbe diyarına göndermişlerdi. Orada meydana gelen olayları yukarıda anlatmıştık.

Mısır'a döndükleri zaman Yemen'e, Zebid yöresinin hâkimi Abdünnebî üzerine bir sefer düzenlemek ve Abbâsîler adına okunmakta olan hutbeyi kestiği için ülkesini elinden almak gayesiyle Nûreddin'den izin istediler, Nûreddin de izin verdi.

Mısır'da Yemenli bir şâir vardı, adı Umâre idi. Şemsüddevle'yi Yemen'e yürümeğe teşvik ediyordu. Yemen'in güzelliklerini ona anlatıyor ve ülkeyi onun gözünde büyütüyordu. Onu teşvik için sözlerini abartarak konuşuyordu. Nihayet hazırlıkları yapmağa, azıkları, sancakları, silâhları ve diğer savaş malzemelerini temin etmeğe başladılar. Asker topladılar ve Recep ayının birinci günü (5 Şubat 1174) Mısır'dan yola çıkıp Mekke'ye vardılar. Mekke-i Mükerreme'den de Zebîd'e gittiler. Zebîd'de şehre zorla hâkim olan Abdünnebî adlı biri vardı. Şehre yaklaşınca ahali Şemsüddevle'yi gördü ve yanındakileri sayıca az bulmaları üzerine Abdünnebî onlara: «Siz de onlar kadar varsınız; onları Güneş çarptı da helâk oldular, onlar daha çok insan öldürürler.» dedi ve askerleriyle karşılarına çıktı. Şemsüddevle ve maiyyetindekiler savaşa girince, Şebîd halkı dayanamayıp mağlûp oldu. Mısırlılar Zebîd surlarına kadar geldiler. Şehri müdâfaa edecek kuvvete rastlamayınca merdiven-

leri dikip surlara çıktılar ve şehri zorla ele geçirip çok fena hâlde yağmaladılar, bu arada, Abdünnebî ile karısı el-Hurra'yı esir aldılar. el-Hurra sâliha bir kadın olup özellikle hacca gittiğinde çok sadaka verirdi. Fakir hacılar onun yanında çok bol sadaka ve büyük iyilik ve yardıma kavuşurlardı. Şemsüddevle Abdünnebî'yi emîrlerinden Şeyzer hâkimi Benû Munkız'a mensup Seyfüddevle Mübârek b. Kâmil'e teslim etti, ondan mal istemesini emretti, Abdünnebî de ona pek çok mal verdi. Sonra onlara babası için yaptırdığı kabri gösterdi. Üzerine büyük bir bina yapmıştı. Orada da pek çok defineleri vardı. Onlara bu defineleri de haber verdi. Buradan çok miktarda mal çıkarıldı. el-Hurra da aynı şekilde onlara emanetlerin yerini gösteriyordu. Şemsüddevle ondan da pek çok mal aldı.

Zebîd'i ele geçirip orada nizamı sağlayınca halk da itaat arz etti ve hutbe Abbâsîler adına okundu. Zebîd'de işleri yoluna koyduktan sonra deniz kıyısındaki Aden'e gittiler. Burada büyük bir liman vardı ve bu liman Hindlilerin, Zengi Habeşlilerin vs. kavimlerin uğradığı bir limandı. Kara tarafından çok müstahkem ve sağlam bir şehirdir. Sahibi Yâsir adlı bir zat idi. Eğer orada kalsa ve çıkmamış olsaydı onlar hiç şüphesiz eli boş dönerlerdi. Cehaleti ve zamanının dolması onu dışarı çıkıp bu orduyla savaşmağa sevketti. Yâsir üzerlerine yürüyüp savaştı ve sonunda mağlûp oldu. Şemsüddevle'nin askerlerinden bir kısmı onlardan önce şehre girip zapt ettiler ve şehrin hâkimi Yâsir'i esir aldılar. Şehri yağmalamak istediler, fakat Şemsüddevle mani oldu ve: «Biz ülkeyi tahrip etmeğe gelmedik; sahib olmak, tamir etmek ve gelirinden istifade etmek için geldik.» dedi. Bu sebeple hiç kimse yağmacılık yapmadı, şehir olduğu gibi kaldı. Şemsüddevle Aden'i zapt edip oraya yerleşti.

Şemsüddevle Aden'e gittiğinde Zebîd hâkimi Abdünnebî de esir olarak yanındaydı. Aden'e girince: «Sübhanellah! Ben Aden'e büyük bir alayla gireceğimi zannediyor, bunu bekliyor ve seviniyordum. Bu şekilde gireceğimi doğrusu hiç bilmiyordum.» dedi.

Şemsüddevle Aden'deki işlerini tamamlayınca Zebîd'e döndü, dağlardaki kaleleri muhasara etti, bu arada «Taizz» adlı çok müstahkem bir kaleyi zapt etti. Zebîd hâkiminin hazineleri de burada bulunurdu. Aynı şekilde el-Ta'ker, el-Cened ve diğer bazı kaleleri de zapt etti. Aden'de İzzeddin Osman b. ez-Zencîlî'yi, Zebîd'de de Şerefüddevle Mübârek b. Munkız'ı nâib bıraktı. Her kaleye de adamlarından birini nâib tayin etti. Yemen'de hakimiyetini tesis edip ağırlığını koydu ve bölgedeki hakimiyetlerini devam ettirdi, Şemsüddevle ülke halkına iyi davrandı; adâletle, lütuf ve ihsanla onları itâat ettirdi, böylece Zebîd çok bayındır ve emîn, bir şehir hâlini aldı.

Salâhaddin'e İsyan Etmek İsteyen Bir Grup Mısırlının Öldürülmesi

Salâhaddin bu sene ramazan ayının ikinci günü (6 Nisan 1174) Fâtımî halifelerinin adamlarından olup kendisine isyan etmek isteyen bir grubu Mısır'da idam etti.

Sebebi şudur: Aralarında şâir Umâre b. Ebû'l-Hasan el-Yemenî, Kâtip Abdüs-Samed, Kadı el- Uveyris, Dâid-Duât, Mısırlı askerler, Zenci piyadeler ve saray mensuplarının da bulunduğu Alevi taraftarları Salâhaddin'in bazı emîrleri ve askerlerinin desteğini de sağlayarak Suriye sahilinde ve Sicilya'daki Frankları Mısır'a davet etmeğe karar verdiler ve gelecek olurlarsa kendilerine para ve bazı şehirler vermeyi vaat ettiler. Eğer bizzat Salâhaddin onların karşısına çıkacak olursa onlar da Mısır ve Kahire'de isyan edip Fâtımî devletini tekrar kuracaklardı. Anlaştıkları askerler de onun yanından ayrılırsa Salâhaddin artık Haçlıların karşısında tutunamazdı. Şayet Salâhaddin Mısır'da durup onların üzerine asker sevk ederse o zaman da içeride ona karşı ayaklanıp yardımsız kalan Salâhaddin'i kendi elleriyle yakalayacaklardı. Umâre onlara: «Ben onun yerine geçmesinden ve Salâhaddin'den sonra ülkeye onun hâkim olmasından korktuğum için kardeşini Yemen'e uzaklaştırdım.» dedi.

Sicilya ve Suriye sahilindeki Franklar'a haber gönderip aralarında anlaştılar. Her şey tamamdı, sadece Franklar'ın gelmesi bekleniyordu. Allah'ın Müslümanlar'a bir lütfu olacak ki, bu Mısırlı tâife arasına Emîr Zeyneddin Ali b. Necâ'yı, yani «İbn Nuciyye» adıyla tanınan vâizi de almışlardı. Halifeyi, vezîri, hâcibi, dâîyi ve kadı olacak zatı da tesbit edip görev bölümü yapmışlardı, fakat Ruzzîkoğulları: «Vezir bizden olacak», diye diretiyor, Şâveroğulları da: «Hayır, bizden olmalıdır.» diyorlardı. İbn Necâ bundan haberdar olunca hemen Salâhaddin'in yanına geldi, ona meselenin iç yüzünü anlattı. Salâhaddin ona onlardan ayrılmamasını, aralarına karışmasını ve yapmak istedikleri şeylerde onlara muvafakat etmesini ve yeni gelişmeleri ilk önce kendisine bildirmesini emretti, İbn Necâ da bu emre uyup onların yapmak istedikleri şeyleri Salâhaddin ile müzakere etmeğe başladı.

Daha sonra Suriye'deki Haçlıların kralının elçisi bir hediye ve mektupla Salâhaddin'e geldi. Elçi görünürde Salâhaddin'e gelmişti, fakat aslında isyanı planlayan taifeye gelmişti. Salâhaddin bazı Hristiyanları Haçlılara gönderiyor, onların elçileri de Salâhaddin'e geliyordu. Haçlı ülkesinden Salâhaddin'e gelen haberler durumu bütün açıklığıyla ortaya koyuyordu. Bunun üzerine Salâhaddin güvendiği bir Hristiyanı elçinin peşine taktı. Bu Hristiyan her yere onunla birlikte girdi, bunun üzerine

elçi meselenin gerçek yüzünü bu Hristiyan'a anlattı, Salâhaddin de derhal bu hadisenin ele başılarını tevkif etti. Bunlar arasında Umâre, Abdüssamed ve el-Uveyris ile diğer bazı zevat vardı. Hepsini idam etti.

Onların planlarının açığa çıkmasıyla ilgili başka bir rivayete göre, Abdüssamed, Salâhaddin'in kâtibi Kadı Fâzıl'a rastlayınca bütün gücüyle onun hizmetine koşar, ona yakınlık gösterirdi. Fakat bir gün ona rastladığı halde dönüp bakmadı bile, bunun üzerine Kadı Fâzıl bunun mutlaka bir sebebi olmalıdır.» dedi. Selâhaddin'in ile de aralarında gizli bir şey olmasından korktu. Vâiz Ali b. Necâ'yı çağırıp durumu ona haber verdi ve: «Bu işin açığa kavuşturulmasını istiyorum.» dedi. Vâiz de bunun açıklığa kavuşması için çalıştı, fakat Salâhaddin tarafında hiç bir şey görmedi. Diğer tarafa baktığında meseleyi anladı. Kadı Fâzıl'ın yanına gelip ona haber verdi ve: «Derhal gidip meseleyi Salâhaddin'e ulaştıracaksın» dedi. Kadı Fâzıl o sırada camide bulunan Salâhaddin'in yanına geldi, durumu anlattı, Salâhaddin de kalkıp adı geçenleri yakalatıp sorguya çekti. Hepsi itiraf ettiler, o da idam edilmelerini emretti.

Umâre ile Kadı Fâzıl arasında el-Âdıd ve hattâ daha önceki devirden beri bir düşmanlık vardı. Salâhaddin onu idam etmek isteyince gidip Salâhaddin'e onu serbest bırakmasını istedi. Umâre onun Salâhaddin'i kendi aleyhine kışkırttığını sandı ve Salâhaddin'e: Sultanım! Benim hakkımda ondan hiç bir şey dinleme.» dedi, bunun üzerine Kadı Fâzıl kızıp dışarı çıktı. Salâhaddin Umâre'ye: «O sana şefâatçı olmak istiyor.» deyince, Umâre pişman oldu. Sonra Umâre idam edilmek üzere dışarı çıkarıldığı zaman Kadı Fâzıl'ın meclisine götürülmesini istedi. Onu meclise götürdüler, fakat Kadı kapıyı kapattı ve onunla görüşmedi; bunun üzerine Umâre: «Abdürrahîm gizlendi; artık kurtuluş umudu kalmadı.» dedi.

Sonra Umâre ve diğerleri idam edildi. Mısır askerlerine de Mısır'dan ayrılıp Yukarı Mısır (es-Said)'a gitmeleri söylendi. Sarayda el-Âdıd'ın ve diğer aile efrâdının sülâlesinden kim varsa onlara karşı gerekli tedbirler alındı.

Ordu içinden Salâhaddin'e karşı hazırlanan suikaste karışanlara gelince, onlara hiç bir şey yapmadı; hattâ onların bu işe karıştığını bildiğini dahi sezdirmedi. Haçlılara gelince Sicilya'dan gelen Franklar, inşaallah ileri de anlatacağımız gibi, İskenderiyye'ye gittiler; çünkü onlar Salâhaddin'in meseleye vâkıf olduğunu bilmiyorlardı. Suriye'deki Haçlılar ise meseleden haberdâr oldukları için hiç harekete geçmediler.

Umâre çok iyi bir şairdi. Çok güzel ve çok nefis bir divanı vardı.

Nûreddin Mahmûd b. Zengî'nin Ölümü (Alah Rahmet Eylesin!).

Sûriye, el-Cezîre ve Mısır diyarının hükümdarı Nûrreddin Mahmûd b. Zengî b. Aksungur bu sene 11 Şevval (15 Mayıs 1174) çarşamba günü boğaz anjininden vefat etti ve Dımaşk Kalesi'nde defnedildi. Sonra oradan Dımaşk'ta Sûku'l-Havvasîn civarında yaptırdığı medreseye nakledildi.

Tuhaf bir tesadüf eseri olsa gerek, Nûreddin 2 Şevval (6 Mayıs 1174) günü yanına iyi emîrlerden birini alıp dışarı çıktı. Bu emîr ona: «Gelecek sene burada buluşup buluşamayacağımızı bilen Allah'ın şanı ne yücedir!» dedi; bunun üzerine Nûreddin «Öyle deme; bilakis bu aydan sonra görüşüp görüşmeyeceğimizi bilen Allah'ın şanı ne yücedir! de» dedi. Nûreddin bu ayın on birinci günü emîr de bir yıl dolmadan öldü. Her biri kendi söyledikleri tarihlerde öldüler.

Nûreddin Mısır'a gidip orayı Salâhaddin'in elinden almağa hazırlanıyordu; çünkü onun kendi bölgesindeki Haçlılarla cihad hususunda gevşek davrandığını görüyordu. Aslında Nûreddin onun kendinden ve kendisiyle buluşmaktan korktuğu için böyle hareket ettiğini biliyordu. Salâhaddin de Nûreddin'e karşı Haçlılar'dan yararlanmak niyetiyle onların o güzergâhda bulunmalarını tercih ediyordu. Nûreddin bu maksatla Musul, el-Cezîre ve Diyarbekir'e haber gönderip askerleri sefere çağırdı. Gayesi Suriye ve Musul hâkimi olan yağeni Seyfeddin Gâzi'yi o bölgede bırakmak ve kendisi de askerleriyle Mısır'a hareket etmekti. Bu iş için hazırlanırken Allah'ın reddi mümkün olmayan emri geldi.

"et-Tabîbu'r-Rahbî" adıyla tanınan ve uzman hekimlerden olup Nûreddin'i tedavi eden bir tabip bana şunları anlattı: «Nûreddin ölümünden önceki son hastalığı sırasında beni ve daha başka tabipleri çağırdı. Dımaşk Kalesin'de küçük bir evde yatıyordu. Yanına gittik. Boğazı fenâ halde kilitlenmişti, ölmek üzereydi. Sesi çıkmıyordu. İbâdet için orada yalnız başına kalırdı. Hastalığa burada yakalanmış ve oradan ayrılmamıştı. Huzuruna girip onu o vaziyette görünce «Hastalığın ağırlaşıncaya kadar seni hiç bekletmeden buradan alıp geniş ve aydınlık bir yere götürmemiz gerekir.» dedim. Bu hastalık hakkında bilgisi vardı. Hemen tedaviye başladık. Kan aldırmasını tavsiye ettik, bunun üzerine bize: «Altmış yaşındaki bir adam kan aldırmaz.» dedi. ve kabul etmedi; biz de başka tedâvî usulleri uyguladık; fakat ilaç hayretmedi, hastalık ilerledi ve öldü.» Allah rahmet eylesin.

Esmer tenli,. uzun boylu bir zattı. Çenesinden başka yerde sakalı yoktu. Alnı genişti. Yakışıklı, güzel gözlü ve endamlıydı. Hakimiyet sahası gerçekten çok genişlemişti. Haremeyn-i şerifeynde ve Şemsüd-

devle'nin ele geçirdiği tarihten sonra Yemen'de de adına hutbe okunmuştu. Nûreddin 511 (1117 - 1118) yılında doğmuştu. Adaleti ve güzel ahlâkı bütün yeryüzünü tutmuştu. Ben daha önceki hükümdarların da ahlâk ve yaşayışlarını inceledim. Dört halife ve Ömer b. Abbülaziz'den başka ondan daha güzel ahlâklı birini veya adalet için ondan daha fazla araştırıp tetkik eden birini görmedim.

Kitâbu'l-Bâhir'de onlar hakkında geniş bilgi vardır. Belki yetkili biri bunları okur da onun gibi hareket eder düşüncesiyle burada ondan çok kısa olarak bahsedeceğiz.

İşte onun zühdü ve ibadet ve ilmine dair bir misal:

Nûreddin yemek ve elbise ile diğer ihtiyaçlarını sadece kendi malı olan emlâkin geliriyle karşılardı. Elde edilen ganimetlerden şahsına bir pay ayırmaz, Beytülmal'dan kendisi için en ufak bir şey almazdı. Karısı ona içinde bulundukları sıkıntıdan şikâyet ettiği zaman Hıms'ta kendisine ait üç dükkânı vermişti. Bunlardan senede yaklaşık yirmi dinar elde ediyordu. Karısı bunu az bulunca: «Benim bundan başka param yoktur. Elimdeki bütün mallar Müslümanların hakkıdır. Bu konuda Müslümanların hazinedarıyım ve onlara asla ihânet etmem. Senin yüzünden de kendimi cehenneme atamam» cevabını verdi.

Geceleyin çok namaz kılardı. Güzel tesbih ve zikirleri vardı.

Hanefî fıkhını bilirdi, fakat aslâ mezheb taassubu yoktu. Hadis tahsil etti ve Allah rızası için hadis okuttu.

Adaletine gelince; O kadar geniş olmasına rağmen ülkesinde Mısır, Suriye, el-Cezîre ve Musul'da mükûs (bir çeşit örfî vergi) ve öşrü tamamen kaldırdı. Şerîata saygı duyar ve onun hükümlerine göre hareket ederdi. Bir şahıs onu mahkemeye davet etmiş, o da onunla birlikte mahkemeye gitmiştir. Kadı Kemâleddin b. Şehzirûrî'ye haber gönderip: «Ben dâvalı olarak geldim, davalılara nasıl davranıyorsan bana da öyle davran,» dedi. Muhakeme sonunda Nûreddin haklı çıktı ve hakkını kendisini mahkemeye getiren şahsa bağışlayıp: «İddia ettiği şeyi ona verip gitmek istedim, fakat bunun beni gurura ve kibire sevkedip şeriat meclisine gitmeme mani olmasından korktum da geldim, sonra da iddia ettiği şeyi ona verdim.» dedi. Ülkesinde adliye binaları yaptırdı. Kadı ile buraya gelir ve ister Yahudi olsun, ister kendi oğlu veya isterse yanındaki en büyük emir olsun, mazlûmun hakkını zalimden alırdı.

Cesaret ve yiğitliğine gelince; Son derece cesurdu. Savaşlarda çarpışmak için yanına iki yay ve iki ok kabını (terkeş) alırdı. Fakîh el-Kutbu'n-Neşâvî ona; «Allah için kendini, İslâmı ve Müslümanları tehlikeye

atma. Eğer bir savaşta yaralanacak olsan kılıçtan geçirilmeyen hiç kimse kalmaz.» dedi. «Bunun üzerine Nûreddin: «Bu sözlere muhatab olacak kadar övülen de kimmiş? Benden önce ülkeyi ve İslâm'ı koruyan kimdi? İşte o kendisinden başka ilah olmayan Allah Taâlâ'dır» dedi.

Yaptığı iyi işlere gelince; Suriye'deki bütün şehir ve kalelerin surlarını yaptırdı. Bunlar arasında Dımaşk, Hıms, Hama, Haleb, Şeyzer, Baalbekk ve diğer şehirler vardır. Hanefîler ve Şâfiîler için çok sayıda medrese yaptırdı. Musul'da Nûreddin Câmii (el-Câmiun-Nûrî)'ni yaptırdı. Ayrıca, bimâristanlar ve yollarda hanlar yaptırdı, ülkenin her tarafında Sûfîler için hankâhlar inşa ettirdi. Hepsine çok sayıda vakıf tahsis etti. Vakfının aylık gelirinin dokuz bin dînâr-ı sûrî olduğunu duydum. Âlimlere ve din adamlarına saygı gösterir, ikramda bulunur, onlara tahsisat ayırır, bağışlarda bulunurdu. Onlarla düşer kalkardı. Onların hiç bir sözünü geri çevirmezdi. Kendi eliyle onlara mektup yazardı. Mütevazi olmasına rağmen vakûr ve heybetliydi. Hasenatı çok, menkibeleri boldur; ancak bu kitabın hacmi onların hepsinin anlatılmasına müsait değildir.

Nûreddin'in Yerine Oğlu el-Meliku's-Sâlih'in Geçmesi

Nûreddin'in ölümü üzerine yerine oğlu el-Meliku's-Sâlih İsmâil geçti. O sırada on bir yaşındaydı. Emîrler ve kumandanlar Dımaşk'ta İsmâil'e bağlılık yemini ettiler. İsmâil Dımaşk'ta ikamet etti. Suriye halkıyla Mısır'da bulunan Salâhaddin de ona bey'at ettiler. Salâhaddin Mısır'da onun adına hutbe okutup para bastırdı. İsmâil'in yetiştirilmesini «İbnü'l-Mukaddem» adıyla tanınan Emîr Şemseddin Muhammed b. Abdülmelik üstlendi. Devlet idaresini o yürüttü. Kemâleddin b. eş-Şehrizûrî, Emîr Şemseddin'e ve maiyyetindekilere: «Biliyorsunuz ki, Mısır'a hakim olan Salâhaddin Nûreddin'in bir memlüküdür. Onun nâibleri de Salâhaddin'in adamlarıdır, Yapacağımız işleri onunla müşâvere etmemiz daha doğru olur. Onu aramızdan çıkarırsak o da bize itâattten ayrılır, sonra da bunu aleyhimizde bir delil olarak kullanır. O bizden daha güçlüdür, çünkü o bu gün Mısır'ı tek başına idare etmektedir.» dedi; fakat bu sözler onların hoşuna gitmedi, gayelerine uygun düşmedi. Salâhaddin'in gelip kendilerini uzaklaştırmasından korktular. Çok geçmeden Salâhaddin'den bir mektup geldi. el-Meliku's-Sâlih'e taziyelerini bildiriyor ve onu tebrik ediyordu. Ayrıca üzerinde el-Meliku's-Sâlih'in ismi bulunan Mısır dinarlarını göndererek hutbenin babası zamanındaki gibi onun adına okunacağını ve kendisine itaat edileceğini bildirdi.

İleride zikredeceğimiz gibi, Musul hâkimi Seyfeddin Gâzî ile el-Cezîre yöresine hâkim olan emîrler yola çıkınca, Salâhaddin, el-Meliku's-Sâlih'e elçi gönderip Seyfeddinin hareketini ve ülkesini ele geçirme maksadını kendisine haber vermediğinden dolayı onu azarladı, «Eğer haber vermiş olsaydın gelip senin hizmetine girer ve Seyfeddin'in hareketine mâni olurum.» dedi; ayrıca Kemâleddin ve emîrlere de mektup ginderip. «Eğer Nûreddin aranızda benim yerime geçecek bir adam olsaydı, hiç şüphe yok ki, ülkesinin ve vilâyetlerinin en büyüğü olan Mısır'ı ona teslim ederdi. Eğer vakitsiz ölmeseydi, oğlunun eğitimini, yetiştirilmesini ve onun hizmetlerinin yürütülmesini de benden başkasına vermezdi. Şimdi görüyorum ki, siz beni hiç hesaba katmadan efendim (Nûreddin) ve efendimin oğlu (el-Meliku's-Sâlih) ile tek başınıza kalmışsınız. Ben onun hizmetine koşacağım ve babasının bana yaptığı iyiliklerin karşılığını ona hizmet ederek edâ edeceğim. Onun ülkesini müdâfaa hususunda gerekeni yapmamış, ve kötü bir tavır içine girmiş olmanıza rağmen sizleri de ayrı ayrı mükâfaatlandıracağım» dedi.

İbnü'l-Mukaddem ile emîrler el-Meliku's-Sâlih'i tuttular ve Haleb'e göndermediler; çünkü Şemseddin Ali b. ed-Dâye'nin kendilerini saf dışı bırakarak el-Meliku's-Sâlih'i tahakkümü altına almasından korkuyorlardı. İbnü'd-Dâye Nûreddin'in en büyük emîriydi, fakat hastalığı onun el-Meliku's-Sâlih ile irtibat kurmasına ve onun hizmetine girmesine mâni olmuştu. İbnü'd-Dâye ile kardeşleri Haleb'deydi. Haleb'in idaresi onlara aitti. Haleb askerleri Nûreddin'in sağlığında da ondan sonra da onlarla beraberdi. Ibnü'd-Dâye hastalanıp hareket edemez olunca el-Meliku's-Sâlih'e haber gönderip el-Cezîre yöresini amcası Kutbe'Din'in oğlu Seyfeddin'e karşı müdafaa etmek üzere Haleb'e davet etti, fakat emîrler yukarıda zikrettiğimiz gibi onun Haleb'e gitmesine müsaade etmediler.

Seyfeddin'in el-Cezire Yöresini Ele Geçirmesi

Nûreddin hastalanmadan önce şark vilâyetlerine, Musul, el-Cezîre ve diğerlerine haber gönderip o bölgedeki askerleri cihada davet etmişti, fakat maksadı başkaydı. Bu hususu daha önce anlatmıştık. Bu çağrı üzerine Musul hâkimi Seyfeddin Gazi b. Kutbed-din Mevdud b. Zengî askerleriyle yola çıktı. Ordusunun başında Hadım Sadüddin Gümüştekin vardı. Nûreddin Gümüştekin'i Musul kalesinde Seyfeddin'in yanında görevlendirmişti. Musul askerleri yolda iken Nûreddin'in ölüm haberini aldılar. Ordunun başında bulunan Gümüştekin bu haberi duyar duymaz bir süvari grubuyla kaçtı.

Seyfeddin'e gelince; ona ait hayvarları ve diğer şeyleri alıp Nusaybin'e döndü ve orayı zaptt etti. Habur'a gönderdiği kuvvetler de orayı istilâ ettiler. Seyfeddin Habur'u bir emîre ikâ edip kendisi Harrân'a yürüdü ve bir kaç gün muhasara etti. Harra'n'da Nûreddin'in Kaymaz el-Harrânî adlı bir memlûkü vardı, bu kişi şehri teslim etmeyip direndi, daha sonra ise Harrân'ın yine kendisine ait olması şartıyla itaat arzetti. Seyfeddin hizmet etmek için aşağı indi, fakat Seyfeddin onu tevkil edip Harrân'ı elinden aldı. Seyfeddin buradan Urfa üzerine yürüdü ve bir müddet muhasara ettikten sonra orayı da zapt etti. Urfa'da Nûreddin'in Zenci bir hadım ağası vardı, şehri Seyfeddin'e teslim edip karşılığında Cezîret İbn Ömer'deki ez-Zâferân kalesini istedi; O da önce verdi, fakat daha sonra geri aldı. Seyfeddin buradan erzak temin etmek için yola çıktı.

Seyfe'd-Din ayrıca Rakka'ya bir askerî birlik gönderip ele geçirdi, Serûc'u da aynı şekilde zapt etti ve böylece Ca'ber Kalesi hariç, el-Cezîre bölgesinin tamamına hakim oldu. Ca'ber müstahkem bir kaleydi. Dayısının oğlu olan Mardin hâkimi Kutbeddin'e ait olan Ra'su'l-Ayn'a müdahele etmedi.

Nûreddin'in en büyük emîri Şemseddin İbn Dâye Haleb'de şehrin askerleriyle beraberdi, ancak felç olduğu için Seyfeddin'in bu beldeleri almasına mâni olmak üzere nehri geçmeğe cesaret edemedi. Dımaşk'a haber gönderip el-Meliku's-Sâlih'i davet etti, fakat, yukarıda zikrettiğimiz gibi, el-Meliku's-Sâlih gönderilmedi. Seyfeddin el-Cezîre bölgesine hâkim olunca Nûreddin'in ölümünden sonra Sivas'tan gelen Fahreddin Abdülmesîh babası Kutbeddîn'in ölümünden sonra ülkesinin, oğlu Seyfeddin'e bırakılmasını sağladığı için Seyfeddin'in bu iyiliğini göz önünde tutacağını zannediyordu, fakat diktiği fidanın meyvesini toplayamadı.

Abdülmesîh bazı emîrlerin yanında Seyfeddin'e: «Suriye'ye geçersen iyi edersin, çünkü orada sana mani olacak kimse yoktur.» dedi; bunun üzerine Seyfeddin'in «Zülfendar» nâmıyla tanınan İzzeddin Mahmûd adlı büyük emîri ona: «Babana ait olan beldelerin çoğuna sahip oldun; geri dönersen daha iyi edersin.» dedi. Seyfeddin de onun sözüne uyup Musul'a döndü; çünkü takdîr-i ilâhî aynen tecelli edecekti.

Haçlıların Banyas'ı Muhasara Edip Geri Dönmeleri

Suriye hükümdarı Nûreddin Mahmûd ölünce Haçlılar toplanıp Dımaşk'a bağlı Banyas kalesini muhasara ettiler. Bunun üzerine Şemsed-

din Muhammed b. el-Mukaddem Dımaşk'ta yanında bulunan askerleri toplayıp yola çıktı. Haçlılarla haberleşip yumuşak sözlerle onları muhasaradan vaz geçirmeğe çalıştı, fakat daha sonra onlara sert ve kaba ifadelerle: «Eğer bizimle anlaşır da Banyas'dan geri dönerseniz eski vaziyetimizde kalırız, yoksa Musul hâkimi Seyfeddin'e haber gönderir ve anlaşarak ondan yardım dileriz; ayrıca durumu Salâhaddin'e de iletir ondan da yardım isteriz ve böylece her taraftan ülkenize saldırırız. Bize mukavemet edemezsiniz. Siz de biliyorsunuz ki, Salâhaddin Nûreddin ile buluşmaktan korkardı. Fakat şimdi böyle bir korkuya gerek yok, onu sizin ülkenize saldırmağa çağırırsak reddetmez.» dedi. Haçlılar İbnu'l-Mukaddem'in sözlerinin doğru olduğunu anladılar ve bir miktar mal almak ve Müslümanlar'ın yanında bulunan esirleri serbest bırakması şartıyla anlaşma yaptılar. Böylece barış sağlandı.

Salâhaddin bunu duyunca çok yadırgadı ve zoruna gitti. el-Melikus-Sâlih ve yanındaki emîrlere mektup yazıp yaptıkları işi ayıpladı; kendisinin Haçlı topraklarına saldırmak, onlarla çarpışmak ve onları sıkıştırmak için sefere çıkmağa hazır olduğunu ve el-Meliku's-Sâlih'in ülkesinde gözü olmadığını bildirdi. Aslında maksadı ele geçirmek istediği Suriye topraklarına uzanabilmekti. Suriyeli emîrler Salâhaddin ve Seyfeddin'den korkarak Haçlılarla anlaşmışlardı; çünkü Seyfeddin el-Cezîre bölgesini zabtettiği için oradan Suriye'ye geçmesinden korkuyorlardı, bu yüzden de doğudan ve batıdan gelecek böyle bir tehlikeye maruz kalmaktansa Haçlılarla anlaşmanın daha yararlı olacağını düşündüler. Böylece onları bırakıp başka şeylerle uğraşacaklardı.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Muharrem ayında Bağdâd'da yangın çıktı. ez-Zaferiyye'nin büyük bir kısmıyla daha başka yerler yandı. Yangın sabaha kadar sürdü ve daha sonra ateş söndü.

Hûzistân hâkimi Şemle'nin yeğeni İbn Senkâ bu sene şaban ayında (mart - nisan 1174) el-Mâhikî yakınlarında bir kale inşa etti. Maksadı o yöredeki yerleri ele geçirmek için bu kaleden istifade etmekti. Bunun üzerine Halife Bağdâd'dan ona karşı asker sevk etti. İki taraf karşılaşınca İbn Senkâ Bağdâd askerlerinin sağ cenâbına saldırdı ve onları bozguna uğrattı; fakat halk büyük ve çetin bir savaşa girdi ve sonunda İbn Senkâ esir düştü. Kafası kesilip Bağdad'a gönderildi ve Bâbu'n-Nûbî'ye asıldı. Yaptığı kale de yıkıldı.

Bu sene ramazan ayında (nisan - mayıs 1174) Diyarbekir, el-Cezîre ve Musul'da ardı arkası kesilmeden kırk gün yağmur yağdı. Bu süre

içinde güneş sadece iki defa ve her ikisinde de bir saniye kadar görüldü. Evler yıkıldı, enkaz altında kalan pek çok kişi öldü. Yağmur Dicle'de büyük taşkınlara sebep oldu, Bağdâd seller altında kaldı. Bu taşkın Bağdâd kurulduktan beri vuku bulan taşkınlardan bir arşından biraz daha fazlaydı. Halk boğulmaktan korkup şehri terk etti. Bentler ve kanalların açılmasından korkup Dicle kenarında oturdular. Bir yer açılacak olursa hemen orayı kapatmağa koşuyorlardı. Lağımlardan ve yer altındaki oluklardan sular çıktı, pek çok evi harâbeye çevirdi. Bîmâristân-ı Adudî de sularla doldu. Küçük kayıklar Bîmâristan'ın pencere kafeslerinden girdi; çünkü pencere kafesleri kökünden sökülmüştü. Fakat Allah Taâlâ suları azaltarak boğulmak üzere olan insanlara lütuf ve ihsanda bulundu.

Bu sene cemaziyülevvel ayında (aralık 1173 - ocak 1174) Bağda'd'da Halife ile Kutbeddin Kaymaz arasında olaylar çıktı. Sebebi şu idi;

Halife Adududdin b. Reisü'r-Ruesâ'nın vezirliğe iade edilmesini istemiş, fakat Kutbeddin, mani olup, Bâbu'n-Nûbî ile Bâbu'l-Âmme'yi kapatmıştı. Halifelik sarayı âdeta muhasara edilmiş gibiydi. Bunun üzerine Halife onun vezirliği bırakmasına razı oldu, fakat Kutbeddin: «Adududdin Bağdâd'dan çıkarılmadıkça hiç bir şeyi kabul etmem.» dedi. Adududdin Bağdâd'dan çıkarıldı ve Sadreddin Şeyhu'ş-şüyûh Abdürrahîm b. İsmâil'e sığındı. Şeyhu'ş-şüyûh onu ribâtına alıp himaye etti. Adududdin'i Kutuftâ'da bulunan vezirin evine gönderdi. Adududdin orada ikamet etti, daha sonra cemaziyülâhir ayınında (ocak - şubat 1174) evine döndü.

Daha sonraki tarihte halife olan Emîr Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Halife yüksek bir kubbeden Tâc'ın altına yere düştü. Yanında Necâh adlı bir gulâm vardı. O da Emîr'den sonra kendini yere attı, ikisi de kurtuldular. Necâh'a: «Peki sen neden kendini aşağı attın?» denilince, ben efendimden sonra hayatta kalmak istemedim.» dedi. Emîr Ebû'l-Abbâs onun bu davranışını unutmadı ve halife olunca onu meşrubatcı başı (şarâbî) yaptı. Devlet tamamen onun tahakkümü altına girdi. Halife ona «el-Melikürrahîm İzzeddin» lâkabını verdi, çok lütuf ve ihsanda bulundu ve onu önemli mevkilere getirdi. Irak'taki bütün emîrler, vezirler ve diğer zevat ona hizmet ettiler.

Bu sene ramazan ayında (nisan - mayıs 1174) Bağdâd'a benzeri görülmemiş büyüklükte dolu yağdı. Evleri yıktı, çok sayıda insan ve hayvanı öldürdü. Bir dolu tanesi tartıldı ve yedi rıtl geldi. Hepsi nârenciye büyüklüğünde olup dalları kırdı. Bunu Ebû'l-Ferec b. el-Cevzî, tarihinde zikretmiştir. Mesuliyet ona aittir.

Bu sene Nîsâbûr hâkimi Müeyyed ile Şâh-ı Mâzenderân arasında büyük olaylar çıktı. Her iki taraftan da pek çok kişi öldürüldü. Şah-ı Mâ-

zenderân mağlup oldu. Müeyyed, Deylemlilerin ülkesine gidip tahrip etti, halkı kılıçtan geçirdikten sonra geri döndü.

Yine bu sene Bâbu'l-Basra ahalisiyle Bâbu'l-Kerh ahalisi arasında büyük bir hadise çıktı. Sebebi şu idi.

Sular fazlalaşınca Kerh ahalisi onlara su vermemek için önüne sed yaptılar; bunun üzerine oradaki bir mescid sular altında kaldı ve yine orada bulunan ağaçlar söküldü. Kerh ahalisi: «Ağaçlar söküldü, Allah sizin gibi komşulara lanet etsin!» diye bağırdılar. Bu sözler üzerine fitne koptu. Halife Alâaddin Tanamış'a onlara mâni olmasını emretti, fakat Tanamış Şîi olduğu için Bâbu'l-Basra ahalisine karşı harekete geçti ve ve o mahalleye girmek istedi; bunun üzerine halk karşı çıktı. Kapıları kapatıp surların üzerine çıktılar. Tanamış da kapıları yakmak istedi. Halife bunu duyunca, ona çok kızdı ve geri dönmesini emretti, o da döndü. Olaylar bir hafta devam etti. Sonra Sultan'ın hiç bir müdahalesi ve tavassutu olmadan kendiliğinden sona erdi.

Bizans İmparatoru bu sene İstanbul Boğazı'nı geçip Kılıç Arslan'ın ülkesine yürüdü. İkisi arasında cereyan eden savaşı Müslümanlar kazandılar. İmparator aczini anlayıp ülkesine geri döndü. Askerlerinden bir kısmı öldürüldü ve pek çok kişi esir alındı.

Alevîlerin nakîbi Ahmed b. Ali b. el-Muammer b. Muhammed b. Abdullah el-Alevî el-Hüseynî bu sene cemaziyülevvel ayında (aralık 1173 - ocak 1174) Bağdâd'da öldü. Lakabı «ez-Zâhir»idi. Pek çok hadis dinleyip rivayet etmişti. Bağdâd halkının iyi simalarındandı.

Hâdis sahasında hafız olan Ebû'l-Alâ el-Hasan b. Ahmed b. el-Hasan b. Ahmed b. Muhammed el-Attâr el-Hemedânî bu sene öldü. Hadis, Kur'an kıraatı ve tahsili için pek çok beldeyi dolaştı. Zamanındaki muhaddislerin önde geleniydi. Beldesinde avam ve havas nezdinde büyük bir itibarı vardı.

Nahiv âlimi Ebû Muhammed Saîd b. el-Mübarek (İbnü'd-Dehhân) el-Bağdâdî bu sene Musul'da öldü. Nahivde imam idi. **el-Gurre** vs. gibi meşhur eserleri vardır.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞİNCİ (M. 1174 - 1175) YILI OLAYLARI

Sicilya Donanmasının İskenderiyye'ye Varması ve Mağlûp Olarak Geri Dönmesi

İskenderiyye halkıyla Mısır askerleri bu sene muharrem ayında (ağustos 1174) Sicilya'dan gelen Frank donanmasını mağlûp etti. Sicilya donanmasının buraya gelmesinin sebebi, daha önce anlattığımız gibi, Mısır halkının Suriye sahilindeki Franklarla Sicilya kralına Mısır diyarına gelip Salâhaddin'e karşı ayaklanmaları ve onu Mısır'dan çıkarmaları için haber göndermeleridir. Bu davet üzerine Sicilya kralı asker taşıyan ve sayıları iki yüzü bulan savaş gemisiyle, atları taşıyan altı büyük gemi ve erzak taşıyan kırk gemiden müteşekkil büyük bir donanma hazırladı. Gemideki piyadelerin sayısı elli bin, süvarilerin sayısı ise bin beşyüz kişiydi.

Donanma komutanı Sicilya kralının amcasının oğluydu. Kral bu donanmayı Mısır'ın İskenderiyye şehrine sevk etti. Donanma 26 Zilhicce 569 (28 Temmuz 1174) tarihinde İskenderiyye'ye vardı. Halk hiç bir şeyden habersiz ve tam bir emniyet içindeydi. Donanmayı görünce silâhlarına sarılıp Frankların karaya çıkmalarına mani olmak ve onları şehirden uzaklaştırmak için seferber oldular, fakat şehrin valisi onları bundan menetti ve surlara tutunmalarını istedi. Franklar deniz ve kule, tarafından karaya çıktılar, şehre doğru ilerlediler, mancınıklar kurarak şehri taşa tutular ve şehir halkıyla kıyasıya savaşa girdiler. Halk da onlara sabırla karşı koydu. Yanlarında az sayıda asker vardı. Franklar İskenderiyye halkının cesaretinden ve iyi silâh kullanmalarından korkuya kapıldılar.

Salâhaddin'e derhal mektup gönderip düşmanı uzaklaştırmak üzere gelmesini istediler. Savaş sabahın erken saatlerinden akşama kadar devam etti. Daha sonra Haçlılar ikinci gün aynı şekilde savaşa girdiler. Bü-

yük bir gayretle peşpeşe hücumlar düzenlediler, hattâ mancınıklar surların yakınına kadar geldi. O gün iktâlarında bululan bütün Müslüman askerler de geldi. İktâları İskenderiyye'ye yakındı. İskenderiye halkı onlarla cesaret buldu ve daha iyi bir şekilde savaştılar. Üçüncü gün Müslümanlar şehrin kapılarını açıp her taraftan Haçlılar'ın üzerine saldırdılar. Haçlılar böyle bir saldırıyı beklemiyorlardı ve gaflet içindeydiler. Her taraftan savaş naraları atılınca Haçlılar'ın kalbini korku kapladı. Savaş daha da kızıştı. Müslümanlar mancınıkların yanına gidip ateşe verdiler, savaşı büyük bir metanetle sürdürdüler, Allah Taâlâ da onlara zafer nasip etti ve zafer emâreleri belirdi. Akşama kadar savaşa devam ettiler. Akşam olunca Müslümanlar kazandıkları zafer sebebiyle büyük bir sevinç içinde evlerine döndüler. Kendi güçlerini, Haçlılar'ın korkaklık, savaştaki başarısızlık ve gevşekliklerini, çok sayıda düşman askerinin öldüğünü ve yaralandığını görüp sevindiler.

Salâhaddîn'e gelince, bu haberi alır almaz askerleriyle yola çıktı. Bir memlûkünü çabuk gitsin diye 3 yedek atla İskenderiyye'ye kendisinin gelmekte olduğunu müjdelemek için gönderdi. Bir askerî birliği de bir zarar gelmesinden korkarak ve ihtiyaten Dimyat'a gönderdi. Memlûk yola çıkıp aynı gün ikindi vakti İskenderiyye'ye ulaştı. Halk da savaşdan yeni dönmüştü. Bunu duyan halk, yorgunluklarını, üzüntülerini ve yaralarını unutup tekrar savaşa girdi. Her biri âdetâ Salâhaddin'in kendi yanında olduğunu zannederek, savaştaki kahramanlığının görülmesini, seyredilmesini isteyen insanlar gibi savaşıyordu.

Haçlılar Salâhaddin'in ordusuyla yaklaştığını duyunca ne yapacaklarını şaşırdılar, yorgunluk ve gevşeklikleri daha da arttı.

Müslümanlar gece karanlığında Haçlılar'a saldırıya geçtiler. Çadırlarına kadar varıp içerde ne kadar silâh ve taşınabilir eşya varsa ganimet aldılar. Çok sayıda Frank piyadesi öldürüldü. Büyük bir kısmı da denize (gemilerine) kaçtı. Binmek için savaş gemilerini sahile yanaştırdılar. Bir kısmı binip kurtuldu, bir kısmı da boğuldu. Bazı Müslümanlar denize dalıp Frank savaş gemilerini deldi ve bu gemiler su alıp battılar. Üç yüz Frank süvarisi tepenin başına sığındı ve Müslümanlar sabah erkenden bunlarla savaşa girdi. Muharebe kuşluk vaktine kadar sürdü. İskenderiyye halkı onları mağlûp ve perişan etti, kimi öldürüldü, kimi de esir düştü. Allah Taâlâ böylece Müslümanları onların şerrinden kurtardı. Kâfirleri kendi tuzaklarıyla kuşattı ve hilelerini boşa çıkardı.

el-Kenz'in Yukarı Mısır (es-Saîd)'da İsyan Etmesi

el-Kenz bu yılın başında (ağustos 1174) Yukarı Mısır'da isyan etti. Ülke halkı, Zenciler, bedevîler ve diğer kavimlerden müteşekkil büyük bir kitle onun çevresinde toplandı.

Orada Salâhaddin'in emîrlerinden biri vardı ve bu emîr Ebû'l-Heycâ es-Semîn'in kardeşiydi. el-Kenz onu öldürdü ve bu hadise kardeşinin çok ağırına gitti. Ebû'l-Heycâ büyük ve cesur emîrlerden biriydi. Derhal el-Kenz ile muharebe için yola çıktı. Salâhaddin onunla beraber çok sayıda asker ve bir grup emîri daha gönderdi. Bu ordu Tavd şehrine vardı. Şehir halkının direnmesi üzerine savaşa girip onları mağlûp ettiler ve çok sayıda adamlarını öldürdüler. Böylece Azîz iken zelil oldular ve mağlûp olup itaat arz ettiler.

Bu ordu Tavd'daki işlerini ikmal edip el-Kenz'in üzerine yürüdü. el-Kenz azgın hâlde bocalayıp duruyordu. Onunla savaşa girdiler. el-Kenz ile maiyyetindeki bedevîler ve diğerleri öldürüldü, ondan sonra ülke emniyete, halk da huzur ve sükûna kavuştu.

Salâhaddin'in Dımaşk'ı Zaptı

Salâhaddin bu sene rebiyülevvel ayının son günü (29 Ekim 1174) Dımaşk'ı ele geçirdi.

Sebebi şudur:

Nûreddin öldükten sonra yerine oğlu el-Meliku's-Sâlih geçmiş ve Dımaşk'a yerleşmişti. Yukarıda geçtiği gibi, Sa'düddevle Gümüştekin de Seyfeddin Gâzî'nin yanından kaçıp Haleb'e gelmişti. Gümüştekin burada Şemseddin İbnü'd-Dâye'nin yanında kaldı. Seyfeddin el-Cezîre bölgesini ele geçirince, İbnü'd-Dâye onun Haleb'e baskın yapıp şehri zaptetmesinden korktu. Sâdüddin Gümüştekin'i, el-Meliku's-Sâlih ve maiyyetindeki askerleri Haleb'e getirmek üzere Dımaşk'a gönderdi. Gümüştekin Dımaşk'a yaklaşınca Şemseddin Muhammed b. el-Mukaddem üzerine asker sevk edip yağmalattı. Gümüştekin mağlûp bir vaziyette Haleb'e geri döndü, İbnü'd-Dâye de yağmalanan mallarının bedelini verdi. Daha sonra Dımaşk emîrleri toplanıp menfaatlarına en uygun yolu tespite çalıştılar, sonunda el-Meliku's-Sâlih'in Haleb'e gitmesinin devlet için Dımaşk'ta kalmasından daha doğru olduğuna karar verdiler, İbnü'd-Dâye'ye haber verip Sâdüddin'i el-Meliku's-Sâlih'i getirmek için göndermesini istediler, İbnü'd-Dâye de onu techiz edip gönderdi.

Kim bir kötülük yaparsa kendi aleyhine yapmış olur. Zararı sadece kendisinedir.

Gümüştekin bu yılın muharrem ayında (ağustos 1174) Dımaşk'a gitti; el-Melikü's-Sâlih'i yanına alıp Haleb'e döndü. Sa'düddin Gümüştekin Haleb'e gelir gelmez Şemseddin İbnü'd-Dâye ve kardeşleriyle Haleb

şehri reisi ve muhafız kuvvetleri kumandanı Reis b. el-Haşşâb'ı yakalayıp tevkif etti. Şemseddin b. ed-Dâye hastalanmasaydı buna gücü yetmezdi.

Sa'düddin, el-Meliku's-Sâlih'in işlerini tek başına idare etmeğe başladı. Dımaşk'taki emîrler ve İbnü'l-Mukaddem ondan korkup: «Haleb'in durumu düzelince el-Meliku's-Sâlih'i alıp bize getirdi, Haleb'de yaptığını burada da aynen yaptı.» dediler ve Musul hâkimi Seyfeddin Gazi'ye mektup yazıp onu Fırat'ı geçerek yanlarına gelmeğe davet ettiler. Dımaşk'ı kendisine teslim edeceklerini bildirdiler, fakat Seyfeddin Gazi bunun kendisi için hazırlanmış bir komplo olmasından korkup gitmedi. Seyfeddin kendisinin Fırat'ı geçip Dımaşk'a gideceğini fakat Dımaşk'a sokulmayacağını ve tam bu sırada amcazâdesi ve Haleb askerlerinin arkasından yetişip onu imha edeceklerini zannediyordu. Bu fikri ona Zülfendâr İzzeddin telkin etmişti.

Korkak uzaktaki bir kötülüğü yakın sayar, korkaklığı da basîret zanneder.

Şairin dediği gibi:
Korkaklar korkaklığı akıllılık zanneder;
Korkak insanın tabiatı işte böyledir.

Zülfendâr ona bu fikri telkin edince Seyfeddin onun fikrini kabul etti ve Dımaşk'a gitmekten vaz geçti, Sa'düddin ile el-Meliku's-Sâlih'e haber gönderip onların ülkesinden bazı yerleri almak şartıyla onlarla anlaşma yaptı. Seyfeddin Dımaşk'a gitmekden vaz geçince onlar daha fazla korktular ve madem Seyfeddin onlarla anlaşma yaptı, o hâlde bizim yanımıza gelmelerine hiç bir mani yoktur.» dediler ve Salâhaddin Yûsuf b. Eyyûb'a mektup yazıp onun hâkimiyetini kabul edeceklerini söyleyerek davette bulundular. Onların bu konudaki liderleri Şemseddin İbnü'l-Mukaddem idi.

Babasına benzeyen onun yaptığını yapar. Babasının Sincâr'ın teslimi meselesinde nasıl hareket ettiğini 544 (1149 - 11550) yılı olayları arasında anlatmıştık.

Elçiler bu haberi Salâhaddin'e iletince hiç beklemedi ve yedi yüz kişilik bir süvari birliğiyle yola çıktı. Haçlılar onun yolu üzerinde bekliyorlardı, fakat Salâhaddin onlara aldırış etmedi. Salâhaddin Suriye topraklarına ayak basınca doğru Basra'ya gitti. Basra hâkimi de Salâhaddin'e mektup yazanlar arasındaydı. Çıkıp onu karşıladı ve yanındaki askerlerin az olduğunu görüp kendine bir zarar vermesinden korktu. Hemen Kadı Fâzıl ile görüşüp: «Yanında asker görmüyorum. Bu büyük bir beldedir, bu kadar askerle oraya yürünmez. Eğer orada bulunanlar sizi

bir saat oyalayacak olsalar köylüler sizi yakalarlar. Eğer yanınızda para varsa bu iş kolaylaşır» dedi. Bunun üzerine Kadı Fâzıl: «Yanımızda çok para var, elli bin dinarı bulur.» dedi. Busra hâkimi bu defa başını dövüp: «Hem siz mahvoldunuz, hem de bizi mahvettiniz.» dedi. Onların yanındaki paranın tamamı on bin dinardı.

Salâhaddin daha sonra Dımaşk'a hareket etti. Dımaşk'ta bulunan askerler onu karşılamağa çıktıp hizmet ettiler. Salâhaddin Dımaşk'a girdi, babasının «Dâru'l-Akîkî» diye bilinen evinde konakladı. Kale, «Reyhân» adlı bir hadımın elindeydi. Salâhaddin şehrin kadısı ve bütün işleri yöneten, divan, vakıf vs. hizmetleri idare eden Kemâleddin b. es-Şehrizûrî'yi yanına getirtti, onu kaleyi kendisine teslim etmesi için Reyhân'ın yanına gönderdi ve: «Ben el-Meliku's-Sâlih'in bir memlûküyüm ,ona yardım ve hizmet maksadıyla geldim, ondan alınan yerleri tekrar ona iade edeceğim.» dedi. Salâhaddin bütün ülkesinde onun adına hutbe okutuyordu. Kemâleddin, Reyhân'ın yanına gitti ve kaleyi teslim edinceye kadar yanından ayrılmadı. Bunun üzerne Salâhaddin kaleye çıkıp orada ne kadar mal varsa aldı, harcadı ve oraya rahat bir şekilde yerleşip ayağını sağlamca bastı,cesareti arttı. Bütün bunlara rağmen el-Melikü's-Sâlih'e itaat arz ediyor, onun bir kölesi olduğunu söylüyor, onun adına hutbe okutup para bastırıyordu.

Salâhaddin'in Hıms ve Hama Şehirlerini Zaptı

Salâhaddin Dımaşk'ı zapt edip işlerini yoluna koyduktan sonra kardeşi Seyfül İslâm Tuğtekin b. Eyyûb'u orada nâib bırakıp cemaziyülevvelin birinci günü (28 Kasım 1174) Hıms üzerine yürüdü. Hıms, Hama, Ba'rîn Kalesi, Selemiyye, Tell-Hâlid ve el-Cezîre bölgesinde yer alan Urfa Emîr Fahreddin Mes'ûd ez-Za'ferânî'nin iktâlarıydı. Nûreddin ölünce Fahreddin halka kötü davrandığından dolayı burada kalamadı. Bu beldelerdeki kalelerde Fahreddin'in hiç bir nüfûzu yoktu, kalelerde Nûreddin'in valileri bulunuyordu, Hıms'ta da şehri muhafaza eden bir vali vardı. Salâhaddin 11 cemaziyülevvel (8 Aralık 1174) tarihinde Hıms önünde konaklayınca oradakilere şehri teslim etmeleri için haber gönderdi, fakat onlar direndiler. Salâhaddin de ertesi gün savaşa başladı. Şehri zabt edip halka emân verdi, fakat kale teslim olmadı ve Salâhaddin Haleb'den dönünceya kadar da direndi. (Bunları inşaallah ileride anlatacağız.) Hıms şehrinde muhafız kuvvetleri bıraktı. Bu kuvvetler aynı zamanda kaledekilerin hareketine mani olacak ve onlara erzak çıkarılmasına müsaade etmeyecekti.

Salâhaddin Hıms'tan Hama'ya gitti. el-Melikü's-Sâlih'e itaatten ayrılmadığını, onun ülkesini Haçlılara karşı muhafaza altına almak ve Musul hâkimi Seyfeddin'in ona ait olan el-Cezîre bölgesinden ele geçirdiği yerleri geri almak gayesiyle sefere çıktığını söylüyordu. Hama'ya varıp cemaziyülâhirin birinci günü (28 Aralık 1174) orayı da ele geçirdi. Kalede Nûreddin'in memlûklerinden Emîr İzzeddin Curdik vardı. Kaleyi Salâhaddin'e teslim etmedi; bunun üzerine Salâhaddin ona kendisinin el-Melikü's-Sâlih'e bağlı olduğunu ve ülkesini onun adına muhafaza etmek isteğini bildirdi. Curdik yemin etmesini istedi, Salâhaddin de yemin etti ve Curdik'i el-Meliku's-Sâlih'e itaat edilmesini ve ed-Dâye'nin çocukları Şemseddin Ali, Hasan ve Osman'ın hapisten salıverilmelerini sağlamak için Haleb'e gönderdi. Curdik Haleb'e gitti ve kaleyi muhafaza için kardeşini Hama'da vekil bıraktı. Curdik Haleb'e varınca Gümüştekin onu tevkif ve kaleyi Salâhaddin'e teslim etti, böylece kaleyi de zapt etmiş oldu.

Salâhaddin'in Haleb'i Muhasara Edip Geri Dönmesi Hıms ve Baalbekk Kalelerini Zabtı

Salâhaddin Hama'yı aldıktan sonra Haleb'e hareket etti ve cemaziyülâhir (30 Aralık 1174) tarihinde şehri kuşattı. Halk mukavemet etti On iki yaşında bir çocuk olan el-Melikü's-Sâlih Haleb halkını toplayarak onlara: «Babamın size olan iyiliklerini, sevgisini ve size nasıl davrandığını biliyorsunuz. Ben sizin yetiminizim. Bu zâlim ve babamın iyiliklerini inkâr eden nankör adam beldemi almak için geldi. Allah'tan da halktan da korkmuyor.» dedi. Buna benzer bir çok sözler söyledi ve hem kendi ağladı, hem de halkı ağlattı. Bunun üzerine halk malını canını onun uğrunda feda etmeğe söz verdi, uğrunda savaşmağa ve Salâhaddin'i Haleb'den uzaklaştırmayı kararlaştırdı. Savaşta büyük yararlıklar gösterdiler. Aralarında savaşa yatkın ve alışkın yiğit insanlar vardı, çünkü Haçlılara yakın bir mevkideydiler. Şehirden dışarı çıkıp Cebel-i Havşen yakınlarında Salâhaddin ile savaşıyorlardı. Salâhaddin şehre yaklaşamıyordu.

Sa'düddîn Gümüştekin İsmailîlerin lideri Sinan'a adam gönderip Salâhaddin'i öldürmesi için çok para teklif etti, Sinan da bir grup İsmâîlîyi Salâhaddin'in ordugâhına gönderdi. İsmailîler ordugâha varınca Ebû Kubeys Kalesi hâkimi Emîr Humartekin onları tanıdı, çünkü onların komşusuydu, onlarla sık sık görüşür ve savaşırlardı. Humartekin onları görünce: «Sizi buraya getiren nedir? Ne maksatla buraya geldiniz?» diye sordu, bunun üzerine Humartekin'i ağır şekilde yaraladılar. Biri öldür-

mek için Salâhaddin'e saldırdı, fakat, onun önünde öldürüldü. Diğer İsmâîlîler savaşa devam ettiler, çok sayıda insanı öldürdükten sonra kendileri de öldürüldüler.

Salâhaddin cemaziyülâhir sonuna (2 Ocak 1175) kadar Haleb'i muhasaraya devam etti ve Receb ayının birinci günü (26 Ocak 1175) oradan ayrıldı.

Ayrılmasının sebebi şu idi: Trablus kontu Raimond de Saint-Gilles 559 (1163)yılında Hârim önlerinde Nûreddin tarafından esir alınmış ve bu yıla kadar hapiste kalmıştı. Sa'düddin onu yüz elli bin dînar-ı Sûrî ve bin esir karşılığında salıverdi. Trablus'a varınca Haçlılar toplanıp onu tebrike geldiler. Raimond Haçlıların önde gelen büyük bir sîmâsıydı. Haçlılar'ın Kudüs kralı Amaury bu yılın başında öldü. Kral cesaret bakımından Haçlılar'ın en büyüğü, ileri görüşlülük ve hilekârlık itibariyla da en kabiliyetlisiydi. Öldüğünde, geride hasta ve ülkeyi yönetmekten âciz bir evlât bırakmıştı. Haçlılar görünüşte onu kral ilân ettiler; fakat bunun hiç bir anlamı yoktu, İdareyi Kont Raimond deruhte etmişti, meselelerin çözümü ve karara bağlanması tamamen onun yetkisindeydi. Halebliler Kont Raimond'a elçi gönderip Salâhaddin'i Haleb önünden uzaklaştırmak için onun hâkimiyetindeki bazı yerlere saldırmasını istediler,bunun üzerine Kont Raimond Hıms'a hareket etti ve 7 receb (1 Şubat 1175) tarihinde şehri muhasara etti. Raimond'un Hıms'a yürümek için hazırlıklara başladığını haber alan Salâhaddin Haleb'den ayrıldı ve Haçlılar Hıms önüne indikten bir gün sonra 3 recep (2 Şubat 1175) tarihinde Hama'ya vardı. Salâhaddin daha sonra Rastan'a gitti. Haçlılar onun yaklaştığını duyunca Hıms önlerinden ayrıldılar. Salâhaddin oraya varıp 21 recep (15 Şubat 1175) tarihinde ele geçirinceye kadar kaleyi muhasaraya devam etti, böylece Suriye'nin büyük bir kısmı hâkimiyeti altına girdi.

Salâhaddin Hıms'ı zapt ettikden sonra Baalbekk'e gitti. Burada Nûreddin zamanından beri vali olarak görev yapan «Yümn» adlı bir hadım vardı. Salâhaddin burayı da muhasara etti. Bunun üzerine Yümn Salâhaddin'e haber gönderip kendisi ve maiyyetindekiler için emân diledi. Salâhaddin de onlara emân verdi. Yümn 4 ramazan (29 Mart 1175) günü kaleyi Salâhaddin'e teslim etti.

Seyfeddin'in Kardeşi İmâdeddin'i Sincâr'da Muhasara Etmesi

Salâhaddin Dımaşk, Hıms ve Hama'yı zapt edince el-Meliku's-Sâlih İsmâil b. Nûreddin, amca-zâdesi Seyfeddin Gazi b. Kutbeddin Mev-

dûd'a haber gönderip Salâhaddin'e karşı ondan yardım istedi, Salâhaddin'in üzerine yürümek ve zapt ettiği yerleri geri almak için kendi yanına gelmesini talep etti, bunun üzerine Seyfeddin askerlerini toplayıp, Sincar hâkimi olan kardeşi İmâdeddin Zengî ile haberleşti ve Suriye'ye yapılacak sefere katılmak üzere askerleriyle birlikte yanına gelmesini emretti, fakat İmâdeddin katılmadı.

Salâhaddin ondan daha önce İmâdeddin ile mektuplaşıp yaşça büyük olduğu için kendisini hükümdar yapacağını söylemişti. Hükümdarlık hırsı onu kardeşine karşı red cevabı vermeğe sevk etti. Seyfeddin onun gelmediğini görünce kardeşi Me'sûd'u büyük bir orduyla Suriye'ye sevk etti. Kardeşiyle birlikte ordunun başına Zülfendâr İzzeddin Mahmûd'u getirdi ve idareyi ona verdi. Seyfeddin Ramazan ayında Sincâr'a gidip orayı muhasara edip, halkıyla büyük bir çarpışmaya girdi. İmâdeddin Sincâr'a kapanıp şehri güzelce ve başarılı bir şekilde müdafaa etti. Muhasara bir müddet daha devam etti. Seyfeddin Sincâr'ı muhasara ederken kareşi İzzeddin ile gönderdiği kuvvetlerin Salâhaddin karşısında mağlûp olduğunu haber aldı ve kardeşi İmâdeddin'e haber gönderip elindeki yerlerin kendinde kalması şartıyla barış yaptıktan sonra oradan Musul'a gitti. Söz konusu galibiyetten sonra Salâhaddin bölgeye iyice yerleşti ve hâkim oldu. Ahali ondan korktu. Seyfeddin Gazi ile oralarında elçiler gidip geldi, fakat bir anlaşma sağlanamadı.

Seyfeddin'in Askerlerinin Salâhaddin Karşısında Mağlûp Olması ve Salâhaddin'in Halebi Muhasarası

Seyfeddin'in askerleri bu sene kardeşi İzzeddin ve Zülfendâr İzzeddin kumandasında Haleb'e gitti. Haleb askerleri de onlara katıldı, hep birlikte Salâhaddin ile savaşmak üzere yürüdüler, bunun üzerine Salâhaddin, Seyfeddin'e elçi gönderip Hıms ve Hama'yı teslim etmeyi ve Dımaşk'ı ona bırakmayı vaad etti. Seyfeddin Dımışk'ta el-Meliku's-Sâlih'in nâibi sıfatıyla duruyordu, fakat Seyfeddin buna razı olmadı ve: «Suriye'de aldığın bütün beldeleri bana teslim edip Mısır'a dönmelisin.» dedi.

Salâhaddın de asker topluyor ve savaşa hazırlanıyordu. Seyfeddin'in yaptığı teklifi kabul etmediğini gören Salâhaddin askerleriyle Zülfendâr ve İzzeddin üzerine yürüdü. 19 ramazan (13 Nisan 1175) tarihinde Hama yakınlarında Kurunu Hama denilen bir mevkîde karşılaştılar. Zülfendâr savaştan anlamaz, askeri sevk ve idareden habersizdi, üstelik

de korkaktı, fakat buna rağmen Seyfeddin'den büyük bir hüsnükabul ve ilgi görüyordu. İki ordu karşılaşınca Seyfeddin'in askerleri karşı koyamayıp mağlûp oldu. Kardeş kardeşe dönüp bakmadan geri kaçtılar. Adamlarının mağlûp olup geri kaçmalarına rağmen İzzeddin savaşa devam etti. Salâhaddin onun hâlâ savaşa devam ettiğini görünce: «Bu adam ya çok cesurdur, ya da savaş nedir bilmiyor» diyerek bütün askerlerine onun üzerine saldırmalarını emretti. Hep birlikte saldırıp onu oradan uzaklaştırdılar, böylece tamamen bozguna uğramış oldular.

Salâhaddin ve askerleri ordugâhlarını geçinceye kadar onları takip edip, pek çok ganimet ele geçirdiler, savaş araçlarına, muazzam miktarda silâh ve güzel atlara sahip oldular. Uzun müddet dinlendikten sonra geri döndüler, bu arada mağlûp birlikler de Ḥaleb'e gittiler. Salâhaddin onları takip ederek Haleb'i muhasara etti ve işte o zaman el-Melikü's-Sâlih b. Nûreddin'in adını ülkesindeki paralardan ve hutbelerden kaldırdı; Muhasaraya devam etti. Halebliler durumun aleyhlerine geliştiğini görünce Suriye'de zapt ettiği yerlerin Salâhaddin'e, kendi hâkimiyetleri altındaki yerlerin de kendilerine ait olması şartıyla barış teklifinde bulundular, Salâhaddin de kabul etti. Salâhaddin barış sağlandıktan sonra şevval ayının ilk on günü içinde (25 Nisan - 4 Mayıs 1175) Haleb'den ayrıldı ve Hama'ya gitti. Burada iken Ḫalife'nin elçisi onun gönderdiği hil'atleri getirdi.

Salâhaddin'in Ba'rîn Kalesini Zaptı

Salâhaddin bu sene şevvalin ilk on günü içinde (25 Nisan - 4 Mayıs 1175) Suriye'deki Ba'rîn kalesini zapt etti. Kalenin hâkimi Nûreddin'in büyük emîrlerinden Fahreddin Me'sûd b. ez-Za'ferânî idi. Salâḥaddin'in kuvvetini görünce kaleden inip ona intisap etti. Onun kendisine iyi davranacağını ve mülküne ortak edip, tıpkı Nûreddin gibi ondan habersiz hiç bir iş yapmayacağını zannediyordu, fakat böyle bir işaret görmeyince Salâhaddin'den ayrıldı. Nûreddin devrindeki iktâlarından Ba'rîn Kalesi hariç elinde hiç bir yer kalmamıştı, orada da onun nâibiydi. Salâhaddin Haleb'de el-Melikü's-Sâlih ile anlaştıkdan sonra Hama'ya döndü, oradan da Ba'rîn'e geçti. Ba'rîn Hama'ya yakındı. Kaleyi muhasara edip mancınıklarla taşa tuttu, savaşa devam etti. Sonunda vali burayı emân alarak ona teslim etti. Salâhaddin Ba'rîn'i aldıktan sonra Hama'ya geri döndü. Burayı dayısı Şihâbeddin Mahmûd bu Tekiş el-Hârimî'ye, Ḥımṣ'ı da amcası Şîrküh'un oğlu Nâsıruddin Muḥammed'e iktâ etti. Hama'dan Dımaşk'a hareket edip şevval ayı sonlarında (14 - 23 Mayıs 1175) Dımaşk'a girdi.

Pehlivan'ın Tebriz Şehrini Zaptı

Pehlivan b. İldeniz bu sene Aksungur el-Ahmedîlî'nin hâkimiyetindeki Tebriz şehrini ele geçirdi.

Sebebi şudur:

Pehlivan Merâga'ya gidip muhasara etti. Şehrin hakimi İbn Aksungur el-Ahmedîlî ölmüş ve yerine oğlu Feleküddin'in geçmesini tavsiye etmişti. Pehlivan onun üzerine yürüyüp Rubindüz Kalesi önünde karargâh kurdu ve orayı muhasara etti. Kale teslim olmayınca muhasarayı kaldırıp Merâga'ya gitti ve orayı muhasaraya başladı. Kardeşi Kızıl Arslan'ı da bir orduyla Tebriz'e gönderip aynı şekilde muhasara etti.

Pehlivan, Merâga halkıyla savaşırken askerlerinden bir grup şehir halkı tarafından yakalandı. Merâga kadısı sadreddin onlara hil'at giydirip serbest bıraktı. Bu davranış Pehlivan'ın hoşuna gitti. Kadı Tebriz'i Pehlivan'a teslim etmeleri şartıyla barış teklifinde bulundu, bu teklif kabul edildi ve bazı şartlarda anlaşmaya varıldı. Her biri anlaşmaya sadık kalacağına yemin etti ve Pehlivan Tebriz'i teslim alıp kardeşi Kızıl Arslan'a verdi ve Merâga'dan ayrıldı.

Şemle'nin Ölümü

Hûzistan hâkimi Türkmen asıllı emîr Şemle bu sene öldü. Hâkimiyet sahası genişlemiş, şöhret ve itibarı artmıştı. Hâkimiyeti yirmi yıldan fazla devam etti. Ölüm sebebi şu idi:

Şemle bazı Türkmen ta'ifelerine karşı harekete geçmiş, Türkmenler de bunu öğrenince Irak-ı Acem hâkimi Şemseddin Pehlivan b. İldeniz' den yardım istemişlerdi. O da onlara bir ordu gönderdi. Çıkan savaşta atılan bir ok Şemle'ye isabet etti, yaralanan Şemle oğlu ve yeğeni ile birlikte esir alındı, iki gün sonra da öldü. Şemle aslen Akşariyye (Afşariyye) Türkmenlerindendi. Ölümü üzerine yerine oğlu geçti.

Kutbeddin Kaymaz'ın Bağdad'dan Kaçması

Bağdâd'daki büyük emirlerden biri olan Alâaddin Tanamış bu sene el-Garrâf'a asker gönderip halkın malını yağmalattı ve onlara çok eziyette bulundu. Bunun üzerine Garrâflı bir cemaat Bağdâd'a gelip yardım istediler. Halife'nin Kaymaz ve Tanamış karşısındaki aczi ve onların

tahakkümü altında olması sebebiyle onlara hiç bir yardımda bulunulmadı, bunun üzerine onlar da saray camiine gidip yardım istediler. Hatibe mani oldular, halkın çoğu namaz kılamadı. Halife bu olayları yadırgadı. Fakat Kaymaz ile Tanamış olup bitenlere aldırış etmediler, Olayları önemsemediler. Allah Taâlâ hiç şüphesiz insanların duayı önemsememelerine ve dua edenleri küçümsemelerine mühlet vermez.

Kaymaz 5 zilkade (28 Mayıs 1175) tarihinde Halife'nin yakın dostu ve hazine nâzırı Zahîrüddin b. el-Attâr'a eziyet etmek istedi. Halife'nin ona tam desteği vardı. Kaymaz Halife'nin adamına eziyet ederken onu hiç takmadı, hazinedâra haber gönderip yanına gelmesini istedi, fakat hazinedar kaçtı; bunun üzerine Kaymaz onun evini yaktı. Emîrler Kaymaz'a yardım etmek ve onu desteklemek için anlaştılar. Kaymaz onları toplayıp İbn Attâr'ın orada olduğunu bildiği için Halife'nin sarayına yürüdü. Halife bunu haber alıp kalabalığı görünce sarayının damına çıkıp halka gözüktü. Bir hadıma bağırıp yardım istemesini emretti ve halka hitaben: «Kaymaz'ın malı sizin, kanı benimdir.» dedi; bunun üzerine bütün halk Kaymaz'ın evini yağmalamaya koştu. Kaymaz evinde duramadı, Evinde sayısız mal ele geçirirdi. Hiç kimsenin sahip olmadığı servete sahip olduğu görüldü. Evindeki tuvalette tavandan helâya oturan şahsın yüz hizasına kadar uzanan altın zincirin ucunda büyük bir altın yuvarlak vardı. Oturunca misk ve anber koksun diye her tarafına misk ve anber sürülmüştü. Biri bunu kesip aldı, fakirin biri de içeri girip içi dinar dolu bir kaç kese aldı.

Nüfuzlu kişiler kapının önünde durup halkın içerden çıkardığı şeyleri alıyorlardı. Fakat adam da bu keseleri alınca mutfağa gidip yemek dolu bir tencere aldı, keseleri içine attı ve tencereyi başına koyup dışarı çıktı. Halk ona bakıp gülüyor, o da: «Ben çolük çocuğumu doyuracak bir şey arıyorum.» diyordu. Bu şekilde keseleri kurtardı ve busayede zengin oldu.

Kutbeddin Kaymaz'ın elinde bir saat içinde az veya çok hiç bir şey kalmadı.

Kaymaz Bağdad'dan çıkınca Tanamış ve bir grup emîr onu takib etti. Onların evleri de aynı şekilde yağmalandı, malları alındı ve büyük bir kısmı yakıldı. Kaymaz bu emîrlerle Hille'ye gitti. Halife ardından Şeyhu's-şüyûh Sadreddîn'i üzerine gönderdi. Sadreddin onu tuzağa düşürmek için çalıştı. Sonunda Kaymaz Hile'den ayrılıp çöl yoluyla Musul'a gitti. Yolda büyük bir susuzluk tehlikesiyle karşılaştılar. Çoğu susuzluk ve sıcağın etkisiyle mahvoldu. Kaymaz da Musul'a varmadan öldü. Cenazesi Bâbu'l-İmâdî dışında defnedildi. Kabri meşhurdur.

İşte Halife'ye isyanın, nankörlüğün, zulüm ve haksız muamelenin sonu budur. O Iraklılara zulüm yaptı mı? Halife'nin kendisine yaptığı iyilik ve ihsana karşı nankörlük etmişti. Eğer Hille'de kalıp asker toplasa ve tekrar Bağdâd'a dönseydi hiç şüphesiz eskiden olduğu gibi bütün idareye yine hâkim olurdu; çünkü Bağdâd halkı onu istiyordu. Muhtelif şehirleri istilâ ederek güçlenmiş ve halkı itaat altına almıştı. Kaymaz zilhicce ayında ölünce Alâaddin Tanamış Musul'a vardı, orada kısa bir müddet kaldıktan sonra Halife ona Bağdâd'a gelmesini emretti, o da Bağdâd'a döndü ve hiç bir iktâa sahip olmadan ölünceye kadar orada kadı. İşte onların sonu böyle oldu.

Kaymaz Hille'de iken hacılar yola çıkamadılar, o Hille'den ayrılıncaya kadar beklediler. Kûfe'den Arafat'a on sekiz günde girdiler. Bu benzeri duyulmamış bir hadiseydi. Pek çok kişi hac farızasını yerine getiremedi.

Kaymaz kaçınca Halife vezîr Adududdin'e hil'at giydirip vezaret makamına iade etti.

Kaymaz cömert ve güler yüzlüydü. Adalet ve ihsanı severdi, çok bağışta bulunurdu. Yaptığı işleri isteyerek yapmazdı, onu bunları yapmaya sevkeden Tanamış idi.

Çeşitli Olaylar

Hazine nâzırı Zaîmüddîn Ebû'l-Fazl Yahyâ b. Abullah bu sene öldü. Yılarca hac emirliği yaptı. Yolda onun sözü geçerdi. Vezir nâibi olmuş, yirmi yıldan fazla bu işlerle uğraşmıştı. Kur'an'ı ezbere bilirdi.

HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ BİRİNCİ (M. 1175 - 1176) YILI OLAYLARI

Seyfeddin'in Salâhaddin Karşısında Mağlûp Olması

Seyfeddin Gazi b. Mevdûd ile Salâhaddin b. Eyyûb arasında bu sene 10 şevval (22 Nisan 1176) tarihinde Haleb'e bir merhale mesafede, Hama yolu üzerinde bulunan Tell-Sultân'da savaş oldu ve Seyfeddin hezimete uğradı.

Sebebi şudur:

Geçen sene Seyfeddin'in kardeşi İzzeddin, Salâhaddin'e mağlûp olmuş, Seyfeddin de kardeşi ve Sincar hâkimi İmâdeddin ile barış yaptıktan sonra Musul'a geri dönmüştü Seyfeddin Musul'a döner dönmez asker toplayıp onlara para dağıttı, Hısn-Kayfâ ve Mardin hâkiminden ve diğerlerinden yardım istedi; bunun üzerine Seyfeddin'in çevresinde çok sayıda asker toplandı. Sayıları altı bin süvariyi bulmuştu. Seyfeddin bu orduyla Kebi'ülevvel ayında (Eylül - Ekim 1175) Nusaybin'e yürüdü ve kış çıkıncaya kadar Nusaybin'de kaldı. Askerler bu durumdan sıkıldılar. Bu arada nafakaları tükendi. Öyle ki zafer kazanacak olsalar bile bundan sonra uzun süre Suriye'de beklemektense mağlûp vaziyette evlerine dönmeyi tercih eder hâle geldiler.

Seyfeddin daha sonra Haleb'e gitti. el-Melikü's-Sâlih'in devlet işlerini idare eden Hadım Sâdeddin Gümüştekin de Haleb askerleriyle onun yanına geldi. Salâhaddin'in yanında az sayıda asker vardı, çünkü, ileride anlatacağımız gibi, bu yılın muharrem ayında (Temmuz - Ağustos 1175) Haçlılarla barış yapmış ve askerlerini Mısır'a göndermişti. Hemen Mısır'a haber gönderip askerlerin gelmesini istedi. Eğer onlar biraz çabuk davransalardı hiç şüphesiz Salâhaddin'in hakkından gelirlerdi; fakat Salâhaddin'in askerleri gelinceye kadar oyalandı ve fırsatı kaçırdılar. Salâhaddin Dımaşk'tan Sayfeddin ile savaşmak üzere Haleb'e doğru hareket etti. İki ordu Tell-Sultân'da karşılaştı. Seyfeddin

ondan daha önce oraya varmıştı. Salâhaddin ikindi vaktinde oraya vardı. Kendisi ve askerleri susuz ve yorgundular, kendilerini yere atıp hareketsiz kaldılar. Bir grup asker: «Onlar bu vaziyeteyken üzerlerine saldıralım» deyince Zülfendâr: «Bu asi ile bu saatte savaşmağa gerek yok. Yarın sabah erkenden hepsinin hakından geliriz» dedi ve savaşı ertesi güne bıraktılar.

Sabahleyin savaş nizamına girdiler. Seyfeddin'in askerlerine komuta eden Zülfendâr sancaklarını çukur bir yere dikti. Oraya yakın bir yerde olanlardan başka hiç kimse onları göremiyordu. Sancakları göremeyen askerler Sultan'ın mağlûp olduğunu zannederek hiç direnmeden geri kaçtılar; öyle ki kardeş kardeşe dönüp bakmadan kaçıyordu. İki taraftan da sayıca çok olmalarına rağmen bir kişiden başka öldürülen olmadı. Seyfeddin Haleb'e vardı, kardeşi İzzeddin Me'sûd'u bir askerî birlikle orada bıraktı, kendisi hiç beklemeden Fırat'ı geçti ve Musul'a gitti. Seyfeddin kurtulacağına hiç inanmıyordu.

Salâhaddin'in Fırat'ı geçip Musul'a kendi üzerine geleceğini zannediyordu; bu sebeple veziri Celâleddin ve Mücâhidüddin Kaymaz ile görüştü ve Musul'dan ayrılıp Akr el-Humeydiyye kalesine sığınma hususunda onların fikirlerini aldı. Mücâhidüddin: «Eğer sen Musul'da iken şehir ele geçirilirse surlardaki burçlara kapanıp kendini müdâfaa edebilir misin?» diye sorunca, Seyfeddin: «Hayır!» dedi, bunun üzerine Mücâhidüddin: «Surlardaki bir burç el-Akr'dan daha iyidir. Tarih boyunca Hükümdarlar zaman zaman, mağlûp olmuşlar, fakat daha sonra toparlanıp tekrar savaşa girmişlerdir.» dedi. Mücâhidüddin ile vezir onu destekleyip cesaretlendirmeğe karar verdiler, Seyfeddin de kaçmaktan vaz geçti. İnşaallah ileride anlatacağımız gibi Seyfeddin Zülfendâr'dan yüz çevirip onu azletti ve onun yerine Mücâhidüddin Kaymaz'ı ordu kumandanı tayin etti.

İmâdeddin el-Kâtib Salâhaddin'in devleti (Eyyûbîler) hakkında yazdığı **el-Barku'ş-Şâmî** aldı eserde Seyfeddin'in bu savaşta yirmi bin süvariye sahip olduğunu söyler; fakat bir yanlıştır, doğrusu Seyfeddin'in yanındaki süvârilerin sayısının altı bin ile altı binbeş yüz arasında olduğudur, çünkü ben ordunun teftiş defterine, süvarilerine, ordunun sağ cenahe, sol cenah, merkez, câlişiyye vs. şeklindeki savaş nizamına vakıf oldum. Bundan sorumlu olan ve bu işleri yazan zat benim kardeşim Mecdüddin Ebû's-Seâdât el-Mübarek b. Muhammed b. Abdülkerim (Allah rahmet eylesin!) idi. İmâdeddin el-Kâtib el-Isfahânî'nin bunlardan maksadı efendisini büyük göstermek ve altı bin kişiyle yirmi bin kişilik bir orduyu mağlûp ettiğini ifade etmekti; halbuki hakka uymak daha doğrudur. Keşke onun Musul ile Fırat'a kadar uzanan kasabala-

rında kaç kişinin yaşadığını bilseydim, o zaman oradan yirmi bin süvari çıkar mı çıkmaz mı, anlaşılırdı.

Bu Galibiyetten Sonra Salâhaddin'in el-Melikü's-Sâlih b. Nûreddin'in Ülkesinden Aldığı Yerler

Seyfeddin ile askerleri mağlûp olup Haleb'e varınca, yukarıda zikrettiğimiz gibi, Seyfeddin Musul'a döndü, el-Melikü's-Sâlih'e yardım etmek üzere kardeşi İzzeddin Me'sûd kumandasındaki bir askerî birliği de Haleb'de bıraktı. Salâhaddin'e gelince, o Musul askerlerinin ağırlıklarını ele geçirip ganimet alınca bolluğa kavuştular ve daha da kuvvetlendiler. Salâhaddin daha sonra Buzâa'ya giderek orayı muhasara etti. Kaledekilerle savaşa girdi, sonunda kaleyi teslim aldı ve orada bir muhafız birliği görevlendirdi.

Buzâa'dan Menbic'e gitti ve şevval ayı sonunda (11 Mayıs 1176) orayı muhasara etti. Menbic'de şehrin hâkimi Kutbeddin Yinal b. Hassân el-Menbicî vardı. Salâhaddin'e çok düşmandı. Herkesi ona karşı kışkırtır, tahrik eder ve aleyhinde konuşurdu. Bu yüzden Salâhaddin ona kin besliyor ve tehdit ediyordu. Menbic fazla direnmedi, Salâhaddin şehri ele geçirdi; fakat kale duruyordu, Kutbeddin Yınal oraya asker yığmış, silâh ve zahire depo etmişti. Salâhaddin onu mahasara edip sıkıştırdı ve kaleye hücum etti. Sonunda lağımcılar surlara ulaştılar ve surları delip kaleyi silâh zoruyla ele geçirdiler. Salâhaddîn'in askerleri kalede ne varsa hepsini aldılar. Yinal esir düştü. Salahaddin onun bütün servetine el koydu; böylece adam bir anda fakir oldu ve elinde en ufak bir şey kalmadı. Salâhaddin daha sonra salıverince Musul'a gitti, Seyfeddin de Rakka'yı ona iktâ etti.

Salâhaddin Menbic'in işini halettikten sonra A'zâz kalesi'ne gitti ve 3 zilkade (14 Mayıs 1176) tarihinde bölgedeki en müstahkem kalelerden biri olan A'zâz Kalesi'ne yürüyüp, muhasara altına aldı. Kaleyi çepeçevre kuşatıp içerdekileri zor duruma soktu ve mancınıklarla taş yağmuruna tuttu. Kale önünde çok sayıda asker öldürüldü.

Salâhaddin bir gün Esedüddin Şîrkûh'a mensup askerlerin kumandanı olan Çavlı adlı bir emîrin çadırında otururken ansızın bir batinî saldırdı ve hançeriyle başından yaraladı. Eğer sarığının altında miğfer olmasaydı Salahaddin'i öldürürdü. Salâhaddin bâtınînin elini tuttu, fakat tamamen mâni olamadı. Bâtınî hafif bir darbe indirebildi. Bâtınî bu defa hançerini Salâhaddin'in boynuna vurdu, fakat altında zırh olduğundan tesirli olamıyordu. Altındaki zırh yakasına değiyor,

hançerin hızı kesiliyor ve zırh darbelerin boynuna işlemesine mâni oluyordu. Bu sırada Yazkeş adlı bir emir gelip bıçağı eliyle tuttu. Bâtınî onu da yaraladı, fakat Emîr Yazkeş bâtınî öldürülünceye kadar bıçağı elinden bırakmadı. Bu sırada ikinci bir bâtınî geldi, o da öldürüldü. Üçüncüsü geldi ve o da aynı şekilde öldürüldü. Salâhaddin korku içinde çadırına gitti. Kurtulacağına inanmıyordu. Sonra askerlerini gözden geçirdi, tanımadıklarını uzaklaştırdı, tanıdıklarını görevde bıraktı. A'zâz'ı otuz sekiz gün müddetle muhasara etti. Her geçen gün daha şiddetli çarpışmalar oluyordu. Surlarda çok sayıda gedik açıldı. Sonunda kaledekiler itâat arz edip kaleyi teslim ettiler. Salâhaddin 11 zilhicce (21 Haziran 1176) günü A'zaz'ı teslim aldı.

Salâhaddin'in Haleb'i Muhasarası ve Haleb Üzerinde Yapılan Barış

Salâhaddin A'zâz Kalesi'ni zapt ettikten sonra Haleb üzerine yürüdü. 15 zilhicce (25 Haziran 1176) tarihinde şehir önünde karargâh kurup muhasaraya başladı. el-Melikü's-Sâlih maiyyetindeki askerlerle Haleb'deydi. Bütün ahali şehri müdafaa hususunda büyük bir gayret gösterdi, çünkü daha önce Salâhaddini şehre yaklaştırmamışlardı. Salâhaddin savaşmak için ileri harekâta geçince kendisi de, adamları da hüsrâna uğramıştı. Çok sayıda askeri öldürülmüş ve yaralanmıştı. Halk dışarı çıkıp şehir dışında Salâhaddin'e karşı çarpışıyordu, bunun üzerine Salâhaddin savaşı bırakıp oyalama ve vakit kazanma taktiğine baş vurdu.

571 (1175 - 1176) yılı sona erip 572 (1176 - 1177) yılı girdi. Salâhaddin hâlâ muhasaraya devam ediyordu. Daha sonra 20 muharrem (10 Ağustos 1175) günü aralarında elçiler gidip geldi, iki taraf da barışa razı oldu; çünkü Haleb halkı muhasaranın uzamasından korkuyordu. Onlar her ne kadar zayıf düşseler de Salâhaddin bir türlü şehre ve şehirdekilerle savaşa yaklaşamıyordu. O da aynı şekilde barışa razı oldu, bunun üzerine el-Melikü's-Sâlih, Musul hâkimi Seyfeddin, Hısn Keyfâ ve Mardin hakimleri ile Salâhaddin arasında anlaşmaya varıldı. Anlaşmaya bağlı kalacaklarına yemin ettiler, hepsi anlaşmaya ihanet edene karşı birbirlerine yardımcı olmayı kabul ettiler.

Mesele halledilip anlaşma sağlandıktan sonra A'zâz Kalesi'ni el-Melikü's-Sâlih'e iâde eden Salâhaddin Haleb'den ayrıldı. el-Melikü's-Sâlih küçük yaştaki bir kız kardeşini Salâhaddin'in yanına gönderdi. Salâhaddin ona ikramda bulundu ve pek çok hediye verdi, sonra da:

kin etti. Hocam aynı zamanda ilm-i nücûma da vakıftı, bana: «Şimdi bunların hepsini anlarsın» dedi ve süratle uzaklaştı.

Halife el-Mustazî Biemrillâh bu sene Ebû Tâlib Nasr b. Ali en-Nâkıd'ı hâcib tayin etti. Küçüklüğünde kendisine «Kunbur» denir, o dışarı çıkınca herkes «Kunbur!» diye bağırırdı. Bunun üzerine Halife yanına bir Türk grubu alarak halkın bu hareketine mâni olmasını istedi, fakat halk dinlemedi. Bayramdan önce Halife alayla dışarı çıkacağı için ona hil'at giydirdi; bunun üzerine Bağdâd halkı çok sayıda tavuk perçemi (el-Kanâbir) satın aldı ve İbnü'n-Nâkıd'ı gördükleri zaman bunları alaya göndermeğe karar verdiler. Bu durum Halife'ye iletildi ve: «Alay çok gülünç olur» denildi; bunun üzerine Halife onu azletti ve İbnü'l-Muavvic'i hâcib tayin etti.

Bağdâd'da bu sene Kurban Bayramı günü halk ile Türkler arasında kurbanlık develer yüzünden olaylar çıktı. Çok sayıda insan öldürüldü ve pek çok mal yağmalandı; bunun üzerine Halife malı yağmalananlara bol miktarda mal dağıttı.

Bu sene Irak'tan Mâverâünnehr'e kadar uzanan Acem diyarında deprem oldu. Çok sayıda insan öldü, pek çok ev yıkıldı. En şiddetli deprem Rey ve Kazvîn'de oldu.

Musul hâkimi Seyfeddin Gâzî bu sene rebiyülâhir ayında (ekim - kasım 1175) Celâleddin Ebû'l-Hasan Ali b. Cemâleddin Muhammed b. Ali'yi vezir tayin etti. Babası Cemâleddin de Atabegler hanedanının veziriydi. Bu konu hakkında daha önce bilgi vermiştik. O cömertliği ve faziletiyle meşhurdu. Celâleddin de vezir olunca büyük bir kabiliyete ve vezirliğin esasları hakkında geniş bilgiye sahip olduğunu gösterdi. Celâleddin'in mektupları, anlaşma metinleri tedvin edilmiş olup meşhurdur. O da cömert, faziletli ve iyi bir insandı. Vezir olduğunda yirmi beş yaşındaydı.

Seyfeddin Gâzî bu sene zilhicce ayında (haziran - temmuz 1176) Musul Kalesi'ne Mücahidüddin Kaymaz'ı nâib tayin etti ve bütün işleri ona bıraktı. Bundan önce de Erbil ve çevresinin idaresini ona havale etmişti. Kaymaz (Allah rahmet eylesin!) salih ve iyi emîrlerden biriydi. Bir çok hayır ve hasenâtı vardı. Çok sayıda cami, yol boyunca hanlar, köprüler, ribatlar vs. hayır eserleri yaptırmıştı. Devamlı sadaka verirdi, lütuf ve ihsanı boldu. Adaletli bir insandı. Allah rahmet eylesin.

Halife bu sene Üstâdü'd-dâr İmâdeddin b. Sandal el-Muktefevî'yi tevkif ve yerine Ebû'l-Fazl Hibetullah b. Ali b. Hibetullah b. es-Sâhib'i tayin etti.

Yemen'i ele geçiren Şemsüddevle Turanşah b. Eyyûb bu sene ramazan (mart - nisan 1176)'da Dımaşk'a geldi. Salâhaddin'in hükümdar olduğunu duymuş ve vatan hasretiyle Yemen'den ayrılıp Suriye'ye gelmişti. Yolda kardeşine haber gönderip geldiğini haber verdi.

Salâhaddin bu sene muharrem ayında (temmuz - ağustos 1175) Dımaşk'tan ayrıldı. Musul askerlerini mağlûp etmesi ve Suriye bölgesindeki şehir ve kaleleri ele geçirmesi sebebiyle şöhret ve itibarı her tarafa yayılmıştı; bu yüzden Haçlılar ve diğer kavimler ondan korkuyordu. Salâhaddin Haçlı topraklarına girip yağmalamağa karar verdi; bunun üzerine Haçlılar ona elçi gönderip barış talebinde bulundular, Salâhaddin de kabul edip onlarla barış yaptı. Mısır askerlerine de Mısır'a dönüp tekrar çağrılıncaya kadar istirahat etmelerini emretti. Ne zaman çağıracak olursa aslâ geç kalmamalarını da şart koştu, onlar da Mısır'a gidip Slâhaddin'den Seyfeddin'e karşı savaş çağrısı alıncaya kadar orada kaldılar.

Kurra Ebû-l-Hasan Ali b. Asâkir el-Batâihî bu sene öldü. Çok sayıda hadis öğrenmiş ve rivayet etmişti. İyi bir nahiv alimiydi.

Ebû Sa'd-Muhammed b. Saîd b. Muhammed b. er-Rezzâz da bu sene zilhicce ayında öldü. Sema yoluyla hadis öğrenip rivayet etmişti. Güzel şiirleri vardı. Başka bir rivayete göre 572 (1176 - 1177) yılında ölmüştü. Doğru olan budur.

HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ İKİNCİ (M. 1176 - 1177) YILI OLAYLARI

Salâhaddin'in İsmâîlîlerin Elindeki Yerleri Yağmalaması

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Salâhaddin Haleb'den ayrıldıktan sonra muharrem ayında (temmuz - ağustos 1176) İsmâîlîler üzerine yürüdü. İsmâîlîlerin kendisine saldırıp öldürmek istemelerinden dolayı onlarla savaşmak ve hesaplaşmak istiyordu. Bu sebeple İsmâîlîlerin beldelerini tahsîp edip yaktı. En büyük ve müstahkem kaleleri olan Misyâb'ı muhasara etti, mancınıklar kurup taşa tutarak, içindeki İsmâîlîleri sıkıştırdı. Muhasara bir süre devam etti. Bunun üzerine İsmâîlîlerin lideri Sinân, Salâhaddin'in dayısı ve Hama hâkimi Şihâbeddin'e elçi gönderip ondan aracılık yapıp vaziyeti düzeltmesini, haklarında şefâatta bulunmasını istedi ve: «Eğer aracılık etmezsen seni ve Salâhaddin'in bütün aile efradı ve emîrlerini öldürürüz» diye tehdit etti. Şihâbeddin de Salâhaddin'in yanına gidip onlar hakkında şefâatci oldu, onları bağışlamasını istedi. Salâhaddin kabul etti, İsmâîlîlerle barış yaptı ve oradan ayrıldı.

Askerleri de uzun müddet ülkelerinden ayrı kaldıklarndan dolayı usanmışlardı, elleri Musul askerlerinden aldıkları ganimetlerle doluydu, ayrıca İsmâîlîlerin şehirlerini de yağmalamışlardı; bu sebeple ülkelerine dönüp istirahat etmek istiyorlardı. Salâhaddin onlara izin verdi, kendisi de Mısır askerleriyle Mısır'a gitti; çünkü o da uzun süredir Mısır'dan ayrı kalmıştı. Daha önce geçtiği gibi, Suriye bölgesini elinden kaçırmaktan korktuğu için bir türlü Mısır'a gitme imkânı bulamamıştı. Seyfeddin mağlûp olup Salâhaddin de Haleb'i muhasara ve Suriye beldelerini zapt ettikten sonra aralarında barış yaptılar. Suriye'yi artık emniyette gören Salâhaddin de Mısır'a gitti. Salâhaddin Mısır'a varınca Mısır'ın surlarla çevrilmesini, eş-Şiârî, el-Gıyâd ve Kahire ile el-Mukattam dağındaki kalenin etrafına sur çekilmesini emretti. Surların uzunluğu yirmi dokuz bin üç yüz Hâşimî zirâi (arşın) idi. Salâhaddin ölünceye kadar surların inşaatı devam etti.

Müslümanlar'ın Haçlılar, Haçlılar'ın Müslümanlar Karşısında Kazandığı Zafer

Baalbekk hâkimi Şemseddin Muhammed b. Abdülmelik b. el-Mukaddem Haçlılar'ın Baalbek'e bağlı el-Bikâ'ya sefer düzenlediklerini ve baskın yapıtklarını haber aldı ve derhal üzerlerine yürüdü. eş-Şiârî ve el-Gıyâd'da onlara pusu kurdu, üzerlerine saldırıp onlara ağır bir darbe indirdi. Pek çok kişiyi öldürdü, yaklaşık iki yüz kişiyi esir alıp Salâhaddin'e gönderdi.

Salâhaddin'in Yemen'i zapt eden kardeşi Şemsüddevle Turanşah da Dımaşk'a gelmişti ve bu sırada Dımaşk'ta idi. Bir haçlı tâifesinin Dımaşk'a bağlı yerlere saldıracaklarını duydu, hemen üzerlerine yürüdü ve o yörede «Aynu'l-Cerr» denilen mevkide Haçlılarla karşılaştı; fakat karşılarında tutunamadı ve mağlûp olup geri çekildi. Haçlılar adamlarından bazılarını ele geçirip esir ettiler. Bunlar arasında Seyfeddin Ebû Bekr b. es-Selâr gibi Dımaşk ordusunun önde gelen bir sîmâsı da vardı. Haçlılar bu olaydan cesaret aldılar ve o bölgeye yayıldılar. Böylece İbnü'l-Mukaddem karşısında uğradıkları mağlübiyetin intikamını almış ve yaralarını sarmış oldular.

Şehrizûr Hakiminin Seyfeddin'e İsyanı ve Sonra Tekrar İtaat Etmesi

Şehrizûr hâkimi Şihabeddin Muhammed b. Bozan bu sene tâbi olduğu ve hâkimiyetini kabul ettiği Seyfeddin Gazi'ye karşı isyan etti.

Sebebi şudur:

Mücâhidüddin Kaymaz Erbil şehrini idare etmekteydi. İbn Bozan ile Kaymaz arasında köklü bir düşmanlık vardı. Seyfeddin Kaymaz'ı Musul'a nâib tayin edince İbn Bozan onun kendisine işkence etmesinden korktu ve kaleden inip hizmete gitmeyeceğini açıkca ilân etti; bunun üzerine Seyfeddin'in veziri Celâleddin ona mektup gönderip tekrar itaat etmesini istedi, isyan ve muhalefetin akıbetinden onu korkuttu. Bu mektup bu sahada yazılan en güzel ve en beliğ mektuptu. Eğer meseleyi uzatmaktan korkmasaydım bu mektubu da zikredecektim. İsteyen onun mektuplarını ve yazışmalarını araştırıp baksın. Bu mektubu getiren elçi İbn Bozan'ın yanına varınca, o derhal Musul'da hizmete amade olmak için harekete geçti, böylece ihtilâf da ortadan kalktı.

Bir Sıkıntıdan Gelen Ferahlık ve Sevinç

Cezîret ibn Ömer yakınlarında «Fened» adında müstahkem ve sağlam bir kale vardı. Yüksek bir dağın tepesinde bulunuyordu. Kale el-

Beşneviyye Kürtlerine aitti ve yaklaşık üç yüz yıldır onların elindeydi. Bu yıl içinde kalenin hâkimi Emîr İbrâhim idi ve İsâ adlı bir kardeşi vardı. İsâ, İbrâhim'e isyan edip bu kaleyi kardeşinin elinden almak için sürekli çalışır dururdu. İbrâhim'e bağlı bazı gruplar ona itaat edip geceleyin kapıyı gizlice açtılar ve İsâ'nın yirmi küsur adamı bu kapıdan girip kalenin tepesine çıkardı. İbrâhim ve maiyyetini tevkif ettiler. Zâten yanında sadece yakın adamları vardı. İbrâhimin bulunduğu kule yüksek ve büyük bir kaya parçası üzerinde yer alıyordu ve kalenin diğer yerlerinden daha fazla yüksekti. Emîr İbrâhim, aile efradı ve yakın adamlarıyla burada oturuyor, geri kalan askerler ise kaledeki kulenin altında kalıyorlardı. İsâ'nın adamları İbrâhim'i yakalayınca onu mahzene soktular. Birisi de kılıcını İbrâhim'in boynuna dayayıp durdu, fakat bir şey yapmadı. Mahzene konunca başına iki muhafız dikildi, diğerleri ise kulenin üzerine çıktılar. Artık kaleyi ele geçirdiklerini ve hiç kimsenin kendilerini oradan uzaklaştıramayacağını zannediyorlardı.

Emîr İsâ ertesi gün sabah erkenden kaleyi teslim almak üzere geldi. Aralarında Dicle vardı. Emîr İbrâhim'in karısı da başka bir mahzendeydi. Orada kalın demir parmaklıklar vardı ve kaleye yukarıdan bakıyordu. Eliyle parmaklıkları çekince sökülüverdi. Kocasının kaledeki askerleri hiç bir şey yapamıyorlardı. Demir parmaklığı sökünce aşağıya ip uzatıp adamları yukarı çekmek istedi, ancak yanında sadece elbiseleri vardı. Bunları birbirlerine bağlayıp kaleye uzattı, iki ucunu da yanındaki bir odun parçasına bağladı. Böylece 10 kişiyi yukarı çıkardı. Kulenin üzerindekiler onları görmüyorlardı.

Dicle kıyısında duran Emîr İsâ adamların çıktığını görünce yanındakilerle birlikte kuledeki adamlarına dikkatli ve uyanık olmaları için yüksek sesle bağırdı. Onlar bağırdıkca kaledekiler de bağırıyor ve böylece sesler birbirine karıştığı için kuledekiler hiç bir şey anlamıyorlar, dolayısıyla da, aşağıya inip onlara mâni olamıyorlardı. İbrâhim'in karısı yanına on kişi çıkınca kocasına hadımıyla bir içki kadehi gönderdi. Kocasının yanına yaklaşıp adeta içki sunarmış gibi yapmasını ve durumu ona haber vermesini emretti. Hadım kadının dediği gibi yaptı, içki sunmak için huzuruna oturup vaziyeti haber verdi. Emîr İbrâhim: «Adamların sayısını artırınız» dedi; bunun üzerine yirmi kişi daha çıktı ve kadının yanından ayrıldılar. İbrâhim elini iki muhafıza uzatıp onları saçlarından yakaladı, yanında duran hadıma da onları öldürmesini emretti, o da kendi silâhlarıyla onları öldürdü. Hemen oradan çıkıp adamlarıyla buluştu ve kaledeki adamlarının yukarı çıkması için kaleyi açmak istedi, fakat anahtarları bulamadı. Anahtarlar kulenin üzerindeki adamlardaydı, bunun üzerine İsâ'nın adamlarını yakalamak için kuleye çıkmak zorunda kaldılar. Kuledekiler derhal olayı sezdiler ve çıkış

yerinin önüne durdular. Hiç kimse yukarı çıkamayınca İbrâhim'in adamlarından biri bir kalkan alıp başına tuttu ve basamaklara basıp yukarı çıkarak, çıkış yerinin önünde adamlarla çarpıştı. Sonunda arkadaşları da yukarı çıktı ve İsâ'nın adamlarını öldürdüler. Bir kişi kalmıştı ki o da kendini kuleden aşağı attı ve dağın dibine düşüp parçalandı. İsâ adamlarının başına gelen felâketi görünce eli boş olarak döndü ve emir İbrâhim eskisi gibi yeniden kaleye yerleşti.

el-Bendenîcîn'in Yağmalanması

Hûzistân'da Şemle'nin yanında bulunan Selçuklu meliki İbn Melikşah b. Mahmûd bu sene el-Bendenîcîn'e gidip, şehri tahrip etti, yağmaladı ve halkın namusuna tecâvüz ederek karılarını esir aldı ve her türlü rezilliği yaptı.

Bu haber Bağdâd'a ulaşınca vezir Adududdin çıkıp askerleri gözden geçirdi, ihtiyaçlarını temin etti. Bu arada Hille ve Vâsıt askerleri de hac emîri Taştekin ve Oğuzoğlu (Kızoğlu) ile beraber geldi ve hep birlikte Selçuklu melikinin üzerine yürüdüler. Melik onların geldiğini duyunca bulunduğu yeri terk edip döndü. Yanında çok sayıda Türkmen vardı. Bağdâd ordusu onların mallarını yağmaladıktan sonra dönüş emri verilmeden geri döndüler. Halife onların bu davranışını yadırgadı ve tekrar yerlerine geri dönmelerini emretti, bunun üzerine ramazan ayı başlarında (mart 1177) geri döndüler. Selçuklu meliki de bu sırada tekrar geri gelip el-Bendenîcîn'in önceki sefer yağmalanmayan yerlerini de yağmaladı. Melik ile Bağdâd askerleri arasında savaş oldu. Sonra dağıldılar; melik Irak bölgesinden ayrıldı, Bağdâd askerleri de geri döndüler.

Çeşitli Olaylar

Fahruddevle b. el-Muttalib'in Bağdâd'ın batısındaki el-Me'mûn Sarayı'nda (Kasru'l-M'mûn) yaptırdığı câmi de bu yılın cemaziyülevvel ayında (kasım - aralık 1176) cuma namazı kılındı.

Salâhlddin bu sene imâm-ı Şâfiî'nin Mısır'da bulunan kabrinin üzerindeki medresenin imârını emretti. Kahire'de de bir Bimaristan yaptırdı ve ikisine de büyük vakıflar tahsis etti.

Bu sene Musul'da tek bir vücudu, iki başı, iki boynu, iki sırtı, 8 ayağı olan iki kuzu gördüm. Âdetâ iki ayrı kuzu gibiydiler. Birinin yüzü ötekinin yüzüne bakıyordu. Garip şeylerden biri de budur.

Bu sene bir yıldız kaydı ve yer yüzünü aydınlattı. Muazzam bir ses duyuldu. İzi bir saat kadar gök yüzünde kaldıktan sonra kayboldu.

Halifenin veziri Adududdin'in kardeşi Tâcuddin Ebû Ali el-Hasan b. Abdullah b. el- Muzaffer bu sene öldü.

Dımaşk ve bütün Suriye'nin kadısı olan Kadı Kemâleddin Ebû'l-Fazl Muhammed b. Abdullah b. el-Kâsım eş-Şehrizûrî bu sene muharrem ayında öldü. Suriye'deki vakıf ve divanlar onun idaresindeydi. Cömert, faziletli, devlet idaresini iyi bilen, akıllı ve bilgili bir reis idi. Allah rahmet eylesin!

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1177 1178) YILI OLAYLARI

Salâhaddin'in Remle'de Mağlûp Olması

Salâhaddin bu sene cemaziyülâhir sonlarında (14 - 23 Aralık 1177) Mısır'dan Suriye sahilinde Haçlı hâkimiyetinde bulunan bölgeye cihada çıktı. Yanına çok sayıda asker aldı. 24 cemaziyülâhir (16 Aralık 1177) tarihinde Askalân'a varıncaya kadar sür'atle yol aldı. Askerler Haçlı topraklarını yağmalayıp halkını esir aldılar, öldürdüler, yakıp yıktılar ve baskınlar düzenleyerek o bölgeye dağıldılar. Haçlıların karşılarına asker çıkarmadığını ve ülkelerini Müslümanlara karşı müdafaa maksadıyla toplanmadıklarını görünce hırsları daha da arttı ve geniş bir alana yayıldılar. Haçlı topraklarında rahat ve emin adımlarla ilerlediler. Salâhaddin bazı haçlı kalelerini muhasara maksadıyla Remle'ye geldi. Nehrin kıyısına varıp karşıya geçmek için toplandılar. Haçlıları hiç dikkate almıyorlardı; halbuki Haçlılar cesur ve yiğit şövalyeleriyle onları gözetliyorlardı. Askerin bir kısmı Salâhaddin'in yanında beklerken büyük bir kısmı ganimet maksadıyla çevreye dağılmıştı. Salâhaddin Haçlıları görünce maiyyetindeki askerlerle onların karşısına dikildi. Salâhaddin Ömer b. Muhammed, Salâhaddin'in önünde ilerleyip bizzat savaşa girdi. Adamlarından bir kısmı öldürüldü. Aynı şekilde Haçlılardan da öldürülenler oldu. Takiyyüddin'in Ahmet adında bir oğlu vardı. Sakalı yeni bitmiş, yakışıklı bir gençti. Babası ona düşman üzerine saldırmasını emretti, o da hemen hücuma geçip çarpıştı ve salimen geri döndü. Onun bu davranışı diğer askerleri çok etkiledi. Babası sonra düşmana ikinci defa saldırmasını emretti, ancak bu ikinci saldırısında öldürülüp şehit oldu. Övgüye lâyık olarak ahirete intikal etti. Allah ondan razı olsun ve rahmet eylesin!

O gün büyük bir gayretle savaşanların başında Fakîh İsâ da vardı. (Allah rahmet eylesin!) Müslümanlar tamamen bozguna uğradılar. Haçlılardan biri Salâhaddin'e yaklaşıp saldırdı. Neredeyse Salahad-

din'e ulaşacaktı, fakat hemen önünde öldürüldü. Haçlılar ona karşı üstünlük sağladılar. Salâhaddin mağlûp vaziyette geri çekildi. Biraz yol alıyor ve sonra durup karanlık bastırmadan askerlerinin iltihakını bekliyordu. Az sayıda adamıyla çöl yoluna saptı. Yolda büyük meşakkâtlerle karşılaştılar. Yiyecekleri ve suları azaldı, askerlerin atlarının çoğu açlık, susuzluk ve süratli hareket sebebiyle telef oldu.

Baskın ve yağma maksadıyla Haçlı topraklarına dağılan askerlere gelince; bunların çoğu öldürüldü ve esir alındı. Esir düşenler arasında Fakîh İsâ el-Hakkârî de vardı. Fakîh İsâ Esedüddin'e bağlı askerlerin önde gelene simâsıydı. İlim, cesaret ve dindarlığı bir araya toplamıştı. Aynı şekilde onun kardeşi ez-Zâhir de esir düşmüştü. İki kardeş mağlûp vaziyette geri dönerken yollarını şaşırmışlar ve Haçlılar tarafından bazı adamlarıyla birlikte esir alınmışlardı. Yıllarca esir olarak kaldılar. Daha sonra Salâhaddin altmış bin dinar fidye vererek Fakîh İsâ ve çok sayıda esîri kurtardı.

Salâhaddin 15 cemaziyülahir (9 Aralık 1177)'de Kahire'ye vardı.

Salâhaddin'in kendi eliyle Dımaşk'taki kardeşi Şemsüddevle Turanşah'a yazdığı bir mektubu gördüm. Mektubunda bu olaydan bahsediyor ve şöyle diyordu:

«Andolsun ki, defalarca ölümle burun buruna geldik; fakat Allah Taâlâ bizi sadece olmasını istediği bir iş için kurtardı.» diyordu.

Haçlıların Hama Şehrini Muhasarası

Haçlılar bu sene cemaziyülevvel ayında (ekim - kasım 1177) Hama'yı da aynı şekilde muhasara ettiler.

Sebebi şudur:

Haçlıların önde gelen tâğutlarından ve liderlerinden biri deniz yoluyla Suriye sahillerine geldi, Salâhaddin'in mağlûp olarak Mısır'a döndüğünü gördü ve bölgede kimsenin olmamasını fırsat bildi; çünkü Şemsüddevle b. Eyyûb da Salâhaddin'i temsilen Dımaşk'ta bulunuyordu. Yanında fazla asker yoktu. Aynı şekilde rahat ve refah içinde yaşamaya mütemayildi. Bunu gören Haçlı reisi Suriye'deki Franklardan asker topladı, onlara mal dağıttı, sonra da Hama'ya yürüyüp muhasara etti. Hama'da Salâhaddin'in dayısı Şihâbüddin Mahmûd el-Hârimî vardı ve ağır hastaydı. Salâhaddin'e bağlı bazı birlikler de Hama yakınlarındaydı, bunlar şehre girip Hamalılara yardımcı oldular.

Haçlılar şehir halkıyla kıyasıya savaşa girdiler. Bir gün şehrin bir tarafına saldırdılar ve neredeyse şehri zorla işgâl edeceklerdi. Halk askerlerle birleşip o tarafa koştu ve çok çetin bir savaş oldu. İki taraf da zor durumda kaldı. Müslümanlar hücuma geçip canları, aileleri ve mallarını cesaretle müdafaa ettiler. Haçlıları sürüp şehir dışına çıkardılar. Savaş şehrin dışında gece gündüz devam etti. Haçlıları dışarı sürüp Müslümanların cesaretleri arttı, Haçlılar'a karşı daha da hırslandılar. Çok sayıda Frank'ı öldürdüler; bunun üzerine Haçlılar eli boş geri döndüler. Allah Taâlâ da Müslümanları onların şerrinden korudu. Haçlılar Hama'dan ayrılıp Hârim'e gittiler ve orayı da muhasara ettiler. Hama önlerinde dört gün kalmışlardı. Şehrin hâkimi Şihâbeddin el-Hârimî Haçlılar Hama önünden uzaklaştıktan sonra öldü. Şihâbeddin'in genç ve yakışıklı bir oğlu vardı, o da babasından üç gün önce ölmüştü.

Gümüştekin'in Öldürülmesi ve Haçlıların Hârim'i Muhasarası

el-Melikü's-Sâlih bu sene Sa'düddin Gümüştekin'i tevkif etti. Gümüştekin onun devlet işlerini yürüten ve idareye hâkim olan bir emîriydi.

Tevkif edilmesinin sebebi şudur:

Haleb'de şehrin ileri gelenlerinden Ebû Sâlih b. el-Acemî adlı bir şahıs vardı, Nûreddin Mahmûd'un nezdinde önemli bir mevkii vardı. Nûreddin ölünce oğlu el-Melikü's-Sâlih'in devletinde de aynı şekilde önemli bir mevki elde etti, büyük vezir mertebesine çıktı. Haleb'de çok sayıda taraftar ve adamı olduğundan çok güçlüydü. Gümüştekin'i çekemeyen herkes Ebû Sâlih'e katılıyordu; böylece ona cesaret verdiler ve köylerini çoğalttılar. Atılgan ve cüretli bir insandı. Bu şekilde Haleb'de devletin bir numaralı adamı hâline geldi, herkes onun emîr ve görüşüne uygun olarak hareket eder oldu.

O bu hâldeyken bir gün câmide Bâtınîlerin hücumuna uğradı ve şehit edildi. Ondan sonra Sa'düddin güçlendi ve durumunu takviye etti. Ebû Sâlih öldürülünce halk bu cinâyetten Sa'düddin'i mesûl tuttu. Ahali: «Bâtınîleri o görevlendirdi ve onu öldürdüler.» diyordu. Bunu el-Melikü's-Sâlih'e de anlattılar ve kendisini âcizlikle itham ettiler; çünkü onun hiçbir nüfûzu yoktu. Sa'düddin onu tahakküm altına almış, onu küçümsüyor ve hiç değer vermiyordu. Hatta vezirini de öldürmüştü. Halk, Sa'düddin'i tevkif edinceye kadar el-Melikü's-Sâlih'e bunları anlatmaya devam etti.

Hârim Kalesi Sâdüddin'in elindeydi. Burayı ona el-Melikü's-Sâlih ikta etmişti. Onun tevkif edilmesi üzerine kaledekiler oraya kapanıp müdafaaya çekildiler; bunun üzerine Sa'düddin, adamlarına kaleyi el-Melikü's-Sâlih'e teslim etmelerini emretsin diye kaleye gönderildi. Sa'düddin de adamlarına kaleyi teslim etmelerini emretti; fakat onlar direndiler, bunun üzerine de Gümüştekin'e işkence edildi. Adamları kaleden ona işkence edildiğini gördükleri hâlde hiç acımıyorlardı. Gümüştekin işkence altında öldü, fakat adamları direnmeğe ve isyana devam ettiler.

İleride anlatacağımız gibi, Haçlılar bu durumu görünce cemâziyü'l-evvel ayında (ekim - kasım 1177) Hama'dan Hârim'e gittiler. Kaledekilere yardım edecek kimse olmadığını sanıyorlardı. el-Melikü's-Sâlih henüz çocuktu ve yanında az sayıda askeri vardı, Salâhaddin ise Mısır'daydı. Haçlılar bu fırsatı ganimet bilip Hârim üzerine yürüdüler ve dört ay boyunca muhasara ettiler. Mancınıklar ve merdivenler kurdular. el-Melikü's-Sâlih kendilerine bol miktarda mal verinceye kadar muhasarayı sürdürdüler. el-Melikü's-Sâlih onlara: «Salâhaddin Suriye'ye varmak üzeredir. Kaledekiler burayı muhtemelen ona teslim edeceklerdir.» dedi; bunun üzerine Haçlılar Hârim önünden ayrılmağa razı oldular. Onlar ayrılınca bu defa el-Melikü's-Sâlih bir ordu gönderip Hârim'i muhasara etti. Frankları muhasara için bütün gayretlerini seferber ettiler; âdetâ keşif birliği haline gelmişlerdi. Kale halkından öldürülen ve yaralananlar çoktu, bu sebeple kaleyi el-Melikü's-Sâlih'e teslim ettiler. el-Melikü's-Sâlih babasının Serhak adlı bir memlûkünü buraya naib tayin etti.

Çeşitli Olaylar

Bu sene muharrem ayında (temmuz 1177) İldeniz'in yanında bulan Sultan Tuğrul b. Arslan b. Tuğrul b. Muhammed b. Melikşah adına hutbe okundu. Babası Arslan vefat etmişti.

Bu sene şevval ayının yedinci günü Bağdâd'da şiddetli bir rüzgâr esti, ayrıca deprem oldu. Halk çok zor durumda kaldı ve kıyamet kopacak zannetti. Bir saat devam ettikten sonra ortalık sakinleşti. Pek çok ev yıkılmış ve enkaz altında kalan çok sayıda insan ölmüştü.

Halifenin veziri Adududdin Ebû'l-Ferec Muhammed b. Abdullah b. Hibetullah b. el-Muzaffer b. Reîsür'r-rüesâ Ebû'l-Kâsım b. el-Müslime bu sene zilkade ayında öldürüldü. Hacca gitmeğe karar vermişti ve bu maksatla Dicle'yi geçti. Yanında devlet erkânı da vardı. Büyük bir alay-

la yoluna devam ediyordu. Adamlarına hiç kimsenin kendi yanına girmesine mâni olmamalarını söyledi. Kutuftâ kapısına vardıkları zaman orta yaşlı biri gelip: «Ben zulme uğradım» dedi, vezir sözünü duysun diye de ileri atıldı ve hançerini vezirin böğrüne sapladı. Vezir: «Beni öldürdü?» diye bağırdı ve atından düştü, bu arada sarığı da yere yuvarlandı. Koluyla başını kapattı ve bâtınîye bir kılıç darbesi indirdi. Bâtınî tekrar vezirin yanına gelip hançeriyle bir daha vurdu. Halife'nin hâcibi İbnü'l-Muavvic vezirin yardımına koştu ise de Bâtınî ona da bir hançer derbesi indirdi. Başka bir rivayete göre ise, İbnü'l-Muavvic'i o bâtınînın yoldaşı yaralamıştır. Daha sonra bâtınî ile arkadaşı öldürüldü. Bunların üçüncü bir yoldaşları daha vardı, elinde hançerle bağırıyordu. O da hiç bir şey yapamadan öldürüldü. Üçü de ateşte yakıldı. Vezir oradaki evine hâcib de yaralı vaziyette kendi evine götürüldü. İkisi de öldüler. Vezir, el-Mansûr camii yakınında bulunan Makberatu'r-rıbât'da babasının yanına defnedildi.

Vezir rüyâsında Hz. Osman'ı görmüş ve onunla kucaklaşmıştı. Oğlunun anlattığına göre, yola çıkmadan önce gusül abdesti almış ve: «İşte bu İslâmî gusül abdestidir, hiç şüpheniz olmasın ki ben öldürüleceğim.» demişti. 514 yılı cemaziyülevvel ayında (temmuz - ağustos 1120) doğmuştu. Babası el-Muktefî'nin üstâdü'd-dâr'ı idi. Babası vefat edince yerine o geçti, el-Muktefî'nin ölümüne kadar da öylece kaldı. Halife el-Müstencid de onu aynı görevde bırakıp mertebesini yükselttiği gibi el-Mustazî de onu vezir tayin etti. Hâfız-ı Kur'ân idi. Hadis tahsil etmişti. Pek çok hayır ve hasenatı vardı. Evi âlimlerin toplanma merkeziydi. Amelleri hac yolunda şehit olarak noktalandı.

Bağdâd'da bu yıl karışıklıklar çıktı. Sebebi şu idi:

Medâin Müslümanlarından bir grup Bağdâd'a gelip şehrin Yahudilerinden şikâyetçi oldular ve: «Namaz kılıp ezan okuduğumuz bir mescidimiz var. Bu mescid havra yakınındadır. Yahudiler: «Siz çok ezan okuyarak bizi rahatsız ediyorsunuz.» deyince müezzin onlara: «Bunu dert edinmeyiz.» cevabını vermiş, bu yüzden iki taraf birbirine düşman oldular, olaylar çıktı ve Yahûdiler galip geldiler. Bundan dolayı Müslümanlar onlardan şikâyetçidir.» dediler. Bunu duyan hazinedar İbnü'l-Attâr onların haps edilmelerini emretti, daha sonra serbest bırakıldılar ve Saray Camii'ne gidip cuma namazından önce halktan yardım istediler. Hatip hutbeyi ve namazı kısa kesti. Tekrar yardım isteyip yalvarmağa başladılar. Bir grup asker gelip onlara mani oldu. Ahali onlara yapılanları görünce İslâm'a yardım için gazaba geldi, yardım isteyip çirkin sözler söylediler ve camiin tuğlalarını söküp askerlere attılar, onlar da kaçtılar. Halk daha sonra Müslümanlar'ın ve gayr-ı müslimlerin dükkânlarına hücum etti; çünkü bunların çoğu yahudi idi.

Dükkânları yağma ettiler. Hâcib onlara mani olmak isteyince onu taşa tuttular, o da kaçıp şehre döndü. el-Basâsîrî'nin evinin yanındaki havrayı tahrip ettiler, Tevrat'ı yaktılar; bunun üzerine Yahudiler gizlendi, Halife de Medain'deki havranın yıkılıp mescide çevrilmesini emretti. Bozgunculuk yapanları idam etmek üzere Rahbe'de idam sehpaları kurdurdu. Halk bunun yaptıkları işlerden dolayı kendilerini korkutmak maksadıyla kurulduğunu zannetti; bu yüzden sehpalara geceleyin bir fare leşi astılar. Hapishaneden çıkarılan bir grup hırsız tâifesi de burada idam edildi.

Musul hâkimi Seyfeddin Gâzî bu sene şaban ayında (ocak - şubat 1178) vezîri Celâleddin Ali b. Cemaleddin'i suçsuz ve haksız yere, hiç bir aczi de görülmediği hâlde tevkif etti. Aslında âciz olan Seyfeddin idi. Celâleddin ile Mücâhidüddin Kaymaz arasında düşmanlık vardı, bu yüzden Mücâhidüddin, Seyfeddin'e: «Veziri tevkif etmelisin.» dedi, o da istemeyerek vezirini tevkif etti. Daha sonra Âmid reisi İbn Nisân aralardaki sıhriyyet sebebiyle onun için şefâatçi oldu da hapishaneden çıkarıldı ve Âmid'e gitti. Orada hastalandı, Dünîser'e döndü ve 574 (1178 - 1179) yılında yirmi yedi yaşında iken öldü. Medînetü'n-Nebî'ye götürülüp orada yaptırığı ribâtta babasının yanında defnedildi. Vezîr (Allah rahmet eylesin) iyi insanlardan biriydi. Kerem, ilim, din iffet ve güzel ahlâkı şahsında cem etmişti. Seyfeddin ona Salâhaddin'in yanına gitmeyeceğine dair yemin ettirmişti; çünkü Seyfeddin, vezîriyle Salâhaddin'in babası Necmeddin Eyyûb ve Esedüddin Şîrkûh arasındaki eski dostluk sebebiyle onun Salâhaddin'in yanına gitmesinden korkuyordu. Duyduğuma göre, Salâhaddin onu çağırdı, fakat vezir yemin ettiği için gitmedi.

Bu sene bir haçlı taifesi toplanıp Hıms civarını yağma etti ve ganimet aldı, Erkek, kadın ve çocukları esir etti, bunun üzerine Hıms hâkimi Nâsıruddin Muhammed b. Şîrkûh derhal hareket edip yolları üzerinde durdu ve pusuya girdi. Onlar gelir gelmez pusudaki birliklerle hücûma geçerek, hepsini kılıçtan geçirdi. Çoğu öldürüldü. Kumandanlarından bazıları esir düştü, kurtulanlar da kaçamadılar; çünkü ağır yaralıydılar. Ele geçirdikleri ganimetleri geri aldı ve bunları sahiplerine iade etti.

İbnü'z-Zagûnî'nin Târîh'ine zeyl yazan Sadaka b. el-Hüseyn el-Haddâd bu sene Rebiyülâhir ayında Bağdâd'da öldü.

«el-Muşattıb» adıyla tanınan hanefî fakihi Muhammed b. Ahmed b. Abdülcebbâr bu sene cemaziyülevvel ayında öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ DÖRDÜNCÜ (M. 1178 - 1179) YILI OLAYLARI

Haçlıların Hama Şehrini Tekrar Muhasara Etmeleri

Suriye'deki Haçlılara mensup büyük bir kitle bu sene rebiyülevvel ayında (ağustos - eylül 1178) Hama şehrini muhasara etti. Yağmacılık hırsıyla bu orduya çok sayıda piyade ve süvari katıldı. Müslümanların üzerine baskın yapıp mallarını yağma ettiler. Köyleri yakıp yıktılar, halkını esir alıp öldürdüler. Hama'daki askerler bunu haber alınca üzerlerine yürüdü, fakat bunların sayısı azdı. Allah'a tevekkül ederek yola çıktılar, Haçlılarla karşılaşıp savaşa tutuştular. Müslümanlar canla başla savaştılar, Allah Taâlâ da onlara yardım etti. Haçlılar mağlûp oldular, çok sayıda adamları öldürüldü veya esir düştü Müslümanlar Hacıların köylerden topladıkları ganimetleri geri aldılar.

Salâhaddin önceki yılın şevval ayında (mart - nisan 1178) Mısır'dan Suriye'ye dönmüş ve Hıms şehri dışında ordugâh kurmuştu. Öldürülen Haçlıların başları, esirler ve elde edilen ganimetler kendisine gönderildi. Salâhaddin esirlerin öldürülmesini emretti ve bu emir yerine getirildi.

İbnü'l-Mukaddem'in Salâhaddin'e İsyanı, Salâhaddin'in Baalbek'i Muhasarası ve Şehri Ondan Alması

Şemseddin Muhammed b. Abdülmelik el-Mukaddem bu sene Baalbek'te Salâhaddin'e isyan etti. Baalbek onun elindeydi. Salâhaddin Baalbekk'i aldığı zaman, daha önce geçtiği gibi, Dımaşk'ı kendisine teslim etmiş olan İbnu'l-Mukaddem'e mükâfaat olarak burayı vermişti. Baalbekk bu âna kadar onun hâkimiyetinde kaldı. Salâhaddin'in kardeşi Şemsüddevle b. Eyyûb Baalbekk'in kendisine verilmesini istedi ve bu

hususta ısrar etti, çünkü burada doğup büyümüş ve eğitilmişti, bu yüzden Baalbekk'i çok sever, burayı diğer şehirlere tercih ederdi. Şemsüddevle, Salâhaddin'in ağabeyi idi, ona muhalefet edemedi, bu yüzden Baalbekk'i kendi adına kardeşine teslim etmesini istedi. İbnü'l-Mukaddem kabul etmedi ve kendisine verdiği sözleri ve yaptığı yeminleri, Suriye'deki beldeleri kendisine teslim etmek için yaptıklarını hatırlattı, fakat Salâhaddin onun sözlerine kulak asmadı ve Baalbekk'i almakta ısrar etti, bunun üzerine İbnü'l-Mukaddem Baalbekk'e gidip kapandı. Salâhaddin onun üzerine yürüdü, bir süre muhasara etti, sonra da şehri alamadan ayrıldı. Bir askerî birliği onu muhasara etmeleri için orada bıraktı. Muhasara uzayınca Salâhaddin'e haber gönderip Baalbekk'e karşılık başka bir yer vermesi hâlinde şehri teslim edeceğini söyledi. Salâhaddin ona başka bir yeri verdi, o da şehri teslim etti. Salâhaddin de Baalbekk'i kardeşine iktâ etti.

Umûmî Kıtlık ve Veba Salgını

Bu sene Suriye, el-Cezîre, Irak, Diyarbekir, Musul, el-Cibâl, Ahlat ve diğer yerlere bir damla yağmur düşmedi ve bunun sonunda kıtlık başgösterdi. Bütün ülkeler aynı felâkete uğradı. Dımaşk'ta bir çuval 12 Musul mekkûkü (bir ölçü birimi) buğday 20 dînâr-ı sûrî'ye satıldı. Musul'da ise arpanın 3 mekkûkü bir dînâr-ı emîrîye satılıyordu. Diğer yerlerde de fiatlar böyleydi. Halk muhtelif yerlerde su aradı, fakat bulamadı. Yiyecek temini de imkânsız hâle geldi. Halk leş ve benzeri şeyler yedi. Bu vaziyet 575 yılı sonuna (27 Mayıs 1180) kadar devam etti. Bunu korkunç bir veba salgını takip etti, pek çok kişi öldü. Herkes menenjit hastalığına yakalandı. Halk cenazeleri defnetmeğe yetişemiyordu. Bazı yerler diğerlerinden daha beterdi.

Sonra Allah Taâlâ insanlara ve hayvanlara merhamet edip yağmur yağdırdı ve fiyatlar düştü.

Gördüğüm tuhaf şeylerden biri de şudur:

575 yılı ramazan ayında (şubat 1180) el-Cezîre'deki sâlih âlimlerden birine biraz hadis tahsil edeyim diye gittim. Orada halkın yağmurdan umut kesmiş olarak şiddetli bir kuraklık içinde yaşadıklarını gördüm. İlkbaharın yarısına geldikleri hâlde henüz bir damla bile yağmur düşmemişti, Ben ve bir grup insan oturup hocanın gelmesini bekliyorduk. Bu sırada açlıktan perişan hâlde bir Türkmen geldi, âdetâ kabirden çıkarılmış gibiydi. Ağlayıp açlıktan şikâyet etti, ben de ona ekmek almak üzere birini gönderdim. Adam ekmek bulamadığı için geçikti.

Türkmen ağlıyor, yerde yuvarlanıyor ve açlıktan feryat ediyordu. Aramızdakilerden ona ve diğer halka acıyıp ağlamayan kalmadı. Bunun üzerine gök bulutla kaplandı ve yağmur taneleri düşmeğe başladı. Halk feryat ederek Allah'a yalvardı. Sonra ekmek almağa gönderdiğim adam ekmekle geldi. Türkmen ekmeğin bir kısmını yedi, kalanını da yanına alıp gitti. Hemen o dakikadan itibaren şiddetli bir yağmur yağdı.

Haçlıların İslâm Ülkelerinde Yaptığı Yağma ve Baskın

Haçlılar bu sene zilkade ayında (nisan - mayıs 1179) toplanıp kralları ile beraber Dımaşk'a yürüdüler. Dımaşk'ın çevresine baskın düzenleyip yağmaladılar. Halkı esir alıp öldürdüler. Kadın ve çocukları da esir aldılar. Bunun üzerine Salâhaddin kardeşinin oğlu Ferruhşâh'ın kumandasındaki bir askerî birliği onların üzerine gönderdi. Haçlılara yaklaştığı zaman posta güverciniyle durumu kendisine haber vermesini emretti ve bu haberi alır almaz harekete geçeceğini bildirdi. Ayrıca bölge halkına Haçlı kuvvetlerinin önünden geri çekilmeleri için emir verilmesini söyledi. Bunun üzerine Ferruhşah askerleriyle onların peşine düştü, fakat Haçlılar ona saldırıncaya kadar onlardan haberdar olamadı. Mecburen savaşa girdi. Benzeri görülmemiş çetin bir savaşa tutuştular. Ferruhşâh bizzat onların üzerine hücuma geçerek kahramanca savaştı. Sonunda Haçlılar mağlûp, Müslümanlar ise muzaffer oldular. Çok sayıda haçlı reisi öldürüldü. Henri de öldürülenler arasındaydı. O cesareti ve savaş kabiliyeti darb-ı mesel haline gelmiş bir şahıstı. Allah'ın Müslümanlar'ın üzerine saldığı bir belâ idi. Allah Müslümanları onun şerrinden kurtardı. Onun dışında bazı cesur ve yiğit haçlı reisleri de öldürüldü. Ferruhşâh'ın yanındaki süvarilerin sayısı ise bine varmıyordu.

Antakya ve Lâzıkıyye hâkimi olan prens de bu sene Müslümanların Şeyzer'deki sürülerine saldırdı ve aldı. Trablus kontu da kalabalık bir Türkmen kitlesine baskın düzenleyip malarını ele geçirdi. Salâhaddin bu sırada -İnşaallah ileride anlatacağımız gibi- Banyas önündeydi. Yeğeni Takiyyuddin Ömer'i Hama'ya, amcazâdesi Nâsıruddin Muhammed b. Şirkûh'u da Mısır'a gönderdi. Beldeleri muhafaza etmelerini ve çevresinde düşmana (Allah onları yok etsin!) karşı gerekli tedbirleri almalarını emretti.

Çeşitli Olaylar

Bu sene rebiyülevvel ayının 15. gecesi (31 Ağustos 1178) gecenin son üçüncü diliminde ay tutulup gözden kayboldu.

29 rebiyülevvel (14 Eylül 1178) günü ikindi vaktinde de güneş tutuldu ve o vaziyette battı.

«el-Hîs-Bîs» adıyla meşhur şâir Sa'd- b. Muhammed b. Sa'd Ebû'l-Fevâris bu sene şaban ayında öldü. Sema yoluyla hadis öğrenmiş, halifelere ve büyük sultanlara medhiyeler yazmıştı.

Kâtibe Şuhde bint Ahmed b. Ömer b. el-İberî de bu sene muharrem ayında öldü. es-Serrâc, et-Tarrâd ve diğerlerinden hadis okumuştu. Yüz sene kadar yaşadı. Âlî isnâd sahibi olduğu için pekçok kişi ondan hadis öğrendi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ (1179 - 1180) YILI OLAYLARI

Haçlıların Mahâdatu'l-Ahzân'da Yaptıkları Kalenin Tahrip Edilmesi

Haçlılar Banyâs yakınlarında Hz. Yâkûb'un evi civarında «Mahâdatu'l-Ahzân» denilen yerde müstahkem bir kale yapmışlardı. Salâhaddin bunu duyunca Dımaşk'tan Banyâs'a hareket edip orada bekledi. Haçlı beldelerine baskınlar düzenledi, sonra da bu kale üzerine yürüdü ve kale hakkında bilgi edinmek için muhasaraya başladı. Daha sonra askerleri toplanınca tekrar muhasara edecekti. Kalenin önünde karargâh kurup muhasaraya başladı ve içerdeki Haçlılarla savaşa girdi. Sonra muhasarayı kaldırdı ve 575 yılı girince Banyâs'dan ayrılmayıp orada ikamet etti. Süvarileri düşman topraklarına baskın düzenliyordu.

Bir grup askerini de yiyecek teminiyle görevli şahıslarla beraber gönderdi. Bunlar hiç beklemedikleri bir anda kralın komutasındaki Haçlı birlikleriyle karşılaştılar. Hemen Salâhaddin'e haber gönderip durumu bildirdiler. Salâhaddin askerleriyle sür'atle hareket etti ve onlar savaşırken âniden üzerlerine geldi. Haçlılar çok çetin bir savaşa girdiler. Müslümanlara bir kaç defa öyle saldırdılar ki, neredeyse bulundukları mevzilerden onları uzaklaştıracaklardı. Sonra Allah Müslümanlar'a zafer nasip etti, Haçlıları da bozguna uğrattı. Çok sayıda adamları öldürüldü, Kral tek başına kaçıp kurtuldu, bir çoğu esir alındı. Remle ve Nablus hâkimi İbn Barzan da esirler arasındaydı. İbn Barzan kraldan sonra Frank'ların en önde gelen simasıydı. Aynı şekilde Cübeyl hâkiminin kardeşi, Taberiyye hâkimi, Templier ve Hospitalier tarikatlerinin reisleri Cînîn hâkimi ve diğer meşhur Frank süvari ve tâğutları da esirler arasındaydı. İbn Barzan yüz elli bin dînâr-ı sûrî fidye vererek ve bin Müslüman esiri serbest bırakarak kendini kurtardı. Bu savaşta en büyük gayreti Salâhaddin'in yeğeni İzzeddin Ferruhşâh göstermişti. Onun: «Savaş sırasında şair el-Mütenebbî'nin dünyanın hiç bir değeri olmadığını

ifade eden beyitlerini hatırladım, ve artık ölümü hiç dert edinmeyip kendimi ölüme attım.» dediği rivayet edilir. İşte zafer ve galibiyetin sebebi bu idi.

Salâhaddin daha sonra savaş meydanında Banyâs'a döndü, adı geçen kaleye gitmek ve muhasara etmek için hazırlandı. Rebiyülevvel ayında (ağustos eylül 1179) o kaleye yürüyüp etrafını kuşattı. Haçlıların son bozgunu onun kaleyi ele geçirme arzusunu kamçıladı. Haçlı topraklarına baskın ve yağma için asker gönderdi, askerler de gidip mancınıkları gizlemek için çok miktarda tahta parçası ve asma çubuğu topladılar; bunun üzerine Esedüddin'e mensup askerlerin kumandanı ve büyük emîrlerden biri olan Çavlı el-Esedî Salâhaddin'e: «Bana kalırsa, önce biz hücum ederek onları kendimize çekelim, oradakilerle savaşı tadalım, onların durumunu bir gözden geçirelim. Eğer onarı zayıf düşürürsek ne âlâ, yoksa mancınıklar kurar zararı telâfî ederiz.» dedi.

Salâhaddin onun fikrini kabul etti ve münâdîlere emir verip hücum edileceğini ve büyük bir gayretle savaşmalarını duyurdu, bunun üzerine askerler hücuma geçtiler. Çok çetin bir savaş oldu, ortalık kızıştı. Bu sırada halktan biri eski bir gömlek giyip kaleye çıkarak surların üzerinde savaştı. Onu diğerleri takib etti ve onlar da kaleye çıktılar. Arkadan askerler yetişip mazgalları ele geçirdiler. Bunun üzerine Haçlılar yardım gelinceye kadar kendilerini savunmak için kalenin surlarına çıktılar. Haçlılar Taberiyye'de toplanmışlardı. Müslümanlar onların gelip kendilerini oradan uzaklaştırmalarından korktukları için kaledekilerle savaşta ısrar ettiler. Nihayet akşam oldu ve Salâhaddin onlara ertesi güne kadar orada kalmalarını emretti, onlar da bu emre uyup geceyi orada geçirdiler. Sabah olunca kale duvarlarını delmişlerdi. Delikleri daha da genişlettiler ve ateşi tutuşturdular. Surların yıkılmasını bekliyorlardı, fakat surlar geniş olduğu için yıkılmadı. Surların kalınlığı marangoz (neccârî) arşınıyla 9 arşındı. Bir marangoz arşını 1,5 arşın uzunluğundaydı. İki gün bekledikleri hâlde surlar yine düşmeyince Salâhaddin lağımlardaki ateşin söndürülmesini emretti. Su götürülüp döküldü ve ateş söndü. Lağımcılar gelip tekrar delmeğe başladılar. Surları yarıp içine ateş attılar. 24 Rebiülevvel (29 Ağustos 1179) perşembe günü surlar yıkıldı ve Müslümanlar cebren kaleye girerek içeridekileri esir aldılar ve Müslüman esirleri serbest bıraktılar. Salâhaddin çok sayıda Frank esirini öldürdü, geri kalanları da Dımaşk'a gönderdi. Salâhaddin kale yıkılıncaya kadar yerinden ayrılmadı, kalenin kalıntılarını yerle bir etti. Salâhaddin Haçlılar'a savaş yapmadan kaleyi yıkmaları için altmış bin Mısır dinarı teklif etmiş, fakat onlar kabul etmemişti; çünkü onlar bu kale durduğu müddetçe daha bir çok İslâm beldesini ele geçireceklerini zannediyorlardı. Haçlılar kaleyi müdâfaa için Taberiyye'de

toplandılar, fakat kalenin alındığı haberini duyunca cesaretleri kırıldı ve ülkelerine dağıldılar.

Salâhaddin İle Kılıç Arslan'ın Askerleri Arasında Çıkan Savaş

Bu sene Salâhaddin yeğeni Takiyyüddin Ömer b. Şâhinşâh b. Eyyûb kumandasındaki Eyyûbî askerleriyle Konya ve Aksaray'a hâkim olan Melik Kılıç Arslan'ın askerleri arasında savaş oldu.

Sebebi şu idi:

Nûreddin Mahmûd (Allah rahmet eylesin.) eski bir tarihte Kılıç Arslan'dan Ra'bân Kalesi'ni almıştı. Kale bu seneye kadar Şemseddin İbnü'l-Mukaddem'in elinde kaldı. Kılıç Arslan bu sene Salâhaddin ile el-Melikü's-Sâlih arasında Haleb'de vuku bulan olaylardan cesaret alarak kaleyi ele geçirmek istedi ve muhasara etmek üzere asker sevk etti. Kılıç Arslan'ın çevresinde büyük bir kalabalık toplanmıştı ve rivayete göre sayıları yirmi bindi. Salâhaddin bunu duyunca Takiyyuddin'i bin kişilik bir süvari birliğiyle onların üzerine gönderdi. Takiyyuddin hücum edip savaşa girerek onları bozguna uğrattı o bölgenin işlerini de yoluna koyduktan sonra Salâhaddin'in yanına döndü. el-Ahzân Kalesi'nin tahribi sırasında amcasının yanında bulunamadı.

Takiyyüddin bu zaferle iftihar eder ve: «Bin kişilik bir kuvvetle yirmi bin kişilik orduyu yendim.» derdi.

el-Mustazî Biemrillâh'ın Ölümü ve en-Nâsır Lidinillâh'ın Halife Olması

Emîru'l-Mü'minîn el-Mustazî Biemrillâh Ebû Muhammed el-Hasan b. Yûsuf el-Müstencid bu sene zilkadenin ikinci günü (30 Mart 1180) öldü. Annesi Gudda Ermeni asıllı bir cariye (ümmü veled) idi. el-Mustazî Biemrillâh'ın halifelik müddeti yaklaşık dokuz yıl yedi aydır. 536 (1141 - 1142) yılında doğmuştu. Adaletli ve ahaliye iyi davranan bir halife idi. Onlara bol bol bağışta bulundu. Âdet olandan fazlasını almazdı. Onun zamanında halk umumî bir emniyet ve yaygın bir huzur içinde yaşadı. Hiç bir devirde görmedikleri huzur ve sükünü onun devrinde buldular. Yumuşak huyluydu, suçlulara fazla ceza vermez, onları affetmeyi severdi. Övgüye lâyık bir hayat sürdü ve bahtiyar olarak öldü. Onun günleri güzel ahlâk ve yaşayışından dolayı âdetâ hac mevsimi, bayram ve cuma günleri gibi geçti.

Adududdin Ebû'l-Ferec b. Reîsü'r-rüesâ 573 yılı zilkade ayında (nisan - mayıs 1178) öldürülünceye kadar ona vezirlik yaptı. O öldürülünce «İbnü'l-Attâr» adıyla tanınan Zahîruddin Ebû Bekr Mansûr b. Nasr devlet yönetimini ele geçirdi. Hayır sever, güzel ahlâklı, çok bağışta bulunan bir insandı. İdareye hâkimdi. el-Mustazî ölünce Zahîruddin İbnü'l-Attâr oğlu en-Nâsır Lidinillâh'a Emîru'l-Mü'minîn olarak bey'at aldı. Bey'at tamamlanınca Üstâdü'ddâr Mecdüddin Ebû'l-Fazl b. es-Sâhib devlet idaresine hâkim oldu.

7 zilkade (4 Nisan 1180) tarihinde Zahiruddin İbnü'l-Attâr'ı tevkif etti ve evinde nezaret altına aldı. Sonra et-Tâc'a götürüldü, orada zincire vurulup nezaret altına alındıktan sonra, emanetleri ve malları istendi. Nihayet 19 Zilkade (15 Nisan 1180) çarşamba gecesi öldürüldüğünde cesedi bir hamalın sırtında gizlice dışarı çıkarıldı. Halktan biri bu hadiseyi haber verdi; bunun üzerine bütün ahali ayaklandı, İbnu'l-Attâr'ın cesedini hamalın başından aşağı attılar, elbisesini çıkarıp zekerine bir ip bağladılar ve şehirde dolaştırdılar Sonra bir kepçe tutuşturdular, kepçeyi âdetâ bir kalem gibi kullanarak insan pisliğine batırıyorlar ve: «Ey Efendimiz şunu bizim için imzala.» diyorlardı. Daha bunu benzer âdîce, rezilce işler yapıldı. Sonra ellerinden kurtarıldı ve defnedildi.

Onun kendilerine güzel muamelesi, mal ve nâmuslarını koruması-na rağmen halk ona böyle davrandı.

Bey'at için her tarafa elçiler gönderildi. Şeyhu'ş-şüyûh Sadreddin de Pehlivan'a elçi olarak gönderildi. Hemedân, Isfahân, Rey ve diğer bazı şehirleri elinde tutan Pehlivan bey'at etmedi. Sadreddin tekrar müracaat edip kaba sözler söyledi; hattâ askerlerine onun huzurunda; «O, Emrîru'l-Mü'minîn'e bey'at etmedikçe siz de ona itaat etmek mecburiyetinde değilsiniz; hattâ onu emîrlikten azletmeniz ve onunla savaşmanız gerekir.» dedi. Bunun üzerine Pehlivan bey'at etmeğe ve onun adına hutbe okumağa mecbur kaldı. Nizâmiye müderrisi Radıyyuddin el-Kazvînî de bey'at almak için Musul'a gönderildi. Musul hâkimi de bey'at etti ve Emîru'l-Mü'minîn en-Nâsır Lidinillah adına halife olarak hutbe okudu.

Çeşitli Olaylar

Bu sene el-Cezîre, Irak ve diğer bazı yerlerde öyle bir rüzgâr esti ki ortalığı kararttı. Öğle saatlerinden gecenin dörtte biri geçinceye kadar bir çok beldeyi etkisi altına aldı. Dünya kapkaranlık kesildi, neredeyse insan yanındaki arkadaşını göremez oldu. Ben de o sırada Musul'-

daydım. İkindi, akşam ve yatsı namazlarını tahmini vakitlerde kıldık. Halk tevbe deip, yalvarıp yakarmağa başladı. Herkes kıyamet kopacak sanıyordu. Gecenin dörtte biri geçince gök yüzünü kaplayan karanlık ortadan kalktı. Artık yıldızları görebiliyorduk. O zaman gecenin bir bölümünün geçtiğini anladık, çünkü ortalık gecenin girmesiyle daha fazla kararmadı. Ülkenin mühtelif yerlerinden gelenler de aynı şeyi anlatıyordu.

Salâhaddin'in kardeşi Şemsüddevle bu sene zilkade ayında (mart - nisan 1180) Baalbekk'ten ayrıldı ve onun yerine İskenderiye'yi istedi, Salâhaddin de kabul edip Baalbekk'i yeğeni İzzeddin Ferruhşâh'a iktâ etti. Ferruhşâh oraya gidip askerlerini topladı ve Haçlı topraklarına baskınlar düzenledi. Taberiyye'ye hâkim noktada bulunan Safed Kalesi'ne giderek kadın ve erkekleri esir aldı, ganimet ele geçirdi ve kaleyi tahrip etti. Böylece Haçlılara büyük bir darbe indirdi.

Şemsüddevle'ye gelince, o da Mısır'a hareket etti ve İskenderiye'de ikamet etti. Allah Taâlâ insanın ruhunu bir yerde kabzetmek isteyince onu bir sebeple oraya gönderir. Şemsüddevle de ölünceye kadar orada kaldı.

Mücâhidüddin Kaymaz'ın Musul dışında yaptırdığı camiin Bâbu'l-Cisr tarafındaki kısmının inşaatı bu yıl tamamlanacak hâle geldi. Cuma ve vakit namazları eda edilmeğe başlandı. Bu en güzel camilerden biriydi.

Ribâtu'z-Zevzenî şeyhi Sûfî Ahmed b. Abdurrahman bu sene öldü. Hadis tahsil etmişti. Her gün oruç tutardı.

Hadisle meşgul bir aileye mensup olan Abdülhak b. Abdülhâlik b Yûsuf da bu sene öldü. O da hadis tahsil etmişti.

Kadı Ömer b. Ali b. el-Hıdr Ebû'l-Hasan ed-Dımaşkî de bu yıl öldü. Hadis tahsil ve rivayet etmişti. Ayrıca el-Hârim kadılığında bulundu.

Ali b. Ahmed ez-Zeydî de bu sene ölenlerdendir. Semâ yoluyla çok sayıda hadis öğrenmişti. Bağdâd'da içinde çok sayıda kitap bulunan bir vakıf kütüphanesi vardı. Zâhid, âbid, hayır sever ve sâlih bir zat idi.

Kûfe'deki Alevîlerin nakîbi olan Muhammed b. Ali b. Hamza Ebû Ali el-Aksâsî de bu yıl öldü.

Babasından sonra inşa kâtibi olan ve «Sedidüddevle el-Enbâri» adıyla tanınan Muhammed b. Muhammed b. Abdül-Kerîm ile Fakîh Ebû'l-Fütûh Nasr b. Abdurrahman ed-Damgânî de bu sene vefat etmişlerdir. Çok iyi münâzaracıydı ve çok ibadet ederdi. Ebû Hanîfe'nin kabri civarında defnedildi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ ALTINCI (M. 1180 - 1181) YILI OLAYLARI

Musul Hâkimi Seyfeddin'in Ölümü ve Yerine Kardeşi İzzeddin'in Geçmesi

el-Cezîre bölgesi ve Musul hâkimi olan Seyfeddin Gazi b. Mevdûd b. Zengî bu sene safer ayının üçüncü günü (29 Haziran 1180) uzun süredir rahatsız olduğu verem ve son günlerde yakalandığı menenjit hastalığından öldü.

Garip bir olay anlatılır:

Halk 575 yılında şiddetli kuraklık sebebiyle yağmur duasına çıkmışlar. Seyfeddin de alayı içinde bu duaya iştirak etti. Bu sırada halk üzerine hücum edip yalvararak içki satışına mani olmasını istediler, Seyfeddin de kabul etti; bunun üzerine ahali şehre girip içki satanların evlerine saldırdı ve kapılarını kırıp içeri girerek, içerde ne varsa yağma ettiler. İçkileri yere döktüler, kapılarını kırdılar, caiz olmayan işler yaptılar. Bu defa ev sahipleri Seyfeddin'in nâiblerinden yardım istediler. Özellikle Ebû'l-Ferec ed-Dekkâk adlı sâlih bir insandan şikâyetci oldular. Halbuki bu zat halkın yaptığı yağmacılığa karışmamış, yapılması caiz olmayan işlere bulaşmamış, sadece içkileri dökmüştü, ayrıca halkı da yaptıkları işlerden vaz geçirmeğe çalışmıştı; fakat halk onu dinlemedi. İçki satanlar ondan şikâyetçi olduklarını söyleyince bu zat kaleye götürüldü, başına vurulup sarığı düşürüldü. Kaleden salıverilince başı açık vaziyette aşağı indi. Sarığıyla başını örtmek istediler, fakat müsaade etmedi ve: «Allah'a yemin olsun intikamımı almadıkça başımı örtmeyeceğim.» dedi. Çok geçmeden ona eziyet eden dizdar öldü, onun ardından da Seyfeddin hastalandı ve ölünceye kadar hastalıktan kurtulmadı. Seyfeddin öldüğünde yaklaşık otuz yaşındaydı. Hükümdarlığı on yıl üç aydır. Yakışıklı, normal boylu, beyaz tenli bir insandı. Akıllı

ve ağırbaşlıydı. Giderken veya otururken sağa sola bakmazdı. İffetliydi ve iffete muğâyir hiç bir hareketi duyulmamıştı.

Çok kıskançtı, evlerine küçük hizmetçilerden başkası giremezdi. Küçük hizmetçiler büyüyünce onları evden uzaklaştırırdı. Kan dökmekden hoşlanmaz, korkak ve cimri olduğundan halkın malına el uzatmazdı.

Hastalığı ağırlaşınca oğlu Muizzüddin Sencerşâh'ı veliaht tayin etmek istedi, (Şencerşah o sırada 12 yaşındaydı.) fakat devletine zarar gelmesinden korktu; çünkü Salâhaddin Suriye'de iyice yerleşmiş, durumunu güçlendirmişti; bu sebeple kardeşi İzzeddin Mes'ûd b. Mevdûd bu işe karşı çıktı, bunun üzerine emîrler ve Mücâhidüddin Kaymaz kendinden sonra kardeşi İzzeddin Me'sûdun hükümdar olmasını, onu veliaht tayin etmesini tavsiye ettiler, zira onun yaşı büyüktü, ayrıca cesur, akıllı ve yürekli bir insandı. Emîrler ona ülkenin bir kısmını iki oğluna vermesini ve fakat bunların amcaları İzzeddin'den habersiz iş yapmamalarını, ona danışmalarını, oğullarına bırakılan yerlerin idaresini de Mücâhidüdin Kaymaz'ın yürütmesini teklif ettiler. Seyfeddin kabul etti, böylece kardeşini hükümdar yaptı. Cezîret İbn Ömer ile kalelerini oğlu Sencerşâh'a, Akr el-Humeydiyye Kalesi'ni de küçük oğlu Nâsıruddin Kesek'e verdi.

Seyfeddîn ölünce Musul ve diğer yerlere İzzeddin hükümdar oldu. Devleti Mücâhidüddin Kaymaz idare ediyordu, her şey onun tasarrufundaydı. Böylece işler yoluna girdi ve ikisi ayrılığa ve anlaşmazlığa düşmediler.

Salâhaddin'in Kılıç Arslan İle Savaşmak Üzere Hareketi

Salâhaddin bu sene Kılıç Arslan ile savaşmak üzere Suriye'den onun hâkimiyetindeki topraklara, Malatya, Sivas ve bu ikisi arasındaki yerlerle Konya'ya doğru sefere çıktı.

Sebebi şudur:

Hısn Keyfâ ile Diyarbekir'deki diğer yerlerin hâkimi olan Nûreddin Muhammed b. Kara Arslan b. Dâvûd, Sultan Kılıç Arslan'ın kızıyla evlenmiş ve gelin bir müddet onun yanında kalmıştı. Nûreddin Muhammed daha sonra bir şarkıcıya gönül verdi ve onunla evlenerek kendini ona kaptırdı. Ülkesine ve hazinesine o hâkim oldu. Kılıç Arslan'ın kızından yüz çevirdi, onu kendi hâline terk etti. Babası bu haberi duyunca Nûreddin Muhammed'in üzerine yürüyüp ülkesini almağa karar verdi; bunun üzerine Nûreddin de Salâhaddin'in himayesine sığındı, ondan

Kılıç Arslan'ın kendisine yapacağı saldırıya mani olmasını istedi. Salâhaddin de Kılıç Arslan'a bu hususta bir mektup gönderdi. Kılıç Arslan cevâbî mektubunda şöyle diyordu! «Ben kızımla evlendiği zaman Nûreddin'e ülkesinin sınırında bir kaç kale vermiştim. Şimdi vaziyet sizin de bildiğiniz hâle geldi, bu sebeple kızımla evlendiği için benden aldığı yerleri iâde etmesini istiyorum.»

Aralarında elçiler gidip geldi, fakat bir türlü anlaşma sağlanamadı; bunun üzerine Salâhaddin Haçlılarla anlaştı ve askerleriyle yola çıktı. el-Meliku's-Sâlih İsmâil b. Nûreddin Haleb'i bolluk içinde bırakıp Tell-Bâşir yoluyla Ra'bân'a hareket etti. Nûreddin Muhammed de burada Salâhaddin'in yanına geldi ve orada kaldı. Kılıç Arslan Salâhaddin'in kendisine yaklaştığını duyunca en büyük emîrini onun yanına gönderdi ve: «Bu adam (Nûreddin) kızıma şöyle şöyle yaptı; mutlakâ onun ülkesine gitmeli ve ona haddini bildirmeliyim.» dedi. Elçi Salâhaddin'in yanına varıp onunla görüştü ve mesajı tebliğ etti. Salâhaddin buna çok içerledi ve fena hâlde ölkelenerek, elçiye «Efendine deki: «Eğer geri dönmezse Allah'a yemin ederim ki, Malatya üzerine yürüyeceğim. Malatya'ya iki günlük mesafedeyim, oraya varmadan da atımdan inmeyeceğim, sonra da bütün ülkesine saldırıp elinden alacağım.» dedi.

Elçi baktı ki iş çetin, ortalık kızgın; hemen Salâhaddin'in yanından ayrıldı. Ordugâhtaki askerlerin gücünü ve kalabalığını, silâh, at vs.'nin çok miktarda olduğunu görmüştü. Kılıç Arslan'ın yanında o kadar kuvvet yoktu. Salâhaddin şayet Anadolu'ya gelecek olursa Kılıç Arslan'ın ülkesini ele geçireceğini anladı. Ertesi gün Salâhaddin'e haber gönderip görüşmek istediğini bildirdi. Salâhaddin onu huzura kabul edince elçi: «Ben efendim adına değil, kendi adıma size bir şey söylemek istiyorum ve beni bağışlayıp bana hak vermenizi talep ediyorum.» dedi. Salâhaddin de: «Söyle» diye karşılık verdi. Elçi: «Ey Efendimiz! Bu çirkin iş senin gibi bir Sultana yakışmaz! Sen sultanların en büyük, en şanlı en şöhretlilerinden birisin. Halkın senin Haçlılarla anlaşma yaptığını ve cihadı terk edip ülkenin çıkarlarını bir kenara ittiğini, sana emrindeki halka ve bütün Müslümanlara faydalı bir işten yüz çevirdiğini, uzak yakın her taraftan asker toplayıp, senin ve askerlerinin bir kahbe şarkıcı için yollara düşüp büyük masraflar ettiğini duyması kadar büyük bir kötülük düşünebiliyor musun? Yarın Allah Taâlâ'ya ne mazeret beyan edeceksin? Sonra Halife'nin, diğer Müslüman hükümdarların ve bütün halkın nezdindeki itibarın ne olur? Onlara bunu nasıl anlatırsın? Düşün ki, hiç kimse senin yüzüne karşı bunları söylemez, fakat meselenin böyle olduğunu bilmezler mi? Sonra farz et ki, Kılıç Arslan öldü, bu kızı da beni sana gönderdi. O sana sığınıyor ve kocasından hakkını almanı istiyor. Zaten senden beklenen de budur, sen bunu reddetmezsin.» dedi.

Bunun üzerine Kılıç Arslan: «Vallahi sen haklısın! And olsun ki, mesele senin dediğin gibidir; fakat bu adam (Nûreddin) yanıma geldi ve bana yapıştı. Şimdi onu bırakırsam bu bana yakışmaz. Sen onunla görüş ve aranızdaki meseleyi dilediğimiz gibi halledin. Ben bu meselede size yardımcı olur ve onun yanında yaptığı işin kötü olduğunu söylerim.» dedi ve kendi adına her türlü iyilikte bulunmayı vaâd etti. Elçi Hısn-Keyfâ hâkimiyle görüştü. Aralarında meseleyi müzakere ettiler, sonunda Nûreddin'in bir sene sonra şarkıcıyı yanından uzaklaştırmasına ve eğer bunu yapmazsa Salâhaddin'in ondan yardım elini çekmesine ve Kılıç Arslan ile Salâhaddin'in onun aleyhine dönmesine karar verdiler ve bu şartlarda anlaştılar. Salâhaddin oradan Suriye'ye Nûreddin de kendi ülkesine döndüler. Anlaşmada belirtilen süre dolunca Nûreddin o şarkıcı kadını uzaklaştırdı. Şarkıcı da Bağdâd'a gitti ve ölünceye kadar orada kaldı.

Salâhaddin'in Ermeni Leon-Oğlu'nun Ülkesine Yürümesi

Salâhaddin Kılıç Arslan meselesini halettikten sonra Leon-Oğlu'nun topraklarına yürüdü.

Sebebi şu idi:

Ermeni Leon'un oğlu bir Türkmen kitlesini kendi tarafına çekmiş, onlara emân vermiş ve hayvanlarını da kendi otlaklarında otlatmalarını istemişti. Leon-oğlu'nun ülkesi çok müstahkem bir yerdi. Bütün kaleleri sağlam ve ele geçirilmesi zordu; çünkü çok sarp dağlarla ve dar boğazlarla kaplıydı. Sonra Türkmenlere ihanet edip karılarını esir aldı, mallarını gasb etti; eceli yaklaşmış, ölmek üzere olan Türkmenleri öldürdükten sonra geri kalan erkeklerini de esir aldı.

Salâhaddin en-Nehru'l-Esved'in kenarında konaklayıp Leon'un oğlunun ülkesine akınlar düzenledi; bunun üzerine Leon'un oğlu bir dağın tepesinde yer alan kalesinin Salâhaddin tarafından ele geçirilmesinden korkup tahrip etti ve yaktı. Bunu duyan Salâhaddin sü'ratle onun üzerine yürüdü, orada bulunan zahire ve erzakı başka tarafa nakletmeden ona yetişti, malları ganimet aldı. Müslümanlar ele geçirdikleri ganimetlerden istifâde ettiler. Bunun üzerine Leon'un oğlu Müslümanların ülkesinden ayrılması hâlinde yanındaki esir erkek ve kadınların aldığı malları geri vermeyi vaat etti. Salâhaddin de kabul etti ve aralarında anlaşma sağlandı. Esirler serbest bırakıldı, malları geri verildi. Salâhaddin de cemaziyülâhir ayında (ekim - kasım 1180) oradan ayrıldı.

Yûsuf b. Abdülmü'min'in Kendisine İsyan Eden Kafsa Hâkiminin Elinden Şehri Zapt etmesi

Ebû Yâkûb Yûsuf b. Abdu'l-Mü'min bu sene İfrîkiyye'ye gitti ve Kafsa şehrini zapt etti.

Sebebi şudur:

Kafsa şehri hâkimi Ali b. el-Muizz b. el-Mu'tezz Türklerin İfrîkiyye'ye girip bölgenin bir kısmını ele geçirdiklerini ve Arapların da onlara itaat ettiğini görünce o da aynı şekilde Yusuf'tan ayrılıp tek başına ve bağımsız hareket etme hırsına kapıldı. Ali daha önce Yûsuf'a bağlıydı. Kalbindekini açığa vurdu ve ona muhalefet edip ayaklandı. Kafsa halkı da onu destekledi. Yanlarında bulunan Ebû Ya'kûb'a bağlı Muvahhidleri öldürdüler. Bu hâdise 572 yılı şevval ayında (nisan 1177) oldu. Bunun üzerine Bicâye valisi, Yûsuf b. Abdülmü'min'e haber gönderip ülkede meydana gelen karışıklıkları ve Arapların daha önce anlattığımız gibi İfrîkiyye'ye girmiş olan Türk asıllı «Karakuş» adlı bir emîre katıldıklarını, Kafsa'da Muvahhidlerin öldürüldüğünü, şehir halkının da Ali'yi desteklediklerini bildirdi. Bunu duyan Yûsuf derhal geçitlerin kapatılması için seferber oldu; çünkü kendisi gittikten sonra bu geçitlerden şehre girilmesinden korkuyordu. Bütün bunları bitirdikten sonra askerleri techiz etti ve 575 (1179 - 1180) yılında İfrîkiyye üzerine yürüdü. Kafsa şehri önünde karargâh kurup üç ay müddetle kuşattı. Burası müstahkem bir şehirdi, halkı ise çok güçlü ve sabırlıydı. Yûsuf şehrin ağaçlarını kesti.

Şehir halkı ve hâkimi zor durumda kalınca Ali askerler ve halktan hiç kimseye haber vermeden şehirden gizlice çıktı, doğruca Yusuf'un çadırına gitti. Hâcibine, Emîru'l-Mü'minîn Yûsuf'un huzuruna geldiğini bildirdi. Hâcibi içeri girip Yûsuf'a Kafsa şehri hâkiminin çadırın kapısında beklediğini söyledi. Yûsuf onun emân almadan huzuruna nasıl geldiğine hayret etti ve içeri alınmasını emretti. Ali içeri girip elini öptü ve: «Emîru'l-Müminîn'in beni ve şehir halkını affetmesini istemeğe geldim, siz gerekeni ve size yakışanı yapın» deyip özür diledi. Yûsuf ona acıdı ve onu da şehir halkını da affetti. Kafsa'yı 576 yılı başında (mayıs 1180) teslim aldı, Ali b. el-Muizz'i de Mağrib şehirlerine gönderdi. Ali orada şeref ve itibara kavuştu, Yûsuf da ona büyük bir vilâyeti iktâ etti. Kafsa'da ise Muvahhidlerden bazı adamlarını görevlendirdi. Arapların emîri Mesûd b. Zimâm da aynı şekilde Yûsuf'un yanına geldi. Yûsuf onu da affetti ve Merâkeş'e gönderdi. Kendisi de Mehdiyye'ye gitti. Orada Sicilya kralının elçisi geldi ve barış talebinde bulundu. Yûsuf onunla on yıllık bir anlaşma yaptı. İfrîkiyye ülkeleri

münbit bir yer değildi, askerler erzak ve yem temininde güçlük çekiyordu; bu sebeple süratle Mağrib'e doğru yol aldı.

Çeşitli Olaylar

Salâhaddin'in ağabeyi Şemsüddevle Turanşah b. Eyyûb bu sene İskenderiyye'de öldü. Burayı kardeşinden iktâ olarak almıştı. İskenderiyye'de oturdu ve orada öldü. Yemen'in büyük bir kısmı ona aitti. Oradaki nâibleri Zebîd'den, Aden'den ve diğer kale ve beldelerden Turanşah'a mal sevkediyorlardı. Çok cömert ve eli açık bir insandı. Yemen'den gelen malları ve İskenderiyye'nin gelirlerinin tamamını harcardı. Nüfuz ve itibarı Salâhaddin'in ülkesinde de geçerliydi. Bununla beraber öldüğünde iki yüz bin Mısır dinarı borcu çıktı. Kardeşi Salâhaddin Mısır'a girince bunların hepsini ödedi. Salâdaddin onun öldüğünü duyunca Mısır'a gitti. (Şaban 576 / Aralık 1180 - Ocak 1181) Suriye'de kardeşi Şâhinşâh'ın oğlu Ferruhşâh'ı vekil bıraktı. Ferruhşâh, akıllı, ileri görüşlü, kabiliyetli ve cesur ve bir şahıstı.

Hâfız Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed b. Selefetü'l-Isfahânî bu sene İskenderiyye'de öldü. Hadis tahsili uğrunda pek çok yer dolaşmıştı.

Lugat âlimi İbnu'l-Assâr Ali b. Abdürrahim de bu sene muharrem ayında öldü. Semâ yoluyla hadis tahsil etti. İbnu'l-Ce-vâlikî'nin adamlarındandı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ (M. 1181 - 1182) YILI OLAYLARI

Suriye'deki Kerek Şehrine Yapılan Sefer

Salâhaddin'in Dımaşk'taki nâibi Ferruhşâh bu sene Kerek çevresine bir sefer düzenleyip yağmaladı.

Sebebi şu idi:

Kerek şehri hâkimi prens Arnold Haçlıların azılı şeytanlarından ve Müslümanlara şiddetle düşman olanlarındandı. Hazırlanıp asker topladı ve çöl yoluyla Teymâ'ya gitmeye karar verdi. Oradan da Medînetü'n-Nebî (S. a. v.)'ye gidecek ve bütün o şerefli havaliyi işgal edecekti. Bunu duyan İzzeddin Ferruhşâh Dımaşk askerlerini topladı ve Kerek şehri üzerine yürüyüp orayı tahrib ve yağma etti. Sonra Haçlı hakimiyetindeki toprakların cıvarına geldi ve prensin İslâm arazisine girmesine mani olmak için orada bekledi. Prens onun yüzünden tasarladığı planı gerçekleştirmekten çekindi. Uzun müddet birbirlerinin karşılarında bekledikten sonra prens kendi adamları dağılmadıkça Müslümanlar'ın oradan ayrılmayacaklarını anladı ve adamlarını dağıttı; böylece plânını gerçekleştirme azmi kırıldı, Ferruhşâh da Dımaşk'a döndü. Allah Taâlâ da Müslümanları kâfirlerin şerrinden kurtardı.

Benzerlerinden Kaçınılması Gereken Bir Karıştırma

Şemsüddevle'nin Yemen'deki nâibi Seyfüddevle Mübârek b. Kâmil b. Munkız el-Kinânî, Şemsüddevle oradan ayrıldıktan sonra ülkeyi tahakkümü altına aldı ve gelirlerine el koydu. Maksadı Suriye'ye gitmekti, çünkü Suriye onun vatanıydı. Şemsüddevle'ye mektup yazıp yanına dönmek için izin istedi, o da kabul etti. Bunun üzerine Zebîd'de karde-

şi Hattân b. Kâmil b. Munkız el-Kinânî'yi vekil bırakıp Şemsüddevle'nin yanına döndü ve Mısır'da onun yanında kaldı, Şemsüddevle ölünce de Salâhaddin'in yanında kaldı. Seyfüddevle hakkında: «Yemen'in mallarını gasp edip biriktirdi.» dediler, düşmanları da onu jurnal ettiler, fakat Salâhaddin ona hiç bir müdahalede bulunmadı.

Bu sene Salâhaddin Mısır'da iken Seyfüddevle büyük bir ziyafet hazırladı ve Eyyûbî devletinin ileri gelenlerin «el-Adeviyye» adlı köye davet etti. Adamlarını hazırlıklarını yapmaları, gerekli erzak vs. ihtiyaçlarını karşılamaları için şehre gönderdi. Bunun üzerine Salâhaddin'e: «İbn Munkız kaçmak istiyor, adamları da bu maksatla erzak topluyorlar. Yemen'e girince sana isyan edecek.» dediler. Salâhaddin bunun üzerine haber gönderip onu yakalattı. Halk da onun yanındaydı. Salâhaddin meselenin hakikatini öğrenince onu tevkif etmekle düşmanlarının planlarının tamamlandığını anladı, ona karşı duyduğu öfke hafifledi, işini kolaylaştırdı. Salâhaddin kardeşlerine ve adamlarını gönderdikleri hariç seksen bin Mısır dinarı vermesi şartıyla İbn Munkız ile anlaştı, onu serbest bırakıp eski mevkiine iade etti. İbn Munkız edip ve şair bir zat idi.

Salâhaddin'in Yemen'e Asker Göndermesi

Salâhaddin bu sene aralarında Mısır valisi Sârimüddin Kutluğ-aba gibi çok sayıda emîrin bulunduğu bir orduyu kardeşi Şemsüddevle'nin nâibleri Aden valisi İzzeddin Osman b. ez-Zencîlî ile Zebîb valisi Hattân b. Munkız ve diğerleri arasında çıkan anlaşmazlık sebebiyle Yemen'e sevk etti. Onlar Şemsüddevle'nin ölüm haberini alınca anlaşmazlığa düştüler. İzzeddin ile Hattân arasında savaş çıktı, her biri diğerinin elindeki yerleri istilâ etmek istiyordu. Ortalık kızıştı. Salâhaddin, bölge halkının şehrin valileri arasında çıkan ihtilâftan yararlanarak şehirlerini tekrar kendi hakimiyetleri altına almak istemesinden ve valileri şehirlerden kovmasından korktu, bu sebeple emîrlerini oraya gönderdi. Kutluğ-aba Zebîd'e hâkim olup Hattân'ı oradan kovdu.

Daha sonra Kutluğ-aba öldü ve Hattân tekrar Zebîd emîri oldu. Halk da cömertlik ve cesaret sebebiyle ona itaat arz etti.

el-Melikü's-Sâlih'in Ölümü ve Amcazadesi İzzeddin Me'sud'un Haleb Şehrini Zaptı

el-Melikü's-Sâlih' İsmâil b. Nûreddin Mahmûd yaklaşık dokuz yaşında iken bu sene recep ayında (kasım - aralık 1181) öldü. Hastalığı

ağırlaşınca tabîpler tedavi için şarap içmesini tavsiye ettiler; bunun üzerine: «Fakihlerden fetva almadıkca içmem.» dedi ve fakihlerden fetva istedi. Hanefî müderrislerinden bir fakih bu konuda cevaz verdi. Fakihe! «Allah ecelimin yaklaştığını takdir etmişse, şarap içmem onu geciktirir mi? diye sordu, fakih: «Hayır» deyince de: «Vallahi ben de Allah Taâlâ'ya bana haram kıldığı bir şeyle kavuşmam.» dedi ve içmedi.

Hayatından ümit kesince emîrleri ve diğer askerleri çağırdı, onlara şehri amcazâdesi İzzeddin Me'sûd b. Mevdûd b. Zengî'ye teslim etmelerini vasiyyet etti, bu konuda onlardan yemin etmelerini istedi; bunun üzerine içlerinden biri: «Amcazâden ve kız kardeşinin kocası olan İmâdeddin'i baban çok severdi, onu başkalarına tercih ederdi, onun eğitimini de o deruhte etmişti. Elinde Sincâr'dan başka bir yer yoktur. Eğer şehri ona teslim edersen daha iyi olur. İzzeddin'e gelince; Fırat'tan Hemedân'a kadar uzanan saha onun elindedir, onun senin beldene ihtiyacı yoktur.» dedi. Bunun üzerine ona: «Ben bunu düşünmemiş değilim, fakat biliyorsunuz ki, Salâhaddin benim beldem dışında zapt etmediği belde bırakmadı. Eğer Haleb'i İmâdeddin'e verecek olursan orayı koruyamaz. Salâhaddin Haleb'i de alırsa bizim ailemizin onunla birlikte orada kalması mümkün olmaz. Eğer İzzeddin'e verirsem, onun askerleri ve beldesi çoktur, orayı muhafaza edebilir.» dedi.

Emîrler onun sözlerini beğendiler ve yaşının küçük ve ağır hasta olmasına rağmen böyle keskin bir zekâya sahip olmasına hayret ettiler. el-Melikü's-Sâlih daha sonra öldü. Yumuşak huylu, cömert, eline, beline ve diline sahip nâmuslu ve dindar bir hükümdardı. Meliklerin ve gençlerin onunla şarap veya başka bir içki âleminde bulunduklarına dair bir malumat yoktur. Halka iyi davranır ve adaletle hükmederdi.

el-Melikü's-Sâlih ölünce, emîrler Atabeg İzzeddin'e haber gönderip onu Haleb'e çağırdılar. Mücâhidüddin Kaymaz ile İzzeddin Fırat'a doğru hareket ettiler. Haleb'deki emîrleri yanına çağırdı, onlar da geldiler. 20 Şaban (29 Aralık 1181) tarihinde şehre girdiler. Salâhaddin o sırada Mısır'da idi. Eğer böyle olmasaydı hiç şüphesiz onlarla mücâdele eder ve savaşırdı. Atabeg İzzeddin Haleb'e giderken Fırat'a geçtiği zaman Takiyyüddin Ömer, Menbic şehrindeydi. Oradan kaçarak Hama'ya gitti. Hama halkı ona karşı ayaklandı ve İzzeddin'in hakimiyetini ilan ettiler; bunun üzerine Haleb askerleri İzzeddin'e Dımaşk'a yürümesini tavsiye ettiler, onun Dımaşk ve diğer Suriye şehirlerini ele geçirme arzusunu kamçıladılar. Dımaşklıların kendisini ve Zengî ailesini sevdiklerini söylediler, fakat kabul etmedi ve: «Aramızda yemin var. Yeminimi bozmam.» dedi. Bir kaç ay Haleb'de kaldı, sonra Rakka'ya gitti.

Haleb'in İmâdeddin'e Teslimi ve Onun Yerine Sincâr'ın Alınması

İzzeddin Rakka'ya varınca, kardeşi Sincâr hâkimi İmâdeddin'in elçileri geldi, Haleb'in teslimi ve ona karşılık Sincâr'ın alınmasını istediler; fakat İzzeddin kabul etmedi. İmâdeddin ısrar edip: «Ya Haleb'i bana verirsin, ya da ben Sincâr'ı Salâhaddin'e teslim ederim.» dedi. Bunun üzerine bir grup emîri ona Haleb'i teslim etmesini tavsiye ettiler. Bu konuda en çok çalışan şahıs Kaymaz idi. İzzeddin devlet idaresine hâkim ve çok sayıda askerleri ve beldesi olduğu için ona muhalefet edemedi. Mücâhidüddin Kaymaz'ı Haleb'i teslime sevk eden şey İzzeddin'den korkmasıydı; çünkü yanında çok sayıda asker toplandığı için ondan çekiniyordu. Halebli emîrler Kaymaz'a itibar etmezler, edep yönünden de Musul askerlerinin yaptığı hareketleri yapmazlardı. Sonunda Haleb'in İmâdeddîn'e teslimi ve ona karşılık Sincâr'ın alınması kararlaştırıldı. İmâdeddin gidip Haleb'i teslim aldı, Sincâr'ı kardeşine teslim edip Musul'a döndü.

Mısır'da bulunan Salâhaddin İzzeddin'in Haleb meliki olduğunu duyunca çok zoruna gitti. Oradan Dımaşk'a ve başka şehirlere yürümesinden ve hepsini zapt etmesinden korktu, Haleb'i ele geçirmekten ümit kesti, fakat İmâdeddin'in Haleb'e hâkim olduğunu duyunca hemen o gün yola çıkıp Suriye'de yürüdü. İnşaallah ileride anlatacağımız gibi, İzzeddin'in devleti zayıf duruma düşmüştü.

Mardin Hâkiminin Bire Kalesi'ni Muhasarası ve Kale Hâkiminin Salahaddin'in Safına Geçmesi

el-Cezîre topraklarından Fırat'a hâkim bir mevkide kurulmuş olan Bîre Kalesi Mardin hâkimi Kutbeddin İlgazi b. Alp, b. Temürtaş b. İlgazi b. Artuk'un amcazadesi Şihâbeddin-i Artukî'nin elindeydi. Sihâbeddin, Nûreddin Mahmûd'a bağlıydı. Ölümü üzerine kaleye oğlu hâkim oldu ve Musul hâkimi İzzeddin Mesûd'a itaat arz etti. Mardin hâkimi bu sene İzzeddin'e haber gönderip Bîre Kalesi'ni muhasara edip almak hususunda izin istedi, o da kabul etti, bunun üzerine kendi hâkimiyetindeki Sumeysat Kalesi'ne gitti, orada konaklayıp Bîre'ye asker sevketti ve muhasara altına aldı, fakat hiç bir şey elde edemedi. Muhasaraya devam ettiler. Bu defa kale hâkimi Salâhaddin'e haber gönderip (Salâhaddin bu sırada, ileride zikredeceğimiz gibi, Mısır'dan çıkmıştı) kendisine yardım etmesini ve Mardin askerlerini kaleden uzaklaştırmasını istedi. Yardımda bulunursa babasının Nûreddin'in hizmetine girdiği gi-

bi kendisinin de onun hizmetine gireceğini bildirdi. Salâhaddin kabul etti ve Mardin sahibine elçi gönderip onun için şefaatçi oldu. Askerlerini oradan uzaklaştırmasını istedi, fakat Mardin hâkimi Salâhaddin'in şefaatini kabul etmedi.

Salâhaddin, ileride anlatacağımız gibi, bir müddet Haçlılarla uğraştı. Mardin hakimi de askerlerinin uzun süredir Bîre önlerinde beklediğini ve hiç bir şey elde edemediklerini görüp oradan çekilmelerini emretti ve Mardin'e döndü. Kale hâkimi de Salâhaddin'in yanına gitti, Fırat'ı geçinceye kadar da onun yanından ayrılmadı. Bunları inşaallah ileride anlatacağız.

Çeşitli Olaylar

Bu sene Bağdâd'da rezaletler çoğaldı, bunun üzerine hâcib bir grup insanı şarapları dökmekle ve kötü kadınları yakalamakla görevlendirdi. Onlar görevlerini yaparken bir yerde beklemekte olan ahlâksız bir kadın onları gördü ve yere yatıp hasta numarası yaptı. İniltileri her taraftan duyuluyordu. Hâcibin adamları onu bu hâlde görünce bırakıp uzaklaştılar. Onlar gittikten sonra kalkmağa çalıştı, fakat kalkamadı. Bu defa bağırmağa başladı ve ölünceye kadar «âh vâh» diye inledi.

Tekrît Kalesi hâkimi Emîr Hümâmeddin Tatar bu sene Müzdelife'de öldü. Mevdûd'un kardeşi Emîr İsâ'yı vekil bırakıp hacca gitmişti; orada öldü ve Mekke'de el-Muallâ kabristanında defnedildi.

«İbnü'l-Enbârî» adıyla meşhur nahivci Abdurrahman b. Muhammed b. Ebû Sa'd Ebû'l-Berekât da bu sene şaban ayında öldü. Nahive dair güzel eserleri vardır. Sâlih bir fakîh idi.

Şâfiî fakihi İbrâhim b. Muhammed b. Mehrân bu sene Cezîret İbn Ömer'de öldü. Çok muttakî ve faziletli bir insandı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ (M. 1182 - 1183) YILI OLAYLARI

Salâhaddin'in Suriye'ye Gitmesi ve Haçlılara Yaptığı Baskın

Salâhaddin bu sene muharrem ayının 5. günü (11 Mayıs 1182) Mısır'dan Suriye'ye hareket etti. Bu arada falcılıkla ilgili garip bir hadise oldu. Salâhaddin Kahire'den çıkınca askerler, devletin ileri gelenleri, âlimler ve entellektüel zümre yanında toplanıncaya kadar çadırında oturdu. Salâhaddin ve onunla sefere çıkanlarla vedalaşırlarken herkes ayrılık ve vedalaşma hususunda bir şeyler söylüyordu. Onlar Salâhaddin ile birlikte sefere çıkmayacaklardı. Orada bulunanlar arasında Salâhaddin'in çocuklarından birinin öğretmeni de vardı. halkın arasından başını uzatıp bir beyit okudu; bunun üzerine Salâhaddin rahat bir şekilde oturduğu yerden toparlandı ve bu sözleri uğursuzluk saydı. Meclisteki bulunanlar da sıkıldı. Salâhaddin uzun süre geçmesine rağmen ölünceye kadar bir daha Kahire'ye dönmedi.

Salâhaddin daha sonra Mısır'dan hareket etti; tüccarlar ve bölge halkıyla kıtlık sebebiyle Suriye'den Mısır'a gelmiş olanlardan müteşekkil büyük bir kitle de kendisini takip ediyordu. Salâhaddin yola Eyle üzerinden devam edecekti. Bu sırada Haçlılar'ın kendisiyle savaşmak ve hareketine mâni olmak için toplandıklarını duydu. Haçlı hâkimiyetindeki topraklara yaklaşınca zayıf ve güçsüzlerle, ağırlıklarını kardeşi Tâcü'l-mülûk Börü ile Dımaşk'a gönderdi, yanında sadece savaşçı askerler kaldı. Haçlı topraklarına baskınlar düzenleyip yağma etti ve ganimeti ele geçirdi. Bu akınların çoğu Kerek ve Şevbek şehirlerine karşı yapıldı; fakat Haçlılardan hiç kimse karşısına çıkmadı ona yaklaşmaya cesaret edemedi. Sonra yoluna devam edip Dımaşk'a geldi ve 11 safer (16 Haziran 1182) tarihinde şehre girdi.

Müslümanlar'ın Şakîf'i Haçlılardan Alması

Müslümanlar bu sene yine aynı şekilde safer ayında (haziran - temmuz 1182) Suriyede «Habs Celdek» adıyla bilinen bir mevzii Haçlılar'ın

elinden aldılar. Habs Celdek Sevâd'a nâzır bir yerde kurulmuş olup Taberiyye'ye bağlıydı.

Buranın fetih sebebine gelince: Haçlılar Salâhaddin'in Mısır'dan Suriye'ye hareket ettiğini duyunca seferber olup asker topladılar, piyade ve süvarileriyle hazırlanıp Salâhaddin'in yolunun geçtiği yere yakın bir mevkide, Kerek'te toplandılar. Bir fırsat kolluyorlardı, belki de bir zafer kazanabilirler, ya da bazı dar geçitlerde durarak Müslümanların seferine mâni olabilirlerdi. Ferruhşâh bunu duyunca yanında bulunan Suriye askerlerini topladı, sonra Haçlı hakimiyetindeki topraklara saldırıp yağma ve talan ederek, Debbûriyye ve cıvarındaki köyleri yağmaladı. Halkı esir alıp bazılarını öldürdü, bu arada kadınları da esir aldı, ganimetler ele geçirdi. «Habs Celdek» denilen yeri onlardan aldı. Buradan Müslümanlar çok eziyet çekmişlerdi, fethedilince çok sevindiler Ferruhşâh Salâhaddin'i karşılayıp müjdeledi, bunun üzerine Haçlıların cesareti kırıldı.

Seyfülislâm'ın Yemen'e Gönderilmesi ve Oraya Hâkim Olması

Salâhaddin bu sene kardeşi Seyfülislâm Tuğtekin'i Yemen'e gönderdi ve bölgeye hâkim olup karışıklıklara son vermesini istedi Yemen'in idaresini tamamen ona bıraktı. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Yemen'de Hattân b. Munkız vardı. Aden valisi İzzeddin Osman ez-Zencîlî, Salâhaddin'e haber gönderip bölgede zuhur eden olayları bildirmiş ve adamlarından birini Yemen'e göndermesini tavsiye etmişti; çünkü Hattân ona karşı üstünlük sağlamıştı, bu yüzden de Osman ondan korkardı. Bunun üzerine Salaha'd-din kardeşi Seyfül-islâm'ı techiz edip Yemen diyarına gönderdi. Seyfülislâm Zebîd'e vardı. Hattân ondan korktu ve endişeye kapılarak bir kaleye kapandı. Seyfülislâm ona emân verdi, hediyeler gönderip, güzel sözlerle gönlünü alarak kaleden yanına getirtti. Ona iyi davrandı, beklemediği lütuf ve ihsanda bulundu; fakat Hattân ona güvenmedi ve Suriye'ye gitmek için izin istedi. Seyfülislâm ise onu yanında kalmasını istediğini belirterek müsaade etmedi. Hattân izin alıncaya kadar isteğini tekrar etti ve sonunda izin aldı. Ağırlıklarını, mallarını, hayvanlarını, aile efradını adamlarını ve kendisine ait hepsini önden gönderdi.

Ertesi gün vedalaşmak için Seyfülislâm'ın huzuruna girdiğinde tevkif edildi. Seyfülislâm bütün mallarını geri getirtti ve hepsini aldı. Az çok hiç bir şey bırakmadı, sonra da bir kaleye hapsetti. O tarihten sonra kendisinden haber alınamadı. Bir rivayete göre onu, Seyfülislâm

öldürmüştür. Hattân'dan aldığı mallar arasında içi altın dolu yetmiş kap vardı.

İzzeddin Osman'a gelince; o Hattân'ın başına gelenleri duyunca korktu ve etrafını gözetleyerek Suriye'ye kaçtı. Mallarının büyük bir kısmını deniz yoluyla gönderdi, fakat içinde Seyfülislâm'ın adamlarının bulunduğu gemilere rastladı ve Seyfülislâm'ın adamları İzzeddin'e ait ne varsa aldılar. Ona sadece yolda yanına aldığı şeyler kaldı. Zebîd ve Aden ile onlara bağlı beldeler tamamen Seyfülislâm'ın eline geçti.

Salâhaddin'in Gavr ve Diğer Bazı Haçlı Şehirlerine Baskın Düzenleyip Yağmalaması

Salâhaddin Dımaşk'a varınca bir kaç gün orada kaldı, böylece hem kendi, hem de askerleri dinlendi. Daha sonra rebiyülevvel ayında (temmuz - ağustos 1182) Haçlı hâkimiyetindeki topraklara doğru ilerledi. Taberiyye'ye doğru hareket etti ve oraya yakın bir yerde konaklıyarak Ürdün'deki el-Ukhuvâne'de karargâh kurdu. Bunun üzerine Haçlılar Taberiye'ye geldi ve orada konakladılar. Salâhaddin yeğeni Feruhşâh'ı Baysân'a gönderdi. Ferruhşâh şehre silâh zoruyla girdi ve ne varsa ganimet aldı. Halkı öldürüp kadınları esir aldı. Aniden el-Gavr'e girdi ve her tarafı ele geçirdi. Bütün ahali öldürüldü veya esir alındı. Bedevîler gelip Cinîn, el-Lecûn ve o yöredeki diğer şehirleri yağma ettiler; hatta Merc-i Akka'ya kadar yaklaştılar.

Haçlılar da Taberiyye'den kalkıp Cebel-i Kevkeb'in altında konakladılar. Salâhaddin de onların üzerine yürüdü. Asker gönderip ok yağmuruna tuttu, fakat Haçlılar savaş için yerlerinden kıpırdamadılar; bunun üzerine iki yeğeni Takiyyüddin Ömer ve İzzeddin Şâh'a Haçlılara hücum emri verdi, onlar da maiyyetlerindeki askerlerle Haçlılara saldırdılar ve çok çetin bir savaşa tutuştular. Haçlılar kaçarak Gaferbelâ'da konakladılar. Salâhaddin düşman topraklarında epeyce ilerlediğini görüp Dımaşk'a geri döndü.

Beyrut Muhasarası

Salâhaddin daha sonra Dımaşk'tan Beyrut'a gitti ve şehri yağmaladı. Mısır donanmasına da Beyrut'a gelmesini emretmişti. Donanma Mısır'dan hareketle Beyrut önlerine demir attı. şehrin kıyılarını ve içerisini yağmaladılar. Salâhaddin de ansızın gelip donanmanın ulaşama-

dığı yerleri yağmaladı. Beyrut'u bir kaç gün muhasara etti. Fethedinceye kadar muhasaraya kararlıydı, ancak bu sırada Kudüs'ü ziyarete giden büyük bir Frank kafilesinin denizde rüzgârın etkisiyle Dimyat'a sürüklendiğini duydu. Gemide (butsa) bulunanları esir aldılar, çoğu da boğuldu. Esirlerin sayısı bin altı yüz yetmiş altıydı. Bu habere sevinip şenlikler yaptılar.

Salâhaddin'in Fırat'ı Geçmesi ve el-Cezîre'yi Zaptı

Salâhaddin bu sene Fırat'ı geçip el-cezîre bölgesine gitti ve orayı zapt etti.

Sebebi şu idi:

Harrân emîri Muzafferüddin Gökbörü b. Zeyneddin Ali b. Büktekin (Atabeg İzzeddin güven ve itimat duyduğu için ona Harrân şehir ve kalesini ikta etmişti). Beyrut'u muhasara etmekte olan Salâhaddin'e haber gönderip kendisiyle beraber olduğunu, devletini sevdiğini bildirdi ve eğer Fırat'ı geçerse kendisine yardım edeceğine söz verdi. el-Cezîre yöresini ele geçirme arzu ve hırsını kamçıladı, onu bölgeye gelmeğe teşvik etti. Bunun üzerine Salâhaddin Beyrut'tan ayrıldı. Muzafferüddin'in elçileri de onu el-Cezîre'ye gitmeğe teşvik ediyordu. Salâhaddin meseleyi kamufle etmek gayesiyle Haleb'i muhasara edeceğini söyleyerek sür'atle hareket etti.

Fırat'a yaklaşınca, Muzafferüddin ona doğru ilerledi ve kendisine katıldı. Sonra beraber geri dönüp Bîre Kalesi'ne yürüdüler. Bîre Kalesi Fırat'ın Cezîre tarafında yer alan Müstahkem bir kaleydi. Kale hâkimi Salâhaddin ile birlikte hareket etmiş, ona itaat arz etmişti. Bunun sebebini biraz önce açıklamıştık. Salâhaddin ile askerleri Bîre yakınlarındaki köprüden Fırat'ı geçtiler.

Salâhaddin'in Suriye'ye geldiğini haber alan Musul hâkimi İzzeddin ile Mücâhidüddin derhal asker toplayıp Salâhaddin'in Haleb'e yapacağı muhtemel taarruza karşı gerekli hazırlıkları yapmak ve toplanmak üzere Nusaybin'e gittiler. Daha sonra Dârâ'ya ilerleyip şehrin yakınında konakladılar. Bu sırada hiç hesap etmedikleri bir hadiseyle karşılaştılar. Salâhaddin'in Fırat'ı geçtiğini duyup Musul'a döndüler ve Urfa'yı müdafaa etmek üzere oraya asker sevk ettiler. Salâhaddin bunu duyunca bölgeyi ele geçirme arzusu daha da arttı. Fırat'ı geçince çevredeki şehirlerin hâkimlerine mektuplar gönderip onlara vaatlerde bulundu, kendisine yardımcı olurlarsa bu vaatlerini yerine getireceğini ve büyük ölçü-

de mâlî destek sağlayacağını bildirdi. Hısn Keyfâ hâkimi Nûreddin Muhammed b. Kara Arslan onun yardım çağrısını kabul etti, çünkü Nûreddin Suriye'de Salâhaddin'in yanında bulunduğu sırada aralarında bir anlaşma yapmışlardı. Buna göre Salâhaddin Âmid'i muhasara ve zapt edip Nûreddin'e teslim edecekti.

Salâhaddin daha sonra Urfa üzerine yürüdü, cemâziyülevvel ayında (eylül 1182) Urfa'yı muhasara edip şehir halkıyla çok çetin bir savaşa tutuştu. O sırada Urfa'da bulunan bir asker bana bir mızrak torbasında atılan oklarla açılmış on dört delik saydığını anlatmıştı.

Hücumlar devam etti. Bu sırada Urfa'da şehrin emîri Emîr Fahreddin Mes'ûd ez-Za'ferânî vardı. Çarpışmaların şiddetini görünce teslim olmağa razı oldu ve emân dileyip şehri teslim ederek, Salâhaddin'in hizmetine girdi. Salâhaddin şehri aldıktan sonra kaleye hücum etti, kale dizdarı da muayyen bir mal alarak kaleyi teslim etti. Salâhaddin burayı zabt edince Harrân ile birlikte Muzafferüddîn'e teslim etti, sonra Harrân yoluyla Rakka'ya gitti. Rakka'da şehrin emîri Kutbeddin Yınal b. Hassân el-Menbicî vardı. Orada Atabeg İzzeddin'in yanına gitti. Salâhaddin Rakka'yı aldıktan sonra sırasıyla Hâbûr, Karkîsiya, Mâkisîn ve Arabân'a giderek bu şehirlerin hepsini zapt etti.

Hâbûr'un tamamına hâkim olduktan sonra Nusaybin'e gitti, burayı da derhal ele geçirdi. Sadece kale kalmıştı; burayı da birkaç gün kuşattıktan sonra aynı şekilde zapt etti. İşlerini yoluna koyuncaya kadar orada kaldı. Burayı yanında bulunan Emîr Ebû'l-Heycâ es-Semîn'e iktâ etti, sonra Hısn-Keyfâ hâkimi Nureddin'le birlikte oradan ayrıldı.

Bu sırada Haçlıların Dımaşk üzerine yürüdüğünü ve köylerini yağmaladığını Darayyâ'ya kadar geldiğini ve şehrin camiini tahrip etmek istediklerini haber aldılar. Bunun üzerine Dımaşk'taki nâibi Haçlıların yanına bir grup Hristiyanı gönderip: «Eğer camii tahrip ederseniz yeniden yaparız, fakat ülkemizdeki bütün kiliselerinizi yıkar ve hiç birini de tekrar yaptırmayız.» dediler. Bu sözler üzerine camii yıkmaktan vaz geçtiler. Salâhaddin bunu haber alınca İzzeddin'in taraftarları Salâhaddin'e dönmesini tavsiye ettiler, bunun üzerine Salâhaddin: «Onlar köyleri tahrip ediyorlar, biz de onlara karşılık şehirleri ele geçiriyoruz. Sonra döner köyleri de tamir eder, Haçlı topraklarına yürüme azmimizi kuvvetlendiririz.» dedi ve geri dönmedi.

Salâhaddin'in Musul'u Muhasarası

Salâhaddin Nusaybin'i zapt edince emîrlerini ve müşavirlerini yanına topladı. Onlara: «önce hangi şehirden başlayalım; Musul'dan mı, Sin-

car'dan mı, yoksa Cezîret İbn Ömer'den mi?» diye sordu. Emîrler ve müşavirler görüş ayrılığına düştüler. Muzafferüddin Gökbörü b. Zeyneddin: «Musul'u bırakıp da başka yerden başamamız doğru olmaz, çünkü orası bizim elimizdedir ve buna mani olacak kimse de yoktur, İzzeddin ve Mücâhidüddin bizim Musul'a hareketimizi duyunca orayı terk edip bazı dağ kalelerine çekildiler.» dedi.

Salâhaddin'in amcası Şîrkûh'un oğlu Nâsiruddin Muhammed de onu destekledi. Nâsıruddin, Salâhaddin Musul'u alır ve kendisine iktâ ederse ona çok miktarda mal vermeyi taahhüt etmiş, Salâhaddin de kabul etmişti. Zaten o da bu fikri benimsiyordu; bu sebeple doğruca Musul üzerine yürüdü. Musul hâkimi İzzeddin ile Mücahidüddin, piyade ve süvarilerden müteşekkil çok sayıda askeri Musul'da toplamışlardı. O kadar çok muhasara aletleri ve silâhları çıkardılar ki, görenler hayrette kaldı. Çok miktarda mal bağışladılar, Mücâhidüddin de kendi malından büyük bir meblağı bu uğurda harcadı. Hazırlıklarla bizzat ilgilendi, gerekli tedbirleri aldı. Cezîre, Sincâr, Erbil gibi ellerinde kalan şehirleri asker, silâh ve mallarla doldurdular.

Salâhaddin Musul'a yakın bir yere kadar geldi, burada askerlerinden ayrılıp Muzafferüddin ve amcazâdesi Nâsıruddin b. Şirkûh ile başbaşa kaldı. Onlarla birlikte yanında devletinin ileri gelenlerinden bazı zevât da vardı. Şehre yaklaştılar. Salâhaddin şehri yakından görüp incelediğinde korkunç bir manzarayla karşılaştı. Yanındakiler de dehşete kapıldılar. Gerçektende büyük bir şehirle karşılaşmışlardı. Surların ve duvarların askerlerle dolu olduğunu gördüler. Sağda solda dolaşan halktan insanlar hariç mazgal ve kulelerin hepsinde birer savaşçı vardı. Salâhaddin şehri bu vaziyette görünce ele geçiremeyeceğini ve eli boş geri döneceğini anladı. Amcazadesine: «Ordugâha döndüğümüz zaman verdiğin malları al götür. Biz bu konuda sana verdiğimiz sözde duruyoruz.» dedi; bunun üzerine Nâsıruddin: «Ben verdiğim mallardan vaz geçtim; gerçekten bu şehir ele geçirilemez.» dedi. Salâhaddin daha sonra her ikisine de: «Siz beni yanıltıp burayı zapta teşvik ettiniz. Eğer başka bir yere yürüseydik hiç şüphesiz daha kolayca şöhret ve heybete kavuşurduk. Oraya karargâh kurup geri döndüğümüz zaman itibarımız sarsılacak, keskinliğimiz körelecek, kuvvetlerimize gölge düşecektir.» dedi.

Salâhaddin, daha sonra ordugâhına döndü ve sabahleyin şehre yürüdü. Recep ayında (kasım 1182) Musul önüne konakladı, şehri muhasara edip sıkıştırdı. Kendisi Kinde kapısı önüne indi, Hısn Keyfâ hâkimini Bâbu'l-Cisr önüne indirdi, kardeşi Tâcül-Mülûk'u da el-Bâbu'l-İmâdî'-

nin yanına indirip savaşa başladı, fakat hiç bir şey elde edemedi. Bir gün halkın bir kısmı şehirden çıkıp onlara hücum etti ve Salâhaddin'e dil uzattılar. İzzeddin ile Mücâhidüddin hiç bir askeri savaşa sokamadılar, bilakis surlara tutundular. Daha sonra Takiyyüddin amcası Salâhaddin'e mancınıklar kurmasını tavsiye etti; Bunun üzerine Salâhaddin: «Böyle bir şehre karşı mancınık kurulmaz. Mancınık kursak da onu gelir alırlar. Bir burcu ve gövdesini yıksak bile içerde bu kadar halk olduktan sonra şehre kim girebilir?» dedi; fakat Takiyyüddin ısrar ederek: «Bu şekilde onları sınamış oluruz!» dedi, Salâhaddin de de bunun üzerine mancınık kurdurdu. Şehrin çevresine dokuz mancınık kuruldu, fakat bir grup halk çıkıp mancınıkları ele geçirdi. Mancınıkların yanında pek çok çarpışma oldu. Bazıları mancınığın ayaklarından lâleke (?) yi aldı. İçinde çok sayıda çivi vardı. Onlardan birini Esedüddin'e bağlı askerlerin lideri büyük kumandan Çavlı el-Esedî'ye attılar. Çivi el-Esedî'nin göğsüne battı ve el-Esedî bundan dolayı büyük bir acı hissetti; bunun üzerine lâleke (?) yi aldı ve savaştan vaz geçip Salâhaddin'in yanına döndü. Ona: «Musul halkıyla şimdiye kadar görmediğimiz bir ahmaklıkla savaştık.» dedi ve lâleke (?) yi attı. Bunu izzet-inefis meselesi yaparak bir daha Musul'a karşı savaşmamağa yemin etti. Lâleke (?) ile vurulduğu için bu onun izzeti nefsine dokunmuştu.

Salâhaddin daha sonra geceleyin hücuma maruz kalmaktan korkarak şehrin yerinden ayrıldı ve biraz geri çekildi; çünkü Musul'a yakın olduğu sürece bundan emin olamazdı.

Onun bu şekilde hareketinin bir sebebi de şudur:

Mücâhidüddin bir gece kalenin Bâbu's-sır adlı kapısından bir topluluk çıkardı. Ellerinde meşaleler vardı. İçlerinden biri o kapıdan çıkıyor, «Aynu'l-Kibrît» denilen yerden Dicle'ye iniyor ve Meşaleyi de söndürüyordu. Askerler halkın çıktığını görünce bunun baskın olduğuna kesin olarak inandılar. İşte bu da onların oradan ayrılıp başka yere gitmelerine sebep oldu. Böylece Musul halkı geceleyin baskın yapamayacaktı.

Şeyhu'ş-şüyûh Sadreddin, Musul önüne inmeden önce barış talebiyle Salâhaddin'in yanına gitmişti. Yanında Halîfe en-Nâsır Lidinillâh'ın yakın adamlarından Hadım Beşîr de vardı. Musul önlerinde Salâhaddin ile beraber kaldılar. İzzeddin ile Mücâhidüddin'e barış talebiyle elçiler gönderildi; bunun üzerine İzzeddin kendilerinden alınan yerlerin iade edilmesini istedi. Salâhaddin Haleb'in teslimi şartıyla bu teklifi kabul etti, fakat İzzeddin ile Mücâhidüddin buna razı olmadılar. Salâhaddin sonra bundan vaz geçti ve kendine karşı Haleb hükümdarına askerî yardımda bulunmamaları şartıyla aldığı yerleri geri vermeyi kabul etti, ancak

onlar bunu da reddettiler. İzzeddin: «O benim kardeşimdir; ona verilmiş söz ve yeminlerim var, yeminimden dönüp ahdimi bozmam câiz olmaz.» dedi. Aynı şekilde Âzerbeycân hâkimi Kızıl Arslan ile Ahlat hâkimi Şâh-ı Ermen'den bu hususta elçiler geldi; fakat işler yoluna girmedi ve bir türlü barış sağlanamadı. Salâhaddin de Musul'dan hiç bir şey elde edilemeyeceğini, yorgunluk ve sıkıntıdan başka bir şey hasıl olmayacağını anladı ve Sincâr'daki Musullu askerlerin kendi yanına gelmek isteyen adamların ve askerlerinin yolunu kestiğini gördüğü için Musul'dan ayrılıp Sincâr'a hareket etti.

Salâhaddin'in Sincâr'ı Zaptı

Salâhaddin Musul'dan Sincâr'a hareket edince Mücâhidüddin oraya yardım için askerî kuvvet gönderdi. Salâhaddin bunu haber alınca onların şehre girmelerine mâni oldu ve üzerlerine hücum edip ağır bir darbe indirdi. Silâhlarını ve atlarını alıp Sincâr'a giderek, şehri muhasaraya başladı. Musul hâkimi İzzeddin'in kardeşi Emîr-i emîran Şerefüddin Hindû askerleriyle Sincâr'da bulunuyordu. Salâhaddin şehri muhasara edip sıkıştırdı ve savaşı ısrarla sürdürdü. ez-Zerzâriyye Kürtlerine mensup olup Sincâr'da bulunan emîrlerden biri Salâhaddin'e gizlice mektup yazıp ona şehri teslim etmesi için kendisinin bulunduğu tarafa gelmesini tavsiye etti, Salâhaddin de geceleyin oraya gitti. erz-Zerzâriyyeli emîr bulunduğu mevkiyi ona teslim etti, böylece Salâhaddin sadece müdâfaa duvarlarını ele geçirdi. Bunu duyan Şerefüddin Salâhaddin'e boyun eğip emân diledi, o da isteğini kabul etti. Eğer çarpışsaydı. Salâhaddin'in askerlerini oradan çıkarabilirdi. Kaleye kapanıp müdafaaya çekilseydi, yine şehri müdafaa edebilirdi; fakat acze düştü, emân isteyince Salâhaddin ona emân verip şehri zapt etti.

Şerefüddin ile maiyyetindekiler Musul'a gittiler; böylece Salâhaddin Sincâr'ı zapt ederek daha önce aldığı yerlerde yerleşme imkânı buldu. O Sincâr'dan ayrılınca Musullular burayı geri almak istiyorlardı; çünkü elinde Urfa'dan başka kale yoktu. Salâhaddin Sincâr'ı zapt edince burası o bölge için bir sur vazifesi gördü. Salâhaddin büyük emîrlerden olup rûhen ve fiziken güzel bir emîr olan Sadeddin b. Muînneddin Üner'i buraya nâib tayin etti.

Salâhaddin'in Harrân'a Dönüşü

Salâhaddin Sincâr'ı zapt edip işlerini yoluna koyunca Nusaybin'e gitti. Burada halk onu karşılayıp Ebu'l-Heycâ es-Semînî'den şikâyetci

oldular, onun yaptığı zulümleri anlatıp ağladılar ve İzzeddin'in devletinde kendilerine yapılan muameleden dolayı üzüntülerini ifade ettiler. Salâhaddin bunu duyunca Ebû'l-Heycâ'nın yaptığı zulümleri yadırgadı, onu oradan azletti ve yanına alıp Harrân'a götürdü. Askerlerini istirahat maksadıyla dağıttı, sadece yakın ve güvenilir bir grup süvarisiyle kaldı. Salâhaddin Harrân'a zilkadenin başlarında (26 şubat - 7 Mart 1183) gelmişti.

İzzeddin ile Şâh-ı Ermen'in Birleşmeleri

Musul hâkimi Atabeg İzzeddin ile Ahlat hakimi Şâh-ı Ermen'i Salâhaddin'e karşı savaşmak üzere bu yılın zilhicce ayında (mart - Nisan 1183) bir araya geldiler.

Sebebi şu idi:

İzzeddin'in elçileri Şâh-ı Ermen'i ziyaret edip Salâhaddin'e karşı ondan yardım istediler, bunun üzerine Şâh-ı Ermen Salâhaddin'e bir kaç elçi gönderip İzzeddin'e sefâat etmesini; Musul ve İzzeddin'e ait diğer yerlerden elçekmesini istedi, fakat Salâhaddin kabul etmeyip demagojik cevaplar verdi. Şâh-ı Ermen bu defa kendisinden sonra Ahlat'a hâkim olan «Seyfeddin Begtimur» adlı bir memlûkünü Salâhaddin'in yanına gönderdi. Salâhaddin Sincâr'ı muhasara ederken yanına gelen elçi, muhasarayı kaldırıp oradan uzaklaşmasını istedi, Salâhaddin'e ayrılmayacak olursa Şâh-ı Ermen'in üzerine yürüyeceğini ve kendisiyle savaşacağını bildirerek tehdit etti. Salâhaddin şehri zapt edeceğini umarak cevabını geciktirdi, Begtimur da bunu görünce tehdit dolu ikinci mektubunu verdi ve öfkeyle yanından ayrıldı, Salâhaddin'in hilâtini ve hiç bir hediyesini kabul etmedi. Efendisine durumu bildirerek, Salâhaddine karşı hareketini geciktirmekten ve ihmal etmesinden onu sakındırdı. Bunun üzerine Şâh-ı Ermen derhal Ahlat'tan yola çıktı. Şehrin dışında çadır kurmuştu. Oradan hareketle Mardin'e gitti. Mardin'de o sırada Kutbeddin b. Necmeddin Alpı vardı. Kutbeddin Şâh-ı Ermen'in yeğeni, İzzeddin'in dayısının oğlu ve damadıydı. (İzzeddin kızını Kutbeddin ile evlendirmişti.) Şâh-ı Ermen ile beraber, Bitlis ve Erzen hâkimi Devletşâh da geldi. Atabeg İzzeddin de ağırlıklarını bırakıp askerleriyle Musul'dan yola çıktı.

Salâhaddin o sırada Sincâr'ı almış, oradan Harrân'a geçmiş askerlerini de dağıtmıştı. Onların iş birliği yapıp toplandıklarını duyunca Hama'da bulunan yeğeni Takiyyüddin'e haber gönderip onu çağırdı. Takiyyüddin sür'atle geldi ve Salâhaddin'e derhal oradan ayrılmasını tavsiye

etti; fakat diğerleri ona: «Sakın ayrılma.» dediler. Salâhaddin kendisi de ayrılmaktan yanaydı, bu sebeple oradan Ra'su'l-Ayn'a gitti. Birleşik kuvvetler onun ayrıldığını duyunca dağıldılar, Şah-ı Ermen de Ahlat'a döndü ve: «Ben asker toplayıp döneceğim.» diye özür diledi. Bu arada İzzeddin de Musul'a döndü. Kutbeddin ise Mardin'de kaldı. Salâhaddin yola devam edip Mardin'in aşağısındaki Hurzem'de konakladı ve bir kaç gün kaldı.

Ayzâb Denizinde Haçlılar Karşısında Kazanılan Bir Zafer

Kerek prensi bu sene bir donanma inşa etti. Kerek'deki işlerini tamamladı, sadece parçaların birbirine monte edilmesi kalmıştı, sonra bunları Eyle Denizi'ne sevk etti ve çok kısa sürede monte etti.

Daha sonra gemileri askerlerle doldurup yola çıkardı. Donanma iki kola ayrıldı. Bir kısmı Müslümanların elindeki Eyle Kalesi'ne gidip muhasara altına alarak halkın su almasına mani oldular. Halk çok büyük sıkıntılara mârûz kaldı. İkinci grup ise Ayzâb tarafına gitti ve sahilde bozgunculuk yapıp yağmaya giriştiler. Orada buldukları Müslüman gemileri ve içindeki tüccarları ele geçirdiler. Halk onları ansızın karşısında görünce şaşırdı, çünkü bu denizde Frankları veya savaş gemilerini hiç görmemişlerdi.

Salâhaddin'in Mısır'daki nâibi el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekr b. Eyyûb da bir donanma hazırlayıp çok sayıda Müslüman askerle sefere çıkardı. Donanmanın başına Mısır yöresindeki donanmadan mes'ul Hüsameddin Lü'lü'u getirdi. Hüsâmeddin bu sahada başarılı, cesur ve kıymetli bir kumandandı. Lü'lü derhal Haçlı donanmasını takibe çıktı. Önce Eyle'deki dononmanın üzerine gitti, kartalın avı üzerine çullanışı gibi düşman donanmasına saldırdı ve onlarla savaşa tutuştu. Bir kısmını öldürdü, geri kalanlarını da esir aldı. Buradan hiç vakit kaybetmeden Ayzâb'a giden Haçlı donanmasının peşine düştü. Onlar onu hiç görmediler. O yörede ne buldularsa ganimet almışlardı. Lü'lü o civarda karşılaştıklarını öldürdü, sonra diğer limana hareket etti ve aynı şeyi burada da yaptı. Haçlılar -Allah korusun- Mekke ve Medine'ye girmeğe ve hacıları yakalayıp onları Kâbe'den uzaklaştırmağa ve sonra da Yemen'e gitmeğe kararlıydılar.

Lü'lü Ayzâb'a varınca onları adım adım takip etti. Râbiğ, el-Cevzâ sâhili ve diğer bazı yerlere gidip onları el-Ceczâ sahilinde yakaladı ve orada ağır bir darbe indirdi. Franklar öldürülüp imha edildiklerini görünce karaya çıktılar ve o yöredeki bazı dağların eteklerine sığındılar;

bunun üzerine Lü'lü de gemiden inip onları takip etti. Onlarla çok çetin bir savaşa girdi. Oradaki bedevîlerin atlarına binip süvari ve piyade olarak çarpıştı. Sonunda zafer kazandı, çoğunu öldürdü, diğerlerini de esir aldı. Bunlardan bir kısmını Allah'ın ve Resûlü (a.s.)'nün haremine girip korku salmak istedikleri için bir ceza olarak boğazlanmak üzere Minâ'ya gönderdi, geri kalanlarla Mısır'a döndü, daha sonra ise hepsi öldürüldü.

Çeşitli Olaylar

Salâhaddin'in Dımaşk nâibi ve yeğeni İzzeddin Ferruh-şâh bu sene cemaziyülevvel ayında (eylül 1182) öldü. Ferruhşâh Salâhaddin'in aile içindeki en güvenilir adamıydı, diğer aile fertleri ve emîrlerden daha fazla ona güvenirdi. Cesur, değerli, faziletli, edebî sahada ve diğer konularda bilgisi olan bir insandı. Hükümdar şiirleri arasında onun zikre değer güzel şiirleri vardır.

İlk defa Haçlılarla cihad için Dımaşk'tan çıktığında hastalandı ve geri döndükten sonra öldü. Salâhaddin onun ölüm haberini aldığında Fırat'ı geçip el-Cezîre diyarına gitmişti. Bu sebeple Şemseddin Muhammed b. el-Mukaddem'i Dımaşk askerlerine kumanda etmek üzere geri gönderdi.

Fahruddevle Ebû'l-Muzaffer b. el- Hasan b. Hibetullah b. el-Muttalib de bu sene öldü. Babası Halifenin veziri, kardeşi de Üstadü'd-dâr idi. Küçük yaştan itibaren tavavvufla ilgilendi. Bağdâd'da Akdu'l-Mustana' yakınlarında bir ribât ve bir medrese, şehrin batı yakasında da bir cami yaptırmıştı.

el-Mustazî Biemrillâh'ın oğlu Emîr Ebû Mansûr Hâşim de bu sene öldü ve babasının yanına defnedildi.

Vâsıtlı Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. er-Refîî de bu sene öldü. İyi bir insandı, halk nazarında büyük bir itibarı mevcuttu. Çok sayıda talebesi vardı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ YETMİŞ DOKUZUNCU (M. 1183 - 1184) YILI OLAYLARI

Salâhaddin'in Âmid'i Zaptı ve Hısn Keyfâ Hâkimine Teslim Etmesi

Salâhaddin'in Mardin'in aşağısında Hurzem mevkiinde konakladığını yukarıda anlatmıştık, Burayı değersiz ve almağa değmez bulan Salâhaddin oradan el-Bâriiye yoluyla Âmid'e geçti. Nûreddin Muhammed b. Kara Arslan, aralarındaki anlaşmaya bağlı olarak Salâhaddin'den devamlı olarak Âmid'e gitmesini ve şehri zapt edip kendisine teslim etmesini isterdi. Salâhaddin 17 Zilhicce 578 (13 Nisan 1183) tarihinde Âmid'e varıp şehri muhasara etmeğe başladı.

Âmid Bahâüddin b. Nîsân'ın yönetimi altındaydı ve şehrin hâkiminin onun yanında sözü geçmezdi. Salâhaddin Âmid'i muhasaraya başlayınca İbn Nîsân çok kötü bir idare ortaya koydu. Halka hiç zahîre vermediği gibi, onlara ne bir dirhem ve ne de bir günlük azık dahi verdi. Şehir halkına: «Kendiniz için savaşın.» demesi üzerine adamlarından biri: «Düşman kâfir değil ki onlar kendilerini müdâfaa için savaşsınlar!» diye karşılık verdi, fakat o hiç bir şey yapmadı. Salâhaddin onlarla savaşa devam ederek mancınıklar kurup hücuma geçti. Âmid çok müstahkem bir şehirdi, şehir ve şehrin surları darb-ı mesel olmuştu. İbn Nîsân hâlâ cimrilikte devam ediyordu. Parayı ve malı âdetâ talihi ters dönmüş ve devleti yıkılmak, elinden çıkmak üzere olan bir adam gibi harcıyordu. Halk onun bu tutumunu görünce savaşa önem vermeyip kurtulmağa baktı.

İbn Nîsân'ın tahakkümü uzun sürmüş, halk kendilerine kötü davranılması ve kazandıkları mallardan dolayı sıkıntıya düşürülmelerinden dolayı bu yönetime artık tahammül edemeyecek hale gelmişti; bu yüzden onun yönetiminden nefret ediyor ve hâkimiyetinin sona ermesini istiyordu. Salâhaddin, itaat ettikleri takdirde kendilerine iyi davranılaca-

ğını ve ihsanda bulunulacağını, eğer savaşa devam ederlerse haklarından geleceğini ifade eden yazıların oklara sarılarak atılmasını emretti. Bu onları daha da tembelliğe ve işi bırakmağa sevk etti. Salâhaddin'in şehre hâkim olmasını isteyip savaşı bıraktılar. Lağımcılar surların yanına yaklaşıp delmeğe başladılar ve surları askıya aldılar. Halk ve asker bunu görünce İbn Nîsân'ı hedef alıp aşırı isteklerde bulundu.

Mesele bu hâle gelince İbn Nîsân karılarını Salâhaddin'in veziri Kadı Fâzıl'a gönderip kendisi, aile efradı ve malı için emân almasını istedi, şehirdeki mallarını taşımak için de üç gün mühlet diledi. Kadı Fâzıl bu hususta çalışmağa başladı ve Salâhaddin onun emân talebini kabul etti. Bu sene Muharrem ayının ilk on günü içinde (26 Nisan - 5 Mayıs 1183) Âmid'i Salâhaddin'e teslim eden İbn Nîsân çadırlarını şehrin dışına çıkardı ve mallarını nakletmeğe çalıştı, fakat adamları üzerinde nüfuzu kalmadığından eşyasını nakletmekte büyük güçlüklerle karşılaştı. Artık onun emir ve yasaklarını dinlemiyorlardı. Salâhaddin'e haber gönderip bu durumu bildirdi ve bu konuda kendisine yardım etmesini istedi, o da hayvan ve adam göndererek yardım etti. Bazı eşyaları nakledildi, bazıları da çalındı. Eşyalarının hepsini nakletmeden üç günlük süre doldu ve geri kalanları götürmesine müsaade edilmedi.

Şehrin burçları her çeşit zahireyle doluydu. Hepsini olduğu gibi bıraktı. Eğer bunların bir kısmını halka verseydi hem şehri, hem de diğer mal ve servetini muhafaza etmiş olurdu. Fakat Allah bir işin olmasını irade buyurunca sebeplerini de hazırlar. Salâhaddin Âmid'i teslim alıp Hısn Keyfâ hakimine teslim etti. Teslimden önce Salâhaddin'e: «Bu şehirde bir milyon dinar değerinden fazla zahîre var. Onları alıp da askerlerine ve adamlarına dağıtsan ve şehri boş vaziyette ona teslim etsen o yine razı olurdu, çünkü onun başka şeyde gözü yoktur.» denildi; fakat Salâhaddin kabul etmedi: «Ben asıl önemli şeyi (şehri) verip de basit şeylerde (zahire konusunda) cimrilik edecek adam değilim.» dedi.

Nûreddin Âmid'i teslim alınca büyük bir ziyafet verdi. Salâhaddin ve emîrlerini çağırdı, fakat o şehre girmedi. Nûreddin de ona ve adamlarına pek çok hediye ve armağan takdim etti.

Salâhaddin'in Suriye'deki Tell-Hâlid ve Ayntab'ı Zaptı

Salâhaddin Âmid meselesini halettikten sonra Suriye'ye mütevveccihen yola çıktı, Haleb'e bağlı Tell-Hâlid üzerine yürüdü ve burayı muhasara edip mancınıklarla taşa tuttu. Halkı gelip emân diledi ve Salâhaddin aynı şekilde muharrem ayında (nisan - mayıs 1183) şehri teslim aldı.

Oradan Ayntab'a gitti. Nâsıruddin Muhammed buradaydı. Nâsıruddin Nûreddin Mahmûd b. Zengî'nin hazinedarı Şeyh İsmâil'in kardeşi ve Ayntab'ın hâkimiydi. Burayı ona Nûreddin teslim etmişti, bu güne kadar da onun elinde kaldı. Salâhaddin muhasaraya başlayınca Nâsıruddin ona habei gönderip kaleyi elinde bırakması hâlinde gelip hizmetine gireceğini ve onun hükmüne girip itaat arz edeceğini bildirdi, Salâhaddin de kabul etti ve sözünde duracağına yemin etti, bunun üzerine Nâsıruddin Salâhaddin'in huzuruna gelip hizmetine girdi. Bu hâdise de aynı şekilde muharrem ayında (nisan mayıs 1183) olmuştu.

Denizde ve Suriye'de Haçlılarla Yapılan İki Savaş

Bu sene muharrem ayının onuncu günü bir müslüman donanması Mısır'dan denize açıldı. Bu sırada denizde içinde yaklaşık üç yüz kişilik tam teçhizatlı Frank birliği olan gemiye (butsa) rastladılar. Yanlarında sahildeki Haçlılara götürdükleri silâh ve mal vardı. Onlarla savaşa tutuştular. Her iki taraf da sebat etti. Sonunda müslümanlar zafer kazanıp Frankları esir aldılar; bir kısmını öldürdüler, geri kalanlarını da esir ederek yanlarındaki malları ganimet alıp sâlimen Mısır'a döndüler.

Bu sene yine büyük bir Frank ordusu Dârûm taraflarından hareketle yağma maksadıyla Mısır'a sefere çıktı. Müslümanar bunu duyunca Sadr ve Eyle yoluyla üzerlerine yürüdüler. Franklar Müslümanların önünden geri çekilip «el-Üseyle» adlı bir su kaynağının yanında konakladılar. Müslümanlardan önce oraya varmışlardı. Müslümanlar oraya geldiklerinde susuzluktan ölmek üzereydiler. Frankların suyu tuttuğunu gördüler. Tam bu sırada Allah Taâlâ'nın lütfuyla büyük bir bulut belirdi ve yağan yağmurla su ihtiyaçlarını giderdiler. Mevsim yazdı, öldürücü çölde sıcak çok şiddetliydi. Bunu görünce cesaretleri arttı. Allah'ın yardımına güvenip Franklarla savaşa girdiler. Allah onlara karşı Müslümanlar'a yardımetti, Frankları öldürdüler, kaçabilen az sayıda insan kurtuldu. Müslümanlar onların yanındaki silâh ve atları ganimet aldılar. Allah'ın lütuf ve faziletiyle mansûr ve muzaffer olarak döndüler.

Salâhaddin'in Haleb'i Zaptı

Salâhaddin bu sene Ayntab'dan Haleb'e gitti, yine muharrem ayında (Nisan - Mayıs 1183) şehre indi ve el Meydânu'l-Ahdar'da konakladı.

Bir kaç gün orada kaldı, sonra Cebel-i Cûşen'e geçti ve dağın tepesine kârargâh kurdu. Burada kendisi, askerleri ve adamları için meskenler yapmak istediğini söyledi ve günlerce kaldı. İki tarafın askerleri arasında her gün çarpışma oluyordu.

Haleb hâkimi İmâdeddin Zengî b. Mevdûd b. Zengî Nûreddin'e mensup askerlerle savaşı büyük bir gayretle sürdürüyordu. Çok masraf olduğunu görünce cimriliği tuttu. Bir gün bir kaç asker gelip kendisinden bir şey istediler. İmâdeddin yanında az para kaldığını söyleyerek özür dileyince içlerinden biri: «Haleb gibi bir şehri müdafaa edeceğim diyen biri tabii para harcar, hattâ karılarının ziynet eşyalarını dahi satar.» dedi; bunun üzerine İmâdeddin Haleb'i teslim etmeğe ve ona karşılık başka yerler almağa razı oldu. Emîr Toman el-Yarukî'yi Salâhaddin'e gönderdi. Bu emîr Salâhaddin'e mütemâyildi ve onun saflarına geçmek istiyordu. İmâmeddin bu sebeple onu göndermişti. Sonunda İmâdeddin'in Haleb'i Salâhaddin'e teslim etmesi ve onun yerine Sincâr, Nusaybin, Habur, Rakka ve Serûc'u teslim alması şartıyla anlaşma sağlandı. Bu şartlara bağlı kalacaklarına yemin ettiler. İmâdeddin Haleb'i ucuza sattı, Haleb gibi bir kaleyi verip karşılığında köy ve mezralar aldı. 18 safer (12 Haziran 1183) tarihinde kaleden indi, Salâhaddin de kaleyi teslim aldı. Herkes bu işe hayret etti ve bu hadiseyi kötülediler; hattâ Haleb halkından bir grup bir çamaşır leğeni ve su getirip İmâdeddin'e: «Sen hükümdarlığa lâyık değilsin, ancak çamaşır yıkayabilirsin.» diye bağırdılar ve ona çirkin sözler söylediler. Böylece Salâhaddin Haleb'i de alarak tahtına iyice yerleşti. Halbuki tahtı sarsıntı geçiriyordu. Haleb'i teslim alınca ayağı sağlam temellere bastı, halbuki ondan önce bir uçurumun tam kenarında bulunuyordu. Allah bir şeyin olmasını isterse ona mani olacak kuvvet yoktur.

İmâdeddin Haleb'e karşılık verilen yerlere gidip teslim aldı, Salâhaddin de Haleb'e sahip oldu. Aralarında yapılan anlaşmaya göre İmâdeddin bizzat ve ordusuyla Salâhaddin'in hizmetine girecek, çağırdığı zaman mazeret ileri sürmeyecekti.

Garip bir tesadüf olsa gerek, Dımaşk kadısı Muhyiddin b. Zekî yazdığı kasideyle Salâhaddin'i övdü ve bir beytinde:

«Safer ayında Halebi kılıç zoruyla almanız, recep ayında Kudüs'ün fethedileceğini müjdelemektedir.» dedi. Allah Teâlâ da, inşaallah ileride anlatacağımız gibi, Kudüs'ün fethini 583 yılı recep ayında (kasım - aralık 1187) müesser kıldı ve Dımaşk kadısının müjdesi buna muvafık düştü.

Kadı Fâzıl da Salâhaddin adına bu konuyla ilgili olarak şunları yazar:

«Biz Haleb'e karşılık ona şurayı şurayı verdik. Bu hakikatte yerinde yapılmış bir harcamadır.» Oradan dinarlar aldık, dirhemler verdik. Köylerden vaz geçip başkentleri, büyük merkezleri ele geçirdik.»

Yine aynı şekilde: «Biz ona elimizden çıkmayacak yerleri verdik.» dediğini yazar ki, «Gayrı müstahkem ve korunmasız olan bu yerleri istediğimiz zaman geri alırız.» demektir.

Haleb muhasarası sırasında öldürülenler arasında Salâhaddin'in küçük kardeşi Tâcülmülûk Börü de vardı. Cesur ve yiğit bir süvari; yumuşak huylu, güzel hasletlere sahip güzel ahlâklı bir emîrdi. Diz kapağından yaralanmış ve kemik dışarı çıkmıştı. İmâdeddin ile Salâhaddin arasında Haleb'in teslimiyle sonuçlanan anlaşmadan bir süre sonra ve Salâhaddin Haleb'e girmeden önce bu yaranın etkisiyle öldü. Salâhaddin anlaşmayı müteakip kardeşini ziyarete geldi ve: «Haleb'i aldık, burası sana aittir» dedi, bunun üzerine Tâcülmülûk: «Ah keşke hayatta kalsam da benim olsaydı. Allah'a yemin ederim ki, sen Haleb'i çok pahalıya aldın, çünkü benim gibi birini kaybediyorsun.» dedi. Salâhaddin bu sözleri duyup ağladı ve yanındakileri de ağlattı.

İmâdeddin Salâhaddin'in huzuruna çıkınca onun için davet ve merasim tertip etti. Onlar bu merasimde neşe içindeyken bir adam gelip Salâhaddin'e gizlice kerdeşinin öldüğünü haber verdi. Salâhaddin hiç sabırsızlık göstermedi, feryat etmedi, kardeşinin techiz ve tekfininin yapılması için gizlice emir verip, İmâdeddin'e ve maiyyetindeki davetlilere bildirmedi, içinde bulunduğu üzüntülü hâlini belli etmemek için kederine tek başına sabretti. İşte bu sabr-ı cemîl idi.

Salâhaddin'in Hârim'i Zaptı

Salâhaddin'in Haleb'i zapt ettiği sırada Haleb'e bağlı olan Hârim'de Nûreddin'e bağlı Serhak adlı bir memlûk bulunmaktaydı. Onu oraya el-Meliku's-Sâlih İmadeddin tayin etmişti. Kaleyi Salâhaddin'e teslim etmedi. Salâhaddin kalenin teslimi için gönderdiği mektupta: «Dilediğin yerleri sana ikta edeyim.» diyor ve bazı ihsanlarda bulunacağını vaat ediyordu, fakat o aşırı taleplerde bulundu ve aralarında elçiler gidip geldi. Bu sırada Haçlılara haber gönderip onların himayesine girmek istedi. Onun Haçlılarla haberleştiğini duyan askerler kaleyi Haçlılar'a teslim etmesinden korktular ve üzerine hücum edip onu tevkif ve hapsettiler. Salâhaddin'e haber gönderip ondan kendilerine emân verip yardımda bulunmasını istediler. Salâhaddin kabul etti, onlar da kaleyi kendisine teslim ettiler. Salâhaddin yakın adamlarından birini dizdar olarak orada görevlendirdi.

Haleb'in diğer kalelerine gelince; Salâhaddin Ayntab'ı sahibinde bırakmış, Tell-Hâlid'i de Tell-Bâşir hâkimi Dârûm el-Yârûkî'ye iktâ etmişti.

A'zâz'a gelince; İmâdeddin İsmâil orayı tahrip etmişti. Salâhaddin A'zâz'ı Duldurum Süleyman b. Cândâr'a verdi. Süleyman burayı onardı. Salâhaddin Haleb'in işlerini yoluna koyuncaya, divanını ve diğer meselelerini düzenleyinceye kadar Haleb'de kaldı. Buraya bağlı yerleri iktâ olarak dağıttı, sonra her tarafa haber gönderip bütün beldelerdeki askerleri topladı.

Mücâhidüddin'in Tevkifi ve Bundan Doğan Zararlar

Musul hâkimi İzzeddin Me'sûd bu sene cemâziyülevvel ayında (ağustos - eylül 1183) nâibi Mücâhidüddin Kaymaz'ı tevkif etti. Bütün ülke onun takakkümü altındaydı. Bu hususta kendi çıkarını ve menfaatını gözetenlerin arzusuna uydu, efendisinin zararını hiç nazar-ı itibâra almadı.

Ona bu hususta tavsiyede bulunan Kaymaz'ı tevkif etmesini isteyenler İzzeddin Mahmûd Zülfendâr ile Şerefüddin Ahmed b. Ebû'l-Hayr idi. Şerefüddin'in babası el-Garrâf'ın hâkimi, Zülfendâr ile Şerefüddin ise devletin iki büyük emîri idi.

İzzeddin Me'sûd onu tevkif etmek isteyince Mücâhidüddin'in kuvvetinden korkup buna cesaret edemedi. Hasta olduğunu söyleyip bir kaç gün hiç dışarı çıkmadı. Mücâhidüddin tek başına onun huzuruna girdi. Hadım olduğu için kadınların yanına girmekten çekinmezdi. Mücâhiddin'i içeri girer girmez tevkif ettirdi, derhal kaleye çıkıp ona ait ne kadar mal ve hazine varsa el koydu. Mücahidüddin'den sonra Musul Kalesi'ne Zülfendâr'ı tayin etti, el-Garrâf hâkiminin oğlunu da Emîr Hâcib tayin etti, ikisini devlet idaresine hâkim ve yetkili kıldı.

O sırada Erbil ve çevresi Mücâhididdin'in hâkimiyei altındaydı. Yanında henüz bir çocuk olup hiç bir nüfuzu olmayan Zeyneddin Yûsuf b. Zeyneddin Ali vardı. Bütün idare ve askerler Mücâhidüddin'in hâkimiyetindeydi. Ayrıca Cezîret İbn Ömer de onun idaresindeydi. Şehrin hâkimi olan Muizzüddin Sencerşâh b. Seyfeddin Gâzî de aynı şekilde bir çocuktu. Burada da onun hükmü geçiyordu. Nâîbler ve askerler Mücâhidüddin'e bağlıydı. Şehrizûr ve çevresi de onun yönetimindeydi ve burada nâibleri vardı. Ayrıca Dakûka ve Akru'l-Humeydiyye Kalesi de ona bağlıydı ve nâiblerinin elindeydi. Salâhaddin, İzzeddin Mesûd'un

el-Cezîre'deki şehirlerini aldıktan sonra Mücâhüdüddin'in elinde Musul ve kalesi dışında bir yer kalmamıştı. Hakikatte o melikti ve İzzeddin'in sadece adı vardı. Onu tevkif edince Erbil hâkimi İzzeddin'e itaat etmeyi reddetti, tek başına hareket eder oldu. Cezîret İbn Ömer sahibi de aynı şekilde hareket etti. Halife Dakûka'ya asker gönderip orayı ele geçirince İzzeddin Me'sûd'un elinde sadece Şehrizûr ve Akr Kalesi kaldı. Erbil ve Cezîre, Musul hükümdarı için en zararlı iki belde oldu. Buranın sahipleri Salâhaddin'e itaat arz edip hizmetinde olduklarını bildirdiler. Halife Şeyhu'ş-şüyûh Sadreddin'i hadım-ı hâssı Beşîr ile birlikte Salâhaddîn'e gönderip İzzeddin Mes'ûd ile barışmasını istedi, İzzeddin de kadı Muhyiddin Ebû Hâmid b. eş-Şehrizûri'ye aynı konuyla ilgili olarak Şeyhu'ş-şüyûh ile haber gönderdi. Salâhaddin bu teklifi kabul etti ve: «Sizin el-Cezîre ve Erbil için konuşmağa hakkınız yok» dedi. Muhyiddin bunu kabul etmedi ve: «İkisi de bize aittir.» şeklinde karşılık verdi, fakat Salâhaddin Erbil ve el-Cezîre kendisine verilmedikçe barışa razı olmadı, böylece bu teşebbüs başarıya ulaşamadı. Mücâhidüddin'in tevkif edilmesi Salâhaddin'in Musul'u ele geçirme hırsını kamçıladı; bunun üzerine Mücâhidüddin'i tevkif etmesinin başına ne gaileler açtığını gören İzzeddin yaptıklarının cezası olarak Zülfendâr ile el-Garrâf sahibinin oğlunu tevkif etti, inşaallah ileride anlatacağımız gibi, Mücâhiddin'i ise salıverdi.

Baysân Gazâsı

Salâhaddin Haleb işini hallettikten sonra küçük yaştaki oğlu el-Meliku'z-Zâhir Gâzî'yi orada görevlendirdi, Esedüddin'in emîrlerinden Seyfeddin Yazkec'i de onun yanında bırakıp Dımaşk'a giderek cihad hazırlığına başladı. Diyarbekir, Suriye ve el-Cezîre askerleri de yanındaydı. Oradan haçlı hakimiyetindeki yerlere sefere çıktı 9 cemaziyülâhir (29 Eylül 1183) tarihinde Ürdün Nehri'ni geçti. Bölge halkının korkudan yerini terk ettiklerini gördü. Doğru Baysân'a yürüyerek yakıp yıktı ve burada bulunan malları yağma etti, bunun üzerine Haçlılar toplanıp Salâhaddin'in karşısına çıktılar, fakat askerlerinin çok fazla olduğunu görüp cesaret edemediler. Salâhaddin onların yakınında bekledi. Haçlılar sırtlarını oradaki bir dağa yaslamışlar, hendek kazıp etraflarını çevirmişlerdi. Müslüman askerler de onları ok yağmuruna tutuyorlar ve savaşa çekmeğe çalıyorlardı. Ancak Haçlılar bulundukları yerden dışarı çıkmadılar ve beş gün bu hâlde beklediler. Müslümanlar da 17 cemaziyülahir (7 Ekim 1183) günü onları takipten vaz geçtiler. Maksatları onlara biraz zaman tanımaktı. Bu sayede belki dışarı çıkarlar ve böylece onları ele geçirme imkânı doğardı. Haçlılar bu durumu görünce kendilerini kurtarmakdan başka bir şey düşünmediler.

Müslümanlar sağdan ve soldan iki kol hâlinde o bölgeyi yağmaladılar. Bu şekilde ulaşabileceklerini ve elde edeceklerini ummadıkları bir başarıya ulaştılar. Elleri ganimetlerle dolunca, elde ettikleri ganimetler ve bu ilk zaferle ülkelerine geri dönmeğe karar verdiler ve takrar cihad etmek azmiyle geri döndüler.

Kerek Gazâsı ve el-Âdil'in Haleb'e Hâkim Olması

Salâhaddin ve Müslümanlar Baysân seferinden döndükten sonra Kerek gazâsı için hazırlandılar. Salâhaddin askerleriyle Kerek üzerine yürüdü. Mısır'daki nâibi kardeşi el-Âdil Ebû Bekir b. Eyyûb'a da mektup gönderip bütün askerleriyle birlikte Kerek üzerine yürümesini emretti. el-Âdil Salâhaddin'e haber gönderip Haleb ve kalesinin kendisine verilmesini istemişti. Salâhaddin bu isteği kabul etti ve ona ailesi ve mallarını yanına alıp yola çıkmasını buyurdu. Salâhaddin recep ayında Kerek'e vardı, hemen arkasından da kardevi el-Âdil Mısır askerleriyle yetişti, böylece ordusunun sayısı çoğaldı ve muhasara için daha da güçlendi. Müslümanlar kalenin varoşlarına çıkıp orayı ele geçirdiler, sonra da varoşlardan kaleyi muhasaraya başladılar ve duruma hâkim oldular. Salâhaddin kurduğu yedi mancınıkla kaleyi gece gündüz taşa tuttu.

Salâhaddin Haçlılar'ın kendisine Kerek'i muhasara ettirmeyeceklerini ve onu kale önünden uzaklaştırmak için ellerinden geleni yapacaklarını zannediyordu; bu sebeple yanına böylesine müstahkem ve sağlam bir kale için kâfî derecede muhasara aletleri almamıştı. 15 şaban (2 Aralık 1183) tarihinde Kerek'den ayrıldı ve yeğeni Takiyyüddin'i kardeşi el-Âdil' gibi orayı idare etmek üzere kendine nâib olarak Mısır'a gönderdikten sonra kardeşi el-Âdil'i de yanına alıp Dımaşk'a götürdü. Haleb şehri ve kalesiyle Menbic şehri ve mülhakatını ona verdi. Bu yılın ramazan ayında (Aralık 1183 - Ocak 1184) kardeşini Haleb'e gönderdi, oğlu en-Zâhir'i de oradan Dımaşk'a getirdi.

Çeşitli Olaylar

Halifenin annesinin el-Me'mûniyye'de yaptırdığı ribât bu sene açıldı.

Mükrim b. Bahtiyâr Ebû'l-Hayr adlı zâhid bu sene zilhicce ayında Bağdâd'da öldü. Hadis rivayet etmişti, çok ağlardı.

«el-Ebleh» adıyla tanınan şair Muhammed b. Bahtiyâr b. Abdullah Ebû Abdulmüvellid bu sene cemaziyülahir ayında öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSENİNCİ (M. 1184 - 1185) YILI OLAYLARI

Mücâhidüddin'in Hapisten Çıkması ve Acemlerin Mağlûbiyeti

Musul hâkimi Atabeg İzzeddin bu sene muharrem ayında (nisan - mayıs 1184) Hemedân ve el-Cibâl yöresinin hâkimi Şemşeddin Pehlivan'ın ricası üzerine Müâhidüddin Kaymaz'ı hapishaneden çıkardı. Onu Pehlivan ve kardeşi Kızıl'ın yanına gönderip Salâhaddin'e karşı askerî yardım istedi. Mücâhidüddin önce Âzerbeycân hâkimi Kızıl'ın yanına gitti, fakat Kızıl onu Pehlivan'ın yanına göndermeyip «Ne istiyorsan ben yaparım» dedi, sonra yaklaşık üç bin kişilik bir süvari birliğini onunla gönderdi. Bu askerler Erbil'i muhasara etmek için yola çıktılar. Erbil'e yaklaşınca civarda bozgunculuk yaptılar, yakıp yıktılar. Bu arada ganimet aldılar, kadınları esir edip zorla götürdüler. Mücâhidüddin onlara mani olamayınca Erbil hâkimi Zeyneddin Yûsuf ordusuyla üzerlerine yürüdü. Onlar köylere dağılmış, yakıp yıkmakla ve yağmacılıkla meşgul iken bunu fırsat bilip bizzat kendisi askerleriyle rastladığı ilk grubun üzerine atıldı ve mağlûp etti. Hepsi bozguna uğradılar. Erbilliler onların mallarını ve atlarını aldılar, böylece Acemler bozguna uğramış vaziyette ülkelerine geri döndüler. Erbil hâkimi ganimetlerle muzaffer olarak ülkesine döndü, Mücâhidüddin de Musul'a gitti.

Mücâhidüddin şöyle derdi: «Ben âcemlerin bu rezilce davranışlarından dolayı Allah tarafından cezalandırılacaklarını bekliyordum; çünkü onların öyle işlerini gördüm ki, bir Müslüman'ın diğerine bunları yapacağını zannetmiyorum. Onlara mani olmaya çalıştım, fakat beni hiç dinlemediler, sonunda hezimete uğradılar.

Yûsuf b. Abdülmü'min'in Ölümü ve Oğlu Ya'kûb'un Hükümdar Olması

Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Abdülmü'min bu sene Endülüs topraklarına yürüyüp Mağrib askerlerinden müteşekkil büyük bir orduyla denizi geç-

ti. Çok sayıda piyade ve süvari toplamıştı. Boğazı geçince ülkenin batı tarafına yöneldi ve Franklar'ın elindeki Şenterîn şehrini bir ay muhasara etti. Burada bir hastalığa yakalandı ve rebiyülevvel ayında (haziran - temmuz 1184) öldü. Bir tabut içinde İşbiliyye şehrine götürüldü.

Hükümdarlık müddeti yirmi iki yıl bir aydır. Hükümdarlık konusunda hiç kimseye vasıyette bulunmadan öldü, fakat Muvahhitlerin kumandanları ve Abdülmüin'in evlâdı, oğlu Ebû Yûsuf b. Yûsuf'un hükümdar ilân edilmesine karar verdiler. Babası ölür ölmez düşmana yakın bir yerde bulundukları için başka birinin başa geçmesinden korkarak onu hükümdar tayin ettiler. Ebû Ya'kûb bu görevi liyakatle yerine getirdi, cihad sancağını daima ayakta tuttu ve ahâliye iyi davrandı. Dindar bir insandı. Allah'ın emirlerini havâas ve avâm kim olursa olsun uygulardı. Devlet işleri yoluna girdi. Çok geniş bir sahayı kaplamasına rağmen bütün ülke ona itaat arz etti. Endülüs sınır boylarını kontrol altına aldı ve askerlerle doldurdu. Ülkenin diğer yerlerinde de asker görevlendirdi. Her tarafta işleri yoluna koyduktan sonra Merâkeş'e döndü.

Babası Yûsuf da güzel ahlâklıydı. Halka iyi davranırdı. Ebû Ya'kûb halka karşı babasından daha yumuşak bir yol izlerdi. Âlimleri sever, onları kendine yakın tutar ve fikirlerinden istifade ederdi. Onlar Ebû Ya'kûb'un yardımcıları ve en yakın adamlarıydılar. Halk onu sevdi ve meyletti. Vaktiyle babasına itaat etmemiş olan yerlerdeki halk da ona itaat etti. Vergi hususunda babasının yolunun takip etti, başka bir vergi toplamağa kalkmadı. Halkına karşı güzel muamelesinden dolayı bütün ülkede işler yoluna girdi. Ölünceye kadar da aynı şekilde devam etti.

Salâhaddin'in Kerek Seferi

Salâhaddin bu sene rebiyülâhir ayında (temmuz - ağustos 1184) gazâ maksadıyla Dımaşk'tan ayrıldı. Askerlerini topladı. Her taraftan asker gelmeğe başladı. Gelenler arasında Hısn Keyfâ hâkimi Nûreddin Muhammed b. Kara Arslan da vardı. Mısır askerlerinin de Kerek önünde toplanması için haber gönderdi. Kendisi Kerek önlerinde karargâh kurup muhasaraya başladı ve içeridekileri sıkıştırdı. Kale varoşlarına mancınıklar kurulmasını emretti. Çarpışmalar şiddetlendi. Müslümanlar varoşları ele geçirdiler, sadece kale kaldı. Kale ve varoşları tek bir dağın üzerindeydi. Ancak aralarında yaklaşık 60 arşın derinliğinde büyük bir hendek vardı. Salâhaddin bu hendeğin doldurulması için taş ve toprak atılmasını emretti, fakat atılan oklardan ve mancınıklarla fırlatılan taşlardan dolayı hiç kimse hendeğe yaklaşamıyordu. Bunun üzerine askerlerin altından geçerek hendeğe varmaları, atılan ok ve taşlardan

etkilenmemeleri için ağaç ve kerpiçlerden bir dehliz yapılmasını emretti. Bunu yaptıktan sonra altından giderek hendeğe taş ve toprak atmağa başladılar. Buna karşılık Müslümanların mancınıkları kaleyi gece gündüz taşa tutuyordu.

Kaledeki Haçlılar krallarına ve süvarilerine haber gönderip yardım istediler, kaleyi muhafaza ve müdafaadan âciz olduklarını haber verdiler; bunun üzerine bütün Franklar toplanıp sür'atle yardıma koştular. Salâhaddin onların yola çıktığını öğrenince savaşa girmek ve onları mağlûp ettikten sonra tekrar dönmek için Kerek'ten ayrıldı, onlara yakın bir yere gelerek çadır kurup orada konakladı, fakat yerin engebeli, geçit yerlerinin çok zor ve dar olmasından dolayı onlara yaklaşamadı. Bir kaç gün Haçlılar'ın bulundukları yerden çıkmalarını bekledi, fakat onlar da kendilerinden korkup bir yere kıpırdamadılar. Salâhaddin bu durumu görünce bir kaç fersah uzaklaştı ve onların karşısında hareketlerini haber verecek adam görevlendirdi. Onlar da geceleyin Kerek'e gittiler. Salâhaddin bunu haber alınca artık onlara bir şey yapamayacağını ve bir şey elde edemeyeceğini anlayıp Nablus şehrine gitti. Yol boyunca geçtiği yerleri yağmaladı, Nablus'a varınca da orayı yakıp yıktı ve yağma etti. Halkını öldürdü, kadın ve erkekleri esir aldı, oradan da Sabastiya'ya geçti. Hz. Zekeriyyâ (As.)'nın türbesi buradaydı, ayrıca bir havra ve çok sayıda da Müslüman esir vardı. Bu esirleri kurtardı, sonra Cinîn'e gitti ve burayı da yakıp yıktıktan ve yağma ettikten sonra Dımaşk'a döndü. Yol boyunca geçtiği yerleri tahrip etti. Sağ ve soldan iki kol halinde seriyyeler görevlendirip çevreyi yakıp yıktı ve yağma ettirdi ve Dımaşk'a vardı.

Murâbıtların Bicâye'yi Zaptı ve Bicâye'nin Tekrar Muvahhidlere Geçmesi

Mağrib hükümdarları olan Murâbıtların ileri gelenlerinden olup «İbn Gâniye» adıyla tanınan ve Mayorka adasının hâkimi olan Ali b. İshâk bu sene şaban ayında Bicâye'ye yürüyüp şehri zapt etti.

Sebebine gelince:

Ali b. İshâk, Yûsuf b. Abdül-Mü'min'in öldüğünü duyunca yirmi gemiden mürekkep donanmasını hazırlayıp askerleriyle yola çıktı ve Bicâye sahilinde demir attı. Süvari ve piyadeleri savaş gemilerinden indiler. Yaklaşık iki yüz süvari ve dört bin piyade vardı. Savaş yapmadan Bicâye'ye girdi, çünkü şehrin valisi bu olaydan bir kaç gün önce Merâ-

keş'e gitmiş ve düşman söz konusu olmadığı için şehri müdafaa edecek bir ordu veya muhafız bırakmamıştı. Ali b. İshâk geldiği zaman onlar onun böyle bir şeyi aklından geçirdiğini hiç hesap etmemişlerdi. Ali b. İshâk sahile demir attığı zaman Hammâdîler devletinin orada kalan mensuplarından bir grup da onunla beraber olmuş ve böylece cesareti artmıştı. Bunu duyan Bicâye valisi yoldan geri döndü. Yanında Muvahhitlerden üç yüz kişilik bir süvari birliği de vardı. Bedevîlerden ve o yöredeki diğer kabilelerden de yaklaşık bin süvari topladı. Ali b. İshâk onların yaklaştığını duyunca bin kadar süvariyle onların karşısına çıktı. Bir müddet karşı karşıya bekledikten sonra Cibâye valisinin yanındaki bütün kuvvetler de Ali b. Ishâk'a katıldılar. Bunun üzerine Bicâye valisi yanındaki Muvahhitlerle yenik düşüp Merâkeş'e gitti. Ali b. İshâk Bicâye'ye yöneldi, askerlerini toplayıp o tarafa gitti. Kasntina el-Hevâ hariç bütün beldeler itaat ettiler. Ali b. İshâk orayı muhasaraya başladı ve Muvahhit ordusu kara ve deniz yoluyla 581 yılı safer ayında (mayıs haziran 1185) Merâkeş'den Bicâye'ye gelinceye kadar muhasarayı sürdürdü. Bicâye'de Ali b. İshâk'ın iki kardeşi Yahyâ ve Abdullah vardı, bunlar kaçarak kardeşleri Ali b. İshâk'a iltihak ettiler. Ali b. İshâk sonra Kasntina'dan ayrılıp İfrîkiyye'ye gitti.

Merâkeş'ten ordu gönderilmesinin sebebi de şu idi:

Bicâye valisi Mağrib hükümdarı Ya'kûb b. Yûsuf'un yanına giderek Bica'ye'de meydana gelen olayları ve Murabıtların şehri istilâ ettiklerini bildirdi, geç kalmaması için onu uyardı, bunun üzerine kara yoluyla yirmi bin kişilik bir kuvvet gönderdi, ayrıca bir de donanma sevk etti. Donanmada çok sayıda asker vardı, böylece Bicâye'yi geri aldılar.

Mardin Hâkiminin Ölümü ve Yerine Oğlunun Geçmesi

Mardin hâkimi Kutbeddin İlgazi b. Necmeddin b. Alpı b. Temürtaş b. İlgazi b. Artuk bu sene öldü ve yerine oğlu Hüsâmeddin Yavlak Arslan geçti, ancak yaşı küçük olduğu için onun eğitimi ve devlet idaresini babasının memlûkü Nizâmeddin Alpkuş deruhte etti. Ahlak hâkimi Şah-ı Ermen Kutbeddin'in dayısı olduğundan onun devletine hâkim oldu. Alpkuş'u oğlunun eğitimiyle görevlendiren de odur. Alpkuş dindar, hayır sever, âdil, güzel ahlâklı ve yumuşak huylu bir zat idi. Hüsâmeddin'in annesiyle evlendi ve onun eğitimi ve yetiştirilmesiyle ilgilendi. Hüsâmeddin büyüyünce ahmak ve şuursuz olduğu için Nizâmeddin onun ülkeyi yönetmesine müsaade etmedi. Nizâmeddin'in Lü'lü' adında bir memlûkü vardı, devlete o hakim olup yönetti. Nizameddin ve çocuğun faaliyetlerine Lü'lü yön veriyordu. Hüsâmeddin'in ölümüne kadar vaziyet bu şekilde devam etti. Onun Kutbeddin adında küçük bir kardeşi

vardı. Nizâmeddin onu devletin başına getirdi, fakat onun da sadece adı vardı, idâre yine Lü'lü ve Nizâmeddin'e aitti. Bu durum 601 (1204 - 1205) yılına kadar sürdü. Nizâmeddin söz konusu tarihte hastalanınca Kutbeddin onu ziyarete geldi. Yanından çıkarken Lü'lü de onunla birlikte çıktı. Kutbeddin hançeriyle Lü'lü'e saldırıp öldürdü, sonra elinde bıçağıyla Nizâmeddin'in yanına girip onu da öldürdü. Oradan tek başına çıktı, yanında sadece bir gulâmı vardı. İkisinin de başını uçurup askerlere attı. Askerlerin hepsi Nizâmeddin ve Lü'lü tarafından yetiştirilmişti. Kutbeddin'e itaat arz ettiler. Tahtına yerleşince dilediğini ordudan çıkardı, dilediğini bıraktı. Sonra Mardin kalesi ve çevresindeki yerleri istilâ etti. Bu arada el-Bâriiyye Kalesi'ni de zapt etti. Bu gün de oraya hâkim olup işlerini büyük bir sebat ve temkinle yürütmektedir.

Çeşitli Olaylar

Şeyhu'ş-şüyûh Sadreddin Abdürahim b. Şeyhu'ş-şüyûh İsmâil b. Ebû Saîd bu sene şaban ayında (kasım - aralık 1184) vefat etti. Hadım Beşîr ile beraber Halifelik Divanı'nın elçisi sıfatıyla Salâhaddin'in yanına gitmiş ve İzzeddin Mesûd ile aralarında barış sağlamak için çalışmıştı. Dımışk'a vardıkları zaman Salâhaddin Kerek'i muhasara ediyordu. O dönünceye kadar beklediler, fakat Salâhaddin ile İzzeddin arasında barış sağlanamadı, ikisi de hastalanıp Irak'a dönmek istediler. Salâhaddin onlara barış yapılıncaya kadar beklemelerini söyledi, fakat durmadılar ve sıcakta yola devam ettiler. Beşîr Suhne'de öldü.

Sadreddin'e gelince, o da Rahbe'de öldü ve Meşhedü'l-Bûk'da defnedildi. Zamanın en mühim simasıydı. Din ve dünya reisliğine birlikte sahip olmuştu. Kaçanların sığınacağı salih, cömert ve yumuşak huylu bir zat idi. Menkıbeleri çoktur. Hastalığı sırasında ilaç kullanmadı ve Allah'a tevekkül etti.

Şâfiî fakîhi ve Isfahan reîsi Abdullatîf b. Muhammed el Hocendî bu sene Hemedân Kapısı'nda öldü. Hacdan dönmüştü. Allah rahmet eylesin!

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN BİRİNCİ (M. 1185 - 1186) YILI OLAYLARI

Salâhaddin'in Musul'u Muhasarası ve Şâh-ı Ermen'in Ölümü Dolayısıyla Muhasarayı Kaldırması

Salâhaddin Musul'u bu sene ikinci defa kuşattı. Dımaşk'tan geçen yılın zilkade ayında (mart - nisan 1185) hareket etmiş ve Haleb'e gidip sene sonuna kadar orada kalmıştı. Sonra Haleb'den el-Cezîre'ye geçti ve Harrân'a varıp el-Cezire'yi zaptına sebep olan Muzafferüddin Gökbörü'yü tevkif etti.

Muzafferüddin'in tevkif edilmesinin sebebi şudur:

Muzafferüddin, Salâhaddin ile daima haberleşir, Musul üzerine yürümesini tavsiye ve teşvik eder, hırsını kamçılardı. Hattâ Musul'a yürürse kendisine elli bin dinar vermeyi vaat etmişti. Salâhaddin Harrân'a varınca vaat ettiği parayı vermedi, üstelik bu vaadini inkâr etti; bunun üzerine Salâhaddin onu tevkif edip göz altına aldı, sonra serbest bırakıp Harrân ile Urfa'yı ona iade etti. Bu iki şehri ondan almıştı. Onu el-Cezîre ahalisinin kendisine itaatten ayrılmasından korktuğu için serbest bıraktı; çünkü el-Cezîrelilerin hepsi Muzafferüddin'in onun bu yöreye hâkim olmasında ne kadar emeği olduğunu biliyorlardı.

Salâhaddin rebiyülevvel ayında (haziran 1185) Harrân'dan ayrıldı. Hısn-Keyfâ, Dârâ ve el-Cezîre hâkimi ile Musul hâkimi İzzeddin'in yeğeni Muizzüddin Sencerşâh'ın askerleri de Salâhaddin'in yanındaydı. Mücâhidüddin'in tevkif edilmesinden sonra amcasına itaatten ayrılmış ve Salâhaddin ile Musul'a hareket etmişti. Beled şehrine vardıkları zaman Atabeg İzzeddin annesini Salâhaddin'in yanına gönderdi. Annesi amcası Nûreddin Mahmûd b. Zengî'nin kızı ve diğer kadınlarla ve devletin ileri gelenlerinden müteşekkil bir toplulukla Salâhaddin'in yanına gitti. Elçilik heyeti Salâhaddin'den barış talep etti. Kendilerini rahat bırakması için ona askerî yardımda bulunmaya ve desteklemeye söz verdiler. İzzeddin ve maiyyetindekiler kadınları özellikle Salâhaddin'in velinimeti

Nûreddin'in kızını elçi olarak göndermekle Suriye'nin kendisine verilmesine dair isteğinin Salâhaddin tarafından kabul edileceğini zannediyorlardı. Kadınlar Salâhaddin'in huzuruna varınca onları misafir etti, sonra adamlarını çağırıp ne yapacağını ve ne söyleyeceğini onlarla istişare etti. Çoğu onların isteklerinin kabul edilmesini istediler. Hakkârili Fakih İsâ ile Ali b. Ahmed el-Maştûb Salâhaddin'e: «Musul gibi bir şehir bir kadının hatırı için verilemez. İzzeddin şehri müdafaadan âciz olduğu için bu kadınları gönderdi.» dedi.

Bu fikir Salâhaddin'in aklına yattı ve onları eli boş gönderdi. Salâhaddin onlara kabul edilmeyecek bazı mazeretler ileri sürdü. Halbuki İzzeddin onları müdafadan âciz kaldığı için değil; fenalığı, şerri güzel şekilde uzaklaştırmak maksadıyla göndermişti. Kadınlar geri dönünce Salâhaddin de Musul'a hareket etti. Şehri zapt edeceğinden emindi, fakat tam tersi oldu. Şehre yaklaşınca Musul'a bir fersah mesafede konakladı. Askerleri el-Hilletü'l-Merâkıyye yöresindeki sahada yayıldı. İki tarafın askerleri arasında şehrin el-İmâdî kapısı önünde karşılıklı olarak ok atılıyordu. Ben de o sırada Musul'daydım. Bütün halk kadınların geri çevrilmiş olmasından dolayı Salâhâddin'e karşı kin bağlamıştı. Öfkelerinden canlarını bu uğurda fedâya hazırdılar. Salâhaddin bunu görünce hesabında yanıldığını anladı ve kadınları, eli boş gönderdiği için çok pişman oldu; çünkü hem hayırla yad edilme, hem de şehri ele geçirme fırsatını kaçırmıştı. Kendisine bu fikri telkin edenleri çağırıp azarladı.

Kadı Fâzıl ve Musul'un zaptında gözü olmayan daha bir çok kişi mektup yazıp Salâhaddin'in davranışını tenkit ettiler. Salâhaddin Musul önündeyken yanına Erbil hâkimi Zeyneddin Yûsuf b. Zeyneddin geldi. Salâhaddin onu misafir etti. Yanında da kerdeşi Muzafferüddin Gökbörü ile Musul'un doğu tarafında hâkim bir çok emîr vardı. Ali b. Ahmed el-Maştûb el-Hakkârî'yi Hakkârî yöresindeki el-Cüdeyde Kalesi'ne gönderdi. Ali b. el-Maştûb orayı muhasara etti. Kürtler ve Hakkârili bir çok kişi onun çevresinde toplandılar, Salâhaddin Musul'dan ayrılıncaya kadar orada kaldı.

Musul halkı Dicle'yi geçip şehrin doğu tarafındaki askerlerle savaşıyor ve geri dönüyorlardı. Salâhaddin Musul'u muhasara ettiği sırada, Musul hâkimi İzzeddin, kaledeki naibi Zülfendâr'ın Salâhaddin ile mektuplaştığını duydu. Onun kaleye çıkmasını yasakladı ve Mücâhidüddin'in fikrine döndü. Daha önce anlattığımız gibi, İzzeddin, Mücahidüddin'i Musul'dan uzaklaştırmıştı. Onun fikirleriyle hareket etmeğe başladı ve duruma hakim oldu. Ortalık tekrar düzeldi; hattâ inşaallah ileride anlatacağımız gibi, mesele barışla noktalandı.

Bu sırada Musul'da oturmakta olan bir Bağdadlı Salâhaddin'in yanına geldi, sonra huzuruna çıkıp Dicle'nin Musul'dan Ninava'ya doğru akıtılmasını tavsiye etti ve: «Eğer Dicle Musul'dan başka tarafa akıtılacak olursa halkı susuz kalır ve biz de savaş yapmadan orayı zapt ederiz.» dedi Salâhaddin de adam doğru söylüyor zannedip bu işe koyuldu, fakat sonunda suyu tamamen kesmenin mümkün olmadığını anladı. Salâhaddin muhasaranın uzadığını, yorgunluk ve sıkıntıların arttığını, beklemenin fayda sağlamadığını ve adamlarının da kendisini tenkit ettiğini görünce muhasaradan vaz geçti.

Rebiyülâhirin başından yaklaşık sonuna kadar (2 - 30 Temmuz 1185) yerinde bekledikten sonra Meyyâfârikîn'e gitti. Bunun sebebi de şu idi:

Ahlat hâkimi Şâh-ı Ermen 9 rebiyülâhir (10 Temmuz 1185) de ölmüştü. Ölüm haberi 20 rebiyülâhir (21 Temmuz 1185) de geldi, bunun yerine Ahlat'a gidip orayı ele geçirmeye karar verdi, çünkü Şâh-ı Ermen geride evlât bırakmadığı gibi kendinden sonra beyliği idare edecek bir hâneden üyesi de yoktu. Devlet Seyfeddin Begtimur adlı bir memlûkünün eline geçmişti. Salâhaddin emîrleri ve vezirleriyle bir konuyu istişare etti. Bu sırada ihtilaf çıktı. Musul'u ele geçirmek isteyenler burada kalıp muhasaraya devam etmesini isterken, Atabeg ailesine eziyet edilmesinden hoşlanmayanlar ise Ahlat'a gitmesini tavsiye ederek: «Ahlat çok büyük ve muazzam bir vilâyettir. Şu anda sahipsiz ve muhafızsızdır. Burada ise Musul'u muhafaza ve müdâfaa eden bir hükümdar var. Eğer orayı alırsak hem Musul hem de diğer meseleler kolaylıkla halledilir.» dediler Salâhaddin ne yapacağına tam karar veremedi. Bu sırada Ahlat'ın ileri gelenlerinden, emîrler ve halktan mektup geldi. Salâhaddin'e şehri teslim edeceklerini bildiriyor ve onu davet ediyorlardı. Bunun üzerine Salâhaddin Musul'dan yola çıktı. Aslında Salâhaddin'e mektup yazanlar bunu hile ve taktik icabı yapmışlardı; çünkü Âzerbeycân, Hemedân ve o bölgedeki diğer şehirlerin hâkimi Şemseddin Pehlivan Ahmet ise yöredeki diğer beldeleri ele geçirmek için hareket etmişti. Bundan kısa bir süre önce Pehlivan, kızını o sırada ilerlemiş yaştaki Şâh-ı Ermen ile evlendirmişti. Maksadı bu yoldan Ahlat ve çevresini ele geçirmekti. Ahlatlılar Pehlivan'ın geldiğini duyunca Salâhaddin'e mektup gönderip şehri teslim almak üzere gelmesini, böylece Pehlivan ile Salâhaddin'i birbirlerine düşürüp şehrin kendi ellerinde kalmasını istiyorlardı. Bu mektubu alan Salâhaddin yola çıktı ve öncü birliklerinin başına amcazadesi Nâsıruddin Muhammed b. Şîrkûh ile Muzafferüddin ve diğer bazı emîrleri getirdi. Onlar Ahlat'a doğru ilerlediler ve Ahlat yakınındaki Tuvâna'da konakladılar. Salâhaddin ise Meyyâfârıkîn'e gitti. Pehlivan'a gelince, o Ahlat'a gitmiş ve şehre yakın bir yerde konaklamıştı. Ahlat halkının elçileri Salâhaddin ve

Pehlivan'a gidip geliyorlardı. Sonunda Pehlivan ile işlerini yola koydular ve onun safına geçip adına hutbe okuttular.

Hısn-Keyfâ Hâkimi Nûreddin'in Ölümü

Hısn-Keyfâ ve Âmid hâkimi Nûreddin Muhammed b. Kara Arslan b. Dâvud bu sene öldü. Salâhaddin bu sırada Musul önündeydi. Nûreddin geride iki erkek evlât bırakmıştı. Bunlardan büyük oğlu Kutbeddin Sökmen beyliğin başına geçti, devlet idaresini ise vezir el-Kıvam b. Samâkâ el-Es'ardî deruhte etti.

İmâdeddin b. Kara Arslan, kardeşi Nûreddin tarafından Salâhaddin'in yanına gönderilmişti. İmâdeddin bu sırada Musul'u muhasara etmekte olan Salâhaddin ile beraberdi. Kardeşinin ölüm haberini alınca çocukları küçük olduğu için onun yerine ülkeye hâkim olmak üzere harekete geçti; fakat buna imkân bulamadı ve Harput'a gidip orayı ele geçirdi. Harput 620 (1223) yılına kadar onun ahfâdının elindeydi. Salâhaddin Meyyâfârıkîn'ı muhasara ederken Nûreddin'in oğlu yanına geldi. Salâhaddin de babasının ülkesini onun elinde bıraktı. Âmid de bunlar arasındaydı. Evlâtları Salâhaddin'in beldelerini almasından korkuyorlardı; fakat almadı, onları ülkelerine geri gönderdi. Yalnız yapacakları işleri kendisine danışmalarını, emir ve yasaklarına göre hareket etmelerini şart koştu. Onun yanına babasının adamlarından Salâhaddin adlı birini görevlendirdi.

Salâhaddin'in Meyyâfârıkîn'i Zaptı

Salâhaddin Ahlat'a giderken Meyyâfârıkîn'i de ele geçirme arzusuyla yolunu o tarafa çevirdi; çünkü buranın hâkimi ve aynı zamanda Mardin hâkimi olan Kutbeddin, yukarıda geçtiği gibi, ölmüştü. Yerine küçük yaştaki oğlu geçmiş ve idareye Şâh-ı Ermen hâkim olmuştu. Şâh-ı Ermen'in askerleri de Meyyâfârikîn'deydi. Kutbeddin ölünce Salâhaddin orayı da zaptetmek istedi, fakat şehrin önüne gelince her tarafın asker dolu olduğunu gördü. Kutbeddin'in karısı da kızlarıyla şehirdeydi. BunlarHısn-Keyfâ hâkimi Nûreddin'in kız kardeşleriydi. Salâhaddin Meyyâfârikîn önlerinde konaklayıp cemaziyülevvel'in 1'inden (Temmuz 1185) itibaren muhasaraya başladı.

Meyyâfârikîn'deki askerlerin kumandanı Emîr Esedüddin Barankuş idi. Cesur, akıllı ve kabiliyetli bir emîrdi. Şehri güzel müdâfaa ediyordu. Çarpışmalar şiddetlendi. Mancınık ve arrâdeler kuruldu, fakat Salâhad-

din istediğini elde edemedi. Bunu görünce işi kuvvet zoruyla halletmekten vaz geçip hileye döktü. Kutbeddin'in şehirde ikamet eden karısına: «Esedüddin Barankuş şehri bana teslim etmek istiyor; fakat biz kardeşiniz, Nûreddin'in ölümünden sonra sizin hakkınızı gözetiyor ve bu meselede sizin de payınız olsun istiyoruz. Ben kızlarınızı evlâtlarımla evlendireceğim. Böylece Meyyâfârikîn ve diğer yerler yine senin hâkimiyetinde olacak.» dedi. Bu arada Barankuş'a da adam gönderip Kutbeddin'in karısının Salâhaddin'e yakınlık gösterip ona itaat arz etmek istediğini Ahlat halkının da onu mektup yazıp şehri teslim etmek istediğini haber verdiler. Salâhaddin'in adamı ona: «Sen kendin için yararlı olanı yap.» dedi.

Tam bu sırada Ahlat halkının elçisi geldi, Ahlat halkının itaatını arz etti ve onların kendisini beklediklerini söyledi; bunun üzerine Salâhaddin elçiye Meyyâfârikîn'e gitmesini emretti. Elçi Barankuş'a: «Sen ne için savaşıyorsun? Ben Ahlat'ı Salâhaddin'e teslim etmek için geldim.» dedi; bunun üzerine Barankuş ne yapacağını şaşırdı ve cesareti kırıldı. Salâhaddin'e haber gönderip iktâ ve para talep etti. Salâhaddin de kabul etti. Barankuş cemaziyülevvel'in sonunda (29 Ağustos 1185) şehri teslim etti. Salâhaddin Hatun'un kızlarından birini oğluyla nikâhladı ve el-Hettâh Kalesi'ni kızlarıyla birikte orada kalsın diye ona verdi.

Salâhaddin'in Musul'a Geri Dönüp İzzeddin ile Anlaşması

Salâhaddin Meyyâfârikîn meselesini halledip işlerini sağlama bağladıktan, iktâ ve beldelerini tesbit ve kararlaştırdıktan sonra Musul'a dönmeğe karar verdi, o tarafa doğru hareket etti ve yolunu Nusaybin'e çevirdi. Kefer Zemmâr'a vardığında mevsim kıştı. Askerleriyle orada konakladı. Orada kalmayı ve Musul'a bağlı bütün beldeleri iktâ etmeyi, mahsul ve gelirlerini alıp bu şekilde Musul'u zayıflatmayı düşündü; çünkü Musul'u zorla ele geçiremeyeceğini anlamıştı. Salâhaddin şaban ayında (ekim - kasım 1185) oraya inmişti. Şaban ve ramazan'ı orada geçirdi. Bu arada İzzeddin ile aralarında elçiler gidip geldi. Mücâhidüdin de mektup ve haberleşmeyi sürdürüyordu. Hükümdarlar onun doğruluğuna inandıkları için sözüne itibar ederlerdi.

Elçiler barış için gidip gelirken Salâhaddin hastalanıp Kefer Zemmâr'dan Harrân'a gitti. Bu sırada elçiler gelip isteklerinin kabul edildiğini bildirdiler. Böylece anlaşma sağlandı ve bağlılık yemini ettiler. Anlaşmaya göre İzzeddin, Şehrizûr ve çevresini, el-Karablî vilâyetini ve Zâb'ın ötesindeki bütün şehirleri kendisine teslim edecek, ülkesinin min-

berlerinde Salâhaddin adına hutbe okunacak, paralara onun adı basılacaktı. Salâhaddin şartlara bağlı kalacağına yemin ettikten sonra elçileri gönderip İzzeddin'e de yemin ettirdi, sonra teslimi kararlaştırılan beldeleri teslim aldı.

Salâhaddin Harrân'a vardı ve bir süre hasta kaldı. Dünya huzur ve sükûna kavuştu, karışılıklar sona erdi. Bütün bunlar Mücâhidüddin Kaymaz'ın aracılığıyla olmuştu. Allah rahmet eylesin.

Salâhaddin'e gelince, Harrân'da uzun süre hasta yattı. Ailesinden yanında o sırada Haleb'de olan kardeşi el-Âdil ile oğlu el-Melikü'l-Azîz Osman vardı. Hastalığı ağırlaştı ve iyileşmesinden umut kesildi. Halkı çocuklarına bağlı kalacağına yemin ettirdi. Oğullarından her birine muayyen bir belde verdi, kardeşi el-Âdil'i de hepsine vasî tayin etti; ancak daha sonra iyileşti ve 582 yılı muharrem ayında (mart - nisan 1186) Dımaşk'a döndü.

Harrân'da hasta yatarken yanında amcazâdesi Nâsıruddîn b. Şîrkûh da vardı. Hıms ve Rahbe onun iktâlarıydı. Salâhaddin'in yanından Hıms'a gitti. Giderken Haleb'e uğradı ve muhafız kuvvetlerinden bir taifeyi çağırıp para verdi. Hıms'a varınca Dımaşklı bir grupla haberleşti. Eğer Salâhaddin ölürse şehri kendisine teslim etmelerini istedi. Hıms'ta durup Salâhaddin'in ölüm haberini bekledi. Haberi alır almaz Dımaşk'ı zapt edecekti. Nihayet Salâhaddin iyileşti ve Nâsıruddin de bu haberi aldı, fakat çok geçmeden Nâsıruddin Kurban Bayramı gecesi öldü. O gece çok şarap içmişti. Sabahleyin ölü bulundu. Rivayete göre Salâhaddin en-Nâsıh b. el-Amîd adlı bir Dımaşklıyı onu öldürmek için görevlendirmiştir en-Nâsıh yanına gidip Nâsıruddin'le dost olmuş ve ona zehir içirmişti. Sabahleyin en-Nâsıh'ı göremediler. Sorulunca, onun geceleyin Salâhaddin'in yanına gittiğini söylediler. Bu hâdise onun hakkındaki bu zannı kuvvetlendirdi. Nâsıruddin ölünce Salâhaddin onun iktâlarını oğlu Şirkûh'a verdi. O sırada on iki yaşındaydı.

Nâsıruddin geride para, at, alet vs. pek çok şey miras bıraktı. Salâhaddin Hıms'a gelip onun terekesini gözden geçirdi ve çoğunu aldı. Ancak işe yaramaz şeyleri bıraktı.

Benim duyduğuma göre, Şîrkûh b. Nâsıruddin babasının ölümünden bir sene sonra Salâhaddin'in yanına gelmiş ve ona: «Kur'an'dan nereye vardın? demiş ve şu âyet-i kerîmeyi okumuştur: **«Öksüzlerin mallarını haksız yere yiyenler ancak karınları dolusu ateş yemiş olurlar. Onlar alevli ateşe sokulacaklardır»** (Nisa 4 / 10) Salâhaddin ve orada hazır bulunanlar onun zekâsına hayret ettiler.

el-Cezîre ve Musul'da Türkmenlerle Kürtler Arasında Çıkan Olaylar

Bu sene el-Cezîre, Musul, Diyarbekir, Ahlat, Suriye, Şehrizûr ve Âzerbeycân'da Kürtlerle Türkmenler arasında ilk defa olaylar çıktı, çok sayıda insan öldürüldü. Olaylar yıllarca sürdü, bu arada yollar kesildi, mallar yağmalandı ve kan döküldü.

Sebebi şu idi:

Türkmen bir kadın yine Türkmen olan bir erkekle evlenmişti. Yolda giderlerken Kürtlere ait olan ez-Zevzân Kalesi'ne uğradılar. Kale halkı gelip Türkmenlerden düğün ziyafeti istedi, Türkmenler vermediler, bu yüzden de aralarında münakaşa çıktı ve savaşa sebep oldu. Kalenin hâkimi damadı yakalayıp öldürünce fitne koptu. Türkmenler öfkeyle ayaklandılar ve çok sayıda Kürdü öldürdüler. Kürtler de aynı şekilde ayaklanıp Türkmenleri öldürdüler. Fitne ve kötülükler büyüyerek devam etti.

Sonra Mücâhidüddin Kaymaz (Allah Rahmet eylesin.) Türkmen ve Kürtlerin reislerini toplayıp aralarını düzeltti. Onlara hil'atler, elbiseler vs. verdi, bol miktarda para harcayıp bir hayli masraf yaptı, bunun üzerine fitne son buldu ve Allah halkı onun şerrinden kurtardı. Halk tekrar eskiden olduğu gibi huzur ve emniyete kavuştu.

Murabıtlar ve Arapların İfrîkiyye'yi Zaptı ve Bölgenin Tekrar Muvahhidlerin Eline Geçmesi

580 (1184 - 1185) yılı vukuatı sırasında «Ali b. İshâk» adlı Murâbıtın Bicâye'yi zapt ettiğini, Mağrib hükümdarı Yûsuf b. Abdülmü'min'in de oraya asker sevkedip geri aldığını anlatmıştık. Bu olaylar üzerine Ali İfrîkiyye'ye gitti. Oraya varınca Süleym, Riyâh ve oradaki diğer Arap kabileleri onun çevresinde toplandılar. Karakuş ile Mısır'dan buraya gelmiş olan Türkler de onlara katıldı. Onların buraya nasıl geldiğini daha önce anlatmıştık. Mısır Türklerinden bir grup da Salâhaddin'in yeğeni Takiyyüddin'in memlûkü Bozaba ile buraya gelmişler, sayıları çoğalmış, nüfûz ve itibarları artmıştı. Hepsi toplanınca sayıları büyük bir rakama varıyordu. Hepsi de Muvahhitlerden nefret ediyordu ve Ali b. Ishak'a arzetmişlerdi, çünkü o eski bir hânedâna Murabıtlara mensuptu. Ona boyun eğdiler ve «Emîru'l-Müslimîn» unvanı verdiler. İfrîkiyye'ye gidip her tarafını ele geçirdiler, sadece Mehdiyye ve Yunus şehirleri kaldı. Muvahhitler orada ikâmet ediyorlardı. İki şehri korkularından

dolayı sıkı bir şekilde koruyorlardı. O yöredeki bütün bozguncular, fitne fesat çıkarmak, yağmacılık yapmak isteyenler bu müfsid adama, Ali b. İshâk'a katıldı. Şehirleri, kaleleri ve köyleri yakıp yıktılar. Namusa tecavüz ettiler, ağaçları kestiler.

O sırada İfrîkiyye valisi olan Abdülvâhid b. Abdullah el-Hintânî Tunus'taydı. Merâkeş'te bulunan Mağrib hükümdarı Yâkûb'a haber gönderip durumu bildirdi. Murâbıt Ali b. İshâk, Bâşerâ arasına yürüdü. Tunus yakınlarındaki Bâşerâ'ya bağlı çok sayıda köy vardı. Ali b. İshâk burayı muhasara edip çepe çevre kuşattı, halkın emân dilemesi üzerine de kabul etti. Askerler içeri girip ne varsa mal, hayvan ve mahsûlü yağma ettiler, halkı elbiselerine varıncaya kadar soydular. Kadınlara ve çocuklara dahi el uzattılar ve onları perişan hâlde ölüme terk ettiler. Oradan Tunus'a gittiler. Güçlüler, durumları iyi olanlar, elerinden geldiğince erzak hazırlardı, fakat zayıf ve güçsüz insanlar ise halktan dileniyorlardı. Bu sırada kış bastırdı ve soğuk onları mahvetti. Bu arada veba salgını çıktı. Ölenlerin sayısı on iki bindi. Bu rakam sadece bir yerdeki ölülerin sayısı idi. Geri kalanlar kim bilir ne kadardır?

Ali b. İshâk İfrîkiyye'yi istilâ edince Abdülmü'min'in ahfâdı adına okunmakta olan hutbeye son verip Abbâsî Halifesi eh-Nâsır Lidinillâh adına hutbe okuttu. Halifeye haber gönderip hil'atler ve siyah sancaklar istedi. Ali daha sonra 582 (1186 - 1187) yılında Kafsa şehrini muhasara etti. Halk Abdülmü'min'in oğlunun askerlerini çıkarıp şehri ona teslim ettiler. Ali b. İshâk burada Türkler ve Murâbıtlardan müteşekkil bir kuvvet bıraktı. Bina olarak müstahkem olan bu şehre adamlar yerleştirerek daha sağlam hâle getirdi.

Ya'kûb b. Yûsuf b. Abdülmü'min'e gelince, o, bu haberi duyunca Muvahhitlerden yirmi bin kişilik bir süvari birliği seçti. Ülkede yiyecek sıkıntısı olduğundan dolayı az sayıda asker topladı. Murâbıt Ali b. İshâk şehirleri yakıp yıkmağa ve işkenceye başlayınca 583 yılı safer ayında (nisan - mayıs 1187) yola çıkıp Tunus'a vardı. Yeğeniyle birlikte de altı bin süvari gönderdi. Bunlar Kafsa'da bulunan Ali b. İshâk ile savaşmak için üzerine yürüdüler ve ansızın hücum ettiler. Mucahhidlerin yanındaki bir grup Türk onlarla gizlice anlaştılar, bunun üzerine Muvahhitler mağlûb oldular. Kumandanlarından bir çoğu öldürüldü. Bu hadise 583 yılı rebiyülevvel ayında (mayıs - haziran 1187) oldu.

Ya'kûb bu haberi duyunca recep ayı ortalarına (20 Eylül 1187) kadar Tunus'ta kaldı. Sonra yanındaki kuvvetlerle Murâbıtları ve Türkleri takibe çıktı. Nihâyet onlara yetişti ve Kabis şehri yakınlarında karşılaştı, savaşa girdiler. Ali b. İshâk ve maiyyetindekiler mağlûp oldu. Muvahhitler onlardan o kadar çok adam öldürdüler ki, neredeyse hepsini

yok edeceklerdi. Az sayıda insan kurtulabildi, onlar da çöllere çekildiler. Ya'kûb aynı gün Kabis'e döndü ve burayı da zapt edip Karakuş ailesinin elinden aldı. Onları Merâkeş'e sürdü, sonra Kafsa şehrine yönelip üç gün kuşattı, ağaçlarını kesip çevreyi tahrip etti. Oradaki Türkler haber gönderip kendileri ve şehir halkı için emân dilediler, Ya'kûb da kabul etti. Türkler salimen çıktılar. Ya'kûb, cesaretlerini ve düşman karşısındaki başarılarını görünce Türkleri sınırlarda görevlendirdi. Ya'kûb bu şekilde Kafsa'yı teslim aldı. Şehirdeki Murâbıtları öldürdü, surları yıktı, şehri köy haline getirdi. Mehdî b. Tûmart'ın dedikleri çıktı; zira o şehrin surlarının yıkılacağını ve ağaçlarının kesileceğini söylemişti. Bu mesele daha önce geçmişti.

Ya'kûb Kafsa'daki işlerini tamamladıkdan ve İfrîkiyye'nin işlerini yoluna koyduktan sonra Merâkeş'e döndü, 584 (1188 - 1189) yılında oraya vardı.

Çeşitli Olaylar

Şâfiî fakîhi er-Radî Ebû'l-Hayr İsmâil el-Kazvînî bu sene Bağdâd'dan ayrıldı. Nizâmiye'de müderris idi. Kazvîn'e döndü. Ondan sonra Nizâmiye'de Şeyh Ebû Tâlib el-Mübarek Sâhib ders verdi. Sâlih âlimlerden biriydi.

Bu sene Kerh halkıyla Bâbu'l-Basra halkı arasında Bağdâd'da büyük olaylar çıktı. Çok sayıda adam yaralandı ve öldürüldü. Daha sonra Nakîb ez-Zâhir onların arasını düzeltti.

Musullu fakih Mühezzibüddin Abdullah b. Esad da bu sene öldü. Şâfiî mezhebi sahasında alimdi, Güzel nesir ve şiirleri vardı. Hıms'ta öldü. Sâlih insanlardan biriydi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN İKİNCİ (M. 1186 - 1187) YILI OLAYLARI

el-Âdil'in Haleb'den Ayrılması, el-Melikü'l-Azîz'in Mısır'a Gitmesi, el-Efdal'ı Mısır'dan Dımaşk'a Göndermesi ve Dımaşk'ı Ona İktâ Etmesi

Salâhaddin bu sene oğlu el-Efdal Ali'yi Mısır'dan Dımaşk'a gönderdi. Dımaşk'ı ona iktâ etti, Haleb'i de kardeşi el-Âdil'den aldı. Onu oğlu el-Azîz Osman ile birlikte Mısır'a gönderdi ve kendine nâib tayin etti. Takiyyüddin'i oradan çağırdı.

Sebebi şu idi:

Daha önce geçtiği gibi, Salâhaddin, Takiyyüddin'i Mısır'a nâib tayin etmişti. Büyük oğlu el-Efdal Ali'yi de onun yanında görevlendirmişti. Takiyyüddin, Salâhaddin'e haber gönderip el-Efdal'den şikâyetçi oldu. Onun yüzünden vergi toplayamadığını, onun yumuşak huylu ve cömert bir insan olduğunu, kendisinin birini cezalandırmak istediği zaman mani olduğunu söyledi. Bunun üzerine Salâhaddin oğlu el-Efdal'ı çağırdı ve Takiyyüddin'e de: «Haraç veya başka hususlarda mazeret beyan etme.» dedi, bundan dolayı ona kızdı. Takiyyuddin Salâhaddin'in oğlu el-Efdal'ı Mısır'dan başka yere göndereceğini, böylece kendisinin tek başına kalacağını ve Salâhaddin ölünce Mısır'a hâkim olacağını zannetti. Bu fikir kuvvet kazanmıştı ki, Salâhaddin kardeşi el-Âdil'i Haleb'den getirtip oğlu el-Aziz Osman ile beraber Mısır'a gönderdi. Takiyyuddin'i de Suriye'ye çağırdı, fakat Takiyyüddin gitmedi ve Mağrib'e Karakuş'un yanına gitmek için asker topladı. Karakuş Mağrib'deki Nefûsa dağlarını ve Berka ile daha başka yerleri istilâ etmişti. Karakuş daha önce mektup yazıp onu bu bölgeyi ele geçirmeye teşvik etmişti. Takiyyüddin de gitmek için hazırlandı. Cesur ve yiğit askerlerin çoğunu da yanına aldı.

Salâhaddin bunu duyunca zoruna gitti ve üzüldü. Haber gönderse bile dinlemeyeceğini anladı, bu sebeple ona: «Seninle vedalaşmak için

yanıma gelmeni istiyorum. Sana yapmanı istediğim bazı vasiyyetlerde bulunacağım» diye haber yoladı. Takiyyüddin gelince onu huzura kabul etmedi, fakat iktâlarını artırdı. Hama, Menbiç, Maarrâ ve Kefertâb, Meyyâfârıkîn, Cebel-i Cûr ve bütün çevresi onun iktalarına dâhil edildi. Takiyyüddin öncü birliğini memlûkü Karakuş'un yanına göndermiş ve Karakuş ile irtibat sağlamıştı. Bundan sonraki olayları 583 (1187 - 1188) yılı vukûâtı arasında anlatacağız.

Salâhaddin'in durumunu iyi bilen birinin bana anlattığına göre, Salâhaddinin Haleb'i el-Âdil'den alıp Takiyyuddin'i Suriye'ye göndermesinin sebebi şudur:

Salâhaddin Harrân'da hastalanınca Mısır'da onun öldüğü söylentileri yayılmıştı. Bu sırada Takiyyüddin tek başına iktidarı ele geçirme gayretlerine girdi. Salâhaddin iyileşince bunlar ona anlatıldı; bunun üzerine Salâhaddin çok kıymet verdiği ve ordunun itaât ettiği Fakîh İsâ el-Hakkârî'yi Mısır'a gönderdi, ona Takkiyyüddin'i Mısır'dan uzaklaştırıp orada kalmasını emretti. Fâkîh İsâ hemen yola çıktı. ve Kahire'de sarayına girinceye kadar Takiyyüddin bunlardan haberdar olamadı. Sarayda ona Mısır'dan çıkmasını emretti. Takiyyîddin hazırlanması için bir kaç gün mühlet istedi, fakat Fakih kabul etmedi ve: «Şehrin dışında oturur, orada hazırlanırsın.» dedi. Takiyyüddin de Mısır'dan çıkıp Mağrib'e gitmek istediğini söyledi. Fakih ona: Nereye istersen git.» dedi. Salâhaddin onun Mağrib'e gitmek istediğini duyunca yanına çağırdı, bunun üzerine Takıyyüddin Suriye'ye gitti. Salâhaddin ona iyi davrandı ve olup bitenlerden dolayı hiç bir şey söylemedi, çünkü (Allah rahmet eylesin) yumuşak huylu cömert ve sabırlı bir insandı.

Haleb'i el-Âdil'den almasına gelince bunun sebebi de şudur:

Salâhaddin'in Süleyman b. Cender adlı büyük bir emîri vardı. Salâhaddin hükümdar olmadan önce onun eski bir arkadaşıydı. Salâhaddin ona itimad ederdi. Akıllı, kurnaz ve üstün zekâlı bir emîrdi. el-Melikü'l-Âdil Haleb'de iken onun düşündüğü gibi yapmadı. Başkalarını ondan önemli mevkilere getirdi. Süleyman b. Cender bundan müteessir oldu.

Salâhaddin hastalanıp iyileşince, Suriye'ye gitti. Süleyman b. Cender de bir gün onunla birlikte yolculuk yaptı. Hastalığından söz açıldı, bunun üzerine Süleyman ona: «Sen hangi düşünceyle ava çıkıyor ve kimsenin sana muhalefet etmeyeceğini zannediyorsun? Vallahi bir kuşun bile senden daha akıllıca hareket etmesinden çekinmiyorsun galiba?» dedi Salâhaddin gülerek: «Bu nasıl iş?» diye sorunca Süleyman: «Bir kuş yavrularına yuva yapmak istediği zaman, yavrularını korumak maksadıyla ağacın en yüksek yerlerine çıkar. Sen kalelerini aile efradına da-

ğıttın, çocuklarını da düz yerlerde bıraktın. İşte Haleb kardeşinin elinde, Hama Takiyyuddin'de, Hıms İbn Şirkûh'un elinde, oğlun el-Azîz de Takiyyüddin'in yanında Mısır'da, Takiyyuddin onu canı istediği zaman oradan uzaklaştırır. İşte başka bir oğlun da çadırında kardeşinin yanında, o da ona istediğini yapar,» dedi. Salâhaddin bunları dinledikten sonra; «Doğru söylüyorsun, bu meseleyi gizli tut.» dedi, sonra Haleb'i kardeşinden aldı ve Takiyüddin'i Mısır'dan çıkardı. Kardeşi el-Âdil'i Mısır ve Suriye'den çıkarmak için Harrân, Urfa ve Meyyâfârikîn'i ona verdi. Buraların evlâdına kalmasını istiyordu, fakat Allah Taâlâ hükümdarlığın evlâdının elinden çıkmasını murâd edince yaptığı işler, aldığı tedbirler fayda vermedi. Bunları inşâallah ileride anlatacağız.

Pehlivân'ın Ölümü ve Kardeşi Kızıl'ın Melik Olması

el-Cibâl, Rey, Isfahân, Âzerbaycân, Errâniye ve diğer bazı beldelerin hâkimi olan Pehlivân Muhammed b. İldeniz bu yılın başında (mart 1186) öldü. Adaletli, güzel ahlâklı, akıllı, yumuşak huylu ve hükümdarlarda bulunması gereken güzel idâre kabiliyetine sahip bir insandı. Onun zamanında bütün bu beldeler emniyet, halkı da huzur ve güven içinde yaşıyordu. O ölür ölmez Isfahân'da Şâfiîlerle Hanefîler arasında savaşlar, öldürmeler, yakıp yıkmalar yağmacılık vs. gibi tavsife gelmeyecek işler oldu. Şehrin kadısı Hanefîlerin, İbnü'l-Hocendî de Şâfiîlerin reisiydi. Yine aynı şekilde Rey'de de Sünnîlerle Şiîler arasında büyük çatışmalar oldu. Halkı muhtelif yerlere dağıldı. Bazıları öldürüldü. Rey ve diğer bazı yerler tahrip edildi.

Pehlivân ölünce yerine kardeşi Kızıl Arslan Osman melik oldu. Sultan Tuğrul b. Arslan b. Tuğrul b. Muhammed b. Melikşâh Pehlivân'ın yanındaydı. Sultan'ın hiç bir nüfuzu yoktu. Ülke, emîrler ve hazine Pehlivân'ın elindeydi. Pehlivân ölünce Sultan Tuğrul, Kızıl Arslan'ın hükmünden çıktı, çok sayıda asker ve emîr de Tuğrul'a katıldı. Bazı beldeleri istilâ etti, Kızıl Arslan ile aralarında ileride anlatacağımız bazı savaşlar oldu.

Suriye'deki Haçlılar Arasında Çıkan Anlaşmazlık ve Trablus Kontunun Salâhaddin'in Tarafına Geçmesi

Trablus kontu Raimond Taberiyye kontesi ile evlenmiş ve onun yanına giderek Taberriyye'de kalmıştı. Suriye'deki Haçlıların meczûm kralı bu sırada öldü ve yerine kız kardeşinin küçük yaştaki oğlunun geçmesini vasiyyet etti. Trablus kontu Raimond ona kefil olup ülke idare-

sini ele aldı, çünkü o zaman Haçlılar arasında ondan daha meşhur, ondan daha cesur ve ondan daha ileri görüşlü biri yoktu. Bu küçük çocuğun kral olmasını fırsat bilerek devleti ele geçirmek istedi. Tam bu sırada o da öldü ve krallık annesine geçti, böylece Raimond'un bütün planları suya düştü.

Kraliçe, Avrupa'dan Suriye'ye gelmiş olan «Guy» adlı bir Franka âşık olup onunla evlendi. Krallığı ona devretti, krallık tacını onun başına koydu. Patrik, papaz, rahip, Hospitalier Templier reislerini ve el-Bâruniyye'yi çağırıp krallığı ona devrettiğini bildirdi, onları da buna şahit gösterdi, hepsi itaat edip boyun eğdiler. Bu hareket Raimond'un zoruna gitti. Ne yapacağını şaşırdı. Küçük krala vekâlet ettiği sırada topladığı malların hesabı istendi. Raimond hepsini kral için harcadığını söyledi. Bu durum onun kin ve nefretini bir kat daha artırdı, onlara karşı açıkca muhalefet etti. Salâhaddin ile haberleşip ona intisap etti, ondan destek sağladı ve Haçlılardan intikam almak ve gayesine erişmek için kendisine yardım etmesini istedi. Salâhaddin ve müslümanlar buna çok sevindiler. Salâhaddin ona yardım vaad etti. Dilediği konuda ona yardımcı olmaya söz verdi, onu bütün Franklar'ın başına müstakil kral yapmayı taahhüt edip garanti verdi. Salâhaddin Raimond'un esir süvarilerini de serbest bıraktı. Bu onu Salâhaddin'in katında önemli bir mevkie getirdi ve Salâhaddin'e itaat arz etti. Haçlıların bir kısmı da Raimond'u destekliyordu. Böylece aralarındaki dirlik ve düzen bozuldu. Bu hadise Salâhaddin'in Haçlı hâkimiyetindeki toprakları ele geçirmesini ve Kudüs'ü kurtarmasını gerektiren en büyük sebeplerden biridir. Bunları inşaallah ileride zikredeceğiz.

Salâhaddin Taberiyye tarafından Haçlı beldelerine seriyyeler sevketti. Bunlar baskınlar düzenleyip gittikleri yerleri yağmaladılar ve elleri ganimetlerle dolu olarak salimen geri döndüler. Bu durum Haçlıları zayıflattı, onları cesaretleri kırılıp zaafa düşerken Müslümanların cesâreti arttı ve Haçlı topraklarını ele geçirme arzularını kamçıladı:

Prens Reynald'ın Anlaşmayı Bozması

Kerek şehri hâkimi Prens Reynald... Haçlıların en büyüğü ve en âdisiydi. Müslümanlar'a çok düşmandı, Müslümanlar en büyük zararı Ondan görmüşlerdi. Salâhaddin bunu bildiği için onu bir kaç defa muhasara etti, ülkesine yağma akınları düzenledi; bunun üzerine Prens Reynald itaat arz edip barış talebinde bulundu, Salâhaddin de kabul etti. İkisi anlaşma yapıp şartlara bağlı kalacaklarına yemin ettiler. Bundan sonra Suriye'den Mısır'a ve Mısır'dan da Suriye'ye kervanlar gidip gelmeye başladı.

Bu sene büyük bir ticaret kervanı çok sayıda insanla prensin ülkesine uğradı. Kafilede orduya mensup çok sayıda yiğit ve iyi insan da vardı. Bu mel'un onlara hâinlik edip hepsini yakaladı; mallarını, hayvanlarını ve silâhlarını aldı, esir ettiklerini hapse attı; bunun üzerine Salâhaddin ona elçi gönderip davranışını kınadı, yaptığı hainliği ağır bir dille yerdi. Eğer esirleri serbest bırakıp malarını iade etmezse üzerine yürüyeceğini söyleyerek tehdit etti, fakat prens kabul etmedi ve ısrarla direndi. Salâhaddin de eğer ele geçirirse onu öldürmeyi adadı ve inşaallah ileride anlatacağımız bazı olaylar oldu.

Çeşitli Olaylar

Müneccimler eskiden beri bu yılın 29 cemaziyülâhir (16 Eylül 1186) günü beş yıldızın tarazi burcunda toplanacağını söylemişler, onların birbirlerine yaklaşmalarıyla da şiddetli rüzgârlar eseceğini, toprağı, insanları ve şehirleri mahvedeceğini haber vermişlerdi; fakat bunların hiç biri doğru çıkmadı, hiç rüzgâr esmedi, hattâ arpa ve buğday tanelerinin hasadı rüzgâr olmadığından gecikti. Çiftçiler tanelerini samandan ayırabilmek için rüzgâr beklediler. Böylece Allah Taâlâ müneccimleri yalanladı ve onları rezil etti.

Mısırlı nahivci Abdullah b. Beri b. Abdülcebbâr b. Berrî bu sene öldü. Nahivde imamdı. Allah rahmet eylesin.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ (M. 1187 - 1188) YILI OLAYLARI

Bu yılın ilk günü cumartesi idi. O gün Nevrûz-ı Sultânî idi. İskenderiyye takvimine göre 14 Nisan 1498 idi. Güneş ve Ay Hamel burcundaydı. Arap yılının ilk günüyle Farsların son olarak kabul ettikleri takvimin ilk günü ve Rum yılının ilk günü aynı güne rastladı. Güneş ve Ay burçların ilkindiydi. Böyle bir olay daha zor meydana gelir.

Salâhaddin'in Kerek'i Muhasarası

Salâhaddin bu sene bütün ülkelere mektup yazıp halkı cihada çağırdı. Musul, el-Cezîre, Erbil ve diğer şark vilâyetlerine, Mısır ve Suriye'ye mektup gönderip onları cihada davet ve teşvik etti. Ellerinden geldiği kadar iyi hazırlanmalarını emretti. Daha sonra Muharrem ayının sonlarında (11 Nisan 1187) hassa ordusuyla Dımaşk'tan hareket etti, Ra'su'l-Mâ'ya gitti. Suriye askerleri de kendisine iltihak etti. Askerler toplanınca gelecek yeni birliklerin de katılması için oğlu el-Meliku'l-Efdal Ali'yi onlara kumandan tayin etti, kendisi süvari birliğiyle Busrâ'ya gitti.

Onun Busrâ'ya gitmesinin sebebi şu idi:

Salâhaddin, Kerek hâkimi prens Reynald'in hacıların yolunu kesip onları yakalamak istediğini duydu. Prens hacıları yakaladıktan sonra Mısır ordusunun yoluna çıkarak onların Salâhaddin'in yanına gitmesine mani olacağını ilân etmişti, bu sebeple Salâhaddin prens Reynald'in hacıları yakalamasına mani olmak ve beldesinin ele geçirilmesinden korkarak onun ülkesinden çıkmasını sağlamak için Busrâ'ya gitti.

Hacılar arasında Salâhaddin'in akrabaları da vardı. Meselâ kız kardeşinin oğlu Muhammed b. Lâcin ve diğerleri bunlar arasında yer alıyordu. Prens Salâhaddin'in ülkesine yaklaştığını duyunca beldesinden ayrılmadı, böylece arzusu gerçekleşmedi, hacılar da sâlimen geldiler. Hacılar

gelip rahatlayınca Salâhaddin Kerek üzerine yürüdü ve şehri muhasara edip sıkıştırdı. Mısır askerlerinin yetişmesini bekledi. Nihayet Mısır ordusu da Kerek önüne vardı; bunun üzerine Salâhaddin Kerek, Şevbek ve diğer şehirlere seriyyeler sevk etti. Bunlar prensin şehirlerini yakıp yıktılar, yağmaladılar. Prens muhasara altında olduğu için onları topraklarından uzaklaştıramadı. Diğer Franklar da Salâhaddin'in oğlu el-Efdal kumandasındaki askerlerden korkarak ülkelerinin sınırlarında beklediler. Salâhaddin de Kerek'i muhasara edip, yağma ve yakıp yıkma imkânı buldu.

Akkâ Şehrinin Yağmalanması

Salâhaddin oğlu el-Efdal'e haber gönderip ordudan seçkin bir birliği Akkâ üzerine sevk edip orayı yağma ve tahrip etmelerini emretti. el-Efdal de Harran ve Urfa emîri Muzafferuddin Gökbörü'yü gönderdi. Kaymaz en-Necmî ile Duldurum el-Yarukî gibi iki büyük emîri ve diğer bazılarını da onun emrine verdi. Bu askerî birlik geceleyin yola çıkıp safer ayı sonlarında (10 Mayıs 1187) sabahleyin Sallûriyye'ye vardılar.

Templier ve Hospitalier'e mensup askerlerden müteşekkil büyük bir haçlı taifesi onların karşısına çıktı. Saffûriyye'de karşılaştılar. Aralarında öyle bir savaş vuku buldu ki, siyah saçlara ak düşürdü.

Sonra Allâh Taâlâ Müslümanlara yardım indirdi de Haçlılar mağlûp oldular. Bir çoğu öldürüldü, geri kalanlar da esir alındı. Öldürülenler arasında Hospitalier tarikatı lideri ve meşhur Frank süvarileri de vardı. O müslümanlara çok zarar vermişti. Müslümanlar onlara yakın yerleri de yağmaladılar, kadınları esir aldılar ve elleri ganimetle dolu olarak sâlimen geri döndüler. Dönüşte Taberiyye yoluyla geldiler. Kont Raimond da oradaydı ve bu olayı hiç yadırgamadı. Bu çok büyük bir fetihdi, çünkü Templier ve Horpitalier Frankların güçlü bir taifesiydi. Her tarafa fetihnâmeler gönderildi.

Salâhaddin'in Ordugâha Dönmesi ve Haçlıların Arasına Girmesi

Salâhaddin Hospitalier ve Templier'e mensup askerlerin bozguna uğradığına, bazılarının öldürüldüğüne, bazılarının esir alındığına dair müjdeyi alınca Kerek'ten oğlu el-Melikü'l-Efdal'in maiyyetindeki askerlerin yanına döndü. Muhtelif yardımcı kuvvetler de orduya katılmıştı. Salâhaddin de onlara katıldı ve böylece hep birlikte oldular. Salâhaddin

askerleri teftiş etti. İktâlı ve maaşlı askerlerin sayısı gönüllüler hariç on iki bin süvariye varmıştı. Salâhaddin ordusunu merkez, sağ ve sol cenâh, Câlişiyye ve sâka (artçılar) olmak üzere savaşa hazırladı. Her birine mevzilerini gösterdi ve bulundukları yerden ayrılmamalarını emretti, daha sonra savaşa hazır vaziyette yola çıktı, Taberiyye yakınlarında el-Ukhuvâne'de konakladı. Yukarıda geçtiği gibi, Kont Raimond da Salâhaddin'e intisab etmişti. Salâhaddin'e devamlı mektup gönderiyor, ona yardım ve destek vaat ediyordu. Şeytan onlara ancak bâtıl şeyleri vaat eder.

Haçlılar Müslüman askerlerin toplandıklarını ve kendi ülkelerine saldırmaya azmettiklerini görünce Kont, patrik, papaz, rahip ve çok sayıda şövalyeye haber gönderdiler. Onlar Raimond'un Salâhaddin'in tarafına geçmesini yadırgadılar ve: «Hiç şüphesiz sen Müslüman oldun. Aksi halde dün Müslümanların yaptıklarına tahammül etmezdin. Onlar Hospitalier ve Templier'e mensup askerleri öldürüp esir alarak onlarla birlikte senin yanından geçiyorlar da sen bunu yadırgamıyorsun.» dediler. Yanında buhunan Taberiyye ve Trabluslu askerler de onları desteklediler; bunun üzerine patrik onu mahrum bırakmakla ve karısıyla nikâhını feshetmekle vs. tehdit etti. Kont Raimond işin aleyhine geliştiğini ve zor durumda kaldığını görünce özür dileyip tövbe etti. Onun mazeretini kabul edip hatasını bağışladılar. Müslümanlar'a karşı onun da desteğini istediler. Ülkelerini korumak için ondan yardım taleb ettiler. Kont Raimond da onlarla barış yapıp saflarına geçmeyi kabul etti. Raimond ile birlikte kralın yanına gittiler. Aralarındaki ikilik sona erdi ve tekrar birleştiler, fakat hiç bir şey Allah'a karşı onlara fayda sağlamadı. Süvari ve piyadelerini topladılar. Sonra da Akkâ'dan Saffûriyye'ye gittiler. Haçlılar kalbi korku dolu olduğu için bir adım ileri bir adım geri atıyorlardı.

Salâhaddin'in Taberiyye'yi Fethi

Haçlılar toplanıp Saffûriyye'ye hareket edince, Salâhaddin de emîrlerini ve vezirlerini çağırıp onlarla istişare etti. Çoğu savaştan vaz geçilmesini ve yağma akınlarıyla Franklar'ın zayıflatılmasını, beldelerin birbiri ardından yakılıp yıkılmasını tavsiye ettiler, Emîrlerinden biri de: «Bana kalırsa Haçlıların topraklarına girelim, yağma edelim, yakalım, yıkalım ve çoluk çocuklarını esir alalım, eğer Haçlılardan biri karşımızda dururşa onunla savaşa gireriz; zira doğudaki ahali bizi tel'in ediyor ve Haçlılarla cihadı bıraktığımızı söylüyorlar. "Müslümanlarla savaşmak için sefere çıktı." diyorlar. Doğrusu öyle bir iş yapalım ki, yaptığımız iş-

te mazur görülelim ve halkın bize dil uzatmasına mani olalım» dedi, bunun üzerine Salâhaddin: «Bana göre, Müslümanları kâfirlere karşı savaşa sürmemiz en isâbetli yoldur, çünkü işler insanların kararıyla olmuyor. Sonra ömrümüzden ne kadar kaldığını da bilmiyoruz. Bu kadar gayret ve zorlukla topladığımız bu orduyu dağıtmamamız lâzım.» dedi.

Salâhaddin daha sonra gelişinin beşinci günü el-Ukhuvâne'den ayrıldı. Bu 23 rebiyülâhir (2 Temmuz 1187) perşembe gününe rastlıyordu. Yoluna devam ederek Taberiyye'yi arkasına alıp dağa çıktı. Haçlılara yaklaşıncaya kadar ilerledi, fakat onlardan hiç kimseyi görmedi. Çadırlarından ayrılan da yoktu. Orada konaklayıp askerlerine de oraya karargâh kurmalarını emretti. Karanlık bastırınca Haçlıların karşısına savaşa katılmalarına mani olmak için askerler gönderdi ve süvarileriyle Taberiyye'ye inip şehri muhasara etti. Burçlarından birini delip şehri geceleyin silâh zoruyla ele geçirdi. Oradakiler Taberiyye kalesine sığınıp müdafaaya çekildiler. Şehrin sahibesi Kontes de çocuklarıyla birlikte oradaydı. Salâhaddin şehri yakıp yıktı, yağma etti.

Haçlılar Salâhaddin'in Taberiyye'ye inip şehri zapt ettiğini, içerde ne varsa aldığını, şehri yaktığını, götüremeyecekleri eşyaları da ateşe verdiklerini duyunca konuyu görüşmek üzere toplandılar. Bazıları Müslümanlar'ın üzerine saldırıp savaşmayı ve onları Taberiyye'den uzaklaştırmayı tavsiye edince Kont Raimond: «Taberiyye bana ve karıma aittir. Salâhaddin şehirde yapacağını yaptı. Kale duruyor ve karım da orada bulunuyor. Ben onun kaleyi, karımı ve bize ait eşyaları da alıp geri dönmesine râzıyım. And olsun ki, İslâm ordularını eskiden de görmüştüm şimdi de; fakat Salâhaddin'in yanındaki bu ordu kadar güçlü ve kalabalık bir ordu görmedim. Eğer Salâhaddin Taberiyye'yi alsa bile orada kalması imkânsızdır. O ne zaman oradan ayrılır ve geri dönerse biz de tekrar şehre sabib oluruz. Eğer orada kalırsa, ki ancak bütün ordusuyla orada kalabilir, onlar da yurtlarından ve ailelerinden uzun zaman ayrı kalamazlar; bu sebeple Salâhaddin Taberiyye'den mutlaka ayrılacaktır. Biz de esirlerimizi kurtarırız» dedi.

Bunun üzerine Kerek hâkimi prens Reynald ona: «Halkı Müslümanlardan korkutmak için lafı uzattın. Hiç şüphe yok ki, sen onları seviyor, onların safına geçmek istiyorsun. Yoksa böyle konuşmazdın. "Onlar çoktur." demene gelince, Odunun çokluğu ateşe zarar vermez.» dedi.

Sonunda Haçlılar'ın Müslümanlarla savaşa girme azmi kuvvetlendi. Bulundukları ordugâhtan kalkıp İslâm askerlerine yaklaştılar. Salâhaddin bunu duyunca Taberiyye'den ayrılıp ordugâha döndü. Ordugâh oraya yakındı. Zaten Salâhaddin'in Taberiyye'yi muhasara etmekteki maksadı Haçlıları savaşa çekmek için oradan uzaklaştırmaktı. Müslümanlar

suya yakın bir yerde konaklamışlardı. Mevsim yazdı ve şiddetli sıcaklar hüküm sürüyordu. Haçlılar susuz kaldılar. Müslümanlardan dolayı da suya yaklaşamadılar. Oradaki yağmur sularını bitirdiler ve Müslümanlardan korkup da geri dönemediler. Ertesi güne kadar öylece kaldılar. Ertesi gün de cumartesiydi. Susuzluk onlardan bazılarını perişan etti.

Müslümanlar'a gelince; onlar Haçlılarla savaşa girmek hususunda istekliydiler. Halbuki daha önce korkuyorlardı. Geceleyin birbirlerini teşvik edip cesaretlendirdiler. Zafer kokusunu almışlardı. Haçlıları her zamankinin aksine perişan ve yardımsız görünce cesaret ve azimleri daha da artıyordu. Gece boyunca tekbir getirip kelime-i tevhîdi tekrarladılar. Sultan o gece Câlişiyye'yi görevlendirdi, onlara ok dağıttı.

Haçlıların Hittîn'de Bozguna Uğramaları

Salâhaddin ve Müslümanlar 25 rebiyülahir (4 Temmuz 1187) cumartesi günü sabah kalkıp Haçlılar'ın üzerine doğru yürüdüler. Haçlılar da aynı şekilde ilerledi. İki taraf birbirlerine yaklaştı. Haçlılar çok susuz ve perişandılar, Çok çetin bir savaşa tutuştular. Her iki taraf da savaşı sabırla sürdürüyorlardı. Müslümanların Câlişiyyede görevli askerleri âdetâ çekirgeler gibi ok yağdırıyordu. Haçlı süvarilerden bir çok kişiyi öldürdüler. Savaş devam ederken Haçlılar piyadeleriyle bir yandan savaşı sürdürüyor, bir yandan da suya yaklaşma umuduyla Taberiyye'ye doğru gidiyorlardı.

Salâhaddin onların maksadını anlayınca onlara mani oldu, askerleriyle Haçlılar'ın karşısına dikildi. Müslümanlar'ın arasında bizzat dolaşarak onları teşvik ediyor, onlara faydalı hususları emrediyor, zarar verecek şeylerden de sakındırıyordu. Halk da onun emirlerini yerine getiriyor, onun dur dediği yerde duruyordu. Bu sırada genç memlûklerinden biri Haçlı saflarına korkunç bir saldırıda bulundu, halkı hayrete düşürecek kadar kahramanca savaştı. Sonra Haçlılar onun etrafını sarıp öldürdüler. O öldürülünce Müslümanlar da şiddetli bir hücuma geçtiler, Haçlılar'ı yere serip öldürdüler. Kont Raimond işin kızıştığını görünce kendilerinin Müslümanlar'a karşı koyacak güçte olmadığını anladı. Kont Raimond ve bir grup haçlı taifesi kendilerine yakın mevzideki Müslümanlar'a saldırmaya karar verdiler. O taraftaki Müslümanlar'ın kumandanı Salâhaddin'in yeğeni Takiyyuddin Ömer idi. Haçlılar'ın büyük bir üzüntü içinde öfkeyle saldırdıklarını görünce onların karşısında duramayacağını anladı. Adamlarına safları arasında onlara çıkabilecekleri kadar bir yer açmalarını söyledi, onlar da bu emri yerine getirdiler. Kont ve adamları oradan çıkınca saflarını tekrar sıklaştırıp düzelttiler.

Gönüllü bir mücâhid onların geçtiği yere ateş atmıştı. Kuru otlar çoktu, hemen tutuştu. Rüzgâr da Haçlılara karşı esiyor, ateşin harâreti ve dumanı da onlara doğru yayılıyordu. Böylece Haçlılar susuzluk, ateşin harareti, mevsimin sıcağı, duman ve savaşın kızgınlığının etkisinde kaldılar. Kont Raimond mağlûp olup geri kaçınca ne yapacaklarını şaşırdılar. Neredeyse teslim olacaklardı, fakat sonra ölümün üzerine gitmekten başka kendilerini kurtaracak bir şey olmadığını anladılar. Peşpeşe öyle saldırılar yaptılar ki Allah'ın lütfu olmasaydı neredeyse Müslümanlar'ı sayıca çokluklarına rağmen mevzilerinden uzaklaştıracaklardı. Haçlılar bir defa saldırınca sâlimen geri dönmüyorlar, öldürülüyorlardı; bu yüzden çok zayıf düştüler, güçsüz kaldılar. Müslümanlar onları dairenin çapını çevirdiği gibi ihâta ettiler. Geri kalan Haçlılar Hittin'deki bir tepeye çıktılar. Orada çadır kurup kendilerini müdâfaa etmek istediler. Diğer taraflardan da aleyhlerine sonuçlanan şiddetli bir savaşa maruz kaldılar. Müslümanlar onlara mani oldular, bu yüzden krallarının çadırından başka bir çadır kuramadılar. Müslümanlar Frankların "Salibu's-Salbut» adını verdikleri en büyük haçlarını ele geçirdiler. Haçlılar bu haçın üzerinde Hz. İsâ'nın çarmıha gerildiği bir ağaç parçasının olduğunu iddia ediyorlardı. Bu büyük haçın alınması onlar için en büyük felâket demekti. Bu haç da ellerinden alındıktan sonra artık öldürüleceklerine kesin gözüyle bakıyorlardı. Hem piyadeler, hem de süvarileri esir alınıyor veya öldürülüyordu. Kral ise meşhur ve yiğit yüz elli süvariyle tepede kaldı.

Salâhaddin'in oğlu el-Meliku'l-Efdal'den naklen bana anlatıldığına göre, el-Meliku'l-Efdal bu savaşla ilgili olarak şunları anlatmıştır:

«Bu savaşta babamın tarafındaydım. Bu benim şahit olduğum ilk savaştı. Kral yanındaki süvarilerle o tepede kalınca karşılarındaki Müslümanlar'a öyle korkunç bir saldırıda bulundularki, onları babamın yanına kadar sürdüler. Babama baktığımda yüzü mahzun, rengi kaçmıştı. Sonra sakalından tutup ilerledi ve: «Şeytan yalan söylemiştir.» diye bağırdı; bunun üzerine Müslümanlar tekrar Haçlılar'ın üzerine döndüler ve tepeye çıktılar. Haçlılar'ın dönüp gittiğini ve Müslümanlar'ın da onları takip ettiğini görünce sevincimden: "Onları yendik" diye bağırdım. Bunun üzerine Haçlılar tıpkı birinci saldırı gibi ikinci bir saldırıda bulundular ve Müslümanları babamın yanına kadar sürdüler. Babam yine biraz önceki gibi yaptı. Müslümanlar onlara saldırıp tepeye kadar sürdüler. Ben de yine: "Onları yendik" diye bağırdım. Bunun üzerine babam bana dönüp "Sus!"O çadır yıkılmadıkça onları yenmiş olmayız." dedi. Babam benimle konuşurken birden o çadır da yıkıldı, bunun üzerine Sultan atından inip Allah'a şükür secdesine kapandı ve sevincinden ağladı.»

Çadırın yıkılmasına gelince, Haçlılar söz konusu müthiş saldırılarda bulununca çok susadılar. Bu saldırılarla içinde bulundukları sıkıntılardan kurtulacaklarına inanıyorlardı; fakat kurtuluş yolu bulamayınca, atlarından inip yere oturdular. Müslümanlar onlara doğru ilerleyip kralın çadırını yıktılar ve orada bulunanların hepsini esir ettiler. Bunların arasında kral ile kardeşi ve Kerek hâkimi Prens Reynold da vardı ki, bu prens Müslümanlar'a çok düşmandı. Ayrıca Cübeyl hâkimini, Henri'nin oğlunu ve Templier'in liderini de esir aldılar. Bu zat şöhret itibarıyla Frankların en büyüğü idi. Esirler arasında Templier ve Hospitalier'e mensup çok sayıda insan vardı. Pek çok kişi esir alınmış veya öldürülmüştü. Maktûlleri görenler bir kişinin bile esir alınmadığını, esirleri görenler de onlardan bir kişinin dahi öldürülmediğini zannederlerdi. Haçlılar Suriye sahillerine geldikleri 491 (1098) yılından bu güne kadar böyle bir felakete marûz kalmamışlardı.

Müslümanlar onların işini bitirdikten sonra Salâhaddin otağına inip Frank kralıyla Kerek hâkimi prens Reynald'ı huzuruna getirtti ve kralı yanına oturttu. Kral susuzluktan mahvolmuştu. Salâhaddin ona buz gibi bir su verdi. Kral içtikten sonra artanı prens Reynald'a verdi. O da içtikten sonra Salâhaddin: «Bu melûn (prens) suyu benim iznimle içmedi ki, emânıma kavuşsun.» dedi. Sonra prensle konuştu ve suçlarından dolayı onu azarladı. İhânetlerini saydıktan sonra kalkıp prensi bizzat kendisi öldürdü ve: «Eğer onu elime geçirirsem öldüreceğim.» diye iki defa yemin etmiştim. Bunlardan birincisi Mekke ve Medine'ye saldırmak istediğindeydi. İkincisi ise kendisine uğrayan kafileyi haince öldürdüğü zaman.» Salâhaddin onu öldürüp cesedi yerde sürüklenerek dışarı çıkarılınca kralın vücudu korkuyla irkildi, fakat Salâhaddin onun kalbini teskin edip emân verdi.

Trablus kontuna gelince, yukarıda zikrettiğimiz gibi, o savaş meydanından kaçmıştı. Daha sonra sırayla Sur'a ve Trablus'a gitti. Çok geçmeden özellikle Franklar'ın umumî olarak da Hristiyanlığın başına gelen bu felâket sebebiyle kin ve öfkeyle dolu olarak öldü.

Salâhaddin'in Taberiyye'ye Dönüşü, Şehir ve Kaleyi Zaptı

Salâhaddin Haçlılar'ı bozguna uğrattıktan sonra günün geri kalan kısmını olduğu yerde geçirdi. Pazar sabahı Taberiyye'ye dönüp şehri muhasaraya başladı. Bunun üzerine Taberiyye sahibesi Salâhaddin'e haber gönderip kendisi, çocukları, adamları ve malı için emân istedi, o da kabul etti. Kontes her şeyini alıp şehri terk etti, Salâhaddin de ona verdiği sözde durdu. Kontes emniyet içinde yoluna devam etti, sonra

kral ile ileri gelen esirleri Dımaşk'a gönderdi. Templiler ve Hospitalier'e mensup asilerin ise öldürülmek üzere bir yere toplanmalarını emretti, sonra yanında esir bulunan mücâhitlerin onlardan fidye almak istedikleri için esirleri serbest bırakmak istemediklerini anladı ve iki zümreye mensup esirlerden her biri için 50 Mısır dinarı verdi. Bunun üzerine yanına hemen iki yüz esir getirildi. Salâhaddin de emir verip boyunlarını vurdurdu. Sadece bunların öldürülmesi, bütün Franklar'ın en güçlüleri olmasından dolayı idi. Salâhaddin onları öldürerek halkı onların şerlerinden kurtardı. Salâhaddin Dımaşk'taki nâibine de kendisine veya başkasına ait olsun şehre giren esirleri öldürmesini emretti, o da bu emri yerine getirdi.

Ben bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra savaş yerine gittiğim zaman ta uzaklardan yer yüzünün onların kemikleriyle dolu olduğunu gördüm. Bir kısmı birbirlerinin üzerine yığılmış toplu vaziyette, bir kısmı da sağa sola dağılmış haldeydi. Sellerin sürükledikleri, oradaki tepe ve çukurluklarda yaşayan yırtıcı hayvanların götürdükleri bunların dışındadır.

Akkâ Şehrinin Fethi

Salâhaddin Taberiyye'deki işlerini tamamlayınca salı günü oradan ayrıldı ve çarşamba günü Akkâ'ya vardı. Halk surlara çıkmış, şehri teslim etmeyip direneceklerini ilân ediyordu. Salâhaddin ve ahali bu durumu görünce hayret ettiler; çünkü Haçlıların süvari ve piyadelerinin ya öldürüldüğünü, ya da esir alındığını, ancak az sayıda insanın kurtulduğunu biliyorlardı. Ayrıca Salâhaddin hemen o gün oraya indi ve perşembe günü harekete geçti. Şehre hücum edip kuşatmaya kararlıydı. Salâhaddin nereden hücuma geçeyim diye düşünürken birden bire çok sayıda insanın şehirden çıkıp yalvarıp yakardığını ve emân istediğini gördü. Dileklerini kabul etti, can ve malları için emân verdi. Orada kalmakla gitmek hususunda serbest bırakıldı. Onlar Müslümanlardan korkarak gitmeyi tercih ettiler ve muhtelif yerlere dağıldılar. Mallarından götürebildiklerini götürdüler, kalanları olduğu gibi bıraktılar.

Müslümanlar Akkâ'ya 1 cemaziyülevvel (9 Temuz 1187) cua günü girdiler ve eskiden kendilerine ait olan bir camide cuma namazı kıldılar. Haçlılar daha sonra onu kiliseye çevirmişlerdi. Salâhaddin şimdi tekrar camiye çevirdi. Haçlıların Suriye'ye hâkim olduğu tarihten beri Suriye sahilinde kılınan ilk cuma namazı budur. Salâhaddin Akkâ'yı oğlu el-Efdal'e bıraktı. Burada Templier'e ait ikta, eşya, mal vs. ne arsa hepsini Fakîh İsâ'ya verdi. Müslümanlar Haçlıların götürmeyerek bıraktık-

ları malları genimet aldılar. Çok olduğu için bunları saymak imkânsızdı. Akkâ'da altın mücevher, sıklat (?), tüfek, silâh ve çok miktarda muhtelif eşya ele geçirdiler. Burası Frank, Rum ve uzak yakın diğer ülkelerin tüccarları için bir ticaret merkezi ve uğrak yeri oldu. Çoğunu tüccarlar depo ettiler ve alışveriş durgun olduğu için oradan ayrıldılar. Kimse onları götürmeyice Salâhaddin ile oğlu el-Efdal de hepsini adamlarına dağıttılar. Efdal burada kaldığı için çok mal dağıttı. Onun cömertlik konusundaki tutumu herkes tarafından bilinmektedir. Salâhaddin şehrin işlerini yoluna koymak için bir kaç gün kaldı.

Mecdelyâba'nın Fethi

Salâhaddin Haçlılar'ı mağlûp edince Mısır'da bulunan kardeşi el-Âdil'e haber gönderip müjdeledi. Ayrıca yanındaki askerlerle Mısır tarafından Haçlı topraklarına yürümesini ve civardaki yerleri muhasara etmesini emretti. el-Âdil süratle işe koyuldu. Mısır'dan yola çıkıp Mecdelyâba Kalesi'ni muhasara etti. Oradaki maları ganimet olarak aldı. Bu husta Salâhaddin'e gönderdiği mektup büyük bir müjde oldu.

Bir kaç Kalenin Fethi

Salâhaddin'in Akkâ'da kaldığı süre içinde askerleri en-Nâsıra, Kaysariyye, Hayfa, Saffûriyye, Ma'laya eş-Şakif, Fûla ve Akkâ civarındaki diğer yerlere dağılıp yağma ettiler. Erkek, kadın ve çocukları esir aldılar. Buradan elleri dolu olarak geldiler. Salâhaddın Takiyyüddin'i aynı maksatla gönderdi, o da Tibnin ve Sûr şehirlerine erzak ikmâlini önlemek için Tibnîn önlerine indi. Hüsâmeddin Ömer b. Lâcin'i de bir orduyla Nablus'a gönderdi. Hüsâmeddin Hz. Zekeriyyâ (A.s.)'nın kabrinin bulunduğu Sabastiya'ya geldi. Burayı Hristiyanlar'ın elinden alıp Müslümanlara teslim etti. Daha sonra Nablus'a varıp şehre girdi, kaleyi muhasara edip kaledekilere emân vererek aşağı indirdi, kaleyi de teslim aldı. Kale halkı orada kaldı, herkesin malını mülkünü elinde bıraktı.

Yafa'nın Fethi

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, el-Âdil Mısır'dan çıkıp Mecdelyâba'yı fethettikten sonra sahildeki Yafa şehri üzerine yürüdü. Şehri muhasara edip zorla ele geçirdi ve yağmaladı. Erkek ve kadınları esir aldı. O yöre halkından hiç kimsenin başına gelmeyen olaylar Yafa halkının başına geldi.

Bu sırada ben Haleb'deydim, yanımda Yafalı bir cariye vardı, onun yanında da yaklaşık bir yaşlarında bir çocuk bulunuyordu. Çocuk kadının elinden düştü ve yüzü soyuldu. Kadıncağız buna çok ağladı. Ben onu teskin ettim ve: «Bu çocuk senin kendi çocuğun değil ki ağlayasın, niçin ağlıyorsun?» dedim; bunun üzerine kadıncağız: «Ben ona değil, başımıza gelen musibetlere ağlıyorum. Altı kardeşim vardı, hepsi öldüler. Kocamla iki kız kardeşimden de hiç bir haber alamadım,» dedi.

Bu sadece bir kadının başına gelen bir olaydı. Diğerleri de aynı durumdaydı. Haleb'de efendisiyle bir kapıya gelmiş Frank asıllı bir kadın gördüm. Efendisi kapıyı çaldı, ev sahibi kapıyı açtı ve onlarla konuştu, sonra Frank asıllı bir kadını dışarı çıkardı, diğer kadın onu görünce bağrışıp birbirlerine sarıldılar. Ağlayıp feryat ediyorlardı. Yere düştüler, sonra kalkıp oturdular ve sohbete daldılar. Bir de ne göreyim, ikisi kardeşmiş. Aileleri kalabalıkmış, fakat onların hiç biri hakkında bilgileri yokmuş.

Tibnîn, Sayda, Cübeyl ve Beyrut'un Fethi

Tibnîn'e gelince, Salâhaddin'in yeğeni Takıyüddin'i Tibnîn'e gönderdiğini daha önce anlatmıştık. Takıyyüddin Tibnîn'e varıp orada konakladı ve muhasaraya başladı, fakat amcası Salâhaddin gelmedikçe muhasarasının başarıya ulaşamayacağını anladı, durumu bildirdi ve onu yanına gelmeğe teşvik etti, bunun üzerine Salâhaddin 8 cemaziyülevvel (16 Temmuz 1187) tarihinde yola çıktı ve 11 cemaziyülevvel (19 Temmuz 1187)'de oraya varıp Tibnin'i muhasaraya başladı ve sıkıştırdı. Baskınlar düzenleyerek kaledekilerle savaştı. Tibnîn bir dağ üzerinde kâin müstahkem bir kaleydi. Kaledekiler zor durumda kalınca ve muhasaranın şiddetlendiğini görünce yanlarındaki Müslüman esirleri serbest bıraktılar. Müslüman esirlerin sayısı yüzü aşkındı. Esirler ordugâha gelince Salâhaddin onları yanına getirtti, elbise ve nafaka verdi, sonra da ailelerinin yanına gönderdi.

Haçlılar beş gün bu vaziyette kaldılar, sonra adam gönderip emân dilediler, Salâhaddin de onlara emân verdi; bunun üzerine Haçlılar kaleyi teslim ettiler. Salâhaddin sözünde durup onları kendilerini emniyette hissedecekleri yere gönderdi.

Sayda'ya gelince, Salâhaddin Tibnîn meselesini hallettikten sonra Sayda'ya hareket etti. Yolda Sarfend'e uğradı ve orayı savaş yapmadan barış yoluyla aldı. Oradan sahil şehirlerinden olan Sayda'ya gitti. Sayda hâkimi Salâhaddin'in kendi üzerine geldiğini duyunca bir muhafız birliği dahi bırakmadan oradan ayrılıp şehri terketti, Salâhaddin de varır varmaz şehri teslim aldı.

Salâhaddin Sayda'yı 11 cemaziyülevvel (19 Temmuz 1187) tarihinde ele geçirmiştir.

Beyrut'a gelince, burası sahildeki şehirlerin en müstahkemi, en güzeli ve en iyisiydi. Salâhaddin Sayda'yı zapt ettikten sonra aynı gün Beyrut'a hareket etti. Ertesi gün oraya varınca şehir halkı surlara çıkıp kuvvetlilik ve kahramanlık taslayıp sayıca ve silâhça üstün olduklarını göstermek istediler. Bir kaç gün boyunca surların önünde çok çetin savaşlar oldu. Onlar şehrin müstahkem oluşuna aldandılar ve şehri müdafaa edebileceklerini zannettiler. Müslümanlar bir kaç defa saldırdılar. Haçlılar surların üzerinde savaşa devam ederken şehirden büyük bir gürültü ve mağlûbiyet haberi aldılar. Haberci Müslümanların başka bir noktadan zor ve kuvvet kullanarak şehre girdiklerini bildirdi; bunun üzerine haberin sıhhat derecesini öğrenmek üzere adam gönderdiler. Bir de ne görsünler, haberin aslı yokmuş. Hemen halkı teskin etmek istediler, fakat köylerden gelenler şehirde büyük bir yekûn teşkil ettiği için onların aralarında çıkan anlaşmazlık yüzünden kendilerine bir zarar gelmesinden korktular ve haber gönderip emân dilediler. Salâhaddin de onların can ve mal emniyetini temin ettikten sonra 29 cemaziyülevvel (6 Ağustos 1187) tarihinde Beyrut'u teslim aldı. Muhasara sekiz gün sürmüştü.

Cübeyl'e gelince, şehrin hâkimi krallarıyla beraber Dımaşk'a gönderilen esirler arasındaydı. Salâhaddin'in Dımaşk'taki nâibiyle konuşup salıverilmesi karşılığında Cübeyl'i teslim etmeyi teklif etti, nâib de durumu Salâhaddin'e bildirdi. Salâhaddin onu emniyet tedbirleri altında elleri bağlı olarak huzuruna getirtti. Ordu o sırada Beyrut önlerindeydi. Cübeyl hâkimi kalesini teslim etti ve oradaki Müslüman esirleri serbest bıraktı. Salâhaddin de kararlaştırılan şartlarla onu salıverdi. Cübeyl hâkimi Haçlıların ileri gelenlerinden olup ileri görüşlü kurnaz ve belâlı bir zat idi. Bu vasıflarıyla Haçlılar arasında darb-ı mesel olmuştu. Müslümanların çok katı bir düşmanıydı. İleride anlatılacağı üzere, onun serbest bırakılması Müslümanların zayıf duruma düşmesinin sebeplerinden biridir.

Merkîş (?)'in Sûr Şehrine Çıkması

Trablus kontu, Hittîn'den mağlûb olarak Sûr'a çekilince orada kaldı. Sûr şehri sahil bölgesinin en müstahkem ve alınması en zor şehirlerinden biriydi. Sûr hakimi, Tibnîn, Sayda ve Beyrut'un alındığını görünce, Salâhaddin'in Sûr üzerine yürümesinden korktu. Sûr şehrinde orayı müdafaa için çarpışacak ve muhafaza edecek bir kuvvet yoktu.

Şehri müdafaa edecek durumda değildi, bu sebeple oradan ayrılıp Trablus'a gitti, bunun üzerine Sûr şehri tamamen boş kaldı. Şehri Müslümanlara karşı koruyacak ve onlara mani olacak hiç bir kuvvet yoktu. Şayet Salâhaddin Tibnin ve diğer yerlerden daha önce burayı fethe teşebbüs etmiş olsaydı hiç bir zorlukla karşılaşmadan alabilirdi, fakat o buranın çok müstahkem olduğunu düşünerek şehri daha kolay fethedebilmek maksadıyla o yörede ve Sûr'un civarındaki yerleri ele geçirmek istedi.

Sûr şehrinin muhafaza edilmesinin sebebi işte budur; çünkü takdir-i İlâhi aynen tecelli edecekti. Tam bu sırada denizdeki Franklardan Merkiş (?) adlı biri (Allah lânet etsin) yanına çok miktarda mal alıp ziyaret ve ticaret maksadıyla denize açıldı. Frankların yaptıklarından habersiz olarak Akkâ'da demir attı; fakat gemilerde çan çalmak vs. gibi Frank âdetlerinin terkedildiğini ve yine aynı şekilde şehir halkının kılık kıyafetini görünce şüpheye düştü. Orada durdu, fakat hiç bir şey öğrenemedi. Rüzgâr da sâkindi. Melik Efdal adamlarından birini bir gemiyle onun yanına gönderip kim olduğunu ve ne istediğini sordu. Melik Efdal'in adamı gelince Merkîş ondan bilgi istedi, o da Frankların mağlûp olduğunu, Akkâ ve diğer şehirlerin fethedildiğini haber verdi, ayrıca Sûr, Askalân ve diğer bazı şehirlerin Franklar'ın elinde olduğunu bildirdi. Durumu yüzüne karşı olduğu gibi anlattı; fakat rüzgâr olmadığından hareket edemedi, bu yüzden elçi gönderip yanındaki ticarî mal ve eşya ile şehre girmek için emân diledi. Bu isteği kabul edildi. Merkîş defalarca elçi gönderip her defasında ayrı bir istekte bulunuyordu. Merkîş aslında bunları rüzgâr çıkıp hareket edinceye kadar zaman kazanmak maksadıyla yapıyordu. O taleplerde bulunduğu sırada rüzgâr çıktı ve Sûr tarafına hareket etti. Melik Efdal onu yakalamak için peşinden savaş gemileri gönderdi, fakat ona yetişemediler. Sûr'a geldiğinde burada çok sayıda Frank'ın toplanmış olduğunu gördü, çünkü Salâhaddin yukarıda zikrettiğimiz üzere Beyrut ve Akkâ gibi fethettiği bütün şehirlerin halkına emân veriyordu. Bu sebeple hepsi Sûr'a gitti ve sayıları çoğaldı, fakat orada onları bir çatı altında toplayacak bir şahıs ve onlarla savaşacak bir kumandan yoktu, üstelik bunlar savaşacak adamlar değillerdi. Onlar Salâhaddin'e haber gönderip emân dilemeğe ve şehri teslim etmeğe karar vermişlerdi. Onlar bu vaziyette iken Merkîş geldi, onları bu karardan vaz geçirip cesaret verdi ve şehri onlar için müdâfaa etmeyi tekeffül etti. Yanındaki malları onlara dağıttı, fakat Sûr'un çevresiyle birlikte sadece kendine ait olmasını şart koştu. Onlar da kabul ettiler. Merkîş onlardan yemin aldı ve yanlarında oturup onların işlerini idare etti. Merkîş iyi bir idareci ve şehri mahafaza hususunda kabiliyeti bir şeytandı. Büyük bir cesarete sahipti. Şehri müstahkem hâle sokmak için kolları sıvadı, Hendekleri yeniden kazdırdı, Sûrları yaptırdı. Şehri

sağlam bir hâle getirmek için çok çalıştı. Şehirdekilerle birlikte Sûr'u müdafaa ve bu uğurda savaşmak için anlaştı.

Askalân ve Civarının Fethi

Salâhaddin Beyrut, Cübeyl ve diğer bazı şehirleri fethettikten sonra Kudüs ve Askalân'ın fethine diğer şehirlerin fethinden daha fazla önem verdi, çünkü bu ikisi Mısır yolu üzerindeydi. Mısır yolu Suriye ile bu iki şehir arasından geçiyordu. Askerlerin daha rahat bir şekilde giriş ve çıkışları için kendine ait vilâyetleri birleştirmesini istiyor ve Kudüs'ün fethinde güzel bir hatıra ve büyük bir şöhret bırakmayı ve diğer maksatlarını elde etmeyi tercih ediyordu. Bu sebeple Beyrut'tan Askalân üzerine yürüdü. Kardeşi el-Âdil ve maiyetindeki Mısır askerleriyle buluştu. 16 cemaziyülâhir (23 Ağustos 1187) pazar günü Askalân önünde karargâh kurdular. Salâhaddin Franklar'ın kralıyla Templier'in kumandanını Dımaşk'tan yanına getirtip: «Eğer şehirleri bana teslim ederseniz ben de ikinize emân veririm.» dedi, onlar da Askalân'da bulunan Franklar'a haber gönderip onlara şehri teslim etmelerini emrettiler, fakat onlar bu sözlere hiç kulak asmadılar, teklifi çok kötü bir şekilde reddettiler ve hoşlarına gitmeyecek ve onları rencide edecek tarzda karşılık verdiler.

Sultan Salâhaddin bu durumu görünce şehri muhasara ve savaş hususunda büyük bir gayret gösterdi. Mancınıklar kurdu ve birbiri ardından hücuma geçti. Lâğımcılar surlara doğru ilerlediler ve bâşura (?) nın bir kısmını ele geçirdiler. Bu sırada kral da onlarla haberleşiyor ve şehri teslim etmelerini tavsiye ediyordu. Onlara, eğer serbest bırakılırsa Müslümanlara karşı bütün bölgeyi ateşe vermeyi Franklar'dan deniz yoluyla asker talep etmeyi, en uzaktaki Frank şehirlerinden en yakınına kadar süvari ve piyadeler toplamayı vaat ettiler, fakat onlar kralın sözlerine itibar etmediler ve tavsiyelerini dinlemediler.

Her geçen gün daha da güçsüz düştüklerini ve zayıfladıklarını, öldürülen adamlarının yerine başkasını koyamadıklarını ve yardım alacakları bir yer de kalmadığını göarünce esir krallarıyla teklif ettikleri şartlar dahilinde şehrin teslimi hususunda haberleştiler, bunun üzerine Salâhaddin onların teklifini kabul etti. Haçlılar muhasara sırasında el-Mehrâniyye kabilesinden büyük bir emiri öldürmüşlerdi. Şehirden ayrılırken onun aşiretinin intikam almak için kendi adamlarından bazılarını öldürmelerinden korktular, bu sebeple kendileri için ileri sürdükleri hususlarda ihtiyatlı davrandılar. İleri sürdükleri tekliflerin hepsi kabul edildi. Onlar da bu yılın cemaziyülahir ayının son günü (5 Eylül

1187) şehri teslim ettiler. Muhasara 14 gün sürmüştü. Salâhaddin Franklar'ın kadınlarını, çocuklarını ve mallarını Kudüs'e göndererek verdiği sözde durdu.

Askalân Civarındaki Şehir ve Kalelerin Fethi

Salâhaddin, Askalân'ı fethedince şehrin dışında ikâmet edip o civardaki şehirlere seriyyeler sevk etti. Bu seriyyeler Remle, Dârûm, Gazze, Meşhed-i Halil İbrahim (A.s.), Yubna, Beytü Lahm, Beytü Cibrîl, en-Nazarûn ve Templier'e ait yerlerin tamamını fethetti.

Kudüs'ün Fethi

Yukarıda geçtiği gibi, Salâhaddin Askalân ve civarındaki fetih harekâtını tamamladıktan sonra Mısır'a haber gönderip oradaki donanmanın bütün savaşçılarla denize açılmasını emretmişti. Donanma komutanı Hâcib Hüsameddin Lü'lü' idi. Lü'lü' cesaret ve kabiliyetiyle, üstün karakteriyle tanınmış bir zat idi. Donanma denizde bekleyip Franklar'ın yolunu kesiyordu. Onlara ait bir yolcu gemisini görünce yağmalıyor, savaş gemilerine de el koyuyorlardı. Donanma gelip o taraftan bir tasası kalmayan Salâhaddin Askalân'dan Kudüs'e hareket etti. Franklar'ın büyük patrikleri Kudüs'teydi. Patrik kraldan daha üstündü. Remle hâkimi Balian b. Barzan da Kudüs'te bulunuyordu. Franklar'ın nezdinde bu da kralın mertebesine yakın bir mevkideydi. Hittîn'de kurtulan şövalyeler de ordaydı. Hepsi oraya toplanıp birikmişlerdi. O yöredeki Askalân ve diğer şehirlerin halkı da Kudüs'te toplanmış, böylece orada büyük bir kitle oluşturmuşlardı. Hepsi de Kudüs'ü müslümanlara kaptırmaktansa ölümü tercih ediyorlardı. Kudüs'ü muhafaza ve müdafaa için gerekirse canlarını, mallarını ve çocuklarını fedâ etmeyi düşünüyorlardı. Bulabildikleri ve güçlerinin yettiği her şeyi Kudüs'ü tahkim etmek için kullanıyorlardı. Bütün imkânlarını seferber ederek sura çıktılar ve bütün güçleriyle şehri muhafaza ve müdafaa etmek için toplandılar. Güçleri yettiğince Kudüs'ü müdâfaa etmek azmindeydiler. Şehre yaklaşmak ve şehrin önünde konaklamak isteyenleri uzaklaştırmak gayesiyle surların üzerine mancınıklar kurdular.

Salâhaddin Kudüs'e yaklaşınca emirlerden biri bir grup adamıyla hiç sakınmadan ve tedbirsizce ilerledi. Bu sırada Kudüs'den çıkmış olan bir Frank taifesiyle karşılaşıp savaşa girdi. Franklar onu ve yanındakilerden bir kısmını öldürdüler. Onun öldürülmesi Müslümanlar'ı çok üzdü, onun kaybından dolayı büyük acı duydular. 15 recep (20 Eylül 1187) te Kudüs önlerine konaklayıncaya kadar ilerlemeğe devam ettiler.

Müslümanlar Kudüs önlerinde konaklayınca surların üzerindeki adamları görüp korkuya kapıldılar, şehrin içinden gelen bağırıp çağırmalar ve feryadlar halkın sayıca çok kalabalık olduğuna delâlet ediyordu. Salâhaddin beş gün boyunca şehrin çevresini dolaştı ve hücuma geçmek için müsait bir yer aradı, çünkü şehir gerçekten sağlam ve müstahkemdi, bu yüzden Amûda Kapısı ve Sihyûn Kilisesi cihetindeki kuzey tarafı hariç savaşa müsait yer bulamadı. 20 recep (25 Eylül 1187) günü o tarafa geçip konakladı ve hemen o gece mancınıkları kurdu. Sabahleyin mancınıkların kurulma işlemini tamamlamış ve şehri taş yağmuruna tutmuştu.

Franklar da aynı şekilde şehrin surlarına mancınıklar kurup çok çetin bir şekilde savaştılar. İler iki taraf da bunu dînî bir emir ve yerine getirilmesi gereken bir vecîbe olarak kabul ediyor ve bu sebeple Sultan'ın hiç bir emir vermesine gerek kalmıyordu. Hattâ bu şekilde hareketlerine mâni olunduğu ve yasaklandığı hâlde dinlemiyorlardı.

Frank süvarileri her gün şehrin dışına çıkıp savaşıyor ve düelloye giriyorlardı. Her iki taraftan da öldürülenler oluyordu. Müslümanların büyük emîrlerinden Emîr İzzeddin İsâ b. Malik de şehitler arasındaydı. Emîr İzzeddin'in babası Ca'ber kalesinin hâkimiydi. Her gün savaşa bizzat kendi katılırdı. Öldürülerek rahmet-i Rahmân'a kavuştu. Herkes tarafından sevilen bir emîrdi. Müslümanlar onun yere yığıldığını görünce çok üzüldüler. Derhal tek vücut hâlinde saldırıya geçtiler ve Franklar'ı bulundukları mevzilerden söküp atarak şehre soktular. Müslümanlar hendeğe kadar vardılar. Hatta hendeği geçip surlara ulaştılar ve surları delmeye çalıştılar. Okçular onları koruyor, mancınıklar da sürekli taş yağdırıp Franklar'ın surlardan çekilmesine ve Müslümanlar'ın suru delmesine yardım ediyordu. Surları delince âdet olduğu üzere doldurdular.

Franklar Müslümanlar'ın çok çetin bir şekilde savaştıklarını, mancınıkların peşpeşe taş yağdırdığını ve lağımcıların surları delme gücünü görünce neredeyse mahv olmak üzereydiler. İleri gelenler toplanıp ne yapacaklarını istişare ettiler. Sonunda emân dilemeye ve Kudüs'ü Salâhaddin'e teslim etmeğe karar verdiler. İleri gelenlerinden büyüklerinden müteşekkil bir topluluğu emân dilemek üzere gönderdiler. Bu isteklerini Sultan'a arzettikleri zaman o kabul etmek istemedi ve: «Siz 491 (1098) yılında şehri işgal ettiğiniz zaman halka nasıl muamele ettiyseniz ben de size aynı şekilde davranacağım. Siz nasıl onları öldürüp esir aldınız ve kötü muamele ettiyseniz ben de aynısını yapacağım.» dedi. Elçiler elleri boş olarak dönünce Balian b. Barzan adam gönderip bu meseleyi konuşmak ve kaleme almak için Salâhaddin'in yanına gitmek üze-

re kendisi için emân diledi. Onun bu talebi kabul edildi ve Balian Selâhaddin'in yanına geldi. Emân vermesi için Salâhaddin'i teşvik etti ve ondan amân istedi, fakat Sultan kabul etmedi. Balian merhamet ve şefkat diledi, fakat Sultan yine reddetti.

Balian emân almaktan ümit kesince, Sultan'a: «Ey Sultan! iyi bil ki, biz bu şehirde Allah'tan başkasının bilmeyeceği kadar büyük bir kalabalığa sahibiz. Bu topluluk emân almak umuduyla savaşa ara verdi. Sen diğer şehirlerin halkına emân verdiğin gibi onlara da emân verirsin zannettiler. Onlar yaşamak istiyor, ölmek istemiyorlar, fakat eğer ölümden başka çare olmadığımı görürsek, Allah'a yemin ederiz ki, çocuklarımızı ve karılarımızı öldürür, mallarımızı, eşyalarımızı ateşe veririz. Size bu mallardan bir dinar veya bir dirhem olsun istifade ettirmeyiz. Ne bir erkek ve ne de bir kadın esir alabilirsiniz. Bu işi bitirdikten sonra da Kubbetu's-sahrâ'yı, Mescid-i Aksâ'yı ve diğer yerleri tahrip eder, sonra da elimizdeki esir Müslümanlar'ı öldürürüz. Bunların sayısı beş bindir. Kendimize bir tek hayvan dahi ayırmadan hepsini öldürür, sonra da hepimiz size karşı saldırıya geçer, canını ve kanını müdafaa etmek isteyen insanlar gibi savaşırız. O zaman da öldürülenlerin sayısınca adam öldürmedikçe ölmeyiz. Ya şerefimizle ölür, ya da şerefli bir şekilde muzaffer oluruz.» dedi.

Bunun üzerine Salâhaddin adamlarıyla istişare etti. Hepsi Franklar'a emân verilmesine ve onları dışarı çıkararak sonu belli olmayan işlere girmek zorunda bırakmamaya karar verdiler ve: «Onları elimize düşmüş esirler olarak kabul eder ve canlarını aramızda kararlaştıracağımız fidye karşılığında satarız.» dediler. Salâhaddin de Franklar'a emân vermeyi kabul etti. Sonunda zengin olsun, fakir olsun erkeklerin onar dinar, kız ve erkek çocukların ikişer dinar, kadınların da beşer dinar ödemesi kararlaştırıldı. Her kim bu meblağı kırk gün zarfında öderse o kendini kurtarmış demekti. Her kim kırk gün dolduğu hâlde bu meblâğı ödememişse o da köle olacaktı. Bunun üzerne Balian b. Barzan fakirler adına otuz bin dinar verdi, buna rıza gösterildi.

Kudüs 27 recep (2 Ekim 1187) cuma günü teslim alındı. O gün görülmeğe değer bir gündü. İslâm'ın sancakları şehrin surlarına dikildi. Salâhaddin şehrin kapılarına yed-i emîn emîrler tayin etti. Bunlar şehir halkından kararlaştırılan meblâğı alacaklardı; fakat Franklar hâinlik ettiler, kararlaştırılan meblâğı ödemediler; bunun üzerine yed-i eminler malları taksim ettiler. Eğer verilen söz yerine getirilmiş olsaydı, hiç şüphesiz hazineler dolar, bütün halk da zengin olurdu; çünkü tesbitlere göre şehirde kadın ve çocuklar hâriç altmış bin süvari ve pi-

yade vardı. Bu rakam sizi şaşırtmasın; zira şehir büyüktü, ayrıca yöredeki Askalân ve diğer bazı şehirlerin halkıyla Dârûm, Remle, Gazze ve diğer köylerden de pek çok kişi buraya toplanmıştı. Bu yüzden yollar ve kiliseler dolup taşıyor, insanlar izdihamdan yollarda yürüyemiyordu. Onların çok kalabalık olduğuna delâlet eden bir husus da kararlaştırılan fidyenin miktarıydı. Balian b. Barzan otuz bin dinar ödeyerek on sekiz bin kişiyi serbest bıraktı, daha sonra yanında fidyeyi ödeyecek parası olmayanların hepsi orada kaldı. Kadın, erkek ve çocuk olmak üzere on altı bin kişi esir alındı. Bu hadise bizzat müşahede edilmiş ve zabta geçmiştir.

Daha sonra bir grup emîrden her biri halktan bazılarının Kudüs'de iktâi olup orada oturduklarını iddia ederek onları salıverip kararlaştırılan fidyeyi bizzat kendileri aldılar. Bazı emîrler Franklar'a Müslüman askerlerin kıyafetini giydirerek onları dışarı çıkarıyorlar ve tespit edilen fidyeyi onlardan kendileri alıyordu. Bir çok kimse de bir kaç Frankın kendilerine hibe edilmesini istediler. Salâhaddin de bu teklifi kabul etti. Böylece o Franklar'ın vermesi gereken fidyeyi de onlar aldılar ve bu yüzden de Salâhaddin'in hazinesine çok az bir meblağ intikal etti.

Rum hükümdarlarından birinin karısı da Kudüs'te bulunuyordu. O ruhbanlığı tercih edip orada kalmıştı. Yanında da çok sayıda hizmetçi, cariye ve adamı vardı. Büyük miktarda malları, değerli mücevherleri mevcuttu. O da kendisi ve maiyyeti için emân diledi, Salâhaddin ona da emân verip gönderdi.

Salâhaddin kocasını esir aldığı Kudüs kraliçesini de serbest bıraktı. Kral bu kraliçe sayesinde kral olmuştu ve ona vekâleten tahtta oturuyordu. Sultan kraliçeye ve maiyyetine ait ne varsa hepsini verdi. Kraliçe kocasının yanına gitmek için izin istedi ki Kral o sırada Nablus kalesinde hapisteydi. Sultan ona izin verdi, o da kocasının yanına gidip orada kaldı.

Kerek hâkimi prens Reynald'ın karısı da Sultan'ın huzuruna geldi (Salâhaddin Hittîn savaşında Reynald'i bizzat öldürmüştü.) ve esir oğlu için şefaat diledi, bunun üzerine Salâhaddin ona: «Eğer sen Kerek'i teslim edersen ben de onu salıveririm.» dedi. Kadın Kerek'e gitti, fakat oradaki Franklar onun sözünü dinlemeyip Kerek'i teslim etmediler. Sultan oğlunu serbest bırakmadı, fakat ona ve adamlarına ait ne varsa verdi. Franklar'ın büyük patriği de yanında muhtelif mabedlere ait mallar olduğu hâlde dışarı çıktı. Bu mabedler arasında Kubbetü's-Sahrâ, Mescid-i Aksâ ve Kumame kilisesi vs. de vardı. Bunların miktarını ancak Allah bilir. Bir o kadar da kendi malı vardı. Salâhaddin ona hiç

dokunmadı. Sultan'a patriğin yanındaki mallara el konursa bunun Müslümanlar'ın yararına olacağı söylenince Salâhaddin: «Ben ahdi bozup ona hainlik etmem.» dedi ve on dinar hariç hiç bir şey almadı, hepsini yanlarındaki muhafızlarla Sûr şehrine gönderdi.

Kubbetü's-sahrâ'nın üzerinde büyük ve altın yaldızlı bir haç vardı. Müslümanlar cuma günü şehre girince onlardan bir grup haçı sökmek için kubbenin üzerine tırmandılar. Haç sökülüp yere düşünce şehir içindeki ve dışındaki Müslümanlarla Franklar hep birden bağrıştılar. Müslümanlar sevinçlerinden tekbir getirirken, Franklar başlarına gelen bu musibetten duydukları acı ve üzüntü ile feryat ediyorlardı. Halk öyle bir feryat ve çığlık duydu ki, şiddet ve azametinden yer sallandı.

Salahâddin şehre girip kâfirler şehri terkedince, binaların eski hâline iade edilmesini istedi. Templier tarikatı mensupları Mescid-i Aksâ'nın batısında oturmak için meskenler yapmışlardı. Ayrıca depolar, dinlenme yerleri vs. de inşa etmişler, Mescid-i Aksâ'nın bir kısmını da kendi binalarına dahil etmişlerdi. Bunlar da eski şekline iâde edildi. Salâhaddin Mescid-i Aksâ ve Kubbetu's-Sahrâ'nın her türlü pislik ve süprüntüden temizlenmesini emretti, bu emir de yerine getirildi.

Ertesi hafta cuma günü 4 şaban (9 Ekim 1187) tarihinde Müslümanlar Mescid-i Aksâ'da cuma namazı kıldılar. Salâhaddin de onlarla beraberdi. Kubbetu's-sahrâ'da da namaz kıldılar. Cuma namazında Dımaşk kadısı Muhyiddin b. ez-Zekî imamlık ve hatiplik yaptı, daha sonra Salâhaddin bir menşûr ile beş vakit namaz kıldırmak üzere bir imam ve hatip tayin etti ve Mescid-i Aksâ'ya bir minber yapılmasını emretti. Bunun üzerine ona Nûreddin Mahmûd'un Haleb'de bir minber yaptırdığını, sanatkârına minberi çok güzel ve sağlam bir şekilde yapmasını emrettiğini ve: «Biz bunu Kudüs'e konulmak üzere yaptırdık.» dediğini anlattılar. Marangozlar bu minberi senelerce uğraşıp yapmışlardı ve İslâm âleminde benzeri yoktu. Salâhaddin bu minberin getirilmesini emretti, bunun üzerine minber Haleb'den Kudüs'e getirildi. Minberin yapılmasıyla Kudüs'e nakli arasında yirmi yıldan fazla zaman geçmişti ki, bu Nûreddin'in kerametlerinden ve güzel gayelerinden birini teşkil eder. Allah rahmet eylesin.

Salâhaddin cuma namazını kıldıktan sonra Mescid-i Aksâ'nın tamir edilmesini, sağlam ve mükemmel bir surette yapılması ve nakışlarına özen gösterilmesi için bütün imkânların seferber edilmesini emretti; bunun üzerine benzersiz güzellikle mermerler, Kostantıniyye yapımı altın yaldızlı siyah taşlar ve ihtiyaç duyulan diğer şeyleri getirdiler. Bunlar yıllar boyu biriktirilmişti. Hemen tamirata girişildi. Binalardaki re-

simleri yok ettiler. Franklar Sahra'nın üzerine mermer döşeyerek onu gözden kaybetmişlerdi. Salâhaddin bunun açığa çıkarılmasını emretti.

Sahrâ'nın üzerine mermer örtülmesinin sebebi şu idi:

Papazlar, kendilerini ziyarete gelen Franklara Sahra'nın büyük bir kısmını satmışlardı. Franklar bunun kendilerine uğur getireceğine inanarak ağırlığınca altın verip satın alıyorlardı. Onlardan biri Sahra'dan koparılmış küçük bir parçayla ülkesine girerse kendisi için bir kilise yaptırıyor ve kilisenin mihrabına bu parçayı yerleştiriyordu. Hristiyan hükümdarlardan biri Sahrâ'nın tamamen tükenip yok olmasından korktu ve emir verip Sahrâ'yı muhafaza maksadıyla üzerini örttürdü. Üzeri açılınca Salâhaddin güzel mushafları ve Kur'ân cüzlerini oraya gönderdi. Burada kurrâlar görevlendirdi ve onlara tahsîsat bağladı. Böylece orada İslâmiyet o terütâze şekline döndü. Kudüs'ün fethinden doğan bu şeref Hz. Ömer (R. a.)'den sonra Salâhaddin'den başka hiç kimseye nasip olmamıştır. Bu fetih iftihar vesilesi ve şeref olarak ona yeter.

Kudüs'teki Franklar'a gelince, onlar orada kalıp götürmeleri mümkün olmayan mallarını, zahire ve eşyalarını çok ucuz fiata sattılar. Askerlerin yakınları olan tüccarlar ve Kudüslü Hristiyanlar bu maları satın aldılar. Kudüslü bu Hristiyanlar Frank asıllı değildi ve Salâhaddin'e evlerinde kalmayı ve cizye ödemeyi teklif etmişler, Salâhaddin de kabul etmişti; bunun üzerine onlar da Franklar'ın sattığı malları aldılar. Franklar, satamadıkları divanları, sandıkları, ahşap fıçıları vs. gibi pek çok şeyi ve aynı şekilde benzersiz güzellikteki mermerleri, sütunları, levhaları, siyah kaşları ve daha bir çok şeyi bırakıp gittiler.

Salâhaddin'in Sûr'a Gidip Orayı Muhasara Etmesi

Salâhaddin Kudüs'ü fethedince 25 şaban (30 Ekim 1187) tarihine kadar şehrin dışında ikâmet edip işlerini yoluna koydu ve durumunu düzeltti. Medrese ve ribatların yapılmasını emretti. Hospitalier tarikatının karargâhını Şâfiî medresesi hâline getirdi. Burası çok güzel bir yerdi Salâhaddin Kudüs'teki işlerini ikmal ettikten sonra Sûr şehrine hareket etti. Çok büyük bir Frank taifesi burada toplanmıştı. Şehrin sahibi el-Merkîş oraya hâkim olup onları gayet güzel idare etti. Şehri müstahkem hale getirmek için çok çalıştı. Salâhaddin Akkâ'ya varıp bir kaç gün orada kaldı. el-Merkîş onun Akkâ'ya vardığını duyunca Sûr şehrinin surlarını yapmak ve hendeklerini derinleştirmek için çok çaba harcadı. Denizin bir tarafından öbür tarafına kadar hendek kazdı, böylece şehir su ortasında bir ada hâlini aldı, bu sebeple şehre yaklaşmak ve ulaşmak mümkün olmuyordu.

Salâhaddin daha sonra Akkâ'dan yola çıkıp 9 ramazan (12 Kasım 1187)'da Sûr'a vardı. Şehri görebilecek mesafede oraya yakın bir nehrin kıyısında konakladı. Halk kendisine iltihâk edip toplanıncaya kadar oradan bekledi ve 22 ramazan (25 Kasım 1187) tarihinde oradan ayrıldı. Şehrin surlarına yakın bir mevkideki bir tepenin önünde konakladı. Buradan savaşı gözetleyecekti. Askerlerin savaş yer ve zamanını tespit etti. Her taife muayyen bir zamanda savaşacaktı. Askerler buradan şehir halkıyla yapılacak savaşa katılabilirdi, çünkü savaştıkları yer yakın bir mesafedeydi. Şehir halkından az sayıda kişi şehri müdâaa için kâfi idi. Şehir denizden denize hendeklerle çevriliydi. Neredeyse kuşlar dahi hendekler üzerinden uçamazdı. Şehir denizin içinde el ayası gibiydi. Kol iki taraftan da denize ve karaya bitişikti. Savaş da ancak bu kol üzerinde cereyan edecekti. Müslümanlar bir defa mancınıklarla, arrâde, debbâde ve curuhlarla hücuma geçtiler. Salâhaddin'in adamları nöbetleşe savaşıyorlardı. Meselâ oğlu Efdal, diğer oğlu ez-Zâhir Gâzî, kardeşi el-Âdil b. Eyyûb, yeğeni Takiyyüddin ve diğer emîrler sırayla savaşıyorlardı.

Franklar'ın denizde bindikleri savaş gemileri ve torpidoları vardı. Müslümanlar'ın şehir halkına karşı savaştıkları mevziin iki tarafında durup buradan Müslümanların üzerine cürûh atıyorlar ve onlarla savaşıyorlardı. Bu onlara çok zor geliyordu, çünkü şehir halkı önlerinde, savaş gemilerindeki askerler de mevziin iki tarafında kendileriyle savaşıyorlardı. Mevziin darlığından dolayı atılan oklar bir taraftan öbür tarafa kadar nüfûz edebiliyordu, bu yüzden çok sayıda Müslüman öldürüldü veya yaralandı. Şehre bir türlü yaklaşamadılar, bunun üzerine Salâhaddin Mısır'dan gelen savaş gemilerine haber gönderdi. Bunlar on parça gemiden müteşekkil olup Akkâ'da bulunuyorlardı. Salâhaddin, askerleriyle, savaş, araç ve gereçleriyle onları yanına getirtti. Savaş gemileri Sûr halkının Müslümanlarla savaşa çıkmasına mani oluyordu. İşte bunun üzerine Müslümanlar şehre yaklaşıp savaşma imkânı buldular, bu sayede karadan ve denizden şehri savaş çemberine aldılar ve fenâ halde sıkıştırdılar; hattâ neredeyse zafer kazanacaklardı. Bu sırada hiç hesapta olmayan işler oldu. Sûr'un karşısındaki limanda gece şehre giriş ve çıkışlara mani olmak üzere bekleyen beş parça savaş gemisi geceyi oradan geçirip emniyeti sağladılar. Savaş gemilerine harp taktiğine vakıf ve cesur bir zat olan Abdusselâm el-Mağribî kumanda ediyordu. Müslümanlar seher vaktinde her şeyden emin olarak uykuya daldılar. Frank savaş gemilerinin kendilerini kuşatmasından haberdar olamadılar. Franklar Müslümanlara hücum edip ağır zayiat verdirdiler. Öldürmek istediklerini öldürdüler, geri kalanları da gemileriyle birlikte Sûr limanına çektiler. Müslümanlar da karadan onlara bakıyorlardı. Bir grup

Müslüman kendilerini savaş gemilerinden denize attılar. Bir kısmı yüzüp kurtuldu, bir kısmı da boğuldu.

Sultan geri kalan savaş gemilerinin sayıca az olduğunu ve fayda sağlamayacağını düşünerek Bayrut'a hareket etmelerini emretti. Onlar yola çıkınca Frank gemileri de onları takip etti. Müslümanlar'ın savaş gemilerindeki askerler Franklar'ın kendilerini yakalamak azminde olduklarını görünce kendilerini gemileriyle karaya atarak kurtuldular. Gemileri de orada bıraktılar. Salâhaddin onlara el koyup bozdu ve tekrar Sûr şehrini karadan muhasara etmek için döndü, fakat hareket imkânı olmadığı için faydası az oldu.

Bir gün Franklar dışarı çıkıp hendeklerin arkasından Müslümanlarla savaşa tutuştu. İki taraf arasında şiddetli bir savaş oldu ve akşama kadar sürdü. Franklar ikindiden önce çıkmışlardı. Meşhur ve büyük bir süvarileri savaş kızışıp her iki taraftan da çok sayıda insan öldürüldükten sonra esir alınıp öldürüldü. Bir kaç gün bu vaziyette beklediler.

Sûr'dan Akkâ'ya Gidilmesi ve Askerlerin Terhis Edilmesi

Salâhaddin Sûr şehrini ele geçirme işinin uzadığını görünce âdet olduğu üzere oradan ayrıldı. Şehrin hâlâ dayandığını ve muhasaranın uzadığını görünce canı sıkılıp oradan uzaklaştı. Halbuki daha önce de zikrettiğimiz gibi, Salâhaddin bu sene hiç bir şehrin önünde uzun süre beklememiş ve kısa süre içinde hepsini zorlanmadan ve meşakkatsiz bir şekilde fethetmişti. Salâhaddin ve adamları Sûr'u ele geçirmenin zor olduğunu görünce usandılar ve gitmek istediler.

Bu işte Salâhaddin'den başka hiç kimsenin günahı yoktur; çünkü yukarıda geçtiği gibi, Frank ordusunu oraya gönderen, şehri Akkâ, Askalân, Kudüs ve diğer şehirlerden gönderdiği ahali ve mallarla destekleyen odur. Salâhaddin onlara emân verip Sûr şehrine gönderiyordu. Böylece sahildeki Frank süvarilerinden kurtulanlar gerek kendi mallarıyla ve gerekse tüccarın ve diğerlerinin mallarıyla orada toplandılar, şehri muhafaza edip sahil şeridindeki Franklar'a haber göndererek onlardan yardım istediler, Franklar da onların davetine icabet edip yardım va'dinde bulundular, ayrıca Sûr'da toplananlara şehri kendileri için bir hicret yurdu, sığınak ve barınak olmak üzere muhafaza etmelerini istediler. Bu teşvik ve vaatler onların şehri muhafaza ve müdafaa hırslarını artırdı.

Talih yardımı etse dahi bir yere hâkim olmanın ihtiyat ve tedbiri elden bırakmayı gerektirmediğini, ihtiyatlı ve temkinli olarak âciz kal-

mının, haddi aşarak, tedbiri elden bırakarak muzaffer olmaktan daha iyi ve halk nazarında daha ma'zûr olduğunu göstermek için olayın bundan sonraki safhalarını inşaallah ileride anlatacağız.

Salâhaddin Sûr'dan ayrılmak isteyince emîrlerine danıştı. Emîrler görüş ayrılığına düştüler. Bir kısmı: «Adamlarımız yaralanıp öldürüldü. Kış yaklaştı, mesafe uzak, bu soğukta hem kendimiz dinlenir ve hem de askerlerimizi dinlendiririz. Baharda tekrar toplanarak Sûr'u ve diğer şehirleri ele geçiririz. Bizce gitmemiz daha doğrudur.» dediler. Bu onların zenginlerinin sözleriydi. Onlar âdetâ orada kalacak olurlarsa Sultan'ın, beytülmâl ve hazinenin dinar ve dirhemsiz kalması sebebiyle askerlere dağıtmak için kendilerinden borç para istemesinden korkuyorlardı; çünkü Salâhaddin kendisine gönderilen her şeyi harcıyordu. Diğerleri ise: «Onların güvendikleri yegâne kale burasıdır. Eğer burayı alırsak denizden ümut keserler, ülkenin geri kalan yerlerini de barış yoluyla alırız. Bizce şehri sabırla muhasara etmek ve sıkıştırmak daha doğru olur.» dediler.

Bunun üzerine Salâhaddin gitmek ve kalmak arasında tereddüt etti. Gitmek isteyenler onun kaldığını görünce kendilerine verilen savaş ve mancınıklarla taş atma görevini yerine getirmediler. Adamlarının yaralandığını, bir kısım askerlerini kendileri için erzak ve yiyecek getirmek, hayvanlarına da yem tedarik etmek üzere gönderdiklerini söyleyerek ve daha başka mazeretler ileri sürerek özür dilediler, böylece savaşmadan oturup durdular. Sonunda Salâhaddin de gitmek zorunda kaldı ve şevval ayı sonunda (1 Ocak 1188) Sûr'dan Akkâ'ya hareket etti. Bütün askerlerine yurtlarına dönüp kışı dinlenerek geçirmek ve baharda tekrar geri gelmek üzere izin verdi; bunun üzerine Şark ve Musul, Suriye ve Mısır askerleri yurtlarına döndüler. Sultan'ın hassa askerleri Akkâ'da kalıp şehrin kalesinde konakladılar. Sultan şehrin idaresini Nûreddin'in büyük emirlerinden İzzeddin Curdik'e verdi. İzzeddin dindar, cesur ve güzel ahlâklı bir emir idi.

Hûnîn'in Fethi

Salâhaddin, Tibnîn'i fethedince Hûnîn'de bulunanlar teslim olmamakta direndiler. Burası çok sağlam ve müstâhkem bir kaleydi. Salâhaddin kendisi Hûnîn'e gidip oranın muhasarasıyla uğraşmak istemedi. Bir grup asker ve kumandanını gönderip orayı muhasara ettirdi. Bu askerler Hûnîn'e erzak nakline mani oldular. Salâhaddin daha önce zikri geçtiği gibi Askalân, Kudüs ve diğer bazı şehirlerin fethiyle uğraştı.

Sûr'u muhasara ederken Hûnîn'dekiler adam gönderip emân dilediler, Sultan da onlara emân verdi; bunun üzerine kaleyi teslim edip aşağı indiler, Salâhaddin de onlara verdiği sözde durdu.

Safed, Kevkeb ve Kerek'in Muhasarası

Salâhaddin Askalân'a gidince, Ürdün kıyısında yüksek bir tepe üzerinde bulunan Kevkeb Kalesi'ni muhasara etmek ve Franklar'ın yol kesmek için oraya inmelerine mani olmak ve yoldan geçenler için yolun emniyetini sağlamak maksadıyla bir askerî birlik görevlendirmişti. Başka bir askerî birliği de Safed Kalesi'ne gönderdi. Bunlar da orayı muhasara ettiler. Safed Kalesi Taberiyye şehri yakınında yüksek bir tepe üzerinde kâindi.

Kevkeb Kalesi Hospitalier'in, Safed Kalesi ise Templier'in elindeydi. İkisi de Hittîn'e yakın bir yerde savaş mevziindeydi. Templier ve Hospitalier'e mensup olup da kurtulanlar oraya sığınıp bu iki kaleyi muhafaza etmişlerdi. Müslümanlar bu iki kaleyi muhasara edince halk burada bulunanların şerrinden kurtulmuşlardı. Yollar emniyet içinde ulaşıma açıldı. Öyleki bir kişi tek başına hiç korkmadan sefere çıkabilirdi.

Kevkeb Kalesi'ni muhasara eden birliklerin kumandanı Çavlı el-Esedî'nin kardeşi Emîr Seyfeddin idi. Cesur ve kibiliyetli, ibadete düşkün, dindar bir zat idi. Şevval ayı sonuna (Ocak 1188) kadar kale önünde kaldı. Adamları sırayla nöbet tutuyorlardı. Şevval ayının son gecesi nöbet tutan muhafızlar gafil davrandılar. Emîr Seyfeddin o gece sabaha kadar namaz kıldı. O gece şimşek ve gök gürültüleri, yağmur ve rüzgâr çok fazlaydı. Orada konaklamış olan Müslümanlar Franklar yalın kılıç üzerlerine gelip kendilerine kılıç çekinceye kadar durumdan haberdâr olamadılar. Franklar Müslümanlar'ın hepsini öldürüp yanlarında bulunan silâh, erzak vs. ne varsa hepsini aldılar ve kalelerine geri döndüler ve bu sayede büyük bir güce sahip oldular, böylece de, inşaallah ileride anlatacağımız gibi, 584 yılı sonlarında (Şubat 1189) fethine kadar kaleyi muhafaza imkânı buldular. Salâhaddin bu haberi Sûr şehrinden ayrılırken öğrendi ve çok üzüldü. Savaş gemilerinin elden gitmesi, içindeki askerlerin başına gelenler ve nihâyet Sûr'dan ayrılmasına ilâveten bir de bu haberi duyunca çok zoruna gitti. Daha sonra Emîr Kaymaz en-Necmî'yi başka askerî birlikle Kevkeb kalesine gönderdi, onlar da kaleyi muhasara ettiler.

Arafat'da Çıkan Olaylar ve İbnü'l-Mukaddem'in Öldürülmesi

«İbnü'l-Mukaddem» adıyla bilinen Şemseddin Muhammed b. Abdü'l-Melik bu sene arafe günü Arafat'ta öldürüldü. Salâhaddin'in büyük emirlerinden biri olan İbnü'l-Mukaddem'in kabiliyet ve liyakatinden daha önce bahsetmiştik.

Öldürülmesinin sebebi şu idi:

Müslümanlar Kudüs'ü fethedince, İbnü'l-Mukaddem haccetmek, Kudüs'te ihrama girmek, böylece hayatı boyunca cihadı, haccı, Hz. İbrahim (A.s.) ve Suriye'de bulunan diğer peygamberlerin türbelerini ve Resulullah (A.s.)'ı ziyaret etmek gibi bir çok işi bir arada yapmak için izin talep etti, Salâhaddin de ona izin verdi. O sene Irak, Musul, Diyarbekir, el-Cezîre, Ahlat, Anadolu, Mısır ve diğer yerlerden gelen çok sayıda hacı adayı hem Kudüs ve hem de Mekke'yi birlikte ziyaret etmek gayesiyle Suriye'de toplanmışlardı. Salâhaddin, İbnü'l-Mukaddem'i bunlara hac emîri tayin etti. Bunlar yola çıkıp sâlimen Arafat'a vardılar, hac farîzasıyla ilgili yerlerde durdular, haccın farz ve sünnetlerini edâ ettiler.

Arafe günü akşamı İbnü'l-Mukaddem ve adamları Arafat'tan yola çıkmak için hazırlandılar. İbnü'l-Mukaddem hareket edileceğini bildirmek için davulların vurulmasını emretti, adamları da davul çaldılar; bunun üzerine Iraklılar'ın hac emîri Mücîrüddin Taştekin haber gönderip Arafat'tan Minâ'ya kendisinden önce gitmemesini ve adamlarının davul çalmalarına mani olmasını istedi, İbnü'l-Mukaddem de ona: «Benim seninle hiç bir işim yok. Sen Iraklılar'ın, ben ise Suriye'lilerin hac emîriyim. Her birimiz dilediğimiz gibi hareket edebiliriz.» diye haber yolladı ve durmadan yoluna devam ederek onun sözünü dinlemedim. Onun kendisine muhalefette ısrarlı olduğunu gören Taştekin askerleri ve adamlarıyla yola çıktı. Iraklı hacıların ayak takımı, yağcılar, fırsat düşkünleri vs. çok büyük bir kalabalık da kendisini takip etti. Bunlar Suriyeli hacıları korkutmak için üzerlerine yürüdüler. Suriyelilere yaklaşınca iş çığrından çıktı ve telafisi imkânsız bir hal aldı. Iraklı fırsat düşkünleri Suriyeli hacılara saldırıp kan döktüler. Bir çok kişiyi öldürüp mallarını yağmaladılar, karşı koyanlar hariç kadınlarını esir aldılar. İbnü-l-Mukaddem bir kaç yerden yara aldı. Adamlarını savaştan vaz geçirmeye çalışıyordu. Eğer izin vermiş olsaydı hiç şüphesiz onlardan fazlasıyla intikam alırlardı; fakat Allah Taâlâ'dan korktu, bunlunduğu makamın ve günün hürmetine bunu yapmadı. Yaralar içine işleyince Taştekin onu kendi çadırına aldı, yarasını tedavi etmek ve ona karşı yaptığı haksızlığı ve ihmali telâfi etmek için yanında misafir etti. Hemen o gece Arafat'tan ayrıldılar. İbnü'l-Mukaddem ertesi gün Minâ'da öldü,

el-Muallâ kabristanında defn edildi. Cihaddan ve Kudüs'ün fethine şâhit olduktan sonra şehitliğe de nail oldu. Allah rahmet eylesin.

Sultan Tuğrul'un Kızıl'a Karşı Üstünlük Sağlaması

Sultan Tuğrul'un durumu bu sene güçlendi. Adamlarının sayısı arttı, pek çok yeri ele geçirdi; bunun üzerine Emîr Kızıl, Halife'ye haber gönderip askerî yardım istedi, onu Tuğrul'dan korkuttu ve ona itaat arz edip dilediği şekilde hareket edeceğini bildirdi. Tuğrul da Bağdâd'a bir elçi gönderip: «Bağdâd'a geldiğim zaman kalacağım hükümet sarayının divan tarafından onarılmasını istiyorum» dedi. Halife Kızıl'ın elçisine ikramda bulundu. Onu iyi karşıladı ve yardım vaadinde bulundu. Buna karşılık Sultan Tuğrul'un elçisine de cevap vermeden geri gönderdi, ayrıca hükümet sarayı (Daru's-Saltana)'nın yıkılmasını emretti; bunun üzerine hükümet konağı yıkılıp yerle bir edildi.

Hindistan'da Bulunan Şeresti ve Diğer Bazı Yerlerin Zaptı, Daha sonra Müslümanlar'ın Mağlûp Olması

Gazne'ye hâkim olan Şihabeddin el-Gûrî bu yılın sonunda Hindistân'a bir sefer yaptı. Acmir bölgesine yöneldi. es-Sevâlik vilayetine girdi. Buranın hâkimi Kûle çok cesur ve kabiliyetli bir insandı. Müslümanlar onun ülkesine girince Tebrende adlı müstahkem ve mamur kaleyi, Şeresti ve Küvvetü - Râm'ı ele geçirdiler.

Hükümdarları bunu duyunca çok sayıda asker topladı ve Müslümanlar'ın üzerine yürüdü. İki ordu karşılaşıp şiddetli bir savaşa tutuştular. Hint ordusunda on dört fil vardı. Savaş kızışınca Müslümanlar'ın sağ ve sol cenahı bozuldu. Yakın adamlarından biri Şihabeddin'e: «Sağ ve sol cenah mağlûp oldu. Sen kendini kurtar, Müslümanlar mahvolmaz,» dedi; bunun üzerine Şihâbeddin mızrağı alıp Hindûların üzerine saldırdı. Fillerin yanına varıp bir tanesini boynundan yaraladı. Fil tedavisi kabil olmayacak kadar yaralandı. Şihâbeddin fillerin yanına varınca Hindûlardan biri bir harbe savurdu, harbe Şihâbeddin'in pazusuna saplandı ve pazusunu delip öbür taraftan çıktı. İşte o zaman Sultan yere düştü. Adamları onu kurtarmak için savaşa girdiler, Hindûlar da onu ele geçirmek için büyük gayret gösterdiler. Bu yüzden Şihâbeddin'in yanı başında benzeri görülmedik bir savaş oldu. Adamları onu alıp

atına bindirdiler ve onunla birlikte geri dönüp kaçtılar. Hindûlar onu takip etmedi. Olay yerinden bir fersah uzaklaşmışlardı ki Şihâbeddin çok kan kaybından bayıldı. Adamları onu elleriyle omuzları üzerine kaldırıp yirmi dört fersahlık mesafeyi kat ettiler. Sultan Lahor'a varınca Gurlu emirleri yakalattı. Bu emirler savaş sırasında sebat etmeyip geri kaçmışlardı. Bunların her birinin boynuna davar yemi asıp: «Siz emîr değil, hayvansınız.» dedi ve Gazne'ye gitti. Bazılarına emir verip Gazne'ye kadar yürüttü. Gazne'ye varınca askerlerin dinlenmesi için bir süre orada ikamet etti. Onun mağlûp ettiği Hint hükümdarına neler yaptığını inşallâh 588 (1192) yılı olayları arasında anlatacağız.

Çeşitli Olaylar

Halife'nin üstâdü'd-dârı Mecdüddin Ebû'l-Fazl b. es-Sâhib halifenin emriyle bu yılın rebiyülevvel ayında (mayıs - haziran 1187) öldürüldü. Mecdüddin devleti tahakkümü altına almıştı, onun yanında halifenin sözü geçmezdi. Halifeye bey'at meselesinde onun vekili de Mecdüddin idi. Büyük çapta serveti olduğu anlaşıldı. Halife hepsine el koydu. Mecdüddin güzel ahlâklı ve mala tenezzül etmeyen bir zat idi. Onu halifeye jurnal eden kendi yetiştirdiği adamlarından Ubeydullah b. Yûnus adlı biriydi. Mecdüddin'i Halife'ye jurnal edip yaptığı işleri kötüledi, bunun üzerine Halife onu yakalatıp öldürdü.

Bu yılın rebiyülâhir ayında (haziran - temmuz 1187) Bağdâd'daki odun depolarında yangın çıktı, çok miktarda odun yandı. Sebebi şu idi: Nizamiye medresesindeki bir fakîh yemek pişirip yerdi. Bir gün ateş yaktığını ve üzerinde yemek pişirdiğini unuttu; bu sebeple ateş çevreyi sarıp depolara sıçradı, bütün depolar yandı. Bu arada o civarda bulunan Derbü's-silsile ile diğer bazı yerler yandı.

Halife en-Nâsır Lidinillah bu sene şevval ayında (aralık 1187 - ocak 1188) Ebû'l-Muzaffer Ubeydullah b. Yûnus'u vezir tayin edip ona «Celâlüddin» lakabı verdi. Kâdi el-kudât dahil bütün devlet erkânı onun rikâbında yürüdüler. Halbuki İbn Yûsuf Kâdî el-kudât'ın yanında görev yapan şâhitlerden biriydi. Kâdî el-kudât hem yürüyor, hem de: «Allah uzun ömre la'net etsin!» diyordu.

Hanbelîlerin ileri gelenlerinden Abdülmuğîs b. Züheyr el-Harrî bu sene muharrem ayında (mart - nisan 1187) Bağdâd'da öldü. Sema yoluyla pek çok hadis tahsil etmişti. Yezîd b. Muaviye'nin fazileti hakkında bir kitap yazmış ve garip şeyler anlatmıştır. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî de ona reddiye yazmıştır. İkisi birbirlerine düşmandı.

Kâdî el-kudât Ebu'l-Hasan ed-Damgânî de bu yıl öldü. ez-Zeynebî'nin vefatından sonra el-Muktefî'nin, sonra el-Müstencid Billâh'ın Kâdî el-kudâtlığını yaptı, bilâhare azledildi. Sonra el-Mustazî Biemrillâh'ın Kâdî el-kudatlığına tayin edildi.

Musul hükümdarının veziri Celâleddin Ebû'l-Hasan Ali b. Cemâleddin Ebû Ca'fer Muhammed b. Ebû Mansûr bu sene öldü. O «el-cevâd İbnü'l-cevâd»dır. Onun ve babasının mevkii hakkında bilinenleri daha önce anlatmıştık. Tabutu Medine-i münevvere'ye götürüldü ve orada Cezîret ibn Ömer'in salih şeyhlerinden Ali b. Hattâb b. Zafer'in yanına defnedildi. Keramet sahibi evliyadandı. Ben de bir süre onun yanında kaldım. Güzel ahlâk, vakar, cömertlik ve ibadet hususunda onun benzerini görmedim. Allah rahmet eylesin!

Bu yıl içinde Bağdâd köylerinden birinde bir kadın dişleri olan bir kız çocuğu doğurdu.

Hanbelî fakîhi Nasr b. Fityân b. Matar Ebu'l-Fütûh b. el-Mennî bu sene öldü. Hanbelilerin onun gibi bir adamları daha dünyaya gelmemiştir. Allah rahmet eylesin!